๚ นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส๚

ขุทฺทกนิกาเย

ชาตก-อฏฺฐกถา

(ตติโย ภาโค)

๔. จตุกฺกนิปาโต

๑. กาลิงฺควโคฺค

[๓๐๑] ๑. จูฬกาลิงฺคชาตกวณฺณนา

วิวรถิมาสํ ทฺวารนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต จตุนฺนํ ปริพฺพาชิกานํ ปพฺพชฺชํ อารพฺภ กเถสิ๚ เวสาลิยํ กิร ลิจฺฉวิราชูนํ สตฺต สหสฺสานิ สตฺต สตานิ สตฺต จ ลิจฺฉวี วสิํสุ๚ เต สเพฺพปิ ปุจฺฉาปฏิปุจฺฉาจิตฺตกา อเหสุํ๚ อเถโก ปญฺจสุ วาทสเตสุ พฺยโตฺต นิคโณฺฐ เวสาลิยํ สมฺปาปุณิ, เต ตสฺส สงฺคหํ อกํสุ๚ อปราปิ เอวรูปา นิคณฺฐี สมฺปาปุณิ ๚ ราชาโน เทฺวปิ ชเน วาทํ กาเรสุํ, อุโภปิ สทิสาว อเหสุํ๚ ตโต ลิจฺฉวีนํ เอตทโหสิ ‘‘อิเม เทฺวปิ ปฏิจฺจ อุปฺปโนฺน ปุโตฺต พฺยโตฺต ภวิสฺสตี’’ติ๚ เตสํ วิวาหํ กาเรตฺวา เทฺวปิ เอกโต วาเสสุํ๚ อถ เนสํ สํวาสมนฺวาย ปฏิปาฏิยา จตโสฺส ทาริกาโย เอโก จ ทารโก ชายิ๚ ทาริกานํ ‘‘สจฺจา, โลลา, อวธาริกา, ปฏิจฺฉาทา’’ติ นามํ อกํสุ, ทารกสฺส ‘‘สจฺจโก’’ติ๚ เต ปญฺจปิ ชนา วิญฺญุตํ ปตฺตา มาติโต ปญฺจ วาทสตานิ, ปิติโต ปญฺจ วาทสตานีติ วาทสหสฺสํ อุคฺคณฺหิํสุ๚ มาตาปิตโร ทาริกานํ เอวํ โอวทิํสุ ‘‘สเจ โกจิ คิหี ตุมฺหากํ วาทํ ภินฺทิสฺสติ, ตสฺส ปาทปริจาริกา ภเวยฺยาถ๚ สเจ ปพฺพชิโต ภินฺทิสฺสติ, ตสฺส สนฺติเก ปพฺพเชยฺยาถา’’ติ๚

อปรภาเค มาตาปิตโร กาลมกํสุ๚ เตสุ กาลกเตสุ สจฺจกนิคโณฺฐ ตเตฺถว เวสาลิยํ ลิจฺฉวีนํ สิปฺปํ สิกฺขาเปโนฺต วสิ๚ ภคินิโย ชมฺพุสาขํ คเหตฺวา วาทตฺถาย นครา นครํ จรมานา สาวตฺถิํ ปตฺวา นครทฺวาเร สาขํ นิขณิตฺวา ‘‘โย อมฺหากํ วาทํ อาโรเปตุํ สโกฺกติ คิหี วา ปพฺพชิโต วา, โส เอตํ ปํสุปุญฺชํ ปาเทหิ วิกิริตฺวา ปาเทเหว สาขํ มทฺทตู’’ติ ทารกานํ วตฺวา ภิกฺขาย นครํ ปวิสิํสุ๚ อถายสฺมา สาริปุโตฺต อสมฺมฏฺฐฏฺฐานํ สมฺมชฺชิตฺวา ริตฺตฆเฏสุ ปานียํ อุปฏฺฐเปตฺวา คิลาเน จ ปฏิชคฺคิตฺวา ทิวาตรํ สาวตฺถิํ ปิณฺฑาย ปวิสโนฺต ตํ สาขํ ทิสฺวา ทารเก ปุจฺฉิ, ทารกา ตํ ปวตฺติํ อาจิกฺขิํสุ๚ เถโร ทารเกเหว ปาตาเปตฺวา มทฺทาเปตฺวา ‘‘เยหิ อยํ สาขา ฐปิตา, เต กตภตฺตกิจฺจาว อาคนฺตฺวา เชตวนทฺวารโกฏฺฐเก มํ ปสฺสนฺตู’’ติ ทารกานํ วตฺวา นครํ ปวิสิตฺวา กตภตฺตกิโจฺจ วิหารทฺวารโกฏฺฐเก อฏฺฐาสิ๚ ตาปิ ปริพฺพาชิกา ภิกฺขาย จริตฺวา อาคตา สาขํ มทฺทิตํ ทิสฺวา ‘‘เกนายํ มทฺทิตา’’ติ วตฺวา ‘‘สาริปุตฺตเตฺถเรน, สเจ ตุเมฺห วาทตฺถิกา, เชตวนทฺวารโกฏฺฐกํ คจฺฉถา’’ติ ทารเกหิ วุตฺตา ปุน นครํ ปวิสิตฺวา มหาชนํ สนฺนิปาเตตฺวา วิหารทฺวารโกฏฺฐกํ คนฺตฺวา เถรํ วาทสหสฺสํ ปุจฺฉิํสุ๚ เถโร ตํ วิสฺสเชฺชตฺวา ‘‘อญฺญํ กิญฺจิ ชานาถา’’ติ ปุจฺฉิ๚ ‘‘น ชานาม, สามี’’ติ๚ ‘‘อหํ ปน โว กิญฺจิ ปุจฺฉามี’’ติ๚ ‘‘ปุจฺฉ, สามิ, ชานนฺติโย กเถสฺสามา’’ติ๚

เถโร ‘‘เอกํ นาม กิ’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ตา น ชานึสุฯ เถโร วิสฺสเชฺชสิฯ ตา ‘‘อมฺหากํ, สามิ, ปราชโย, ตุมฺหากํ ชโย’’ติ อาหํสุฯ ‘‘อิทานิ กึ กริสฺสถา’’ติ? ‘‘อมฺหากํ มาตาปิตูหิ อยํ โอวาโท ทินฺโน ‘สเจ โว คิหี วาทํ ภินฺทิสฺสติ, ตสฺส ปชาปติโย ภเวยฺยาถฯ สเจ ปพฺพชิโต, ตสฺส สนฺติเก ปพฺพเชยฺยาถา’ติ, ปพฺพชฺชํ โน เทถา’’ติฯ เถโร ‘‘สาธู’’ติ วตฺวา ตา อุปฺปลวณฺณาย เถริยา สนฺติเก ปพฺพาเชสิฯ ตา สพฺพาปิ น จิรเสฺสว อรหตฺตํ ปาปุณึสุฯ อเถกทิวสํ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, สาริปุตฺตเตฺถโร จตุนฺนํ ปริพฺพาชิกานํ อวสฺสโย หุตฺวา สพฺพา อรหตฺตํ ปาเปสี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส เอตาสํ อวสฺสโย อโหสิ, อิทานิ ปน ปพฺพชฺชาภิเสกํ ทาเปสิ, ปุเพฺพ ราชมเหสิฏฺฐาเน ฐเปสี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต กาลิงฺครเฏฺฐ ทนฺตปุรนคเร กาลิงฺคราเช รชฺชํ กาเรเนฺต อสฺสกรเฏฺฐ ปาฏลินคเร อสฺสโก นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิฯ กาลิโงฺค สมฺปนฺนพลวาหโน สยมฺปิ นาคพโล ปฏิโยธํ น ปสฺสติฯ โส ยุชฺฌิตุกาโม หุตฺวา อมจฺจานํ อาโรเจสิ ‘‘อหํ ยุทฺธตฺถิโก, ปฏิโยธํ ปน น ปสฺสามิ, กึ กโรมา’’ติฯ อมจฺจา ‘‘อเตฺถโก, มหาราช, อุปาโย, ธีตโร เต จตโสฺส อุตฺตมรูปธรา, ตา ปสาเธตฺวา ปฏิจฺฉนฺนยาเน นิสีทาเปตฺวา พลปริวุตา คามนิคมราชธานิโย จราเปถฯ โย ราชา ตา อตฺตโน เคเห กาตุกาโม ภวิสฺสติ, เตน สทฺธึ ยุทฺธํ กริสฺสามา’’ติ วทึสุฯ ราชา ตถา กาเรสิฯ ตาหิ คตคตฏฺฐาเน ราชาโน ภเยน ตาสํ นครํ ปวิสิตุํ น เทนฺติ, ปณฺณาการํ เปเสตฺวา พหินคเรเยว วสาเปนฺติฯ เอวํ สกลชมฺพุทีปํ วิจริตฺวา อสฺสกรเฏฺฐ ปาฏลินครํ ปาปุณึสุฯ อสฺสโกปิ นครทฺวารานิ ปิทหาเปตฺวา ปณฺณาการํ เปเสสิฯ ตสฺส นนฺทิเสโน นาม อมโจฺจ ปณฺฑิโต พฺยโตฺต อุปายกุสโลฯ โส จิเนฺตสิ ‘‘อิมา กิร ราชธีตโร สกลชมฺพุทีปํ วิจริตฺวา ปฏิโยธํ น ลภึสุ, เอวํ สเนฺต ชมฺพุทีโป ตุโจฺฉ นาม อโหสิ, อหํ กาลิเงฺคน สทฺธึ ยุชฺฌิสฺสามี’’ติฯ โส นครทฺวารํ คนฺตฺวา โทวาริเก อามเนฺตตฺวา ตาสํ ทฺวารํ วิวราเปตุํ ปฐมํ คาถมาห –

๑. ‘‘วิวรถิมาสํ ทฺวารํ, นครํ ปวิสนฺตุ อรุณราชสฺส;
สีเหน สุสิเฏฺฐน, สุรกฺขิตํ นนฺทิเสเนนา’’ติฯ

ตตฺถ **อรุณราชสฺสา**ติ โส หิ รเชฺช ปติฏฺฐิตกาเล รฏฺฐนามวเสน อสฺสโก นาม ชาโต, กุลทตฺติยํ ปนสฺส นามํ อรุโณติ ฯ เตนาห ‘‘อรุณราชสฺสา’’ติฯ **สีเหนา**ติ ปุริสสีเหนฯ **สุสิเฏฺฐนา**ติ อาจริเยหิ สุฏฺฐุ อนุสาสิเตนฯ **นนฺทิเสเนนา**ติ มยา นนฺทิเสเนน นามฯ

โส เอวํ วตฺวา ทฺวารํ วิวราเปตฺวา ตา คเหตฺวา อสฺสกรโญฺญ ทตฺวา ‘‘ตุเมฺห มา ภายิตฺถ, ยุเทฺธ สติ อหํ ชินิสฺสามิ, อิมา อุตฺตมรูปธรา ราชธีตโร มเหสิโย กโรถา’’ติ ตาสํ อภิเสกํ ทาเปตฺวา ตาหิ สทฺธึ อาคเต ปุริเส ‘‘คจฺฉถ, ตุเมฺห ราชธีตูนํ อสฺสกราเชน มเหสิฏฺฐาเน ฐปิตภาวํ ตุมฺหากํ รโญฺญ อาจิกฺขถา’’ติ อุโยฺยเชสิฯ เต คนฺตฺวา อาโรเจสุํฯ กาลิโงฺค ‘‘น หิ นูน โส มยฺหํ พลํ ชานาตี’’ติ วตฺวา ตาวเทว มหติยา เสนาย นิกฺขมิฯ นนฺทิเสโน ตสฺส อาคมนํ ญตฺวา ‘‘อตฺตโน กิร รชฺชสีมายเมว โหตุ, มา อมฺหากํ รโญฺญ รชฺชสีมํ โอกฺกมตุ, อุภินฺนํ รชฺชานํ อนฺตเร ยุทฺธํ ภวิสฺสตี’’ติ สาสนํ เปเสสิฯ โส สาสนํ สุตฺวา อตฺตโน รชฺชปริยเนฺตเยว อฏฺฐาสิฯ อสฺสโกปิ อตฺตโน รชฺชปริยเนฺต อฏฺฐาสิฯ ตทา โพธิสโตฺต อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา เตสํ ทฺวินฺนํ รชฺชานํ อนฺตเร ปณฺณสาลายํ วสติฯ กาลิโงฺค จิเนฺตสิ ‘‘สมณา นาม กิญฺจิ ชานิสฺสนฺติ, โก ชานาติ, กึ ภวิสฺสติ, กสฺส ชโย วา ปราชโย วา ภวิสฺสติ, ตาปสํ ปุจฺฉิสฺสามี’’ติ อญฺญาตกเวเสน โพธิสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา ปฏิสนฺถารํ กตฺวา ‘‘ภเนฺต, กาลิโงฺค จ อสฺสโก จ ยุชฺฌิตุกามา อตฺตโน อตฺตโน รชฺชสีมายเมว ฐิตา, เอเตสุ กสฺส ชโย ภวิสฺ

สติ, กสฺส ปราชโย''ติ ปุจฺฉิฯ มหาปุญฺญ, อหํ ''อสุกสฺส ชโย, อสุกสฺส ปราชโย''ติ น ชานามิ, สโกฺก ปน เทวราชา อิธาคจฺฉติ, ตมหํ ปุจฺฉิตฺวา กเถสฺสามิ, เสฺว อาคเจฺฉยฺยาสีติฯ สโกฺก โพธิสตฺตสฺส อุปฏฺฐานํ อาคนฺตฺวา นิสีทิ, อถ นํ โพธิสโตฺต ตมตฺถํ ปุจฺฉิฯ ภเนฺต, กาลิโงฺค ชินิสฺสติ, อสฺสโก ปราชิสฺสติ, อิทญฺจิทญฺจ ปุพฺพนิมิตฺตํ ปญฺญายิสฺสตีติฯ

กาลิโงฺค ปุนทิวเส อาคนฺตฺวา ปุจฺฉิ, โพธิสโตฺตปิสฺส อาจิกฺขิฯ โส ''กึ นาม ปุพฺพนิมิตฺตํ ภวิสฺสตี''ติ อปุจฺฉิตฺวาว ''อหํ กิร ชินิสฺสามี''ติ อุฏฺฐาย ตุฏฺฐิยา ปกฺกามิฯ สา กถา วิตฺถาริกา อโหสิฯ ตํ สุตฺวา อสฺสโก นนฺทิเสนํ ปโกฺกสาเปตฺวา ''กาลิโงฺค กิร ชินิสฺสติํ , มยํ ปราชิสฺสาม, กึ นุ โข กาตพฺพ''นฺติ อาหฯ โส ''โก เอตํ ชานาติ มหาราช, กสฺส ชโย วา ปราชโย วา, ตุเมฺห มา จินฺตยิตฺถา''ติ ราชานํ อสฺสาเสตฺวา โพธิสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน ''ภเนฺต, โก ชินิสฺสติ, โก ปราชิสฺสตี''ติ ปุจฺฉิฯ ''กาลิโงฺค ชินิสฺสติ, อสฺสโก ปราชิสฺสตี''ติ? ''ภเนฺต, ชินนฺตสฺส ปุพฺพนิมิตฺตํ กึ ภวิสฺสติ, กึ ปราชินนฺตสฺสา''ติ? ''มหาปุญฺญ, ชินนฺตสฺส อารกฺขเทวตา สพฺพเสโต อุสโภ ภวิสฺสติ, อิตรสฺส สพฺพกาฬโก, อุภินฺนมฺปิ อารกฺขเทวตา ยุชฺฌิตฺวา ชยปราชยํ กริสฺสนฺตี''ติฯ นนฺทิเสโน ตํ สุตฺวา อุฏฺฐาย คนฺตฺวา รโญฺญ สหาเย สหสฺสมเตฺต มหาโยเธ คเหตฺวา อวิทูเร ปพฺพตํ อภิรุยฺห ''อโมฺภ, อมฺหากํ รโญฺญ ชีวิตํ ทาตุํ สกฺขิสฺสถา''ติ ปุจฺฉิฯ ''อาม, สกฺขิสฺสามา''ติฯ ''เตน หิ อิมสฺมึ ปปาเต ปตถา''ติฯ เต ปติตุํ อารภิํสุฯ อถ เน วาเรตฺวา ''อลํ เอตฺถ ปตเนน, อมฺหากํ รโญฺญ ชีวิตํ ทาตุํ สุหทยา อนิวตฺติโน หุตฺวา ยุชฺฌถา''ติ อาหฯ เต สมฺปฏิจฺฉิํสุฯ

อถ สงฺคาเม อุปฏฺฐิเต กาลิโงฺค ''อหํ กิร ชินิสฺสามี''ติ โวสานํ อาปชฺชิ, พลกายาปิสฺส ''อมฺหากํ กิร ชโย''ติ โวสานํ อาปชฺชิตฺวา สนฺนาหํ อกตฺวา วคฺควคฺคา หุตฺวา ยถารุจิ ปกฺกมิํสุ, วีริยกรณกาเล วีริยํ น กริํสุฯ อุโภปิ ราชาโน อสฺสํ อภิรุหิตฺวา ''ยุชฺฌิสฺสามา''ติ อญฺญมญฺญํ อุปสงฺกมนฺติฯ อุภินฺนํ อารกฺขเทวตา ปุรโต คนฺตฺวา กาลิงฺครโญฺญ อารกฺขเทวตา สพฺพเสโต อุสโภ อโหสิ, อิตรสฺส สพฺพกาฬโกฯ ตา เทวตาปิ อญฺญมญฺญํ ยุชฺฌนาการํ ทเสฺสนฺตา อุปสงฺกมิํสุฯ เต ปน อุสภา อุภินฺนํ ราชูนํเยว ปญฺญายนฺติ, น อเญฺญสํฯ นนฺทิเสโน อสฺสกํ ปุจฺฉิ ''ปญฺญายติ เต, มหาราช, อารกฺขเทวตา''ติฯ ''อาม, ปญฺญายตี''ติฯ ''เกนากาเรนา''ติฯ ''กาลิงฺครโญฺญ อารกฺขเทวตา สพฺพเสโต อุสโภ หุตฺวา ปญฺญายติ, อมฺหากํ อารกฺขเทวตา สพฺพกาฬโก กิลมโนฺต หุตฺวา ติฏฺฐตี''ติฯ ''มหาราช, ตุเมฺห มา ภายถ, มยํ ชินิสฺสาม, กาลิโงฺค ปราชิสฺสติ, ตุเมฺห อสฺสปิฏฺฐิโต โอตริตฺวา อิมํ สตฺติํ คเหตฺวา สุสิกฺขิตสินฺธวํ อุทรปเสฺส วามหเตฺถน อุปฺปีเฬตฺวา อิมินา ปุริสสหเสฺสน สทฺธึ เวเคน คนฺตฺวา กาลิงฺครโญฺญ อารกฺขเทวตํ สตฺติปฺปหาเรน ปาเตถ, ตโต มยํ สหสฺสมตฺตา สตฺติสหเสฺสน ปหริสฺสาม , เอวํ กาลิงฺคสฺส อารกฺขเทวตา นสฺสิสฺสติ, ตโต กาลิโงฺค ปราชิสฺสติ, มยํ ชินิสฺสามา''ติฯ ราชา ''สาธู''ติ นนฺทิเสเนน ทินฺนสญฺญาย คนฺตฺวา สตฺติยา ปหริ, สูรโยธสหสฺสาปิ อมจฺจา สตฺติสหเสฺสน ปหริํสุฯ อารกฺขเทวตา ตเตฺถว ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิ, ตาวเทว กาลิโงฺค ปราชิตฺวา ปลายิฯ ตํ ปลายมานํ ทิสฺวา สหสฺสมตฺตา อมจฺจา ''กาลิโงฺค ปลายตี''ติ อุนฺนทิํสุฯ กาลิโงฺค มรณภยภีโต ปลายมาโน ตํ ตาปสํ อโกฺกสโนฺต ทุติยํ คาถมาห –

๒. ''ชโย กลิงฺคานมสยฺหสาหินํ, ปราชโย อนโย อสฺสกานํ;
อิเจฺจว เต ภาสิตํ พฺรหฺมจาริ, น อุชฺชุภูตา วิตถํ ภณนฺตี''ติฯ

ตตฺถ **อสยฺหสาหินนฺ**ติ อสยฺหํ ทุสฺสหํ สหิตุํ สมตฺถานํฯ **อิเจฺจว เต ภาสิตนฺ**ติ เอวํ ตยา กูฏตาปส ลญฺชํ คเหตฺวา ปราชินกราชานํ ชินิสฺสติ, ชินนราชานญฺจ ปราชิสฺสตีติ ภาสิตํฯ **น**

อุชฺชุภูตาติ เย กาเยน วาจาย มนสา จ อุชุภูตา, น เต มุสา ภณนฺตีติฯ

เอวํ โส ตาปสํ อโกฺกสนฺโต ปลายนฺโต อตฺตโน นครเมว คโต, นิวตฺติตฺวา โอโลเกตุมฺปิ นาสกฺขิฯ ตโต กติปาหจฺจเยน สโกฺก ตาปสสฺส อุปฏฺฐานํ อคมาสิฯ ตาปโส เตน สทฺธึ กเถ โนฺต ตติยํ คาถมาห –

๓. ‘‘เทวา มุสาวาทมุปาติวตฺตา, สจฺจํ ธนํ ปรมํ เตสุ สกฺก;
ตํ เต มุสา ภาสิตํ เทวราช, กึ วา ปฏิจฺจ มฆวา มหินฺทา’’ติฯ

ตตฺถ **ตํ เต มุสา ภาสิต**นฺติ ยํ ตยา มยฺหํ ภาสิตํ, ตํ อตฺถภญฺชนกมุสาวาทํ กเถนฺเตน ตยา มุสา ภาสิตํ, ตยา กึ การณํ ปฏิจฺจ เอวํ ภาสิตนฺติ?

ตํ สุตฺวา สโกฺก จตุตฺถํ คาถมาห –

๔. ‘‘นนุ เต สุตํ พฺราหฺมณ ภญฺญมาเน, เทวา น อิสฺสนฺติ ปุริสปรกฺกมสฺส;
ทโม สมาธิ มนโส อเภชฺโช, อพฺยคฺคตา นิกฺกมนญฺจ กาเล;
ทฬฺหญฺจ วิริยํ ปุริสปรกฺกโม จ, เตเนว อาสิ วิชโย อสฺสกาน’’นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – กึ ตยา, พฺราหฺมณ, ตตฺถ ตตฺถ วจเน ภญฺญมาเน อิทํ น สุตปุพฺพํ, ยํ เทวา ปุริสปรกฺกมสฺส น อิสฺสนฺติ น อุสูยนฺติ, อสฺสกรโญฺญ วีริยกรณวเสน อตฺตทมนสงฺขาโต **ทโม,** สมคฺคภาเวน **มนโส อเภชฺโช,** อเภชฺช**สมาธิ,** อสฺสกรโญฺญ สหายานํ วีริยกรณกาเล **อพฺยคฺคตา** ยถา กาลิงฺคสฺส มนุสฺสา วคฺควคฺคา หุตฺวา โอสกฺกึสุ, เอวํ อโนสกฺกนํ สมคฺคภาเวน อเภชฺชจิตฺตานํ **วีริยญฺจ ปุริสปรกฺกโม** จ ถิโร อโหสิ, เตเนว การเณน อสฺสกานํ ชโย อโหสีติฯ

ปลาเต จ ปน กาลิเงฺค อสฺสกราชา วิโลปํ คาหาเปตฺวา อตฺตโน นครํ คโตฯ นนฺทิเสโน กาลิงฺคสฺส สาสนํ เปเสสิ ‘‘อิมาสํ จตุนฺนํ ราชกญฺญานํ ทายชฺชโกฏฺฐาสํ เปเสตุ, สเจ น เปเสติ, กาตพฺพเมตฺถ ชานิสฺสามี’’ติฯ โส ตํ สาสนํ สุตฺวา ภีตตสิโต ตาหิ ลทฺธพฺพทายชฺชํ เปเสสิ, ตโต ปฏฺฐาย สมคฺควาสํ วสึสุฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ‘‘ตทา กาลิงฺครโญฺญ ธีตโร อิมา ทหรภิกฺขุนิโย อเหสุํ, นนฺทิเสโน สาริปุโตฺต, ตาปโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

จูฬกาลิงฺคชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๓๐๒] ๒. มหาอสฺสาโรหชาตกวณฺณนา

อเทยฺเยสุ ททํ **ทาน**นฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อานนฺทเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุ เหฏฺฐา กถิตเมวฯ สตฺถา ‘‘โปราณกปณฺฑิตาปิ อตฺตโน อุปการวเสเนว กรึสู’’ติ วตฺวา อิธาปิ อตีตํ อาหริฯ

อตีเต โพธิสโตฺต พาราณสิราชา หุตฺวา ธเมฺมน สเมน รชฺชํ กาเรติ, ทานํ เทติ, สีลํ รกฺขติฯ โส ‘‘ปจฺจนฺตํ กุปิตํ วูปสเมสฺสามี’’ติ พลวาหนปริวุโต คนฺตฺวา ปราชิโต อสฺสํ อภิรุหิตฺวา ปลายมาโน เอกํ ปจฺจนฺตคามํ ปาปุณิฯ ตตฺถ ตึส ชนา ราชเสวกา วสนฺติฯ เต ปาโตว คามมเชฺฌ สนฺนิปติตฺวา คามกิจฺจํ กโรนฺติฯ ตสฺมึ ขเณ ราชา วมฺมิตํ อสฺสํ อภิรุหิตฺวา อลงฺกตปฏิยโตฺต คามทฺวาเรน อโนฺตคามํ ปาวิสิฯ เต ‘‘กึ นุ โข อิท’’นฺติ ภีตา ปลายิตฺวา สกสกเคหานิ ป

วิสึสุฯ เอโก ปเนตฺถ อตฺตโน เคหํ อคนฺตฺวา รโญฺญ ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา ‘‘ราชา กิร ปจฺจนฺตํ คโต’’ติ สุยฺยติ, โกสิ ตฺวํ ราชปุริโส โจรปุริโสติ? ‘‘ราชปุริโส, สมฺมา’’ติฯ ‘‘เตน หิ เอถา’’ติ ราชานํ เคหํ เนตฺวา อตฺตโน ปีฐเก นิสีทาเปตฺวา ‘‘เอหิ, ภเทฺท, สหายกสฺส ปาเท โธวา’’ติ ภริยํ ตสฺส ปาเท โธวาเปตฺวา อตฺตโน พลานุรูเปน อาหารํ ทตฺวา ‘‘มุหุตฺตํ วิสฺสมถา’’ติ สยนํ ปญฺญาเปสิ, ราชา นิปชฺชิฯ อิตโร อสฺสสฺส สนฺนาหํ โมเจตฺวา จงฺกมาเปตฺวา อุทกํ ปาเยตฺวา ปิฏฺฐึ เตเลน มกฺเขตฺวา ติณํ อทาสิฯ เอวํ ตโย จตฺตาโร ทิวเส ราชานํ ปฏิชคฺคิตฺวา ‘‘คจฺฉามหํ, สมฺมา’’ติ วุเตฺต ปุน รโญฺญ จ อสฺสสฺส จ กตฺตพฺพยุตฺตกํ สพฺพมกาสิฯ ราชา ตุสฺสิตฺวา คจฺฉโนฺต ‘‘อหํ, สมฺม, มหาอสฺสาโรโห นาม, นครมเชฺฌ อมฺหากํ เคหํ, สเจ เกนจิ กิเจฺจน นครํ อาคจฺฉสิ, ทกฺขิณทฺวาเร ฐตฺวา โทวาริกํ ‘มหาอสฺสาโรโห กตรเคเห วสตี’ติ ปุจฺฉิตฺวา โทวาริกํ คเหตฺวา อมฺหากํ เคหํ อาคเจฺฉยฺยาสี’’ติ วตฺวา ปกฺกามิฯ

พลกาโยปิ ราชานํ อทิสฺวา พหินคเร ขนฺธาวารํ พนฺธิตฺวา ฐิโต ราชานํ ทิสฺวา ปจฺจุคฺคนฺตฺวา ปริวาเรสิฯ ราชา นครํ ปวิสโนฺต ทฺวารนฺตเร ฐตฺวา โทวาริกํ ปโกฺกสาเปตฺวา มหาชนํ ปฏิกฺกมาเปตฺวา ‘‘ตาต, เอโก ปจฺจนฺตคามวาสี มํ ทฏฺฐุกาโม อาคนฺตฺวา ‘มหาอสฺสาโรหสฺส เคหํ กห’นฺติ ตํ ปุจฺฉิสฺสติ, ตํ ตฺวํ หเตฺถ คเหตฺวา อาเนตฺวา มํ ทเสฺสยฺยาสิ, ตทา ตฺวํ สหสฺสํ ลภิสฺสสี’’ติ อาหฯ โส นาคจฺฉติ, ตสฺมึ อนาคจฺฉเนฺต ราชา ตสฺส วสนคาเม พลึ วฑฺฒาเปสิ, พลิมฺหิ วฑฺฒิเต นาคจฺฉติฯ เอวํ ทุติยมฺปิ ตติยมฺปิ พลึ วฑฺฒาเปสิ, เนว อาคจฺฉติฯ อถ นํ คามวาสิโน สนฺนิปติตฺวา อาหํสุ ‘‘อยฺย, ตว สหายสฺส มหาอสฺสาโรหสฺส อาคตกาลโต ปฏฺฐาย มยํ พลินา ปีฬิยมานา สีสํ อุกฺขิปิตุํ น สโกฺกม, คจฺฉ ตว สหายสฺส มหาอสฺสาโรหสฺส วตฺวา อมฺหากํ พลึ วิสฺสชฺชาเปหี’’ติฯ สาธุ คจฺฉิสฺสามิ, น ปน สกฺกา ตุจฺฉหเตฺถน คนฺตุํ, มยฺหํ สหายสฺส เทฺว ทารกา อตฺถิ, เตสญฺจ ภริยาย จสฺส สหายกสฺส จ เม นิวาสนปารุปนปิฬนฺธนาทีนิ สเชฺชถาติฯ ‘‘สาธุ สชฺชิสฺสามา’’ติ เต สพฺพํ ปณฺณาการํ สชฺชยิํสุฯ

โส ตญฺจ อตฺตโน ฆเร ปกฺกปูวญฺจ อาทาย คนฺตฺวา ทกฺขิณทฺวารํ ปตฺวา โทวาริกํ ปุจฺฉิ ‘‘กหํ, สมฺม, มหาอสฺสาโรหสฺส เคห’’นฺติฯ โส ‘‘เอหิ ทเสฺสมิ เต’’ติ ตํ หเตฺถ คเหตฺวา ราชทฺวารํ คนฺตฺวา ‘‘โทวาริโก เอกํ ปจฺจนฺตคามวาสึ คเหตฺวา อาคโต’’ติ ปฏิเวเทสิฯ ราชา ตํ สุตฺวา อาสนา อุฏฺฐาย ‘‘มยฺหํ สหาโย จ เตน สทฺธึ อาคตา จ ปวิสนฺตู’’ติ ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา ทิสฺวาว นํ ปริสฺสชิตฺวา ‘‘มยฺหํ สหายิกา จ ทารกา จ อโรคา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา หเตฺถ คเหตฺวา มหาตลํ อภิรุหิตฺวา เสตจฺฉตฺตสฺส เหฏฺฐา ราชาสเน นิสีทาเปตฺวา อคฺคมเหสึ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ภเทฺท, สหายสฺส เม ปาเท โธวา’’ติ อาหฯ สา ตสฺส ปาเท โธวิ, ราชา สุวณฺณภิงฺกาเรน อุทกํ อาสิญฺจิฯ เทวีปิ ปาเท โธวิตฺวา คนฺธเตเลน มกฺเขสิฯ ราชา ‘‘กึ, สมฺม, อตฺถิ, กิญฺจิ อมฺหากํ ขาทนีย’’นฺติ ปุจฺฉิฯ โส ‘‘อตฺถี’’ติ ปสิพฺพกโต ปูเว นีหราเปสิฯ ราชา สุวณฺณตฏฺฏเกน คเหตฺวา ตสฺส สงฺคหํ กโรโนฺต ‘‘มม สหาเยน อานีตํ ขาทถา’’ติ เทวิยา จ อมจฺจานญฺจ ขาทาเปตฺวา สยมฺปิ ขาทิฯ อิตโร อิตรมฺปิ ปณฺณาการํ ทเสฺสสิฯ ราชา ตสฺส สงฺคหตฺถํ กาสิกวตฺถานิ อปเนตฺวา เตน อาภตวตฺถยุคํ นิวาเสสิ ฯ เทวีปิ กาสิกวตฺถเญฺจว อาภรณานิ จ อปเนตฺวา เตน อาภตวตฺถํ นิวาเสตฺวา อาภรณานิ ปิฬนฺธิฯ

อถ นํ ราชา ราชารหํ โภชนํ โภชาเปตฺวา เอกํ อมจฺจํ อาณาเปสิ ‘‘คจฺฉ อิมสฺส มม กรณนิยาเมเนว มสฺสุกมฺมํ กาเรตฺวา คโนฺธทเกน นฺหาเปตฺวา สตสหสฺสคฺฆนิกํ กาสิกวตฺถํ นิวาสาเปตฺวา ราชาลงฺกาเรน อลงฺการาเปตฺวา อาเนหี’’ติฯ โส ตถา อกาสิฯ ราชา นคเร เภริํ จราเปตฺวา อมเจฺจ สนฺนิปาตาเปตฺวา เสตจฺฉตฺตสฺส มเชฺฌ ชาติหิงฺคุลกสุตฺตํ ปาเตตฺวา อุปฑฺฒรชฺชํ อทาสิฯ เต ตโต ปฏฺฐาย เอกโต ภุญฺชนฺติ ปิวนฺติ สยนฺติ, วิสฺสาโส ถิโร อโหสิ เกนจิ

อเภโชฺชฯ อถสฺส ราชา ปุตฺตทาเรปิ ปโกฺกสาเปตฺวา อโนฺตนคเร นิเวสนํ มาเปตฺวา อทาสิฯ เต สมคฺคา สโมฺมทมานา รชฺชํ กาเรนฺติฯ

อถ อมจฺจา กุชฺฌิตฺวา ราชปุตฺตํ อาหํสุ ‘‘กุมาร, ราชา เอกสฺส คหปติกสฺส อุปฑฺฒรชฺชํ ทตฺวา เตน สทฺธิํ เอกโต ภุญฺชติ ปิวติ สยติ, ทารเก จ วนฺทาเปติ, อิมินา รญฺญา กตกมฺมํ น ชานาม, กิํ กโรติ ราชา, มยํ ลชฺชาม, ตฺวํ รโญฺญ กเถหี’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา สพฺพํ ตํ กถํ รโญฺญ อาโรเจตฺวา ‘‘มา เอวํ กโรหิ, มหาราชา’’ติ อาหฯ ‘‘ตาต, อหํ ยุทฺธปราชิโต กหํ วสิํ, อปิ นุ ชานาถา’’ติฯ ‘‘น ชานาม, เทวา’’ติฯ ‘‘อหํ เอตสฺส ฆเร วสโนฺต อโรโค หุตฺวา อาคนฺตฺวา รชฺชํ กาเรสิํ, เอวํ มม อุปการิโน กสฺมา สมฺปตฺติํ น ทสฺสามี’’ติ เอวํ วตฺวา จ ปน โพธิสโตฺต ‘‘ตาต, โย หิ อทาตพฺพยุตฺตกสฺส เทติ, ทาตพฺพยุตฺตกสฺส น เทติ, โส อาปทํ ปตฺวา กิญฺจิ อุปการํ น ลภตี’’ติ ทเสฺสโนฺต อิมา คาถา อาห –

๕. ‘‘อเทเยฺยสุ ททํ ทานํ, เทเยฺยสุ นปฺปเวจฺฉติ;
อาปาสุ พฺยสนํ ปโตฺต, สหายํ นาธิคจฺฉติฯ

๖. ‘‘นาเทเยฺยสุ ททํ ทานํ, เทเยฺยสุ โย ปเวจฺฉติ;
อาปาสุ พฺยสนํ ปโตฺต, สหายมธิคจฺฉติฯ

๗. ‘‘สโญฺญคสโมฺภควิเสสทสฺสนํ , อนริยธเมฺมสุ สเฐสุ นสฺสติ;
กตญฺจ อริเยสุ จ อชฺชเวสุ, มหปฺผลํ โหติ อณุมฺปิ ตาทิสุฯ

๘. ‘‘โย ปุเพฺพ กตกลฺยาโณ, อกา โลเก สุทุกฺกรํ;
ปจฺฉา กยิรา น วา กยิรา, อจฺจนฺตํ ปูชนารโห’’ติฯ

ตตฺถ **อเทเยฺยสู**ติ ปุเพฺพ อกตูปกาเรสุฯ **เทเยฺยสู**ติ ปุเพฺพ กตูปกาเรสุฯ **นปฺปเวจฺฉตี**ติ น ปเวเสติ น เทติฯ **อาปาสู**ติ อาปทาสุฯ **พฺยสน**นฺติ ทุกฺขํฯ **สโญฺญคสโมฺภควิเสสทสฺสน**นฺติ โย มิเตฺตน กโต สโญฺญโค เจว สโมฺภโค จ, ตสฺส วิเสสทสฺสนํ คุณทสฺสนํ สุกตํ มยฺหํ อิมินาติ เอตํ สพฺพํ อสุทฺธธมฺมตฺตา อนริยธเมฺมสุ เกราฏิกตฺตา สเฐสุ นสฺสติฯ **อริเยสู**ติ อตฺตโน กตคุณชานเนน อริเยสุ ปริสุเทฺธสุฯ **อชฺชเวสู**ติ เตเนว การเณน อุชุเกสุ อกุฏิเลสุฯ **อณุมฺปี**ติ อปฺปมตฺตกมฺปิฯ **ตาทิสู**ติ เย ตาทิสา ปุคฺคลา โหนฺติ อริยา อุชุภูตา, เตสุ อปฺปมฺปิ กตํ มหปฺผลํ โหติ มหาชุติกํ มหาวิปฺผารํ, สุเขเตฺต วุตฺตพีชมิว น นสฺสติ , อิตรสฺมิํ ปน ปาเป พหุมฺปิ กตํ อคฺคิมฺหิ ขิตฺตพีชมิว นสฺสตีติ อโตฺถฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ –

‘‘ยถาปิ พีชมคฺคิมฺหิ, ฑยฺหติ น วิรูหติ;
เอวํ กตํ อสปฺปุริเส, นสฺสติ น วิรูหติฯ

‘‘กตญฺญุมฺหิ จ โปสมฺหิ, สีลวเนฺต อริยวุตฺติเน;
สุเขเตฺต วิย พีชานิ, กตํ ตมฺหิ น นสฺสตี’’ติฯ (ชา. ๑.๑๐.๗๗-๗๘);

ปุเพฺพ กตกลฺยาโณติ ปฐมตรํ อุปการํ กตฺวา ฐิโตฯ **อกา**ติ อกริ, อยํ โลเก สุทุกฺกรํ นาม อกาสีติ อโตฺถฯ **ปจฺฉา กยิรา**ติ โส ปจฺฉา อญฺญํ กิญฺจิ คุณํ กโรตุ วา มา วา, เตเนว ปฐมกเตน คุเณน **อจฺจนฺตํ ปูชนารโห** โหติ, สพฺพํ สกฺการสมฺมานํ อรหตีติฯ

อิทํ ปน สุตฺวา เนว อมจฺจา, น ราชปุโตฺต ปุน กิญฺจิ กเถสีติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ปจฺจนฺตคามวาสี อานนฺโท อโหสิ, พาราณสิราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มหาอสฺสาโรหชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๓๐๓] ๓. เอกราชชาตกวณฺณนา

อนุตฺตเร กามคุเณ สมิทฺธติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อญฺญตรํ โกสลราชเสวกํ อารพฺภ กเถสิฯ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุ เหฏฺฐา **เสยฺยชาตเก** (ชา. ๑.๓.๙๔ อาทโย) กถิตเมวฯ อิธ ปน สตฺถา ‘‘น ตฺวเญฺญว อนเตฺถน อตฺถํ อาหริ, โปราณกปณฺฑิตาปิ อตฺตโน อนเตฺถน อตฺถํ อาหรึสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิรโญฺญ อุปฏฺฐาโก อมโจฺจ ราชเนฺตปุเร ทุพฺภิฯ ราชา ปจฺจกฺขโตว ตสฺส โทสํ ทิสฺวา ตํ รฏฺฐา ปพฺพาเชสิฯ โส ทุพฺภิเสนํ นาม โกสลราชานํ อุปฏฺฐหโนฺตติ สพฺพํ **มหาสีลวชาตเก** (ชา. ๑.๑.๕๑) กถิตเมวฯ อิธ ปน ทุพฺภิเสโน มหาตเล อมจฺจมเชฺฌ นิสินฺนํ พาราณสิราชานํ คณฺหาเปตฺวา สิกฺกาย ปกฺขิปาเปตฺวา อุตฺตรุมฺมาเร เหฏฺฐาสีสกํ โอลมฺพาเปสิฯ ราชา โจรราชานํ อารพฺภ เมตฺตํ ภาเวตฺวา กสิณปริกมฺมํ กตฺวา ฌานํ นิพฺพเตฺตสิ, พนฺธนํ ฉิชฺชิ, ตโต ราชา อากาเส ปลฺลเงฺกน นิสีทิฯ โจรราชสฺส สรีเร ทาโห อุปฺปชฺชิ, ‘‘ฑยฺหามิ ฑยฺหามี’’ติ ภูมิยํ อปราปรํ ปริวตฺตติฯ ‘‘กิเมต’’นฺติ วุเตฺต ‘‘มหาราช, ตุเมฺห เอวรูปํ ธมฺมิกราชานํ นิรปราธํ ทฺวารสฺส อุตฺตรุมฺมาเร เหฏฺฐาสีสกํ โอลมฺพาเปถา’’ติ วทึสุฯ เตน หิ เวเคน คนฺตฺวา โมเจถ นนฺติฯ ปุริสา คนฺตฺวา ราชานํ อากาเส ปลฺลเงฺกน นิสินฺนํ ทิสฺวา อาคนฺตฺวา ทุพฺภิเสนสฺส อาโรเจสุํฯ โส เวเคน คนฺตฺวา ตํ วนฺทิตฺวา ขมาเปตุํ ปฐมํ คาถมาห –

๙. ‘‘อนุตฺตเร กามคุเณ สมิทฺธ, ภุตฺวาน ปุเพฺพ วสิ เอกราช;
โสทานิ ทุเคฺค นรกมฺหิ ขิโตฺต, นปฺปชฺชเห วณฺณพลํ ปุราณ’’นฺติฯ

ตตฺถ **วสี**ติ วุโตฺตฯ **เอกราชา**ติ โพธิสตฺตํ นาเมนาลปติฯ **โสทานี**ติ โส ตฺวํ อิทานิฯ **ทุเคฺค**ติ วิสเมฯ **นรกมฺหี**ติ อาวาเฏฯ โอลมฺพิตฏฺฐานํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ **นปฺปชฺชเห วณฺณพลํ ปุราณ**นฺติ เอวรูเป วิสมฏฺฐาเน ขิโตฺตปิ โปราณกวณฺณญฺจ พลญฺจ นปฺปชหสีติ ปุจฺฉติฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต เสสคาถา อโวจ –

๑๐. ‘‘ปุเพฺพว ขนฺตี จ ตโป จ มยฺหํ, สมฺปตฺถิตา ทุพฺภิเสน อโหสิ;
ตํทานิ ลทฺธาน กถํ นุ ราช, ชเห อหํ วณฺณพลํ ปุราณํฯ

๑๑. ‘‘สพฺพา กิเรวํ ปรินิฏฺฐิตานิ, ยสสฺสินํ ปญฺญวนฺตํ วิสยฺห;
ยโส จ ลทฺธา ปุริมํ อุฬารํ, นปฺปชฺชเห วณฺณพลํ ปุราณํฯ

๑๒. ‘‘ปนุชฺช ทุเกฺขน สุขํ ชนินฺท, สุเขน วา ทุกฺขมสยฺหสาหิ;
อุภยตฺถ สโนฺต อภินิพฺพุตตฺตา, สุเข จ ทุเกฺข จ ภวนฺติ ตุลฺยา’’ติฯ

ตตฺถ **ขนฺตี**ติ อธิวาสนขนฺติฯ **ตโป**ติ ตปจรณํฯ **สมฺปตฺถิตา**ติ อิจฺฉิตา อภิกงฺขิตา ฯ **ทุพฺภิเสนา**ติ ตํ นาเมนาลปติฯ **ตํทานิ ลทฺธานา**ติ ตํ ปตฺถนํ อิทานาหํ ลภิตฺวาฯ **ชเห**ติ เกน การเณน อหํ ชเหยฺยํฯ ยสฺส หิ ทุกฺขํ วา โทมนสฺสํ วา โหติ, โส ตํ ชเหยฺยาติ ทีเปติฯ

“สพฺพา กิเรวํ ปรินิฏฺฐิตานี”ติ อนุสฺสววเสน อตฺตโน สมฺปตฺตึ ทเสฺสนฺโต อาห ฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – สพฺพาเนว มม กตฺตพฺพกิจฺจานิ ทานสีลภาวนาอุโปสถกมฺมานิ ปุเพฺพว นิฏฺฐิตานีติฯ **ยสสฺสินํ ปญฺญวนฺตํ วิสยฺหา**ติ ปริวารสมฺปตฺติยา ยสสฺสิ, ปญฺญาสมฺปทาย ปญฺญวนฺต, อสยฺหสาหิตาย วิสยฺหฯ เอวํ ตีณิเปตานิ อาลปนาเนวฯ **น**นฺติ ปเนตฺถ นิปาโต ฯ พฺยญฺชนสิลิฏฺฐตาวเสนนฺตการสฺส สานุนาสิกตา กตาติ ปเจฺจตพฺพาฯ **ยโส จา**ติ ยสญฺจ, อยเมว วา ปาโฐฯ **ลทฺธา ปุริม**นฺติ ลภิตฺวา ปุริมํ ปุเพฺพ อลทฺธปุพฺพํฯ **อุฬาร**นฺติ มหนฺตํฯ กิเลสวิกฺขมฺภนเมตฺตาภาวนาฌานุปฺปตฺติโย สนฺธาเยวมาหฯ **นปฺปชฺชเห**ติ เอวรูปํ ยสํ ลทฺธา กึการณา ปุราณวณฺณพลํ ชหิสฺสามีติ อโตฺถฯ

ทุเกฺขนาติ ตยา อุปฺปาทิเตน นรกมฺหิ ขิปนทุเกฺขน มม รชฺชสุขํ ปนฺทิตฺวาฯ **สุเขน วา ทุกฺข**นฺติ ฌานสุเขน วา ตํ ทุกฺขํ ปนฺทิตฺวาฯ **อุภยตฺถ สโนฺต**ติ เย สโนฺต โหนฺติ มาทิสา, เต ทฺวีสุปิ เอเตสุ โกฏฺฐาเสสุ อภินิพฺพุตสภาวา มชฺฌตฺตา **สุเข จ ทุเกฺข จ ภวนฺติ ตุลฺยา,** เอกสทิสา นิพฺพิการาว โหนฺตีติฯ

อิทํ สุตฺวา ทุพฺภิเสโน โพธิสตฺตํ ขมาเปตฺวา ‘‘ตุมฺหากํ รชฺชํ ตุเมฺหว กาเรถ, อหํ โว โจเร ปฏิพาหิสฺสามี’’ติ วตฺวา ตสฺส ทุฏฺฐามจฺจสฺส ราชาณํ กาเรตฺวา ปกฺกามิฯ โพธิสโตฺตปิ รชฺชํ อมจฺจานํ นิยฺยาเทตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ทุพฺภิเสโน อานโนฺท อโหสิ, พาราณสิราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

เอกราชชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๓๐๔] ๔. ททฺทรชาตกวณฺณนา

อิมานิ มนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ โกธนํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ เหฏฺฐา กถิตเมวฯ ตทา หิ ธมฺมสภายํ ตสฺส โกธนภาวกถาย สมุฏฺฐิตาย สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ โกธโนสี’’ติ วตฺวา ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว , อิทาเนว, ปุเพฺพเปส โกธโนเยว, โกธนภาเวเนวสฺส โปราณกปณฺฑิตา ปริสุทฺธา นาคราชภาเว ฐิตาปิ ตีณิ วสฺสานิ คูถปุริตาย อุกฺการภูมิยํ วสึสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต หิมวนฺตปเทเส ททฺทรปพฺพตปาเท ททฺทรนาคภวนํ นาม อตฺถิ, ตตฺถ รชฺชํ กาเรนฺตสฺส ททฺทรโญฺญ ปุโตฺต มหาททฺทโร นาม อโหสิ, กนิฏฺฐภาตา ปนสฺส จูฬททฺทโร นามฯ โส โกธโน ผรุโส นาคมาณวเก อโกฺกสโนฺต ปริภาสโนฺต ปหรโนฺต วิจรติฯ นาคราชา ตสฺส ผรุสภาวํ ญตฺวา นาคภวนโต ตํ นีหราเปตุํ อาณาเปสิฯ มหาททฺทโร ปน ปิตรํ ขมาเปตฺวา นิวาเรสิฯ ทุติยมฺปิ ราชา ตสฺส กุชฺฌิ, ทุติยมฺปิ ขมาเปสิฯ ตติยวาเร ปน ‘‘ตฺวํ มํ อิมํ อนาจารํ นีหราเปนฺตํ นิวาเรสิ, คจฺฉถ เทฺวปิ ชนา อิมมฺหา นาคภวนา นิกฺขมิตฺวา พาราณสิยํ อุกฺการภูมิยํ ตีณิ วสฺสานิ วสถา’’ติ นาคภวนา นิกฺกฑฺฒาเปสิฯ เต ตตฺถ คนฺตฺวา วสึสุฯ อถ เน อุกฺการภูมิยํ อุทกปริยเนฺต โคจรํ ปริเยสมาเน คามทารกา ทิสฺวา ปหรนฺตา เลฑฺฑุทณฺฑาทโย ขิปนฺตา ‘‘เก อิเม ปุถุลสีสา สูจินงฺคุฏฺฐา อุทกเทฑฺฑุภา มณฺฑูกภกฺขา’’ติอาทีนิ วตฺวา อโกฺกสนฺติ ปริภาสนฺติฯ

จูฬทฺทุทโร จณฺฑผรุสตาย เตสํ ตํ อวมานํ อสหนฺโต ‘‘ภาติก, อิเม ทารกา อเมฺห ปริภวนฺติ, อาสีวิสภาวํ โน น ชานนฺติ, อหํ เตสํ อวมานํ สหิตุํ น สกฺโกมิ, นาสาวาเตน เต นาเสสฺสามี’’ติ ภาตรา สทฺธึ สลฺลปนฺโต ปฐมํ คาถมาห –

๑๓. ‘‘อิมานิ มํ ททฺทร ตาปยนฺติ, วาจาทุรุตฺตานิ มนุสฺสโลเก;
มณฺฑูกภกฺขา อุทกนฺตเสวี, อาสีวิสํ มํ อวิสา สปนฺตี’’ติฯ

ตตฺถ **ตาปยนฺตี**ติ ทุกฺขาเปนฺติฯ **มณฺฑูกภกฺขา อุทกนฺตเสวี**ติ ‘‘มณฺฑูกภกฺขา’’ติ จ ‘‘อุทกนฺตเสวี’’ติ จ วทนฺตา เอเต อวิสา คามทารกา มํ อาสีวิสํ สมานํ สปนฺติ อโกฺกสนฺตีติฯ

ตสฺส วจนํ สุตฺวา มหาทฺทุทโร เสสคาถา อภาสิ –

๑๔. ‘‘สกา รฏฺฐา ปพฺพาชิโต, อญฺญํ ชนปทํ คโต;
มหนฺตํ โกฏฺฐํ กยิราถ, ทุรุตฺตานํ นิเธตเวฯ

๑๕. ‘‘ยตฺถ โปสํ น ชานนฺติ, ชาติยา วินเยน วา;
น ตตฺถ มานํ กยิราถ, วสมญฺญาตเก ชเนฯ

๑๖. ‘‘วิเทสวาสํ วสโต, ชาตเวทสเมนปิ;
ขมิตพฺพํ สปเญฺญน, อปิ ทาสสฺส ตชฺชิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **ทุรุตฺตานํ นิเธตเว**ติ ยถา ธญฺญนิธานตฺถาย มหนฺตํ โกฏฺฐํ กตฺวา ปูเรตฺวา กิเจฺจ อุปฺปเนฺน ธญฺญํ วฬเญฺชนฺติ, เอวเมวํ วิเทสํ คโต อโนฺตหทเย ปณฺฑิโต โปโส ทุรุตฺตานํ นิธานตฺถาย มหนฺตํ โกฏฺฐํ กยิราถฯ ตตฺถ ตานิ ทุรุตฺตานิ นิทหิตฺวา ปุน อตฺตโน ปโหนกกาเล กาตพฺพํ กริสฺสติฯ **ชาติยา วินเยน วา**ติ ‘‘อยํ ขตฺติโย พฺราหฺมโณ’’ติ วา ‘‘สีลวา พหุสฺสุโต คุณสมฺปโนฺน’’ติ วา เอวํ ยตฺถ ชาติยา วินเยน วา น ชานนฺตีติ อโตฺถฯ **มาน**นฺติ เอวรูปํ มํ ลามกโวหาเรน โวหรนฺติ, น สกฺกโรนฺติ น ครุํ กโรนฺตีติ มานํ น กเรยฺยฯ **วสมญฺญาตเก ชเน**ติ อตฺตโน ชาติโคตฺตาทีนิ อชานนฺตสฺส ชนสฺส สนฺติเก วสโนฺตฯ **วสโต**ติ วสตา, อยเมว วา ปาโฐฯ

เอวํ เต ตตฺถ ตีณิ วสฺสานิ วสึสุฯ อถ เน ปิตา ปโกฺกสาเปสิฯ เต ตโต ปฏฺฐาย นิหตมานา ชาตาฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน โกธโน ภิกฺขุ อนาคามิผเล ปติฏฺฐหิฯ ‘‘ตทา จูฬทฺทุทโร โกธโน ภิกฺขุ อโหสิ, มหาทฺทุทโร ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ทฺทุทรชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๓๐๕] ๕. สีลวีมํสนชาตกวณฺณนา

นตฺถิ โลเก รโห นามาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต กิเลสนิคฺคหํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ เอกาทสกนิปาเต **ปานียชาตเก** (ชา. ๑.๑๑.๕๙ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ อยํ ปเนตฺถ สเงฺขโป – ปญฺจสตา ภิกฺขู อโนฺตเชตวเน วสนฺตา มชฺฌิมยามสมนนฺตเร กามวิตกฺกํ วิตกฺกยึสุฯ สตฺถา ฉสฺุปิ รตฺติทิวาโกฏฺฐาเสสุ ยถา เอกจกฺขุโก จกฺขุํ, เอกปุโตฺต ปุตฺตํ, จามรี วาลํ อปฺปมาเทน รกฺขติ, เอวํ นิจฺจกาลํ ภิกฺขู โอโลเกติฯ โส รตฺติภาเค ทิพฺพจกฺขุนา เชตวนํ โอโลเก

โนฺต จกฺกวตฺติรโญฺญ อตฺตโน นิเวสเน อุปฺปนฺนโจเร วิย เต ภิกฺขู ทิสฺวา คนฺธกุฏึ วิวริตฺวา อานนฺทเตฺถรํ อามนฺเตตฺวา ''อานนฺท, อโนฺตเชตวเน โกฏิสนฺถาเร วสนกภิกฺขู สนฺนิปาตาเปตฺวา คนฺธกุฏิทฺวาเร อาสนํ ปญฺญาเปหี''ติ อาหฯ โส ตถา กตฺวา สตฺถุ ปฏิเวเทสิฯ สตฺถา ปญฺญตฺตาสเน นิสีทิตฺวา สพฺพสงฺคาหิกวเสน อามนฺเตตฺวา ''ภิกฺขเว, โปราณกปณฺฑิตา 'ปาปกรเณ รโห นาม นตฺถี'ติ ปาปํ น กรึสู''ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ตเตฺถว พาราณสิยํ ทิสาปาโมกฺขสฺส อาจริยสฺส สนฺติเก ปญฺจนฺนํ มาณวกสตานํ เชฏฺฐโก หุตฺวา สิปฺปํ อุคฺคณฺหาติฯ อาจริยสฺส ปน วยปฺปตฺตา ธีตา อตฺถิฯ โส จิเนฺตสิ ''อิเมสํ มาณวกานํ สีลํ วีมํสิตฺวา สีลสมฺปนฺนเสฺสว ธีตรํ ทสฺสามี''ติฯ โส เอกทิวสํ มาณวเก อามเนฺตตฺวา ''ตาตา, มยฺหํ ธีตา วยปฺปตฺตา, วิวาหมสฺสา กาเรสฺสามิ, วตฺถาลงฺการํ ลทฺธุํ วฏฺฏติ, คจฺฉถ ตุเมฺห อตฺตโน อตฺตโน ญาตกานํ อปสฺสนฺตานเญฺญว เถเนตฺวา วตฺถาลงฺกาเร อาหรถ, เกนจิ อทิฏฺฐเมว คณฺหามิ, ทเสฺสตฺวา อาภตํ น คณฺหามี''ติ อาหฯ เต ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตโต ปฏฺฐาย ญาตกานํ อปสฺสนฺตานํ เถเนตฺวา วตฺถปิฬนฺธนาทีนิ อาหรนฺติฯ อาจริโย อาภตาภตํ วิสุํ วิสุํ ฐเปสิฯ โพธิสโตฺต ปน น กิญฺจิ อาหริฯ อถ นํ อาจริโย อาห ''ตฺวํ ปน, ตาต, น กิญฺจิ อาหรสี''ติฯ ''อาม, อาจริยา''ติฯ ''กสฺมา, ตาตา''ติฯ ''ตุเมฺห น กสฺสจิ ปสฺสนฺตสฺส อาภตํ คณฺหถ, อหํ ปน ปาปกรเณ รโห นาม น ปสฺสามี''ติ ทีเปโนฺต อิมา เทฺว คาถา อาห –

๑๗. ''นตฺถิ โลเก รโห นาม, ปาปกมฺมํ ปกุพฺพโต;
ปสฺสนฺติ วนภูตานิ, ตํ พาโล มญฺญตี รโหฯ

๑๘. ''อหํ รโห น ปสฺสามิ, สุญฺญํ วาปิ น วิชฺชติ;
ยตฺถ อญฺญํ น ปสฺสามิ, อสุญฺญํ โหติ ตํ มยา''ติฯ

ตตฺถ **รโหติ** ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐานํฯ **วนภูตานีติ** วเน นิพฺพตฺตภูตานิฯ **ตํ พาโลติ** ตํ ปาปกมฺมํ รโห มยา กตนฺติ พาโล มญฺญติฯ **สุญฺญํ วาปีติ** ยํ วา ฐานํ สเตฺตหิ สุญฺญํ ตุจฺฉํ ภเวยฺย, ตมฺปิ นตฺถีติ อาหฯ

อาจริโย ตสฺส ปสีทิตฺวา ''ตาต, น มยฺหํ เคเห ธนํ นตฺถิ, อหํ ปน สีลสมฺปนฺนสฺส ธีตรํ ทาตุกาโม อิเม มาณวเก วีมํสโนฺต เอวมกาสึ, มม ธีตา ตุยฺหเมว อนุจฺฉวิกา''ติ ธีตรํ อลงฺกริตฺวา โพธิสตฺตสฺส อทาสิฯ เสสมาณวเก ''ตุเมฺหหิ อาภตาภตํ ตุมฺหากํ เคหเมว เนถา''ติ อาหฯ

สตฺถา ''อิติ โข, ภิกฺขเว, เต ทุสฺสีลมาณวกา อตฺตโน ทุสฺสีลตาย ตํ อิตฺถึ น ลภึสุ, อิตโร ปณฺฑิตมาณโว สีลสมฺปนฺนตาย ลภี''ติ วตฺวา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา อิตรา เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๙. ''ทุชฺชโจฺจ จ สุชโจฺจ จ, นโนฺท จ สุขวฑฺฒิโต;
วโชฺช จ อทฺธุวสีโล จ, เต ธมฺมํ ชหุมตฺถิกาฯ

๒๐. ''พฺราหฺมโณ จ กถํ ชเห, สพฺพธมฺมาน ปารคู;
โย ธมฺมมนุปาเลติ, ธิติมา สจฺจนิกฺกโม''ติฯ

ตตฺถ **ทุชฺชโจฺจ**ติอาทโย ฉ เชฏฺฐกมาณวา, เตสํ นามํ คณฺหิ, อวเสสานํ นามํ อคฺคเหตฺวา สพฺพสงฺคาหิกวเสเนว **''เต ธมฺมํ ชหุมตฺถิกา''**ติ อาหฯ ตตฺถ **เต**ติ สเพฺพปิ เต มาณวาฯ **ธมฺมนฺติ** อิตฺถิปฏิลาภสภาวํ ฯ **ชหุมตฺถิกา**ติ ชหุํ อตฺถิกา, อยเมว วา ปาโฐฯ มกาโร

ปทพฺยญฺชนสนฺธิวเสน วุโตฺตฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – สเพฺพปิ เต มาณวา ตาย อิตฺถิยา อตฺถิกาว หุตฺวา อตฺตโน ทุสฺสีลตาย ตํ อิตฺถิปฏิลาภสภาวํ ชหึสุฯ

พฺราหฺมโณ จาติ อิตโร ปน สีลสมฺปโนฺน พฺราหฺมโณฯ **กถํ ชเห**ติ เกน การเณน ตํ อิตฺถิปฏิลาภสภาวํ ชหิสฺสติฯ **สพฺพธมฺมาน**นฺติ อิมสฺมิํ ฐาเน โลกิยานิ ปญฺจ สีลานิ, ทส สีลานิ, ตีณิ สุจริตานิ จ, สพฺพธมฺมา นาม, เตสํ โส ปารํ คโตติ **ปารคูฯ ธมฺม**นฺติ วุตฺตปฺปการเมว ธมฺมํ **โย อนุปาเลติ** รกฺขติฯ **ธิติมา**ติ สีลรกฺขนธิติยา สมนฺนาคโตฯ **สจฺจนิกฺกโม**ติ สเจฺจ สภาวภูเต ยถาวุเตฺต สีลธเมฺม นิกฺกเมน สมนฺนาคโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน ตานิ ปญฺจ ภิกฺขุสตานิ อรหเตฺต ปติฏฺฐหิํสุฯ

ตทา อาจริโย สาริปุโตฺต อโหสิ, ปณฺฑิตมาณโว ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

สีลวีมํสนชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๓๐๖] ๖. สุชาตาชาตกวณฺณนา

กิมณฺฑกาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต มลฺลิกํ เทวิํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกทิวสํ กิร รโญฺญ ตาย สทฺธิํ สิริวิวาโท อโหสิ, ‘‘สยนกลโห’’ติปิ วทนฺติเยวฯ ราชา กุชฺฌิตฺวา ตสฺสา อตฺถิภาวมฺปิ น ชานาติฯ มลฺลิกา เทวีปิ ‘‘สตฺถา รโญฺญ มยิ กุทฺธภาวํ น ชานาติ มเญฺญ’’ติ จิเนฺตสิฯ สตฺถาปิ ญตฺวา ‘‘อิเมสํ สมคฺคภาวํ กริสฺสามี’’ติ ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย ปญฺจภิกฺขุสตปริวาโร สาวตฺถิํ ปวิสิตฺวา ราชทฺวารํ อคมาสิฯ ราชา ตถาคตสฺส ปตฺตํ คเหตฺวา นิเวสนํ ปเวเสตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสีทาเปตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส ทกฺขิโณทกํ ทตฺวา ยาคุขชฺชกํ อาหริฯ สตฺถา ปตฺตํ หเตฺถน ปิทหิตฺวา ‘‘มหาราช, กหํ เทวี’’ติ อาหฯ ‘‘กิํ, ภเนฺต, ตาย อตฺตโน ยเสน มตฺตายา’’ติ? ‘‘มหาราช, สยเมว ยสํ ทตฺวา มาตุคามํ อุกฺขิปิตฺวา ตาย กตสฺส อปราธสฺส อสหนํ นาม น ยุตฺต’’นฺติฯ ราชา สตฺถุ วจนํ สุตฺวา ตํ ปโกฺกสาเปสิ, สา สตฺถารํ ปริวิสิฯ สตฺถา ‘‘อญฺญมญฺญํ สมเคฺคหิ ภวิตุํ วฏฺฏตี’’ติ สามคฺคิรสวณฺณํ กเถตฺวา ปกฺกามิฯ ตโต ปฏฺฐาย อุโภ สมคฺควาสํ วสิํสุฯ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, สตฺถา เอกวจเนเนว อุโภ สมเคฺค อกาสี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสิโนฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปาหํ เอเต เอกวาเทเนว สมเคฺค อกาสิ’’นฺติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส อตฺถธมฺมานุสาสโก อมโจฺจ อโหสิฯ อเถกทิวสํ ราชา วาตปานํ วิวริตฺวา ราชงฺคณํ โอโลกยมาโน อฏฺฐาสิฯ ตสฺมิํ ขเณ เอกา ปณฺณิกธีตา อภิรูปา ปฐมวเย ฐิตา สุชาตา นาม พทรปจฺฉิํ สีเส กตฺวา ‘‘พทรานิ คณฺหถ, พทรานิ คณฺหถา’’ติ วทมานา ราชงฺคเณน คจฺฉติฯ ราชา ตสฺสา สทฺทํ สุตฺวา ตาย ปฏิพทฺธจิโตฺต หุตฺวา อสามิกภาวํ ญตฺวา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา อคฺคมเหสิฏฺฐาเน ฐเปตฺวา มหนฺตํ ยสํ อทาสิฯ สา รโญฺญ ปิยา อโหสิ มนาปาฯ อเถกทิวสํ ราชา สุวณฺณตฏฺฏเก พทรานิ ขาทโนฺต นิสีทิฯ ตทา สุชาตา เทวี ราชานํ พทรานิ ขาทนฺตํ ทิสฺวา ‘‘มหาราช, กิํ นาม ตุเมฺห ขาทถา’’ติ ปุจฺฉนฺตี ปฐมํ คาถมาห –

๒๑. ‘‘กิมณฺฑกา อิเม เทว, นิกฺขิตฺตา กํสมลฺลเก;
อุปโลหิตกา วคฺคู, ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต’’ติฯ

ตตฺถ **กิมณฺฑกา**ติ กึผลานิ นาเมตานิ, ปริมณฺฑลวเสน ปน อณฺฑกาติ อาหฯ **กํสมลฺลเก**ติ สุวณฺณตฏฺฏเกฯ **อุปโลหิตกา**ติ รตฺตวณฺณาฯ **วคฺคู**ติ โจกฺขา นิมฺมลาฯ

ราชา กุชฺฌิตฺวา ‘‘พทรวาณิชเก ปณฺณิกคหปติกสฺส ธีเต อตฺตโน กุลสนฺตกานิ พทรานิปิ น ชานาสี’’ติ วตฺวา เทฺว คาถา อภาสิ –

๒๒. ‘‘ยานิ ปุเร ตุวํ เทวิ, ภณฺฑุ นนฺตกวาสินี;
อุจฺฉงฺคหตฺถา ปจินาสิ, ตสฺสา เต โกลิยํ ผลํฯ

๒๓. ‘‘อุฑฺฑยฺหเต น รมติ, โภคา วิปฺปชหนฺติ ตํ;
ตเตฺถวิมํ ปฏิเนถ, ยตฺถ โกลํ ปจิสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ ***ภณฺฑู***ติ มุณฺฑสีสา หุตฺวาฯ **นนฺตกวาสินี**ติ ชิณฺณปิโลติกนิวตฺถาฯ **อุจฺฉงฺคหตฺถา ปจินาสี**ติ อฑฺฒิวํ ปวิสิตฺวา องฺกุสเกน สาขํ โอนาเมตฺวา โอจิโตจิตํ หเตฺถน คเหตฺวา อุจฺฉเงฺค ปกฺขิปนวเสน อุจฺฉงฺคหตฺถา หุตฺวา ปจินาสิ โอจินาสิฯ **ตสฺสา เต โกลิยํ ผลน**ฺติ ตสฺสา ตว เอวํ ปจินนฺติยา โอจินนฺติยา ยมหํ อิทานิ ขาทามิ, อิทํ โกลิยํ กุลทตฺติยํ ผลนฺติ อโตฺถฯ

อุฑฺฑยฺหเต น รมตีติ อยํ ชมฺมี อิมสฺมิํ ราชกุเล วสมานา โลหกุมฺภิยํ ปกฺขิตฺตา วิย ฑยฺหติ นาภิรมติฯ **โภคา**ติ ราชโภคา อิมํ อลกฺขิกํ วิปฺปชหนฺติฯ **ยตฺถ โกลํ ปจิสฺสตี**ติ ยตฺถ คนฺตฺวา ปุน พทรเมว ปจินิตฺวา วิกฺกิณนฺตี ชีวิกํ กเปฺปสฺสติ, ตเตฺถว นํ เนถาติ วทติฯ

โพธิสโตฺต ‘‘ฐเปตฺวา มํ อโญฺญ อิเม สมเคฺค กาตุํ น สกฺขิสฺสตี’’ติ ราชานํ สญฺญาเปตฺวา ‘‘อิมิสฺสา อนิกฺกฑฺฒนํ กริสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา จตุตฺถํ คาถมาห –

๒๔. ‘‘โหนฺติ เหเต มหาราช, อิทฺธิปฺปตฺตาย นาริยา;
ขม เทว สุชาตาย, มาสฺสา กุชฺฌ รเถสภา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – มหาราช, เอเต เอวรูปา ปมาทโทสา ยสํ ปตฺตาย นาริยา โหนฺติเยว, เอตํ เอวรูเป อุเจฺจ ฐาเน ฐเปตฺวา อิทานิ ‘‘เอตฺตกสฺส อปราธสฺส อสหนํ นาม น ยุตฺตํ ตุมฺหากํ, ตสฺมา ขม, เทว, สุชาตาย, เอติสฺสา มา กุชฺฌ **รเถสภ** รถเชฏฺฐกาติฯ

ราชา ตสฺส วจเนน เทวิยา ตํ อปราธํ สหิตฺวา ยถาฐาเนเยว นํ ฐเปสิฯ ตโต ปฏฺฐาย อุโภ สมคฺควาสํ วสิํสูติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา พาราณสิราชา โกสลราชา อโหสิ, สุชาตา มลฺลิกา, อมโจฺจ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สุชาตาชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐาฯ

[๓๐๗] ๗. ปลาสชาตกวณฺณนา

อเจตนํ พฺราหฺมณ อสฺสุณนฺตนฺติ อิทํ สตฺถา ปรินิพฺพานมเญฺจ นิปโนฺน อานนฺทเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ โสหายสฺมา ‘‘อชฺช รตฺติยา ปจฺจูสสมเย สตฺถา ปรินิพฺพายิสฺสตี’’ติ ญตฺวา ‘‘อหญฺจมฺหิ เสโกฺข สกรณีโย, สตฺถุ จ เม ปรินิพฺพานํ ภวิสฺสติ, ปญฺจวีสติ วสฺสานิ สตฺถุ กตํ อุปฏฺฐานํ นิปฺผลํ ภวิสฺสตี’’ติ โสกาภิภูโต อุยฺยานโอวรเก กปิสีสํ อาลมฺพิตฺวา ปโรทิฯ สตฺถา ตํ อปสฺสโนฺต ‘‘กหํ, ภิกฺขเว, อานโนฺท’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ สุตฺวา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘กต

ปฺโญฺญสิ ตฺวํ, อานนฺท, ปธานมนุยุญฺช, ขิปฺปํ โหหิสิ อนาสโว, มา จินฺตยิ, อิทานิ ตยา มม กตํ อุปฏฺฐานํ กิํการณา นิปฺผลํ ภวิสฺสติ, ยสฺส เต ปุเพฺพ สราคาทิกาเลปิ มม กตํ อุปฏฺฐานํ นิปฺผลํ นาโหสี''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต พาราณสิโต อวิทูเร ปลาสรุกฺขเทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ ตทา พาราณสิวาสิโน มนุสฺสา เทวตามงฺคลิกา อเหสุํ นิจฺจํ พลิกรณาทีสุ ปยุตฺตาฯ อเถโก ทุคฺคตพฺราหฺมโณ ''อหมฺปิ เอกํ เทวตํ ปฏิชคฺคิสฺสามี''ติ เอกสฺมิํ อุนฺนตปฺปเทเส ฐิตสฺส มหโต ปลาสรุกฺขสฺส มูลํ สมํ นิตฺติณํ กตฺวา ปริกฺขิปิตฺวา วาลุกํ โอกิริตฺวาว สมฺมชฺชิตฺวา รุกฺเข คนฺธปญฺจงฺคุลิกานิ ทตฺวา มาลาคนฺธธูเมหิ ปูเชตฺวา ทีปํ ชาเลตฺวา ''สุขํ สยา''ติ วตฺวา รุกฺขํ ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกมติฯ ทุติยทิวเส ปาโตว คนฺตฺวา สุขเสยฺยํ ปุจฺฉติฯ อเถกทิวสํ รุกฺขเทวตา จินฺเตสิ ''อยํ พฺราหฺมโณ อติวิย มํ ปฏิชคฺคติ, อิมํ พฺราหฺมณํ วีมํสิตฺวา เยน การเณน มํ ปฏิชคฺคติ, ตํ ทสฺสามี''ติฯ สา ตสฺมิํ ขเณ พฺราหฺมเณ อาคนฺตฺวา รุกฺขมูเล สมฺมชฺชเนฺต มหลฺลกพฺราหฺมณเวเสน สมีเป ฐตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๒๕. ''อเจตนํ พฺราหฺมณ อสฺสุณนฺตํ, ชาโน อชานนฺตมิมํ ปลาสํ;
อารทฺธวิริโย ธุวํ อปฺปมโตฺต, สุขเสยฺยํ ปุจฺฉสิ กิสฺส เหตู''ติฯ

ตตฺถ **อสฺสุณนฺต**นฺติ อเจตนตฺตาว อสฺสุณนฺตํฯ **ชาโน**ติ ตฺวํ ชานมาโน หุตฺวา **ธุวํ อปฺปมโตฺต**ติ นิจฺจํ อปฺปมโตฺตฯ

ตํ สุตฺวา พฺราหฺมโณ ทุติยํ คาถมาห –

๒๖. ''ทูเร สุโต เจว พฺรหา จ รุโกฺข, เทเส ฐิโต ภูตนิวาสรูโป;
ตสฺมา นมสฺสามิ อิมํ ปลาสํ, เย เจตฺถ ภูตา เต ธนสฺส เหตู''ติฯ

ตตฺถ **ทูเร สุโต**ติ พฺราหฺมณ อยํ รุโกฺข ทูเร สุโต วิสฺสุโต, น อาสนฺนฏฺฐาเนเยว ปากโฏฯ **พฺรหา จา**ติ มหนฺโต จฯ **เทเส ฐิโต**ติ อุนฺนเต สเม ภูมิปฺปเทเส ฐิโตฯ **ภูตนิวาสรูโป**ติ เทวตานิวาสสภาโว, อทฺธา เอตฺถ มเหสกฺขา เทวตา นิวุตฺถา ภวิสฺสติฯ **เต ธนสฺส เหตู**ติ อิมญฺจ รุกฺขํ เย เจตฺถ นิวุตฺถา ภูตา, เต ธนสฺส เหตุ นมสฺสามิ, น นิกฺการณาติฯ

ตํ สุตฺวา รุกฺขเทวตา พฺราหฺมณสฺส ปสนฺนา ''อหํ, พฺราหฺมณ, อิมสฺมิํ รุเกฺข นิพฺพตฺตเทวตา, มา ภายิ, ธนํ เต ทสฺสามี''ติ ตํ อสฺสาเสตฺวา อตฺตโน วิมานทฺวาเร มหเนฺตน เทวตานุภาเวน อากาเส ฐตฺวา อิตรา เทฺว คาถา อภาสิ –

๒๗.''โส เต กริสฺสามิ ยถานุภาวํ, กตญฺญุตํ พฺราหฺมณ เปกฺขมาโน;
กถญฺหิ อาคมฺม สตํ สกาเส, โมฆานิ เต อสฺสุ ปริผนฺทิตานิฯ

๒๘. ''โย ตินฺทุกรุกฺขสฺส ปโร ปิลโกฺข, ปริวาริโต ปุพฺพยโญฺญ อุฬาโร;
ตเสฺสส มูลสฺมิํ นิธิ นิขาโต, อทายาโท คจฺฉ ตํ อุทฺธราหี''ติฯ

ตตฺถ **ยถานุภาว**นฺติ ยถาสตฺติ ยถาพลํฯ **กตญฺญุต**นฺติ ตยา มยฺหํ กตคุณํ ชานโนฺต ตํ อตฺตนิ วิชฺชมานํ กตญฺญุตํ เปกฺขมาโนฯ **อาคมฺมา**ติ อาคนฺตฺวาฯ **สตํ สกาเส**ติ สปฺปุริสานํ สนฺติเกฯ **โมฆานิ เต อสฺสุ ปริผนฺทิตานี**ติ สุขเสยฺยปุจฺฉนวเสน วาจาผนฺทิตานิ สมฺมชฺชนาทิกรเณน กายผนฺทิตานิ จ ตว กถํ อผลานิ ภวิสฺสนฺติฯ

โย ตินฺทุกรุกฺขสฺส ปโร ปิลโกฺขติ โย เอส ตินฺทุกรุกฺขสฺส ปรโต ปิลกฺขรุโกฺข ฐิโตติ วิมานทฺวาเร ฐิตาว หตฺถํ ปสาเรตฺวา ทเสฺสติฯ **ปริวาริโต**ติอาทีสุ ตสฺส ปิลกฺขรุกฺขสฺส มูเล เอส ตํ รุกฺขมูลํ ปริกฺขิปิตฺวา นิหิตตาย ปริวาริโต, ปุเพฺพ ยิฎฺฐยญฺญวเสน ปุริมสามิกานํ อุปฺปนฺนตาย **ปุพฺพยโญฺญ,** อเนกนิธิกุมฺภิ ภาเวน มหนฺตตฺตา **อุฬาโร,** ภูมิํ ขณิตฺวา ฐปิตตฺตา **นิขาโต,** อิทานิ ทายาทานํ อภาวโต **อทายาโท**ฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – เอส ตํ รุกฺขมูลํ ปริกฺขิปิตฺวา คีวาย คีวํ ปหรนฺตีนํ นิธิกุมฺภีนํ วเสน มหานิธิ นิขาโต อสามิโก, คจฺฉ ตํ อุทฺธริตฺวา คณฺหาติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา สา เทวตา ‘‘พฺราหฺมณ, ตฺวํ เอตํ อุทฺธริตฺวา คณฺหโนฺต กิลมิสฺสสิ, คจฺฉ ตฺวํ, อหเมว ตํ ตว ฆรํ เนตฺวา อสุกสฺมิํ อสุกสฺมิญฺจ ฐาเน นิทหิสฺสามิ, ตฺวํ เอตํ ธนํ ยาวชีวํ ปริภุญฺชโนฺต ทานํ เทหิ, สีลํ รกฺขาหี’’ติ พฺราหฺมณสฺส โอวาทํ ทตฺวา ตํ ธนํ อตฺตโน อานุภาเวน ตสฺส ฆเร ปติฎฺฐาเปสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา พฺราหฺมโณ อานโนฺท อโหสิ, รุกฺขเทวตา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ปลาสชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๓๐๘] ๘. สกุณชาตกวณฺณนา

อกรมฺหส เต กิจฺจนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เทวทตฺตสฺส อกตญฺญุตํ อารพฺภ กเถสิฯ ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ เทวทโตฺต อกตญฺญูเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต หิมวนฺตปเทเส รุกฺขโกฎฺฎกสกุโณ หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ อเถกสฺส สีหสฺส มํสํ ขาทนฺตสฺส อฎฺฐิ คเล ลคฺคิ, คโล อุทฺธุมายิ, โคจรํ คณฺหิตุํ น สโกฺกติ, ขรา เวทนา ปวตฺตติฯ อถ นํ โส สกุโณ โคจรปฺปสุโต ทิสฺวา สาขาย นิลีโน ‘‘กิํ เต, สมฺม, ทุกฺข’’นฺติ ปุจฺฉิฯ โส ตมตฺถํ อาจิกฺขิฯ ‘‘อหํ เต, สมฺม, เอตํ อฎฺฐิํ อปเนยฺยํ, ภเยน ปน เต มุขํ ปวิสิตุํ น วิสหามิ, ขาเทยฺยาสิปิ ม’’นฺติฯ ‘‘มา ภายิ, สมฺม, นาหํ ตํ ขาทามิ, ชีวิตํ เม เทหี’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ ตํ วามปเสฺสน นิปชฺชาเปตฺวา ‘‘โก ชานาติ, กิเมฺปส กริสฺสตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ยถา มุขํ ปิทหิตุํ น สโกฺกติ, ตถา ตสฺส อธโรเฎฺฐ จ อุตฺตโรเฎฺฐ จ ทณฺฑกํ ฐเปตฺวา มุขํ ปวิสิตฺวา อฎฺฐิโกฎิํ ตุเณฺฑน ปหริ, อฎฺฐิ ปติตฺวา คตํฯ โส อฎฺฐิํ ปาเตตฺวา สีหสฺส มุขโต นิกฺขมโนฺต ทณฺฑกํ ตุเณฺฑน ปหริตฺวา ปาเตโนฺตว นิกฺขมิตฺวา สาขเคฺค นิลียิฯ สีโห นิโรโค หุตฺวา เอกทิวสํ เอกํ วนมหิํสํ วธิตฺวา ขาทติฯ สกุโณ ‘‘วีมํสิสฺสามิ น’’นฺติ ตสฺส อุปริภาเค สาขาย นิลียิตฺวา เตน สทฺธิํ สลฺลปโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๒๙. ‘‘อกรมฺหส เต กิจฺจํ, ยํ พลํ อหุวมฺหเส;
มิคราช นโม ตฺยตฺถุ, อปิ กิญฺจิ ลภามเส’’ติฯ

ตตฺถ **อกรมฺหส เต กิจฺจ**นฺติ โภ, สีห, มยมฺปิ ตว เอกํ กิจฺจํ อกริมฺหฯ **ยํ พลํ อหุวมฺหเส**ติ ยํ อมฺหากํ พลํ อโหสิ, เตน พเลน ตโต กิญฺจิ อหาเปตฺวา อกริมฺหเยวฯ

ตํ สุตฺวา สีโห ทุติยํ คาถมาห –

๓๐. ‘‘มม โลหิตภกฺขสฺส, นิจฺจํ ลุทฺทานิ กุพฺพโต;
ทนฺตนฺตรคโต สโนฺต, ตํ พหุํ ยมฺปิ ชีวสี’’ติฯ

ตํ สุตฺวา สกุโณ อิตรา เทฺว คาถา อภาสิ –

๓๑. ‘‘อกตญฺญุมกตฺตารํ, กตสฺส อปฺปฏิการกํ;
ยสฺมึ กตญฺญุตา นตฺถิ, นิรตฺถา ตสฺส เสวนาฯ

๓๒. ‘‘ยสฺส สมฺมุขจิเณฺณน, มิตฺตธมฺโม น ลพฺภติ;
อนุสูยมนโกฺกสํ, สณิกํ ตมฺหา อปกฺกเม’’นฺติฯ

ตตฺถ **อกตญฺญุ**นฺติ กตคุณํ อชานนฺตํฯ **อกตฺตาร**นฺติ ยํกิญฺจิ อกโรนฺตํฯ **สมฺมุขจิเณฺณนา**ติ สมฺมุเข กเตน คุเณนฯ **อนุสูยมนโกฺกส**นฺติ ตํ ปุคฺคลํ น อุสูยโนฺต น อโกฺกสโนฺต สณิกํ ตมฺหา ปาปปุคฺคลา อปคเจฺฉยฺยาติฯ เอวํ วตฺวา โส สกุโณ ปกฺกามิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สีโห เทวทโตฺต อโหสิ, สกุโณ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สกุณชาตกวณฺณนา อฎฺฐมาฯ

[๓๐๙] ๙. ฉวชาตกวณฺณนา

สพฺพมิทํ จริมํ กตนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ฉพฺพคฺคิเย ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ **วินเย** (ปาจิ. ๖๔๖) วิตฺถารโต อาคตเมวฯ อยํ ปเนตฺถ สเงฺขโป – สตฺถา ฉพฺพคฺคิเย ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ตุเมฺห, ภิกฺขเว, นีเจ อาสเน นิสีทิตฺวา อุเจฺจ อาสเน นิสินฺนสฺส ธมฺมํ เทเสถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘เอวํ, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต เต ภิกฺขู ครหิตฺวา ‘‘อยุตฺตํ, ภิกฺขเว, ตุมฺหากํ มม ธเมฺม อคารวกรณํ, โปราณกปณฺฑิตา หิ นีเจ อาสเน นิสีทิตฺวา พาหิรกมเนฺตปิ วาเจเนฺต ครหึสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต จณฺฑาลกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต กุฎุมฺพํ สณฺฐเปสิฯ ตสฺส ภริยา อมฺพโทหฬินี หุตฺวา ตํ อาห ‘‘สามิ, อิจฺฉามหํ อมฺพํ ขาทิตุ’’นฺติฯ ‘‘ภเทฺท, อิมสฺมึ กาเล อมฺพํ นตฺถิ, อญฺญํ กิญฺจิ อมฺพิลผลํ อาหริสฺสามี’’ติฯ ‘‘สามิ, อมฺพผลํ ลภมานาว ชีวิสฺสามิ, อลภมานาย เม ชีวิตํ นตฺถี’’ติฯ โส ตสฺสา ปฏิพทฺธจิโตฺต ‘‘กหํ นุ โข อมฺพผลํ ลภิสฺสามี’’ติ จิเนฺตสิฯ เตน โข ปน สมเยน พาราณสิรโญฺญ อุยฺยาเน อโมฺพ ธุวผโล โหติฯ โส ‘‘ตโต อมฺพปกฺกํ อาหริตฺวา อิมิสฺสา โทหฬํ ปฏิปฺปสฺสเมฺภสฺสามี’’ติ รตฺติภาเค อุยฺยานํ คนฺตฺวา อมฺพํ อภิรุหิตฺวา นิลีโน สาขาย สาขํ อมฺพํ โอโลเกโนฺต วิจริฯ ตสฺส ตถา กโรนฺตเสฺสว รตฺติ วิภายิฯ โส จิเนฺตสิ ‘‘สเจ อิทานิ โอตริตฺวา คมิสฺสามิ, ทิสฺวา มํ ‘โจโร’ติ คณฺหิสฺสนฺติ, รตฺติภาเค คมิสฺสามี’’ติฯ อเถกํ วิฎปํ อภิรุหิตฺวา นิลีโน อจฺฉิฯ

ตทา พาราณสิราชา ‘‘ปุโรหิตสฺส สนฺติเก มเนฺต อุคฺคณฺหิสฺสามี’’ติ อุยฺยานํ ปวิสิตฺวา อมฺพรุกฺขมูเล อุเจฺจ อาสเน นิสีทิตฺวา อาจริยํ นีเจ อาสเน นิสีทาเปตฺวา มเนฺต อุคฺคณฺหิฯ โพธิสโตฺต อุปริ นิลีโน จิเนฺตสิ – ‘‘ยาว อธมฺมิโก อยํ ราชา, โย อุจฺจาสเน นิสีทิตฺวา มเนฺต อุคฺคณฺหาติฯ อยํ พฺราหฺมโณปิ อธมฺมิโก, โย นีจาสเน นิสีทิตฺวา มเนฺต วาเจติฯ อหมฺปิ อธมฺมิโก, โย มาตุคามสฺส วสํ คนฺตฺวา มม ชีวิตํ อคเณตฺวา อมฺพํ อาหรามี’’ติฯ โส รุกฺขโต โอตรโนฺต เอกํ โอลมฺพนสาขํ คเหตฺวา เตสํ อุภินฺนมฺปิ อนฺตเร ปติฎฺฐาย ‘‘มหาราช, อหํ นโฎฺฐ, ตฺวํ มูโฬฺห, ปุโรหิโต มโต’’ติ อาหฯ โส รญฺญา ‘‘กึการณา’’ติ ปุโฎฺฐ ปฐมํ คาถมาห –

๓๓. ‘‘สพฺพมิทํ จริมํ กตํ, อุโภ ธมฺมํ น ปสฺสเร;

อุโภ ปกติยา จุตา, โย จายํ มเนฺตชฺฌาเปติ;
โย จ มนฺตํ อธียตี’’ติฯ

ตตฺถ **สพฺพมิทํ จริมํ กต**นฺติ ยํ อเมฺหหิ ตีหิ ชเนหิ กตํ, สพฺพํ อิทํ กิจฺจํ ลามกํ นิมฺมริยาทํ อธมฺมิกํฯ เอวํ อตฺตโน โจรภาวํ เตสญฺจ มเนฺตสุ อคารวํ ครหิตฺวา ปุน อิตเร เทฺวเยว ครหโนฺต **‘‘อุโภ ธมฺมํ น ปสฺสเร’’**ติอาทิมาหฯ ตตฺถ **อุโภ**ติ อิเม เทฺวปิ ชนา ครุการารหํ โปราณกธมฺมํ น ปสฺสนฺติ, ตโต ธมฺมปกติโต จุตาฯ ธโมฺม หิ ปฐมุปฺปตฺติวเสน ปกติ นามฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ –

‘‘ธโมฺม หเว ปาตุรโหสิ ปุเพฺพ;
ปจฺฉา อธโมฺม อุทปาทิ โลเก’’ติฯ (ชา. ๑.๑๑.๒๘);

โย จายนฺติ โย จ อยํ นีจาสเน นิสีทิตฺวา มเนฺต อชฺฌาเปติ, โย จ อุเจฺจ อาสเน นิสีทิตฺวา อธียตีติฯ

ตํ สุตฺวา พฺราหฺมโณ ทุติยํ คาถมาห –

๓๔. ‘‘สาลีนํ โอทนํ ภุเญฺช, สุจิํ มํสูปเสจนํ;
ตสฺมา เอตํ น เสวามิ, ธมฺมํ อิสีหิ เสวิต’’นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – อหญฺหิ โภ อิมสฺส รโญฺญ สนฺตกํ สาลีนํ โอทนํ **สุจิํ** ปณฺฑรํ นานปฺปการาย มํสวิกติยา สิตฺตํ **มํสูปเสจนํ** ภุญฺชามิ, ตสฺมา อุทเร พโทฺธ หุตฺวา เอตํ เอสิตคุเณหิ อิสีหิ เสวิตํ ธมฺมํ น เสวามีติฯ

ตํ สุตฺวา อิตโร เทฺว คาถา อภาสิ –

๓๕. ‘‘ปริพฺพช มหา โลโก, ปจนฺตเญฺญปิ ปาณิโน;
มา ตํ อธโมฺม อาจริโต, อสฺมา กุมฺภมิวาภิทาฯ

๓๖. ‘‘ธิรตฺถุ ตํ ยสลาภํ, ธนลาภญฺจ พฺราหฺมณ;
ยา วุตฺติ วินิปาเตน, อธมฺมจรเณน วา’’ติฯ

ตตฺถ **ปริพฺพชา**ติ อิโต อญฺญตฺถ คจฺฉฯ **มหา**ติ อยํ โลโก นาม มหาฯ **ปจนฺตเญฺญปิ ปาณิโน**ติ อิมสฺมิํ ชมฺพุทีเป อเญฺญปิ ปาณิโน ปจนฺติ, นายเมเวโก ราชาฯ **อสฺมา กุมฺภมิวาภิทา**ติ ปาสาโณ ฆฏํ วิยฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยํ ตฺวํ อญฺญตฺถ อคนฺตฺวา อิธ วสโนฺต อธมฺมํ อาจรสิ, โส อธโมฺม เอวํ อาจริโต ปาสาโณ ฆฏํ วิย มา ตํ ภินฺทิฯ

‘‘ธิรตฺถู’’ติ คาถาย อยํ สเงฺขปโตฺถ – พฺราหฺมณ โย เอส เอวํ ตว ยสลาโภ จ ธนลาโภ จ ธิรตฺถุ, ตํ ครหาม มยํฯ กสฺมา? ยสฺมา อยํ ตยา ลทฺธลาโภ อายติํ อปาเยสุ วินิปาตนเหตุนา สมฺปติ จ อธมฺมจรเณน ชีวิตวุตฺติ นาม โหติ, ยา เจสา วุตฺติ อิมินา อายติํ วินิปาเตน อิธ อธมฺมจรเณน วา นิปฺปชฺชติ, กิํ ตาย, เตน ตํ เอวํ วทามีติฯ

อถสฺส ธมฺมกถาย ราชา ปสีทิตฺวา ‘‘โภ, ปุริส, กิํชาติโกสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘จณฺฑาโล อหํ, เทวา’’ติฯ โภ ‘‘สเจ ตฺวํ ชาติสมฺปโนฺน อภวิสฺสสฺส, รชฺชํ เต อหํ อทสฺสํ, อิโต ปฏฺฐาย ปน อหํ ทิวา ราชา ภวิสฺสามิ, ตฺวํ รตฺติํ ราชา โหหี’’ติ อตฺตโน กเณฺฐ ปิฬนฺธนํ ปุปฺผทามํ ตสฺส คีวายํ ปิฬนฺธาเปตฺวา ตํ นครคุตฺติกํ อกาสิฯ อยํ นครคุตฺติกานํ กเณฺฐ รตฺตปุปฺผทามปิฬนฺธนวํโสฯ

ตโต ปฏฺฐาย ปน ราชา ตโสฺสวาเท ฐตฺวา อาจริเย คารวํ กริตฺวา นีเจ อาสเน นิสิโนฺน มเนฺต อุคฺคณฺหีติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ‘‘ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, จณฺฑาลปุโตฺต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ฉวชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๓๑๐] ๑๐. เสยฺยชาตกวณฺณนา

สสมุทฺทปริยายนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ โส หิ สาวตฺถิยํ ปิณฺฑาย จรโนฺต เอกํ อภิรูปํ อลงฺกตปฏิยตฺตํ อิตฺถิํ ทิสฺวา อุกฺกณฺฐิโต สาสเน นาภิรมิฯ อถ ภิกฺขู ภควโต อาโรเจสุํฯ โส ภควตา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุโฏฺฐ ‘‘สจฺจํ, ภเนฺต’’ติ วตฺวา ‘‘โก ตํ อุกฺกณฺฐาเปสี’’ติ วุเตฺต ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ สตฺถา ‘‘กสฺมา ตฺวํ เอวรูเป นิยฺยานิกสาสเน ปพฺพชิตฺวา อุกฺกณฺฐิโตสิ, ปุเพฺพ ปณฺฑิตา ปุโรหิตฏฺฐานํ ลภนฺตาปิ ตํ ปฏิกฺขิปิตฺวา ปพฺพชิํสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ปุโรหิตสฺส พฺราหฺมณิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธิํ คณฺหิตฺวา รโญฺญ ปุเตฺตน สทฺธิํ เอกทิวเส วิชายิฯ ราชา ‘‘อตฺถิ นุ โข โกจิ เม ปุเตฺตน สทฺธิํ เอกทิวเส ชาโต’’ติ อมเจฺจ ปุจฺฉิฯ ‘‘อตฺถิ, มหาราช, ปุโรหิตสฺส ปุโตฺต’’ติฯ ราชา ตํ อาหราเปตฺวา ธาตีนํ ทตฺวา ปุเตฺตน สทฺธิํ เอกโตว ปฏิชคฺคาเปสิฯ อุภินฺนํ อาภรณานิ เจว ปานโภชนาทีนิ จ เอกสทิสาเนว อเหสุํฯ เต วยปฺปตฺตา เอกโตว ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา อาคมํสุฯ ราชา ปุตฺตสฺส โอปรชฺชํ อทาสิ, มหายโส อโหสิฯ ตโต ปฏฺฐาย โพธิสโตฺต ราชปุเตฺตน สทฺธิํ เอกโตว ขาทติ ปิวติ สยติ, อญฺญมญฺญํ วิสฺสาโส ถิโร อโหสิฯ

อปรภาเค ราชปุโตฺต ปิตุ อจฺจเยน รเชฺช ปติฏฺฐาย มหาสมฺปตฺติํ อนุภวิฯ โพธิสโตฺต จิเนฺตสิ ‘‘มยฺหํ สหาโย รชฺชมนุสาสติ, สลฺลกฺขิตกฺขเณเยว โข ปน มยฺหํ ปุโรหิตฏฺฐานํ ทสฺสติ, กิํ เม ฆราวาเสน, ปพฺพชิตฺวา วิเวกมนุพฺรูเหสฺสามี’’ติ? โส มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา ปพฺพชฺชํ อนุชานาเปตฺวา มหาสมฺปตฺติํ ฉเฑฺฑตฺวา เอกโกว นิกฺขมิตฺวา หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา มโนรเม ภูมิภาเค ปณฺณสาลํ มาเปตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา ฌานกีฬํ กีฬโนฺต วิหาสิฯ ตทา ราชา ตํ อนุสฺสริตฺวา ‘‘มยฺหํ สหาโย น ปญฺญายติ, กหํ โส’’ติ ปุจฺฉิฯ อมจฺจา ตสฺส ปพฺพชิตภาวํ อาโรเจตฺวา ‘‘รมณีเย กิร วนสเณฺฑ วสตี’’ติ อาหํสุฯ ราชา ตสฺส วสโนกาสํ ปุจฺฉิตฺวา เสยฺยํ นาม อมจฺจํ ‘‘คจฺฉ สหายํ เม คเหตฺวา เอหิ, ปุโรหิตฏฺฐานมสฺส ทสฺสามี’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธู’’ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา พาราณสิโต นิกฺขมิตฺวา อนุปุเพฺพน ปจฺจนฺตคามํ ปตฺวา ตตฺถ ขนฺธาวารํ ฐเปตฺวา วนจรเกหิ สทฺธิํ โพธิสตฺตสฺส วสโนกาสํ คนฺตฺวา โพธิสตฺตํ ปณฺณสาลทฺวาเร สุวณฺณปฏิมํ วิย นิสินฺนํ ทิสฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา กตปฏิสนฺถาโร ‘‘ภเนฺต, ราชา ตุยฺหํ ปุโรหิตฏฺฐานํ ทาตุกาโม, อาคมนํ เต อิจฺฉตี’’ติ อาหฯ

โพธิสโตฺต ‘‘ติฏฺฐตุ ปุโรหิตฏฺฐานํ, อหํ สกลํ กาสิโกสลชมฺพุทีปรชฺชํ จกฺกวตฺติสิริเมว วา ลภโนฺตปิ น คจฺฉิสฺสามิ, น หิ ปณฺฑิตา สกิํ ชหิตกิเลเส ปุน คณฺหนฺติ, สกิํ ชหิตญฺหิ นิฏฺฐุภเขฬสทิสํ โหตี’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๓๗. ‘‘สสมุทฺทปริยายํ, มหิํ สาครกุณฺฑลํ;
น อิเจฺฉ สห นินฺทาย, เอวํ เสยฺย วิชานหิฯ

๓๘. ‘‘ธิรตฺถุ ตํ ยสลาภํ, ธนลาภญฺจ พฺราหฺมณ;
ยา วุตฺติ วินิปาเตน, อธมฺมจรเณน วาฯ

๓๙. ‘‘อปิ เจ ปตฺตมาทาย, อนคาโร ปริพฺพเช;
สาเยว ชีวิกา เสยฺโย, ยา จาธมฺเมน เอสนาฯ

๔๐. ‘‘อปิ เจ ปตฺตมาทาย, อนคาโร ปริพฺพเช;
อญฺญํ อหึสยํ โลเก, อปิ รชฺเชน ตํ วร’’นฺติฯ

ตตฺถ **สสมุทฺทปริยาย**นฺติ ปริยาโย วุจฺจติ ปริวาโร, สมุทฺทํ ปริวาเรตฺวา ฐิเตน จกฺกวาฬปพฺพเตน สทฺธึ, สมุทฺทสงฺขาเตน วา ปริวาเรน สทฺธินฺติ อโตฺถฯ **สาครกุณฺฑล**นฺติ สาครมชฺเฌ ทีปวเสน ฐิตตฺตา ตสฺส กุณฺฑลภูตนฺติ อโตฺถฯ **นินฺทายา**ติ ฌานสุขสมฺปนฺนํ ปพฺพชฺชํ ฉเฑฺฑตฺวา อิสฺสริยํ คณฺหีติ อิมาย นินฺทายฯ **เสยฺยา**ติ ตํ นาเมนาลปติฯ **วิชานหี**ติ ธมฺมํ วิชานาหิฯ **ยา วุตฺติ วินิปาเตนา**ติ ยา ปุโรหิตฎฺฐานวเสน ลทฺธา ยสลาภธนลาภวุตฺติ ฌานสุขโต อตฺตวินิปาตนสงฺขาเตน วินิปาเตน อิโต คนฺตฺวา อิสฺสริยมทมตฺตสฺส อธมฺมจรเณน วา โหติ, ตํ วุตฺตึ ธิรตฺถุฯ

ปตฺตมาทายาติ ภิกฺขาภาชนํ คเหตฺวาฯ **อนคาโร**ติ อปิ อหํ อคารวิรหิโต ปรกุเลสุ จเรยฺยํฯ **สาเยว ชีวิกา**ติ สา เอว เม ชีวิกา เสโยฺย วรตราฯ **ยา จาธเมฺมน เอสนา**ติ ยา จ อธเมฺมน เอสนาฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยา อธเมฺมน เอสนา, ตโต เอสาว ชีวิกา สุนฺทรตราติฯ **อหึสย**นฺติ อวิเหเฐโนฺตฯ **อปิ รชฺชนา**ติ เอวํ ปรํ อวิเหเฐโนฺต กปาลหตฺถสฺส มม ชีวิกกปฺปนํ รชฺชนาปิ วรํ อุตฺตมนฺติฯ

อิติ โส ปุนปฺปุนํ ยาจนฺตมฺปิ ตํ ปฎิกฺขิปิฯ เสโยฺยปิ ตสฺส มนํ อลภิตฺวา ตํ วนฺทิตฺวา คนฺตฺวา ตสฺส อนาคมนภาวํ รโญฺญ อาโรเจสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิ, อปเรปิ พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ สจฺฉิกรึสุฯ

ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, เสโยฺย สาริปุโตฺต, ปุโรหิตปุโตฺต ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

เสยฺยชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

กาลิงฺควโคฺค ปฐโมฯ

๒. ปุจิมนฺทวโคฺค

[๓๑๑] ๑. ปุจิมนฺทชาตกวณฺณนา

อุเฎฺฐหิ โจราติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต อายสฺมนฺตํ มหาโมคฺคลฺลานํ อารพฺภ กเถสิฯ เถเร กิร ราชคหํ อุปนิสฺสาย อรญฺญกุฎิกาย วิหรเนฺต เอโก โจโร นครทฺวารคาเม เอกสฺมึ เคเห สนฺธึ ฉินฺทิตฺวา หตฺถสารํ อาทาย ปลายิตฺวา เถรสฺส กุฎิปริเวณํ ปวิสิตฺวา ‘‘อิธ มยฺหํ อารโกฺข ภวิสฺสตี’’ติ เถรสฺส ปณฺณสาลาย ปมุเข นิปชฺชิฯ เถโร ตสฺส ปมุเข สยิตภาวํ ญตฺวา ตสฺมึ อาสงฺกํ กตฺวา ‘‘โจรสํสโคฺค นาม น วฎฺฎตี’’ติ นิกฺขมิตฺวา ‘‘มา อิธ สยี’’ติ นีหริฯ โส โจโร ตโต นิกฺขมิตฺวา ปทํ โมเหตฺวา ปลายิฯ มนุสฺสา อุกฺกํ อาทาย โจรสฺส ปทานุสาเรน ตตฺถ อา

คนฺตฺวา ตสฺส อาคตฏฺฐานฐิตฏฺฐานนิสินฺนฏฺฐานสยิตฏฺฐานาทีนิ ทิสฺวา ‘‘โจโร อิโต อาคโต, อิธ ฐิโต, อิธ นิสิโนฺน, อิมินา ฐาเนน อปคโต, น ทิโฏฺฐ โน’’ติ อิโต จิโต จ ปกฺขนฺทิตฺวา อทิสฺวาว ปฏิคตาฯ ปุนทิวเส เถโร ปุพฺพณฺหสมยํ ราชคเห ปิณฺฑาย จริตฺวา ปิณฺฑปาตปฏิกฺกโนฺต เวฬุวนํ คนฺตฺวา ตํ ปวตฺตึ สตฺถุ อาโรเจสิฯ สตฺถา ‘‘น โข, โมคฺคลฺลาน, ตฺวเญฺญว อาสงฺกิตพฺพยุตฺตกํ อาสงฺกิ, โปราณกปณฺฑิตาปิ อาสงฺกึสู’’ติ วตฺวา เถเรน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต นครสฺส สุสานวเน นิมฺพรุกฺขเทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ อเถกทิวสํ นครทฺวารคาเม กตกมฺมโจโร ตํ สุสานวนํ ปาวิสิฯ ตทา จ ปน ตตฺถ นิโมฺพ จ อสฺสโตฺถ จาติ เทฺว เชฏฺฐกรุกฺขาฯ โจโร นิมฺพรุกฺขมูเล ภณฺฑิกํ ฐเปตฺวา นิปชฺชิฯ ตสฺมิํ ปน กาเล โจเร คเหตฺวา นิมฺพสูเล อุตฺตาเสนฺติฯ อถ สา เทวตา จิเนฺตสิ ‘‘สเจ มนุสฺสา อาคนฺตฺวา อิมํ โจรํ คณฺหิสฺสนฺติ, อิมเสฺสว นิมฺพรุกฺขสฺส สาขํ ฉินฺทิตฺวา สูลํ กตฺวา เอตํ อุตฺตาเสสฺสนฺติ, เอวํ สเนฺต รุโกฺข นสฺสิสฺสติ, หนฺท นํ อิโต นีหริสฺสามี’’ติฯ สา เตน สทฺธิํ สลฺลปนฺตี ปฐมํ คาถมาห –

๔๑. ‘‘อุเฏฺฐหิ โจร กิํ เสสิ, โก อโตฺถ สุปเนน เต;
มา ตํ คเหสุํ ราชาโน, คาเม กิพฺพิสการก’’นฺติฯ

ตตฺถ **ราชาโน**ติ ราชปุริเส สนฺธาย วุตฺตํฯ **กิพฺพิสการก**นฺติ ทารุณสาหสิกโจรกมฺมการกฯ

อิติ นํ วตฺวา ‘‘ยาว ตํ ราชปุริสา น คณฺหนฺติ, ตาว อญฺญตฺถ คจฺฉา’’ติ ภายาเปตฺวา ปลาเปสิฯ ตสฺมิํ ปลาเต อสฺสตฺถเทวตา ทุติยํ คาถมาห –

๔๒. ‘‘ยํ นุ โจรํ คเหสฺสนฺติ, คาเม กิพฺพิสการกํ;
กิํ ตตฺถ ปุจิมนฺทสฺส, วเน ชาตสฺส ติฏฺฐโต’’ติฯ

ตตฺถ **วเน ชาตสฺส ติฏฺฐโต**ติ นิโมฺพ วเน ชาโต เจว ฐิโต จฯ เทวตา ปน ตตฺถ นิพฺพตฺตตฺตา รุกฺขสมุทาจาเรเนว สมุทาจริฯ

ตํ สุตฺวา นิมฺพเทวตา ตติยํ คาถมาห –

๔๓. ‘‘น ตฺวํ อสฺสตฺถ ชานาสิ, มม โจรสฺส จนฺตรํ;
โจรํ คเหตฺวา ราชาโน, คาเม กิพฺพิสการกํ;
อเปฺปนฺติ นิมฺพสูลสฺมิํ, ตสฺมิํ เม สงฺกเต มโน’’ติฯ

ตตฺถ **อสฺสตฺถา**ติ ปุริมนเยเนว ตสฺมิํ นิพฺพตฺตเทวตํ สมุทาจรติฯ **มม โจรสฺส จนฺตร**นฺติ มม จ โจรสฺส จ เอกโต อวสนการณํฯ **อเปฺปนฺติ นิมฺพสูลสฺมิ**นฺติ อิมสฺมิํ กาเล ราชาโน โจรํ นิมฺพสูเล อาวุณนฺติฯ **ตสฺมิํ เม สงฺกเต มโน**ติ ตสฺมิํ การเณ มม จิตฺตํ สงฺกติฯ สเจ หิ อิมํ สูเล อาวุณิสฺสนฺติ, วิมานํ เม นสฺสิสฺสติ, อถ สาขาย โอลเมฺพสฺสนฺติ, วิมาเน เม กุณปคโนฺธ ภวิสฺสติ, เตนาหํ เอตํ ปลาเปสินฺติ อโตฺถฯ

เอวํ ตาสํ เทวตานํ อญฺญมญฺญํ สลฺลปนฺตานเญฺญว ภณฺฑสามิกา อุกฺกาหตฺถา ปทานุสาเรน อาคนฺตฺวา โจรสฺส สยิตฏฺฐานํ ทิสฺวา ‘‘อโมฺภ อิทาเนว โจโร อุฏฺฐาย ปลาโต, น ล

โทฺธ โน โจโร, สเจ ลภิสฺสาม, อิมเสฺสว นํ นิมฺพสฺส สูเล วา อาวุณิตฺวา สาขาย วา โอลเมฺพตฺวา คมิสฺสามา''ติ วตฺวา อิโต จิโต จ ปกฺขนฺทิตฺวา โจรํ อทิสฺวาว คตาฯ

เตสํ วจนํ สุตฺวา อสฺสตฺถเทวตา จตุตฺถํ คาถมาห –

๔๔. ''สเงฺกยฺย สงฺกิตพฺพานิ, รเกฺขยฺยานาคตํ ภยํ;
อนาคตภยา ธีโร, อุโภ โลเก อเวกฺขตี''ติฯ

ตตฺถ **รเกฺขยฺยานาคตํ ภย**นฺติ เทฺว อนาคตภยานิ ทิฎฺฐธมฺมิกเญฺจว สมฺปรายิกญฺจาติฯ เตสุ ปาปมิเตฺต ปริวเชฺชโนฺต ทิฎฺฐธมฺมิกํ รกฺขติ, ตีณิ ทุจฺจริตานิ ปริวเชฺชโนฺต สมฺปรายิกํ รกฺขติฯ **อนาคตภยา**ติ อนาคตภยเหตุตํ ภยํ ภายมาโน **ธีโร** ปณฺฑิโต ปุริโส ปาปมิตฺตสํสคฺคํ น กโรติ, ตีหิปิ ทฺวาเรหิ ทุจฺจริตํ น จรติฯ **อุโภ โลเก**ติ เอวํ ภายโนฺต เหส อิธโลกปรโลกสงฺขาเต อุโภ โลเก อเวกฺขติ โอโลเกติ, โอโลกยมาโน อิธโลกภเยน ปาปมิเตฺต วิวเชฺชติ, ปรโลกภเยน ปาปํ น กโรตีติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา อสฺสตฺถเทวตา อานโนฺท อโหสิ, นิมฺพเทวตา ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

ปุจิมนฺทชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๓๑๒] ๒. กสฺสปมนฺทิยชาตกวณฺณนา

อปิ กสฺสป มนฺทิยาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ มหลฺลกภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิยํ กิเรโก กุลปุโตฺต กาเมสุ อาทีนวํ ทิสฺวา สตฺถุ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา กมฺมฎฺฐาเน อนุยุโตฺต น จิรเสฺสว อรหตฺตํ ปาปุณิฯ ตสฺส อปรภาเค มาตา กาลมกาสิฯ โส มาตุ อจฺจเยน ปิตรญฺจ กนิฎฺฐภาตรญฺจ ปพฺพาเชตฺวา เชตวเน วสิตฺวา วสฺสูปนายิกสมเย จีวรปจฺจยสฺส สุลภตํ สุตฺวา เอกํ คามกาวาสํ คนฺตฺวา ตโยปิ ตเตฺถว วสฺสํ อุปคนฺตฺวา วุตฺถวสฺสา เชตวนเมว อาคมํสุฯ ทหรภิกฺขุ เชตวนสฺส อาสนฺนฎฺฐาเน ''สามเณร ตฺวํ เถรํ วิสฺสาเมตฺวา อาเนยฺยาสิ, อหํ ปุเรตรํ คนฺตฺวา ปริเวณํ ปฎิชคฺคิสฺสามี''ติ เชตวนํ ปาวิสิฯ มหลฺลกเตฺถโร สณิกํ อาคจฺฉติฯ สามเณโร ปุนปฺปุนํ สีเสน อุปฺปีเฬโนฺต วิย ''คจฺฉ, ภเนฺต, คจฺฉ, ภเนฺต''ติ ตํ พลกฺกาเรน เนติฯ เถโร ''ตฺวํ มํ อตฺตโน วสํ อาเนสี''ติ ปุน นิวตฺติตฺวา โกฎิโต ปฎฺฐาย อาคจฺฉติฯ เตสํ เอวํ อญฺญมญฺญํ กลหํ กโรนฺตานเญฺญว สูริโย อตฺถงฺคโต, อนฺธกาโร ชาโตฯ

อิตโรปิ ปริเวณํ สมฺมชฺชิตฺวา อุทกํ อุปฎฺฐเปตฺวา เตสํ อาคมนํ อปสฺสโนฺต อุกฺกํ คเหตฺวา ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา เต อาคจฺฉเนฺต ทิสฺวา ''กึ จิรายิตฺถา''ติ ปุจฺฉิฯ มหลฺลโก ตํ การณํ กเถสิฯ โส เต เทฺวปิ วิสฺสาเมตฺวา สณิกํ อาเนสิฯ ตํ ทิวสํ พุทฺธุปฎฺฐานสฺส โอกาสํ น ลภิฯ อถ นํ ทุติยทิวเส พุทฺธุปฎฺฐานํ อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา นิสินฺนํ สตฺถา ''กทา อาคโตสี''ติ ปุจฺฉิฯ ''หิโยฺย, ภเนฺต''ติฯ ''หิโยฺย อาคนฺตฺวา อชฺช พุทฺธุปฎฺฐานํ กโรสี''ติ? โส ''อาม, ภเนฺต''ติ วตฺวา ตํ การณํ อาจิกฺขิฯ สตฺถา มหลฺลกํ ครหิตฺวา ''น เอส อิทาเนว เอวรูปํ กมฺมํ กโรติ, ปุเพฺพปิ อกาสิฯ อิทานิ ปน เตน ตฺวํ กิลมิโต, ปุเพฺพปิ ปณฺฑิเต กิลเมสี''ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต กาสินิคเม พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติฯ ตสฺส วยปฺปตฺตกาเล มาตา กาลมกาสิฯ โส มาตุ สรีรกิจฺจํ กตฺวา มาสทฺธมาสจฺจเยน ฆเร วิชฺชมานํ ธนํ ทานํ ทตฺวา ปิตรญฺจ กนิฎฺฐภาตรญฺจ คเหตฺวา หิมวนฺตปเทเส เทวทตฺติยํ วกฺกลํ คเหตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อุญฺฉาจริยาย วนมูลผลาผเลหิ ยาเปโนฺต รมณี

เย วนสเณฺฑ วสิฯ หิมวเนฺต ปน วสฺสกาเล อจฺฉินฺนธาเร เทเว วสฺสเนฺต น สกฺกา โหติ กนฺทมูลํ ขณิตุํ, ผลานิ จ ปณฺณานิ จ ปตนฺติฯ ตาปสา เยภุเยฺยน หิมวนฺตโต นิกฺขมิตฺวา มนุสฺสปเถ วสนฺติฯ ตทา โพธิสโตฺต ปิตรญฺจ กนิฏฺฐภาตรญฺจ คเหตฺวา มนุสฺสปเถ วสิตฺวา ปุน หิมวเนฺต ปุปฺผิตผลิเต เต อุโภปิ คเหตฺวา หิมวเนฺต อตฺตโน อสฺสมปทํ อาคจฺฉโนฺต อสฺสมสฺสาวิทูเร สูริเย อตฺถงฺคเต ''ตุเมฺห สณิกํ อาคเจฺฉยฺยาถ, อหํ ปุรโต คนฺตฺวา อสฺสมํ ปฏิชคฺคิสฺสามี''ติ วตฺวา เต โอหาย คโตฯ ขุทฺทกตาปโส ปิตรา สทฺธิํ สณิกํ คจฺฉโนฺต ตํ กฏิปฺปเทเส สีเสน อุปฺปีเฬโนฺต วิย คจฺฉ คจฺฉาติ ตํ พลกฺกาเรน เนติฯ มหลฺลโก ''ตฺวํ มํ อตฺตโน รุจิยา อาเนสี''ติ ปฏินิวตฺติตฺวา โกฏฺโต ปฏฺฐาย อาคจฺฉติฯ เอวํ เตสํ กลหํ กโรนฺตานเญฺญว อนฺธกาโร อโหสิฯ

โพธิสโตฺตปิ ปณฺณสาลํ สมฺมชฺชิตฺวา อุทกํ อุปฏฺฐเปตฺวา อุกฺกมาทาย ปฏิปถํ อาคจฺฉโนฺต เต ทิสฺวา ''เอตฺตกํ กาลํ กิํ กริตฺถา''ติ อาหฯ ขุทฺทกตาปโส ปิตรา กตการณํ กเถสิฯ โพธิสโตฺต อุโภปิ เต สณิกํ เนตฺวา ปริกฺขารํ ปฏิสาเมตฺวา ปิตรํ นฺหาเปตฺวา ปาทโธวนปิฏฺฐิสมฺพาหนาทีนิ กตฺวา องฺคารกปลฺลํ อุปฏฺฐเปตฺวา ปฏิปฺปสฺสทฺธกิลมถํ ปิตรํ อุปนิสีทิตฺวา ''ตาต, ตรุณทารกา นาม มตฺติกาภาชนสทิสา มุหุเตฺตเนว ภิชฺชนฺติ , สกิํ ภินฺนกาลโต ปฏฺฐาย ปุน น สกฺกา โหนฺติ ฆเฏตุํ, เต อโกฺกสนฺตาปิ ปริภาสนฺตาปิ มหลฺลเกหิ อธิวาเสตพฺพา''ติ วตฺวา ปิตรํ โอวทโนฺต อิมา คาถา อภาสิ –

๔๕. ''อปิ กสฺสป มนฺทิยา, ยุวา สปติ หนฺติ วา;
สพฺพํ ตํ ขมเต ธีโร, ปณฺฑิโต ตํ ติติกฺขติฯ

๔๖. ''สเจปิ สโนฺต วิวทนฺติ, ขิปฺปํ สนฺธียเร ปุน;
พาลา ปตฺตาว ภิชฺชนฺติ, น เต สมถมชฺฌคูฯ

๔๗. ''เอเต ภิโยฺย สมายนฺติ, สนฺธิ เตสํ น ชีรติ;
โย จาธิปนฺนํ ชานาติ, โย จ ชานาติ เทสนํฯ

๔๘. ''เอโส หิ อุตฺตริตโร, ภารวโห ธุรทฺธโร;
โย ปเรสาธิปนฺนานํ, สยํ สนฺธาตุมรหตี''ติฯ

ตตฺถ **กสฺสปา**ติ ปิตรํ นาเมนาลปติฯ **มนฺทิยา**ติ มนฺทีภาเวน ตรุณตายฯ **ยุวา สปติ หนฺติ วา**ติ ตรุณทารโก อโกฺกสติปิ ปหรติปีฯ **ธีโร**ติ ธิกฺกตปาโป, ธี วา วุจฺจติ ปญฺญา, ตาย สมนฺนาคโตติปิ อโตฺถฯ อิตรํ ปน อิมเสฺสว เววจนํฯ อุภเยนาปิ สพฺพํ ตํ พาลทารเกหิ กตํ อปราธํ มหลฺลโก ธีโร ปณฺฑิโต สหติ ติติกฺขตีติ ทเสฺสติฯ

สนฺธียเรติ ปุน มิตฺตภาเวน สนฺธียนฺติ ฆฏียนฺติฯ **พาลา ปตฺตาวา**ติ พาลกา ปน มตฺติกาปตฺตาว ภิชฺชนฺติฯ **น เต สมถมชฺฌคู**ติ เต พาลกา อปฺปมตฺตกมฺปิ วิวาทํ กตฺวา เวรูปสมนํ น วินฺทนฺติ นาธิคจฺฉนฺติฯ **เอเต ภิโยฺย**ติ เอเต เทฺว ชนา ภินฺนาปิ ปุน สมาคจฺฉนฺติฯ **สนฺธี**ติ มิตฺตสนฺธิฯ **เตส**นฺติ เตสเญฺญว ทฺวินฺนํ สนฺธิ น ชีรติฯ **โย จาธิปนฺน**นฺติ โย จ อตฺตนา อธิปนฺนํ อติกฺกนฺตํ อญฺญสฺมิํ กตโทสํ ชานาติฯ **เทสน**นฺติ โย จ เตน อตฺตโน โทสํ ชานเนฺตน เทสิตํ อจฺจยเทสนํ ปฏิคฺคณฺหิตุํ ชานาติฯ

โย ปเรสาธิปนฺนานนฺติ โย ปเรสํ อธิปนฺนานํ โทเสน อภิภูตานํ อปราธการกานํฯ **สยํ สนฺธาตุมรหตี**ติ เตสุ อขมาเปเนฺตสุปิ ''เอหิ, ภทฺรมุข, อุเทฺทสํ คณฺห, อฏฺฐกถํ สุณ, ภาวนม

นฺยุญฺช, กสฺมา ปริพาหิโร โหสี’’ติ เอวํ สยํ สนฺธาตุํ อรหติ มิตฺตภาวํ ฆเฏติ, เอโส เอวรูโป เมตฺตาวิหารี อุตฺตริตโร มิตฺตภารสฺส มิตฺตธุรสฺส จ วหนโต **“ภารวโห”**ติ **“ธุรทฺธโร”**ติ จ สงฺขํ คจฺฉตีติฯ

เอวํ โพธิสตฺโต ปิตุ โอวาทํ อทาสิ, โสปิ ตโต ปภุติ ทนฺโต อโหสิ สุทนฺโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ปิตา ตาปโส มหลฺลโก อโหสิ, ขุทฺทกตาปโส สามเณโร, ปิตุ โอวาททายโก ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กสสปมนฺทิยชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๓๑๓] ๓. ขนฺติวาทีชาตกวณฺณนา

โย เต หเตฺถ จ ปาเท จาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ โกธนภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ เหฎฺฐา กถิตเมวฯ สตฺถา ปน ตํ ภิกฺขุํ ‘‘กสฺมา, ตฺวํ ภิกฺขุ, อโกฺกธนสฺส พุทฺธสฺส สาสเน ปพฺพชิตฺวา โกธํ กโรสิ, โปราณกปณฺฑิตา สรีเร ปหารสหเสฺส ปตเนฺต หตฺถปาทกณฺณนาสาสุ ฉิชฺชมานาสุ ปรสฺส โกธํ น กรึสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ กลาพุ นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิฯ ตทา โพธิสโตฺต อสีติโกฎิวิภเว พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา กุณฺฑลกุมาโร นาม มาณโว หุตฺวา วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา กุฎุมฺพํ สณฺฐเปตฺวา มาตาปิตูนํ อจฺจเยน ธนราสึ โอโลเกตฺวา ‘‘อิมํ ธนํ อุปฺปาเทตฺวา มม ญาตกา อคฺคเหตฺวาว คตา, มยา ปเนตํ คเหตฺวา คนฺตุํ วฎฺฎตี’’ติ สพฺพํ ธนํ วิเจยฺยทานวเสน โย ยํ อาหรติ, ตสฺส ตํ ทตฺวา หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา ปพฺพชิตฺวา ผลาผเลน ยาเปโนฺต จิรํ วสิตฺวา โลณมฺพิลเสวนตฺถาย มนุสฺสปถํ อาคนฺตฺวา อนุปุเพฺพน พาราณสึ ปตฺวา ราชุยฺยาเน วสิตฺวา ปุนทิวเส นคเร ภิกฺขาย จรโนฺต เสนาปติสฺส นิวาสนทฺวารํ สมฺปาปุณิฯ เสนาปติ ตสฺส อิริยาปเถสุ ปสีทิตฺวา ฆรํ ปเวเสตฺวา อตฺตโน ปฎิยาทิตโภชนํ โภเชตฺวา ปฎิญฺญํ คเหตฺวา ตเตฺถว ราชุยฺยาเน วสาเปสิฯ

อเถกทิวสํ กลาพุราชา สุรามทมโตฺต เฉกนาฎกปริวุโต มหเนฺตน ยเสน อุยฺยานํ คนฺตฺวา มงฺคลสิลาปเฎฺฎ สยนํ อตฺถราเปตฺวา เอกิสฺสา ปิยมนาปาย อิตฺถิยา องฺเก สยิฯ คีตวาทิตน เจจสุ เฉกา นาฎกิตฺถิโย คีตาทีนิ ปโยเชสุํ, สกฺกสฺส เทวรโญฺญ วิย มหาสมฺปตฺติ อโหสิ, ราชา นิทฺทํ โอกฺกมิฯ อถ ตา อิตฺถิโย ‘‘ยสฺสตฺถาย มยํ คีตาทีนิ ปโยชยาม, โส นิทฺทํ อุปคโต, กึ โน คีตาทีหี’’ติ วีณาทีนิ ตูริยานิ ตตฺถ ตเตฺถว ฉเฑฺฑตฺวา อุยฺยานํ ปกฺกนฺตา ปุปฺผผลปลฺลวาทีหิ ปโลภิยมานา อุยฺยาเน อภิรมึสุฯ ตทา โพธิสโตฺต ตสฺมึ อุยฺยาเน สุปุปฺผิตสาลมูเล ปพฺพชฺชาสุเขน วีตินาเมโนฺต มตฺตวรวารโณ วิย นิสิโนฺน โหติฯ อถ ตา อิตฺถิโย อุยฺยาเน จรมานา ตํ ทิสฺวา ‘‘เอถ, อยฺยาโย, เอตสฺมึ รุกฺขมูเล ปพฺพชิโต นิสิโนฺน, ยาว ราชา น ปพุชฺฌติ, ตาวสฺส สนฺติเก กิญฺจิ สุณมานา นิสีทิสฺสามา’’ติ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ปริวาเรตฺวา นิสินฺนา ‘‘อมฺหากํ กเถตพฺพยุตฺตกํ กิญฺจิ กเถถา’’ติ วทึสุฯ โพธิสโตฺต ตาสํ ธมฺมํ กเถสิฯ อถ สา อิตฺถี องฺกํ จาเลตฺวา ราชานํ ปโพเธสิฯ ราชา ปพุโทฺธ ตา อปสฺสโนฺต ‘‘กหํ คตา วสลิโย’’ติ อาหฯ เอตา, มหาราช, คนฺตฺวา เอกํ ตาปสํ ปริวาเรตฺวา นิสีทึสูติฯ ราชา กุปิโต ขคฺคํ คเหตฺวา ‘‘สิกฺขาเปสฺสามิ นํ กูฎชฎิล’’นฺติ เวเคน อคมาสิฯ

อถ ตา อิตฺถิโย ราชานํ กุทฺธํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ตาสุ วลฺลภตรา คนฺตฺวา รโญฺญ หตฺถา อสึ คเหตฺวา ราชานํ วูปสเมสุํฯ โส อาคนฺตฺวา โพธิสตฺตสฺส สนฺติเก ฐตฺวา ‘‘กึวาที ตฺวํ,

สมณา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ขนฺติวาที, มหาราชา’’ติฯ ‘‘กา เอสา ขนฺติ นามา’’ติ? ‘‘อโกฺกสเนฺตสุ ปริภาสเนฺตสุ ปหรเนฺตสุ อกุชฺฌนภาโว’’ติฯ ราชา ‘‘ปสฺสิสฺสามิ ทานิ เต ขนฺติยา อตฺถิภาว’’นฺติ โจรฆาตกํ ปโกฺกสาเปสิฯ โส อตฺตโน จาริเตฺตน ผรสุญฺจ กณฺฏกกสญฺจ อาทาย กาสายนิวสโน รตฺตมาลาธโร อาคนฺตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา ‘‘กิํ กโรมิ, เทวา’’ติ อาหฯ อิมํ โจรํ ทุฎฺฐตาปสํ คเหตฺวา อากฑฺฒิตฺวา ภูมิยํ ปาเตตฺวา กณฺฎกกสํ คเหตฺวา ปุรโต จ ปจฺฉโต จ อุโภสุ ปเสฺสสุ จาติ จตูสุปิ ปเสฺสสุ เทฺวปหารสหสฺสมสฺส เทหีติฯ โส ตถา อกาสิ ฯ โพธิสตฺตสฺส ฉวิ ภิชฺชิฯ จมฺมํ ภิชฺชิ, มํสํ ฉิชฺชิ, โลหิตํ ปคฺฆรติฯ

ปุน ราชา ‘‘กิํวาที ตฺวํ ภิกฺขู’’ติ อาหฯ ‘‘ขนฺติวาที, มหาราช’’ฯ ‘‘ตฺวํ ปน มยฺหํ จมฺมนฺตเร ขนฺตี’’ติ มญฺญสิ, นตฺถิ มยฺหํ จมฺมนฺตเร ขนฺติ, ตยา ปน ทฎฺฐุํ อสกฺกุเณเยฺย หทยพฺภนฺตเร มม ขนฺติ ปติฎฺฐิตาฯ ‘‘มหาราชา’’ติฯ ปุน โจรฆาตโก ‘‘กิํ กโรมี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อิมสฺส กูฎชฎิลสฺส อุโภ หเตฺถ ฉินฺทา’’ติฯ โส ผรสุํ คเหตฺวา คณฺฑิยํ ฐเปตฺวา หเตฺถ ฉินฺทิฯ อถ นํ ‘‘ปาเท ฉินฺทา’’ติ อาห, ปาเทปิ ฉินฺทิฯ หตฺถปาทโกฎีหิ ฆฎฉิเทฺทหิ ลาขารโส วิย โลหิตํ ปคฺฆรติฯ ปุน ราชา ‘‘กิํวาทีสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ขนฺติวาที, มหาราช’’ฯ ‘‘ตฺวํ ปน มยฺหํ หตฺถปาทโกฎีสุ ‘ขนฺติ อตฺถี’ติ มญฺญสิ, นเตฺถสา เอตฺถ, มยฺหํ ขนฺติ คมฺภีรฎฺฐาเน ปติฎฺฐิตา’’ติฯ โส ‘‘กณฺณนาสมสฺส ฉินฺทา’’ติ อาหฯ อิตโร กณฺณนาสํ ฉินฺทิ, สกลสรีเร โลหิตํ อโหสิฯ ปุน นํ ‘‘กิํวาที นาม ตฺว’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘มหาราช, ขนฺติวาที นาม’’ฯ ‘‘มา โข ปน ตฺวํ ‘กณฺณนาสิกโกฎีสุ ปติฎฺฐิตา ขนฺตี’ติ มญฺญสิ, มม ขนฺติ คมฺภีเร หทยพฺภนฺตเร ปติฎฺฐิตา’’ติฯ ราชา ‘‘กูฎชฎิล ตว ขนฺติํ ตฺวเมว อุกฺขิปิตฺวา นิสีทา’’ติ โพธิสตฺตสฺส หทยํ ปาเทน ปหริตฺวา ปกฺกามิฯ

ตสฺมิํ คเต เสนาปติ โพธิสตฺตสฺส สรีรโต โลหิตํ ปุญฺฉิตฺวา หตฺถปาทกณฺณนาสโกฎิโย สาฎกกเณฺณ กตฺวา โพธิสตฺตํ สณิกํ นิสีทาเปตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา ‘‘สเจ, ภเนฺต, ตุเมฺห กุชฺฌิตุกามา, ตุเมฺหสุ กตาปราธสฺส รโญฺญว กุเชฺฌยฺยาถ, มา อเญฺญส’’นฺติ ยาจโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๔๙. ‘‘โย เต หเตฺถ จ ปาเท จ, กณฺณนาสญฺจ เฉทยิ;
ตสฺส กุชฺฌ มหาวีร, มา รฎฺฐํ วินสา อิท’’นฺติฯ

ตตฺถ **มหาวีรา**ติ มหาวีริยฯ **มา รฎฺฐํ วินสา อิท**นฺติ อิทํ นิรปราธํ กาสิรฎฺฐํ มา วินาเสหิฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต ทุติยํ คาถมาห –

๕๐. ‘‘โย เม หเตฺถ จ ปาเท จ, กณฺณนาสญฺจ เฉทยิ;
จิรํ ชีวตุ โส ราชา, น หิ กุชฺฌนฺติ มาทิสา’’ติฯ

ตตฺถ **มาทิสา**ติ มม สทิสา ขนฺติพเลน สมนฺนาคตา ปณฺฑิตา ‘‘อยํ มํ อโกฺกสิ ปริภาสิ ปหริ, ฉินฺทิ ภินฺที’’ติ ตํ น กุชฺฌนฺติฯ

รโญฺญ อุยฺยานา นิกฺขมนฺตสฺส โพธิสตฺตสฺส จกฺขุปถํ วิชหนกาเลเยว อยํ จตุนหุตาธิกา ทฺวิโยชนสตสหสฺสพหลา มหาปถวี ขลิพทฺธสาฎโก วิย ผลิตา, อวีจิโต ชาลา นิกฺขมิตฺวา ราชานํ กุลทตฺติเยน รตฺตกมฺพเลน ปารุปนฺตี วิย คณฺหิฯ โส อุยฺยานทฺวาเรเยว ปถวิํ ปวิสิตฺวา อวีจิมหานิรเย ปติฎฺฐหิฯ โพธิสโตฺตปิ ตํ ทิวสเมว กาลมกาสิฯ ราชปริสา จ นาครา จ คนฺธมาลาธูมหตฺถา อาคนฺตฺวา โพธิสตฺตสฺส สรีรกิจฺจํ อกํสุฯ เกจิ ปนาหุ ‘‘โพธิสโตฺต ปุน หิมวนฺตเมว คโต’’ติ, ตํ อภูตํฯ

๕๑. ‘‘อหู อตีตมทฺธานํ, สมโณ ขนฺติทีปโน;
ตํ ขนฺติยาเยว ฐิตํ, กาสิราชา อเฉทยิฯ

๕๒. ‘‘ตสฺส กมฺมผรุสสฺส, วิปาโก กฏุโก อหุ;
ยํ กาสิราชา เวเทสิ, นิรยมฺหิ สมปฺปิโต’’ติฯ –

อิมา เทฺว อภิสมฺพุทฺธคาถาฯ

ตตฺถ **อตีตมทฺธาน**นฺติ อตีเต อทฺธาเนฯ **ขนฺติทีปโน**ติ อธิวาสนขนฺติสํวณฺณโนฯ **อเฉทยี**ติ มาราเปสิฯ เอกเจฺจ ปน ‘‘โพธิสตฺตสฺส ปุน หตฺถปาทกณฺณนาสา ฆฏิตา’’ติ วทนฺติ, ตมฺปิ อภูตเมวฯ **สมปฺปิโต**ติ ปติฏฺฐิโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน โกธโน ภิกฺขุ อนาคามิผเล ปติฏฺฐหิ, อเญฺญ พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ ปาปุณิํสุฯ

ตทา กลาพุราชา เทวทโตฺต อโหสิ, เสนาปติ สาริปุโตฺต, ขนฺติวาที ตาปโส ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

ขนฺติวาทีชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๓๑๔] ๔. โลหกุมฺภิชาตกวณฺณนา

ทุชฺชีวิตมชีวิมฺหาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต โกสลราชานํ อารพฺภ กเถสิฯ ตทา กิร โกสลราชา รตฺติภาเค จตุนฺนํ เนรยิกสตฺตานํ สทฺทํ สุณิฯ เอโก **ทุ**-การเมว ภณิ, เอโก **ส**-การํ, เอโก **น**-การํ, เอโก **โส**-การเมวาติฯ เต กิร อตีตภเว สาวตฺถิยํเยว ปารทาริกา ราชปุตฺตา อเหสุํฯ เต ปเรสํ รกฺขิตโคปิตมาตุคาเมสุ อปรชฺฌิตฺวา จิตฺตเกฬิํ กีฬนฺตา พหุํ ปาปกมฺมํ กตฺวา มรณจเกฺกน ฉินฺนา สาวตฺถิสามเนฺต จตูสุ โลหกุมฺภีสุ นิพฺพตฺตา สฏฺฐิ วสฺสสหสฺสานิ ตตฺถ ปจฺจิตฺวา อุคฺคตา โลหกุมฺภิมุขวฏฺฏิํ ทิสฺวา ‘‘กทา นุ โข อิมมฺหา ทุกฺขา มุจฺจิสฺสามา’’ติ จตฺตาโรปิ มหเนฺตน สเทฺทน อนุปฏิปาฏิยา วิรวิํสุฯ ราชา เตสํ สทฺทํ สุตฺวา มรณภยตชฺชิโต นิสินฺนโกว อรุณํ อุฏฺฐาเปสิฯ

อรุณุคฺคมนเวลาย พฺราหฺมณา อาคนฺตฺวา ราชานํ สุขสยิตํ ปุจฺฉิํสุฯ ราชา ‘‘กุโต เม อาจริยา สุขสยิตํ, อชฺชาหํ เอวรูเป จตฺตาโร ภิํสนกสเทฺท สุณิ’’นฺติฯ พฺราหฺมณา หเตฺถ วิธุนิํสุฯ ‘‘กิํ อาจริยา’’ติ? ‘‘สาหสิกสทฺทา, มหาราชา’’ติฯ ‘‘สปฺปฏิกมฺมา อปฺปฏิกมฺมา’’ติ? ‘‘กามํ อปฺปฏิกมฺมา, มยํ ปน สุสิกฺขิตา, มหาราชา’’ติฯ ‘‘กิํ กตฺวา ปฏิพาหิสฺสถา’’ติ? ‘‘มหาราช, ปฏิกมฺมํ มหนฺตํ น สกฺกา กาตุํ, มยํ ปน สพฺพจตุกฺกํ ยญฺญํ ยชิตฺวา หาเรสฺสามา’’ติฯ ‘‘เตน หิ ขิปฺปํ จตฺตาโร หตฺถี จตฺตาโร อเสฺส จตฺตาโร อุสเภ จตฺตาโร มนุเสฺสติ ลฏุกิกสกุณิกา อาทิํ กตฺวา จตฺตาโร จตฺตาโร ปาเณ คเหตฺวา สพฺพจตุกฺกยญฺญํ ยชิตฺวา มม โสตฺถิภาวํ กโรถา’’ติฯ ‘‘สาธุ, มหาราชา’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา เยนโตฺถ, ตํ คเหตฺวา ยญฺญาวาฏํ ปจฺจุปฏฺฐเปสุํ, พหุปาเณ ถูณูปนีเต กตฺวา ฐเปสุํฯ ‘‘พหุํ มจฺฉมํสํ ขาทิสฺสาม, พหุํ ธนํ ลภิสฺสามา’’ติ อุสฺสาหปฺปตฺตา หุตฺวา ‘‘อิทํ ลทฺธุํ วฏฺฏติ, อิทํ ลทฺธุํ วฏฺฏติ, เทวา’’ติ อปราปรํ จรนฺติฯ

มลฺลิกา เทวี ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘กิํ นุ โข, มหาราช, พฺราหฺมณา อติวิย อุสฺสาหยนฺตา วิจรนฺตี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘เทวิ กิํ ตุยฺหิมินา, ตฺวํ อตฺตโน ยเสเนว มตฺตา ปมตฺตา, ทุกฺขํ ปน อมฺหากเมว น ชานาสี’’ติ? ‘‘กิํ , มหาราชา’’ติฯ ‘‘เทวิ, อหํ เอวรูปํ นาม อโสตพฺพํ สุณิํ, ตโต อิ

เมสํ สทฺทานํ สุตตฺตา ‘‘กึ ภวิสฺสตี’’ติ พฺราหฺมเณ ปุจฺฉึ, พฺราหฺมณา ‘‘ตุมฺหากํ มหาราช รชฺชสฺส วา โภคานํ วา ชีวิตสฺส วา อนฺตราโย ปญฺญายติ, สพฺพจตุกฺเกน ยญฺญํ ยชิตฺวา โสตฺถิภาวํ กริสฺสามา’’ติ วทึสุ, เต มยฺหํ วจนํ คเหตฺวา ยญฺญาวาฏํ กตฺวา เยน เยนโตฺถ, ตสฺส ตสฺส การณา อาคจฺฉนฺตี’’ติฯ ‘‘กึ ปน เทว, อิเมสํ สทฺทานํ นิปฺผตฺตึ สเทวเก โลเก อคฺคพฺราหฺมณํ ปุจฺฉิตฺถา’’ติ? ‘‘โก เอส เทวิ, สเทวเก โลเก อคฺคพฺราหฺมโณ นามา’’ติ? ‘‘มหาโคตโม สมฺมาสมฺพุทฺโธ’’ติฯ ‘‘เทวิ, สมฺมาสมฺพุทฺธ เม น ปุจฺฉิโต’’ติ? ‘‘เตน หิ คนฺตฺวา ปุจฺฉถา’’ติฯ

ราชา ตสฺสา วจนํ คเหตฺวา ภุตฺตปาตราโส รถวรมารุยฺห เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ปุจฺฉิ ‘‘อหํ, ภนฺเต, รตฺติภาเค จตฺตาโร สทฺเท สุตฺวา พฺราหฺมเณ ปุจฺฉึ, เต ‘สพฺพจตุกฺกยญฺญํ ยชิตฺวา โสตฺถึ กริสฺสามา’ติ วตฺวา ยญฺญาวาเฏ กมฺมํ กโรนฺติ, เตสํ สทฺทานํ สุตตฺตา มยฺหํ กึ ภวิสฺสตี’’ติฯ ‘‘น กิญฺจิ, มหาราช, เนรยิกสตฺตา ทุกฺขมนุภวนฺตา เอวํ วิรวึสุ, น อิเม สทฺทา อิทานิ ตยา เอว สุตา, โปราณกราชูหิปิ สุตาเยว, เตปิ พฺราหฺมเณ ปุจฺฉิตฺวา ปสุฆาตยญฺญํ กตฺตุกามา หุตฺวา ปณฺฑิตานํ กถํ สุตฺวา น กรึสุ, ปณฺฑิตา เตสํ สทฺทานํ อนฺตรํ กเถตฺวา มหาชนํ วิสฺสชฺชาเปตฺวา โสตฺถิมกํสู’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต อญฺญตรสฺมึ กาสิคาเม พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต กาเมสุ อาทีนวํ ทิสฺวา กาเม ปหาย อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ อุปฺปาเทตฺวา ฌานกีฬํ กีฬนฺโต หิมวนฺเต รมณีเย วนสณฺเฑ วสติฯ ตทา พาราณสิราชา จตุนฺนํ เนรยิกานํ อิเมว จตฺตาโร สทฺเท สุตฺวา ภีตตสิโต อิมินาว นิยาเมน พฺราหฺมเณหิ ‘‘ติณฺณํ อนฺตรายานํ อญฺญตโร ภวิสฺสติ, สพฺพจตุกฺกยญฺเญน ตํ วูปสเมสฺสามา’’ติ วุตฺเต สมฺปฏิจฺฉิฯ ปุโรหิโต พฺราหฺมเณหิ สทฺธึ ยญฺญาวาฏํ ปจฺจุปฏฺฐาเปสิ, มหาชโน ถูณูปนีโต อโหสิฯ ตทา โพธิสตฺโต เมตฺตาภาวนํ ปุเรจาริกํ กตฺวา ทิพฺพจกฺขุนา โลกํ โอโลเกนฺโต อิมํ การณํ ทิสฺวา ‘‘อชฺช, มยา คนฺตุํ วฏฺฏติ, มหาชนสฺส โสตฺถิ ภวิสฺสตี’’ติ อิทฺธิพเลน เวหาสํ อุปฺปติตฺวา พาราณสิรโญฺญ อุยฺยาเน โอตริตฺวา มงฺคลสิลาปฏฺเฏ กญฺจนรูปกํ วิย นิสีทิฯ ตทา ปุโรหิตสฺส เชฏฺฐนฺเตวาสิโก อาจริยํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘นนุ, อาจริย, อมฺหากํ เวเทสุ ปรํ มาเรตฺวา โสตฺถิกรณํ นาม นตฺถี’’ติ อาหฯ ปุโรหิโต ‘‘ตฺวํ ราชธนํ รกฺขสิ, พหุํ มจฺฉมํสํ ขาทิสฺสาม, ธนํ ลภิสฺสาม, ตุณฺหี โหหี’’ติ ตํ ปฏิพาหิฯ

โส ‘‘นาหํ เอตฺถ สหาโย ภวิสฺสามี’’ติ นิกฺขมิตฺวา ราชุยฺยานํ คนฺตฺวา โพธิสตฺตํ ทิสฺวา วนฺทิตฺวา กตปฏิสนฺถาโร เอกมนฺตํ นิสีทิฯ โพธิสตฺโต ‘‘กึ, มาณว, ราชา ธมฺเมน รชฺชํ กาเรตี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ภนฺเต, ราชา ธมฺเมน รชฺชํ กาเรติ, รตฺติภาเค ปน จตฺตาโร สทฺเท สุตฺวา พฺราหฺมเณ ปุจฺฉิฯ พฺราหฺมณา ‘สพฺพจตุกฺกยญฺญํ ยชิตฺวา โสตฺถึ กริสฺสามา’’’ติ วทึสุฯ ราชา ปสุฆาตกมฺมํ กตฺวา อตฺตโน โสตฺถึ กาตุกาโม มหาชโน ถูณูปนีโต, ‘‘กึ นุ โข, ภนฺเต, ตุมฺหาทิสานํ สีลวนฺตานํ เตสํ สทฺทานํ นิปฺผตฺตึ วตฺวา มหาชนํ มรณมุขา โมเจตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ ‘‘มาณว, ราชา อเมฺห น ชานาติ, มยมฺปิ ตํ น ชานาม, อิเมสํ ปน สทฺทานํ นิปฺผตฺตึ ชานาม, สเจ ราชา อเมฺห อุปสงฺกมิตฺวา ปุเจฺฉยฺย, ราชานํ นิกฺกงฺขํ กตฺวา กเถสฺสามา’’ติฯ ‘‘เตน หิ, ภนฺเต, มุหุตฺตํ อิเธว โหถ, อหํ ราชานํ อาเนสฺสามี’’ติฯ ‘‘สาธุ, มาณวา’’ติฯ โส คนฺตฺวา รโญฺญ ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา ราชานํ อาเนสิฯ

อถ ราชา โพธิสตฺตํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน ปุจฺฉิ ‘‘สจฺจํ กิร ตุเมฺห มยา สุตสทฺทานํ นิปฺผตฺตึ ชานาถา’’ติ? ‘‘อาม, มหาราชา’’ติฯ ‘‘กเถถ, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘มหาราช, เอเต ปุริมภเว ปเรสํ รกฺขิตโคปิเตสุ ทาเรสุ จาริตฺตํ อาปชฺชิตฺวา พาราณสิสามนฺเต จตูสุ โลหกุมฺภีสุ นิพฺพตฺ

ตา ปกฺกุถิเต ขารโลโหทเก เผณุเทฺทหกํ ปจฺจมานา ตึส วสฺสสหสฺสานิ อโธ คนฺตฺวา กุมฺภิตลํ อาหจฺจ อุทฺธํ อาโรหนฺตา ตึสวสฺสสหเสฺสเนว กาเลน กุมฺภิมุขํ ทิสฺวา พหิ โอโลเกตฺวา จตฺตาโร ชนา จตโสฺส คาถา ปริปุณฺณํ กตฺวา วตฺตุกามาปิ ตถา กาตุํ อสโกฺกนฺตา เอเกกเมว อกฺขรํ วตฺวา ปุน โลหกุมฺภีสฺเยว นิมุคฺคาฯ เตสุ **ทุ**-การํ วตฺวา นิมุคฺคสโตฺต เอวํ วตฺตุกาโม อโหสิ –

> **๕๓**. ‘ทุชฺชีวิตมชีวิมฺห , เย สเนฺต น ททมฺหเส;
> วิชฺชมาเนสุ โภเคสุ, ทีปํ นากมฺห อตฺตโน’ติฯ –

ตํ คาถํ ปริปุณฺณํ กาตุํ นาสกฺขี’’ติ วตฺวา โพธิสโตฺต อตฺตโน ญาเณน ตํ คาถํ ปริปุณฺณํ กตฺวา กเถสิฯ เสสาสุปิ เอเสว นโยฯ

เตสุ **ส**-การํ วตฺวา วตฺตุกามสฺส อยํ คาถา –

> **๕๔**. ‘‘สฎฺฐิ วสฺสสหสฺสานิ, ปริปุณฺณานิ สพฺพโส;
> นิรเย ปจฺจมานานํ, กทา อโนฺต ภวิสฺสตี’’ติฯ

น-การํ วตฺวา วตฺตุกามสฺส อยํ คาถา –

> **๕๕**. ‘‘นตฺถิ อโนฺต กุโต อโนฺต, น อโนฺต ปฏิทิสฺสติ;
> ตทา หิ ปกตํ ปาปํ, มม ตุยฺหญฺจ มาริสา’’ติฯ

โส-การํ วตฺวา วตฺตุกามสฺส อยํ คาถา –

> **๕๖**. ‘‘โสหํ นูน อิโต คนฺตฺวา, โยนึ ลทฺธาน มานุสึ;
> วทญฺญู สีลสมฺปโนฺน, กาหามิ กุสลํ พหุ’’นฺติฯ

ตตฺถ **ทุชฺชีวิต**นฺติ ตีณิ ทุจฺจริตานิ จรโนฺต ทุชฺชีวิตํ ลามกชีวิตํ ชีวติ นาม, โสปิ ตเทว สนฺธายาห ‘‘ทุชฺชีวิตมชีวิมฺหา’’ติฯ **เย สเนฺต น ททมฺหเส**ติ เย มยํ เทยฺยธเมฺม จ ปฏิคฺคาหเก จ สํวิชฺชมาเนเยว น ทานํ ททิมฺหฯ **ทีปํ นากมฺห อตฺตโน**ติ อตฺตโน ปติฎฺฐํ น กริมฺหฯ **ปริปุณฺณานี**ติ อนูนานิ อนธิกานิฯ **สพฺพโส**ติ สพฺพากาเรนฯ **ปจฺจมานาน**นฺติ อมฺหากํ อิมสฺมึ นิรเย ปจฺจมานานํฯ

นตฺถิ อโนฺตติ ‘‘อมฺหากํ อสุกกาเล นาม โมโกฺข ภวิสฺสตี’’ติ เอวํ กาลปริเจฺฉโท นตฺถิฯ **กุโต อโนฺต**ติ เกน การเณน อโนฺต ปญฺญายิสฺสติฯ **น อโนฺต**ติ อนฺตํ ทฎฺฐุกามานมฺปิ โน ทุกฺขสฺส อโนฺต น ปฏิทิสฺสติฯ **ตทา หิ ปกต**นฺติ ตสฺมึ กาเล มาริสา มม จ ตุยฺหญฺจ ปกตํ ปาปํ ปกฎฺฐํ กตํ อติพหุเมว กตํฯ ‘‘ตถา หิ ปกต’’นฺติปิ ปาโฐ, เตน การเณน กตํ, เยนสฺส อโนฺต ทฎฺฐุํ น สกฺกาติ อโตฺถฯ **มาริสา**ติ มยา สทิสา, ปิยาลปนเมตํ เอเตสํฯ **นูนา**ติ เอกํสเตฺถ นิปาโต, โส อหํ อิโต คนฺตฺวา โยนึ มานุสึ ลทฺธาน วทญฺญู สีลสมฺปโนฺน หุตฺวา เอกํเสเนว พหุํ กุสลํ กริสฺสามีติ อยเมตฺถ อโตฺถฯ

อิติ โพธิสโตฺต เอกเมกํ คาถํ วตฺวา ‘‘มหาราช, โส เนรยิกสโตฺต อิมํ คาถํ ปริปุณฺณํ กตฺวา วตฺตุกาโม อตฺตโน ปาปสฺส มหนฺตตาย ตถา กเถตุํ นาสกฺขิ, อิติ โส อตฺตโน กมฺมวิปากํ อนุภวโนฺต วิรวิฯ ตุมฺหากํ เอตสฺส สทฺทสฺส สวนปจฺจยา อนฺตราโย นาม นตฺถิ, ตุเมฺห มา ภายิตฺถา’’ติ ราชานํ สญฺญาเปสิฯ ราชา มหาชนํ วิสฺสชฺชาเปตฺวา สุวณฺณเภรึ จราเปตฺวา ยญฺญา

วาฏํ วิทฺธํสาเปสิฯ โพธิสโตฺต มหาชนสฺส โสตฺถึ กตฺวา กติปาหํ วสิตฺวา ตเตฺถว คนฺตฺวา อปริหีนชฺฌาโน พฺรหฺมโลเก อุปฺปชฺชิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ปุโรหิตสฺส เชฏฺฐเนฺตวาสิกมาณโว สาริปุโตฺต อโหสิ, ตาปโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

โลหกุมฺภิชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๓๑๕] ๕. สพฺพมํสลาภชาตกวณฺณนา

ผรุสา วต เต วาจาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต สาริปุตฺตเตฺถเรน ปีตวิเรจนานํ ทินฺนรสปิณฺฑปาตํ อารพฺภ กเถสิฯ ตทา กิร เชตวเน เอกเจฺจ ภิกฺขู เสฺนหวิเรจนํ ปิวิํสุฯ เตสํ รสปิณฺฑปาเตน อโตฺถ โหติ, คิลานุปฏฺฐากา ‘‘รสภตฺตํ อาหริสฺสามา’’ติ สาวตฺถึ ปวิสิตฺวา โอทนิกฆรวีถิยํ ปิณฺฑาย จริตฺวาปิ รสภตฺตํ อลภิตฺวา นิวตฺติํสุฯ เถโร ทิวาตรํ ปิณฺฑาย ปวิสมาโน เต ภิกฺขู ทิสฺวา ‘‘กึ, อาวุโส, อติปเคว นิวตฺตถา’’ติ ปุจฺฉิฯ เต ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ เถโร ‘‘เตน หิ เอถา’’ติ เต คเหตฺวา ตเมว วีถึ อคมาสิ, มนุสฺสา ปูเรตฺวา รสภตฺตํ อทํสุฯ คิลานุปฏฺฐากา รสภตฺตํ อาหริตฺวา คิลานานํ อทํสุ, เต ปริภุญฺชิํสุ ฯ อเถกทิวสํ ธมฺมสภายํ ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, เถโร กิร ปีตวิเรจนานํ อุปฏฺฐาเก รสภตฺตํ อลภิตฺวา นิกฺขมเนฺต คเหตฺวา โอทนิกฆรวีถิยํ จริตฺวา พหุํ รสปิณฺฑปาตํ เปเสสี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทานิ สาริปุโตฺตว มํสํ ลภิ, ปุเพฺพปิ มุทุวาจา ปิยวจนา วตฺตุํ เฉกา ปณฺฑิตา ลภิํสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต เสฏฺฐิปุโตฺต อโหสิฯ อเถกทิวสํ เอโก มิคลุทฺทโก พหุํ มํสํ ลภิตฺวา ยานกํ ปูเรตฺวา ‘‘วิกฺกิณิสฺสามี’’ติ นครํ อาคจฺฉติฯ ตทา พาราณสิวาสิกา จตฺตาโร เสฏฺฐิปุตฺตา นครา นิกฺขมิตฺวา เอกสฺมิํ มคฺคสภาคฏฺฐาเน กิญฺจิ ทิฏฺฐํ สุตํ สลฺลปนฺตา นิสีทิํสุฯ เอเตสุ เอโก เสฏฺฐิปุโตฺต ตํ มํสยานกํ ทิสฺวา ‘‘เอตํ ลุทฺทกํ มํสขณฺฑํ อาหราเปมี’’ติ อาหฯ ‘‘คจฺฉ อาหราเปหี’’ติฯ โส ตํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘อเร, ลุทฺทก, เทหิ เม มํสขณฺฑ’’นฺติ อาหฯ ลุทฺทโก ‘‘มาริส, ปรํ กิญฺจิ ยาจเนฺตน นาม ปิยวจเนน ภวิตพฺพํ, ตยา กถิตวาจาย อนุจฺฉวิกํ มํสขณฺฑํ ลภิสฺสสี’’ติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๕๗. ‘‘ผรุสา วต เต วาจา, มํสํ ยาจนโก อสิ;
กิโลมสทิสี วาจา, กิโลมํ สมฺม ทมฺมิ เต’’ติฯ

ตตฺถ **กิโลมสทิสี**ติ ผรุสตาย กิโลมสทิสีฯ **กิโลมํ สมฺม ทมฺมิ เต**ติ หนฺท คณฺห, อิทํ เต วาจาย สทิสํ กิโลมํ ทมฺมีติ นิรสํ นิมํสโลหิตํ กิโลมกขณฺฑํ อุกฺขิปิตฺวา อทาสิฯ

อถ นํ อปโร เสฏฺฐิปุโตฺต ‘‘กินฺติ วตฺวา ยาจสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อเร’’ติ วตฺวาติฯ โส ‘‘อหมฺปิ นํ ยาจิสฺสามี’’ติ วตฺวา คนฺตฺวา ‘‘เชฏฺฐภาติก, มํสขณฺฑํ เม เทหี’’ติ อาหฯ อิตโร ‘‘ตว วจนสฺสสฺส อนุจฺฉวิกํ มํสขณฺฑํ ลภิสฺสสี’’ติ วตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๕๘. ‘‘องฺคเมตํ มนุสฺสานํ, ภาตา โลเก ปวุจฺจติ;
องฺคสฺส สทิสี วาจา, องฺคํ สมฺม ททามิ เต’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – อิมสฺมึ โลเก มนุสฺสานํ องฺคสทิสตฺตา องฺคเมตํ ยทิทํ ภาตา ภคินีติ, ตสฺมา ตเวสา องฺคสทิสี วาจาติ เอติสฺสา อนุจฺฉวิกํ องฺคเมว ททามิ เตติฯ เอวญฺจ ปน วตฺวา องฺคมํสํ อุกฺขิปิตฺวา อทาสิฯ

ตมฺปิ อปโร เสฏฺฐิปุตฺโต ‘‘กินฺติ วตฺวา ยาจสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ภาติกา’’ติ วตฺวาติฯ โส ‘‘อหมฺปิ นํ ยาจิสฺสามี’’ติ วตฺวา คนฺตฺวา ‘‘ตาต, มํสขณฺฑํ เม เทหี’’ติ อาหฯ ลุทฺทโก ตว วจนานุรูปํ ลจฺฉสี’’ติ วตฺวา ตติยํ คาถมาห –

๕๙. ‘‘ตาตาติ ปุตฺโต วทมาโน, กเมฺปติ หทยํ ปิตุ;
หทยสฺส สทิสี วาจา, หทยํ สมฺม ทมฺมิ เต’’ติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา หทยมํเสน สทฺธึ มธุรมํสํ อุกฺขิปิตฺวา อทาสิฯ

ตํ จตุตฺโถ เสฏฺฐิปุตฺโต ‘‘กินฺติ วตฺวา ยาจสี’’ติ ปุจฺฉิฯ โส ‘‘ตาตา’’ติ วตฺวาติฯ โส ‘‘อหมฺปิ ยาจิสฺสามี’’ติ วตฺวา คนฺตฺวา ‘‘สหาย มํสขณฺฑํ เม เทหี’’ติ อาหฯ ลุทฺทโก ‘‘ตว วจนานุรูปํ ลจฺฉสี’’ติ วตฺวา จตุตฺถํ คาถมาห –

๖๐. ‘‘ยสฺส คาเม สขา นตฺถิ, ยถารญฺญํ ตเถว ตํ;
สพฺพสฺส สทิสี วาจา, สพฺพํ สมฺม ททามิ เต’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ยสฺส ปุริสสฺส คาเม สุขทุเกฺขสุ สห อยนโต สหายสงฺขาโต **สขา** นตฺถิ, ตสฺส ตํ ฐานํ ยถา อมนุสฺสํ **อรญฺญํ** ตเถว โหติ, อิติ อยํ ตว วาจา **สพฺพสฺส สทิสี,** สเพฺพน อตฺตโน สนฺตเกน วิภเวน สทิสี, ตสฺมา สพฺพเมว อิมํ มม สนฺตกํ มํสยานกํ ททามิ เตติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ‘‘เอหิ, สมฺม, สพฺพเมว อิทํ มํสยานกํ ตว เคหํ อาหริสฺสามี’’ติ อาหฯ เสฏฺฐิปุตฺโต เตน ยานกํ ปาชาเปนฺโต อตฺตโน ฆรํ คนฺตฺวา มํสํ โอตาราเปตฺวา ลุทฺทกสฺส สกฺการสมฺมานํ กตฺวา ปุตฺตทารมฺปิสฺส ปโกฺกสาเปตฺวา ลุทฺทกมฺมโต อปเนตฺวา อตฺตโน กุฏุมฺพมเชฺฌ วสาเปโนฺต เตน สทฺธึ อเภชฺชสหาโย หุตฺวา ยาวชีวํ สมคฺควาสํ วสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ลุทฺทโก สาริปุตฺโต อโหสิ, สพฺพมํสลาภี เสฏฺฐิปุตฺโต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สพฺพมํสลาภชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๓๑๖] ๖. สสปณฺฑิตชาตกวณฺณนา

สตฺต เม โรหิตา มจฺฉาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต สพฺพปริกฺขารทานํ อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิยํ กิร เอโก กุฏุมฺพิโก พุทฺธปฺปมุขสฺส ภิกฺขุสงฺฆสฺส สพฺพปริกฺขารทานํ สเชฺชตฺวา ฆรทฺวาเร มณฺฑปํ กาเรตฺวา พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ นิมเนฺตตฺวา สุสชฺชิตมณฺฑเป ปญฺญตฺตว ราสเน นิสีทาเปตฺวา นานคฺครสํ ปณีตทานํ ทตฺวา ปุน สฺวาตนายาติ สตฺตาหํ นิมเนฺตตฺวา สตฺตเม ทิวเส พุทฺธปฺปมุขานํ ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ สพฺพปริกฺขาเร อทาสิฯ สตฺถา ภตฺตกิจฺจา วสาเนน อนุโมทนํ กโรโนฺต ‘‘อุปาสก, ตยา ปีติโสมนสฺสํ กาตุํ วฏฺฏติ, อิทญฺหิ ทานํ นาม โปราณกปณฺฑิตานํ วํโส, โปราณกปณฺฑิตา หิ สมฺปตฺตยาจกานํ ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา อตฺตโน มํสมฺปิ อทํสู’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต สสโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา อรญฺเญ วสิฯ ตสฺส ปน อรญฺญสฺส เอกโต ปพฺพตปาโท เอกโต นที เอกโต ปจฺจนฺตคามโก อโหสิฯ อปเรปิสฺส ตโย สหายา อเหสุํ มกฺกโฏ จ สิงฺคาโล จ อุทฺโท จาติฯ เต จตฺตาโรปิ ปณฺฑิตา เอกโตว วสนฺตา อตฺตโน อตฺตโน โคจรฏฺฐาเน โคจรํ คเหตฺวา สายนฺหสมเย เอกโต สนฺนิปตนฺติฯ สสปณฺฑิโต ‘‘ทานํ ทาตพฺพํ, สีลํ รกฺขิตพฺพํ, อุโปสถกมฺมํ กาตพฺพ’’นฺติ ติณฺณํ ชนานํ โอวาทวเสน ธมฺมํ เทเสติฯ เต ตสฺส โอวาทํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อตฺตโน อตฺตโน นิวาสคุมฺพํ ปวิสิตฺวา วสนฺติฯ เอวํ กาเล คจฺฉนฺเต เอกทิวสํ โพธิสตฺโต อากาสํ โอโลเกตฺวา จนฺทํ ทิสฺวา ‘‘เสฺว อุโปสถทิวโส’’ติ ญตฺวา อิตเร ตโย อาห ‘‘เสฺว อุโปสโถ, ตุมฺเหปิ ตโย ชนา สีลํ สมาทิยิตฺวา อุโปสถิกา โหถ, สีเล ปติฏฺฐาย ทินฺนทานํ มหปฺผลํ โหติ, ตสฺมา ยาจเก สมฺปตฺเต ตุมฺเหหิ ขาทิตพฺพาหารโต ทานํ ทตฺวา ขาเทยฺยาถา’’ติฯ เต ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อตฺตโน อตฺตโน วสนฏฺฐาเนสุ วสิํสุฯ

ปุนทิวเส เตสุ อุทฺโท ปาโตว ‘‘โคจรํ ปริเยสิสฺสามี’’ติ นิกฺขมิตฺวา คงฺคาตีรํ คโตฯ อเถโก พาลิสิโก สตฺต โรหิตมจฺเฉ อุทฺธริตฺวา วลฺลิยา อาวุณิตฺวา เนตฺวา คงฺคาตีเร วาลุกํ วิยูหิตฺวา วาลิกาย ปฏิจฺฉาเทตฺวา ปุน มจฺเฉ คณฺหนฺโต อโธคงฺคํ คจฺฉิฯ อุทฺโท มจฺฉคนฺธํ ฆายิตฺวา วาลุกํ วิยูหิตฺวา มเจฺฉ ทิสฺวา นีหริตฺวา ‘‘อตฺถิ นุ โข เอเตสํ สามิโก’’ติ ติกฺขตฺตุํ โฆเสตฺวา สามิกํ อปสฺสนฺโต วลฺลิโกฏิํ ฑํสิตฺวา เนตฺวา อตฺตโน วสนคุมฺเพ ฐเปตฺวา ‘‘เวลายเมว ขาทิสฺสามี’’ติ อตฺตโน สีลํ อาวเชฺชนฺโต นิปชฺชิฯ สิงฺคาโลปิ วสนฏฺฐานโต นิกฺขมิตฺวา โคจรํ ปริเยสนฺโต เอกสฺส เขตฺตโคปกสฺส กุฏิยํ เทฺว มํสสูลานิ เอกํ โคธํ เอกญฺจ ทธิวารกํ ทิสฺวา ‘‘อตฺถิ นุ โข เอเตสํ สามิโก’’ติ ติกฺขตฺตุํ โฆเสตฺวา สามิกํ อทิสฺวา ทธิวารกสฺส อุคฺคหณรชฺชุกํ คีวาย ปเวเสตฺวา เทฺว มํสสูเล จ โคธญฺจ มุเขน ฑํสิตฺวา เนตฺวา อตฺตโน วสนคุมฺเพ ฐเปตฺวา ‘‘เวลายเมว ขาทิสฺสามี’’ติ อตฺตโน สีลํ อาวเชฺชนฺโต นิปชฺชิฯ มกฺกโฏปิ วสนฏฺฐานโต นิกฺขมิตฺวา วนสณฺฑํ ปวิสิตฺวา อมฺพปิณฺฑํ อาหริตฺวา อตฺตโน วสนคุมฺเพ ฐเปตฺวา ‘‘เวลายเมว ขาทิสฺสามี’’ติ อตฺตโน สีลํ อาวเชฺชนฺโต นิปชฺชิฯ

โพธิสตฺโต ปน ‘‘เวลายเมว วสนฏฺฐานโต นิกฺขมิตฺวา ทพฺพติณานิ ขาทิสฺสามี’’ติ อตฺตโน วสนคุมฺเพเยว นิปนฺโน จิเนฺตสิ ‘‘มม สนฺติกํ อาคตานํ ยาจกานํ ติณานิ ทาตุํ น สกฺกา, ติลตณฺฑุลาทโยปิ มยฺหํ นตฺถิ, สเจ เม สนฺติกํ ยาจโก อาคจฺฉิสฺสติ, อตฺตโน สรีรมํสํ ทสฺสามี’’ติฯ ตสฺส สีลเตเชน สกฺกสฺส ปณฺฑุกมฺพลสิลาสนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ โส อาวชฺชมาโน อิทํ การณํ ทิสฺวา ‘‘สสราชานํ วีมํสิสฺสามี’’ติ ปฐมํ อุทฺทสฺส วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา พฺราหฺมณเวเสน อฏฺฐาสิฯ ‘‘พฺราหฺมณ, กิมตฺถํ ฐิโตสี’’ติ วุเตฺต ปณฺฑิต สเจ กิญฺจิ อาหารํ ลเภยฺยํ, อุโปสถิโก หุตฺวา วเสยฺยนฺติฯ โส ‘‘สาธุ ทสฺสามิ เต อาหาร’’นฺติ เตน สทฺธิํ สลฺลปนฺโต ปฐมํ คาถมาห –

๖๑. ‘‘สตฺต เม โรหิตา มจฺฉา, อุทกา ถลมุพฺภตา;
อิทํ พฺราหฺมณ เม อตฺถิ, เอตํ ภุตฺวา วเน วสา’’ติฯ

ตตฺถ **ถลมุพฺภตา**ติ อุทกโต ถเล ฐปิตา, เกวเฏฺฏน วา อุทฺธฏาฯ **เอตํ ภุตฺวา**ติ เอตํ มมสนฺตกํ มจฺฉาหารํ ปจิตฺวา ภุญฺชิตฺวา สมณธมฺมํ กโรนฺโต รมณีเย รุกฺขมูเล นิสินฺโน อิมสฺมิํ วเน วสาติฯ

พฺราหฺมโณ ‘‘ปเคว ตาว โหตุ, ปจฺฉา ชานิสฺสามี’’ติ สิงฺคาลสฺส สนฺติกํ คโตฯ เตนาปิ ‘‘กิมตฺถํ ฐิโตสี’’ติ วุโตฺต ตเถวาหฯ สิงฺคาโล ‘‘สาธุ ทสฺสามี’’ติ เตน สทฺธิํ สลฺลปนฺโต ทุติยํ

คาถมาห –

> **๖๒**. ‘‘ทุสฺส เม เขตฺตปาลสฺส, รตฺติภตฺตํ อปาภตํ;
> มํสสูลา จ เทฺว โคธา, เอกญฺจ ทธิวารกํ;
> อิทํ พฺราหฺมณ เม อตฺถิ, เอตํ ภุตฺวา วเน วสา’’ติฯ

ตตฺถ **ทุสฺส เม**ติ โย เอส มม อวิทูเร เขตฺตปาโล วสติ, ทุสฺส อมุสฺสาติ อโตฺถฯ **อปาภต**นฺติ อาภตํ อานีตํฯ **มํสสูลา จ เทฺว โคธา**ติ องฺคารปกฺกานิ เทฺว มํสสูลานิ จ เอกา จ โคธาฯ **ทธิวารก**นฺติ ทธิวารโกฯ **อิท**นฺติ อิทํ เอตฺตกํ มม อตฺถิ, เอตํ สพฺพมฺปิ ยถาภิรุจิเตน ปาเกน ปจิตฺวา ปริภุญฺชิตฺวา อุโปสถิโก หุตฺวา รมณีเย รุกฺขมูเล นิสีทิตฺวา สมณธมฺมํ กโรโนฺต อิมสฺมิํ วนสเณฺฑ วสาติ อโตฺถฯ

พฺราหฺมโณ ‘‘ปเคว ตาว โหตุ, ปจฺฉา ชานิสฺสามี’’ติ มกฺกฏสฺส สนฺติกํ คโตฯ เตนาปิ ‘‘กิมตฺถํ ฐิโตสี’’ติ วุโตฺต ตเถวาหฯ มกฺกโฎ ‘‘สาธุ ทสฺสามี’’ติ เตน สทฺธิํ สลฺลปโนฺต ตติยํ คาถมาห –

> **๖๓**. ‘‘อมฺพปกฺกํ ทกํ สีตํ, สีตจฺฉายา มโนรมา;
> อิทํ พฺราหฺมณ เม อตฺถิ, เอตํ ภุตฺวา วเน วสา’’ติฯ

ตตฺถ **อมฺพปกฺก**นฺติ มธุรอมฺพผลํฯ **ทกํ สีต**นฺติ คงฺคาย อุทกํ สีตลํฯ **เอตํ ภุตฺวา วเน วสา**ติ พฺราหฺมณ เอตํ อมฺพปกฺกํ ปริภุญฺชิตฺวา สีตลํ อุทกํ ปิวิตฺวา ยถาภิรุจิเต รมณีเย รุกฺขมูเล นิสิโนฺน สมณธมฺมํ กโรโนฺต อิมสฺมิํ วนสเณฺฑ วสาติฯ

พฺราหฺมโณ ‘‘ปเคว ตาว โหตุ, ปจฺฉา ชานิสฺสามี’’ติ สสปณฺฑิตสฺส สนฺติกํ คโตฯ เตนาปิ ‘‘กิมตฺถํ ฐิโตสี’’ติ วุโตฺต ตเถวาหฯ ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต โสมนสฺสปฺปโตฺต ‘‘พฺราหฺมณ, สุฎฺฐุ เต กตํ อาหารตฺถาย มม สนฺติกํ อาคจฺฉเนฺตน, อชฺชาหํ อทินฺนปุพฺพํ ทานํ ทสฺสามิ ฯ ตฺวํ ปน สีลวา ปาณาติปาตํ น กริสฺสสิ, คจฺฉ, พฺราหฺมณ, นานาทารูนิ สงฺกฑฺฒิตฺวา องฺคาเร กตฺวา มยฺหํ อาโรเจหิ, อหํ อตฺตานํ ปริจฺจชิตฺวา องฺคารมเชฺฌ ปติสฺสามิ ฯ มม สรีเร ปเกฺก ตฺวํ มํสํ ขาทิตฺวา สมณธมฺมํ กเรยฺยาสี’’ติ เตน สทฺธิํ สลฺลปโนฺต จตุตฺถํ คาถมาห –

> **๖๔**. ‘‘น สสสฺส ติลา อตฺถิ, น มุคฺคา นปิ ตณฺฑุลา;
> อิมินา อคฺคินา ปกฺกํ, มมํ ภุตฺวา วเน วสา’’ติฯ

ตตฺถ **มมํ ภุตฺวา**ติ ยํ ตํ อหํ อคฺคิํ กโรหีติ วทามิ, อิมินา อคฺคินา ปกฺกํ มํ ภุญฺชิตฺวา อิมสฺมิํ วเน วส, เอกสฺส สสสฺส สรีรํ นาม เอกสฺส ปุริสสฺส ยาปนมตฺตํ โหตีติฯ

สโกฺก ตสฺส วจนํ สุตฺวา อตฺตโน อานุภาเวน เอกํ องฺคารราสิํ มาเปตฺวา โพธิสตฺตสฺส อาโรเจสิฯ โส ทพฺพติณสยนโต อุฎฺฐาย ตตฺถ คนฺตฺวา ‘‘สเจ เม โลมนฺตเรสุ ปาณกา อตฺถิ, เต มา มริํสู’’ติ ติกฺขตฺตุํ สรีรํ วิธุนิตฺวา สกลสรีรํ ทานมุเข ฐเปตฺวา ลงฺฆิตฺวา ปทุมสเร ราชหํโส วิย ปมุทิตจิโตฺต องฺคารราสิมฺหิ ปติฯ โส ปน อคฺคิ โพธิสตฺตสฺส สรีเร โลมกูปมตฺตมฺปิ อุณฺหํ กาตุํ นาสกฺขิ, หิมคพฺภํ ปวิโฎฺฐ วิย อโหสิฯ อถ สกฺกํ อามเนฺตตฺวา ‘‘พฺราหฺมณ, ตยา กโต อคฺคิ อติสีตโล, มม สรีเร โลมกูปมตฺตมฺปิ อุณฺหํ กาตุํ น สโกฺกติ, กิํ นาเมต’’นฺติ อาหฯ ‘‘สสปณฺฑิต, นาหํ พฺราหฺมโณ, สโกฺกหมสฺมิ, ตว วีมํสนตฺถาย อาคโตมฺหี’’ติฯ ‘‘สกฺก, ตฺวํ ตาว ติฎฺฐ, สกโลปิ เจ โลกสนฺนิวาโส มํ ทาเนน วีมํเสยฺย, เนว เม อทาตุกามตํ ปเสฺสยฺยา’’ติ

โพธิสตฺโต สีหนาทํ นทิฯ อถ นํ สโกฺก ‘‘สสปณฺฑิต, ตว คุโณ สกลกปฺปํ ปากโฏ โหตู’’ติ ปพฺพตํ ปีเฬตฺวา ปพฺพตรสํ อาทาย จนฺทมณฺฑเล สสลกฺขณํ ลิขิตฺวา โพธิสตฺตํ อาเนตฺวา ตสฺมิํ วนสเณฺฑ ตสฺมิํเยว วนคุเมฺพ ตรุณทพฺพติณปิเฏฺฐ นิปชฺชาเปตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานเมว คโตฯ เตปิ จตฺตาโร ปณฺฑิตา สมคฺคา สโมฺมทมานา สีลํ ปูเรตฺวา ทานํ ทตฺวา อุโปสถกมฺมํ กตฺวา ยถากมฺมํ คตาฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน สพฺพปริกฺขารทานทายโก คหปติ โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิฯ

ตทา อุโทฺท อานโนฺท อโหสิ, สิงฺคาโล โมคฺคลฺลาโน, มกฺกโฎ สาริปุโตฺต, สโกฺก อนุรุโทฺธ, สสปณฺฑิโต ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

สสปณฺฑิตชาตกวณฺณนา ฉฎฺฐาฯ

[๓๑๗] ๗. มตโรทนชาตกวณฺณนา

มตํ มตํ เอว โรทถาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ สาวตฺถิวาสิํ กุฎุมฺพิกํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺส กิร ภาตา กาลมกาสิฯ โส ตสฺส กาลกิริยาย โสกาภิภูโต น นฺหายติ น ภุญฺชติ น วิลิมฺปติ, ปาโตว สุสานํ คนฺตฺวา โสกสมปฺปิโต โรทติฯ สตฺถา ปจฺจูสสมเย โลกํ โอโลเกโนฺต ตสฺส โสตาปตฺติผลูปนิสฺสยํ ทิสฺวา ‘‘อิมสฺส อตีตการณํ อาหริตฺวา โสกํ วูปสเมตฺวา โสตาปตฺติผลํ ทาตุํ ฐเปตฺวา มํ อโญฺญ โกจิ สมโตฺถ นตฺถิ, อิมสฺส มยา อวสฺสเยน ภวิตุํ วฎฺฎตี’’ติ ปุนทิวเส ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฎิกฺกโนฺต ปจฺฉาสมณํ อาทาย ตสฺส ฆรทฺวารํ คนฺตฺวา ‘‘สตฺถา อาคโต’’ติ สุตฺวา อาสนํ ปญฺญเปตฺวา ‘‘ปเวเสถา’’ติ กุฎุมฺพิเกน วุโตฺต ปวิสิตฺวา ปญฺญเตฺต อาสเน นิสีทิฯ กุฎุมฺพิโกปิ อาคนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘กิํ กุฎุมฺพิก จิเนฺตสี’’ติ อาหฯ ‘‘อาม, ภเนฺต, มม ภาตุ มตกาลโต ปฎฺฐาย จิเนฺตมี’’ติฯ ‘‘อาวุโส, สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา, ภิชฺชิตพฺพยุตฺตกํ ภิชฺชติ, น ตตฺถ จิเนฺตตพฺพํ, โปราณกปณฺฑิตาปิ ภาตริ มเตปิ ‘ภิชฺชิตพฺพยุตฺตกํ ภิชฺชตี’ติ น จินฺตยิํสู’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต อสีติโกฎิวิภเว เสฎฺฐิกุเล นิพฺพตฺติ, ตสฺส วยปฺปตฺตสฺส มาตาปิตโร กาลมกํสุฯ เตสุ กาลกเตสุ โพธิสตฺตสฺส ภาตา กุฎุมฺพํ วิจาเรติ, โพธิสโตฺต ตํ นิสฺสาย ชีวติฯ โส อปรภาเค ตถารูเปน พฺยาธินา กาลมกาสิฯ ญาติมิตฺตา สุหชฺชา สนฺนิปติตฺวา พาหา ปคฺคยฺห กนฺทนฺติ โรทนฺติ, เอโกปิ สกภาเวน สณฺฐาตุํ นาสกฺขิ, โพธิสโตฺต ปน เนว กนฺทติ น โรทติฯ มนุสฺสา ‘‘ปสฺสถ โภ, อิมสฺส ภาตริ มเต มุขสโงฺกจนมตฺตมฺปิ นตฺถิ, อติวิย ถทฺธหทโย, ‘เทฺวปิ โกฎฺฐาเส อหเมว ปริภุญฺชิสฺสามี’ติ ภาตุ มรณํ อิจฺฉติ มเญฺญ’’ติ โพธิสตฺตํ ครหิํสุฯ ญาตกาปิ นํ ‘‘ตฺวํ ภาตริ มเต น โรทสี’’ติ ครหิํสุเยวฯ โส เตสํ กถํ สุตฺวา ‘‘ตุเมฺห อตฺตโน อนฺธพาลภาเวน อฎฺฐ โลกธเมฺม อชานนฺตา ‘มม ภาตา มโต’ติ โรทถ, อหมฺปิ มริสฺสามิ, ตุเมฺหปิ มริสฺสถ, อตฺตานมฺปิ ‘มยมฺปิ มริสฺสามา’ติ กสฺมา น โรทถฯ สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา หุตฺวา นิรุชฺฌนฺติ, เตเนว สภาเวน สณฺฐาตุํ สมโตฺถ เอกสงฺขาโรปิ นตฺถิฯ ตุเมฺห อนฺธพาลา อญฺญาณตาย อฎฺฐ โลกธเมฺม อชานิตฺวา โรทถ, อหํ กิมตฺถํ โรทิสฺสามี’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๖๕. ‘‘มตํ มตํ เอว โรทถ, น หิ ตํ โรทถ โย มริสฺสติ;
สเพฺพปิ สรีรธาริโน, อนุปุเพฺพน ชหนฺติ ชีวิตํฯ

๖๖. ‘‘เทวมนุสฺสา จตุปฺปทา, ปกฺขิคณา อุรคา จ โภคิโน;
สมฺหิ สรีเร อนิสฺสรา, รมมานาว ชหนฺติ ชีวิตํฯ

๖๗. ‘‘เอวํ จลิตํ อสณฺฐิตํ, สุขทุกฺขํ มนุเชสฺวเปกฺขิย;
กนฺทิตรุทิตํ นิรตฺถกํ, กึ โว โสกคณาภิกีรเรฯ

๖๘. ‘‘ธุตฺตา จ โสณฺฑา อกตา, พาลา สูรา อโยคิโน;
ธีรํ มญฺญนฺติ พาโลติ, เย ธมฺมสฺส อโกวิทา’’ติฯ

ตตฺถ **มตํ มตํ เอวา**ติ มตํ มตํเยวฯ **อนุปุพฺพนา**ติ อตฺตโน อตฺตโน มรณวาเร สมฺปตฺเต ปฏิปาฏิยา ชหนฺติ ชีวิตํ, น เอกโตว สพฺเพ มรนฺติ, ยทิ เอวํ มเรยฺยุํ, โลกปฺปวตฺติ อุจฺฉิชฺเชยฺยฯ **โภคิโน**ติ มหนฺเตน สรีรโภเคน สมนฺนาคตาฯ **รมมานาวา**ติ ตตฺถ ตตฺถ นิพฺพตฺตา สพฺเพปิ เอเต เทวาทโย สตฺตา อตฺตโน อตฺตโน นิพฺพตฺตฏฺฐาเน อภิรมมานาว อนุกฺกณฺฐิตาว ชีวิตํ ชหนฺติฯ **เอวํ จลิต**นฺติ เอวํ ตีสุ ภเวสุ นิจฺจลภาวสฺส จ สณฺฐิตภาวสฺส จ อภาวา จลิตํ อสณฺฐิตํฯ **กึ โว โสกคณาภิกีรเร**ติ กึการณา ตุเมฺห โสกราสี อภิกิรนฺติ อโชฺฌตฺถรนฺติฯ

ธุตฺตา จ โสณฺฑา อกตาติ อิตฺถิธุตฺตา สุราธุตฺตา อกฺขธุตฺตา จ สุราโสณฺฑาทโย โสณฺฑา จ อกตพุทฺธิโน อสิกฺขิตกา จฯ **พาลา**ติ พาลฺเยน สมนฺนาคตา อวิทฺทสุโนฯ **สูรา อโยคิโน**ติ อโยนิโสมนสิกาเรน สูรา, โยเคสุ อยุตฺตตาย อโยคิโนฯ ‘‘อโยธิโน’’ติปิ ปาโฐ, กิเลสมาเรน สทฺธึ ยุชฺฌิตุํ อสมตฺถาติ อโตฺถฯ **ธีรํ มญฺญนฺติ พาโลติ, เย ธมฺมสฺส อโกวิทา**ติ เย เอวรูปา ธุตฺตาทโย อฏฺฐวิธสฺส โลกธมฺมสฺส อโกวิทา, เต อปฺปมตฺตเกปิ ทุกฺขธเมฺม อุปฺปเนฺน อตฺตนา กนฺทมานา โรทมานา อฏฺฐ โลกธเมฺม กถโต ชานิตฺวา ญาติมรณาทีสุ อกนฺทนฺตํ อโรทนฺตํ มาทิสํ ธีรํ ปณฺฑิตํ ‘‘พาโล อยํ น โรทตี’’ติ มญฺญนฺตีติฯ

เอวํ โพธิสโตฺต เตสํ ธมฺมํ เทเสตฺวา สเพฺพปิ เต นิโสฺสเก อกาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน กุฏุมฺพิโก โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ตทา มหาชนสฺสสฺส ธมฺมํ เทเสตฺวา นิโสฺสกภาวกรปณฺฑิโต ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

มตโรทนชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๓๑๘] ๘. กณเวรชาตกวณฺณนา

ยํ ตํ วสนฺต สมเยติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ปุราณทุติยิกาปโลภนํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ **อินฺทฺริยชาตเก** (ชา. ๑.๘.๖๐ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ สตฺถา ปน ตํ ภิกฺขุํ ‘‘ปุเพฺพ ตฺวํ ภิกฺขุ เอตํ นิสฺสาย อสินา สีสเจฺฉทํ ปฏิลภี’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต กาสิคามเก เอกสฺส คหปติกสฺส ฆเร โจรนกฺขเตฺตน ชาโต วยปฺปโตฺต โจรกมฺมํ กตฺวา ชีวิกํ กเปฺปโนฺต โลเก ปากโฏ อโหสิ สูโร นาคพโล, โกจิ นํ คณฺหิตุํ นาสกฺขิฯ โส เอกทิวสํ เอกสฺมึ เสฏฺฐิฆเร สนฺธึ ฉินฺทิตฺวา พหุํ ธนํ อวหริฯ นาครา ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘เทว, เอโก มหาโจโร นครํ วิลุมฺปติ, ตํ คณฺหาเปถา’’ติ วทึสุฯ ราชา ตสฺส คหณตฺถาย นครคุตฺติกํ อาณาเปสิฯ โส รตฺติภาเค ตตฺถ ตตฺถ วคฺคพนฺธเนน มนุเสฺส ฐเปตฺวา ตํ สโหฑฺฒํ คาหาเปตฺวา รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา ‘‘สีสมสฺส ฉินฺทา’’ติ นครคุตฺติกเญฺญว อาณาเปสิฯ นครคุตฺติโก ตํ ปจฺฉาพาหํ คาฬฺหพนฺธนํ พนฺธาเปตฺ

วา คีวายสฺส รตฺตกณวีรมาลํ ลเคฺคตฺวา สีเส อิฏฺฐกจุณฺณํ โอกิริตฺวา จตุเกฺก จตุเกฺก กสาหิ ตาฬาเปนฺโต ขรสฺสเรน ปณเวน อาฆาตนํ เนติฯ "อิมสฺมึ กิร นคเร วิโลปการโก โจโร คหิโต"ติ สกลนครํ สงฺขุภิฯ

ตทา จ พาราณสิยํ สหสฺสํ คณฺหนฺตี สามา นาม คณิกา โหติ ราชวลฺลภา ปญฺจสตวณฺณทาสีปริวาราฯ สา ปาสาทตเล วาตปานํ วิวริตฺวา ฐิตา ตํ นียมานํ ปสฺสิฯ โส ปน อภิรูโป ปาสาทิโก อติวิย โสภคฺคปฺปตฺโต เทววณฺโณ สเพฺพสํ มตฺถกมตฺถเกน ปญฺญายติฯ สามา ตํ ทิสฺวา ปฏิพทฺธจิตฺตา หุตฺวา "เกน นุ โข อุปาเยนาหํ อิมํ ปุริสํ อตฺตโน สามิกํ กเรยฺย"นฺติ จินฺตยนฺตี "อเตฺถโก อุปาโย"ติ อตฺตโน อตฺถจริกาย เอกิสฺสา หเตฺถ นครคุตฺติกสฺส สหสฺสํ เปเสสิ "อยํ โจโร สามาย ภาตา, อญฺญตฺร สามาย อโญฺญ เอตสฺส อวสฺสโย นตฺถิ, ตุเมฺห กิร อิทํ สหสฺสํ คเหตฺวา เอตํ วิสฺสเชฺชถา"ติ ฯ สา คนฺตฺวา ตถา อกาสิฯ นครคุตฺติโก "อยํ โจโร ปากโฏ, น สกฺกา เอตํ วิสฺสเชฺชตุํ, อญฺญํ ปน มนุสฺสํ ลภิตฺวา อิมํ ปฏิจฺฉนฺนยานเก นิสีทาเปตฺวา เปเสตุํ สกฺกา"ติ อาหฯ สา คนฺตฺวา ตสฺสา อาโรเจสิฯ

ตทา ปเนโก เสฏฺฐิปุโตฺต สามาย ปฏิพทฺธจิโตฺต เทวสิกํ สหสฺสํ เทติฯ โส ตํ ทิวสมฺปิ สูริยตฺถงฺคมนเวลาย สหสฺสํ คณฺหิตฺวา ตํ ฆรํ อคมาสิฯ สามาปิ สหสฺสภณฺฑิกํ คเหตฺวา อูรูสุ ฐเปตฺวา ปโรทนฺตี นิสินฺนา โหติฯ "กึ เอต"นฺติ จ วุตฺตา "สามิ, อยํ โจโร มม ภาตา, 'อหํ นีจกมฺมํ กโรมี'ติ มยฺหํ สนฺติกํ น เอติ, นครคุตฺติกสฺส ปหิตํ 'สหสฺสํ ลภมาโน วิสฺสเชฺชสฺสามิ น'นฺติ สาสนํ เปเสสิฯ อิทานิ อิมํ สหสฺสํ อาทาย นครคุตฺติกสฺส สนฺติกํ คจฺฉนฺตํ น ลภามี"ติ อาหฯ โส ตสฺสา ปฏิพทฺธจิตฺตตาย "อหํ คมิสฺสามี"ติ อาหฯ "เตน หิ ตยา อาภตเมว คเหตฺวา คจฺฉาหี"ติฯ โส ตํ คเหตฺวา นครคุตฺติกสฺส เคหํ คญฺฉิฯ โส ตํ เสฏฺฐิปุตฺตํ ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐาเน ฐเปตฺวา โจรํ ปฏิจฺฉนฺนยานเก นิสีทาเปตฺวา สามาย ปหิณิตฺวา "อยํ โจโร รเฏฺฐ ปากโฏ, ตมนฺธการํ ตาว โหตุ, อถ นํ มนุสฺสานํ ปฏิสลฺลีนเวลาย ฆาตาเปสฺสามี"ติ อปเทสํ กตฺวา มุหุตฺตํ วีตินาเมตฺวา มนุเสฺสสุ ปฏิสลฺลีเนสุ เสฏฺฐิปุตฺตํ มหเนฺตนารเกฺขน อาฆาตนํ เนตฺวา อสินา สีสํ ฉินฺทิตฺวา สรีรํ สูเล อาโรเปตฺวา นครํ ปาวิสิฯ

ตโต ปฏฺฐาย สามา อเญฺญสํ หตฺถโต กิญฺจิ น คณฺหาติ, เตเนว สทฺธึ อภิรมมานา วิจรติฯ โส จิเนฺตสิ "สเจ อยํ อญฺญสฺมึ ปฏิพทฺธจิตฺตา ภวิสฺสติ, มมฺปิ มาราเปตฺวา เตน สทฺธึ อภิรมิสฺสติ, อจฺจนฺตํ มิตฺตทุพฺภินี เอสา, มยา อิธ อวสิตฺวา ขิปฺปํ ปลายิตุํ วฏฺฏติ, คจฺฉโนฺต จ ปน ตุจฺฉหโตฺถ อคนฺตฺวา เอติสฺสา อาภรณภณฺฑํ คเหตฺวา คจฺฉิสฺสามี"ติ จิเนฺตตฺวา เอกสฺมึ ทิวเส ตํ อาห – "ภเทฺท, มยํ ปญฺชเร ปกฺขิตฺตกุกฺกุฏา วิย นิจฺจํ ฆเรเยว โหม, เอกทิวสํ อุยฺยานกีฬํ กริสฺสามา"ติฯ สา "สาธู"ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ขาทนียโภชนียาทึ สพฺพํ ปฏิยาเทตฺวา สพฺพาภรณปฏิมณฺฑิตา เตน สทฺธึ ปฏิจฺฉนฺนยาเน นิสีทิตฺวา อุยฺยานํ อคมาสิฯ โส ตตฺถ ตาย สทฺธึ กีฬโนฺต "อิทานิ มยฺหํ ปลายิตุํ วฏฺฏตี"ติ ตาย สทฺธึ กิเลสรติยา รมิตุกาโม วิย เอกํ กณวีรคจฺฉนฺตรํ ปวิสิตฺวา ตํ อาลิงฺคโนฺต วิย นิปฺปีเฬตฺวา วิสญฺญํ กตฺวา ปาเตตฺวา สพฺพาภรณานิ โอมุญฺจิตฺวา ตสฺสาเยว อุตฺตราสเงฺคน พนฺธิตฺวา ภณฺฑิกํ ขเนฺธ ฐเปตฺวา อุยฺยานวตึ ลงฺฆิตฺวา ปกฺกามิฯ

สาปิ ปฏิลทฺธสญฺญา อุฏฺฐาย ปริจาริกานํ สนฺติกํ อาคนฺตฺวา "อยฺยปุโตฺต กห"นฺติ ปุจฺฉิฯ "น ชานาม, อเยฺย"ติฯ "มํ มตาติ สญฺญาย ภายิตฺวา ปลาโต ภวิสฺสตี"ติ อนตฺตมนา หุตฺวา ตโตเยว เคหํ คนฺตฺวา "มม ปิยสามิกสฺส อทิฏฺฐกาลโต ปฏฺฐาเยว อลงฺกตสยเน น สยิสฺสามี"ติ ภูมิยํ นิปชฺชิฯ ตโต ปฏฺฐาย มนาปํ สาฏกํ น นิวาเสติ, เทฺว ภตฺตานิ น ภุญฺชติ,

คนฺธมาลาทีนิ น ปฏิเสวติ, ‘‘เยน เกนจิ อุปาเยน อยฺยปุตฺตํ ปริเยสิตฺวา ปโกฺกสาเปสฺสามี’’ติ นเฏ ปโกฺกสาเปตฺวา สหสฺสํ อทาสิฯ ‘‘กึ กโรม, อเยฺย’’ติ วุเตฺต ‘‘ตุมฺหากํ อคมนฏฺฐานํ นาม นตฺถิ, ตุเมฺห คามนิคมราชธานิโย จรนฺตา สมชฺชํ กตฺวา สมชฺชมณฺฑเล ปฐมเมว อิมํ คีตํ คาเยยฺยาถา’’ติ นเฏ สิกฺขาเปนฺตี ปฐมํ คาถํ วตฺวา ‘‘ตุเมฺหหิ อิมสฺมึ คีตเก คีเต สเจ อยฺยปุโตฺต ตสฺมึ ปริสนฺตเร ภวิสฺสติ, ตุเมฺหหิ สทฺธึ กเถสฺสติ, อถสฺส มม อโรคภาวํ กเถตฺวา ตํ อาทาย อาคเจฺฉยฺยาถ, โน เจ อาคจฺฉติ, สาสนํ เปเสยฺยาถา’’ติ ปริพฺพยํ ทตฺวา นเฏ อุโยฺยเชสิฯ เต พาราณสิโต นิกฺขมิตฺวา ตตฺถ ตตฺถ สมชฺชํ กโรนฺตา เอกํ ปจฺจนฺตคามกํ อคมิํสุฯ โสปิ โจโร ปลายิตฺวา ตตฺถ วสติฯ เต ตตฺถ สมชฺชํ กโรนฺตา ปฐมเมว อิมํ คีตกํ คายิํสุ –

๖๙. ‘‘ยํ ตํ วสนฺตสมเย, กณเวเรสุ ภาณุสุ;
สามํ พาหาย ปีเฬสิ, สา ตํ อาโรคฺยมพฺรวี’’ติฯ

ตตฺถ **กณเวเรสู**ติ กรวีเรสุฯ **ภาณุสู**ติ รตฺตวณฺณานํ ปุปฺผานํ ปภาย สมฺปเนฺนสุฯ **สามนฺ**ติ เอวํนามิกํฯ **ปีเฬสี**ติ กิเลสรติยา รมิตุกาโม วิย อาลิงฺคโนฺต ปีเฬสิฯ **สา ตนฺ**ติ สา สามา อโรคา, ตฺวํ ปน ‘‘สา มตา’’ติ สญฺญาย ภีโต ปลายสิ, สา อตฺตโน อาโรคฺยํ **อพฺรวิ** กเถสิ, อาโรเจสีติ อโตฺถฯ

โจโร ตํ สุตฺวา นฏํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘ตฺวํ ‘สามา ชีวตี’ติ วทสิ, อหํ ปน น สทฺทหามี’’ติ เตน สทฺธึ สลฺลปโนฺต ทุติยํ คาถมาห –

๗๐. ‘‘อโมฺภ น กิร สเทฺธยฺยํ, ยํ วาโต ปพฺพตํ วเห;
ปพฺพตเญฺจ วเห วาโต, สพฺพมฺปิ ปถวิํ วเห;
ยตฺถ สามา กาลกตา, สา มํ อาโรคฺยมพฺรวี’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – อโมฺภ นฏ, อิทํ กิร น สทฺทเหยฺยํ น สทฺทหิตพฺพํฯ ยํ วาโต ติณปณฺณานิ วิย ปพฺพตํ วเหยฺย, สเจปิ โส ปพฺพตํ วเหยฺย, สพฺพมฺปิ ปถวิํ วเหยฺย, ยถา เจตํ อสทฺทเหยฺยํ, ตถา อิทนฺติฯ **ยตฺถ สามา กาลกตา**ติ ยา นาม สามา กาลกตา, **สา มํ อาโรคฺยํ อพฺรวี**ติ กึ การณา สทฺทเหยฺยํฯ มตา นาม น กสฺสจิ สาสนํ เปเสนฺตีติฯ

ตสฺส วจนํ สุตฺวา นโฏ ตติยํ คาถมาห –

๗๑. ‘‘น เจว สา กาลกตา, น จ สา อญฺญมิจฺฉติ;
เอกภตฺติกินี สามา, ตเมว อภิกงฺขตี’’ติฯ

ตตฺถ **ตเมว อภิกงฺขตี**ติ อญฺญํ ปุริสํ น อิจฺฉติ, ตเญฺญว กงฺขติ อิจฺฉติ ปเตฺถตีติฯ

ตํ สุตฺวา โจโร ‘‘สา ชีวตุ วา มา วา, น ตาย มยฺหํ อโตฺถ’’ติ วตฺวา จตุตฺถํ คาถมาห –

๗๒. ‘‘อสนฺถุตํ มํ จิรสนฺถุเตน, นิมีนิ สามา อธุวํ ธุเวน;
มยาปิ สามา นิมิเนยฺย อญฺญํ, อิโต อหํ ทูรตรํ คมิสฺส’’นฺติฯ

ตตฺถ **อสนฺถุตนฺ**ติ อกตสํสคฺคํฯ **จิรสนฺถุเตนา**ติ จิรกตสํสเคฺคนฯ **นิมีนี**ติ ปริวเตฺตสิฯ **อธุวํ ธุเวนา**ติ มํ อธุวํ เตน ธุวสามิเกน ปริวเตฺตตุํ นครคุตฺติกสฺส สหสฺสํ ทตฺวา มํ คณฺหีติ อโตฺถฯ **มยาปิ สามา นิมิเนยฺย อญฺญนฺ**ติ สามา มยาปิ อญฺญํ สามิกํ ปริวเตฺตตฺวา คเณฺหยฺยฯ **อิโต อหํ ทูรตรํ คมิสฺสนฺ**ติ ยตฺถ น สกฺกา ตสฺสา สาสนํ วา ปวตฺติํ วา โสตุํ, ตาทิสํ ทูรตรํ ฐานํ

คมิสฺสํ, ตสฺมา มม อิโต อญฺญตฺถ คตภาวํ ตสฺสา อาโรเจถาติ วตฺวา เตสํ ปสฺสนฺตานเญฺญว คาฬฺหตรํ นิวาเสตฺวา เวเคน ปลายิฯ

นฏา คนฺตฺวา เตน กตกิริยํ ตสฺสา กถยึสุฯ สา วิปฺปฏิสารินี หุตฺวา อตฺตโน ปกติยา เอว วีตินาเมสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ

ตทา เสฏฺฐิปุตฺโต อยํ ภิกฺขุ อโหสิ, สามา ปุราณทุติยิกา, โจโร ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

กณเวรชาตกวณฺณนา อฏฺฐมาฯ

[๓๑๙] ๙. ติตฺติรชาตกวณฺณนา

สุสุขํ วต ชีวามีติ อิทํ สตฺถา โกสมฺพิยํ นิสฺสาย พทริการาเม วิหรโนฺต ราหุลเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ เหฏฺฐา **ติปลฺลตฺถชาตเก** (ชา. ๑.๑.๑๖) วิตฺถาริตเมวฯ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, ราหุโล สิกฺขากาโม กุกฺกุจฺจโก โอวาทกฺขโม’’ติฯ ตสฺสายสฺมโต คุณกถาย สมุฏฺฐาปิตาย สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ ราหุโล สิกฺขากาโม กุกฺกุจฺจโก โอวาทกฺขโมเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา นิกฺขมฺม หิมวนฺตปเทเส อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา ฌานกีฬํ กีฬโนฺต รมณีเย วนสเณฺฑ วสิตฺวา โลณมฺพิลเสวนตฺถาย อญฺญตรํ ปจฺจนฺตคามกํ อคมาสิฯ ตตฺถ นํ มนุสฺสา ทิสฺวา ปสนฺนจิตฺตา อญฺญตรสฺมิํ อรเญฺญ ปณฺณสาลํ กาเรตฺวา ปจฺจเยหิ อุปฏฺฐหนฺตา วาสาเปสุํฯ ตทา ตสฺมิํ คามเก เอโก สากุณิโก เอกํ ทีปกติตฺติรํ คเหตฺวา สุฏฺฐุ สิกฺขาเปตฺวา ปญฺชเร ปกฺขิปิตฺวา ปฏิชคฺคติฯ โส ตํ อรญฺญํ เนตฺวา ตสฺส สเทฺทน อาคตาคเต ติตฺติเร คเหตฺวา วิกฺกิณิตฺวา ชีวิกํ กเปฺปสิฯ ติตฺติโร ‘‘มํ เอกํ นิสฺสาย พหู มม ญาตกา นสฺสนฺติ, มยฺหเมตํ ปาป’’นฺติ นิสฺสโทฺท อโหสิฯ โส ตสฺส นิสฺสทฺทภาวํ ญตฺวา เวฬุเปสิกาย นํ สีเส ปหรติฯ ติตฺติโร ทุกฺขาตุรตาย สทฺทํ กโรติฯ เอวํ โส สากุณิโก ตํ นิสฺสาย ติตฺติเร คเหตฺวา ชีวิกํ กเปฺปสิฯ

อถ โส ติตฺติโร จิเนฺตสิ ‘‘อิเม มรนฺตูติ มยฺหํ เจตนา นตฺถิ, ปฏิจฺจกมฺมํ ปน มํ ผุสติ, มยิ สทฺทํ อกโรเนฺต เอเต นาคจฺฉนฺติ, กโรเนฺตเยว อาคจฺฉนฺติ, อาคตาคเต อยํ คเหตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปติ, อตฺถิ นุ โข เอตฺถ มยฺหํ ปาปํ, นตฺถี’’ติฯ โส ตโต ปฏฺฐาย ‘‘โก นุ โข เม อิมํ กงฺขํ ฉินฺทยฺยา’’ติ ตถารูปํ ปณฺฑิตํ อุปธาเรโนฺต จรติฯ อเถกทิวสํ โส สากุณิโก พหู ติตฺติเร คเหตฺวา ปจฺฉิํ ปูเรตฺวา ‘‘ปานียํ ปิวิสฺสามี’’ติ โพธิสตฺตสฺส อสฺสมํ คนฺตฺวา ตํ ปญฺชรํ โพธิสตฺตสฺส สนฺติเก ฐเปตฺวา ปานียํ ปิวิตฺวา วาลุกาตเล นิปโนฺน นิทฺทํ โอกฺกมิฯ ติตฺติโร ตสฺส นิโทฺทกฺกนฺตภาวํ ญตฺวา ‘‘มม กงฺขํ อิมํ ตาปสํ ปุจฺฉิสฺสามิ, ชานโนฺต เม กเถสฺสตี’’ติ ปญฺชเร นิสิโนฺนเยว ตํ ปุจฺฉโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๗๓. ‘‘สุสุขํ วต ชีวามิ, ลภามิ เจว ภุญฺชิตุํ;
ปริปเนฺถ จ ติฏฺฐามิ, กา นุ ภเนฺต คตี มมา’’ติฯ

ตตฺถ **สุสุขํ วต ชีวามี**ติ อหํ, ภนฺเต, อิมํ สากุณิกํ นิสฺสาย สุฏฺฐุ สุขํ ชีวามิฯ **ลภามี**ติ ยถารุจิตํ ขาทนียํ โภชนียํ ภุญฺชิตุมฺปิ ลภามิฯ **ปริปนฺเถ จ ติฏฺฐามี**ติ อปิจ โข ยตฺถ มม ญาตกา มม สเทฺทน อาคตาคตา วินสฺสนฺติ, ตสฺมึ ปริปนฺเถ ติฏฺฐามิฯ **กา นุ, ภนฺเต, คตี มมา**ติ กา นุ โข, ภนฺเต, มม คติ, กา นิปฺผตฺติ ภวิสฺสตีติ ปุจฺฉิฯ

ตสฺส ปญฺหํ วิสฺสชฺเชนฺโต โพธิสตฺโต ทุติยํ คาถมาห –

๗๔. ‘‘มโน เจ เต นปฺปณมติ, ปกฺขิ ปาปสฺส กมฺมุโน;
อพฺยาวฏสฺส ภทฺรสฺส, น ปาปมุปลิมฺปตี’’ติฯ

ตตฺถ **ปาปสฺส กมฺมุโน**ติ ยทิ ตว มโน ปาปกมฺมสฺสตฺถาย น ปณมติ, ปาปกรเณ ตนฺนินฺโนน ตโปฺปโณ ตปฺปพฺภาโร น โหติฯ **อพฺยาวฏสฺสา**ติ เอวํ สนฺเต ปาปกมฺมกรณตฺถาย อพฺยาวฏสฺส อุสฺสุกฺกํ อนาปนฺนสฺส ตว ภทฺรสฺส สุทฺธเสฺสว สโต ปาปํ น อุปลิมฺปติ น อลฺลียตีติฯ

ตํ สุตฺวา ติตฺติโร ตติยํ คาถมาห –

๗๕. ‘‘ญาตโก โน นิสินฺโนติ, พหุ อาคจฺฉเต ชโน;
ปฏิจฺจกมฺมํ ผุสติ, ตสฺมึ เม สงฺกเต มโน’’ติฯ

ตสฺสตฺโถ – ภนฺเต, สจาหํ สทฺทํ น กเรยฺยํ, อยํ ติตฺติรชโน น อาคเจฺฉยฺย, มยิ ปน สทฺทํ กโรนฺเต ‘‘ญาตโก โน นิสินฺโน’’ติ อยํ พหุ ชโน อาคจฺฉติ , ตํ อาคตาคตํ ลุทฺโท คเหตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปนฺโต มํ ปฏิจฺจ นิสฺสาย เอตํ ปาณาติปาตกมฺมํ ผุสติ ปฏิลภติ วินฺทติ , ตสฺมึ มํ ปฏิจฺจ กเต ปาเป มม นุ โข เอตํ ปาปนฺติ เอวํ เม มโน สงฺกเต ปริสงฺกติ กุกฺกุจฺจํ อาปชฺชตีติฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสตฺโต จตุตฺถํ คาถมาห –

๗๖. ‘‘น ปฏิจฺจกมฺมํ ผุสติ, มโน เจ นปฺปทุสฺสติ;
อโปฺปสฺสุกฺกสฺส ภทฺรสฺส, น ปาปมุปลิมฺปตี’’ติฯ

ตสฺสตฺโถ – ยทิ ตว ปาปกิริยาย มโน น ปทุสฺสติ, ตนฺนินฺโนน ตโปฺปโน ตปฺปพฺภาโร น โหติ, เอวํ สนฺเต ลุเทฺทน อายสฺมนฺตํ ปฏิจฺจ กตมฺปิ ปาปกมฺมํ ตํ น ผุสติ น อลฺลียติ, ปาปกิริยาย หิ อโปฺปสฺสุกฺกสฺส นิราลยสฺส ภทฺรสฺส ปริสุทฺธเสฺสว สโต ตว ปาณาติปาตเจตนาย อภาวา ตํ ปาปํ น อุปลิมฺปติ, ตว จิตฺตํ น อลฺลียตีติฯ

เอวํ มหาสตฺโต ติตฺติรํ สญฺญาเปสิ, โสปิ ตํ นิสฺสาย นิกฺกุกฺกุโจฺจ อโหสิฯ ลุทฺโท ปพุทฺโธ โพธิสตฺตํ วนฺทิตฺวา ปญฺชรํ อาทาย ปกฺกามิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ติตฺติโร ราหุโล อโหสิ, ตาปโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ติตฺติรชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๓๒๐] ๑๐. สุจฺจชชาตกวณฺณนา

สุจฺจชํ วต นจฺจชีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ กุฏุมฺพิกํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร ‘‘คามเก อุทฺธารํ สาเธสฺสามี’’ติ ภริยาย สทฺธึ ตตฺถ คนฺตฺวา สาเธตฺวา ธนํ อาหริตฺวา ‘‘ปจฺฉา

เนสฺสามี’’ติ เอกสฺมึ กุเล ฐเปตฺวา ปุน สาวตฺถึ คจฺฉโนฺต อนฺตรามเคฺค เอกํ ปพฺพตํ อทฺทสฯ อถ นํ ภริยา อาห ‘‘สเจ, สามิ, อยํ ปพฺพโต สุวณฺณมโย ภเวยฺย, ทเทยฺยาสิ ปน เม กิญฺจี’’ติฯ ‘‘กาสิ ตฺวํ, น กิญฺจิ ทสฺสามี’’ติฯ สา ‘‘ยาว ถทฺธหทโย วตายํ, ปพฺพเต สุวณฺณมเย ชาเตปิ มยฺหํ กิญฺจิ น ทสฺสตี’’ติ อนตฺตมนา อโหสิฯ เต เชตวนสมีปํ อาคนฺตฺวา ‘‘ปานียํ ปิวิสฺสามา’’ติ วิหารํ ปวิสิตฺวา ปานียํ ปิวึสุฯ สตฺถาปิ ปจฺจูสกาเลเยว เตสํ โสตาปตฺติผลสฺส อุปนิสฺสยํ ทิสฺวา อาคมนํ โอโลกยมาโน คนฺธกุฏิปริเวเณ นิสีทิ ฉพฺพณฺณรสฺมิโย วิสฺสเชฺชโนฺตฯ เตปิ ปานียํ ปิวิตฺวา อาคนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา นิสีทึสุฯ สตฺถา เตหิ สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา ‘‘กหํ คตาตฺถา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อมฺหากํ คามเก อุทฺธารํ สาธนตฺถาย, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘กึ, อุปาสิเก ตว สามิโก ตุยฺหํ หิตํ ปฏิกงฺขติ, อุปการํ เต กโรตี’’ติฯ ภเนฺต, อหํ อิมสฺมึ สสิเนหา, อยํ ปน มยิ นิสฺสิเนโห, อชฺช มยา ปพฺพตํ ทิสฺวา ‘‘สจายํ ปพฺพโต สุวณฺณมโย อสฺส, กิญฺจิ เม ทเทยฺยาสี’’ติ วุโตฺต ‘‘กาสิ ตฺวํ, น กิญฺจิ ทสฺสามี’’ติ อาห, เอวํ ถทฺธหทโย อยนฺติฯ ‘‘อุปาสิเก, เอวํ นาเมส วทติ, ยทา ปน ตว คุณํ สรติ, ตทา สพฺพิสฺสริยํ เต เทตี’’ติ วตฺวา ‘‘กเถถ, ภเนฺต’’ติ เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส สพฺพกิจฺจการโก อมโจฺจ อโหสิฯ อเถกทิวสํ ราชา ปุตฺตํ อุปราชานํ อุปฏฺฐานํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘อยํ มม อเนฺตปุเร ทุเพฺภยฺยา’’ติ ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตาต, ยาวาหํ ชีวามิ, ตาว นคเร วสิตุํ น ลจฺฉสิ, อญฺญตฺถ วสิตฺวา มมจฺจเยน รชฺชํ กาเรหี’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธู’’ติ ปิตรํ วนฺทิตฺวา เชฏฺฐภริยาย สทฺธึ นครา นิกฺขมิตฺวา ปจฺจนฺตํ คนฺตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา ปณฺณสาลํ มาเปตฺวา วนมูลผลาผเลหิ ยาเปโนฺต วสิฯ อปรภาเค ราชา กาลมกาสิฯ อุปราชา นกฺขตฺตํ โอโลเกโนฺต ตสฺส กาลกตภาวํ ญตฺวา พาราณสึ อาคจฺฉโนฺต อนฺตรามเคฺค เอกํ ปพฺพตํ อทฺทสฯ อถ นํ ภริยา อาห ‘‘สเจ, เทว, อยํ ปพฺพโต สุวณฺณมโย อสฺส, ทเทยฺยาสิ เม กิญฺจี’’ติฯ ‘‘กาสิ ตฺวํ, น กิญฺจิ ทสฺสามี’’ติฯ สา ‘‘อหํ อิมสฺมึ สิเนหํ ฉินฺทิตุํ อสโกฺกนฺตี อรญฺญํ ปาวิสึ, อยญฺจ เอวํ วทติ, อติวิย ถทฺธหทโย , ราชา หุตฺวาปิ เอส มยฺหํ กึ กลฺยาณํ กริสฺสตี’’ติ อนตฺตมนา อโหสิฯ โส อาคนฺตฺวา รเชฺช ปติฏฺฐิโต ตํ อคฺคมเหสิฏฺฐาเน ฐเปสิ , อิทํ ยสมตฺตกเมว อทาสิฯ อุตฺตริ ปน สกฺการสมฺมาโน นตฺถิ, ตสฺสา อตฺถิภาวมฺปิ น ชานาติฯ

โพธิสโตฺต ‘‘อยํ เทวี อิมสฺส รโญฺญ อุปการิกา ทุกฺขํ อคเณตฺวา อรญฺญวาสํ วสิฯ อยํ ปเนตํ อคเณตฺวา อญฺญาหิ สทฺธึ อภิรมโนฺต วิจรติ, ยถา เอสา สพฺพิสฺสริยํ ลภติ, ตถา กริสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา เอกทิวสํ ตํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘มหาเทวิ มยํ ตุมฺหากํ สนฺติกา ปิณฺฑปาตมตฺตมฺปิ น ลภาม, กสฺมา อเมฺหสุ ปมชฺชิตฺถ, อติวิย ถทฺธหทยา อตฺถา’’ติ อาหฯ ‘‘ตาต, สจาหํ อตฺตนา ลเภยฺยํ, ตุยฺหมฺปิ ทเทยฺยํ, อลภมานา ปน กึ ทสฺสามิ, ราชาปิ มยฺหํ อิทานิ กึ นาม ทสฺสติ, โส อนฺตรามเคฺค ‘อิมสฺมึ ปพฺพเต สุวณฺณมเย ชาเต มยฺหํ กิญฺจิ ทสฺสสี’ติ วุโตฺต ‘กาสิ ตฺวํ, น กิญฺจิ ทสฺสามี’ติ อาห, สุปริจฺจชมฺปิ น ปริจฺจชี’’ติฯ ‘‘กึ ปน รโญฺญ สนฺติเก อิมํ กถํ กเถตุํ สกฺขิสฺสถา’’ติ? ‘‘สกฺขิสฺสามิ, ตาตา’’ติฯ ‘‘เตน หิ อหํ รโญฺญ สนฺติเก ฐิโต ปุจฺฉิสฺสามิ, ตุเมฺห กเถยฺยาถา’’ติฯ ‘‘สาธุ, ตาตา’’ติฯ โพธิสโตฺต เทวิยา รโญฺญ อุปฏฺฐานํ อาคนฺตฺวา ฐิตกาเล อาห ‘‘นนุ, อเยฺย, มยํ ตุมฺหากํ สนฺติกา กิญฺจิ น ลภามา’’ติ? ‘‘ตาต, อหํ ลภมานา ตุยฺหํ ทเทยฺยํ, อหเมว กิญฺจิ น ลภามิ, อลภมานา ตุยฺหํ กึ ทสฺสามิ, ราชาปิ อิทานิ มยฺหํ กึ นาม ทสฺสติ, โส อรญฺญโต อาคมนกาเล เอกํ ปพฺพตํ ทิสฺวา ‘สจายํ ปพฺพโต สุวณฺณมโย อสฺส, กิญฺจิ เม ทเทยฺยาสี’ติ วุโตฺต ‘กาสิ ตฺวํ, น กิญฺจิ ทสฺสามี’ติ วทติ, สุปริจฺจชมฺปิ น ปริจฺจชี’’ติ เอตมตฺถํ ทีเปนฺตี ปฐมํ คาถมาห –

๗๗. “สุจฺจชํ วต นจฺจชิ, วาจาย อททํ คิรึ;
กิณฺหิ ตสฺสจชนฺตสฺส, วาจาย อทท ปพฺพต”นฺติฯ

ตตฺถ **สุจฺจชํ วตา**ติ สุเขน จชิตุํ สกฺกุเณยฺยมฺปิ น จชิฯ **อททนฺ**ติ วจนมเตฺตนาปิ ปพฺพตํ อททมาโนฯ **กิณฺหิ ตสฺสจชนฺตสฺสา**ติ ตสฺส นาเมตสฺส มยา ยาจิตสฺส น จชนฺตสฺส กิณฺหิ จ เชยฺยฯ **วาจาย อทท ปพฺพต**นฺติ สจายํ มยา ยาจิโต มม วจเนน สุวณฺณมยมฺปิ โหนฺตํ ตํ ปพฺพตํ วาจาย อทท, วจนมเตฺตน อทสฺสาติ อโตฺถฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ทุติยํ คาถมาห –

๗๘. “ยณฺหิ กยิรา ตณฺหิ วเท, ยํ น กยิรา น ตํ วเท;
อกโรนฺตํ ภาสมานํ, ปริชานนฺติ ปณฺฑิตา”ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ยเทว หิ ปณฺฑิโต ปุริโส กาเยน กเรยฺย, ตํ วาจาย วเทยฺยฯ ยํ น กยิรา, น ตํ วเทยฺย, ทาตุกาโมว ทมฺมีติ วเทยฺย, น อทาตุกาโมติ อธิปฺปาโยฯ กึการณา? โย หิ “ทสฺสามี”ติ วตฺวาปิ ปจฺฉา น ททาติ, ตํ อกโรนฺตํ เกวลํ มุสา ภาสมานํ ปริชานนฺติ ปณฺฑิตาฯ อยํ “ทสฺสามี”ติ วจนมตฺตเมว ภาสติ, น ปน เทติ, ยณฺหิ โข ปน อทินฺนมฺปิ วจนมเตฺตเนว ทินฺนํ โหติ, ตํ ปุเรตรเมว ลทฺธํ นาม ภวิสฺสตีติ เอวํ ตสฺส มุสาวาทิภาวํ ปริชานนฺติ ปณฺฑิตา, พาลา ปน วจนมเตฺตเนว ตุสฺสนฺตีติฯ

ตํ สุตฺวา เทวี รโญฺญ อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวา ตติยํ คาถมาห –

๗๙. “ราชปุตฺต นโม ตฺยตฺถุ, สเจฺจ ธเมฺม ฐิโต จสิ;
ยสฺส เต พฺยสนํ ปโตฺต, สจฺจสฺมึ รมเต มโน”ติฯ

ตตฺถ **สเจฺจ ธเมฺม**ติ วจีสเจฺจ จ สภาวธเมฺม จฯ **พฺยสนํ ปโตฺต**ติ ยสฺส ตว รฎฺฐา ปพฺพาชนียสงฺขาตํ พฺยสนํ ปโตฺตปิ มโน สจฺจสฺมึเยว รมติฯ

เอวํ รโญฺญ คุณกถํ กถยมานาย เทวิยา ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต ตสฺสา คุณกถํ กเถโนฺต จตุตฺถํ คาถมาห –

๘๐. “ยา ทลิทฺที ทลิทฺทสฺส, อฑฺฒา อฑฺฒสฺส กิตฺติม;
สา หิสฺส ปรมา ภริยา, สหิรญฺญสฺส อิตฺถิโย”ติฯ

ตตฺถ **กิตฺติมา**ติ กิตฺติสมฺปนฺนาติ อโตฺถฯ **สา หิสฺส ปรมา**ติ ยา ทลิทฺทสฺส สามิกสฺส ทลิทฺทกาเล สยมฺปิ ทลิทฺที หุตฺวา ตํ น ปริจฺจชติฯ **อฑฺฒสฺสา**ติ อฑฺฒกาเล อฑฺฒา หุตฺวา สามิกเมว อนุวตฺตติ, สมานสุขทุกฺขาว โหติ, สา หิ ตสฺส ปรมา อุตฺตมา ภริยา นามฯ **สหิรญฺญสฺส** ปน อิสฺสริเย ฐิตสฺส อิตฺถิโย นาม โหนฺติเยว, อนจฺฉริยเมว เอตนฺติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา โพธิสโตฺต “อยํ, มหาราช, ตุมฺหากํ ทุกฺขิตกาเล อรเญฺญ สมานทุกฺขา หุตฺวา วสิ, อิมิสฺสา สมฺมานํ กาตุํ วฎฺฎตี”ติ เทวิยา คุณํ กเถสิฯ ราชา ตสฺส วจเนน เทวิยา คุณํ สริตฺวา “ปณฺฑิต, ตว กถายาหํ เทวิยา คุณํ อนุสฺสริ”นฺติ วตฺวา ตสฺสา สพฺพิสฺสริยมทาสิฯ “ตยาหํ เทวิยา คุณํ สราปิโต”ติ โพธิสตฺตสฺสปิ มหนฺตํ สกฺการํ อกาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุโภ ชยมฺปติกา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุฯ

ตทา พาราณสิราชา อยํ กุฏุมฺพิโก อโหสิ, เทวี อยํ อุปาสิกา, ปณฺฑิตามโจฺจ ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

สุจฺจชชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

ปุจิมนฺทวโคฺค ทุติโยฯ

๓. กุฏิทูสกวโคฺค

[๓๒๑] ๑. กุฏิทูสกชาตกวณฺณนา

มนุสฺสเสฺสว เต สีสนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต มหากสฺสปเตฺถรสฺส ปณฺณสาลฌาปกํ ทหรภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ ปน ราชคเห สมุฏฺฐิตํฯ ตทา กิร เถโร ราชคหํ นิสฺสาย อรญฺญกุฏิยํ วิหรติ, ตสฺส เทฺว ทหรา อุปฏฺฐานํ กโรนฺติฯ เตสุ เอโก เถรสฺส อุปการโก, เอโก ทุพฺพโจ อิตเรน กตํ อตฺตนา กตสทิสํ กโรติฯ เตน มุโขทกาทีสุ อุปฏฺฐาปิเตสุ เถรสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘ภเนฺต, อุทกํ ฐปิตํ, มุขํ โธวถา’’ติอาทีนิ วทติฯ เตน กาลเสฺสว วุฏฺฐาย เถรสฺส ปริเวเณ สมฺมเฏฺฐ เถรสฺส นิกฺขมนเวลาย อิโต จิโต จ ปหรโนฺต สกลปริเวณํ อตฺตนา สมฺมฏฺฐํ วิย กโรติฯ วตฺตสมฺปโนฺน จิเนฺตสิ ‘‘อยํ ทุพฺพโจ มยา กตํ อตฺตนา กตสทิสํ กโรติ, เอตสฺส สฐกมฺมํ ปากฏํ กริสฺสามี’’ติฯ

ตสฺมิํ อโนฺตคาเม ภุตฺวา อาคนฺตฺวา นิทฺทายเนฺตว นฺหาโนทกํ ตาเปตฺวา ปิฏฺฐิโกฏฺฐเก ฐเปตฺวา อญฺญํ อฑฺฒนาฬิมตฺตํ อุทกํ อุทฺธเน ฐเปสิฯ อิตโร ปพุชฺฌิตฺวาว คนฺตฺวา อุสุมํ อุฏฺฐหนฺตํ ทิสฺวา ‘‘อุทกํ ตาเปตฺวา โกฏฺฐเก ฐปิตํ ภวิสฺสตี’’ติ เถรสฺสสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘ภเนฺต, นฺหานโกฏฺฐเก อุทกํ ฐปิตํ, นฺหายถา’’ติ อาหฯ เถโร ‘นฺหายิสฺสามี’’ติ เตน สทฺธิํเยว อาคนฺตฺวา โกฏฺฐเก อุทกํ อทิสฺวา ‘‘กหํ อุทก’’นฺติ ปุจฺฉิฯ โส เวเคน อคฺคิสาลํ คนฺตฺวา ตุจฺฉภาชเน อุฬุงฺกํ โอตาเรสิ, อุฬุโงฺก ตุจฺฉภาชนสฺส ตเล ปฏิหโต ‘‘ตตา’’ติ สทฺทมกาสิฯ ตโต ปฏฺฐาย ตสฺส ‘‘อุฬุงฺกสทฺทโก’’เตฺวว นามํ ชาตํฯ

ตสฺมิํ ขเณ อิตโร ปิฏฺฐิโกฏฺฐกโต อุทกํ อาหริตฺวา ‘‘นฺหายถ, ภเนฺต’’ติ อาหฯ เถโร นฺหตฺวา อาวเชฺชโนฺต อุฬุงฺกสทฺทกสฺส ทุพฺพจภาวํ ญตฺวา ตํ สายํ เถรุปฏฺฐานํ อาคตํ โอวทิ ‘‘อาวุโส, สมเณน นาม อตฺตนา กตเมว ‘กตํ เม’ติ วตฺตุํ วฏฺฏติ, อญฺญถา สมฺปชานมุสาวาโท โหติ, อิโต ปฏฺฐาย เอวรูปํ มา อกาสี’’ติฯ โส เถรสฺส กุชฺฌิตฺวา ปุนทิวเส เถเรน สทฺธิํ ปิณฺฑาย คามํ น ปาวิสิฯ เถโร อิตเรเนว สทฺธิํ ปาวิสิฯ อุฬุงฺกสทฺทโกปิ เถรสฺส อุปฏฺฐากกุลํ คนฺตฺวา ‘‘ภเนฺต, เถโร กห’’นฺติ วุเตฺต ‘‘อผาสุเกน วิหาเรเยว นิสิโนฺน’’ติ วตฺวา ‘‘กิํ, ภเนฺต, ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติ วุเตฺต ‘‘อิทญฺจิทญฺจ เทถา’’ติ คเหตฺวา อตฺตโน รุจิตฏฺฐานํ คนฺตฺวา ภุญฺชิตฺวา วิหารํ อคมาสิฯ

ปุนทิวเส เถโร ตํ กุลํ คนฺตฺวา นิสีทิฯ มนุเสฺสหิ ‘‘กิํ, ภเนฺต, อยฺยสฺส อผาสุกํ, หิโยฺย กิรตฺถ วิหาเรเยว นิสินฺนา, อสุกทหรสฺส หเตฺถ อาหารํ เปสยิมฺห, ปริภุโตฺต อเยฺยนา’’ติ วุเตฺต เถโร ตุณฺหีภูโตว ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา สายํ เถรุปฏฺฐานกาเล อาคตํ อามเนฺตตฺวา ‘‘อาวุโส, อสุกคาเม นาม อสุกกุเล ‘เถรสฺส อิทญฺจิทญฺจ ลทฺธุํ วฏฺฏตี’ติ วิญฺญาเปตฺวา กิร เต

ภุตฺต’’นฺติ วตฺวา ‘‘วิญฺญูตฺติ นาม น วฏฺฏติ, มา ปุน เอวรูปํ อนาจารํ จรา’’ติ อาหฯ โส เอตฺต เกน เถเร อาฆาตํ พนฺธิตฺวา ‘‘อยํ หิโยฺยปิ อุทกมตฺตํ นิสฺสาย มยา สทฺธิํ กลหํ กริ, อิทานิ ปนสฺส อุปฏฺฐากานํ เคเห มยา ภตฺตมฺภุฏฺฐิ ภุตฺตาติ อสหโนฺต ปุน กลหํ กโรติ, ชานิสฺสามิสฺส กตฺตพฺพยุตฺตก’’นฺติ ปุนทิวเส เถเร ปิณฺฑาย ปวิฏฺเฐ มุคฺครํ คเหตฺวา ปริโภคภาชนานิ ภินฺทิตฺวา ปณฺณสาลํ ฌาเปตฺวา ปลายิฯ โส ชีวมาโนว มนุสฺสเปโต หุตฺวา สุสฺสิตฺวา กาลํ กตฺวา อวีจิมหานิรเย นิพฺพตฺติฯ โส เตน กโต อนาจาโร มหาชนสฺส มเชฺฌ ปากโฏ ชาโตฯ

อเถกเจฺจ ภิกฺขู ราชคหา สาวตฺถิํ คนฺตฺวา สภาคฏฺฐาเน ปตฺตจีวรํ ปฏิสาเมตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา นิสีทิํสุฯ สตฺถา เตหิ สทฺธิํ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา ‘‘กุโต อาคตตฺถา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ราชคหา, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘โก ตตฺถ โอวาททายโก อาจริโย’’ติฯ ‘‘มหากสฺสปเตฺถโร, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘สุขํ, ภิกฺขเว, กสฺสปสฺสา’’ติฯ ‘‘อาม, ภเนฺต, เถรสฺส สุขํ, สทฺธิวิหาริโก ปนสฺส โอวาเท ทิเนฺน กุชฺฌิตฺวา เถรสฺส ปณฺณสาลํ ฌาเปตฺวา ปลายีติฯ ตํ สุตฺวา สตฺถา ‘‘ภิกฺขเว, กสฺสปสฺส เอวรูเปน พาเลน สทฺธิํ จรณโต เอกจริยาว เสโยฺย’’ติ วตฺวา อิมํ ธมฺมปเท คาถมาห –

‘‘จรเญฺจ นาธิคเจฺฉยฺย, เสยฺยํ สทิสมตฺตโน;
เอกจริยํ ทฬฺหํ กยิรา, นตฺถิ พาเล สหายตา’’ติฯ (ธ. ป. ๖๑);

อิทญฺจ ปน วตฺวา ปุน เต ภิกฺขู อามเนฺตตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว โส กุฏิทูสโก, ปุเพฺพปิ กุฏิทูสโกเยว, น จ อิทาเนว โอวาททายกสฺส กุชฺฌติ, ปุเพฺพปิ กุชฺฌิเยวา’’ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต สิงฺคิลสกุณโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต อตฺตโน มนาปํ อโนวสฺสกํ กุลาวกํ กตฺวา หิมวนฺตปเทเส วสติฯ อเถโก มกฺกโฏ วสฺสกาเล อจฺฉินฺนธาเร เทเว วสฺสเนฺต สีตปีฬิโต ทเนฺต ขาทโนฺต โพธิสตฺตสฺส อวิทูเร นิสีทิฯ โพธิสโตฺต ตํ ตถา กิลมนฺตํ ทิสฺวา เตน สทฺธิํ สลฺลปโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๘๑. ‘‘มนุสฺสเสฺสว เต สีสํ, หตฺถปาทา จ วานร;
อถ เกน นุ วเณฺณน, อคารํ เต น วิชฺชตี’’ติฯ

ตตฺถ **วเณฺณนา**ติ การเณนฯ **อคาร**นฺติ ตว นิวาสเคหํ เกน การเณน นตฺถีติ ปุจฺฉิฯ

ตํ สุตฺวา วานโร ทุติยํ คาถมาห –

๘๒. ‘‘มนุสฺสเสฺสว เม สีสํ, หตฺถปาทา จ สิงฺคิล;
ยาหุ เสฏฺฐา มนุเสฺสสุ, สา เม ปญฺญา น วิชฺชตี’’ติฯ

ตตฺถ **สิงฺคิลา**ติ ตํ สกุณํ นาเมนาลปติฯ **ยาหุ เสฏฺฐา มนุเสฺสสู**ติ ยา มนุเสฺสสุ เสฏฺฐาติ กเถนฺติ, สา มม วิจารณปญฺญา นตฺถิฯ สีสหตฺถปาทกายพลานิ หิ โลเก อปฺปมาณํ, วิจารณปญฺญาว เสฏฺฐา, สา มม นตฺถิ, ตสฺมา เม อคารํ น วิชฺชตีติฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต อิตรํ คาถาทฺวยมาห –

๘๓. ‘‘อนวฏฺฐิตจิตฺตสฺส, ลหุจิตฺตสฺส ทุพฺภิโน;

นิจฺจํ อทฺธุวสีลสฺส, สุขภาโว น วิชฺชติฯ

๘๔. ‘‘โส กรสฺสุ อานุภาวํ, วีติวตฺตสฺสุ สีลิยํ;
สีตวาตปริตฺตาณํ, กรสฺสุ กุฏวํ กปี’’ติฯ

ตตฺถ **อนวฏฺฐิตจิตฺตสฺสา**ติ อปฺปติฏฺฐิตจิตฺตสฺสฯ **ทุพฺภิโน**ติ มิตฺตทุพฺภิสฺสฯ **อทฺธุวสีลสฺสา**ติ น สพฺพกาลํ สีลรกฺขกสฺสฯ **โส กรสฺสุ อานุภาว**นฺติ โส ตฺวํ สมฺม มกฺกฏ ปญฺญาย อุปฺปาทนตฺถํ อานุภาวํ พลํ อุปายํ กโรหิฯ **วีติวตฺตสฺสุ สีลิย**นฺติ อตฺตโน ทุสฺสีลภาวสงฺขาตํ สีลิยํ อติกฺกมิตฺวา สีลวา โหติฯ **กุฏวํ กปี**ติ สีตวาตสฺส ปริตฺตาณสมตฺถํ อตฺตโน กุฏวํ กุลาวกํ เอกํ วสนาคารกํ กโรหีติฯ

มกฺกโฏ จินฺเตสิ ‘‘อยํ ตาว อตฺตโน อโนวสฺสกฏฺฐาเน นิสินฺนภาเวน มํ ปริภาสติ, น นิสีทาเปสฺสามิ นํ อิมสฺมึ กุลาวเก’’ติฯ ตโต โพธิสตฺตํ คณฺหิตุกาโม ปกฺขนฺทิ, โพธิสโตฺต อุปฺปติตฺวา อญฺญตฺถ คโตฯ มกฺกโฏ กุลาวกํ วิทฺธํเสตฺวา จุณฺณวิจุณฺณํ กตฺวา ปกฺกามิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา มกฺกโฏ กุฏิฌาปโก อโหสิ, สิงฺคิลสกุโณ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กุฏิทูสกชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๓๒๒] ๒. ทุทฺทุภชาตกวณฺณนา

ทุทฺทุภายติ ภทฺทเนฺตติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญติตฺถิเย อารพฺภ กเถสิฯ ติตฺถิยา กิร เชตวนสฺส สมีเป ตสฺมึ ตสฺมึ ฐาเน กณฺฏกาปสฺสเย เสยฺยํ กเปฺปนฺติ, ปญฺจาตปํ ตเปนฺติ, นานปฺปการํ มิจฺฉาตปํ จรนฺติฯ อถ สมฺพหุลา ภิกฺขู สาวตฺถิยํ ปิณฺฑาย จริตฺวา เชตวนํ อาคจฺฉนฺตา อนฺตรามเคฺค เต ทิสฺวา คนฺตฺวา สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘อตฺถิ นุ โข, ภเนฺต, อญฺญติตฺถิยานํ วตสมาทาเน สาโร’’ติ ปุจฺฉิํสุฯ สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, เตสํ วตสมาทาเน สาโร วา วิเสโส วา อตฺถิ, ตณฺหิ นิฆํสิยมานํ อุปปริกฺขิยมานํ อุกฺการภูมิมคฺคสทิสํ สสกสฺส ทุทฺทุภสทิสํ โหตี’’ติ วตฺวา ‘‘ทุทฺทุภสทิสภาวมสฺส มยํ น ชานาม, กเถถ โน, ภเนฺต’’ติ เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต สีหโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต อรเญฺญ ปฏิวสติฯ ตทา ปน ปจฺฉิมสมุทฺทสมีเป เพลุวมิสฺสกตาลวนํ โหติฯ ตเตฺรโก สสโก เพลุวรุกฺขมูเล เอกสฺส ตาลคจฺฉสฺส เหฏฺฐา วสติฯ โส เอกทิวสํ โคจรํ อาทาย อาคนฺตฺวา ตาลปณฺณสฺส เหฏฺฐา นิปโนฺน จิเนฺตสิ ‘‘สเจ อยํ ปถวี สํวเฏฺฏยฺย, กหํ นุ โข คมิสฺสามี’’ติฯ ตสฺมึ ขเณ เอกํ เพลุวปกฺกํ ตาลปณฺณสฺส อุปริ ปติฯ โส ตสฺส สเทฺทน ‘‘อทฺธา ปถวี สํวฏฺฏตี’’ติ อุปฺปติตฺวา ปจฺฉโต อโนโลเกโนฺตว ปลายิฯ ตํ มรณภยภีตํ เวเคน ปลายนฺตํ อโญฺญ สสโก ทิสฺวา ปุจฺฉิ ‘‘กึ โภ, อติวิย ภีโต ปลายสี’’ติฯ ‘‘มา ปุจฺฉิ, โภ’’ติฯ โส ‘‘กึ โภ, กึ โภ’’ติ ปจฺฉโต ธาวเตวฯ อิตโร นิวตฺติตฺวา อโนโลเกโนฺตว ‘‘เอตฺถ ปถวี สํวฏฺฏตี’’ติ อาหฯ โสปิ ตสฺส ปจฺฉโต ปลายิฯ เอวํ ตมโญฺญ อทฺทส, ตมโญฺญติ เอวํ สสกสหสฺสํ เอกโต หุตฺวา ปลายิฯ เต เอโกปิ มิโค ทิสฺวา เอกโต หุตฺวา ปลายิฯ เอโก สูกโร, เอโก โคกโณฺณ, เอโก มหิํโส, เอโก ควโย, เอโก ขโคฺค, เอโก พฺยโคฺฆ, เอโก สีโห, เอโก หตฺถี ทิสฺวา ‘‘กิเมต’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘เอตฺถ ปถวี สํวฏฺฏตี’’ติ วุเตฺต ปลายิฯ เอวํ อนุกฺกเมน โยชนมตฺตํ ติรจฺฉานพลํ อโหสิฯ

ตทา โพธิสโตฺต ตํ พลํ ปลายนฺตํ ทิสฺวา ‘‘กิเมต’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘เอตฺถ ปถวี สํวฏฺฏตี’’ติ สุตฺวา จินฺเตสิ ‘‘ปถวีสํวฏฺฏนํ นาม น กทาจิ อตฺถิ, อทฺธา เอเตสํ กิญฺจิ ทุสฺสุตํ ภวิสฺสติ, มยิ โข ปน อุสฺสุกฺกํ อนาปชฺชนฺเต สเพฺพ นสฺสิสฺสนฺติ, ชีวิตํ เนสํ ทสฺสามี’’ติ สีหเวเคน ปุรโต ปพฺพตปาทํ คนฺตฺวา ติกฺขตฺตุํ สีหนาทํ นทิฯ เต สีหภยตชฺชิตา นิวตฺติตฺวา ปิณฺฑิตา อฏฺฐํสุฯ สีโห เตสํ อนฺตรํ ปวิสิตฺวา ‘‘กิมตฺถํ ปลายถา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ปถวี สํวฏฺฏตี’’ติฯ ‘‘เกน สํวฏฺฏมานา ทิฏฺฐา’’ติ? ‘‘หตฺถี ชานนฺตี’’ติฯ หตฺถี ปุจฺฉิฯ เต ‘‘มยํ น ชานาม, สีหา ชานนฺตี’’ติ วทึสุ, สีหาปิ ‘‘มยํ น ชานาม, พฺยคฺฆา ชานนฺตี’’ติ, พฺยคฺฆาปิ ‘‘มยํ น ชานาม, ขคฺคา ชานนฺตี’’ติ, ขคฺคาปิ ‘‘ควยา ชานนฺตี’’ติ, ควยาปิ ‘‘มหึสา ชานนฺตี’’ติ, มหึสาปิ ‘‘โคกณฺณา ชานนฺตี’’ติ, โคกณฺณาปิ ‘‘สูกรา ชานนฺตี’’ติ, สูกราปิ ‘‘มิคา ชานนฺตี’’ติ, มิคาปิ ‘‘มยํ น ชานาม, สสกา ชานนฺตี’’ติ, สสเกสุ ปุจฺฉิยมาเนสุ ‘‘อยํ กเถตี’’ติ ตํ สสกํ ทเสฺสสุํฯ อถ นํ ‘‘เอวํ กิร, สมฺม, ปสฺสสิ ปถวี สํวฏฺฏตี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, สามิ มยา ทิฏฺฐา’’ติฯ ‘‘กตฺถ วสโนฺต ปสฺสสี’’ติ? ‘‘ปจฺฉิมสมุทฺทสมีเป เพลุวมิสฺสกตาลวเน วสามิฯ อหญฺหิ ตตฺถ เพลุวรุกฺขมูเล ตาลคเจฺฉ ตาลปณฺณสฺส เหฏฺฐา นิปโนฺน จินฺตสึ ‘‘สเจ ปถวี สํวฏฺฏติ, กหํ คมิสฺสามี’’ติ, อถ ตงฺขณเญฺญว ปถวิยา สํวฏฺฏนสทฺทํ สุตฺวา ปลาโตมฺหี’’ติฯ

สีโห จินฺเตสิ ‘‘อทฺธา ตสฺส ตาลปณฺณสฺส อุปริ เพลุวปกฺกํ ปติตฺวา ทุทฺทุภายนสทฺทมกาสิ, สฺวายํ ตํ สทฺทํ สุตฺวา ‘ปถวี สํวฏฺฏตี’ติ สญฺญํ อุปฺปาเทตฺวา ปลายิ, ตถโต ชานิสฺสามี’’ติฯ โส ตํ สสกํ คเหตฺวา มหาชนํ อสฺสาเสตฺวา ‘‘อหํ อิมินา ทิฏฺฐฏฺฐาเน ปถวิยา สํวฏฺฏนภาวํ วา อสํวฏฺฏนภาวํ วา ตถโต ชานิตฺวา อาคมิสฺสามิ, ยาว มมาคมนา ตุเมฺห เอเตฺถว โหถา’’ติ สสกํ ปิฏฺฐิยํ อาโรเปตฺวา สีหเวเคน ปกฺขนฺทิตฺวา ตาลวเน สสกํ โอตาเรตฺวา ‘‘เอหิ ตยา ทิฏฺฐฏฺฐานํ ทเสฺสหี’’ติ อาหฯ ‘‘น วิสหามิ สามี’’ติฯ ‘‘เอหิ มา ภายี’’ติฯ โส เพลุวรุกฺขํ อุปสงฺกมิตุํ อสโกฺกโนฺต อวิทูเร ฐตฺวา ‘‘อิทํ สามิ ทุทฺทุภายนฏฺฐาน’’นฺติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๘๕. ‘‘ทุทฺทุภายติ ภทฺทเนฺต, ยสฺมึ เทเส วสามหํ;
อหเมฺปตํ น ชานามิ, กิเมตํ ทุทฺทุภายตี’’ติฯ

ตตฺถ **ทุทฺทุภายตี**ติ ทุทฺทุภสทฺทํ กโรติฯ **ภทฺทเนฺต**ติ ภทฺทํ ตว อตฺถุฯ **กิเมต**นฺติ ยสฺมึ ปเทเส อหํ วสามิ, ตตฺถ ทุทฺทุภายติ, อหมฺปิ น ชานามิ ‘‘กึ วา เอตํ ทุทฺทุภายติ, เกน วา การเณน ทุทฺทุภายติ, เกวลํ ทุทฺทุภายนสทฺทํ อโสฺสสิ’’นฺติฯ

เอวํ วุเตฺต สีโห เพลุวรุกฺขมูลํ คนฺตฺวา ตาลปณฺณสฺส เหฏฺฐา สสเกน นิปนฺนฏฺฐานเญฺจว ตาลปณฺณมตฺถเก ปติตํ เพลุวปกฺกญฺจ ทิสฺวา ปถวิยา อสํวฏฺฏนภาวํ ตถโต ชานิตฺวา สสกํ ปิฏฺฐิยํ อาโรเปตฺวา สีหเวเคน ขิปฺปํ มิคสงฺฆานํ สนฺติกํ คนฺตฺวา สพฺพํ ปวตฺตึ อาโรเจตฺวา ‘‘ตุเมฺห มา ภายถา’’ติ มิคคณํ อสฺสาเสตฺวา วิสฺสเชฺชสิฯ สเจ หิ ตทา โพธิสโตฺต น ภเวยฺย, สเพฺพ สมุทฺทํ ปวิสิตฺวา นเสฺสยฺยุํฯ โพธิสตฺตํ ปน นิสฺสาย สเพฺพ ชีวิตํ ลภึสูติฯ

๘๖. ‘‘เพลุวํ ปติตํ สุตฺวา, ทุทฺทุภนฺติ สโส ชวิ;
สสสฺส วจนํ สุตฺวา, สนฺตตฺตา มิควาหินีฯ

๘๗. ‘‘อปฺปตฺวา ปทวิญฺญาณํ, ปรโฆสานุสาริโน;
ปนาทปรมา พาลา, เต โหนฺติ ปรปตฺติยาฯ

๘๘. ‘‘เย จ สีเลน สมฺปนฺนา, ปญฺญายูปสเม รตา;
อารกา วิรตา ธีรา, น โหนฺติ ปรปตฺติยา’’ติฯ –

อิมา ติโสฺส อภิสมฺพุทฺธคาถาฯ

ตตฺถ **เพลุวนฺ**ติ เพลุวปกฺกํฯ **ทุทฺทุภนฺตี**ติ เอวํ สทฺทํ กุรุมานํฯ **สนฺตตฺตา**ติ อุตฺรสฺตาฯ **มิควาหินี**ติ อเนกสหสฺสสงฺขา มิคเสนาฯ **ปทวิญฺญาณ**นฺติ วิญฺญาณปทํ , โสตวิญฺญาณโกฏฺฐาสํ อปาปุณิตฺวาติ อโตฺถฯ **เต โหนฺติ ปรปตฺติยา**ติ เต ปรโฆสานุสาริโน ตเมว ปรโฆสสงฺขาตํ ปนาทํ ‘‘ปรม’’นฺติ มญฺญมานา พาลา อนฺธปุถุชฺชนา วิญฺญาณปทสฺส อปฺปตฺตตาย ปรปตฺติยาว โหนฺติ, ปเรสํ วจนํ สทฺทหิตฺวา ยํ วา ตํ วา กโรนฺติฯ

สีเลนาติ อริยมเคฺคน อาคตสีเลน สมนฺนาคตาฯ **ปญฺญายูปสเม รตา**ติ มเคฺคเนว อาคตปญฺญาย กิเลสูปสเม รตา, ยถา วา สีเลน, เอวํ ปญฺญายปิ สมฺปนฺนา, กิเลสูปสเม รตาติปิ อโตฺถฯ **อารกา วิรตา ธีรา**ติ ปาปกิริยโต อารกา วิรตา ปณฺฑิตาฯ น โหนฺตีติ เต เอวรูปา โสตาปนฺนา ปาปโต โอรตภาเวน กิเลสูปสเม อภิรตภาเวน จ เอกวารํ มคฺคญาเณน ปฏิวิทฺธธมฺมา อเญฺญสํ กเถนฺตานมฺปิ น สทฺทหนฺติ น คณฺหนฺติฯ กสฺมา? อตฺตโน ปจฺจกฺขตฺตาติฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘อสฺสโทฺธ อกตญฺญู จ, สนฺธิเจฺฉโท จ โย นโร;
หตาวกาโส วนฺตาโส, ส เว อุตฺตมโปริโส’’ติฯ (ธ. ป. ๙๗);

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สีโห อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ทุทฺทุภชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๓๒๓] ๓. พฺรหฺมทตฺตชาตกวณฺณนา

ทุวยํ ยาจนโกติ อิทํ สตฺถา อาฬวิํ นิสฺสาย อคฺคาฬเว เจติเย วิหรโนฺต กุฏิการสิกฺขาปทํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ ปน เหฏฺฐา **มณิกณฺฐชาตเก** (ชา. ๑.๓.๗ อาทโย) อาคตเมวฯ อิธ ปน สตฺถา ‘‘สจฺจํ กิร ตุเมฺห, ภิกฺขเว, ยาจนพหุลา วิญฺญตฺติพหุลา วิหรถา’’ติ วตฺวา ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต เต ภิกฺขู ครหิตฺวา ‘‘ภิกฺขเว, โปราณกปณฺฑิตา ปถวิสฺสเรน รญฺญา ปวาริตาปิ ปณฺณจฺฉตฺตญฺจ เอกปฏลิกํ อุปาหนยุคญฺจ ยาจิตุกามา หิโรตฺตปฺปเภทนภเยน มหาชนมเชฺฌ อกเถตฺวา รโห กถยิํสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต กปิลรเฏฺฐ อุตฺตรปญฺจาลนคเร อุตฺตรปญฺจาลราเช รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต เอกสฺมิํ นิคมคาเม พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา อปรภาเค ตาปสปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา หิมวเนฺต อุญฺฉาจริยาย วนมูลผลาผเลน ยาเปโนฺต จิรํ วสิตฺวา โลณมฺพิลเสวนตฺถาย มนุสฺสปถํ วิจรโนฺต อุตฺตรปญฺจาลนครํ ปตฺวา ราชุยฺยาเน วสิตฺวา ปุนทิวเส ภิกฺขํ ปริเยสมาโน นครํ ปวิสิตฺวา ราชทฺวารํ สมฺปาปุณิฯ ราชา ตสฺสาจาเร จ วิหาเร จ ปสีทิตฺวา มหาตเล นิสีทาเปตฺวา ราชารหํ ปณีตโภชนํ โภเชตฺวา ปฏิญฺญํ คเหตฺวา อุยฺยาเนเยว วสาเปสิฯ โส นิพทฺธํ ราชฆเรเยว ภุญฺชโนฺต วสฺสานสฺส อจฺจเยน หิมวนฺตเมว คนฺตุกาโม หุตฺวา จิเนฺตสิ ‘‘มยฺหํ มคฺคํ คจฺฉนฺตสฺส เอกปฏลิกา อุปาหนา เจว ปณฺณจฺฉตฺตญฺจ ลทฺธุํ วฏฺฏติ, ราชานํ ยาจิสฺสามี’’ติฯ โส เอกทิวสํ ราชานํ อุยฺยานํ อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา นิสินฺนํ ทิสฺวา ‘‘อุปาหนญฺจ ฉตฺตญฺจ ยาจิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ปุน จิเนฺตสิ ‘‘ปรํ ‘อิมํ นาม เทหี’ติ ยาจโนฺต โรทติ นาม, ปโรปิ ‘นตฺถี’ติ วทโนฺต ปฏิโรทติ นาม, ‘มา โข ปน มํ โร

ทนฺตํ มหาชโน อทฺทส, มา ราชาน’’นฺติ รโห ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐาเน อุโภปิ โรทิตฺวา ตุณฺหี ภวิสฺสามา’’ติฯ อถ นํ ‘‘มหาราช, รโห ปจฺจาสีสามี’’ติ อาหฯ ราชา ตํ สุตฺวา ราชปุริเส อปสกฺกิฯ โพธิสตฺโต ‘‘สเจ มยิ ยาจเนฺต ราชา น ทสฺสติ, เมตฺติ โน ภิชฺชิสฺสติ, ตสฺมา น ยาจิสฺสามี’’ติ ตํ ทิวสํ นามํ คเหตุํ อสโกฺกโนฺต ‘‘คจฺฉ, ตาว, มหาราช, ปุเนกทิวสํ ชานิสฺสามี’’ติ อาหฯ

ปุเนกทิวสํ รโญฺญ อุยฺยานํ อาคตกาเล ตเถว ปุน ตเถวาติ เอวํ ยาจิตุํ อสโกฺกนฺตเสฺสว ทฺวาทส สํวจฺฉรานิ อติกฺกนฺตานิฯ ตโต ราชา จิเนฺตสิ ‘‘มยฺหํ อโยฺย ‘มหาราช, รโห ปจฺจาสีสามี’ติ วตฺวา ปริสาย อปคตาย กิญฺจิ วตฺตุํ น วิสหติ, วตฺตุกามเสฺสวสฺส ทฺวาทส วสฺสานิ อติกฺกนฺตานิ, จิรํ โข ปนสฺส พฺรหฺมจริยํ จรนฺตสฺส อุกฺกณฺฐิตฺวา โภเค ภุญฺชิตุกาโม รชฺชํ ปจฺจาสีสติ มเญฺญ, รชฺชสฺส ปน นามํ คเหตุํ อสโกฺกโนฺต ตุณฺหี โหติ, อชฺช ทานิสฺสาหํ รชฺชํ อาทึ กตฺวา ยํ อิจฺฉติ, ตํ ทสฺสามี’’ติฯ โส อุยฺยานํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา นิสิโนฺน โพธิสเตฺตน ‘‘รโห ปจฺจาสีสามี’’ติ วุเตฺต ปริสาย อปคตาย ตํ กิญฺจิ วตฺตุํ อสโกฺกนฺตํ อาห ‘‘ตุเมฺห ทฺวาทส วสฺสานิ ‘รโห ปจฺจาสีสามี’ติ วตฺวา รโห ลทฺธาปิ กิญฺจิ วตฺตุํ น สโกฺกถ, อหํ โว รชฺชํ อาทึ กตฺวา สพฺพํ ปวาเรมิ, นิพฺภยา หุตฺวา ยํ โว รุจฺจติ, ตํ ยาจถา’’ติฯ ‘‘มหาราช, ยมหํ ยาจามิ, ตํ ทสฺสสี’’ติ? ‘‘ทสฺสามิ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘มหาราช, มยฺหํ มคฺคํ คจฺฉนฺตสฺส เอกปฏลิกา อุปาหนา จ ปณฺณจฺฉตฺตกญฺจ ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติฯ ‘‘เอตฺตกํ, ภเนฺต, ตุเมฺห ทฺวาทส สํวจฺฉรานิ ยาจิตุํ น สโกฺกถา’’ติฯ ‘‘อาม, มหาราชา’’ติฯ ‘‘กิํการณา, ภเนฺต, เอวมกตฺถา’’ติฯ ‘‘มหาราช, ‘อิมํ นาม เมเทหี’ติ ยาจโนฺต โรทติ นาม, ‘นตฺถี’ติ วทโนฺต ปฏิโรทติ นามฯ ‘สเจ ตฺวํ มยา ยาจิโต น ทเทยฺยาสิ, ตํ โน โรทิตปฏิโรทิตํ นาม มหาชโน มา ปสฺสตู’ติ เอตทตฺถํ รโห ปจฺจาสีสามี’’ติ วตฺวา อาทิโต ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๘๙. ‘‘ทฺวยํ ยาจนโก ราช, พฺรหฺมทตฺต นิคจฺฉติ;
อลาภํ ธนลาภํ วา, เอวํธมฺมา หิ ยาจนาฯ

๙๐. ‘‘ยาจนํ โรทนํ อาหุ, ปญฺจาลานํ รเถสภ;
โย ยาจนํ ปจฺจกฺขาติ, ตมาหุ ปฏิโรทนํฯ

๙๑. ‘‘มา มทฺทสํสุ โรทนฺตํ, ปญฺจาลา สุสมาคตา;
ตฺวํ วา ปฏิโรทนฺตํ, ตสฺมา อิจฺฉามหํ รโห’’ติฯ

ตตฺถ **ราช พฺรหฺมทตฺตา**ติ ทฺวีหิปิ ราชานํ อาลปติฯ **นิคจฺฉตี**ติ ลภติ วินฺทติฯ **เอวํธมฺมา**ติ เอวํสภาวาฯ **อาหู**ติ ปณฺฑิตา กเถนฺติฯ **ปญฺจาลานํ รเถสภา**ติ ปญฺจาลรฏฺฐสฺส อิสฺสรรถปวรฯ **โย ยาจนํ ปจฺจกฺขาตี**ติ โย ปน ยํ ยาจนกํ ‘‘นตฺถี’’ติ ปฏิกฺขิปติฯ **ตมาหู**ติ ตํ ปฏิกฺขิปนํ ‘‘ปฏิโรทน’’นฺติ วทนฺติฯ **มา มทฺทสํสู**ติ ตว รฏฺฐวาสิโน ปญฺจาลา สุสมาคตา มํ โรทนฺตํ มา อทฺทสํสูติฯ

ราชา โพธิสตฺตสฺส คารวลกฺขเณ ปสีทิตฺวา วรํ ททมาโน จตุตฺถํ คาถมาห –

๙๒. ‘‘ททามิ เต พฺราหฺมณ โรหิณีนํ, ควํ สหสฺสํ สห ปุงฺคเวน;
อริโย หิ อริยสฺส กถํ น ทชฺชา, สุตฺวาน คาถา ตว ธมฺมยุตฺตา’’ติฯ

ตตฺถ **โรหิณีน**นฺติ รตฺตวณฺณานํฯ **อริโย**ติ อาจารสมฺปโนฺนฯ **อริยสฺสา**ติ อาจารสมฺปนฺนสฺสฯ **กถํ น ทชฺชา**ติ เกน การเณน น ทเทยฺยฯ **ธมฺมยุตฺตา**ติ การณยุตฺตาฯ

โพธิสโตฺต ปน ‘‘นาหํ, มหาราช, วตฺถุกาเมหิ อตฺถิโก, ยํ อหํ ยาจามิ, ตเทว เม เทหี’’ติ เอกปฏลิกา อุปาหนา จ ปณฺณจฺฉตฺตญฺจ คเหตฺวา ‘‘มหาราช, อปฺปมตฺโต โหหิ, ทานํ เทหิ, สีลํ รกฺขาหิ, อุโปสถกมฺมํ กโรหี’’ติ ราชานํ โอวทิตฺวา ตสฺส ยาจนฺตเสฺสว หิมวนฺตเมว คโตฯ ตตฺถ อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, ตาปโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

พฺรหฺมทตฺตชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๓๒๔] ๔. จมฺมสาฏกชาตกวณฺณนา

กลฺยาณรูโป วตยนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต จมฺมสาฏกํ นาม ปริพฺพาชกํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺส กิร จมฺมเมว นิวาสนญฺจ ปารุปนญฺจ โหติฯ โส เอกทิวสํ ปริพฺพาชการามา นิกฺขมิตฺวา สาวตฺถิยํ ภิกฺขาย จรโนฺต เอฬกานํ ยุชฺฌนฏฺฐานํ สมฺปาปุณิฯ เอฬโก ตํ ทิสฺวา ปหริตุกาโม โอสกฺกิฯ ปริพฺพาชโก ‘‘เอส มยฺหํ อปจิตึ ทเสฺสตี’’ติ น ปฏิกฺกมิฯ เอฬโก เวเคนาคนฺตฺวา ตํ อูรุมฺหิ ปหริตฺวา ปาเตสิฯ ตสฺส ตํ อสนฺตปคฺคหณการณํ ภิกฺขุสเงฺฆ ปากฏํ อโหสิฯ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, จมฺมสาฏกปริพฺพาชโก อสนฺตปคฺคหํ กตฺวา วินาสํ ปโตฺต’’ติ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส อสนฺตปคฺคหํ กตฺวา วินาสํ ปโตฺตเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต เอกสฺมึ วาณิชกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต วณิชฺชํ กโรติฯ ตทา เอโก จมฺมสาฏกปริพฺพาชโก พาราณสิยํ ภิกฺขาย จรโนฺต เอฬกานํ ยุชฺฌนฏฺฐานํ ปตฺวา เอฬกํ โอสกฺกนฺตํ ทิสฺวา ‘‘อปจิตึ เม กโรตี’’ติ สญฺญาย อปฏิกฺกมิตฺวา ‘‘อิเมสํ เอตฺตกานํ มนุสฺสานํ อนฺตเร อยํ เอโก เอฬโก อมฺหากํ คุณํ ชานาตี’’ติ ตสฺส อญฺชลึ ปคฺคเหตฺวา ฐิโตว ปฐมํ คาถมาห –

๙๓. ‘‘กลฺยาณรูโป วตยํ จตุปฺปโท, สุภทฺทโก เจว สุเปสโล จ;
โย พฺราหฺมณํ ชาติมนฺตูปปนฺนํ, อปจายติ เมณฺฑวโร ยสสฺสี’’ติฯ

ตตฺถ **กลฺยาณรูโป**ติ กลฺยาณชาติโกฯ **สุเปสโล**ติ สุฏฺฐุ ปิยสีโลฯ **ชาติมนฺตูปปนฺนนฺ**ติ ชาติยา จ มเนฺตหิ จ สมฺปนฺนํฯ **ยสสฺสี**ติ วณฺณภณนเมตํฯ

ตสฺมึ ขเณ อาปเณ นิสิโนฺน ปณฺฑิตวาณิโช ตํ ปริพฺพาชกํ นิเสเธโนฺต ทุติยํ คาถมาห –

๙๔. ‘‘มา พฺราหฺมณ อิตฺตรทสฺสเนน, วิสฺสาสมาปชฺชิ จตุปฺปทสฺส;
ทฬฺหปฺปหารํ อภิกงฺขมาโน, อวสกฺกตี ทสฺสติ สุปฺปหาร’’นฺติฯ

ตตฺถ **อิตฺตรทสฺสเนนา**ติ ขณิกทสฺสเนนฯ

ตสฺส ปณฺฑิตวาณิชสฺส กเถนฺตเสฺสว โส เมณฺฑโก เวเคนาคนฺตฺวา อูรุมฺหิ ปหริตฺวา ตํ ตเตฺถว เวทนาปฺปตฺตํ กตฺวา ปาเตสิฯ โส ปริเทวมาโน นิปชฺชิฯ สตฺถา ตํ การณํ ปกาเสโนฺต ตติยํ คาถมาห –

๙๕. ‘‘อูรุฏฺฐิ ภคฺคํ วฏฺฏิโต ขาริภาโร, สพฺพญฺจ ภณฺฑํ พฺราหฺมณสฺส ภินฺนํ;

อุโภปิ พาหา ปคฺคยฺห กนฺทติ, อติธาวถ หญฺญเต พฺรหฺมจารี''ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ภิกฺขเว, ตสฺส ปริพฺพาชกสฺส อูรุฏฺฐิกํ ภคฺคํ, ขาริภาโร วฏฺฏิโต ปวฏฺฏิโต, ตสฺมิํ ปวฏฺฏมาเน ยํ ตตฺถ ตสฺส พฺราหฺมณสฺส อุปกรณภณฺฑํ, ตมฺปิ สพฺพํ ภินฺนํ, โสปิ อุโภ พาหา อุกฺขิปิตฺวา ปริวาเรตฺวา ฐิตปริสํ สนฺธาย ''อภิธาวถ, หญฺญเต พฺรหฺมจารี''ติ วทโนฺต กนฺทติ โรทติ ปริเทวตีติฯ

ปริพฺพาชโก จตุตฺถํ คาถํ อาห –

๙๖. ''เอวํ โส นิหโต เสติ, โย อปูชํ ปสํสติ;
ยถาหมชฺช ปหโต, หโต เมเณฺฑน ทุมฺมตี''ติฯ

ตตฺถ **อปูชน**ฺติ อปูชนียํฯ **ยถาหมชฺชา**ติ ยถา อหํ อชฺช อสนฺตปคฺคหํ กตฺวา ฐิโต เมเณฺฑน ทฬฺหปฺปหาเรน ปหโต เอเตฺถว มาริโต ฯ **ทุมฺมตี**ติ ทุปฺปโญฺญฯ เอวํ โย อโญฺญปิ อสนฺตปคฺคหํ กริสฺสติ, โสปิ อหํ วิย ทุกฺขํ อนุภวิสฺสตีติ โส ปริเทวโนฺต ตเตฺถว ชีวิตกฺขยํ ปโตฺตติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา จมฺมสาฏโก เอตรหิ จมฺมสาฏโก อโหสิ, ปณฺฑิตวาณิโช ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

จมฺมสาฏกชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๓๒๕] ๕. โคธราชชาตกวณฺณนา

สมณํ ตํ มญฺญมาโนติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ กุหกํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ เหฏฺฐา วิตฺถาริตเมวฯ อิธาปิ ภิกฺขู ตํ ภิกฺขุํ อาเนตฺวา ''อยํ, ภเนฺต, ภิกฺขุ กุหโก''ติ สตฺถุ ทเสฺสสุํฯ สตฺถา ''น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส กุหโกเยวา''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต โคธโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต กายพเลน สมฺปโนฺน อรเญฺญ วสติ ฯ เอโก ทุสีลตาปโสปิ ตสฺส อวิทูเร ปณฺณสาลํ มาเปตฺวา วาสํ กเปฺปสิฯ โพธิสโตฺต โคจราย จรโนฺต ตํ ทิสฺวา ''สีลวนฺตตาปสสฺส ปณฺณสาลา ภวิสฺสตี''ติ ตตฺถ คนฺตฺวา ตํ วนฺทิตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานเมว คจฺฉติฯ อเถกทิวสํ โส กูฏตาปโส อุปฏฺฐากกุเล สมฺปาทิตํ มธุรมํสํ ลภิตฺวา ''กิํ มํสํ นาเมต''นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ''โคธมํส''นฺติ สุตฺวา รสตณฺหาย อภิภูโต ''มยฺหํ อสฺสมปทํ นิพทฺธํ อาคจฺฉมานํ โคธํ มาเรตฺวา ยถารุจิ ปจิตฺวา ขาทิสฺสามี''ติ สปฺปิทธิกฏุกภณฺฑาทีนิ คเหตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา มุคฺครํ คเหตฺวา กาสาเวน ปฏิจฺฉาเทตฺวา โพธิสตฺตสฺส อาคมนํ โอโลเกโนฺต ปณฺณสาลทฺวาเร อุปสนฺตูปสโนฺต วิย นิสีทิฯ

โส อาคนฺตฺวา ตํ ปทุฏฺฐินฺทฺริยํ ทิสฺวา ''อิมินา อมฺหากํ สชาติกมํสํ ขาทิตํ ภวิสฺสติ, ปริคฺคณฺหิสฺสามิ น''นฺติ อโธวาเต ฐตฺวา สรีรคนฺธํ ฆายิตฺวา สชาติมํสสฺส ขาทิตภาวํ ญตฺวา ตาปสํ อนุปคมฺม ปฏิกฺกมิตฺวา จริฯ ตาปโสปิ ตสฺส อนาคมนภาวํ ญตฺวา มุคฺครํ ขิปิ, มุคฺคโร สรีเร อปติตฺวา นงฺคุฏฺฐโกฏิํ ปาปุณิฯ ตาปโส ''คจฺฉ วิรโทฺธสฺมี''ติ อาหฯ โพธิสโตฺต ''มํ ตาว วิรโทฺธสิ, จตฺตาโร ปน อปาเย น วิรโทฺธสี''ติ วตฺวา ปลายิตฺวา จงฺกมนโกฏิยํ ฐิตํ วมฺมิกํ ปวิสิตฺวา อเญฺญน ฉิเทฺทน สีสํ นีหริตฺวา เตน สทฺธิํ สลฺลปโนฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๙๗.“สมณํ ตํ มญฺญมาโน, อุปคจฺฉิมสญฺญตํ;
โส มํ ทเณฺฑน ปาหาสิ, ยถา อสฺสมโณ ตถาฯ

๙๘. “กึ เต ชฏาหิ ทุมฺเมธ, กึ เต อชินสาฏิยา;
อพฺภนฺตรํ เต คหนํ, พาหิรํ ปริมชฺชสี”ติฯ

ตตฺถ **อสญฺญต**นฺติ อหํ กายาทีหิ อสญฺญตํ อสฺสมณเมว สมานํ ตํ “สมโณ เอโส”ติ สมิตปาปตาย สมณํ มญฺญมาโน อุปคจฺฉึฯ **ปาหาสี**ติ ปหริฯ **อชินสาฏิยา**ติ เอกํสํ กตฺวา ปารุเตน อชินจมฺเมน ตุยฺหํ โก อโตฺถฯ **อพฺภนฺตรํ เต คหน**นฺติ ตว สรีรพฺภนฺตรํ วิสปูรา วิย อลาพุ, คูถปูโร วิย อาวาโฏ, อาสีวิสปูโร วิย วมฺมิโก กิเลสคหนํฯ **พาหิร**นฺติ เกวลํ พหิสรีรํ **ปริมชฺชสิ** , ตํ อโนฺตผรุสตาย พหิมฏฺฐตาย หตฺถิลณฺฑํ วิย อสฺสลณฺฑํ วิย จ โหตีติฯ

ตํ สุตฺวา ตาปโส ตติยํ คาถมาห –

๙๙. “เอหิ โคธ นิวตฺตสฺสุ, ภุญฺช สาลีนโมทนํ;
เตลํ โลณญฺจ เม อตฺถิ, ปหูตํ มยฺห ปิปฺผลี”ติฯ

ตตฺถ **ปหูตํ มยฺห ปิปฺผลี**ติ น เกวลํ สาลีนโมทนํ เตลโลณเมว, หิงฺคุชีรกสิงฺคิเวรลสุณมริจปิปฺผลิปฺปเภทํ กฏุกภณฺฑมฺปิ มยฺหํ พหุ อตฺถิ, เตนาภิสงฺขตํ สาลีนโมทนํ ภุญฺชาหีติฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต จตุตฺถํ คาถมาห –

๑๐๐.“เอส ภิโยฺย ปเวกฺขามิ, วมฺมิกํ สตโปริสํ;
เตลํ โลณญฺจ กิเตฺตสิ, อหิตํ มยฺห ปิปฺผลี”ติฯ

ตตฺถ **ปเวกฺขามี**ติ ปวิสิสฺสามิฯ **อหิต**นฺติ ยํ เอตํ ตว กฏุกภณฺฑสงฺขาตํ ปิปฺผลิ, เอตํ มยฺหํ อหิตํ อสปฺปายนฺติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา “อเร, กูฏชฏิล, สเจ อิธ วสิสฺสสิ, โคจรคาเม มนุเสฺสเหว ตํ ‘อยํ โจโร’ติ คาหาเปตฺวา วิปฺปการํ ปาเปสฺสามิ, สีฆํ ปลายสฺสู”ติ สนฺตชฺชสิฯ กูฏชฏิโล ตโต ปลายิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – “ตทา กูฏชฏิโล อยํ กุหกภิกฺขุ อโหสิ, โคธราชา ปน อหเมว อโหสิ”นฺติฯ

โคธราชชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๓๒๖] ๖. กกฺการุชาตกวณฺณนา

กาเยน โย นาวหเรติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺส หิ สงฺฆํ ภินฺทิตฺวา คตสฺส อคฺคสาวเกหิ สทฺธึ ปริสาย ปกฺกนฺตาย อุณฺหํ โลหิตํ มุขโต อุคฺคญฺฉิฯ อถ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ “อาวุโส, เทวทโตฺต มุสาวาทํ กตฺวา สงฺฆํ ภินฺทิตฺวา อิทานิ คิลาโน หุตฺวา มหาทุกฺขํ อนุโภตี”ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา “กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา”ติ ปุจฺฉิตฺวา “อิมาย นามา”ติ วุเตฺต “น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส มุสาวาทีเยว, น เจส อิทาเนว มุสาวาทํ กตฺวา มหาทุกฺขํ อนุโภติ, ปุเพฺพปิ อนุโภสิเยวา”ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ตาวตึสภวเน อญฺญตโร เทวปุตฺโต อโหสิฯ เตน โข ปน สมเยน พาราณสิยํ มหาอุสฺสโว อโหสิฯ พหู นาคา จ สุปณฺณา จ ภุมฺมฏฺฐกา จ เทวา อาคนฺตฺวา อุสฺสวํ โอโลกยึสุฯ ตาวตึสภวนโตปิ จตฺตาโร เทวปุตฺตา กกฺการูนิ นาม ทิพฺพปุปฺผานิ เตหิ กตจุมฺพฏกํ ปิฬนฺธิตฺวา อุสฺสวทสฺสนํ อาคมึสุฯ ทฺวาทสโยชนิกํ พาราณสินครํ เตสํ ปุปฺผานํ คนฺเธน เอกคนฺธํ อโหสิฯ มนุสฺสา ‘‘อิมานิ ปุปฺผานิ เกน ปิฬนฺธิตานี’’ติ อุปธาเรนฺตา วิจรนฺติฯ เต เทวปุตฺตา ‘‘อเมฺห เอเต อุปธาเรนฺตี’’ติ ญตฺวา ราชงฺคเณ อุปฺปติตฺวา มหนฺเตน เทวานุภาเวน อากาเส อฏฺฐํสุฯ มหาชโน สนฺนิปติ, ราชาปิ สทฺธึ อุปราชาทีหิ อคมาสิฯ อถ เน ‘‘กตรเทวโลกโต, สามิ, อาคจฺฉถา’’ติ ปุจฺฉึสุฯ ‘‘ตาวตึสเทวโลกโต อาคจฺฉามา’’ติฯ ‘‘เกน กเมฺมน อาคตตฺถา’’ติฯ ‘‘อุสฺสวทสฺสนตฺถายา’’ติฯ ‘‘กึปุปฺผานิ นาเมตานี’’ติ? ‘‘ทิพฺพกกฺการุปุปฺผานิ นามา’’ติฯ ‘‘สามิ, ตุเมฺห เทวโลเก อญฺญานิ ปิฬเนฺธยฺยาถ, อิมานิ อมฺหากํ เทถา’’ติฯ เทวปุตฺตา ‘‘ทิพฺพกกฺการุปุปฺผานิ มหานุภาวานิ เทวานเญฺญว อนุจฺฉวิกานิ, มนุสฺสโลเก ลามกานํ ทุปฺปญฺญานํ หีนาธิมุตฺติกานํ ทุสฺสีลานํ นานุจฺฉวิกานิฯ เย ปน มนุสฺสา อิเมหิ จ อิเมหิ จ คุเณหิ สมนฺนาคตา, เตสํ เอตานิ อนุจฺฉวิกานี’’ติ อาหํสุฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา เตสุ เชฏฺฐกเทวปุตฺโต ปฐมํ คาถมาห –

๑๐๑. ‘‘กาเยน โย นาวหเร, วาจาย น มุสา ภเณ;
ยโส ลทฺธา น มเชฺชยฺย, ส เว กกฺการุมรหตี’’ติฯ

ตสฺสตฺโถ – โย กาเยน ปรสฺส สนฺตกํ ติณสลากมฺปิ นาวหรติ, วาจาย ชีวิตํ ปริจฺจชมาโนปิ มุสาวาทํ น ภณติฯ เทสนาสีสเมเวตํ , กายทฺวารวจีทฺวารมโนทฺวาเรหิ ปน โย ทสปิ อกุสลกมฺมปเถ น กโรตีติ อยเมตฺถ อธิปฺปาโยฯ **ยโส ลทฺธา**ติ อิสฺสริยญฺจ ลภิตฺวา โย อิสฺสริยมทมตฺโต สตึ วิสฺสเชฺชตฺวา ปาปกมฺมํ น กโรติ, ส เว เอวรูโป อิเมหิ คุเณหิ ยุตฺโต ปุคฺคโล อิมํ ทิพฺพปุปฺผํ อรหติฯ ตสฺมา โย อิเมหิ คุเณหิ สมนฺนาคโต, โส อิมานิ ปุปฺผานิ ยาจิตุํ อรหติ, ตสฺส ทสฺสามีติฯ

ตํ สุตฺวา ปุโรหิโต จินฺเตสิ ‘‘มยฺหํ อิเมสุ คุเณสุ เอโกปิ นตฺถิ, มุสาวาทํ ปน วตฺวา เอตานิ ปุปฺผานิ คเหตฺวา ปิฬนฺธิสฺสามิ, เอวํ มํ มหาชโน ‘คุณสมฺปโนฺน อย’นฺติ ชานิสฺสตี’’ติฯ โส ‘‘อหํ เอเตหิ คุเณหิ สมนฺนาคโต’’ติ วตฺวา ตานิ ปุปฺผานิ อาหราเปตฺวา ปิฬนฺธิตฺวา ทุติยํ เทวปุตฺตํ ยาจิฯ โส ทุติยํ คาถมาห –

๑๐๒. ‘‘ธเมฺมน วิตฺตเมเสยฺย, น นิกตฺยา ธนํ หเร;
โภเค ลทฺธา น มเชฺชยฺย, ส เว กกฺการุมรหตี’’ติฯ

ตสฺสตฺโถ – ธเมฺมน ปริสุทฺธาชีเวน สุวณฺณรชตาทิวิตฺตํ ปริเยเสยฺยฯ **น นิกตฺยา**ติ น วญฺจนาย ธนํ หเรยฺย, วตฺถาภรณาทิเก โภเค ลภิตฺวา ปมาทํ นาปเชฺชยฺย, เอวรูโป อิมานิ ปุปฺผานิ อรหตีติฯ

ปุโรหิโต ‘‘อหํ เอเตหิ คุเณหิ สมนฺนาคโต’’ติ วตฺวา ตานิ อาหราเปตฺวา ปิฬนฺธิตฺวา ตติยํ เทวปุตฺตํ ยาจิฯ โส ตติยํ คาถมาห –

๑๐๓. ‘‘ยสฺส จิตฺตํ อหาลิทฺทํ, สทฺธา จ อวิราคินี;
เอโก สาทุํ น ภุเญฺชยฺย, ส เว กกฺการุมรหตี’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ยสฺส ปุคฺคลสฺส จิตฺตํ อหาลิทฺทํ หลิทฺทิราโค วิย ขิปฺปํ น วิรชฺชติ, ถิรเมว โหติฯ **สทฺธา จ อวิราคินี**ติ กมฺมํ วา วิปากํ วา โอกปฺปนียสฺส วา ปุคฺคลสฺส วจนํ สทฺทหิตฺวา อปฺปมตฺตเกเนว น วิรชฺชติ น ภิชฺชติฯ โย ยาจเก วา อเญฺญ วา สํวิภาคารเห ปุคฺคเล พหิ กตฺวา เอกโกว สาทุรสโภชนํ น ภุญฺชติ, เนสํ สํวิภชิตฺวา ภุญฺชติ, โส อิมานิ ปุปฺผานิ อรหตีติฯ

ปุโรหิโต ‘‘อหํ เอเตหิ คุเณหิ สมนฺนาคโต’’ติ วตฺวา ตานิ ปุปฺผานิ อาหราเปตฺวา ปิฬนฺธิตฺวา จตุตฺถํ เทวปุตฺตํ ยาจิฯ โส จตุตฺถํ คาถมาห –

๑๐๔. ‘‘สมฺมุขา วา ติโรกฺขา วา, โย สเนฺต น ปริภาสติ;
ยถาวาที ตถาการี, ส เว กกฺการุมรหตี’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – โย ปุคฺคโล สมฺมุขา วา ปรมฺมุขา วา สีลาทิคุณยุเตฺต สเนฺต อุตฺตมปณฺฑิตปุริเส น อโกฺกสติ น ปริภาสติ, ยํ วาจาย วทติ, ตเทว กาเยน กโรติ, โส อิมานิ ปุปฺผานิ อรหตีติฯ

ปุโรหิโต ‘‘อหํ เอเตหิ คุเณหิ สมนฺนาคโต’’ติ วตฺวา ตานิปิ อาหราเปตฺวา ปิฬนฺธิฯ จตฺตาโร เทวปุตฺตา จตฺตาริ ปุปฺผจุมฺพฏกานิ ปุโรหิตสฺส ทตฺวา เทวโลกเมว คตาฯ เตสํ คตกาเล ปุโรหิตสฺส สีเส มหตี เวทนา อุปฺปชฺชิ, ติขิณสิขเรน นิมฺมถิตํ วิย จ อยปเฏฺฏน ปีฬิตํ วิย จ สีสํ อโหสิฯ โส เวทนาปฺปตฺโต อปราปรํ ปริวตฺตมาโน มหาสเทฺทน วิรวิ, ‘‘กิเมต’’นฺติ จ วุเตฺต ‘‘อหํ มมพฺภนฺตเร อวิชฺชมาเนเยว คุเณ ‘อตฺถี’ติ มุสาวาทํ กตฺวา เต เทวปุเตฺต อิมานิ ปุปฺผานิ ยาจิํ, หรเถตานิ มม สีสโต’’ติ อาหฯ ตานิ หรนฺตาปิ หริตุํ นาสกฺขิํสุ, อยปเฏฺฏน พทฺธานิ วิย อเหสุํฯ อถ นํ อุกฺขิปิตฺวา เคหํ นยิํสุฯ ตตฺถ ตสฺส วิรวนฺตสฺส สตฺต ทิวสา วีติวตฺตาฯ

ราชา อมเจฺจ อามเนฺตตฺวา ‘‘ทุสฺสีลพฺราหฺมโณ มริสฺสติ, กิํ กโรมา’’ติ อาหฯ ‘‘เทว, ปุน อุสฺสวํ กาเรม, เทวปุตฺตา ปุน อาคจฺฉิสฺสนฺตี’’ติฯ ราชา ปุน อุสฺสวํ กาเรสิฯ เทวปุตฺตา ปุน อาคนฺตฺวา สกลนครํ ปุปฺผคเนฺธน เอกคนฺธํ กตฺวา ตเถว ราชงฺคเณ อฎฺฐํสุ, มหาชโน สนฺนิปติตฺวา ทุสฺสีลพฺราหฺมณํ อาเนตฺวา เตสํ ปุรโต อุตฺตานํ นิปชฺชาเปสิฯ โส ‘‘ชีวิตํ เม เทถ, สามี’’ติ เทวปุเตฺต ยาจิฯ เทวปุตฺตา ‘‘ตุยฺหํ ทุสฺสีลสฺส ปาปธมฺมสฺส อนนุจฺฉวิกาเนเวตานิ ปุปฺผานิ, ตฺวํ ปน ‘อเมฺห วเญฺจสฺสามี’ติ สญฺญี อโหสิ, อตฺตโน มุสาวาทผลํ ลทฺธ’’นฺติ มหาชนมเชฺฌ ทุสฺสีลพฺราหฺมณํ ครหิตฺวา สีสโต ปุปฺผจุมฺพฏกํ อปเนตฺวา มหาชนสฺส โอวาทํ ทตฺวา สกฎฺฐานเมว อคมํสุฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา พฺราหฺมโณ เทวทโตฺต อโหสิ, เตสุ เทวปุเตฺตสุ เอโก กสฺสโป, เอโก โมคฺคลฺลาโน, เอโก สาริปุโตฺต, เชฎฺฐกเทวปุโตฺต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กกฺการุชาตกวณฺณนา ฉฎฺฐาฯ

[๓๒๗] ๗. กากวตีชาตกวณฺณนา

วาติ จายํ ตโต คโนฺธติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตทา หิ สตฺถา ตํ ภิกฺขุํ ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘สจฺจํ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘กสฺมา อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ? ‘‘กิเลสวเสน, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘ภิกฺขุ มาตุคาโม นาม อรกฺขิโย, น สกฺกา รกฺขิตุํ, โปราณกปณฺฑิตา ปน มาตุคามํ มหาสมุทฺทมเชฺฌ สิมฺพลิรุกฺขวิมาเน วสาเปนฺตาปิ รกฺขิตุํ นาสกฺขิํสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิสฺมึ นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต ปิตุ อจฺจเยน รชฺชํ กาเรสิฯ กากวตี นามสฺส อคฺคมเหสี อโหสิ อภิรูปา เทวจฺฉรา วิยฯ อยเมตฺถ สงฺเขโป , วิตฺถารโต ปน อตีตวตฺถุ **กุณาลชาตเก** (ชา. ๒.๒๑.กุณาลชาตก) อาวิ ภวิสฺสติฯ ตทา ปเนโก สุปณฺณราชา มนุสฺสเวเสน อาคนฺตฺวา รญฺญา สห ชูตํ กีฬนฺโต กากวติยา อคฺคมเหสิยา ปฏิพทฺธจิตฺโต ตํ อาทาย สุปณฺณภวนํ เนตฺวา ตาย สทฺธึ อภิรมิฯ ราชา เทวึ อปสฺสนฺโต นฏกุเวรํ นาม คนฺธพฺพํ ‘‘ตฺวํ วิจินาหิ น’’นฺติ อาหฯ โส ตํ สุปณฺณราชานํ ปริคฺคเหตฺวา เอกสฺมึ สเร เอรกวเน นิปชฺชิตฺวา ตโต สุปณฺณสฺส คมนกาเล ปตฺตนฺตเร นิสีทิตฺวา สุปณฺณภวนํ ปตฺวา ปตฺตนฺตรโต นิกฺขมิตฺวา ตาย สทฺธึ กิเลสสํสคฺคํ กตฺวา ปุน ตเสฺสว ปตฺตนฺตเร นิสิโนฺน อาคนฺตฺวา สุปณฺณสฺส รญฺญา สทฺธึ ชูตกีฬนกาเล อตฺตโน วีณํ คเหตฺวา ชูตมณฺฑลํ คนฺตฺวา รโญฺญ สนฺติเก ฐิโต คีตวเสน ปฐมํ คาถมาห –

๑๐๕.‘‘วาติ จายํ ตโต คโนฺธ, ยตฺถ เม วสตี ปิยา;
ทูเร อิโต หิ กากวตี, ยตฺถ เม นิรโต มโน’’ติฯ

ตตฺถ **คโนฺธ**ติ ตสฺสา ทิพฺพคนฺธวิลิตฺตาย สรีรคโนฺธฯ **ยตฺถ เม**ติ ยตฺถ สุปณฺณภวเน มม ปิยา วสติ, ตโต อิมินา สทฺธึ กตกายสํสคฺคาย ตสฺสา อิมสฺส กาเยน สทฺธึ อาคโต คโนฺธ วายตีติ อธิปฺปาโยฯ **ทูเร อิโต**ติ อิมมฺหา ฐานา ทูเรฯ **หิ**-กาโร นิปาตมตฺตํฯ **กากวตี**ติ กากวตี เทวีฯ **ยตฺถ เม**ติ ยสฺสา อุปริ มม มโน นิรโตฯ

ตํ สุตฺวา สุปโณฺณ ทุติยํ คาถมาห –

๑๐๖.‘‘กถํ สมุทฺทมตรี, กถํ อตริ เกปุกํ;
กถํ สตฺต สมุทฺทานิ, กถํ สิมฺพลิมารุหี’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ตฺวํ อิมํ ชมฺพุทีปสมุทฺทํ ตสฺส ปรโต เกปุกํ นาม นทึ ปพฺพตนฺตเรสุ ฐิตานิ สตฺต สมุทฺทานิ จ กถํ อตริ, เกนุปาเยน ติโณฺณ สตฺต สมุทฺทานิ อติกฺกมิตฺวา ฐิตํ อมฺหากํ ภวนํ สิมฺพลิรุกฺขญฺจ กถํ อารุหีติฯ

ตํ สุตฺวา นฏกุเวโร ตติยํ คาถมาห –

๑๐๗.‘ตยา สมุทฺทมตรึ, ตยา อตริ เกปุกํ;
ตยา สตฺต สมุทฺทานิ, ตยา สิมฺพลิมารุหิ’’นฺติฯ

ตตฺถ **ตยา**ติ ตยา กรณภูเตน ตว ปตฺตนฺตเร นิสิโนฺน อหํ สพฺพเมตํ อกาสินฺติ อโตฺถฯ

ตโต สุปณฺณราชา จตุตฺถํ คาถมาห –

๑๐๘.‘‘ธิรตฺถุ มํ มหากายํ, ธิรตฺถุ มํ อเจตนํ;
ยตฺถ ชายายหํ ชารํ, อาวหามิ วหามิ จา’’ติฯ

ตตฺถ **ธิรตฺถุ ม**นฺติ อตฺตานํ ครหโนฺต อาหฯ **อเจตน**นฺติ มหาสรีรตาย ลหุภาวครุภาวสฺส อชานนตาย อเจตนํฯ **ยตฺถา**ติ ยสฺมาฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยสฺมา อหํ อตฺตโน ชายาย ชารํ อิมํ คนฺธพฺพํ ปตฺตนฺตเร นิสินฺนํ อาเนโนฺต อาวหามิ เนโนฺต จ วหามิ, ตสฺมา ธิรตฺถุ มนฺติฯ โส ตํ อาเนตฺวา พาราณสิรโญฺญ ทตฺวา ปุน นครํ นาคมาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ตทา นฏกุเวโร อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ อโหสิ, ราชา ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

กากวตีชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๓๒๘] ๘. อนนุโสจิยชาตกวณฺณนา

พหูนํ วิชฺชตี โภตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ มตภริยํ กุฏุมฺพิกํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร ภริยาย มตาย น นฺหายิ น ปิวิ น ลิมฺปิ น ภุญฺชิ, น กมฺมนฺเต ปโยเชสิ, อญฺญทตฺถุ โสกาภิภูโต อาฬาหนํ คนฺตฺวา ปริเทวมาโน วิจริฯ อพฺภนฺตเร ปนสฺส กุเฏ ปทีโป วิย โสตาปตฺติมคฺคสฺส อุปนิสฺสโย ชลติฯ สตฺถา ปจฺจูสสมเย โลกํ โอโลเกนฺโต ตํ ทิสฺวา ‘‘อิมสฺส มํ ฐเปตฺวา อโญฺญ โกจิ โสกํ นีหริตฺวา โสตาปตฺติมคฺคสฺส ทายโก นตฺถิ, ภวิสฺสามิสฺส อวสฺสโย’’ติ ปจฺฉาภตฺตํ ปิณฺฑปาตปฏิกฺกนฺโต ปจฺฉาสมณํ อาทาย ตสฺส เคหทฺวารํ คนฺตฺวา กุฏุมฺพิเกน สุตาคมโน กตปจฺจุคฺคมนาทิสกฺกาโร ปญฺญตฺตาสเน นิสีทิตฺวา กุฏุมฺพิกํ อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสินฺนํ ‘‘กึ, อุปาสก, จินฺเตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อาม, ภนฺเต, ภริยา เม กาลกตา, ตมหํ อนุโสจนฺโต จินฺเตมี’’ติ วุตฺเต ‘‘อุปาสก, ภิชฺชนธมฺมํ นาม ภิชฺชติ, ตสฺมึ ภินฺเน น ยุตฺตํ จินฺเตตุํ, โปราณกปณฺฑิตาปิ ภริยาย มตาย ‘ภิชฺชนธมฺมํ ภิชฺชตี’ติ น จินฺตยึสู’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ อตีตวตฺถุ ทสกนิปาเต **จูฬโพธิชาตเก** (ชา. ๑.๑๐.๔๙ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติ, อยํ ปเนตฺถ สเงฺขโปฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา มาตาปิตูนํ สนฺติกํ อคมาสิฯ อิมสฺมึ ชาตเก โพธิสตฺโต โกมารพฺรหฺมจารี อโหสิฯ อถสฺส มาตาปิตโร ‘‘ตว ทาริกปริเยสนํ กโรมา’’ติ อาโรจยึสุฯ โพธิสตฺโต ‘‘น มยฺหํ ฆราวาเสนตฺโถ, อหํ ตุมฺหากํ อจฺจเยน ปพฺพชิสฺสามี’’ติ วตฺวา เตหิ ปุนปฺปุนํ ยาจิโต เอกํ กญฺจนรูปกํ กาเรตฺวา ‘‘เอวรูปํ กุมาริกํ ลภมาโน คณฺหิสฺสามี’’ติ อาหฯ ตสฺส มาตาปิตโร ตํ กญฺจนรูปกํ ปฏิจฺฉนฺนยาเน อาโรเปตฺวา ‘‘คจฺฉถ ชมฺพุทีปตลํ วิจรนฺตา ยตฺถ เอวรูปํ พฺราหฺมณกุมาริกํ ปสฺสถ, ตตฺถ อิมํ กญฺจนรูปกํ ทตฺวา ตํ อาเนถา’’ติ มหนฺเตน ปริวาเรน มนุสฺเส เปเสสุํฯ

ตสฺมึ ปน กาเล เอโก ปุญฺญวา สตฺโต พฺรหฺมโลกโต จวิตฺวา กาสิรฏฺฐเยว นิคมคาเม อสีติโกฏิวิภวสฺส พฺราหฺมณสฺส เคเห กุมาริกา หุตฺวา นิพฺพตฺติ, ‘‘สมฺมิลฺลหาสินี’’ติสฺสา นามํ อกํสุฯ สา โสฬสวสฺสกาเล อภิรูปา อโหสิ ปาสาทิกา เทวจฺฉรปฺปฏิภาคา สพฺพงฺคสมฺปนฺนาฯ ตสฺสาปิ กิเลสวเสน จิตฺตํ นาม น อุปฺปนฺนปุพฺพํ, อจฺจนฺตพฺรหฺมจารินี อโหสิฯ กญฺจนรูปกํ อาทาย วิจรนฺตา มนุสฺสา ตํ คามํ ปาปุณึสุฯ ตตฺถ มนุสฺสา ตํ ทิสฺวา ‘‘อสุกพฺราหฺมณสฺส ธีตา สมฺมิลฺลหาสินี กึการณา อิธ ฐิตา’’ติ อาหํสุฯ มนุสฺสา ตํ สุตฺวา พฺราหฺมณกุลํ คนฺตฺวา สมฺมิลฺลหาสินึ วาเรสุํฯ สา ‘‘อหํ ตุมฺหากํ อจฺจเยน ปพฺพชิสฺสามิ, น เม ฆราวาเสนตฺโถ’’ติ มาตาปิตูนํ สาสนํ เปเสสิฯ เต ‘‘กึ กโรสิ กุมาริเก’’ติ วตฺวา กญฺจนรูปกํ คเหตฺวา ตํ มหนฺเตน ปริวาเรน เปสยึสุฯ โพธิสตฺตสฺส จ สมฺมิลฺลหาสินิยา จ อุภินฺนมฺปิ อนิจฺฉนฺตานเญฺญว มงฺคลํ กรึสุฯ เต เอกคเพฺภ วสมานา เอกสฺมึ สยเน สยนฺตาปิ น อญฺญมญฺญํ กิเลสวเสน โอโลกยึสุ, เทฺว ภิกฺขู เทฺว พฺราหฺมาโน วิย จ เอกสฺมึ ฐาเน วสึสุฯ

อปรภาเค โพธิสตฺตสฺส มาตาปิตโร กาลมกํสุฯ โส เตสํ สรีรกิจฺจํ กตฺวา สมฺมิลฺลหาสินึ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ภเทฺท, มม กุลสนฺตกา อสีติโกฏิโย, ตว กุลสนฺตกา อสีติโกฏิโยติ อิมํ เอตฺ

ตกํ ธนํ คเหตฺวา อิมํ กุฏุมฺพํ ปฏิปชฺชาหิ, อหํ ปพฺพชิสฺสามี’’ติ อาหฯ ‘‘อยฺยปุตฺต, ตยิ ปพฺพชนฺเต อหมฺปิ ปพฺพชิสฺสามิ, น สโกฺกมิ ตํ ชหิตุ’’นฺติ ฯ ‘‘เตน หิ เอหี’’ติ สพฺพํ ธนํ ทานมุเข วิสฺสเชฺชตฺวา เขฬปิณฺฑํ วิย สมฺปตฺติํ ปหาย หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อุโภปิ ตาปสปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา วนมูลผลาหารา ตตฺถ จิรํ วสิตฺวา โลณมฺพิลเสวนตฺถาย หิมวนฺตา โอตริตฺวา อนุปุเพฺพน พาราณสิํ ปตฺวา ราชุยฺยาเน วสิํสุฯ

เตสํ ตตฺถ วสนฺตานํ สุขุมาลาย ปริพฺพาชิกาย นิโรชํ มิสฺสกภตฺตํ ปริภุญฺชนฺติยา โลหิตปกฺขนฺทิกาพาโธ อุปฺปชฺชิฯ สา สปฺปายเภสชฺชํ อลภมานา ทุพฺพลา อโหสิฯ โพธิสโตฺต ภิกฺขาจารเวลาย ตํ ปริคฺคเหตฺวา นครทฺวารํ เนตฺวา เอกิสฺสา สาลาย ผลเก นิปชฺชาเปตฺวา สยํ ภิกฺขาย ปาวิสิฯ สา ตสฺมิํ อนิกฺขเนฺตเยว กาลมกาสิฯ มหาชโน ปริพฺพาชิกาย รูปสมฺปตฺติํ ทิสฺวา ปริวาเรตฺวา โรทติ ปริเทวติฯ โพธิสโตฺต ภิกฺขํ จริตฺวา อาคโต ตสฺสา มตภาวํ ญตฺวา ‘‘ภิชฺชนธมฺมํ ภิชฺชติ, สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา เอวํคติกาเยวา’’ติ วตฺวา ตาย นิปนฺนผลเกเยว นิสีทิตฺวา มิสฺสกโภชนํ ภุญฺชิตฺวา มุขํ วิกฺขาเลสิฯ ปริวาเรตฺวา ฐิตมหาชโน ‘‘อยํ เต, ภเนฺต, ปริพฺพาชิกา กิํ โหตี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘คิหิกาเล เม ปาทปริจาริกา อโหสี’’ติฯ ‘‘ภเนฺต, มยํ ตาว น สณฺฐาม โรทาม ปริเทวาม, ตุเมฺห กสฺมา น โรทถา’’ติ? โพธิสโตฺต ‘‘ชีวมานา ตาว เอสา มม กิญฺจิ โหติ, อิทานิ ปรโลกสมงฺคิตาย น กิญฺจิ โหติ, มรณวสํ คตา, อหํ กิสฺส โรทามี’’ติ มหาชนสฺส ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมา คาถา อภาสิ –

๑๐๙. ‘‘พหูนํ วิชฺชตี โภตี, เตหิ เม กิํ ภวิสฺสติ;
ตสฺมา เอตํ น โสจามิ, ปิยํ สมฺมิลฺลหาสินิํฯ

๑๑๐. ‘‘ตํ ตํ เจ อนุโสเจยฺย, ยํ ยํ ตสฺส น วิชฺชติ;
อตฺตานมนุโสเจยฺย, สทา มจฺจุวสํ ปตํฯ

๑๑๑. ‘‘น เหว ฐิตํ นาสีนํ, น สยานํ น ปทฺธคุํ;
ยาว พฺยาติ นิมิสติ, ตตฺราปิ รสตี วโยฯ

๑๑๒. ‘‘ตตฺถตฺตนิ วตปฺปเทฺธ, วินาภาเว อสํสเย;
ภูตํ เสสํ ทยิตพฺพํ, วีตํ อนนุโสจิย’’นฺติฯ

ตตฺถ **พหูนํ วิชฺชตี โภตี**ติ อยํ โภตี อเมฺห ฉเฑฺฑตฺวา อิทานิ อเญฺญสํ พหูนํ มตกสตฺตานํ อนฺตเร วิชฺชติ อตฺถิ อุปลพฺภติฯ **เตหิ เม กิํ ภวิสฺสตี**ติ เตหิ มตกสเตฺตหิ สทฺธิํ วตฺตมานา อิทาเนเวสา มยฺหํ กิํ ภวิสฺสติ , เตหิ วา มตกสเตฺตหิ อติเรกสมฺพนฺธวเสเนสา มยฺหํ กิํ ภวิสฺสติ, กา นาม ภวิสฺสติ, กิํ ภริยา, อุทาหุ ภคินีติ? ‘‘เตหิ เมก’’นฺติปิ ปาโฐ, เตหิ มตเกหิ สทฺธิํ อิทมฺปิ เม กเฬวรํ เอกํ ภวิสฺสตีติ อโตฺถฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา เอสา มตเกสุ สงฺขํ คตา, มยฺหํ สา น กิญฺจิ โหติ, ตสฺมา เอตํ น โสจามิฯ

ยํ ยํ ตสฺสาติ ยํ ยํ ตสฺส อนุโสจนกสฺส สตฺตสฺส น วิชฺชติ นตฺถิ, มตํ นิรุทฺธํ, ตํ ตํ สเจ อนุโสเจยฺยาติ อโตฺถฯ ‘‘ยสฺสา’’ติปิ ปาโฐ, ยํ ยํ ยสฺส น วิชฺชติ, ตํ ตํ โส อนุโสเจยฺยาติ อโตฺถฯ **มจฺจุวสํ ปต**นฺติ เอวํ สเนฺต นิจฺจํ มจฺจุวสํ ปตนฺตํ คจฺฉนฺตํ อตฺตานเมว อนุโสเจยฺย, เตนสฺส อโสจนกาโลเยว น ภเวยฺยาติ อโตฺถฯ

ตติยคาถาย **น เหว ฐิตํ นาสีนํ, น สยานํ น ปทฺธคุ**นฺติ กญฺจิ สตฺตํ อายุสงฺขาโร อนุคจฺฉตีติ ปาฐเสโสฯ ตตฺถ **ปทฺธคุ**นฺติ ปริวเตฺตตฺวา จรมานํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – อิเม สตฺตา จตู

สุปิ อิริยาปเถสุ ปมตฺตา วิหรนฺติ, อายุสงฺขารา ปน รตฺติญฺจ ทิวา จ สพฺพิริยาปเถสุ อปฺปมตฺตา อตฺตโน ขยคมนกมฺมเมว กโรนฺตีติฯ **ยาว พฺยาตี**ติ ยาว อุมฺมิสติฯ อยญฺหิ ตสฺมิํ กาเล โวหาโรฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยาว อุมฺมิสติ จ นิมิสติ จ, ตตฺราปิ เอวํ อปฺปมตฺตเก กาเล อิเมสํ สตฺตานํ **รสตี วโย,** ตีสุ วเยสุ โส โส วโย หายเตว น วฑฺฒตีติฯ

ตตฺถตฺตนิ วตปฺปเทฺธติ ตตฺถ วต อตฺตนิ ปเทฺธฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ ตสฺมิํ วต เอวํ รสมาเน วเย อยํ ''อตฺตา''ติ สงฺขยํ คโต อตฺตภาโว ปโทฺธ โหติ, วเยน อโฑฺฒ อุปโฑฺฒ อปริปุโณฺณว โหติ ฯ เอวํ ตตฺถ อิมสฺมิํ อตฺตนิ ปเทฺธ โย เจส ตตฺถ ตตฺถ นิพฺพตฺตานํ สตฺตานํ วินาภาโว อสํสโย, ตสฺมิํ **วินาภาเว**ปิ **อสํสเย** นิสฺสํสเย ยํ **ภูตํ เสสํ** อมตํ ชีวมานํ, ตํ ชีวมานเมว **ทยิตพฺพํ** ปิยายิตพฺพํ เมตฺตายิตพฺพํ, ''อยํ สโตฺต อโรโค โหตุ อพฺยาปโชฺช''ติ เอวํ ตสฺมิํ เมตฺตาภาวนา กาตพฺพาฯ ยํ ปเนตํ **วีตํ** วิคตํ มตํ, ตํ **อนนุโสจิยํ** น อนุโสจิตพฺพนฺติฯ

เอวํ มหาสโตฺต จตูหิ คาถาหิ อนิจฺจาการํ ทีเปโนฺต ธมฺมํ เทเสสิฯ มหาชโน ปริพฺพาชิกาย สรีรกิจฺจํ อกาสิฯ โพธิสโตฺต หิมวนฺตเมว ปวิสิตฺวา ฌานาภิญฺญาสมาปตฺติโย นิพฺพเตฺตตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน กุฎุมฺพิโก โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิฯ ตทา สมฺมิลฺลหาสินี ราหุลมาตา อโหสิ, ตาปโส ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

อนนุโสจิยชาตกวณฺณนา อฎฺฐมาฯ

[๓๒๙] ๙. กาฬพาหุชาตกวณฺณนา

ยํ อนฺนปานสฺสาติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต หตลาภสกฺการํ เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ เทวทเตฺตน หิ ตถาคเต อฎฺฐานโกปํ พนฺธิตฺวา ธนุคฺคเหสุ ปโยชิเตสุ นาฬาคิริวิสฺสชฺชเนน ตสฺส โทโส ปากโฎ ชาโตฯ อถสฺส ปฎฺฐปิตานิ ธุวภตฺตาทีนิ มนุสฺสา น กริํสุ, ราชาปิ นํ น โอโลเกสิฯ โส หตลาภสกฺกาโร กุเลสุ วิญฺญาเปตฺวา ภุญฺชโนฺต วิจริฯ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ ''อาวุโส, เทวทโตฺต 'ลาภสกฺการํ อุปฺปาเทสฺสามี'ติ อุปฺปนฺนมฺปิ ถิรํ กาตุํ นาสกฺขี''ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อิมาย นามา''ติ วุเตฺต ''น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส หตลาภสกฺกาโร อโหสี''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ ธนญฺชเย รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ราโธ นาม สุโก อโหสิ มหาสรีโร ปริปุณฺณคโตฺต, กนิโฎฺฐ ปนสฺส โปฎฺฐปาโท นามฯ เอโก ลุทฺทโก เต เทฺวปิ ชเน พนฺธิตฺวา เนตฺวา พาราณสิรโญฺญ อทาสิฯ ราชา อุโภปิ เต สุวณฺณปญฺชเร ปกฺขิปิตฺวา สุวณฺณตฎฺฎเกน มธุลาเช ขาทาเปโนฺต สกฺขโรทกํ ปาเยโนฺต ปฎิชคฺคิฯ สกฺกาโร จ มหา อโหสิ, ลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺตา อเหสุํฯ อเถโก วนจรโก กาฬพาหุํ นาเมกํ มหากาฬมกฺกฎํ อาเนตฺวา พาราณสิรโญฺญ อทาสิฯ ตสฺส ปจฺฉา อาคตตฺตา มหนฺตตโร ลาภสกฺกาโร อโหสิ, สุกานํ ปริหายิฯ โพธิสโตฺต ตาทิลกฺขณโยคโต น กิญฺจิ อาห, กนิโฎฺฐ ปนสฺส ตาทิลกฺขณาภาวา ตํ มกฺกฎสฺส สกฺการํ อสหโนฺต ''ภาติก, ปุเพฺพ อิมสฺมิํ ราชกุเล สาธุรสขาทนียาทีนิ อมฺหากเมว เทนฺติ, อิทานิ ปน มยํ น ลภาม, กาฬพาหุมกฺกฎเสฺสว เทนฺติฯ มยํ ธนญฺชยรโญฺญ สนฺติกา ลาภสกฺการํ อลภนฺตา อิมสฺมิํ ฐาเน กิํ กริสฺสาม, เอหิ อรญฺญเมว คนฺตฺวา วสิสฺสามา''ติ เตน สทฺธิํ สลฺลปโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๑๓. ‘‘ยํ อนฺนปานสฺส ปุเร ลภาม, ตํ ทานิ สาขมิคเมว คจฺฉติ;
คจฺฉาม ทานิ วนเมว ราช, อสกฺกตา จสฺม ธนญฺชยายา’’ติฯ

ตตฺถ **ยํ อนฺนปานสฺสา**ติ ยํ อนฺนปานํ อสฺส รโญฺญ สนฺติกาฯ อุปโยคตฺเถ วา สามิวจนํฯ **ธนญฺชยายา**ติ กรณตฺเถ สมฺปทานวจนํ, ธนญฺชเยนฯ **อสกฺกตา จสฺมา**ติ อนฺนปานํ น ลภาม, อิมินา จ น สกฺกตมฺหาติ อตฺโถฯ

ตํ สุตฺวา ราโธ ทุติยํ คาถมาห –

๑๑๔. ‘‘ลาโภ อลาโภ ยโส อยโส จ, นินฺทา ปสํสา จ สุขญฺจ ทุกฺขํ;
เอเต อนิจฺจา มนุเชสุ ธมฺมา, มา โสจิ กึ โสจสิ โปฏฺฐปาทา’’ติฯ

ตตฺถ **ยโส**ติ อิสฺสริยปริวาโรฯ **อยโส**ติ ตสฺสาภาโวฯ **เอเต**ติ เอเต อฏฺฐ โลกธมฺมา มนุเชสุ อนิจฺจา, ลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺตา หุตฺวาปิ อปเรน สมเยน อปฺปลาภา อปฺปสกฺการา โหนฺติ, นิจฺจลาภิโน นาม น โหนฺติฯ ยสาทีสุปิ เอเสว นโยฯ

ตํ สุตฺวา โปฏฺฐปาโท มกฺกเฏ อุสูยํ อปเนตุํ อสโกฺกโนฺต ตติยํ คาถมาห –

๑๑๕. ‘‘อทฺธา ตุวํ ปณฺฑิตโกสิ ราธ, ชานาสิ อตฺถานิ อนาคตานิ;
กถํ นุ สาขามิคํ ทกฺขิสาม, นิทฺธาวิตํ ราชกุลโตว ชมฺม’’นฺติฯ

ตตฺถ **กถํ นู**ติ เกน นุ โข อุปาเยนฯ **ทกฺขิสามา**ติ ทกฺขิสฺสามฯ **นิทฺธาวิต**นฺติ นิวุฏฺฐาปิตํ นิกฺกฑฺฒาปิตํฯ **ชมฺม**นฺติ ลามกํฯ

ตํ สุตฺวา ราโธ จตุตฺถํ คาถมาห –

๑๑๖. ‘‘จาเลติ กณฺณํ ภกุฏึ กโรติ, มุหุํ มุหุํ ภายยเต กุมาเร;
สยเมว ตํ กาหติ กาฬพาหุ, เยนารกา ฐสฺสติ อนฺนปานา’’ติฯ

ตตฺถ **ภายยเต กุมาเร**ติ ราชกุมาเร อุตฺราเสติฯ **เยนารกา ฐสฺสติ อนฺนปานา**ติ เยน การเณน อิมมฺหา อนฺนปานา ทูเร ฐสฺสติ, สยเมว ตํ การณํ กริสฺสติ, มา ตฺวํ เอตสฺส จินฺตยีติ อโตฺถฯ

กาฬพาหุปิ กติปาเหเนว ราชกุมารานํ ปุรโต ฐตฺวา กณฺณจลนาทีนิ กโรโนฺต กุมาเร ภายาเปสิฯ เต ภีตตสิตา วิสฺสรมกํสุฯ ราชา ‘‘กึ เอต’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ สุตฺวา ‘‘นิกฺกฑฺฒถ น’’นฺติ มกฺกฏํ นิกฺกฑฺฒาเปสิฯ สุกานํ ลาภสกฺกาโร ปุน ปากติโก อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา กาฬพาหุ เทวทโตฺต อโหสิ, โปฏฺฐปาโท อานโนฺท, ราโธ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กาฬพาหุชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๓๓๐] ๑๐. สีลวีมํสชาตกวณฺณนา

สีลํ กิเรว กลฺยาณนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต สีลวีมํสกพฺราหฺมณํ อารพฺภ กเถสิฯ เทฺวปิ วตฺถูนิ เหฏฺฐา กถิตาเนวฯ อิธ ปน โพธิสโตฺต พาราณสิรโญฺญ ปุโรหิโต อโหสิฯ โส

อตฺตโน สีลํ วีมํสโนฺต ตีณิ ทิวสานิ เหรญฺญิกผลกโต กหาปณํ คณฺหิฯ ตํ ‘‘โจโร’’ติ คเหตฺวา รโญฺญ ทเสฺสสุํฯ โส รโญฺญ สนฺติเก ฐิโต –

๑๑๗.‘‘สีลํ กิเรว กลฺยาณํ, สีลํ โลเก อนุตฺตรํ;
ปสฺส โฆรวิโส นาโค, สีลวาติ น หญฺญตี’’ติฯ –

อิมาย ปฐมคาถาย สีลํ วเณฺณตฺวา ราชานํ ปพฺพชฺชํ อนุชานาเปตฺวา ปพฺพชิตุํ คจฺฉติฯ

อเถกสฺมิํ ทิวเส สูนาปณโต เสโน มํสเปสิํ คเหตฺวา อากาสํ ปกฺขนฺทิฯ ตมเญฺญ สกุณา ปริวาเรตฺวา ปาทนขตุณฺฑกาทีหิ ปหรนฺติฯ โส ตํ ทุกฺขํ สหิตุํ อสโกฺกโนฺต มํสเปสิํ ฉเฑฺฑสิ, อปโร คณฺหิฯ โสปิ ตเถว วิเหฐิยมาโน ฉเฑฺฑสิ, อถโญฺญ คณฺหิฯ เอวํ โย โย คณฺหิ, ตํ ตํ สกุณา อนุพนฺธิํสุฯ โย โย ฉเฑฺฑสิ, โส โส สุขิโต อโหสิฯ โพธิสโตฺต ตํ ทิสฺวา ‘‘อิเม กามา นาม มํสเปสูปมา, เอเต คณฺหนฺตานํเยว ทุกฺขํ, วิสฺสเชฺชนฺตานํ สุข’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๑๑๘.‘‘ยาวเทวสฺสหู กิญฺจิ, ตาวเทว อขาทิสุํ;
สงฺคมฺม กุลลา โลเก, น หิํสนฺติ อกิญฺจน’’นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – ยาวเทว อสฺส เสนสฺส อหุ กิญฺจิ มุเขน คหิตํ มํสขณฺฑํ, ตาวเทว นํ อิมสฺมิํ โลเก กุลลา สมาคนฺตฺวา อขาทิํสุฯ ตสฺมิํ ปน วิสฺสเชฺช ตเมนํ อกิญฺจนํ นิปฺปลิโพธํ ปกฺขิํ เสสปกฺขิโน น หิํสนฺตีติฯ

โส นครา นิกฺขมิตฺวา อนฺตรามเคฺค เอกสฺมิํ คาเม สายํ เอกสฺส เคเห นิปชฺชิฯ ตตฺถ ปน ปิงฺคลา นาม ทาสี ‘‘อสุกเวลาย อาคเจฺฉยฺยาสี’’ติ เอเกน ปุริเสน สทฺธิํ สเงฺกตมกาสิฯ สา สามิกานํ ปาเท โธวิตฺวา เตสุ นิปเนฺนสุ ตสฺสาคมนํ โอโลเกนฺตี อุมฺมาเร นิสีทิตฺวา ‘‘อิทานิ อาคมิสฺสติ, อิทานิ อาคมิสฺสตี’’ติ ปฐมยามมฺปิ มชฺฌิมยามมฺปิ วีตินาเมสิฯ ปจฺจูสสมเย ปน ‘‘น โส อิทานิ อาคมิสฺสตี’’ติ ฉินฺนาสา หุตฺวา นิปชฺชิตฺวา นิทฺทํ โอกฺกมิฯ โพธิสโตฺต อิทํ การณํ ทิสฺวา ‘‘อยํ ทาสี ‘โส ปุริโส อาคมิสฺสตี’ติ อาสาย เอตฺตกํ กาลํ นิสินฺนา, อิทานิสฺส อนาคมนภาวํ ญตฺวา ฉินฺนาสา หุตฺวา สุขํ สุปติฯ กิเลเสสุ หิ อาสา นาม ทุกฺขํ, นิราสภาโวว สุข’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ตติยํ คาถมาห –

๑๑๙.‘‘สุขํ นิราสา สุปติ, อาสา ผลวตี สุขา;
อาสํ นิราสํ กตฺวาน, สุขํ สุปติ ปิงฺคลา’’ติฯ

ตตฺถ **ผลวตี**ติ ยสฺสา อาสาย ผลํ ลทฺธํ โหติ, สา ตสฺส ผลสฺส สุขตาย สุขา นามฯ **นิราสํ กตฺวานา**ติ อนาสํ กตฺวา ฉินฺทิตฺวา ปชหิตฺวาติ อโตฺถฯ **ปิงฺคลา**ติ เอสา ปิงฺคลทาสี อิทานิ สุขํ สุปตีติฯ

โส ปุนทิวเส ตโต คามา อรญฺญํ ปวิสโนฺต อรเญฺญ เอกํ ตาปสํ ฌานํ อเปฺปตฺวา นิสินฺนํ ทิสฺวา ‘‘อิธโลเก จ ปรโลเก จ ฌานสุขโต อุตฺตริตรํ สุขํ นาม นตฺถี’’ติ จิเนฺตตฺวา จตุตฺถํ คาถมาห –

๑๒๐.‘‘น สมาธิปโร อตฺถิ, อสฺมิํ โลเก ปรมฺหิ จ;
น ปรํ นาปิ อตฺตานํ, วิหิํสติ สมาหิโต’’ติฯ

ตตฺถ **น สมาธิปโร**ติ สมาธิโต ปโร อโญฺญ สุขธมฺโม นาม นตฺถีติฯ

โส อรญฺญํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ฌานาภิญฺญา อุปฺปาเทตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ปุโรหิโต อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สีลวีมํสชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

กุฏิทูสกวโคฺค ตติโยฯ

๔. โกกิลวโคฺค

[๓๓๑] ๑. โกกิลชาตกวณฺณนา

โย เว กาเล อสมฺปเตฺตติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต โกกาลิกํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ ตกฺการิยชาตเก วิตฺถาริตเมวฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส อมโจฺจ โอวาทโก อโหสิ, ราชา พหุภาณี อโหสิฯ โพธิสโตฺต ‘‘ตสฺส พหุภาณิตํ นิเสเธสฺสามี’’ติ เอกํ อุปมํ อุปธาเรโนฺต วิจรติฯ อเถกทิวสํ ราชา อุยฺยานํ คโต มงฺคลสิลาปเฏฺฏ นิสีทิ, ตสฺสุปริ อมฺพรุโกฺข อตฺถิฯ ตเตฺรกสฺมิํ กากกุลาวเก กาฬโกกิลา อตฺตโน อณฺฑกํ นิกฺขิปิตฺวา อคมาสิฯ กากี ตํ โกกิลอณฺฑกํ ปฏิชคฺคิ, อปรภาเค ตโต โกกิลโปตโก นิกฺขมิฯ กากี ‘‘ปุโตฺต เม’’ติ สญฺญาย มุขตุณฺฑเกน โคจรํ อาหริตฺวา ตํ ปฏิชคฺคิฯ โส อวิรูฬฺหปโกฺข อกาเลเยว โกกิลรวํ รวิฯ กากี ‘‘อยํ อิทาเนว ตาว อญฺญํ รวํ รวติ , วฑฺฒโนฺต กิํ กริสฺสตี’’ติ ตุณฺฑเกน โกเฏฺฏตฺวา มาเรตฺวา กุลาวกา ปาเตสิฯ โส รโญฺญ ปาทมูเล ปติฯ

ราชา โพธิสตฺตํ ปุจฺฉิ ‘‘กิเมตํ สหายา’’ติ? โพธิสโตฺต ‘‘อหํ ราชานํ นิวาเรตุํ เอกํ อุปมํ ปริเยสามิ, ลทฺธา ทานิ เม สา’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘มหาราช, อติมุขรา อกาเล พหุภาณิโน เอวรูปํ ลภนฺติฯ อยํ มหาราช, โกกิลโปตโก กากิยา ปุโฏฺฐ อวิรูฬฺหปโกฺข อกาเลเยว โกกิลรวํ รวิฯ อถ นํ กากี ‘นายํ มม ปุตฺตโก’ติ ญตฺวา มุขตุณฺฑเกน โกเฏฺฏตฺวา มาเรตฺวา กุลาวกา ปาเตสิฯ มนุสฺสา วา โหนฺตุ ติรจฺฉานา วา, อกาเล พหุภาณิโน เอวรูปํ ทุกฺขํ ลภนฺตี’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๑๒๑. ‘‘โย เว กาเล อสมฺปเตฺต, อติเวลํ ปภาสติ;
เอวํ โส นิหโต เสติ, โกกิลายิว อตฺรโชฯ

๑๒๒. ‘‘น หิ สตฺถํ สุนิสิตํ, วิสํ หลาหลามิว;
เอวํ นิกเฏฺฐ ปาเตติ, วาจา ทุพฺภาสิตา ยถาฯ

๑๒๓. ‘‘ตสฺมา กาเล อกาเล วา, วาจํ รเกฺขยฺย ปณฺฑิโต;
นาติเวลํ ปภาเสยฺย, อปิ อตฺตสมมฺหิ วาฯ

๑๒๔. ‘‘โย จ กาเล มิตํ ภาเส, มติปุโพฺพ วิจกฺขโณ;
สเพฺพ อมิเตฺต อาเทติ, สุปโณฺณ อุรคามิวา’’ติฯ

ตตฺถ **กาเล อสมฺปเตฺต**ติ อตฺตโน วจนกาเล อสมฺปเตฺตฯ **อติเวล**นฺติ เวลาติกฺกนฺตํ กตฺวา อติเรกปฺปมาณํ ภาสติฯ **หลาหลามิวา**ติ หลาหลํ อิวฯ **นิกเฎฺฐ**ติ ตสฺมิํเยว ขเณ อปฺปมตฺตเก กาเลฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา สุนิสิตสตฺถหลาหลวิสโตปิ ขิปฺปตรํ ทุพฺภาสิตวจนเมว ปาเตสิ, ตสฺมาฯ **กาเล อกาเล วา**ติ วตฺตุํ ยุตฺตกาเล จ อกาเล จ **วาจํ รเกฺขยฺย**, อติเวลํ น ภาเสยฺย อปิ อตฺตนา สเม นินฺนานากรเณปิ ปุคฺคเลติ อโตฺถฯ

มติปุโพฺพติ มติํ ปุเรจาริกํ กตฺวา กถเนน มติปุโพฺพฯ **วิจกฺขโณ**ติ ญาเณน วิจาเรตฺวา อตฺถวินฺทนปุคฺคโล วิจกฺขโณ นามฯ **อุรคามิวา**ติ อุรคํ อิวฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถา สุปโณฺณ สมุทฺทํ โขเภตฺวา มหาโภคํ อุรคํ **อาเทติ** คณฺหาติ, อาทิยิตฺวา จ ตงฺขณเญฺญว นํ สิมฺพลิํ อาโรเปตฺวา มํสํ ขาทติ, เอวเมว โย มติปุพฺพงฺคโม วิจกฺขโณ วตฺตุํ ยุตฺตกาเล มิตํ ภาสติ, โส สเพฺพ อมิเตฺต อาเทติ คณฺหาติ, อตฺตโน วเส วเตฺตตีติฯ

ราชา โพธิสตฺตสฺส ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ตโต ปฎฺฐาย มิตภาณี อโหสิ, ยสญฺจสฺส วเฑฺฒตฺวา มหนฺตตรํ อทาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา โกกิลโปตโก โกกาลิโก อโหสิ, ปณฺฑิตามโจฺจ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

โกกิลชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๓๓๒] ๒. รถลฎฺฐิชาตกวณฺณนา

อปิ หนฺตฺวา หโต พฺรูตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต โกสลรโญฺญ ปุโรหิตํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร รเถน อตฺตโน โภคคามํ คจฺฉโนฺต สมฺพาเธ มเคฺค รถํ ปาเชโนฺต เอกํ สกฎสตฺถํ ทิสฺวา ‘‘ตุมฺหากํ สกฎํ อปเนถา’’ติ คจฺฉโนฺต สกเฎ อนปนียมาเน กุชฺฌิตฺวา ปโตทลฎฺฐิยา ปุริมสกเฎ สากฎิกสฺส รถธุเร ปหริฯ สา รถธุเร ปฎิหตา นิวตฺติตฺวา ตเสฺสว นลาฎํ ปหริฯ ตาวเทวสฺส นลาเฎ คโณฺฑ อุฎฺฐหิฯ โส นิวตฺติตฺวา ‘‘สากฎิเกหิ ปหโฎมฺหี’’ติ รโญฺญ อาโรเจสิฯ สากฎิเก ปโกฺกสาเปตฺวา วินิจฺฉินนฺตา ตเสฺสว โทสํ อทฺทสํสุฯ อเถกทิวสํ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, รโญฺญ กิร ปุโรหิโต ‘สากฎิเกหิ ปหโฎมฺหี’ติ อฑฺฑํ กโรโนฺต สยเมว ปรชฺชี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส เอวรูปํ อกาสิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตเสฺสว วินิจฺฉยามโจฺจ อโหสิฯ อถ รโญฺญ ปุโรหิโต รเถน อตฺตโน โภคคามํ คจฺฉโนฺตติ สพฺพํ ปุริมสทิสเมวฯ อิธ ปน เตน รโญฺญ อาโรจิเต ราชา สยํ วินิจฺฉเย นิสีทิตฺวา สากฎิเก ปโกฺกสาเปตฺวา กมฺมํ อโสเธตฺวาว ‘‘ตุเมฺหหิ มม ปุโรหิตํ โกเฎฺฎตฺวา นลาเฎ คโณฺฑ อุฎฺฐาปิโต’’ติ วตฺวา ‘‘สพฺพสฺสหรณํ เตสํ กโรถา’’ติ อาหฯ อถ นํ โพธิสโตฺต ‘‘ตุเมฺห, มหาราช, กมฺมํ อโสเธตฺวาว เอเตสํ สพฺพสฺสํ หราเปถ, เอกเจฺจ ปน อตฺตนาว อตฺตานํ ปหริตฺวาปิ ‘ปเรน ปหฎมฺหา’ติ วทนฺติ, ตสฺมา อวิจินิตฺวา กาตุํ น ยุตฺตํ, รชฺชํ กาเรเนฺตน นาม นิสาเมตฺวา กมฺมํ กาตุํ วฎฺฎตี’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิฯ

๑๒๕. ‘‘อปิ หนฺตฺวา หโต พฺรูติ, เชตฺวา ชิโตติ ภาสติ;
ปุพฺพมกฺขายิโน ราช, อญฺญทตฺถุ น สทฺทเหฯ

๑๒๖.‘‘ตสฺมา ปณฺฑิตชาติโย, สุเณยฺย อิตรสฺสปิ;
อุภินฺนํ วจนํ สุตฺวา, ยถา ธมฺโม ตถา กเรฯ

๑๒๗.‘‘อลโส คิหี กามโภคี น สาธุ, อสญฺญโต ปพฺพชิโต น สาธุ;
ราชา น สาธุ อนิสมฺมการี, โย ปณฺฑิโต โกธโน ตํ น สาธุฯ

๑๒๘.‘‘นิสมฺม ขตฺติโย กยิรา, นานิสมฺม ทิสมฺปติ;
นิสมฺมการิโน ราช, ยโส กิตฺติ จ วฑฺฒตี’’ติฯ

ตตฺถ **อปิ หนฺตฺวา**ติ อปิ เอโก อตฺตนาว อตฺตานํ หนฺตฺวา ‘‘ปเรน ปหโฏมฺหี’’ติ **พฺรูติ** กเถติฯ **เชตฺวา ชิโต**ติ สยํ วา ปน ปรํ ชิตฺวา ‘‘อหํ ชิโตมฺหี’’ติ ภาสติฯ **อญฺญทตฺถู**ติ มหาราช, ปุพฺพเมว ราชกุลํ คนฺตฺวา อกฺขายนฺตสฺส **ปุพฺพมกฺขายิโน** อญฺญทตฺถุ **น สทฺทเห,** เอกํเสน วจนํ น สทฺทเหยฺยฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา ปฐมตรํ อาคนฺตฺวา กเถนฺตสฺส เอกํเสน วจนํ น สทฺทหาตพฺพํ, ตสฺมาฯ **ยถา ธมฺโม**ติ ยถา วินิจฺฉยสภาโว ฐิโต, ตถา กเรยฺยฯ

อสญฺญโตติ กายาทีหิ อสญฺญโต ทุสฺสีโลฯ **ตํ น สาธู**ติ ยํ ตสฺส ปณฺฑิตสฺส ญาณวโต ปุคฺคลสฺส อาธานคฺคาหิวเสน ทฬฺหโกปสงฺขาตํ โกธนํ, ตํ น สาธุฯ **นานิสมฺมา**ติ น อนิสาเมตฺวาฯ **ทิสมฺปตี**ติ ทิสานํ ปติ, มหาราชฯ **ยโส กิตฺติ จา**ติ อิสฺสริยปริวาโร เจว กิตฺติสทฺโท จ วฑฺฒตีติฯ

ราชา โพธิสตฺตสฺส วจนํ สุตฺวา ธมฺเมน วินิจฺฉินิ, ธมฺเมน วินิจฺฉิยมาเน พฺราหฺมณสฺเสว โทโส ชาโตติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา พฺราหฺมโณ เอตรหิ พฺราหฺมโณว อโหสิ, ปณฺฑิตามจฺโจ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

รถลฏฺฐิชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๓๓๓] ๓. ปกฺกโคธชาตกวณฺณนา

ตเทว เม ตฺวนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ กุฏุมฺพิกํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ เหฏฺฐา วิตฺถาริตเมวฯ อิธ ปน เตสํ อุทฺธารํ สาเธตฺวา อาคจฺฉนฺตานํ อนฺตรามคฺเค ลุทฺทโก ‘‘อุโภปิ ขาทถา’’ติ เอกํ ปกฺกโคธํ อทาสิฯ โส ปุริโส ภริยํ ปานียตฺถาย เปเสตฺวา สพฺพํ โคธํ ขาทิตฺวา ตสฺสา อาคตกาเล ‘‘ภทฺเท, โคธา ปลาตา’’ติ อาหฯ ‘‘สาธุ, สามิ, ปกฺกโคธาย ปลายนฺติยา กึ สกฺกา กาตุ’’นฺติ? สา เชตวเน ปานียํ ปิวิตฺวา สตฺถุ สนฺติเก นิสินฺนา สตฺถารา ‘‘กึ อุปาสิเก, อยํ เต หิตกาโม สสิเนโห อุปการโก’’ติ ปุจฺฉิตา ‘‘ภนฺเต, อหํ เอตสฺส หิตกามา สสิเนหา, อยํ ปน มยิ นิสฺสิเนโห’’ติ อาหฯ สตฺถา ‘‘โหตุ มา จินฺตยิ, เอวํ นาเมส กโรติฯ ยทา ปน เต คุณํ สรติ, ตทา ตุยฺหเมว สพฺพิสฺสริยํ เทตี’’ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีตมฺปิ เหฏฺฐา วุตฺตสทิสเมวฯ อิธ ปน เตสํ นิวตฺตนฺตานํ อนฺตรามคฺเค ลุทฺทโก กิลนฺตภาวํ ทิสฺวา ‘‘เทฺวปิ ชนา ขาทถา’’ติ เอกํ ปกฺกโคธํ อทาสิฯ ราชธีตา ตํ วลฺลิยา พนฺธิตฺวา อาทาย มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ เต เอกํ สรํ ทิสฺวา มคฺคา โอกฺกมฺม อสฺสตฺถมูเล นิสีทึสุฯ ราชปุตฺโต ‘‘คจฺฉ ภทฺเท, สรโต ปทุมินิปตฺเตน อุทกํ อาหร, มํสํ ขาทิสฺสามา’’ติ อาหฯ สา โคธํ สาขาย ลคฺเคตฺวา ปานียตฺถาย คตาฯ อิตโร สพฺพํ โคธํ ขาทิตฺวา อคฺคนงฺคุฏฺฐํ คเหตฺวา ปรมฺมุโข นิสีทิฯ โส ตาย ปานียํ คเหตฺวา อาคตาย ‘‘ภทฺเท, โคธา สาขาย โอตริตฺวา วมฺมิกํ ปาวิสิ, อหํ ธา

วิตฺวา อคฺคนงฺคุฏฺฐํ อคฺคเหสึ, คหิตฏฺฐานํ หเตฺถเยว กตฺวา ฉิชฺชิตฺวา พิลํ ปวิฏฺฐา''ติ อาหฯ ''โหตุ, เทว, ปกฺกโคธาย ปลายนฺติยา กึ กริสฺสาม, เอหิ คจฺฉามา''ติฯ เต ปานียํ ปิวิตฺวา พาราณสึ อคมํสุฯ

ราชปุโตฺต รชฺชํ ปตฺวา ตํ อคฺคมเหสิฏฺฐานมเตฺต ฐเปสิ, สกฺการสมฺมาโน ปนสฺสา นตฺถิฯ โพธิสโตฺต ตสฺสา สกฺการํ กาเรตุกาโม รโญฺญ สนฺติเก ฐตฺวา ''นนุ มยํ อเยฺย ตุมฺหากํ สนฺติกา กิญฺจิ น ลภาม, กึ โน น โอโลเกถา''ติ อาหฯ ''ตาต, อหเมว รโญฺญ สนฺติกา กิญฺจิ น ลภามิ, ตุยฺหํ กึ ทสฺสามิ, ราชาปิ มยฺหํ อิทานิ กึ ทสฺสติ, โส อรญฺญโต อาคมนกาเล ปกฺกโคธํ เอกโกว ขาที''ติ ฯ ''อเยฺย, น เทโว เอวรูปํ กริสฺสติ, มา เอวํ อวจุตฺถา''ติฯ อถ นํ เทวี ''ตุยฺหํ ตํ, ตาต, น ปากฏํ, รโญฺญเยว มยฺหญฺจ ปากฏ''นฺติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๑๒๙.''ตเทว เม ตฺวํ วิทิโต, วนมเชฺฌ รเถสภ;
ยสฺส เต ขคฺคพทฺธสฺส, สนฺนทฺธสฺส ติรีฏิโน;
อสฺสตฺถทุมสาขาย, ปกฺกโคธา ปลายถา''ติฯ

ตตฺถ **ตเทวา**ติ ตสฺมิํเยว กาเล ''อยํ มยฺหํ อทายโก''ติ เอวํ ตฺวํ วิทิโตฯ อเญฺญ ปน ตว สภาวํ น ชานนฺตีติ อโตฺถฯ **ขคฺคพทฺธสฺสา**ติ พทฺธขคฺคสฺสฯ **ติรีฏิโน**ติ ติรีฏวตฺถนิวตฺถสฺส มคฺคาคมนกาเลฯ **ปกฺกโคธา**ติ องฺคารปกฺกา โคธา ปลายถาติฯ

เอวํ รญฺญา กตโทสํ ปริสมเชฺฌ ปากฏํ กตฺวา กเถสิฯ ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต ''อเยฺย, เทวสฺส อปฺปิยกาลโต ปภุติ อุภินฺนมฺปิ อผาสุกํ กตฺวา กสฺมา อิธ วสถา''ติ วตฺวา เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๓๐.''นเม นมนฺตสฺส ภเช ภชนฺตํ, กิจฺจานุกุพฺพสฺส กเรยฺย กิจฺจํ;
นานตฺถกามสฺส กเรยฺย อตฺถํ, อสมฺภชนฺตมฺปิ น สมฺภเชยฺยฯ

๑๓๑.''จเช จชนฺตํ วนถํ น กยิรา, อเปตจิเตฺตน น สมฺภเชยฺย;
ทิโช ทุมํ ขีณผลนฺติ ญตฺวา, อญฺญํ สเมเกฺขยฺย มหา หิ โลโก''ติฯ

ตตฺถ **นเม นมนฺตสฺสา**ติ โย อตฺตนิ มุทุจิเตฺตน นมติ, ตเสฺสว ปฏินเมยฺยฯ **กิจฺจานุกุพฺพสฺสา**ติ อตฺตโน อุปฺปนฺนํ กิจฺจํ อนุกุพฺพนฺตเสฺสวฯ **อนตฺถกามสฺสา**ติ อวฑฺฒิกามสฺสฯ **วนถํ น กยิรา**ติ ตสฺมิํ จชเนฺต ตณฺหาเสฺนหํ น กเรยฺยฯ **อเปตจิเตฺตนา**ติ อปคตจิเตฺตน วิรตฺตจิเตฺตนฯ **น สมฺภเชยฺยา**ติ น สมาคเจฺฉยฺยฯ **อญฺญํ สเมเกฺขยฺยา**ติ อญฺญํ **โอโลเกยฺย, ยถา ทิโช ขีณผลํ ทุมํ** รุกฺขํ ญตฺวา อญฺญํ ผลภริตํ รุกฺขํ คจฺฉติ, ตถา ขีณราคํ ปุริสํ ญตฺวา อญฺญํ สสิเนหํ อุปคเจฺฉยฺยาติ อธิปฺปาโยฯ

ราชา โพธิสเตฺต กเถเนฺต เอว ตสฺสา คุณํ สริตฺวา ''ภเทฺท, เอตฺตกํ กาลํ ตว คุณํ น สลฺลเกฺขสึ, ปณฺฑิตสฺสเยว กถาย สลฺลเกฺขสึ, มม อปราธํ สหนฺติยา อิทํ สกลรชฺชํ ตุยฺหเมว ทมฺมี''ติ วตฺวา จตุตฺถํ คาถมาห –

๑๓๒.''โส เต กริสฺสามิ ยถานุภาวํ, กตญฺญุตํ ขตฺติเย เปกฺขมาโน;
สพฺพญฺจ เต อิสฺสริยํ ททามิ, ยสฺสิจฺฉสี ตสฺส ตุวํ ททามี''ติฯ

ตตฺถ **โส**ติ โส อหํฯ **ยถานุภาว**นฺติ ยถาสตฺติ ยถาพลํฯ **ยสฺสิจฺฉสี**ติ ยสฺส อิจฺฉสิ, ตสฺส อิทํ รชฺชํ อาทึ กตฺวา ยํ ตฺวํ อิจฺฉสิ, ตํ ททามีติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ราชา เทวิยา สพฺพิสฺสริยํ อทาสิ, ‘‘อิมินาหํ เอติสฺสา คุณํ สราปิโต’’ติ ปณฺฑิตสฺสปิ มหนฺตํ อิสฺสริยํ อทาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุโภ ชยมฺปติกา โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหึสุฯ

ตทา ชยมฺปติกา เอตรหิ ชยมฺปติกาว อเหสุํ, ปณฺฑิตามโจฺจ ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

ปกฺกโคธชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๓๓๔] ๔. ราโชวาทชาตกวณฺณนา

ควํ เจ ตรมานานนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ราโชวาทํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ **เตสกุณชาตเก** (ชา. ๒.๑๗.๑ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ อิธ ปน สตฺถา ‘‘มหาราช, โปราณกราชาโนปิ ปณฺฑิตานํ กถํ สุตฺวา ธเมฺมน สเมน รชฺชํ กาเรนฺตา สคฺคปุรํ ปูรยมานา คมิํสู’’ติ วตฺวา รญฺญา ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต สิกฺขิตสพฺพสิโปฺป อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา รมณีเย หิมวนฺตปเทเส วนมูลผลาหาโร วิหาสิฯ อถ ราชา อคุณปริเยสโก หุตฺวา ‘‘อตฺถิ นุ โข เม โกจิ อคุณํ กเถโนฺต’’ติ ปริเยสโนฺต อโนฺตชเน จ พหิชเน จ อโนฺตนคเร จ พหินคเร จ กญฺจิ อตฺตโน อวณฺณวาทิํ อทิสฺวา ‘‘ชนปเท นุ โข กถ’’นฺติ อญฺญาตกเวเสน ชนปทํ จริฯ ตตฺราปิ อวณฺณวาทิํ อปสฺสโนฺต อตฺตโน คุณกถเมว สุตฺวา ‘‘หิมวนฺตปเทเส นุ โข กถ’’นฺติ อรญฺญํ ปวิสิตฺวา วิจรโนฺต โพธิสตฺตสฺส อสฺสมํ ปตฺวา ตํ อภิวาเทตฺวา กตปฏิสนฺถาโร เอกมนฺตํ นิสีทิฯ

ตทา โพธิสโตฺต อรญฺญโต ปริปกฺกานิ นิโคฺรธผลานิ อาหริตฺวา ปริภุญฺชิ, ตานิ โหนฺติ มธุรานิ โอชวนฺตานิ สกฺขรจุณฺณสมรสานิฯ โส ราชานมฺปิ อามเนฺตตฺวา ‘‘อิมํ มหาปุญฺญ, นิโคฺรธปกฺกผลํ ขาทิตฺวา ปานียํ ปิวา’’ติ อาหฯ ราชา ตถา กตฺวา โพธิสตฺตํ ปุจฺฉิ ‘‘กิํ นุ โข, ภเนฺต, อิมํ นิโคฺรธปกฺกํ อติ วิย มธุร’’นฺติ? ‘‘มหาปุญฺญ, นูน ราชา ธเมฺมน สเมน รชฺชํ กาเรติ, เตเนตํ มธุรนฺติฯ รโญฺญ อธมฺมิกกาเล อมธุรํ นุ โข, ภเนฺต, โหตี’’ติฯ ‘‘อาม, มหาปุญฺญ, ราชูสุ อธมฺมิเกสุ เตลมธุผาณิตาทีนิปิ วนมูลผลานิปิ อมธุรานิ โหนฺติ นิโรชานิ, น เกวลํ เอตานิ, สกลมฺปิ รฏฺฐํ นิโรชํ กสฏํ โหติฯ เตสุ ปน ธมฺมิเกสุ สพฺพานิ ตานิ มธุรานิ โหนฺติ โอชวนฺตานิ, สกลมฺปิ รฏฺฐํ โอชวนฺตเมว โหตี’’ติฯ ราชา ‘‘เอวํ ภวิสฺสติ, ภเนฺต’’ติ อตฺตโน ราชภาวํ อชานาเปตฺวาว โพธิสตฺตํ วนฺทิตฺวา พาราณสิํ คนฺตฺวา ‘‘ตาปสสฺส วจนํ วีมํสิสฺสามี’’ติ อธเมฺมน รชฺชํ กาเรตฺวา ‘‘อิทานิ ชานิสฺสามี’’ติ กิญฺจิ กาลํ วีตินาเมตฺวา ปุน ตตฺถ คนฺตฺวา ตํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ

โพธิสโตฺตปิสฺส ตเถว วตฺวา นิโคฺรธปกฺกํ อทาสิ, ตํ ตสฺส ติตฺตกรสํ อโหสิฯ ราชา ‘‘อมธุรํ นิรส’’นฺติ สห เขเฬน ฉเฑฺฑตฺวา ‘‘ติตฺตกํ, ภเนฺต’’ติ อาหฯ โพธิสโตฺต ‘‘มหาปุญฺญ, นูน ราชา อธมฺมิโก ภวิสฺสติฯ ราชูนญฺหิ อธมฺมิกกาเล อรเญฺญ ผลาผลํ อาทิํ กตฺวา สพฺพํ อมธุรํ นิโรชํ ชาต’’นฺติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๑๓๓. ‘‘คเว เจ ตรมานานํ, ชิมฺหํ คจฺฉติ ปุงฺคโว;
สพฺพา ตา ชิมฺหํ คจฺฉนฺติ, เนเตฺต ชิมฺหํ คเต สติฯ

๑๓๔. ‘‘เอวเมว มนุเสฺสสุ, โย โหติ เสฏฺฐสมฺมโต;
โส เจ อธมฺมํ จรติ, ปเคว อิตรา ปชา;
สพฺพํ รฏฺฐํ ทุขํ เสติ, ราชา เจ โหติ อธมฺมิโกฯ

๑๓๕. ‘‘ควํ เจ ตรมานานํ, อุชุํ คจฺฉติ ปุงฺคโว;
สพฺพา คาวี อุชุํ ยนฺติ, เนเตฺต อุชุํ คเต สติฯ

๑๓๖. ‘‘เอวเมว มนุเสฺสสุ, โย โหติ เสฏฺฐสมฺมโต;
โส สเจ ธมฺมํ จรติ, ปเคว อิตรา ปชา;
สพฺพํ รฏฺฐํ สุขํ เสติ, ราชา เจ โหติ ธมฺมิโก’’ติฯ

ตตฺถ **ควนฺ**ติ คุนฺนํฯ **ตรมานาน**นฺติ นทึ โอตรนฺตานํฯ **ชิมฺหนฺ**ติ กุฏิลํ วงฺกํฯ **เนเตฺต**ติ นายเก คเหตฺวา คจฺฉเนฺต ควเชฏฺฐเก อุสเภ ปุงฺคเวฯ **ปเคว อิตรา ปชา**ติ อิตเร สตฺตา ปุเรตรเมว อธมฺมํ จรนฺตีติ อโตฺถฯ **ทุขํ เสตี**ติ น เกวลํ เสติ, จตูสุปิ อิริยาปเถสุ ทุกฺขเมว วินฺทติฯ **อธมฺมิโก**ติ ยทิ ราชา ฉนฺทาทิอคติคมนวเสน อธมฺมิโก โหติฯ **สุขํ เสตี**ติ สเจ ราชา อคติคมนํ ปหาย ธมฺมิโก โหติ, สพฺพํ รฏฺฐํ จตูสุ อิริยาปเถสุ สุขปฺปเตฺตเมว โหตีติฯ

ราชา โพธิสตฺตสฺส ธมฺมํ สุตฺวา อตฺตโน ราชภาวํ ชานาเปตฺวา ‘‘ภเนฺต, ปุเพฺพ นิโครธปกฺกํ อหเมว มธุรํ กตฺวา ติตฺตกํ อกาสึ, อิทานิ ปุน มธุรํ กริสฺสามี’’ติ โพธิสตฺตํ วนฺทิตฺวา นครํ คนฺตฺวา ธเมฺมน รชฺชํ กาเรโนฺต สพฺพํ ปฏิปากติกํ อกาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, ตาปโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ราโชวาทชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๓๓๕] ๕. ชมฺพุกชาตกวณฺณนา

พฺรหา ปวฑฺฒกาโย โสติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต เทวทตฺตสฺส สุคตาลยกรณํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ เหฏฺฐา วิตฺถาริตเมว, อยํ ปเนตฺถ สเงฺขโปฯ สตฺถารา ‘‘สาริปุตฺต, เทวทโตฺต ตุเมฺห ทิสฺวา กึ อกาสี’’ติ วุโตฺต เถโร อาห ‘‘ภเนฺต, โส ตุมฺหากํ อนุกโรโนฺต มม หเตฺถ พีชนึ ทตฺวา นิปชฺชิฯ อถ นํ โกกาลิโก อุเร ชณฺณุนา ปหริ, อิติ โส ตุมฺหากํ อนุกโรโนฺต ทุกฺขํ อนุภวี’’ติฯ ตํ สุตฺวา สตฺถา ‘‘น โข, สาริปุตฺต, เทวทโตฺต อิทาเนว มม อนุกโรโนฺต ทุกฺขํ อนุโภติ, ปุเพฺพเปส อนุโภสิเยวา’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต สีหโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา หิมวเนฺต คุหายํ วสโนฺต เอกทิวสํ มหึสํ วธิตฺวา มํสํ ขาทิตฺวา ปานียํ ปิวิตฺวา คุหํ อาคจฺฉติฯ เอโก สิงฺคาโล ตํ ทิสฺวา ปลายิตุํ อสโกฺกโนฺต อุเรน นิปชฺชิ, ‘‘กึ ชมฺพุกา’’ติ จ วุเตฺต ‘‘อุปฏฺฐหิสฺสามิ ตํ, ภทฺทเนฺต’’ติ อาหฯ สีโห ‘‘เตน หิ เอหี’’ติ ตํ อตฺตโน วสนฏฺฐานํ เนตฺวา ทิวเส ทิวเส มํสํ อาหริตฺวา โปเสสิฯ ตสฺส สีหวิฆาเสน ถูลสรีรตํ ปตฺตสฺส เอกทิวสํ มาโน อุปฺปชฺชิฯ โส สีหํ อุปสงฺกมิตฺวา อาห ‘‘อหํ, สามิ, นิจฺจกาลํ ตุมฺหากํ ปลิโพโธ, ตุเมฺห นิจฺจํ มํสํ อาหริตฺวา มํ โปเสถ, อชฺช ตุเมฺห อิเธว โหถ, อหํ เอกํ วารณํ วธิตฺวา มํสํ ขาทิตฺวา ตุมฺหากมฺปิ อาหริสฺ

สามี’’ติฯ สีโห ‘‘มา เต , ชมฺพุก, เอตํ รุจฺจิ, น ตฺวํ วารณํ วธิตฺวา มํสขาทกโยนิยํ นิพฺพโตฺต, อหํ เต วารณํ วธิตฺวา ทสฺสามิ, วารโณ นาม มหากาโย ปวฑฺฒกาโย, มา วารณํ คณฺหิ, มม วจนํ กโรหี’’ติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาหฯ

๑๓๗. ‘‘พฺรหา ปวฑฺฒกาโย โส, ทีฆทาโฐ จ ชมฺพุก;
น ตฺวํ ตตฺถ กุเล ชาโต, ยตฺถ คณฺหนฺติ กุญฺชร’’นฺติฯ

ตตฺถ **พฺรหา**ติ มหนฺโตฯ **ปวฑฺฒกาโย**ติ อุทฺธํ อุคฺคตกาโยฯ **ทีฆทาโฐ**ติ ทีฆทนฺโต เตหิ ทเนฺตหิ ตุมฺหาทิเส ปหริตฺวา ชีวิตกฺขเย ปาเปติฯ **ยตฺถา**ติ ยสฺมิํ สีหกุเล ชาตา มตฺตวารณํ คณฺหนฺติ, ตฺวํ น ตตฺถ ชาโต, สิงฺคาลกุเล ปน ชาโตสีติ อโตฺถฯ

สิงฺคาโล สีเหน วาริโตเยว คุหา นิกฺขมิตฺวา ติกฺขตฺตุํ ‘‘พุกฺก พุกฺกา’’ติ สิงฺคาลิกํ นทํ นทิตฺวา ปพฺพตกูเฏ ฐิโต ปพฺพตปาทํ โอโลเกโนฺต เอกํ กาฬวารณํ ปพฺพตปาเทน อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา อุลฺลงฺฆิตฺวา ‘‘ตสฺส กุเมฺภ ปติสฺสามี’’ติ ปริวตฺติตฺวา ปาทมูเล ปติฯ วารโณ ปุริมปาทํ อุกฺขิปิตฺวา ตสฺส มตฺถเก ปติฏฺฐาเปสิ, สีสํ ภิชฺชิตฺวา จุณฺณวิจุณฺณํ ชาตํ ฯ โส ตเตฺถว อนุตฺถุนโนฺต สยิ, วารโณ โกญฺจนาทํ กโรโนฺต ปกฺกามิฯ โพธิสโตฺต คนฺตฺวา ปพฺพตมตฺถเก ฐิโต ตํ วินาสปฺปตฺตํ ทิสฺวา ‘‘อตฺตโน มานํ นิสฺสาย นโฏฺฐ สิงฺคาโล’’ติ ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๑๓๘. ‘‘อสีโห สีหมาเนน, โย อตฺตานํ วิกุพฺพติ;
โกตฺถูว คชมาสชฺช, เสติ ภูมฺยา อนุตฺถุนํฯ

๑๓๙. ‘‘ยสสฺสิโน อุตฺตมปุคฺคลสฺส, สญฺชาตขนฺธสฺส มหพฺพลสฺส;
อสเมกฺขิย ถามพลูปปตฺติํ, ส เสติ นาเคน หโตยํ ชมฺพุโกฯ

๑๔๐. ‘‘โย จีธ กมฺมํ กุรุเต ปมาย, ถามพฺพลํ อตฺตนิ สํวิทิตฺวา;
ชเปฺปน มเนฺตน สุภาสิเตน, ปริกฺขวา โส วิปุลํ ชินาตี’’ติฯ

ตตฺถ **วิกุพฺพตี**ติ ปริวเตฺตติฯ **โกตฺถูวา**ติ สิงฺคาโล วิยฯ **อนุตฺถุน**นฺติ อนุตฺถุนโนฺตฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถา อยํ โกตฺถุ มหนฺตํ คชํ ปตฺวา อนุตฺถุนโนฺต ภูมิยํ เสติ, เอวํ โย อโญฺญ ทุพฺพโล พลวตา วิคฺคหํ กโรติ, โสปิ เอวรูโปว โหตีติฯ

ยสสฺสิโนติ อิสฺสริยวโตฯ **อุตฺตมปุคฺคลสฺสา**ติ กายพเลน จ ญาณพเลน จ อุตฺตมปุคฺคลสฺสฯ **สญฺชาตขนฺธสฺสา**ติ สุสณฺฐิตมหาขนฺธสฺสฯ **มหพฺพลสฺสา**ติเอ มหาถามสฺสฯ **ถามพลูปปตฺติ**นฺติ เอวรูปสฺส สีหสฺส ถามสงฺขาตํ พลเญฺจว สีหชาติสงฺขาตํ อุปปตฺติญฺจ อชานิตฺวา, กายถามญฺจ ญาณพลญฺจ สีหอุปปตฺติญฺจ อชานิตฺวาติ อโตฺถฯ **ส เสตี**ติ อตฺตานมฺปิ สีเหน สทิสํ มญฺญมาโน, โส อยํ ชมฺพุโก นาเคน หโต มตสยนํ เสติฯ

ปมายาติ ปมินิตฺวา อุปปริกฺขิตฺวาฯ ‘‘ปมาณา’’ติปิ ปาโฐ, อตฺตโน ปมาณํ คเหตฺวา โย อตฺตโน ปมาเณน กมฺมํ กุรุเตติ อโตฺถฯ **ถามพฺพล**นฺติ ถามสงฺขาตํ พลํ, กายถามญฺจ ญาณพลญฺจาติปิ อโตฺถฯ **ชเปฺปนา**ติ ชเปน, อเชฺฌเนนาติ อโตฺถฯ **มเนฺตนา**ติ อเญฺญหิ ปณฺฑิเตหิ สทฺธิํ มเนฺตตฺวา กรเณนฯ **สุภาสิเตนา**ติ สจฺจาทิคุณยุเตฺตน อนวชฺชวจเนนฯ **ปริกฺขวา**ติ ปริกฺขาสมฺปโนฺนฯ **โส วิปุลํ ชินาตี**ติ โย เอวรูโป โหติ, ยํ กิญฺจิ กมฺมํ กุรุมาโน อตฺตโน

ถามญฺจ พลญฺจ ญตฺวา ชปฺปมนฺตวเสน ปริจฺฉินฺทิตฺวา สุภาสิตํ ภาสนฺโต กโรติ, โส วิปุลํ มหนฺตํ อตฺถํ ชินาติ น ปริหายตีติฯ

เอวํ โพธิสตฺโต อิมาหิ ตีหิ คาถาหิ อิมสฺมึ โลเก กตฺตพฺพยุตฺตกํ กมฺมํ กเถสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สิงฺคาโล เทวทตฺโต อโหสิ, สีโห ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ชมฺพุกชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๓๓๖] ๖. พฺรหาฉตฺตชาตกวณฺณนา

ติณํ ติณนฺติ ลปสีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต กุหกภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุ กถิตเมวฯ

อตีเต ปน พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ตสฺส อตฺถธมฺมานุสาสโก อมจฺโจ อโหสิฯ พาราณสิราชา มหติยา เสนาย โกสลราชานํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา สาวตฺถึ ปตฺวา ยุทฺเธน นครํ ปวิสิตฺวา ราชานํ คณฺหิฯ โกสลรโญฺญ ปน ปุตฺโต ฉตฺโต นาม กุมาโร อตฺถิฯ โส อญฺญาตกเวเสน นิกฺขมิตฺวา ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา ตโย เวเท จ อฏฺฐารส สิปฺปานิ จ อุคฺคณฺหิตฺวา ตกฺกสิลโต นิกฺขมฺม สพฺพสมยสิปฺปานิ สิกฺขนฺโต เอกํ ปจฺจนฺตคามํ ปาปุณิฯ ตํ นิสฺสาย ปญฺจสตตาปสา อรเญฺญ ปณฺณสาลาสุ วสนฺติฯ กุมาโร เต อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘อิเมสมฺปิ สนฺติเก กิญฺจิ สิกฺขิสฺสามี’’ติ ปพฺพชิตฺวา ยํ เต ชานนฺติ, ตํ สพฺพํ อุคฺคณฺหิฯ โส อปรภาเค คณสตฺถา ชาโตฯ

อเถกทิวสํ อิสิคณํ อามเนฺตตฺวา ‘‘มาริสา, กสฺมา มชฺฌิมเทสํ น คจฺฉถา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘มาริส, มชฺฌิมเทเส มนุสฺสา นาม ปณฺฑิตา, เต ปญฺหํ ปุจฺฉนฺติ, อนุโมทนํ การาเปนฺติ, มงฺคลํ ภณาเปนฺติ, อสโกฺกเนฺต ครหนฺติ, มยํ เตน ภเยน น คจฺฉามา’’ติฯ ‘‘มา ตุเมฺห ภายถ, อหเมตํ สพฺพํ กริสฺสามี’’ติฯ ‘‘เตน หิ คจฺฉามา’’ติ สเพฺพ อตฺตโน อตฺตโน ขาริวิวิธมาทาย อนุปุเพฺพน พาราณสึ ปตฺตาฯ พาราณสิราชาปิ โกสลรชฺชํ อตฺตโน หตฺถคตํ กตฺวา ตตฺถ ราชยุเตฺต ฐเปตฺวา สยํ ตตฺถ วิชฺชมานํ ธนํ คเหตฺวา พาราณสึ คนฺตฺวา อุยฺยาเน โลหจาฏิโย ปูราเปตฺวา นิทหิตฺวา ตสฺมึ สมเย พาราณสิยเมว วสติฯ อถ เต อิสโย ราชุยฺยาเน รตฺตึ วสิตฺวา ปุนทิวเส นครํ ภิกฺขาย ปวิสิตฺวา ราชทฺวารํ อคมํสุฯ ราชา เตสํ อิริยาปเถสุ ปสีทิตฺวา ปโกฺกสาเปตฺวา มหาตเล นิสีทาเปตฺวา ยาคุขชฺชกํ ทตฺวา ยาว ภตฺตกาลา ตํ ตํ ปญฺหํ ปุจฺฉิฯ ฉตฺโต รโญฺญ จิตฺตํ อาราเธนฺโต สพฺพปเญฺห วิสฺสเชฺชตฺวา ภตฺตกิจฺจาวสาเน วิจิตฺรํ อนุโมทนํ อกาสิฯ ราชา สุฏฺฐุตรํ ปสโนฺน ปฏิญฺญํ คเหตฺวา สเพฺพปิ เต อุยฺยาเน วาสาเปสิฯ

ฉตฺโต นิธิอุทฺธรณมนฺตํ ชานาติฯ โส ตตฺถ วสโนฺต ‘‘กหํ นุ โข อิมินา มม ปิตุ สนฺตกํ ธนํ นิทหิต’’นฺติ มนฺตํ ปริวเตฺตตฺวา โอโลเกโนฺต อุยฺยาเน นิทหิตภาวํ ญตฺวา ‘‘อิทํ ธนํ คเหตฺวา มม รชฺชํ คณฺหิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ตาปเส อามเนฺตตฺวา ‘‘มาริสา, อหํ โกสลรโญฺญ ปุตฺโต, พาราณสิรญฺญา อมฺหากํ รเชฺช คหิเต อญฺญาตกเวเสน นิกฺขมิตฺวา เอตฺตกํ กาลํ อตฺตโน ชีวิตํ อนุรกฺขึ, อิทานิ กุลสนฺตกํ ธนํ ลทฺธํ, อหํ เอตํ อาทาย คนฺตฺวา อตฺตโน รชฺชํ คณฺหิสฺสามิ, ตุเมฺห กึ กริสฺสถา’’ติ อาหฯ ‘‘มยมฺปิ ตยาว สทฺธึ คมิสฺสามา’’ติ ฯ โส ‘‘สาธู’’ติ มหเนฺต มหเนฺต จมฺมปสิพฺพเก กาเรตฺวา รตฺติภาเค ภูมึ ขณิตฺวา ธนจาฏิโย อุทฺธริตฺวา ปสิพฺพเกสุ ธนํ ปกฺขิปิตฺวา จาฏิโย ติณสฺส ปูราเปตฺวา ปญฺจ จ อิสิสตานิ อเญฺญ จ มนุเสฺส ธนํ คาหาเปตฺวา

ปลายิตฺวา สาวตฺถึ คนฺตฺวา สเพฺพ ราชยุเตฺต คาหาเปตฺวา รชฺชํ คเหตฺวา ปาการอฏฺฏาลกาทิปฏิสงฺขรณํ การาเปตฺวา ปุน สปตฺตรชฺชํ ยุเทฺธน อคฺคเหตพฺพํ กตฺวา นครํ อชฺฌาวสติฯ พาราณสิรโญฺญปิ “ตาปสา อุยฺยานโต ธนํ คเหตฺวา ปลาตา”ติ อาโรจยึสุฯ โส อุยฺยานํ คนฺตฺวา จาฏิโย วิวราเปตฺวา ติณเมว ปสฺสิ, ตสฺส ธนํ นิสฺสาย มหโนฺต โสโก อุปฺปชฺชิฯ โส นครํ คนฺตฺวา “ติณํ ติณ”นฺติ วิปฺปลปโนฺต จรติ, นาสฺส โกจิ โสกํ นิพฺพาเปตุํ สโกฺกติฯ

โพธิสโตฺต จิเนฺตสิ “รโญฺญ มหโนฺต โสโก, วิปฺปลปโนฺต จรติ, ฐเปตฺวา โข ปน มํ นาสฺส อโญฺญ โกจิ โสกํ วิโนเทตุํ สมโตฺถ, นิโสฺสกํ นํ กริสฺสามี”ติฯ โส เอกทิวสํ เตน สทฺธึ สุขนิสิโนฺน ตสฺส วิปฺปลปนกาเล ปฐมํ คาถมาห –

๑๔๑. “ติณํ ติณนฺติ ลปสิ, โก นุ เต ติณมาหริ;
กึ นุ เต ติณกิจฺจตฺถิ, ติณเมว ปภาสสี”ติฯ

ตตฺถ **กึ นุ เต ติณกิจฺจตฺถี**ติ กึ นุ ตว ติเณน กิจฺจํ กาตพฺพํ อตฺถิฯ **ติณเมว ปภาสสี**ติ ตฺวญฺหิ เกวลํ “ติณํ ติณ”นฺติ ติณเมว ปภาสสิ, “อสุกติณํ นามา”ติ น กเถสิ, ติณนามํ ตาวสฺส กเถหิ “อสุกติณํ นามา”ติ, มยํ เต อาหริสฺสาม, อถ ปน เต ติเณนโตฺถ นตฺถิ, นิกฺการณา มา วิปฺปลปีติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ทุติยํ คาถมาห –

๑๔๒. “อิธาคมา พฺรหฺมจารี, พฺรหา ฉโตฺต พหุสฺสุโต;
โส เม สพฺพํ สมาทาย, ติณํ นิกฺขิปฺป คจฺฉตี”ติฯ

ตตฺถ **พฺรหา**ติ ทีโฆฯ **ฉโตฺต**ติ ตสฺส นามํฯ **สพฺพํ สมาทายา**ติ สพฺพํ ธนํ คเหตฺวาฯ **ติณํ นิกฺขิปฺป คจฺฉตี**ติ จาฏีสุ ติณํ นิกฺขิปิตฺวา คโตติ ทเสฺสโนฺต เอวมาหฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต ตติยํ คาถมาห –

๑๔๓. “เอเวตํ โหติ กตฺตพฺพํ, อเปฺปน พหุมิจฺฉตา;
สพฺพํ สกสฺส อาทานํ, อนาทานํ ติณสฺส จา”ติฯ

ตสฺสโตฺถ – อเปฺปน ติเณน พหุธนํ อิจฺฉตา เอวํ เอตํ กตฺตพฺพํ โหติ, ยทิทํ ปิตุ สนฺตกตฺตา สกสฺส ธนสฺส สพฺพํ อาทานํ อคยฺหูปคสฺส ติณสฺส จ อนาทานํฯ อิติ, มหาราช, โส พฺรหา ฉโตฺต คเหตพฺพยุตฺตกํ อตฺตโน ปิตุ สนฺตกํ ธนํ คเหตฺวา อคฺคเหตพฺพยุตฺตกํ ติณํ จาฏีสุ ปกฺขิปิตฺวา คโต, ตตฺถ กา ปริเทวนาติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา จตุตฺถํ คาถมาห –

๑๔๔. “สีลวโนฺต น กุพฺพนฺติ, พาโล สีลานิ กุพฺพติ;
อนิจฺจสีลํ ทุสฺสีลฺยํ, กึ ปณฺฑิจฺจํ กริสฺสตี”ติฯ

ตตฺถ **สีลวโนฺต**ติ เย สีลสมฺปนฺนา พฺรหฺมจารโย, เต เอวรูปํ น กุพฺพนฺติฯ **พาโล สีลานิ กุพฺพตี**ติ พาโล ปน ทุราจาโร เอวรูปานิ อตฺตโน อนาจารสงฺขาตานิ สีลานิ กโรติฯ **อนิจฺจสีล**นฺติ อทฺธุเวน ทีฆรตฺตํ อปฺปวเตฺตน สีเลน สมนฺนาคตํฯ **ทุสฺสีลฺย**นฺติ ทุสฺสีลํฯ **กึ ปณฺฑิจฺจํ กริสฺสตี**ติ เอวรูปํ ปุคฺคลํ พาหุสจฺจปริภาวิตํ ปณฺฑิจฺจํ กึ กริสฺสติ กึ สมฺปาเทสฺสติ, วิปตฺติเม

วสฺส กริสฺสตีติฯ ตํ ครหโนฺต วตฺวา โส ตาย โพธิสตฺตสฺส กถาย นิโสฺสโก หุตฺวา ธเมฺมน รชฺชํ กาเรสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา พฺรหาฉโตฺต กุหกภิกฺขุ อโหสิ, ปณฺฑิตามโจฺจ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

พฺรหาฉตฺตชาตกวณฺณนา ฉฎฺฐาฯ

[๓๓๗] ๗. ปีฐชาตกวณฺณนา

น เต ปีฐมทายิมฺหาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร ชนปทโต เชตวนํ คนฺตฺวา ปตฺตจีวรํ ปฎิสาเมตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา สามเณรทหเร ปุจฺฉิ ‘‘อาวุโส, สาวตฺถิยํ อาคนฺตุกภิกฺขูนํ เก อุปการกา’’ติ ฯ ‘‘อาวุโส, อนาถปิณฺฑิโก นาม มหาเสฎฺฐิ, วิสาขา นาม มหาอุปาสิกา เอเต ภิกฺขุสงฺฆสฺส อุปการกา มาตาปิตุฎฺฐานิยา’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ ปุนทิวเส ปาโตว เอกภิกฺขุสฺสปิ อปวิฎฺฐกาเล อนาถปิณฺฑิกสฺส ฆรทฺวารํ อคมาสิฯ ตํ อเวลาย คตตฺตา โกจิ น โอโลเกสิ ฯ โส ตโต กิญฺจิ อลภิตฺวา วิสาขาย ฆรทฺวารํ คโตฯ ตตฺราปิ อติปาโตว คตตฺตา กิญฺจิ น ลภิฯ โส ตตฺถ ตตฺถ วิจริตฺวา ปุนาคจฺฉโนฺต ยาคุยา นิฎฺฐิตาย คโต, ปุนปิ ตตฺถ ตตฺถ วิจริตฺวา ภเตฺต นิฎฺฐิเต คโตฯ โส วิหารํ คนฺตฺวา ‘‘เทฺวปิ กุลานิ อสฺสทฺธานิ อปฺปสนฺนานิ เอว, อิเม ภิกฺขู ปน ‘สทฺธานิ ปสนฺนานี’ติ กเถนฺตี’’ติ ตานิ กุลานิ ปริภวโนฺต จรติฯ

อเถกทิวสํ ธมฺมสภายํ ภิกฺขู กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, อสุโก กิร ชานปโท ภิกฺขุ อติกาลเสฺสว กุลทฺวารํ คโต ภิกฺขํ อลภิตฺวา กุลานิ ปริภวโนฺต จรตี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กายนุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ตํ ภิกฺขุํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ภิกฺขู’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘กสฺมา ตฺวํ ภิกฺขุ กุชฺฌสิ, ปุเพฺพ อนุปฺปเนฺน พุเทฺธ ตาปสาปิ ตาว กุลทฺวารํ คนฺตฺวา ภิกฺขํ อลภิตฺวา น กุชฺฌิํสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา อปรภาเค ตาปสปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา หิมวเนฺต จิรํ วสิตฺวา โลณมฺพิลเสวนตฺถาย พาราณสิํ ปตฺวา อุยฺยาเน วสิตฺวา ปุนทิวเส นครํ ภิกฺขาย ปาวิสิฯ ตทา พาราณสิเสฎฺฐิ สโทฺธ โหติ ปสโนฺนฯ โพธิสโตฺต ‘‘กตรํ กุลฆรํ สทฺธ’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘เสฎฺฐิฆร’’นฺติ สุตฺวา เสฎฺฐิโน ฆรทฺวารํ อคมาสิฯ ตสฺมิํ ขเณ เสฎฺฐิ ราชุปฎฺฐานํ คโต, มนุสฺสาปิ นํ น ปสฺสิํสุ, โส นิวตฺติตฺวา คจฺฉติฯ อถ นํ เสฎฺฐิ ราชกุลโต นิวตฺตโนฺต ทิสฺวา วนฺทิตฺวา ภิกฺขาภาชนํ คเหตฺวา ฆรํ เนตฺวา นิสีทาเปตฺวา ปาทโธวนเตลมกฺขนยาคุขชฺชกาทีหิ สนฺตเปฺปตฺวา อนฺตราภเตฺต กิญฺจิ การณํ อปุจฺฉิตฺวา กตภตฺตกิจฺจํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน ‘‘ภเนฺต, อมฺหากํ ฆรทฺวารํ อาคตา นาม ยาจกา วา ธมฺมิกสมณพฺราหฺมณา วา สกฺการสมฺมานํ อลภิตฺวา คตปุพฺพา นาม นตฺถิ, ตุเมฺห ปน อชฺช อมฺหากํ ทารเกหิ อทิฎฺฐตฺตา อาสนํ วา ปานียํ วา ปาทโธวนํ วา ยาคุภตฺตํ วา อลภิตฺวาว คตา, อยํ อมฺหากํ โทโส, ตํ โน ขมิตุํ วฎฺฎตี’’ติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๑๔๕. ‘‘น เต ปีฐมทายิมฺหา, น ปานํ นปิ โภชนํ;
พฺรหฺมจาริ ขมสฺสุ เม, เอตํ ปสฺสามิ อจฺจย’’นฺติฯ

ตตฺถ **น เต ปีฐมทายิมฺหา**ติ ปีฐมฺปิ เต น ทาปยิมฺหฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต ทุติยํ คาถมาห –

๑๔๖.‘‘เนวาภิสชฺชามิ น จาปิ กุเปฺป, น จาปิ เม อปฺปิยมาสิ กิญฺจิ;
อโถปิ เม อาสิ มโนวิตโกฺก, เอตาทิโส นูน กุลสฺส ธโมฺม’’ติฯ

ตตฺถ **เนวาภิสชฺชามี**ติ เนว ลคฺคามิฯ **เอตาทิโส**ติ ‘‘อิมสฺส กุลสฺส เอตาทิโส นูน สภาโว, อทายกวํโส เอส ภวิสฺสตี’’ติ เอวํ เม มโนวิตโกฺก อุปฺปโนฺนฯ

ตํ สุตฺวา เสฎฺฐิ อิตรา เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๔๗.เอสสฺมากํ กุเล ธโมฺม, ปิตุปิตามโห สทา;
อาสนํ อุทกํ ปชฺชํ, สเพฺพตํ นิปทามเสฯ

๑๔๘.‘เอสสฺมากํ กุเล ธโมฺม, ปิตุปิตามโห สทา;
สกฺกจฺจํ อุปติฎฺฐาม, อุตฺตมํ วิย ญาตก’’นฺติฯ

ตตฺถ **ธโมฺม**ติ สภาโวฯ **ปิตุปิตามโห**ติ ปิตูนญฺจ ปิตามหานญฺจ สนฺตโกฯ **อุทก**นฺติ ปาทโธวนอุทกํฯ **ปชฺช**นฺติ ปาทมกฺขนเตลํฯ สเพฺพตนฺติ สพฺพํ เอตํฯ **นิปทามเส**ติ **นิ** การ**ป**การา อุปสคฺคา, ทามเสติ อโตฺถ, ททามาติ วุตฺตํ โหติฯ อิมินา ยาว สตฺตมา กุลปริวฎฺฎา ทายกวํโส อมฺหากํ วํโสติ ทเสฺสติฯ **อุตฺตมํ วิย ญาตก**นฺติ มาตรํ วิย ปิตรํ วิย จ มยํ ธมฺมิกํ สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา ทิสฺวา สกฺกจฺจํ สหเตฺถน อุปฎฺฐหามาติ อโตฺถฯ

โพธิสโตฺต ปน กติปาหํ พาราณสิเสฎฺฐิโน ธมฺมํ เทเสโนฺต ตตฺถ วสิตฺวา ปุน หิมวนฺตเมว คนฺตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน โส ภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิฯ ตทา พาราณสิเสฎฺฐิ อานโนฺท อโหสิ, ตาปโส ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

ปีฐชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๓๓๘] ๘. ถุสชาตกวณฺณนา

วิทิตํ ถุสนฺติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต อชาตสตฺตุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺมิํ กิร มาตุกุจฺฉิคเต ตสฺส มาตุ โกสลราชธีตาย พิมฺพิสารรโญฺญ ทกฺขิณชาณุโลหิตปิวนโทหโฬ อุปฺปชฺชิตฺวา ปณฺฑุ อโหสิฯ สา ปริจาริกาหิ ปุจฺฉิตา ตาสํ ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ ราชาปิ สุตฺวา เนมิตฺตเก ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘เทวิยา กิร เอวรูโป โทหโฬ อุปฺปโนฺน, ตสฺส กา นิปฺผตฺตี’’ติ ปุจฺฉิฯ เนมิตฺตกา ‘‘เทวิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺตกสโตฺต ตุเมฺห มาเรตฺวา รชฺชํ คณฺหิสฺสตี’’ติ อาหํสุฯ ราชา ‘‘สเจ มม ปุโตฺต มํ มาเรตฺวา รชฺชํ คณฺหิสฺสติ, โก เอตฺถ โทโส’’ติ ทกฺขิณชาณุํ สเตฺถน ผาลาเปตฺวา โลหิตํ สุวณฺณตฎฺฎเกน คาหาเปตฺวา เทวิยา ปาเยสิฯ สา จิเนฺตสิ ‘‘สเจ มม กุจฺฉิยํ นิพฺพโตฺต ปุโตฺต ปิตรํ มาเรสฺสติ, กิํ เม เตนา’’ติฯ สา คพฺภปาตนตฺถํ กุจฺฉิํ มทฺทาเปสิ ฯ

ราชา ญตฺวา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ภเทฺท มยฺหํ กิร ปุโตฺต มํ มาเรตฺวา รชฺชํ คณฺหิสฺสติ, น โข ปนาหํ อชโร อมโร, ปุตฺตมุขํ ปสฺสิตุํ เม เทหิ, มา อิโต ปภุติ เอวรูปํ กมฺมํ อกาสี’’ติ อาหฯ สา ตโต ปฎฺฐาย อุยฺยานํ คนฺตฺวา กุจฺฉิํ มทฺทาเปสิฯ ราชา ญตฺวา ตโต ปฎฺฐาย อุยฺยานคมนํ นิวาเรสิฯ สา ปริปุณฺณคพฺภา ปุตฺตํ วิชายิฯ นามคฺคหณทิวเส จสฺส อชาตเสฺสว ปิตุ สตฺตุภาว

โต ‘‘อชาตสตฺตุ’’เตฺวว นามมกํสุฯ ตสฺมึ กุมารปริหาเรน วฑฺฒเนฺต สตฺถา เอกทิวสํ ปญฺจสตภิกฺขุปริวุโต รโญฺญ นิเวสนํ คนฺตฺวา นิสีทิฯ ราชา พุทฺธปฺปมุขํ ภิกฺขุสงฺฆํ ปณีเตน ขาทนียโภชนีเยน ปริวิสิตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ธมฺมํ สุณโนฺต นิสีทิฯ ตสฺมึ ขเณ กุมารํ มเณฺฑตฺวา รโญฺญ อทํสุฯ ราชา พลวสิเนเหน ปุตฺตํ คเหตฺวา อูรุมฺหิ นิสีทาเปตฺวา ปุตฺตคเตน เปเมน ปุตฺตเมว มมายโนฺต น ธมฺมํ สุณาติฯ สตฺถา ตสฺส ปมาทภาวํ ญตฺวา ‘‘มหาราช, ปุเพฺพ ราชาโน ปุเตฺต อาสงฺกมานา ปฏิจฺฉเนฺน กาเรตฺวา ‘อมฺหากํ อจฺจเยน นีหริตฺวา รเชฺช ปติฏฺฐาเปยฺยาถา’ติ อาณาเปสุ’’นฺติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตกฺกสิลายํ ทิสาปาโมกฺขอาจริโย หุตฺวา พหู ราชกุมาเร จ พฺราหฺมณกุมาเร จ สิปฺปํ วาเจสิฯ พาราณสิรโญฺญปิ ปุโตฺต โสฬสวสฺสกาเล ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตโย เวเท จ สพฺพสิปฺปานิ จ อุคฺคณฺหิตฺวา ปริปุณฺณสิโปฺป อาจริยํ อาปุจฺฉิฯ อาจริโย องฺควิชฺชาวเสน ตํ โอโลเกโนฺต ‘‘อิมสฺส ปุตฺตํ นิสฺสาย อนฺตราโย ปญฺญายติ, ตมหํ อตฺตโน อานุภาเวน หริสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา จตโสฺส คาถา พนฺธิตฺวา ราชกุมารสฺส อทาสิ, เอวญฺจ ปน ตํ วเทสิ ‘‘ตาต, ปฐมํ คาถํ รเชฺช ปติฏฺฐาย ตว ปุตฺตสฺส โสฬสวสฺสกาเล ภตฺตํ ภุญฺชโนฺต วเทยฺยาสิ, ทุติยํ มหาอุปฏฺฐานกาเล, ตติยํ ปาสาทํ อภิรุหมาโน โสปานสีเส ฐตฺวา, จตุตฺถํ สยนสิริคพฺภํ ปวิสโนฺต อุมฺมาเร ฐตฺวา’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อาจริยํ วนฺทิตฺวา คโต โอปรเชฺช ปติฏฺฐาย ปิตุ อจฺจเยน รเชฺช ปติฏฺฐาสิฯ ตสฺส ปุโตฺต โสฬสวสฺสกาเล รโญฺญ อุยฺยานกีฬาทีนํ อตฺถาย นิกฺขมนฺตสฺส สิริวิภวํ ทิสฺวา ปิตรํ มาเรตฺวา รชฺชํ คเหตุกาโม หุตฺวา อตฺตโน อุปฏฺฐากานํ กเถสิฯ เต ‘‘สาธุ เทว, มหลฺลกกาเล ลเทฺธน อิสฺสริเยน โก อโตฺถ, เยน เกนจิ อุปาเยน ราชานํ มาเรตฺวา รชฺชํ คณฺหิตุํ วฏฺฏตี’’ติ วทิํสุฯ กุมาโร ‘‘วิสํ ขาทาเปตฺวา มาเรสฺสามี’’ติ ปิตรา สทฺธิํ สายมาสํ ภุญฺชโนฺต วิสํ คเหตฺวา นิสีทิฯ ราชา ภตฺตปาติยํ ภเตฺต อจฺฉุปเนฺตเยว ปฐมํ คาถมาห –

๑๔๙. ‘‘วิทิตํ ถุสํ อุนฺทุรานํ, วิทิตํ ปน ตณฺฑุลํ;
ถุสํ ถุสํ วิวเชฺชตฺวา, ตณฺฑุลํ ปน ขาทเร’’ติฯ

ตตฺถ **วิทิต**นฺติ กาฬวทฺทเลปิ อนฺธกาเร อุนฺทุรานํ ถุโส ถุสภาเวน ตณฺฑุโล จ ตณฺฑุลภาเวน วิทิโต ปากโฏเยวฯ อิธ ปน ลิงฺควิปลฺลาสวเสน ‘‘ถุสํ ตณฺฑุล’’นฺติ วุตฺตํฯ **ขาทเร**ติ ถุสํ ถุสํ วเชฺชตฺวา ตณฺฑุลเมว ขาทนฺติฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ตาต กุมาร, ยถา อุนฺทุรานํ อนฺธกาเรปิ ถุโส ถุสภาเวน ตณฺฑุโล จ ตณฺฑุลภาเวน ปากโฏ, เต ถุสํ วเชฺชตฺวา ตณฺฑุลเมว ขาทนฺติ, เอวเมว มมปิ ตว วิสํ คเหตฺวา นิสินฺนภาโว ปากโฏติฯ

กุมาโร ‘‘ญาโตมฺหี’’ติ ภีโต ภตฺตปาติยํ วิสํ ปาเตตุํ อวิสหิตฺวา อุฏฺฐาย ราชานํ วนฺทิตฺวา คโตฯ โส ตมตฺถํ อตฺตโน อุปฏฺฐากานํ อาโรเจตฺวา ‘‘อชฺช ตาวมฺหิ ญาโต, อิทานิ กถํ มาเรสฺสามี’’ติ ปุจฺฉิฯ เต ตโต ปฏฺฐาย อุยฺยาเน ปฏิจฺฉนฺนา หุตฺวา นิกณฺณิกวเสน มนฺตยมานา ‘‘อเตฺถโก อุปาโย, ขคฺคํ สนฺนยฺหิตฺวา มหาอุปฏฺฐานํ คตกาเล อมจฺจานํ อนฺตเร ฐตฺวา รโญฺญ ปมตฺตภาวํ ญตฺวา ขเคฺคน ปหริตฺวา มาเรตุํ วฏฺฏตี’’ติ ววตฺถเปสุํฯ กุมาโร ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา มหาอุปฏฺฐานกาเล สนฺนทฺธขโคฺค หุตฺวา คนฺตฺวา อิโต จิโต จ รโญฺญ ปหรโณกาสํ อุปธาเรติฯ ตสฺมึ ขเณ ราชา ทุติยํ คาถมาห –

๑๕๐. ‘‘ยา มนฺตนา อรญฺญสฺมึ, ยา จ คาเม นิกณฺณิกา;
ยเญฺจตํ อิติ จีติ จ, เอตมฺปิ วิทิตํ มยา’’ติฯ

ตตฺถ **อรญฺญสฺมินฺ**ติ อุยฺยาเนฯ **นิกณฺณิกา**ติ กณฺณมูเล มนฺตนาฯ **ยเญฺจตํ อิติ จีติ จา**ติ ยญฺจ เอตํ อิทานิ มม ปหรโณกาสปริเยสนํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ตาต กุมาร, ยา เอสา ตว อตฺตโน อุปฏฺฐาเกหิ สทฺธึ อุยฺยาเน จ คาเม จ นิกณฺณิกา มนฺตนา, ยเญฺจตํ อิทานิ มม มารณตฺถาย อิติ จีติ จ กรณํ, เอตมฺปิ สพฺพํ มยา ญาตนฺติฯ

กุมาโร ‘‘ชานาติ เม เวริภาวํ ปิตา’’ติ ตโต ปลายิตฺวา อุปฏฺฐากานํ อาโรเจสิฯ เต สตฺตฏฺฐ ทิวเส อติกฺกมิตฺวา ‘‘กุมาร, น เต ปิตา, เวริภาวํ ชานาติ, ตกฺกมเตฺตน ตฺวํ เอวํสญฺญี อโหสิ, มาเรหิ น’’นฺติ วทึสุฯ โส เอกทิวสํ ขคฺคํ คเหตฺวา โสปานมตฺถเก คพฺภทฺวาเร อฏฺฐาสิฯ ราชา โสปานมตฺถเก ฐิโต ตติยํ คาถมาห –

๑๕๑.‘‘ธเมฺมน กิร ชาตสฺส, ปิตา ปุตฺตสฺส มกฺกโฏ;
ทหรเสฺสว สนฺตสฺส, ทเนฺตหิ ผลมจฺฉิทา’’ติฯ

ตตฺถ **ธเมฺมนา**ติ สภาเวนฯ **ปิตา ปุตฺตสฺส มกฺกโฏ**ติ ปิตา มกฺกโฏ ปุตฺตสฺส มกฺกฏโปตกสฺสฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถา อรเญฺญ ชาโต มกฺกโฏ อตฺตโน ยูถปริหรณํ อาสงฺกนฺโต ตรุณสฺส มกฺกฏโปตกสฺส ทเนฺตหิ ผลํ ฉินฺทิตฺวา ปุริสภาวํ นาเสติ, ตถา ตว อติรชฺชกามสฺส ผลานิ อุปฺปาฏาเปตฺวา ปุริสภาวํ นาเสสฺสามีติฯ

กุมาโร ‘‘คณฺหาเปตุกาโม มํ ปิตา’’ติ ภีโต ปลายิตฺวา ‘‘ปิตรามฺหิ สนฺตชฺชิโต’’ติ อุปฏฺฐากานํ อาโรเจสิฯ เต อฑฺฒมาสมเตฺต วีติวเตฺต ‘‘กุมาร, สเจ ราชา ชาเนยฺย, เอตฺตกํ กาลํ นาธิวาเสยฺย, ตกฺกมเตฺตน ตยา กถิตํ, มาเรหิ น’’นฺติ วทึสุฯ โส เอกทิวสํ ขคฺคํ คเหตฺวา อุปริปาสาเท สิริสยนํ ปวิสิตฺวา ‘‘อาคจฺฉนฺตเมว นํ มาเรสฺสามี’’ติ เหฏฺฐาปลฺลเงฺก นิสีทิฯ ราชา ภุตฺตสายมาโส ปริชนํ อุโยฺยเชตฺวา ‘‘นิปชฺชิสฺสามี’’ติ สิริคพฺภํ ปวิสนฺโต อุมฺมาเร ฐตฺวา จตุตฺถํ คาถมาห –

๑๕๒.‘‘ยเมตํ ปริสปฺปสิ, อชกาโณว สาสเป;
โยปายํ เหฏฺฐโต เสติ, เอตมฺปิ วิทิตํ มยา’’ติฯ

ตตฺถ **ปริสปฺปสี**ติ ภเยน อิโต จิโต จ สปฺปสิฯ **สาสเป**ติ สาสปเขเตฺตฯ **โยปาย**นฺติ โยปิ อยํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยมฺปิ เอตํ ตฺวํ สาสปวนํ ปวิฏฺฐกาณเอฬโก วิย ภเยน อิโต จิโต จ สํสปฺปสิ, ปฐมํ วิสํ คเหตฺวา อาคโตสิ, ทุติยํ ขเคฺคน ปหริตุกาโม หุตฺวา อาคโตสิ, ตติยํ ขคฺคํ อาทาย โสปานมตฺถเก อฏฺฐาสิ, อิทานิ มํ ‘‘มาเรสฺสามี’’ติ เหฏฺฐาสยเน นิปโนฺนสิ, สพฺพเมตํ ชานามิ, น ตํ อิทานิ วิสฺสเชฺชมิ, คเหตฺวา ราชาณํ การาเปสฺสามีติฯ เอวํ ตสฺส อชานนฺตเสฺสว สา สา คาถา ตํ ตํ อตฺถํ ทีเปติฯ

กุมาโร ‘‘ญาโตมฺหิ ปิตรา, อิทานิ มํ นาเสสฺสสฺสตี’’ติ ภยปฺปโตฺต เหฏฺฐาสยนา นิกฺขมิตฺวา ขคฺคํ รโญฺญ ปาทมูเล ฉเฑฺฑตฺวา ‘‘ขมาหิ เม, เทวา’’ติ ปาทมูเล อุเรน นิปชฺชิฯ ราชา ‘‘น มยฺหํ โกจิ กมฺมํ ชานาตีติ ตฺวํ จิเนฺตสี’’ติ ตํ ตเชฺชตฺวา สงฺขลิกพนฺธเนน พนฺธาเปตฺวา พนฺธนาคารํ ปเวสาเปตฺวา อารกฺขํ ฐเปสิฯ ตทา ราชา โพธิสตฺตสฺส คุณํ สลฺลเกฺขสิฯ โส อปรภาเค กาลมกาสิ, ตสฺส สรีรกิจฺจํ กตฺวา กุมารํ พนฺธนาคารา นีหริตฺวา รเชฺช ปติฏฺฐาเปสุํฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ตกฺกสิลายํ ทิสาปาโมโกฺข อาจริโย อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

[๓๓๙] ๙. พาเวรุชาตกวณฺณนา

อทสฺสเนน โมรสฺสาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต หตลาภสกฺกาเร ติตฺถิเย อารพฺภ กเถสิฯ ติตฺถิยา หิ อนุปฺปนฺเน พุทฺเธ ลาภิโน อเหสุํ, อุปฺปนฺเน ปน พุทฺเธ หตลาภสกฺการา สูริยุคฺคมเน ขชฺโชปนกา วิย ชาตาฯ เตสํ ตํ ปวตฺตึ อารพฺภ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุพฺเพปิ ยาว คุณวนฺตา น อุปฺปชฺชนฺติ, ตาว นิคฺคุณา ลาภคฺคยสคฺคปฺปตฺตา อเหสุํ, คุณวนฺเตสุ ปน อุปฺปนฺเนสุ นิคฺคุณา หตลาภสกฺการา ชาตา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต โมรโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา วุฑฺฒิมนฺวาย โสภคฺคปฺปตฺโต อรญฺเญ วิจริฯ ตทา เอกเจฺจ วาณิชา ทิสากากํ คเหตฺวา นาวาย พาเวรุรฏฺฐํ อคมํสุฯ ตสฺมึ กิร กาเล พาเวรุรฏฺเฐ สกุณา นาม นตฺถิฯ อาคตาคตา รฏฺฐวาสิโน ตํ ปญฺชเร นิสินฺนํ ทิสฺวา ‘‘ปสฺสถิมสฺส ฉวิวณฺณํ คลปริโยสานํ มุขตุณฺฑกํ มณิคุฬิกสทิสานิ อกฺขีนี’’ติ กากเมว ปสํสิตฺวา เต วาณิชเก อาหํสุ ‘‘อิมํ, อยฺยา, สกุณํ อมฺหากํ เทถ, อมฺหากํ อิมินา อตฺโถ, ตุเมฺห อตฺตโน รเฏฺฐ อญฺญํ ลภิสฺสถา’’ติฯ ‘‘เตน หิ มูเลน คณฺหถา’’ติฯ ‘‘กหาปเณน โน เทถา’’ติฯ ‘‘น เทมา’’ติ ฯ อนุปุเพฺพน วฑฺฒิตฺวา ‘‘สเตน เทถา’’ติ วุตฺเต ‘‘อมฺหากํ เอส พหูปกาโร, ตุเมฺหหิ สทฺธึ เมตฺติ โหตู’’ติ กหาปณสตํ คเหตฺวา อทํสุฯ เต ตํ เนตฺวา สุวณฺณปญฺชเร ปกฺขิปิตฺวา นานปฺปกาเรน มจฺฉมํเสน เจว ผลาผเลน จ ปฏิชคฺคึสุฯ อเญฺญสํ สกุณานํ อวิชฺชมานฏฺฐาเน ทสหิ อสทฺธเมฺมหิ สมนฺนาคโต กาโก ลาภคฺคยสคฺคปฺปโตฺต อโหสิฯ

ปุนวาเร เต วาณิชา เอกํ โมรราชานํ คเหตฺวา ยถา อจฺฉรสเทฺทน วสฺสติ, ปาณิปฺปหรณสเทฺทน นจฺจติ, เอวํ สิกฺขาเปตฺวา พาเวรุรฏฺฐํ อคมํสุฯ โส มหาชเน สนฺนิปติเต นาวาย ธุเร ฐตฺวา ปเกฺข วิธุนิตฺวา มธุรสฺสรํ นิจฺฉาเรตฺวา นจฺจิฯ มนุสฺสา ตํ ทิสฺวา โสมนสฺสชาตา ‘‘เอตํ, อยฺยา, โสภคฺคปฺปตฺตํ สุสิกฺขิตํ สกุณราชานํ อมฺหากํ เทถา’’ติ อาหํสุฯ อเมฺหหิ ปฐมํ กาโก อานีโต, ตํ คณฺหิตฺถ, อิทานิ เอกํ โมรราชานํ อานยิมฺหา, เอตมฺปิ ยาจถ, ตุมฺหากํ รเฏฺฐ สกุณํ นาม คเหตฺวา อาคนฺตุํ น สกฺกาติฯ ‘‘โหตุ, อยฺยา, อตฺตโน รเฏฺฐ อญฺญํ ลภิสฺสถ, อิมํ โน เทถา’’ติ มูลํ วเฑฺฒตฺวา สหเสฺสน คณฺหึสุฯ อถ นํ สตฺตรตนวิจิเตฺต ปญฺชเร ฐเปตฺวา มจฺฉมํสผลาผเลหิ เจว มธุลาชสกฺกรปานกาทีหิ จ ปฏิชคฺคึสุ, มยูรราชา ลาภคฺคยสคฺคปฺปโตฺต ชาโต, ตสฺสาคตกาลโต ปฏฺฐาย กากสฺส ลาภสกฺกาโร ปริหายิ, โกจิ นํ โอโลเกตุมฺปิ น อิจฺฉิฯ กาโก ขาทนียโภชนียํ อลภมาโน ‘‘กากา’’ติ วสฺสนฺโต คนฺตฺวา อุกฺการภูมิยํ โอตริตฺวา โคจรํ คณฺหิฯ

สตฺถา เทฺว วตฺถูนิ ฆเฎตฺวา สมฺพุโทฺธ หุตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๑๕๓. ‘‘อทสฺสเนน โมรสฺส, สิขิโน มญฺชุภาณิโน;
กากํ ตตฺถ อปูเชสุํ, มํเสน จ ผเลน จฯ

๑๕๔. ‘‘ยทา จ สรสมฺปนฺโน, โมโร พาเวรุมาคมา;
อถ ลาโภ จ สกฺกาโร, วายสสฺส อหายถฯ

๑๕๕. ‘‘ยาว นุปฺปชฺชตี พุโทฺธ, ธมฺมราชา ปภงฺกโร;

ตาว อเญฺญ อปูเชสุํ, ปุฏฺ สมณพฺราหฺมเณฯ

๑๕๖. ‘‘ยทา จ สรสมฺปนฺโน, พุทฺโธ ธมฺมํ อเทสยิ;
อถ ลาโภ จ สกฺกาโร, ติตฺถิยานํ อหายถา’’ติฯ

ตตฺถ **สิขิโน**ติ สิขาย สมนฺนาคตสฺสฯ **มญฺชุภาณิโน**ติ มธุรสฺสรสฺสฯ **อปูเชสุ**นฺติ อปูชยึสุฯ **มํเสน จ ผเลน จา**ติ นานปฺปกาเรน มํเสน ผลาผเลน จฯ **พาเวรุมาคมา**ติ พาเวรุรฏฺฐํ อาคโตฯ ‘‘ภาเวรู’’ติปิ ปาโฐฯ **อหายถา**ติ ปริหีโนฯ **ธมฺมราชา**ติ นวหิ โลกุตฺตรธเมฺมหิ ปริสํ รเญฺชตีติ ธมฺมราชาฯ **ปภงฺกโร**ติ สตฺตโลกโอกาสโลกสงฺขารโลเกสุ อาโลกสฺส กตตฺตา ปภงฺกโรฯ **สรสมฺปนฺโน**ติ พฺรหฺมสฺสเรน สมนฺนาคโตฯ **ธมฺมํ อเทสยี**ติ จตุสจฺจธมฺมํ ปกาเสสีติฯ

อิติ อิมา จตโสฺส คาถา ภาสิตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา กาโก นิคโณฺฐ นาฏปุโตฺต อโหสิ, โมรราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

พาเวรุชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๓๔๐] ๑๐. วิสยฺหชาตกวณฺณนา

อทาสิ ทานานีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อนาถปิณฺฑิกํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ เหฏฺฐา ขทิรงฺคารชาตเก (ชา. ๑.๑.๔๐) วิตฺถาริตเมวฯ อิธ ปน สตฺถา อนาถปิณฺฑิกํฯ อามเนฺตตฺวา ‘‘โปราณกปณฺฑิตาปิ คหปติ ‘ทานํ มา ททาสี’ติ อากาเส ฐตฺวา วาเรนฺตํ สกฺกํ เทวานมินฺทํ ปฏิพาหิตฺวา ทานํ อทํสุเยวา’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต อสีติโกฏิวิภโว วิสโยฺห นาม เสฏฺฐิ หุตฺวา ปญฺจหิ สีเลหิ สมนฺนาคโต ทานชฺฌาสโย ทานาภิรโต อโหสิฯ โส จตูสุ นครทฺวาเรสุ, นครมเชฺฌ, อตฺตโน ฆรทฺวาเรติ ฉสุ ฐาเนสุ ทานสาลาโย กาเรตฺวา ทานํ ปวเตฺตสิ, ทิวเส ทิวเส ฉ สตสหสฺสานิ วิสฺสเชฺชติฯ โพธิสตฺตสฺส จ วนิพฺพกยาจกานญฺจ เอกสทิสเมว ภตฺตํ โหติฯ ตสฺส ชมฺพุทีปํ อุนฺนงฺคลํ กตฺวา ทานํ ททโต ทานานุภาเวน สกฺกสฺส ภวนํ กมฺปิ, สกฺกสฺส เทวรโญฺญ ปณฺฑุกมฺพลสิลาสนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ สโกฺก ‘‘โก นุ โข มํ ฐานา จาเวตุกาโม’’ติ อุปธาเรโนฺต มหาเสฏฺฐึ ทิสฺวา ‘‘อยํ วิสโยฺห อติวิย ปตฺถริตฺวา สกลชมฺพุทีปํ อุนฺนงฺคลํ กโรโนฺต ทานํ เทติ, อิมินา ทาเนน มํ จาเวตฺวา สยํ สโกฺก ภวิสฺสติ มเญฺญ, ธนมสฺส นาเสตฺวา เอตํ ทลิทฺทํ กตฺวา ยถา ทานํ น เทติ, ตถา กริสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา สพฺพํ ธนธญฺญํ เตลมธุผาณิตสกฺกราทีนิ อนฺตมโส ทาสกมฺมกรโปริสมฺปิ อนฺตรธาเปสิฯ

ตทา ทานพฺยาวฏา อาคนฺตฺวา ‘‘สามิ ทานคฺคํ ปจฺฉินฺนํ, ฐปิตฐปิตฏฺฐาเน น กิญฺจิ ปสฺสามา’’ติ อาโรจยึสุฯ ‘‘อิโต ปริพฺพยํ หรถ, มา ทานํ ปจฺฉินฺทถา’’ติ ภริยํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ภเทฺท, ทานํ ปวตฺตาเปหี’’ติ อาหฯ สา สกลเคหํ วิจินิตฺวา อฑฺฒมาสกมตฺตมฺปิ อทิสฺวา ‘‘อยฺย, อมฺหากํ นิวตฺถวตฺถํ ฐเปตฺวา อญฺญํ กิญฺจิ น ปสฺสามิ, สกลเคหํ ตุจฺฉ’’นฺติ อาหฯ สตฺตรตนคเพฺภสุ ทฺวารํ วิวราเปตฺวา น กิญฺจิ อทฺทส, เสฏฺฐิญฺจ ภริยญฺจ ฐเปตฺวา อเญฺญ ทาสกมฺมกราปิ น ปญฺญายึสุฯ ปุน มหาสโตฺตฯ ภริยํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ภเทฺท, น สกฺกา ทานํ ปจฺฉินฺทิตุํ, สกลนิเวสนํ วิจินิตฺวา กิญฺจิ อุปธาเรหี’’ติ อาหฯ ตสฺมึ ขเณ เอโก ติณหารโก อสิตญฺจ กาชญฺจ ติณพนฺธนรชฺชุญฺจ ทฺวารนฺตเร ฉเฑฺฑตฺวา ปลายิฯ เสฏฺฐิภริยา ตํ ทิสฺวา ‘‘สามิ, อิทํ ฐเปตฺวา อญฺญํ น ปสฺสามี’’ติ อาหริตฺวา อทาสิฯ มหาสโตฺต ‘‘ภเทฺท, มยา เอตฺตกํ กาลํ ติณํ นาม น ลายิตปุพฺพํ, อชฺช ปน ติณํ ลายิตฺวา อาหริตฺวา วิกฺกิณิตฺวา ยถานุจฺฉวิกํ ทานํ ทสฺสามี’’ติ ทา

นฺปเจฺฉทภเยน อสิตเญฺจว กาชญฺจ รชฺชุญฺจ คเหตฺวา นครา นิกฺขมิตฺวา ติณวตฺถุํ คนฺตฺวา ติณํ ลายิตฺวา ‘‘เอโก อมฺหากํ ภวิสฺสติ, เอเกน ทานํ ทสฺสามี’’ติ เทฺว ติณกลาเป พนฺธิตฺวา กาเช ลเคฺคตฺวา อาทาย คนฺตฺวา นครทฺวาเร วิกฺกิณิตฺวา มาสเก คเหตฺวา เอกํ โกฏฺฐาสํ ยาจกานํ อทาสิฯ ยาจกา พหู, เตสํ ‘‘มยฺหมฺปิ เทหิ, มยฺหมฺปิ เทหี’’ติ วทนฺตานํ อิตรมฺปิ โกฏฺฐาสํ ทตฺวา ตํ ทิวสํ สทฺธิํ ภริยาย อนาหาโร วีตินาเมสิฯ อิมินา นิยาเมน ฉ ทิวสา วีติวตฺตาฯ

อถสฺส สตฺตเม ทิวเส ติณํ อาหรมานสฺส สตฺตาหํ นิราหารสฺส อติสุขุมาลสฺส นลาเฏ สูริยาตเปน ปหฏมตฺเต อกฺขีนิ ภมิํสุฯ โส สติํ ปจฺจุปฏฺฐาเปตุํ อสโกฺกนฺโต ติณํ อวตฺถริตฺวา ปติฯ สโกฺก ตสฺส กิริยํ อุปธารยมาโน วิจรติฯ โส ตงฺขณเญฺญว อาคนฺตฺวา อากาเส ฐตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๑๕๗. ‘‘อทาสิ ทานานิ ปุเร วิสยฺห, ททโต จ เต ขยธโมฺม อโหสิ;
อิโต ปรํ เจ น ทเทยฺย ทานํ, ติเฏฺฐยฺยุํ เต สํยมนฺตสฺส โภคา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – อโมฺภ วิสยฺห ตฺวํ อิโต ปุเพฺพ ตว เคเห ธเน วิชฺชมาเน สกลชมฺพุทีปํ อุนฺนงฺคลํ กริตฺวา ทานานิ อทาสิฯ ตสฺส จ เต เอวํ ททโต โภคานํ ขยธโมฺม ขยสภาโว อโหสิ, สพฺพํ สาปเตยฺยํ ขีณํ, อิโต ปรํ เจปิ ตฺวํ ทานํ น ทเทยฺย, กสฺสจิ กิญฺจิ น ทเทยฺยาสิ, ตว สํยมนฺตสฺส อททนฺตสฺส โภคา ตเถว ติเฏฺฐยฺยุํ, ‘‘อิโต ปฏฺฐาย น ทสฺสามี’’ติ ตฺวํ มยฺหํ ปฏิญฺญํ เทหิ, อหํ เต โภเค ทเสฺสสฺสามีติฯ

มหาสโตฺต ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘โกสิ ตฺว’’นฺติ อาหฯ ‘‘สโกฺกหมสฺมี’’ติฯ โพธิสโตฺต ‘‘สโกฺก นาม สยํ ทานํ ทตฺวา สีลํ สมาทิยิตฺวา อุโปสถกมฺมํ กตฺวา สตฺต วตฺตปทานิ ปูเรตฺวา สกฺกตฺตํ ปโตฺต, ตฺวํ ปน อตฺตโน อิสฺสริยการณํ ทานํ วาเรสิ, อนริยํ วต กโรสี’’ติ วตฺวา ติสฺส คาถา อภาสิ –

๑๕๘. ‘‘อนริยมริเยน สหสฺสเนตฺต, สุทุคฺคเตนาปิ อกิจฺจมาหุ;
มา โว ธนํ ตํ อหุ เทวราช, ยํ โภคเหตุ วิชเหมุ สทฺธํฯ

๑๕๙. ‘‘เยน เอโก รโถ ยาติ, ยาติ เตนปโร รโถ;
โปราณํ นิหิตํ วตฺตํ, วตฺตตเญฺญว วาสวฯ

๑๖๐. ‘‘ยทิ เหสฺสติ ทสฺสาม, อสเนฺต กิํ ททามเส;
เอวํภูตาปิ ทสฺสาม, มา ทานํ ปมทมฺหเส’’ติฯ

ตตฺถ **อนริย**นฺติ ลามกํ ปาปกมฺมํฯ **อริเยนา**ติ ปริสุทฺธาจาเรน อริเยนฯ **สุทุคฺคเตนาปี**ติ สุทลิเทฺทนาปิฯ **อกิจฺจมาหู**ติ อกตฺตพฺพนฺติ พุทฺธาทโย อริยา วทนฺติ, ตฺวํ ปน มํ อนริยํ มคฺคํ อาโรเจสีติ อธิปฺปาโยฯ **โว**ติ นิปาตมตฺตํฯ **ยํ โภคเหตู**ติ ยสฺส ธนสฺส ปริภุญฺชนเหตุ มยํ ทานสทฺธํ วิชเหมุ ปริจฺจเชยฺยาม, ตํ ธนเมว มา อหุ, น โน เตน ธเนน อโตฺถติ ทีเปติฯ

รโถติ ยํกิญฺจิ ยานํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – เยน มเคฺคน เอโก รโถ ยาติ, อโญฺญปิ รโถ ‘‘รถสฺส คตมโคฺค เอโส’’ติ เตเนว มเคฺคน ยาติฯ **โปราณํ นิหิตํ วตฺต**นฺติ ยํ มยา ปุเพฺพ นิหิตํ วตฺตํ, ตํ มยิ ธรเนฺต วตฺตตุเยว, มา ติฏฺฐตูติ อโตฺถฯ **เอวํภูตา**ติ เอวํ ติณหารกภูตาปิ มยํ ยาว ชีวาม, ตาว ทสฺสามเยวฯ กิํการณา? **มา ทานํ ปมทมฺหเส**ติฯ อททโนฺต หิ ทานํ ปมชฺชติ

นาม น สรติ น สลฺลเกฺขติ, อหํ ปน ชีวมาโน ทานํ ปมุสฺสิตุํ น อิจฺฉามิ, ตสฺมา ทานํ ทสฺสามิเยวาติ ทีเปติฯ

สโกฺก ตํ ปฏิพาหิตุํ อสโกฺกโนฺต ‘‘กิมตฺถาย ทานํ ททาสี’’ติ ปุจฺฉิฯ โพธิสโตฺต ‘‘เนว สกฺกตฺตํ, น พฺรหฺมตฺตํ ปตฺถยมาโน, สพฺพญฺญุตํ ปเตฺถโนฺต ปนาหํ ททามี’’ติ อาหฯ สโกฺก ตสฺส วจนํ สุตฺวา ตุโฎฺฐ หเตฺถน ปิฎฺฐึ ปริมชฺชิฯ โพธิสตฺตสฺส ตงฺขณเญฺญว ปริมชฺชิตมเตฺต เสฺสว สกลสรีรํ ปริปูริฯ สกฺกานุภาเวน จสฺส สโพฺพ วิภวปริเจฺฉโท ปฏิปากติโกว อโหสิฯ สโกฺก ‘‘มหาเสฎฺฐิ, ตฺวํ อิโต ปฎฺฐาย ทิวเส ทิวเส ทฺวาทส สตสหสฺสานิ วิสฺสเชฺชโนฺต ทานํ ททาหี’’ติ ตสฺส เคเห อปริมาณํ ธนํ กตฺวา ตํ อุโยฺยเชตฺวา สกฎฺฐานเมว คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา เสฎฺฐิภริยา ราหุลมาตา อโหสิ, วิสโยฺห ปน เสฎฺฐิ อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

วิสยฺหชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

โกกิลวโคฺค จตุโตฺถฯ

๕. จูฬกุณาลวโคฺค

[๓๔๑] ๑. กณฺฑรีชาตกวณฺณนา

นรานมารามกราสูติ อิมสฺส ชาตกสฺส วิตฺถารกถา **กุณาลชาตเก** (ชา. ๒.๒๑.กุณาลชาตก) อาวิ ภวิสฺสติฯ

กณฺฑรีชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๓๔๒] ๒. วานรชาตกวณฺณนา

อสกฺขึ วต อตฺตานนฺติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต เทวทตฺตสฺส วธาย ปริสกฺกนํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ (ชา. อฎฺฐ. ๒.๒.สุสุมารชาตกวณฺณนา) เหฎฺฐา วิตฺถาริตเมวฯ

อตีเต ปน พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต หิมวนฺตปเทเส กปิโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต คงฺคาตีเร วสิฯ อเถกา อโนฺตคงฺคายํ สํสุมารี โพธิสตฺตสฺส หทยมํเส โทหฬํ อุปฺปาเทตฺวา สํสุมารสฺส กเถสิฯ โส ‘‘ตํ กปึ อุทเก นิมุชฺชาเปตฺวา มาเรตฺวา หทยมํสํ คเหตฺวา สํสุมาริยา ทสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา มหาสตฺตํ อาห – ‘‘เอหิ, สมฺม, อนฺตรทีปเก ผลาผเล ขาทิตุํ คจฺฉามา’’ติฯ ‘‘กถํ, สมฺม, อหํ คมิสฺสามี’’ติฯ ‘‘อหํ ตํ มม ปิฎฺฐิยํ นิสีทาเปตฺวา เนสฺสามี’’ติฯ โส ตสฺส จิตฺตํ อชานโนฺต ลงฺฆิตฺวา ปิฎฺฐิยํ นิสีทิฯ สํสุมาโร โถกํ คนฺตฺวา นิมุชฺชิตุํ อารภิฯ อถ นํ วานโร ‘‘กึการณา, โภ, มํ อุทเก นิมุชฺชาเปสี’’ติ อาหฯ ‘‘อหํ ตํ มาเรตฺวา ตว หทยมํสํ มม ภริยาย ทสฺสามี’’ติฯ ‘‘ทนฺธ ตฺวํ มม หทยมํสํ อุเร อตฺถีติ มญฺญสี’’ติ? ‘‘อถ กหํ เต ฐปิต’’นฺติ? ‘‘เอตํ อุทุมฺพเร โอลมฺพนฺตํ น ปสฺสสี’’ติ? ‘‘ปสฺสามิ, ทสฺสสิ ปน เม’’ติฯ ‘‘อาม, ทสฺสามี’’ติฯ สํสุมาโร ทนฺธตาย ตํ คเหตฺวา นทีตีเร อุทุมฺพรมูลํ คโตฯ โพธิสโตฺต ตสฺส ปิฎฺฐิโต ลงฺฆิตฺวา อุทุมฺพรรุเกฺข นิสิโนฺน อิมา คาถา อภาสิ –

๑๖๑. ‘‘อสกฺขึ วต อตฺตานํ, อุทฺธาตุํ อุทกา ถลํ;
น ทานาหํ ปุน ตุยฺหํ, วสํ คจฺฉามิ วาริชฯ

๑๖๒. ‘‘อลเมเตหิ อเมฺพหิ, ชมฺพูหิ ปนเสหิ จ;

ยานิ ปารํ สมุทฺทสฺส, วรํ มยฺหํ อุทุมฺพโรฯ

๑๖๓. ‘‘โย จ อุปฺปติตํ อตฺถํ, น ขิปฺปมนุพุชฺฌติ;
อมิตฺตวสมเนฺวติ, ปจฺฉา จ อนุตปฺปติฯ

๑๖๔. ‘‘โย จ อุปฺปติตํ อตฺถํ, ขิปฺปเมว นิโพธติ;
มุจฺจเต สตฺตุสมฺพาธา, น จ ปจฺฉานุตปฺปตี’’ติฯ

ตตฺถ **อสกฺขิํ วตา**ติ สมตฺถ วต อโหสิํฯ **อุทฺธาตุ**นฺติ อุทฺธริตุํฯ **วาริชา**ติ สํสุมารํ อาลปติฯ **ยานิ ปารํ สมุทฺทสฺสา**ติ คงฺคํ สมุทฺทนาเมนาลปโนฺต ‘‘ยานิ สมุทฺทสฺส ปารํ คนฺตฺวา ขาทิตพฺพานิ, อลํ เตหี’’ติ วทติฯ **ปจฺฉา จ อนุตปฺปตี**ติ อุปฺปนฺนํ อตฺถํ ขิปฺปํ อชานโนฺต อมิตฺตวสํ คจฺฉติ, ปจฺฉา จ อนุตปฺปติฯ

อิติ โส จตูหิ คาถาหิ โลกิยกิจฺจานํ นิปฺผตฺติการณํ กเถตฺวา วนสณฺฑเมว ปาวิสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สํสุมาโร เทวทโตฺต อโหสิ, วานโร ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

วานรชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๓๔๓] ๓. กุนฺตินีชาตกวณฺณนา

อวสิมฺห ตวาคาเรติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต โกสลรโญฺญ เคเห นิวุตฺถํ กุนฺตินีสกุณิกํ อารพฺภ กเถสิฯ สา กิร รโญฺญ ทูเตยฺยหาริกา อโหสิฯ เทฺว โปตกาปิสฺสา อตฺถิ, ราชา ตํ สกุณิกํ เอกสฺส รโญฺญ ปณฺณํ คาหาเปตฺวา เปเสสิฯ ตสฺสา คตกาเล ราชกุเล ทารกา เต สกุณโปตเก หเตฺถหิ ปริมทฺทนฺตา มาเรสุํฯ สา อาคนฺตฺวา เต โปตเก มเต ปสฺสนฺตี ‘‘เกน เม ปุตฺตกา มาริตา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อสุเกน จ อสุเกน จา’’ติฯ ตสฺมิญฺจ กาเล ราชกุเล โปสาวนิกพฺยโคฺฆ อตฺถิ กกฺขโฬ ผรุโส, พนฺธนพเลน ติฎฺฐติฯ อถ เต ทารกา ตํ พฺยคฺฆํ ทสฺสนาย อคมํสุฯ สาปิ สกุณิกา เตหิ สทฺธิํ คนฺตฺวา ‘‘ยถา อิเมหิ มม ปุตฺตกา มาริตา, ตเถว เน กริสฺสามี’’ติ เต ทารเก คเหตฺวา พฺยคฺฆสฺส ปาทมูเล ขิปิ, พฺยโคฺฆ มุรามุราเปตฺวา ขาทิฯ สา ‘‘อิทานิ เม มโนรโถ ปริปุโณฺณ’’ติ อุปฺปติตฺวา หิมวนฺตเมว คตาฯ ตํ การณํ สุตฺวา ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, ราชกุเล กิร อสุกา นาม กุนฺตินี สกุณิกา เย หิสฺสา โปตกา มาริตา, เต ทารเก พฺยคฺฆสฺส ปาทมูเล ขิปิตฺวา หิมวนฺตเมว คตา’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปสา อตฺตโน โปตกฆาตเก ทารเก คเหตฺวา พฺยคฺฆสฺส ปาทมูเล ขิปิตฺวา หิมวนฺตเมว คตา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ โพธิสโตฺต ธเมฺมน สเมน รชฺชํ กาเรสิฯ ตสฺส นิเวสเน เอกา กุนฺตินีสกุณิกา ทูเตยฺยหาริกาติ สพฺพํ ปุริมสทิสเมวฯ อยํ ปน วิเสโสฯ อยํ กุนฺตินี พฺยเคฺฆน ทารเก มาราเปตฺวา จิเนฺตสิ ‘‘อิทานิ น สกฺกา มยา อิธ วสิตุํ, คมิสฺสามิ, คจฺฉนฺตี จ ปน รโญฺญ อนาโรเจตฺวา น คมิสฺสามิ, อาโรเจตฺวาว คมิสฺสามี’’ติฯ สา ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ ฐิตา ‘‘สามิ, ตุมฺหากํ ปมาเทน มม ปุตฺตเก ทารกา มาเรสุํ, อหํ โกธวสิกา หุตฺวา เต ทารเก ปฎิมาเรสิํ, อิทานิ มยา อิธ วสิตุํ น สกฺกา’’ติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๑๖๕. ‘‘อวสิมฺห ตวาคาเร, นิจฺจํ สกฺกตปูชิตา,

ตฺวเมว ทานิมกริ, หนฺท ราช วชามห’’นฺติฯ

ตตฺถ **ตฺวเมว ทานิมกรี**ติ มํ ปณฺณํ คาหาเปตฺวา เปเสตฺวา อตฺตโน ปมาเทน มม ปิย ปุตฺตเก อรกฺขนฺโต ตฺวเญฺญว อิทานิ เอตํ มม โทมนสฺสการณํ อกริฯ **หนฺทา**ติ ววสฺสคฺคเตฺถ นิปาโตฯ **ราชา**ติ โพธิสตฺตํ อาลปติฯ **วชามหนฺ**ติ อหํ หิมวนฺตํ คจฺฉามีติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ทุติยํ คาถมาห –

๑๖๖.‘‘โย เว กเต ปฏิกเต, กิพฺพิเส ปฏิกิพฺพิเส;
เอวํ ตํ สมฺมตี เวรํ, วส กุนฺตินิ มาคมา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – โย ปุคฺคโล ปเรน กเต กิพฺพิเส อตฺตโน ปุตฺตมารณาทิเก ทารุเณ กเมฺม กเต ปุน อตฺตโน ตสฺส ปุคฺคลสฺส ปฏิกเต ปฏิกิพฺพิเส ‘‘ปฏิกตํ มยา ตสฺสา’’ติ ชานาติฯ **เอวํ ตํ สมฺมตี เวรนฺ**ติ เอตฺตเกน ตํ เวรํ สมฺมติ วูปสนฺตํ โหติ, ตสฺมา วส กุนฺตินิ มาคมาติฯ

ตํ สุตฺวา กุนฺตินี ตติยํ คาถมาห –

๑๖๗.‘‘น กตสฺส จ กตฺตา จ, เมตฺติ สนฺธียเต ปุน;
หทยํ นานุชานาติ, คจฺฉเญฺญว รเถสภา’’ติฯ

ตตฺถ **น กตสฺส จ กตฺตา จา**ติ กตสฺส จ อภิภูตสฺส อุปปีฬิตสฺส ปุคฺคลสฺส, อิทานิ วิภตฺติวิปริณามํ กตฺวา โย กตฺตา ตสฺส จาติ อิเมสํ ทฺวินฺนํ ปุคฺคลานํ ปุน มิตฺตภาโว นาม น สนฺธียติ น ฆฏียตีติ อโตฺถฯ **หทยํ นานุชานาตี**ติ เตน การเณน มม หทยํ อิธ วาสํ นานุชานาติฯ **คจฺฉเญฺญว รเถสภา**ติ ตสฺมา อหํ มหาราช คมิสฺสามิเยวาติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา จตุตฺถํ คาถมาห –

๑๖๘.‘‘กตสฺส เจว กตฺตา จ, เมตฺติ สนฺธียเต ปุน;
ธีรานํ โน จ พาลานํ, วส กุนฺตินิ มาคมา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – กตสฺส เจว ปุคฺคลสฺส, โย จ กตฺตา ตสฺส เมตฺติ สนฺธียเต ปุน, สา ปน ธีรานํ, โน จ พาลานํฯ ธีรานญฺหิ เมตฺติ ภินฺนาปิ ปุน ฆฏียติ, พาลานํ ปน สกึ ภินฺนา ภินฺนาว โหติ, ตสฺมา วส กุนฺตินิ มาคมาติฯ

สกุณิกา ‘‘เอวํ สเนฺตปิ น สกฺกา มยา อิธ วสิตุํ สามี’’ติ ราชานํ วนฺทิตฺวา อุปฺปติตฺวา หิมวนฺตเมว คตาฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา กุนฺตินีเยว เอตรหิ กุนฺตินี อโหสิ, พาราณสิราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กุนฺตินีชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๓๔๔] ๔. อมฺพชาตกวณฺณนา

โย นีลิยํ มณฺฑยตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ อมฺพโคปกเตฺถรํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร มหลฺลกกาเล ปพฺพชิตฺวา เชตวนปจฺจเนฺต อมฺพวเน ปณฺณสาลํ กาเรตฺวา อเมฺพ รกฺขโนฺต ปติตานิ อมฺพปกฺกานิ ขาทโนฺต วิจรติ, อตฺตโน สมฺพนฺธมนุสฺสานมฺปิ เทติฯ ตสฺมึ

ภิกฺขาจารํ ปวิเฏฺฐ อมฺพโจรกา อมฺพานิ ปาเตตฺวา ขาทิตฺวา จ คเหตฺวา จ คจฺฉนฺติฯ ตสฺมิํ ขเณ จตโสฺส เสฏฺฐิธีตโร อจิรวติยํ นฺหายิตฺวา วิจรนฺติโย ตํ อมฺพวนํ ปวิสิํสุฯ มหลฺลโก อาคนฺตฺวา ตา ทิสฺวา ‘‘ตุเมฺหหิ เม อมฺพานิ ขาทิตานี’’ติ อาหฯ ‘‘ภเนฺต, มยํ อิทาเนว อาคตา, น ตุมฺหากํ อมฺพานิ ขาทามา’’ติฯ ‘‘เตน หิ สปถํ กโรถา’’ติ? ‘‘กโรม, ภเนฺต’’ติ สปถํ กริํสุฯ มหลฺลโก ตา สปถํ กาเรตฺวา ลชฺชาเปตฺวา วิสฺสเชฺชสิฯ ตสฺส ตํ กิริยํ สุตฺวา ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, อสุโก กิร มหลฺลโก อตฺตโน วสนกํ อมฺพวนํ ปวิฏฺฐา เสฏฺฐิธีตโร สปถํ กาเรตฺวา ลชฺชาเปตฺวา วิสฺสเชฺชสี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส อมฺพโคปโก หุตฺวา จตโสฺส เสฏฺฐิธีตโร สปถํ กาเรตฺวา ลชฺชาเปตฺวา วิสฺสเชฺชสี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต สกฺกตฺตํ กาเรสิฯ ตทา เอโก กูฏชฏิโล พาราณสิํ อุปนิสฺสาย นทีตีเร อมฺพวเน ปณฺณสาลํ มาเปตฺวา อเมฺพ รกฺขโนฺต ปติตานิ อมฺพปกฺกานิ ขาทโนฺต สมฺพนฺธมนุสฺสานมฺปิ เทโนฺต นานปฺปกาเรน มิจฺฉาชีเวน ชีวิกํ กเปฺปโนฺต วิจรติฯ ตทา สโกฺก เทวราชา ‘‘เก นุ โข โลเก มาตาปิตโร อุปฏฺฐหนฺติ, กุเล เชฏฺฐาปจายนกมฺมํ กโรนฺติ, ทานํ เทนฺติ, สีลํ รกฺขนฺติ, อุโปสถกมฺมํ กโรนฺติ, เก ปพฺพชิตา สมณธเมฺม ยุตฺตปยุตฺตา วิหรนฺติ, เก อนาจารํ จรนฺตี’’ติ โลกํ โวโลเกโนฺต อิมํ อมฺพโคปกํ อนาจารํ กูฏชฏิลํ ทิสฺวา ‘‘อยํ กูฏชฏิโล กสิณปริกมฺมาทิํ อตฺตโน สมณธมฺมํ ปหาย อมฺพวนํ รกฺขโนฺต วิจรติ, สํเวเชสฺสามิ น’’นฺติ ตสฺส คามํ ภิกฺขาย ปวิฏฺฐกาเล อตฺตโน อานุภาเวน อเมฺพ ปาเตตฺวา โจเรหิ วิลุมฺพิเต วิย อกาสิฯ

ตทา พาราณสิโต จตโสฺส เสฏฺฐิธีตโร ตํ อมฺพวนํ ปวิสิํสุฯ กูฏชฏิโล ตา ทิสฺวา ‘‘ตุเมฺหหิ เม อมฺพานิ ขาทิตานี’’ติ ปลิพุทฺธิฯ ‘‘ภเนฺต, มยํ อิทาเนว อาคตา, น เต อมฺพานิ ขาทามา’’ติฯ ‘‘เตน หิ สปถํ กโรถา’’ติ? ‘‘กตฺวา จ ปน คนฺตุํ ลภิสฺสามา’’ติ? ‘‘อาม, ลภิสฺสถา’’ติฯ ‘‘สาธุ, ภเนฺต’’ติ ตาสุ เชฏฺฐิกา สปถํ กโรนฺตี ปฐมํ คาถมาห –

๑๖๙. ‘‘โย นีลิยํ มณฺฑยติ, สณฺฑาเสน วิหญฺญติ;
ตสฺส สา วสมเนฺวตุ, ยา เต อเมฺพ อวาหรี’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – โย ปุริโส ปลิตานํ กาฬวณฺณกรณตฺถาย นีลผลาทีนิ โยเชตฺวา กตํ นีลิยํ มณฺฑยติ, นีลเกสนฺตเร จ อุฏฺฐิตํ ปลิตํ อุทฺธรโนฺต สณฺฑาเสน วิหญฺญติ กิลมติ, ตสฺส เอวรูปสฺส มหลฺลกสฺส สา วสํ อเนฺวตุ, ตถารูปํ ปติํ ลภตุ, ยา เต อเมฺพ อวาหรีติฯ

ตาปโส ‘‘ตฺวํ เอกมนฺตํ ติฏฺฐาหี’’ติ วตฺวา ทุติยํ เสฏฺฐิธีตรํ สปถํ กาเรสิฯ สา สปถํ กโรนฺตี ทุติยํ คาถมาห –

๑๗๐. ‘‘วีสํ วา ปญฺจวีสํ วา, อูนติํสํว ชาติยา;
ตาทิสา ปติ มา ลทฺธา, ยา เต อเมฺพ อวาหรี’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – นาริโย นาม ปนฺนรสโสฬสวสฺสิกกาเล ปุริสานํ ปิยา โหนฺติฯ ยา ปน ตว อมฺพานิ อวาหริ, สา เอวรูเป โยพฺพเน ปติํ อลภิตฺวา ชาติยา วีสํ วา ปญฺจวีสํ วา เอเกน ทฺวีหิ อูนตาย อูนติํสํ วา วสฺสานิ ปตฺวา ตาทิสา ปริปกฺกวยา หุตฺวาปิ ปติํ มา ลทฺธาติฯ

ตายปิ สปถํ กตฺวา เอกมนฺตํ ฐิตาย ตติยา ตติยํ คาถมาห –

๑๗๑. ‘‘ทีฆํ คจฺฉตุ อทฺธานํ, เอกิกา อภิสาริกา;
สเงฺกเต ปติ มา อทฺท, ยา เต อเมฺพ อวาหรี’’ติฯ

ตสฺสตฺถ – ยา เต อเมฺพ อวาหริ, สา ปตึ ปตฺถยมานา ตสฺส สนฺติกํ อภิสรณตาย อภิสาริกา นาม หุตฺวา เอกิกา อทุติยา คาวุตทฺวิคาวุตมตฺตํ ทีฆํ อทฺธานํ คจฺฉตุ, คนฺตฺวาปิ จ ตสฺมึ อสุกฏฺฐานํ นาม อาคเจฺฉยฺยาสีติ กเต สเงฺกเต ตํ ปตึ มา อทฺทสาติฯ

ตายปิ สปถํ กตฺวา เอกมนฺตํ ฐิตาย จตุตฺถา จตุตฺถํ คาถมาห –

๑๗๒. ‘‘อลงฺกตา สุวสนา, มาลินี จนฺทนุสฺสทา;
เอกิกา สยเน เสตุ, ยา เต อเมฺพ อวาหรี’’ติฯ – สา อุตฺตานตฺถาเยว;

ตาปโส ‘‘ตุเมฺหหิ อติภาริยา สปถา กตา, อเญฺญหิ อมฺพานิ ขาทิตานิ ภวิสฺสนฺติ, คจฺฉถ ทานิ ตุเมฺห’’ติ ตา อุโยฺยเชสิฯ สโกฺก เภรวรูปารมฺมณํ ทเสฺสตฺวา กูฏตาปสํ ตโต ปลาเปสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา กูฏชฏิโล อยํ อมฺพโคปโก มหลฺลโก อโหสิ, จตโสฺส เสฏฺฐิธีตโร เอตาเยว, สโกฺก ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อมฺพชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๓๔๕] ๕. ราชกุมฺภชาตกวณฺณนา

วนํ ยทคฺคิ ทหตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ อลสภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร สาวตฺถิวาสี กุลปุโตฺต สาสเน อุรํ ทตฺวา ปพฺพชิตฺวาปิ อลโส อโหสิ อุเทฺทสปริปุจฺฉาโยนิโสมนสิการวตฺตปฏิวตฺตาทีหิ ปริพาหิโร นีวรณาภิภูโตฯ นิสินฺนฏฺฐานาทีสุ อิริยาปเถสุ ตถา เอว โหติฯ ตสฺส ตํ อาลสิยภาวํ อารพฺภ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, อสุโก นาม ภิกฺขุ เอวรูเป นิยฺยานิกสาสเน ปพฺพชิตฺวา อาลสิโย กุสีโต นีวรณาภิภูโต วิหรตี’’ติ ฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส อาลสิโยเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส อมจฺจรตนํ อโหสิ, พาราณสิราชา อาลสิยชาติโก อโหสิฯ โพธิสโตฺต ‘‘ราชานํ ปโพเธสฺสามี’’ติ เอกํ อุปมํ อุปธาเรโนฺต วิจรติฯ อเถกทิวสํ ราชา อุยฺยานํ คนฺตฺวา อมจฺจคณปริวุโต ตตฺถ วิจรโนฺต เอกํ ราชกุมฺภํ นาม อาลสิยํ ปสฺสิฯ ตถารูปา กิร อาลสิยา สกลทิวสํ คจฺฉนฺตาปิ เอกทฺวงฺคุลมตฺตเมว คจฺฉนฺติฯ ราชา ตํ ทิสฺวา ‘‘วยสฺส โก นาม โส’’ติ โพธิสตฺตํ ปุจฺฉิฯ มหาสโตฺต ‘‘ราชกุโมฺภ นาเมส, มหาราช, อาลสิโยฯ เอวรูโป หิ สกลทิวสํ คจฺฉโนฺตปิ เอกงฺคุลทฺวงฺคุลมตฺตเมว คจฺฉตี’’ติ วตฺวา เตน สทฺธึ สลฺลปโนฺต ‘‘อโมฺภ, ราชกุมฺภ, ตุมฺหากํ ทนฺธคมนํ อิมสฺมึ อรเญฺญ ทาวคฺคิมฺหิ อุฏฺฐิเต กึ กโรถา’’ติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๑๗๓. ‘‘วนํ ยทคฺคิ ทหติ, ปาวโก กณฺหวตฺตนี;
กถํ กโรสิ ปจลก, เอวํ ทนฺธปรกฺกโม’’ติฯ

ตตฺถ **ยทคฺคี**ติ ยทา อคฺคิฯ **ปาวโก กณฺหวตฺตนี**ติ อคฺคิโน เววจนํฯ **ปจลกา**ติ ตํ อาลปติฯ โส หิ จลโนฺต จลโนฺต คจฺฉติ, นิจฺจํ วา ปจลายติ, ตสฺมา ‘‘ปจลโก’’ติ วุจฺจติฯ **ทนฺธปรกฺกโม**ติ ครุวีริโยฯ

ตํ สุตฺวา ราชกุโมฺภ ทุติยํ คาถมาห –

๑๗๔. พหูนิ รุกฺขฉิทฺทานิ, ปถพฺยา วิวรานิ จ;
ตานิ เจ นาภิสโมฺภม, โหติ โน กาลปริยาโย’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ปณฺฑิต, อมฺหากํ อิโต อุตฺตริคมนํ นาม นตฺถิฯ อิมสฺมิํ ปน อรเญฺญ รุกฺขฉิทฺทานิ ปถวิยํ วิวรานิ จ พหูนิฯ ยทิ ตานิ น ปาปุณาม, **โหติ โน กาลปริยาโย**ติ มรณเมว โน โหตีติฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต อิตรา เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๗๕. โย ทนฺธกาเล ตรติ, ตรณีเย จ ทนฺธติ;
สุกฺขปณฺณํว อกฺกมฺม, อตฺถํ ภญฺชติ อตฺตโนฯ

๑๗๖. ‘‘โย ทนฺธกาเล ทเนฺธติ, ตรณีเย จ ตารยิ;
สสีว รตฺติํ วิภชํ, ตสฺสโตฺถ ปริปูรตี’’ติฯ

ตตฺถ **ทนฺธกาเล**ติ เตสํ เตสํ กมฺมานํ สณิกํ กตฺตพฺพกาเลฯ **ตรตี**ติ ตุริตตุริโต เวเคน ตานิ กมฺมานิ กโรติฯ **สุกฺขปณฺณํวา**ติ ยถา วาตาตปสุกฺขํ ตาลปณฺณํ พลวา ปุริโส อกฺกมิตฺวา ภเญฺชยฺย, ตเตฺถว จุณฺณวิจุณฺณํ กเรยฺย, เอวํ โส อตฺตโน อตฺถํ วุทฺธิํ ภญฺชติฯ **ทเนฺธตี**ติ ทนฺธยติ ทนฺธกาตพฺพานิ กมฺมานิ ทนฺธเมว กโรติฯ **ตารยี**ติ ตุริตกาตพฺพานิ กมฺมานิ ตุริโตว กโรติฯ **สสีว รตฺติํ วิภช**นฺติ ยถา จโนฺท ชุณฺหปกฺขํ รตฺติํ โชตยมาโน กาฬปกฺขรตฺติโต รตฺติํ วิภชโนฺต ทิวเส ทิวเส ปริปูรติ, เอวํ ตสฺส ปุริสสฺส อโตฺถ ปริปูรตีติ วุตฺตํ โหติฯ

ราชา โพธิสตฺตสฺส วจนํ สุตฺวา ตโต ปฎฺฐาย อนลโส ชาโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ราชกุโมฺภ อาลสิยภิกฺขุ อโหสิ, ปณฺฑิตามโจฺจ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ราชกุมฺภชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๓๔๖] ๖. เกสวชาตกวณฺณนา

มนุสฺสินฺทํ ชหิตฺวานาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต วิสฺสาสโภชนํ อารพฺภ กเถสิฯ อนาถปิณฺฑิกสฺส กิร เคเห ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ นิพทฺธภตฺตํ โหติ, เคหํ นิจฺจกาลํ ภิกฺขุสงฺฆสฺส โอปานภูตํ กาสาวปโชฺชตํ อิสิวาตปฎิวาตํฯ อเถกทิวสํ ราชา นครํ ปทกฺขิณํ กโรโนฺต เสฎฺฐิโน นิเวสเน ภิกฺขุสงฺฆํ ทิสฺวา ‘‘อหมฺปิ อริยสงฺฆสฺส นิพทฺธํ ภิกฺขํ ทสฺสามี’’ติ วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ปญฺจนฺนํ ภิกฺขุสตานํ นิพทฺธํ ภิกฺขํ ปฎฺฐเปสิฯ ตโต ปฎฺฐาย ราชนิเวสเน นิพทฺธํ ภิกฺขา ทิยฺยติ, ติวสฺสิกคนฺธสาลิโภชนํ ปณีตํฯ วิสฺสาเสนปิ สิเนเหนปิ สหตฺถา ทายกา นตฺถิ, ราชยุเตฺต ทาเปสิฯ ภิกฺขู นิสีทิตฺวา ภุญฺชิตุํ น อิจฺฉนฺติ, นานคฺครสภตฺตํ คเหตฺวา อตฺตโน อตฺตโน อุปฎฺฐากกุลํ คนฺตฺวา ตํ ภตฺตํ เตสํ ทตฺวา เตหิ ทินฺนํ ลูขํ วา ปณีตํ วา ภุญฺชนฺติฯ

อเถกทิวสํ รโญฺญ พหุํ ผลาผลํ อาหริํสุฯ ราชา ‘‘สงฺฆสฺส เทถา’’ติ อาหฯ มนุสฺสา ภตฺตคฺคํ คนฺตฺวา เอกภิกฺขุมฺปิ อทิสฺวา ‘‘เอโก ภิกฺขุปิ นตฺถี’’ติ รโญฺญ อาโรเจสุํฯ ‘‘นนุ เวลา เยว ตาวา’’ติ? ‘‘อาม, เวลา, ภิกฺขู ปน ตุมฺหากํ เคเห ภตฺตํ คเหตฺวา อตฺตโน อตฺตโน วิสฺสาสิ

กานํ อุปฏฺฐากานํ เคหํ คนฺตฺวา เตสํ ทตฺวา เตหิ ทินฺนํ ลูขํ วา ปณีตํ วา ภุญฺชนฺตี’’ติฯ ราชา ‘‘อมฺหากํ ภตฺตํ ปณีตํ, เกน นุ โข การเณน อภุตฺวา อญฺญํ ภุญฺชนฺติ, สตฺถารํ ปุจฺฉิสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา วิหารํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ปุจฺฉิฯ สตฺถา ‘‘มหาราช, โภชนํ นาม วิสฺสาสปรมํ, ตุมฺหากํ เคเห วิสฺสาสํ ปจฺจุปฏฺฐาเปตฺวา สิเนเหน ทายกานํ อภาวา ภิกฺขู ภตฺตํ คเหตฺวา อตฺตโน อตฺตโน วิสฺสาสิกฏฺฐาเน ปริภุญฺชนฺติฯ มหาราช, วิสฺสาสสทิโส อโญฺญ รโส นาม นตฺถิ, อวิสฺสาสิเกน ทินฺนํ จตุมธุรมฺปิ หิ วิสฺสาสิเกน ทินฺนํ สามากภตฺตํ น อคฺฆติฯ โปราณกปณฺฑิตาปิ โรเค อุปฺปเนฺน รญฺญา ปญฺจ เวชฺชกุลานิ คเหตฺวา เภสเชฺช การิเตปิ โรเค อวูปสเนฺต วิสฺสาสิกานํ สนฺติกํ คนฺตฺวา อโลณกํ สามากนีวารยาคุเญฺจว อุทกมตฺตสิตฺตํ อโลณกปณฺณเญฺจ ปริภุญฺชิตฺวา นิโรคา ชาตา’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต กาสิรเฏฺฐ พฺรามฺหณกุเล นิพฺพตฺติ, ‘‘กปฺปกุมาโร’’ติสฺส นามํ อกํสุฯ โส วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา อปรภาเค อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิฯ ตทา เกสโว นาม ตาปโส ปญฺจหิ ตาปสสเตหิ ปริวุโต คณสตฺถา หุตฺวา หิมวเนฺต วสติฯ โพธิสโตฺต ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ปญฺจนฺนํ อเนฺตวาสิกสตานํ เชฏฺฐเนฺตวาสิโก หุตฺวา วิหาสิ, เกสวตาปสสฺส หิตชฺฌาสโย สสิเนโห อโหสิฯ เต อญฺญมญฺญํ อติวิย วิสฺสาสิกา อเหสุํฯ อปรภาเค เกสโว เต ตาปเส อาทาย โลณมฺพิลเสวนตฺถาย มนุสฺสปถํ คนฺตฺวา พาราณสึ ปตฺวา ราชุยฺยาเน วสิตฺวา ปุนทิวเส นครํ ภิกฺขาย ปวิสิตฺวา ราชทฺวารํ อคมาสิฯ ราชา อิสิคณํ ทิสฺวา ปโกฺกสาเปตฺวา อโนฺตนิเวสเน โภเชตฺวา ปฏิญฺญํ คเหตฺวา อุยฺยาเน วสาเปสิฯ อถ วสฺสารเตฺต อติกฺกเนฺต เกสโว ราชานํ อาปุจฺฉิฯ ราชา ‘‘ภเนฺต, ตุเมฺห มหลฺลกา, อเมฺห ตาว อุปนิสฺสาย วสถ, ทหรตาปเส หิมวนฺตํ เปเสถา’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธู’’ติ เชฏฺฐเนฺตวาสิเกน สทฺธึ เต หิมวนฺตํ เปเสตฺวา สยํ เอกโกว โอหิยิฯ กโปฺป หิมวนฺตํ คนฺตฺวา ตาปเสหิ สทฺธึ วสิฯ

เกสโว กเปฺปน วินา วสโนฺต อุกฺกณฺฐิตฺวา ตํ ทฎฺฐุกาโม หุตฺวา นิทฺทํ น ลภติ, ตสฺส นิทฺทํ อลภนฺตสฺส สมฺมา อาหาโร น ปริณามํ คจฺฉติ, โลหิตปกฺขนฺทิกา อโหสิ, พาฬฺหา เวทนา วตฺตนฺติฯ ราชา ปญฺจ เวชฺชกุลานิ คเหตฺวา ตาปสํ ปฏิชคฺคิ, โรโค น วูปสมฺมติฯ เกสโว ราชานํ อาห ‘‘มหาราช, กึ มยฺหํ มรณํ อิจฺฉถ, อุทาหุ อโรคภาว’’นฺติ ? ‘‘อโรคภาวํ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘เตน หิ มํ หิมวนฺตํ เปเสถา’’ติฯ ‘‘สาธุ, ภเนฺต’’ติ ราชา นารทํ นาม อมจฺจํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘นารท, อมฺหากํ ภทนฺตํ คเหตฺวา วนจรเกหิ สทฺธึ หิมวนฺตํ ยาหี’’ติ เปเสสิฯ นารโท ตํ ตตฺถ เนตฺวา ปจฺจาคมาสิฯ เกสวสฺสปิ กเปฺป ทิฎฺฐมเตฺตเยว เจตสิกโรโค วูปสโนฺต, อุกฺกณฺฐา ปฏิปฺปสฺสมฺภิฯ อถสฺส กโปฺป อโลณเกน อธูปเนน อุทกมตฺตสิตฺตปเณฺณน สทฺธึ สามากนีวารยาคุํ อทาสิ, ตสฺส ตงฺขณเญฺญว โลหิตปกฺขนฺทิกา ปฏิปฺปสฺสมฺภิฯ

ปุน ราชา นารทํ เปเสสิ ‘‘คจฺฉ เกสวสฺส ตาปสสฺส ปวตฺตึ ชานาหี’’ติฯ โส คนฺตฺวา ตํ อโรคํ ทิสฺวา ‘‘ภเนฺต, พาราณสิราชา ปญฺจ เวชฺชกุลานิ คเหตฺวา ปฏิชคฺคโนฺต ตุเมฺห อโรเค กาตุํ นาสกฺขิ, กถํ เต กโปฺป ปฏิชคฺคี’’ติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๑๗๗. ‘‘มนุสฺสินฺทํ ชหิตฺวาน, สพฺพกามสมิทฺธินํ;
กถํ นุ ภควา เกสี, กปฺปสฺส รมติ อสฺสเม’’ติฯ

ตตฺถ **มนุสฺสินฺทนฺ**ติ มนุสฺสานํ อินฺทํ พาราณสิราชานํฯ **กถํ นุ ภควา เกสี**ติ เกน นุ โข อุปาเยน อยํ อมฺหากํ ภควา เกสวตาปโส กปฺปสฺส อสฺสเม รมตีติฯ

เอวํ อเญฺญหิ สทฺธึ สลฺลปนฺโต วิย เกสวสฺส อภิรติการณํ ปุจฺฉิฯ ตํ สุตฺวา เกสโว ทุติยํ คาถมาห –

๑๗๘.สาทูนิ รมณียานิ, สนฺติ วกฺขา มโนรมา;
สุภาสิตานิ กปฺปสฺส, นารท รมยนฺติ ม’’นฺติฯ

ตตฺถ **วกฺขา**ติ รุกฺขาฯ ปาฬิยํ ปน ‘‘รุกฺขา’’เตฺวว ลิขิตํฯ **สุภาสิตานี**ติ กเปฺปน กถิตานิ สุภาสิตานิ มํ รมยนฺตีติ อโตฺถฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ‘‘เอวํ มํ อภิรมาเปนฺโต กโปฺป อโลณกํ อธูปนํ อุทกสิตฺตปณฺณมิสฺสํ สามากนีวารยาคุํ ปาเยสิ, ตาย เม สรีเร พฺยาธิ วูปสมิโต, อโรโค ชาโตมฺหี’’ติ อาหฯ ตํ สุตฺวา นารโท ตติยํ คาถมาห –

๑๗๙.สาลีนํ โอทนํ ภุเญฺช, สุจึ มํสูปเสจนํ;
กถํ สามากนีวารํ, อโลณํ ฉาทยนฺติ ต’’นฺติฯ

ตตฺถ **ภุเญฺช**ติ ภุญฺชสิ, อยเมว วา ปาโฐฯ **ฉาทยนฺตี**ติ ฉาทยติ ปีเณติ โตเสติฯ คาถาพนฺธสุขตฺถํ ปน อนุนาสิโก กโตฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – โย ตฺวํ สุจึ มํสูปเสจนํ ราชกุเล ราชารหํ สาลิภตฺตํ ภุญฺชสิ, ตํ กถมิทํ สามากนีวารํ อโลณํ ปีเณติ โตเสติ, กถํ เต เอตํ รุจฺจตีติฯ

ตํ สุตฺวา เกสโว จตุตฺถํ คาถมาห –

๑๘๐.‘‘สาทุํ วา ยทิ วาสาทุํ, อปฺปํ วา ยทิ วา พหุํ;
วิสฺสโตฺถ ยตฺถ ภุเญฺชยฺย, วิสฺสาสปรมา รสา’’ติฯ

ตตฺถ **ยทิ วาสาทุ**นฺติ ยทิ วา อสาทุํฯ **วิสฺสโตฺถ**ติ นิราสโงฺก วิสฺสาสปโตฺต หุตฺวาฯ **ยตฺถ ภุเญฺชยฺยา**ติ ยสฺมึ นิเวสเน เอวํ ภุเญฺชยฺย, ตตฺถ เอวํ ภุตฺตํ ยํกิญฺจิ โภชนํ สาทุเมวฯ กสฺมา? ยสฺมา **วิสฺสาสปรมา รสา,** วิสฺสาโส ปรโม อุตฺตโม เอเตสนฺติ วิสฺสาสปรมา รสาฯ วิสฺสาสสทิโส หิ อโญฺญ รโส นาม นตฺถิฯ อวิสฺสาสิเกน หิ ทินฺนํ จตุมธุรมฺปิ วิสฺสาสิเกน ทินฺนํ อมฺพิลกญฺชิยํ น อคฺฆตีติฯ

นารโท ตสฺส วจนํ สุตฺวา รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘เกสโว อิทํ นาม กเถสี’’ติ อาจิกฺขิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, นารโท สาริปุโตฺต, เกสโว พกพฺรหฺมา, กโปฺป ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

เกสวชาตกวณฺณนา ฉฎฺฐาฯ

[๓๔๗] ๗. อยกูฎชาตกวณฺณนา

สพฺพายสนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต โลกตฺถจริยํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ **มหากณฺหชาตเก** (ชา. ๑.๑๒.๖๑ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต อุคฺคหิตสพฺพสิโปฺป ปิตุ อจฺจเยน รเชฺช ปติฎฺฐาย ธเมฺมน รชฺชํ กาเรสิฯ ตทา มนุสฺสา เทวมงฺคลิกา หุตฺวา พหู อเชฬกาทโย มาเรตฺวา เทวตานํ พลิกมฺมํ กโรนฺ

ติฯ โพธิสโตฺต ‘‘ปาโณ น หนฺตโพฺพ’’ติ เภริํ จราเปสิฯ ยกฺขา พลิกมฺมํ อลภมานา โพธิสตฺตสฺส กุชฺฌิตฺวา หิมวเนฺต ยกฺขสมาคมํ คนฺตฺวา โพธิสตฺตสฺส มารณตฺถาย เอกํ กกฺขฬํ ยกฺขํ เปเสสุํฯ โส กณฺณิกมตฺตํ มหนฺตํ อาทิตฺตํ อยกูฏํ คเหตฺวา ‘‘อิมินา นํ ปหริตฺวา มาเรสฺสามี’’ติ อาคนฺตฺวา มชฺฌิมยามสมนนฺตเร โพธิสตฺตสฺส สยนมตฺถเก อฎฺฐาสิฯ ตสฺมิํ ขเณ สกฺกสฺส อาสนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ โส อาวชฺชมาโน ตํ การณํ ญตฺวา อินฺทวชิรํ อาทาย คนฺตฺวา ยกฺขสฺส อุปริ อฎฺฐาสิฯ โพธิสโตฺต ยกฺขํ ทิสฺวา ‘‘กิํ นุ โข เอส มํ รกฺขมาโน ฐิโต, อุทาหุ มาเรตุกาโม’’ติ เตน สทฺธิํ สลฺลปโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๘๑. ‘‘สพฺพายสํ กูฎมติปฺปมาณํ, ปคฺคยฺห โย ติฎฺฐสิ อนฺตลิเกฺข;
รกฺขาย เม ตฺวํ วิหิโต นุสชฺช, อุทาหุ เม เจตยเส วธาย’’ติฯ

ตตฺถ **วิหิโต นุสชฺชา**ติ วิหิโต นุ อสิ อชฺชฯ

โพธิสโตฺต ปน ยกฺขเมว ปสฺสติ, น สกฺกํฯ ยโกฺข สกฺกสฺส ภเยน โพธิสตฺตํ ปหริตุํ น สโกฺกติฯ โส โพธิสตฺตสฺส กถํ สุตฺวา ‘‘มหาราช, นาหํ ตว รกฺขณตฺถาย ฐิโต, อิมินา ปน ชลิเตน อยกูเฎน ปหริตฺวา ตํ มาเรสฺสามีติ อาคโตมฺหิ, สกฺกสฺส ภเยน ตํ ปหริตุํ น สโกฺกมี’’ติ เอตมตฺถํ ทีเปโนฺต ทุติยํ คาถมาห –

๑๘๒. ‘‘ทูโต อหํ ราชิธ รกฺขสานํ, วธาย ตุยฺหํ ปหิโตหมสฺมิ;
อิโนฺท จ ตํ รกฺขติ เทวราชา, เตนุตฺตมงฺคํ น เต ผาลยามี’’ติฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต อิตรา เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๘๓. ‘‘สเจ จ มํ รกฺขติ เทวราชา, เทวานมิโนฺท มฆวา สุชมฺปติ;
กามํ ปิสาจา วินทนฺตุ สเพฺพ, น สนฺตเส รกฺขสิยา ปชายฯ

๑๘๔. ‘‘กามํ กนฺทนฺตุ กุมฺภณฺฑา, สเพฺพ ปํสุปิสาจกา;
นาลํ ปิสาจา ยุทฺธาย, มหตี สา วิภิํสิกา’’ติฯ

ตตฺถ **รกฺขสิยา ปชายา**ติ รกฺขสิสงฺขาตาย ปชาย, รกฺขสสตฺตานนฺติ อโตฺถฯ **กุมฺภณฺฑา**ติ กุมฺภมตฺตรหสฺสงฺคา มโหทรา ยกฺขาฯ **ปํสุปิสาจกา**ติ สงฺการฎฺฐาเน ปิสาจาฯ **นาล**นฺติ ปิสาจา นาม มยา สทฺธิํ ยุทฺธาย น สมตฺถาฯ **มหตี สา วิภิํสิกา**ติ ยํ ปเนเต ยกฺขา สนฺนิปติตฺวา วิภิํสิกํ ทเสฺสนฺติ, สา มหตี วิภิํสิกา ภยการณทสฺสนมตฺตเมว มยฺหํ, น ปนาหํ ภายามีติ อโตฺถฯ

สโกฺก ยกฺขํ ปลาเปตฺวา มหาสตฺตํ โอวทิตฺวา ‘‘มา ภายิ, มหาราช, อิโต ปฎฺฐาย ตว รกฺขา มมายตฺตา’’ติ วตฺวา สกฎฺฐานเมว คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สโกฺก อนุรุโทฺธ อโหสิ, พาราณสิราชา อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อยกูฎชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๓๔๘] ๘. อรญฺญชาตกวณฺณนา

อรญฺญา คามมาคมฺมาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ถุลฺลกุมาริกาปโลภนํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ **จูฬนารทกสฺสปชาตเก** (ชา. ๑.๑๓.๔๐ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต ตกฺกสิลายํ อุคฺคหิตสิปฺโป ภริยาย กาลกตาย ปุตฺตํ คเหตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา หิมวนฺเต วสนฺโต ปุตฺตํ อสฺสมปเท ฐเปตฺวา ผลาผลตฺถาย คจฺฉติฯ ตทา โจเรสุ ปจฺจนฺตคามํ ปหริตฺวา กรมเร คเหตฺวา คจฺฉนฺเตสุ เอกา กุมาริกา ปลายิตฺวา ตํ อสฺสมปทํ ปตฺวา ตาปสกุมารํ ปโลเภตฺวา สีลวินาสํ ปาเปตฺวา ‘‘เอหิ คจฺฉามา’’ติ อาหฯ ‘‘ปิตา ตาว เม อาคจฺฉตุ, ตํ ปสฺสิตฺวา คมิสฺสามี’’ติฯ ‘‘เตน หิ ทิสฺวา อาคจฺฉา’’ติ นิกฺขมิตฺวา อนฺตรามคฺเค นิสีทิฯ ตาปสกุมาโร ปิตริ อาคเต ปฐมํ คาถมาห –

๑๘๕. ‘‘อรญฺญา คามมาคมฺม, กึสีลํ กึวตํ อหํ;
ปุริสํ ตาต เสเวยฺยํ, ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต’’ติฯ

ตตฺถ **อรญฺญา คามมาคมฺมา**ติ ตาต อหํ อิโต อรญฺญโต มนุสฺสปถํ วสนตฺถาย คโต วสนคามํ ปตฺวา กึ กโรมีติฯ

อถสฺส ปิตา โอวาทํ ททนฺโต ติสฺโส คาถา อภาสิ –

๑๘๖. ‘‘โย ตํ วิสฺสาสเย ตาต, วิสฺสาสญฺจ ขเมยฺย เต;
สุสฺสูสี จ ติติกฺขี จ, ตํ ภเชหิ อิโต คโตฯ

๑๘๗. ‘‘ยสฺส กาเยน วาจาย, มนสา นตฺถิ ทุกฺกฏํ;
อุรสีว ปติฏฺฐาย, ตํ ภเชหิ อิโต คโตฯ

๑๘๘. ‘‘หลิทฺทิราคํ กปิจิตฺตํ, ปุริสํ ราควิราคินํ;
ตาทิสํ ตาต มา เสวิ, นิมฺมนุสฺสมฺปิ เจ สิยา’’ติฯ

ตตฺถ **โย ตํ วิสฺสาสเย**ติ โย ปุริโส ตํ วิสฺสาเสยฺย น ปริสงฺเกยฺยฯ **วิสฺสาสญฺจ ขเมยฺย เต**ติ โย จ อตฺตนิ กยิรมานํ ตว วิสฺสาสํ ปโตฺต นิราสโงฺก ตํ ขเมยฺยฯ **สุสฺสูสี**ติ โย จ ตว วิสฺสาสวจนํ โสตุมิจฺฉติฯ **ติติกฺขี**ติ โย จ ตยา กตํ อปราธํ ขมติฯ **ตํ ภเชหี**ติ ตํ ปุริสํ ภเชยฺยาสิ ปยิรุปาเสยฺยาสิฯ **อุรสีว ปติฏฺฐายา**ติ ยถา ตสฺส อุรสิ ปติฏฺฐาย วฑฺฒิโต โอรสปุโตฺต ตฺวมฺปิ ตาทิโส อุรสิ ปติฏฺฐิตปุโตฺต วิย หุตฺวา เอวรูปํ ปุริสํ ภเชยฺยาสีติ อโตฺถฯ

หลิทฺทิราคนฺติ หลิทฺทิราคสทิสํ อถิรจิตฺตํฯ **กปิจิตฺต**นฺติ ลหุปริวตฺติตาย มกฺกฏจิตฺตํฯ **ราควิราคิน**นฺติ มุหุเตฺตเนว รชฺชนวิรชฺชนสภาวํฯ **นิมฺมนุสฺสมฺปิ เจ สิยา**ติ สเจปิ สกลํ ชมฺพุทีปตลํ กายทุจฺจริตาทิวิรหิตสฺส มนุสฺสสฺส อภาเวน นิมฺมนุสฺสํ สิยา , ตถาปิ, ตาต, ตาทิสํ ลหุจิตฺตํ มา เสวิ, สพฺพมฺปิ มนุสฺสปถํ วิจินิตฺวา เหฏฺฐา วุตฺตคุณสมฺปนฺนเมว ภเชยฺยาสีติ อโตฺถฯ

ตํ สุตฺวา ตาปสกุมาโร ‘‘อหํ, ตาต, อิเมหิ คุเณหิ สมนฺนาคตํ ปุริสํ กตฺถ ลภิสฺสามิ, น คจฺฉามิ, ตุมฺหากเญฺญว สนฺติเก วสิสฺสามี’’ติ วตฺวา นิวตฺติฯ อถสฺส ปิตา กสิณปริกมฺมํ อาจิกฺขิฯ อุโภปิ อปริหีนชฺฌานา พฺรหฺมโลกปรายณา อเหสุํฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ปุโตฺต จ กุมาริกา จ เอเตเยว อเหสุํ, ปิตา ตาปโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

[๓๔๙] ๙. สนฺธิเภทชาตกวณฺณนา

เนว อิตฺถีสุ สามญฺญนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เปสุญฺญสิกฺขาปทํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกสฺมิํ กิร สมเย สตฺถา ‘‘ฉพฺพคฺคิยา ภิกฺขู เปสุญฺญํ อุปสํหรนฺตี’’ติ สุตฺวา เต ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ตุเมฺห, ภิกฺขเว, ภิกฺขูนํ ภณฺฑนชาตานํ กลหชาตานํ วิวาทาปนฺนานํ เปสุญฺญํ อุปสํหรถ, เตน อนุปฺปนฺนานิ เจว ภณฺฑนานิ อุปฺปชฺชนฺติ, อุปฺปนฺนานิ จ ภิโยฺยภาวาย สํวตฺตนฺตี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจ’’นฺติ วุตฺเต เต ภิกฺขู ครหิตฺวา ‘‘ภิกฺขเว, ปิสุณา วาจา นาม ติขิณสตฺติปหารสทิสา, ทฬฺหํ วิสฺสาโสปิ ตาย ขิปฺปํ ภิชฺชติ, ตญฺจ ปน คเหตฺวา อตฺตโน เมตฺติภินฺทนกชโน สีหอุสภสทิโส โหตี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสโตฺต ตสฺส ปุโตฺต หุตฺวา วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ อุคฺคหิตสิโปฺป ปิตุ อจฺจเยน ธเมฺมน รชฺชํ กาเรสิฯ ตทา เอโก โคปาลโก อรเญฺญ โคกุเลสุ คาโว ปฏิชคฺคิตฺวา อาคจฺฉโนฺต เอกํ คพฺภินิํ อสลฺลเกฺขตฺวา ปหาย อาคโตฯ ตสฺสา เอกาย สีหิยา สทฺธิํ วิสฺสาโส อุปฺปชฺชิฯ ตา อุโภปิ ทฬฺหมิตฺตา หุตฺวา เอกโต วิจรนฺติฯ อปรภาเค คาวี วจฺฉกํ, สีหี สีหโปตกํ วิชายิฯ เต อุโภปิ ชนา กุเลน อาคตเมตฺติยา ทฬฺหมิตฺตา หุตฺวา เอกโต วิจรนฺติ ฯ อเถโก วนจรโก อรญฺญํ ปวิสิตฺวา เตสํ วิสฺสาสํ ทิสฺวา อรเญฺญ อุปฺปชฺชนกภณฺฑํ อาทาย พาราณสิํ คนฺตฺวา รโญฺญ ทตฺวา ‘‘อปิ เต, สมฺม, กิญฺจิ อรเญฺญ อจฺฉริยํ ทิฏฺฐปุพฺพ’’นฺติ รญฺญา ปุโฏฺฐ ‘‘เทว, อญฺญํ กิญฺจิ น ปสฺสามิ, เอกํ ปน สีหญฺจ อุสภญฺจ อญฺญมญฺญํ วิสฺสาสิเก เอกโต วิจรเนฺต อทฺทส’’นฺติ อาหฯ ‘‘เอเตสํ ตติเย อุปฺปเนฺน ภยํ ภวิสฺสติ, ยทา เตสํ ตติยํ ปสฺสติ, อถ เม อาจิเกฺขยฺยาสี’’ติฯ ‘‘สาธุ, เทวา’’ติฯ

วนจรเก ปน พาราณสิํ คเต เอโก สิงฺคาโล สีหญฺจ อุสภญฺจ อุปฏฺฐหิฯ วนจรโก อรญฺญํ คนฺตฺวา ตํ ทิสฺวา ‘‘ตติยสฺส อุปฺปนฺนภาวํ รโญฺญ กเถสฺสามี’’ติ นครํ คโตฯ สิงฺคาโล จิเนฺตสิ ‘‘มยา ฐเปตฺวา สีหมํสญฺจ อุสภมํสญฺจ อญฺญํ อขาทิตปุพฺพํ นาม นตฺถิ, อิเม ภินฺทิตฺวา อิเมสํ มํสํ ขาทิสฺสามี’’ติฯ โส ‘‘อยํ ตํ เอวํ วทติ, อยํ ตํ เอวํ วทตี’’ติ อุโภปิ เต อญฺญมญฺญํ ภินฺทิตฺวา น จิรเสฺสว กลหํ กาเรตฺวา มรณาการปฺปเตฺต อกาสิฯ วนจรโกปิ คนฺตฺวา รโญฺญ ‘‘เตสํ, เทว, ตติโย อุปฺปโนฺน’’ติ อาหฯ ‘‘โก โส’’ติ? ‘‘สิงฺคาโล, เทวา’’ติฯ ราชา ‘‘โส อุโภ มิเตฺต ภินฺทิตฺวา มาราเปสฺสติ, มยํ เตสํ มตกาเล สมฺปาปุณิสฺสามา’’ติ วตฺวา รถํ อภิรุยฺห วนจรเกน มคฺคเทสเกน คจฺฉโนฺต เตสุ อญฺญมญฺญํ กลหํ กตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปเตฺตสุ สมฺปาปุณิฯ สิงฺคาโล ปน หฏฺฐตุโฏฺฐ เอกวารํ สีหสฺส มํสํ ขาทติ, เอกวารํ อุสภสฺส มํสํ ขาทติฯ ราชา เต อุโภปิ ชีวิตกฺขยปฺปเตฺต ทิสฺวา รเถ ฐิโตว สารถินา สทฺธิํ สลฺลปโนฺต อิมา คาถา อภาสิ –

๑๘๙. ‘‘เนว อิตฺถีสุ สามญฺญํ, นาปิ ภเกฺขสุ สารถิ;
อถสฺส สนฺธิเภทสฺส, ปสฺส ยาว สุจินฺติตํฯ

๑๙๐. ‘‘อสิ ติโกฺขว มํสมฺหิ, เปสุญฺญํ ปริวตฺตติ;
ยตฺถูสภญฺจ สีหญฺจ, ภกฺขยนฺติ มิคาธมาฯ

๑๙๑. ‘‘อิมํ โส สยนํ เสติ, ยมิมํ ปสฺสสิ สารถิ;
โย วาจํ สนฺธิเภทสฺส, ปิสุณสฺส นิโพธติฯ

๑๙๒. ‘‘เต ชนา สุขเมธนฺติ, นรา สคฺคคตาริว;
เย วาจํ สนฺธิเภทสฺส, นาวโพธนฺติ สารถี’’ติฯ

ตตฺถ **เนว อิตฺถีสู**ติ สมฺม สารถิ, อิเมสํ ทฺวินฺนํ ชนานํ เนว อิตฺถีสุ สามญฺญํ อตฺถิ น , ภกฺเขสุปิฯ อญฺญเมว หิ อิตฺถึ สีโห เสวติ, อญฺญํ อุสโภ, อญฺญํ ภกฺขํ สีโห ขาทติ, อญฺญํ อุสโภติ อโตฺถฯ **อถสฺสา**ติ เอวํ กลหการเณ อวิชฺชมาเนปิ อถ อิมสฺส มิตฺตสนฺธิเภทกสฺส ทุฎฺฐสิงฺคาลสฺส ''อุภินฺนํ มํสํ ขาทิสฺสามี''ติ จิเนฺตตฺวา อิเม มาเรนฺตสฺส **ปสฺส ยาว สุจินฺติตํ,** สุจินฺติตํ ชาตนฺติ อธิปฺปาโยฯ **ยตฺถา**ติ ยสฺมิํ เปสุเญฺญ ปริวตฺตมาเนฯ อุสภญฺจ สีหญฺจ มิคาธมา สิงฺคาลา ขาทนฺติ, ตํ เปสุญฺญํ มํสมฺหิ ติขิโณ อสิ วิย มิตฺตภาวํ ฉินฺทนฺตเมว ปริวตฺตตีติ ทีเปติฯ

ยมิมํ ปสฺสสีติ สมฺม สารถิ, ยํ อิมํ ปสฺสสิ อิเมสํ ทฺวินฺนํ มตสยนํ, อโญฺญปิ โย ปุคฺคโล สนฺธิเภทสฺส ปิสุณสฺส ปิสุณวาจํ นิโพธติ คณฺหาติ, โส อิมํ สยนํ เสติ, เอวเมวํ มรตีติ ทเสฺสติฯ **สุขเมธนฺตี**ติ สุขํ วินฺทนฺติ ลภนฺติฯ **นรา สคฺคคตาริวา**ติ สคฺคคตา ทิพฺพโภคสมงฺคิโน นรา วิย เต สุขํ วินฺทนฺติฯ **นาวโพธนฺตี**ติ น สารโต ปเจฺจนฺติ, ตาทิสํ ปน วจนํ สุตฺวา โจเทตฺวา สาเรตฺวา เมตฺติํ อภินฺทิตฺวา ปากติกาว โหนฺตีติฯ

ราชา อิมา คาถา ภาสิตฺวา สีหสฺส เกสรจมฺมนขทาฐา คาหาเปตฺวา นครเมว คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา พาราณสิราชา อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

สนฺธิเภทชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๓๕๐] ๑๐. เทวตาปญฺหชาตกวณฺณนา

หนฺติ หเตฺถหิ ปาเทหีติ อยํ เทวตาปุจฺฉา **อุมงฺคชาตเก** (ชา. ๒.๒๒.๕๙๐ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ

เทวตาปญฺหชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

จูฬกุณาลวโคฺค ปญฺจโมฯ

ชาตกุทฺทานํ –

กาลิโงฺค อสฺสาโรโห จ, เอกราชา จ ททฺทโร;
สีลวีมํสสุชาตา, ปลาโส สกุโณ ฉโว;
เสโยฺยติ ทส ชาตกาฯ

ปุจิมโนฺท กสฺสโป จ, ขนฺติวาที โลหกุมฺภี;
สพฺพมํสลาภี สโส, มตาโรทกณเวรา;
ติตฺติโร สุจฺจโช ทสฯ

กุฎิทูโส ทุทฺทภาโย, พฺรหฺมทตฺตจมฺมสาฎโก;
โคธราชา จ กกฺการุ, กากวตี นนุ โสจิโย;
กาฬพาหุ สีลวีมํโส ทสฯ

โกกาลิโก รถลฎฺฐิ, ปกฺกโคธราโชวาทา;
ชมฺพุกพฺรหาฉโตฺต จ, ปีฐถุสา จ พาเวรุ;
วิสยฺหเสฎฺฐิ ทสธาฯ

กินฺนรีวานรกุนฺตินี, อมฺพหารี คชกุมฺภ;
เกสวายกูฏารญฺญํ, สนฺธิเภโท เทวตาปญฺหาฯ

วคฺคุทฺทานํ –

กาลิงฺค ปุจิมนฺท จ, กุฏิทูสกโกกิลา;
จูฬกุณาลวคฺคติ, ปญฺจวคฺคา จตุกฺกมฺหิ;
โหนฺติ ปญฺญาส ชาตกาฯ

จตุกฺกนิปาตวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๕. ปญฺจกนิปาโต

๑. มณิกุณฺฑลวโคฺค

[๓๕๑] ๑. มณิกุณฺฑลชาตกวณฺณนา

ชีโน รถสฺสํ มณิกุณฺฑเล จาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต โกสลรญฺญ อเนฺตปุเร สพฺพตฺถสาธกํ ปทุฏฺฐามจฺจํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ เหฏฺฐา วิตฺถาริตเมวฯ อิธ ปน โพธิสโตฺต พาราณสิราชา อโหสิฯ ปทุฏฺฐามโจฺจ โกสลราชานํ อาเนตฺวา กาสิรชฺชํ คาหาเปตฺวา พาราณสิราชานํ พนฺธาเปตฺวา พนฺธนาคาเร ปกฺขิปาเปสิฯ ราชา ฌานํ อุปฺปาเทตฺวา อากาเส ปลฺลงฺเกน นิสีทิ, โจรรโญฺญ สรีเร ฑาโห อุปฺปชฺชิฯ โส พาราณสิราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๑. ‘‘ชีโน รถสฺสํ มณิกุณฺฑเล จ, ปุเตฺต จ ทาเร จ ตเถว ชีโน;
สเพฺพสุ โภเคสุ อเสสเกสุ, กสฺมา น สนฺตปฺปสิ โสกกาเล’’ติฯ

ตตฺถ **ชีโน รถสฺสํ มณิกุณฺฑเล จา**ติ มหาราช, ตฺวํ รถญฺจ อสฺสญฺจ มณิกุณฺฑลานิ จ ชีโน, ‘‘ชีโน รถเสฺส จ มณิกุณฺฑเล จา’’ติปิ ปาโฐฯ **อเสสเกสู**ติ นิเสฺสสเกสุฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต อิมา เทฺว คาถา อภาสิ –

๒. ‘‘ปุเพฺพว มจฺจํ วิชหนฺติ โภคา, มโจฺจ วา เต ปุพฺพตรํ ชหาติ;
อสสฺสตา โภคิโน กามกามิ, ตสฺมา น โสจามหํ โสกกาเลฯ

๓. ‘‘อุเทติ อาปูรติ เวติ จโนฺท, อตฺถํ ตเปตฺวาน ปเลติ สูริโย;
วิทิตา มยา สตฺตุก โลกธมฺมา, ตสฺมา น โสจามหํ โสกกาเล’’ติฯ

ตตฺถ **ปุเพฺพว มจฺจน**ฺติ มจฺจํ วา โภคา ปุเพฺพว ปฐมตรเญฺญว วิชหนฺติ, มโจฺจ วา เต โภเค ปุพฺพตรํ ชหาติฯ **กามกามี**ติ โจรราชานํ อาลปติฯ อโมฺภ, กาเม กามยมาน กามกามิ โภคิโน นาม โลเก อสสฺสตา, โภเคสุ วา นเฏฺฐสุ ชีวมานาว อโภคิโน โหนฺติ, โภเค วา ปหาย สยํ นสฺสนฺติ, ตสฺมา อหํ มหาชนสฺส โสกกาเลปิ น โสจามีติ อโตฺถฯ **วิทิตา มยา สตฺตุก โลกธมฺมา**ติ โจรราชานํ อาลปติฯ อโมฺภ, สตฺตุก, มยา ลาโภ อลาโภ ยโส อยโสติอาทโย โลกธมฺมา วิทิตาฯ ยเถว หิ จโนฺท อุเทติ จ ปูรติ จ ปุน จ ขียติ, ยถา จ สูริโย อนฺธการํ วิธมโนฺต มหนฺตํ อาโลกํ ตเปตฺวาน ปุน สายํ อตฺถํ ปเลติ อตฺถํ คจฺฉติ น ทิสฺสติ, เอวเมว โภคา อุปฺปชฺชนฺติ จ นสฺสนฺติ จ, ตตฺถ กึ โสเกน, ตสฺมา น โสจามีติ อโตฺถฯ

เอวํ มหาสโตฺต โจรรโญฺญ ธมฺมํ เทเสตฺวา อิทานิ ตเมว โจรํ ครหโนฺต อาห –

๔. ‘‘อลโส คิหี กามโภคี น สาธุ, อสญฺญโต ปพฺพชิโต น สาธุ;
ราชา น สาธุ อนิสมฺมการี, โย ปณฺฑิโต โกธโน ตํ น สาธุฯ

๕. ‘‘นิสมฺม ขตฺติโย กยิรา, นานิสมฺม ทิสมฺปติ;
นิสมฺมการิโน ราช, ยโส กิตฺติ จ วฑฺฒตี’’ติฯ

อิมา ปน เทฺว คาถา เหฏฺฐา วิตฺถาริตาเยวฯ โจรราชา โพธิสตฺตํ ขมาเปตฺวา รชฺชํ ปฏิจฺฉาเปตฺวา อตฺตโน ชนปทเมว คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา โกสลราชา อานนฺโท อโหสิ, พาราณสิราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มณิกุณฺฑลชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๓๕๒] ๒. สุชาตชาตกวณฺณนา

กึ นุ สนฺตรมาโนวาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต มตปิติกํ กุฏุมฺพิกํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร ปิตริ มเต ปริเทวมาโน วิจรติ, โสกํ วิโนเทตุํ น สโกฺกติฯ อถ สตฺถา ตสฺส โสตาปตฺติผลูปนิสฺสยํ ทิสฺวา สาวตฺถึ ปิณฺฑาย จริตฺวา ปจฺฉาสมณํ อาทาย ตสฺส เคหํ คนฺตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสิโนฺน ตํ วนฺทิตฺวา นิสินฺนํ ‘‘กึ, อุปาสก, โสจสี’’ติ วตฺวา ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘อาวุโส, โปราณกปณฺฑิตา ปณฺฑิตานํ วจนํ สุตฺวา ปิตริ กาลกเต น โสจึสู’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต กุฏุมฺพิกเคเห นิพฺพตฺติ, ‘‘สุชาตกุมาโร’’ติสฺส นามํ กริํสุฯ ตสฺส วยปฺปตฺตสฺส ปิตามโห กาลมกาสิฯ อถสฺส ปิตา ปิตุ กาลกิริยโต ปฏฺฐาย โสกสมปฺปิโต อาฬาหนํ คนฺตฺวา อาฬาหนโต อฏฺฐีนิ อาหริตฺวา อตฺตโน อาราเม มตฺติกาถูปํ กตฺวา ตานิ ตตฺถ นิทหิตฺวา คตคตเวลาย ถูปํ ปุเปฺผหิ ปูเชตฺวา เจติยํ อาวิชฺฌเนฺต ปริเทวติ, เนว นฺหายติ น ลิมฺปติ น ภุญฺชติ น กมฺมเนฺต วิจาเรติฯ ตํ ทิสฺวา โพธิสโตฺต ‘‘ปิตา เม อยฺยกสฺส มตกาลโต ปฏฺฐาย โสกาภิภูโต จรติ, ฐเปตฺวา ปน มํ อโญฺญ เอตํ สญฺญาเปตุํ น สโกฺกติ, เอเกน นํ อุปาเยน นิโสฺสกํ กริสฺสามี’’ติ พหิคาเม เอกํ มตโคณํ ทิสฺวา ติณญฺจ ปานียญฺจ อาหริตฺวา ตสฺส ปุรโต ฐเปตฺวา ‘‘ขาท, ขาท, ปิว, ปิวา’’ติ อาหฯ อาคตาคตา นํ ทิสฺวา ‘‘สมฺม สุชาต, กึ อุมฺมตฺตโกสิ, มตโคณสฺส ติโณทกํ เทสี’’ติ วทนฺติฯ โส น กิญฺจิ ปฏิวทติฯ อถสฺส ปิตุ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘ปุโตฺต เต อุมฺมตฺตโก ชาโต, มตโคณสฺสสฺส ติโณทกํ เทตี’’ติ อาหํสุฯ ตํ สุตฺวา กุฏุมฺพิกสฺส ปิตุโสโก อปคโต, ปุตฺตโสโก ปติฏฺฐิโตฯ โส เวเคนา คนฺตฺวา ‘‘นนุ ตฺวํ, ตาต สุชาต, ปณฺฑิโตสิ, กิํการณา มตโคณสฺส ติโณทกํ เทสี’’ติ วตฺวา เทฺว คาถา อภาสิ –

๖. ‘‘กึ นุ สนฺตรมาโนว, ลายิตฺวา หริตํ ติณํ;
ขาท ขาทาติ ลปสิ, คตสตฺตํ ชรคฺควํฯ

๗. ‘‘น หิ อเนฺนน ปาเนน, มโต โคโณ สมุฏฺฐเห;
ตฺวญฺจ ตุจฺฉํ วิลปสิ, ยถา ตํ ทุมฺมตี ตถา’’ติฯ

ตตฺถ **สนฺตรมาโนวา**ติ ตุริโต วิย หุตฺวาฯ **ลายิตฺวา**ติ ลุนิตฺวาฯ **ลปสี**ติ วิลปสิฯ **คตสตฺตํ ชรคฺคว**นฺติ วิคตชีวิตํ ชิณฺณโคณํฯ **ยถา ต**นฺติ เอตฺถ **ต**นฺติ นิปาตมตฺตํ, ยถา ทุมฺมติ อปฺปปโญฺญ วิลเปยฺย, ตถา ตฺวํ ตุจฺฉํ วิลปสีติฯ

ตโต โพธิสโตฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๘. ‘‘ตเถว ติฏฺฐติ สีสํ, หตฺถปาทา จ วาลธิ;
โสตา ตเถว ติฏฺฐนฺติ, มเญฺญ โคโณ สมุฏฺฐเหฯ

๙. ‘‘เนวยฺยกสฺส สีสญฺจ, หตฺถปาทา จ ทิสฺสเร;
รุทํ มตฺติกถูปสฺมิํ, นนุ ตฺวเญฺญว ทุมฺมตี’’ติฯ

ตตฺถ **ตเถวา**ติ ยถา ปุเพฺพ ฐิตํ, ตเถว ติฏฺฐติฯ **มเญฺญ**ติ เอเตสํ สีสาทีนํ ตเถว ฐิตตฺตา อยํ โคโณ สมุฏฺฐเหยฺยาติ มญฺญามิฯ **เนวยฺยกสฺส สีสญฺจา**ติ อยฺยกสฺส ปน สีสญฺจ หตฺถปาทา จ น ทิสฺสนฺติฯ ''ปิฏฺฐิปาทา น ทิสฺสเร''ติปิ ปาโฐฯ **นนุ ตฺวเญฺญว ทุมฺมตี**ติ อหํ ตาว สีสาทีนิ ปสฺสโนฺต เอวํ กโรมิ, ตฺวํ ปน น กิญฺจิ ปสฺสสิ, ฌาปิตฏฺฐานโต อฏฺฐีนิ อาหริตฺวา มตฺติกาถูปํ กตฺวา ปริเทวสิฯ อิติ มํ ปฏิจฺจ สตคุเณน สหสฺสคุเณน สตสหสฺสคุเณน นนุ ตฺวเญฺญว ทุมฺมติฯ ภิชฺชนธมฺมา นาม สงฺขารา ภิชฺชนฺติ, ตตฺถ กา ปริเทวนาติฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสตฺตสฺส ปิตา ''มม ปุโตฺต ปณฺฑิโต อิธโลกปรโลกกิจฺจํ ชานาติ, มม สญฺญาปนตฺถาย เอตํ กมฺมํ อกาสี''ติ จิเนฺตตฺวา ''ตาต สุชาตปณฺฑิต, 'สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา'ติ เม ญาตา, อิโต ปฏฺฐาย น โสจิสฺสามิ, ปิตุโสกหรณกปุเตฺตน นาม ตาทิเสน ภวิตพฺพ''นฺติ วตฺวา ปุตฺตสฺส ถุติํ กโรโนฺต อาห –

๑๐. ''อาทิตฺตํ วต มํ สนฺตํ, ฆตสิตฺตํว ปาวกํ;
วารินา วิย โอสิญฺจํ, สพฺพํ นิพฺพาปเย ทรํฯ

๑๑. ''อพฺพหี วต เม สลฺลํ, ยมาสิ หทยสฺสิตํ;
โย เม โสกปเรตสฺส, ปิตุโสกํ อปานุทิฯ

๑๒. ''โสหํ อพฺพูฬฺหสโลฺลสฺมิ, วีตโสโก อนาวิโล;
น โสจามิ น โรทามิ, ตว สุตฺวาน มาณวฯ

๑๓. ''เอวํ กโรนฺติ สปฺปญฺญา, เย โหนฺติ อนุกมฺปกา;
วินิวเตฺตนฺติ โสกมฺหา, สุชาโต ปิตรํ ยถา''ติฯ

ตตฺถ **นิพฺพาปเย**ติ นิพฺพาปยิฯ **ทร**นฺติ โสกทรถํฯ **สุชาโต ปิตรํ ยถา**ติ ยถา มม ปุโตฺต สุชาโต มํ ปิตรํ สมานํ อตฺตโน สปฺปญฺญตาย โสกมฺหา วินิวตฺตยิ, เอวํ อเญฺญปิ สปฺปญฺญา โสกมฺหา วินิวตฺตยนฺตีติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน กุฏุมฺพิโก โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ตทา สุชาโต อหเมว อโหสินฺติฯ

สุชาตชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๓๕๓] ๓. เวนสาขชาตกวณฺณนา

นยิทํ นิจฺจํ ภวิตพฺพนฺติ อิทํ สตฺถา ภเคฺคสุ สํสุมารคิรํ นิสฺสาย เภสกฬาวเน วิหรโนฺต โพธิราชกุมารํ อารพฺภ กเถสิฯ โพธิราชกุมาโร นาม อุเทนสฺส รโญฺญ ปุโตฺต ตสฺมิํ กาเล สํสุมารคิเร วสโนฺต เอกํ ปริโยทาตสิปฺปํ วฑฺฒกิํ ปโกฺกสาเปตฺวา อเญฺญหิ ราชูหิ อสทิสํ กตฺวา โกกนทํ นาม ปาสาทํ การาเปสิฯ การาเปตฺวา จ ปน ''อยํ วฑฺฒกี อญฺญสฺสปิ รโญฺญ เอวรูปํ ปาสาทํ กเรยฺยา''ติ มจฺฉรายโนฺต ตสฺส อกฺขีนิ อุปฺปาฏาเปสิฯ เตนสฺส อกฺขีนํ อุปฺปาฏิตภาโว ภิกฺขุสเงฺฆ ปากโฏ ชาโตฯ ตสฺมา ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ''อาวุโส, โพธิราชกุมาโร กิร ตถารูปสฺส วฑฺฒกิโน อกฺขีนิ อุปฺปาฏาเปสิ, อโห กกฺขโฬ ผรุโส สาหสิโก''ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อิมาย นามา''ติ วุเตฺต ''น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส กกฺขโฬ ผรุโส สาหสิโกวฯ น เกวลญฺจ อิทาเนว, ปุ

เพฺพเปส ขตฺติยสหสฺสานํ อกฺขีนิ อุปฺปาฏาเปตฺวา มาเรตฺวา เตสํ มํเสน พลิกมฺมํ กาเรสี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ตกฺกสิลายํ ทิสาปาโมกฺโข อาจริโย อโหสิฯ ชมฺพุทีปตเล ขตฺติยมาณวา พฺราหฺมณมาณวา จ ตเสฺสว สนฺติเก สิปฺปํ อุคฺคณฺหึสุฯ พาราณสิรโญฺญ ปุตฺโต พฺรหฺมทตฺตกุมาโร นาม ตสฺส สนฺติเก ตโย เวเท อุคฺคณฺหิฯ โส ปน ปกติยาปิ กกฺขโฬ ผรุโส สาหสิโก อโหสิฯ โพธิสตฺโต องฺควิชฺชาวเสน ตสฺส กกฺขฬผรุสสาหสิกภาวํ ญตฺวา ‘‘ตาต, ตฺวํ กกฺขโฬ ผรุโส สาหสิโก, ผรุเสน นาม ลทฺธํ อิสฺสริยํ อจิรฏฺฐิติกํ โหติ, โส อิสฺสริเย วินเฏฺฐ ภินฺนนาโว วิย สมุเทฺท ปติฏฺฐํ น ลภติ, ตสฺมา มา เอวรูโป อโหสี’’ติ ตํ โอวทโนฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๔. ‘‘นยิทํ นิจฺจํ ภวิตพฺพํ พฺรหฺมทตฺต, เขมํ สุภิกฺขํ สุขตา จ กาเย;
อตฺถจฺจเย มา อหุ สมฺปมูโฬฺห, ภินฺนปฺลโว สาครเสฺสว มเชฺฌฯ

๑๕. ‘‘ยานิ กโรติ ปุริโส, ตานิ อตฺตนิ ปสฺสติ;
กลฺยาณการี กลฺยาณํ, ปาปการี จ ปาปกํ;
ยาทิสํ วปเต พีชํ, ตาทิสํ หรเต ผล’’นฺติฯ

ตตฺถ **สุขตา จ กาเย**ติ ตาต พฺรหฺมทตฺต, ยเทตํ เขมํ วา สุภิกฺขํ วา ยา วา เอสา สุขตา กาเย, อิทํ สพฺพํ อิเมสํ สตฺตานํ นิจฺจํ สพฺพกาลเมว น ภวติ, อิทํ ปน อนิจฺจํ หุตฺวา อภาวธมฺมํฯ **อตฺถจฺจเย**ติ โส ตฺวํ อนิจฺจตาวเสน อิสฺสริเย วิคเต อตฺตโน อตฺถสฺส อจฺจเย ยถา นาม ภินฺนปฺลโว ภินฺนนาโว มนุโสฺส สาครมเชฺฌ ปติฏฺฐํ อลภโนฺต สมฺปมูโฬฺห โหติ, เอวํ มา อหุ สมฺปมูโฬฺหฯ **ตานิ อตฺตนิ ปสฺสตี**ติ เตสํ กมฺมานํ วิปากํ วินฺทโนฺต ตานิ อตฺตนิ ปสฺสติ นามฯ

โส อาจริยํ วนฺทิตฺวา พาราณสึ คนฺตฺวา ปิตุ สิปฺปํ ทเสฺสตฺวา โอปรชฺเช ปติฏฺฐาย ปิตุ อจฺจเยน รชฺชํ ปาปุณิฯ ตสฺส ปิงฺคิโย นาม ปุโรหิโต อโหสิ กกฺขโฬ ผรุโส สาหสิโกฯ โส ยสโลเภน จิเนฺตสิ ‘‘ยํนูนาหํ อิมินา รญฺญา สกลชมฺพุทีเป สเพฺพ ราชาโน คาหาเปยฺยํ, เอวเมส เอกราชา ภวิสฺสติ, อหมฺปิ เอกปุโรหิโต ภวิสฺสามี’’ติฯ โส ตํ ราชานํ อตฺตโน กถํ คาหาเปสิฯ ราชา มหติยา เสนาย นครา นิกฺขมิตฺวา เอกสฺส รโญฺญ นครํ รุนฺธิตฺวา ตํ ราชานํ คณฺหิฯ เอเตนุปาเยน สกลชมฺพุทีเป รชฺชํ คเหตฺวา ราชสหสฺสปริวุโต ‘‘ตกฺกสิลายํ รชฺชํ คณฺหิสฺสามี’’ติ อคมาสิฯ โพธิสตฺโต นครํ ปฏิสงฺขริตฺวา ปเรหิ อปฺปธํสิยํ อกาสิฯ

พาราณสิราชา คงฺคานทีตีเร มหโต นิโคฺรธรุกฺขสฺส มูเล สาณึ ปริกฺขิปาเปตฺวา อุปริ วิตานํ การาเปตฺวา สยนํ ปญฺญเปตฺวา นิวาสํ คณฺหิฯ โส ชมฺพุทีปตเล สหสฺสราชาโน คเหตฺวา ยุชฺฌมาโนปิ ตกฺกสิลํ คเหตุํ อสโกฺกโนฺต อตฺตโน ปุโรหิตํ ปุจฺฉิ ‘‘อาจริย, มยํ เอตฺตเกหิ ราชูหิ สทฺธึ อาคนฺตฺวาปิ ตกฺกสิลํ คเหตุํ น สโกฺกม, กึ นุ โข กาตพฺพ’’นฺติฯ ‘‘มหาราช, สหสฺสราชูนํ อกฺขีนิ อุปฺปาเฏตฺวา มาเรตฺวา กุจฺฉึ ผาเลตฺวา ปญฺจมธุรมํสํ อาทาย อิมสฺมึ นิโคฺรเธ อธิวตฺถาย เทวตาย พลิกมฺมํ กตฺวา อนฺตวฏฺฏีหิ รุกฺขํ ปริกฺขิปิตฺวา โลหิตปญฺจงฺคุลิกานิ กโรม, เอวํ โน ขิปฺปเมว ชโย ภวิสฺสตี’’ติฯ ราชา ‘‘สาธู’’ติ ปฏิสฺสุณิตฺวา อโนฺตสาณิยํ มหาพเล มเลฺล ฐเปตฺวา เอกเมกํ ราชานํ ปโกฺกสาเปตฺวา นิปฺปีฬเนน วิสญฺญํ กาเรตฺวา อกฺขีนิ อุปฺปาเฏตฺวา มาเรตฺวา มํสํ อาทาย กเฬวรานิ คงฺคายํ ปวาเหตฺวา วุตฺตปฺปการํ พลิกมฺมํ กาเรตฺวา พลิเภรึ อาโกฏาเปตฺวา ยุทฺธาย คโตฯ

อถสฺส อฎฺฐาลกโต เอโก ยโกฺข อาคนฺตฺวา ทกฺขิณกฺขึ อุปฺปาเฎตฺวา อคมาสิ, อถสฺส มหตี เวทนา อุปฺปชฺชิฯ โส เวทนาปฺปโตฺต อาคนฺตฺวา นิโคฺรธรุกฺขมูเล ปญฺญตฺตาสเน อุตฺตานโก นิปชฺชิฯ ตสฺมึ ขเณ เอโก คิโชฺฌ เอกํ ติขิณโกฎิกํ อฎฺฐึ คเหตฺวา รุกฺขเคฺค นิสิโนฺน มํสํ ขาทิตฺวา อฎฺฐึ วิสฺสเชฺชสิ, อฎฺฐิโกฎิ อาคนฺตฺวา รโญฺญ วามกฺขิมฺหิ อยสูลํ วิย ปติตฺวา อกฺขึ ภินฺทิฯ ตสฺมึ ขเณ โพธิสตฺตสฺส วจนํ สลฺลเกฺขสิฯ โส ''อมฺหากํ อาจริโย 'อิเม สตฺตา พีชานุรูปํ ผลํ วิย กมฺมานุรูปํ วิปากํ อนุโภนฺตี'ติ กเถโนฺต อิทํ ทิสฺวา กเถสิ มเญฺญ''ติ วตฺวา วิลปโนฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๖. ''อิทํ ตทาจริยวโจ, ปาราสริโย ยทพฺรวิ;
'มา สุ ตฺวํ อกริ ปาปํ, ยํ ตฺวํ ปจฺฉา กตํ ตเป'ฯ

๑๗. ''อยเมว โส ปิงฺคิย เวนสาโข, ยมฺหิ ฆาตยึ ขตฺติยานํ สหสฺสํ;
อลงฺกเต จนฺทนสารานุลิเตฺต, ตเมว ทุกฺขํ ปจฺจาคตํ มม''นฺติฯ

ตตฺถ **อิทํ ตทาจริยวโจ**ติ อิทํ ตํ อาจริยสฺส วจนํฯ **ปาราสริโย**ติ ตํ โคเตฺตน กิเตฺตติฯ **ปจฺฉา กต**นฺติ ยํ ปาปํ ตยา กตํ, ปจฺฉา ตํ ตเปยฺย กิลเมยฺย, ตํ มา กรีติ โอวาทํ อทาสิ, อหํ ปนสฺส วจนํ น กรินฺติฯ **อยเมวา**ติ นิโคฺรธรุกฺขํ ทเสฺสโนฺต วิลปติฯ **เวนสาโข**ติ ปตฺถฎสาโขฯ **ยมฺหิ ฆาตยิ**นฺติ ยมฺหิ รุเกฺข ขตฺติยสหสฺสํ มาเรสึฯ **อลงฺกเต จนฺทนสารานุลิเตฺต**ติ ราชาลงฺกาเรหิ อลงฺกเต โลหิตจนฺทนสารานุลิเตฺต เต ขตฺติเย ยตฺถาหํ ฆาเตสึ , อยเมว โส รุโกฺข อิทานิ มยฺหํ กิญฺจิ ปริตฺตาณํ กาตุํ น สโกฺกตีติ ทีเปติฯ **ตเมว ทุกฺข**นฺติ ยํ มยา ปเรสํ อกฺขิอุปฺปาฎนทุกฺขํ กตํ, อิทํ เม ตเถว ปฎิอาคตํ, อิทานิ โน อาจริยสฺส วจนํ มตฺถกํ ปตฺตนฺติ ปริเทวติฯ

โส เอวํ ปริเทวมาโน อคฺคมเหสึ อนุสฺสริตฺวา –

๑๘. ''สามา จ โข จนฺทนลิตฺตคตฺตา, ลฎฺฐีว โสภญฺชนกสฺส อุคฺคตา;
อทิสฺวา กาลํ กริสฺสามิ อุพฺพรึ, ตํ เม อิโต ทุกฺขตรํ ภวิสฺสตี''ติฯ –

คาถมาห –

ตสฺสโตฺถ – มม ภริยา สุวณฺณสามา อุพฺพรี ยถา นาม สิคฺคุรุกฺขสฺส อุชุ อุคฺคตา สาขา มนฺทมาลุเตริตา กมฺปมานา โสภติ, เอวํ อิตฺถิวิลาสํ กุรุมานา โสภติ, ตมหํ อิทานิ อกฺขีนํ ภินฺนตฺตา อุพฺพรึ อทิสฺวาว กาลํ กริสฺสามิ, ตํ เม ตสฺสา อทสฺสนํ อิโต มรณทุกฺขโตปิ ทุกฺขตรํ ภวิสฺสตีติฯ

โส เอวํ วิลปโนฺตว มริตฺวา นิรเย นิพฺพตฺติฯ น นํ อิสฺสริยลุโทฺธ ปุโรหิโต ปริตฺตาณํ กาตุํ สกฺขิ, น อตฺตโน อิสฺสริยํฯ ตสฺมึ มตมเตฺตเยว พลกาโย ภิชฺชิตฺวา ปลายิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา พาราณสิราชา โพธิราชกุมาโร อโหสิ, ปิงฺคิโย เทวทโตฺต, ทิสาปาโมกฺขาจริโย ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

เวนสาขชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๓๕๔] ๔. อุรคชาตกวณฺณนา

อุรโคว ตจํ ชิณฺณนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต มตปุตฺตกํ กุฎุมฺพิกํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ ปน มตภริยมตปิติกวตฺถุสทิสเมวฯ อิธาปิ ตเถว สตฺถา ตสฺส นิเวสนํ คนฺตฺวา ตํ อาคนฺตฺ

วา วนฺทิตฺวา นิสินฺนํ ‘‘กึ, อาวุโส, โสจสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อาม, ภนฺเต , ปุตฺตสฺส เม มตกาลโต ปฏฺฐาย โสจามี’’ติ วุตฺเต ‘‘อาวุโส, ภิชฺชนธมฺมํ นาม ภิชฺชติ, นสฺสนธมฺมํ นาม นสฺสติ, ตญฺจ โข น เอกสฺมึเยว กุเล, นาปิ เอกสฺมิเญฺญว คาเม, อถ โข อปริมาเณสุ จกฺกวาเฬสุ ตีสุ ภเวสุ อมรณธโมฺม นาม นตฺถิ, ตพฺภาเวเนว ฐาตุํ สมตฺโถ เอกสงฺขาโรปิ สสฺสโต นาม นตฺถิ, สเพฺพ สตฺตา มรณธมฺมา, สเพฺพ สงฺขารา ภิชฺชนธมฺมา, โปราณกปณฺฑิตาปิ ปุตฺเต มเต ‘มรณธมฺมํ มตํ, นสฺสนธมฺมํ นฏฺฐ’นฺติ น โสจิํสู’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสโตฺต พาราณสิยํ ทฺวารคามเก พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา กุฏุมฺพํ สณฺฐเปตฺวา กสิกเมฺมน ชีวิกํ กเปฺปสิฯ ตสฺส ปุโตฺต จ ธีตา จาติ เทฺว ทารกา อเหสุํฯ โส ปุตฺตสฺส วยปฺปตฺตสฺส สมานกุลโต กุมาริกํ อาหริตฺวา อทาสิ, อิติ เต ทาสิยา สทฺธึ ฉ ชนา อเหสุํ – โพธิสโตฺต, ภริยา, ปุโตฺต, ธีตา, สุณิสา, ทาสีติฯ เต สมคฺคา สโมฺมทมานา ปิยสํวาสา อเหสุํฯ โพธิสโตฺต เสสานํ ปญฺจนฺนํ เอวํ โอวาทํ เทติ ‘‘ตุเมฺห ยถาลทฺธนิยาเมเนว ทานํ เทถ, สีลํ รกฺขถ, อุโปสถกมฺมํ กโรถ, มรณสฺสติํ ภาเวถ, ตุมฺหากํ มรณภาวํ สลฺลเกฺขถ, อิเมสญฺหิ สตฺตานํ มรณํ ธุวํ, ชีวิตํ อทฺธุวํ, สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา ขยวยธมฺมิโนว, รตฺติญฺจ ทิวา จ อปฺปมตฺตา โหถา’’ติฯ เต ‘‘สาธู’’ติ โอวาทํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อปฺปมตฺตา มรณสฺสติํ ภาเวนฺติฯ

อเถกทิวสํ โพธิสโตฺต ปุเตฺตน สทฺธึ เขตฺตํ คนฺตฺวา กสติฯ ปุโตฺต กจวรํ สงฺกฑฺฒิตฺวา ฌาเปติฯ ตสฺสาวิทูเร เอกสฺมึ วมฺมิเก อาสีวิโส อตฺถิฯ ธูโม ตสฺส อกฺขีนิ ปหริฯ โส กุโทฺธ นิกฺขมิตฺวา ‘‘อิมํ นิสฺสาย มยฺหํ ภย’’นฺติ จตโสฺส ทาฐา นิมฺชฺชาเปเนฺต ตํ ฑํสิ, โส ปริวตฺติตฺวา ปติโตฯ โพธิสโตฺต ปริวตฺติตฺวา ตํ ปติตํ ทิสฺวา โคเณ ฐเปตฺวา คนฺตฺวา ตสฺส มตภาวํ ญตฺวา ตํ อุกฺขิปิตฺวา เอกสฺมึ รุกฺขมูเล นิปชฺชาเปตฺวา ปารุปิตฺวา เนว โรทิ น ปริเทวิ – ‘‘ภิชฺชนธมฺมํ ปน ภินฺนํ, มรณธมฺมํ มตํ, สเพฺพ สงฺขารา อนิจฺจา มรณนิปฺผตฺติกา’’ติ อนิจฺจภาวเมว สลฺลเกฺขตฺวา กสิฯ โส เขตฺตสมีเปน คจฺฉนฺตํ เอกํ ปฏิวิสฺสกํ ปุริสํ ทิสฺวา ‘‘ตาต, เคหํ คจฺฉสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อามา’’ติ วุตฺเต เตน หิ อมฺหากมฺปิ ฆรํ คนฺตฺวา พฺราหฺมณึ วเทยฺยาสิ ‘‘อชฺช กิร ปุเพฺพ วิย ทฺวินฺนํ ภตฺตํ อนาหริตฺวา เอกเสฺสวาหารํ อาหเรยฺยาถ, ปุเพฺพ จ เอกิกาว ทาสี อาหารํ อาหรติ, อชฺช ปน จตฺตาโรปิ ชนา สุทฺธวตฺถนิวตฺถา คนฺธปุปฺผหตฺถา อาคเจฺฉยฺยาถา’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ คนฺตฺวา พฺราหฺมณิยา ตเถว กเถสิฯ เกน เต, ตาต, อิมํ สาสนํ ทินฺนนฺติฯ พฺราหฺมเณน , อเยฺยติฯ สา ‘‘ปุโตฺต เม มโต’’ติ อญฺญาสิ, กมฺปนมตฺตมฺปิสฺสา นาโหสิฯ เอวํ สุภาวิตจิตฺตา สุทฺธวตฺถนิวตฺถา คนฺธปุปฺผหตฺถา ทาสึ ปน อาหารํ อาหราเปตฺวา เสเสหิ สทฺธึ เขตฺตํ อคมาสิฯ เอกสฺสปิ โรทิตํ วา ปริเทวิตํ วา นาโหสิฯ

โพธิสโตฺต ปุตฺตสฺส นิปนฺนฉายายเมว นิสีทิตฺวา ภุญฺชิฯ ภุตฺตาวสาเน สเพฺพปิ ทารูนิ อุทฺธริตฺวา ตํ จิตกํ อาโรเปตฺวา คนฺธปุเปฺผหิ ปูเชตฺวา ฌาเปสุํฯ เอกสฺส จ เอกพินฺทุปิ อสฺสุ นาโหสิ, สเพฺพปิ สุภาวิตมรณสฺสติโน โหนฺติฯ เตสํ สีลเตเชน สกฺกสฺส อาสนํ อุณฺหาการํ ทเสฺสสิฯ โส ‘‘โก นุ โข มํ ฐานา จาเวตุกาโม’’ติ อุปธาเรโนฺต เตสํ คุณเตเชน อุณฺหภาวํ ญตฺวา ปสนฺนมานโส หุตฺวา ‘‘มยา เอเตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา สีหนาทํ นทาเปตฺวา สีหนาทปริโยสาเน เอเตสํ นิเวสนํ สตฺตรตนปริปุณฺณํ กตฺวา อาคนฺตุํ วฏฺฏตี’’ติ เวเคน ตตฺถ คนฺตฺวา อาฬาหนปเสฺส ฐิโต ‘‘ตาต, กึ กโรถา’’ติ อาหฯ ‘‘เอกํ มนุสฺสํ ฌาเปม, สามี’’ติฯ ‘‘น ตุเมฺห มนุสฺสํ ฌาเปสฺสถ, เอกํ ปน มิคํ มาเรตฺวา ปจถ มเญฺญ’’ติฯ ‘‘นเตฺถตํ สามิ, มนุสฺสเมว ฌาเปมา’’ติฯ ‘‘เตน หิ เวริมนุโสฺส โว ภวิสฺสตี’’ติฯ อถ นํ โพธิสโตฺต ‘‘โอรสปุโตฺต โน สามิ, น เวริโก’’ติ

อาหฯ ‘‘เตน หิ โว อปฺปิยปุตฺโต ภวิสฺสตี’’ติ? ‘‘อติวิย ปิยปุตฺโต, สามี’’ติฯ ‘‘อถ กสฺมา น โรทสี’’ติ? โส อโรทนการณํ กเถนฺโต ปฐมํ คาถมาห –

๑๙. ‘‘อุรโคว ตจํ ชิณฺณํ, หิตฺวา คจฺฉติ สํ ตนุํ;
เอวํ สรีเร นิพฺโภเค, เปเต กาลกเต สติฯ

๒๐. ‘‘ฑยฺหมาโน น ชานาติ, ญาตีนํ ปริเทวิตํ;
ตสฺมา เอตํ น โสจามิ, คโต โส ตสฺส ยา คตี’’ติฯ

ตตฺถ **สํ ตนุ**นฺติ อตฺตโน สรีรํฯ **นิพฺโภเค**ติ ชีวิตินฺทฺริยสฺส อภาเวน โภครหิเตฯ **เปเต**ติ ปรโลกํ ปฏิคเตฯ **กาลกเต**ติ กตกาเล, มเตติ อโตฺถฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – สามิ, มม ปุตฺโต ยถา นาม อุรโค ชิณฺณตจํ นิจฺฉินฺทิตฺวา อโนโลเกตฺวา อนเปโกฺข ฉเฑฺฑตฺวา คเจฺฉยฺย, เอวํ อตฺตโน สรีรํ ฉเฑฺฑตฺวา คจฺฉติ, ตสฺส ชีวิตินฺทฺริยรหิเต สรีเร เอวํ นิพฺโภเค ตสฺมิญฺจ เม ปุเตฺต เปเต ปุน ปฏิคเต มรณกาลํ กตฺวา ฐิเต สติ โก การุเญฺญน วา ปริเทเวน วา อโตฺถฯ อยญฺหิ ยถา สูเลหิ วิชฺฌิตฺวา ฑยฺหมาโน สุขทุกฺขํ น ชานาติ, เอวํ ญาตีนํ ปริเทวิตมฺปิ น ชานาติ, เตน การเณนาหํ เอตํ น โสจามิฯ ยา ตสฺส อตฺตโน คติ, ตํ โส คโตติฯ

สโกฺก โพธิสตฺตสฺส วจนํ สุตฺวา พฺราหฺมณึ ปุจฺฉิ ‘‘อมฺม, ตุยฺหํ โส กึ โหตี’’ติ? ‘‘ทส มาเส กุจฺฉินา ปริหริตฺวา ถญฺญํ ปาเยตฺวา หตฺถปาเท สณฺฐเปตฺวา วฑฺฒิตปุโตฺต เม, สามี’’ติฯ ‘‘อมฺม, ปิตา ตาว ปุริสภาเวน มา โรทตุ, มาตุ หทยํ ปน มุทุกํ โหติ, ตฺวํ กสฺมา น โรทสี’’ติ? สา อโรทนการณํ กเถนฺตี –

๒๑. ‘‘อนวฺหิโต ตโต อาคา, อนนุญฺญาโต อิโต คโต;
ยถาคโต ตถา คโต, ตตฺถ กา ปริเทวนาฯ

๒๒. ‘‘ฑยฺหมาโน น ชานาติ, ญาตีนํ ปริเทวิตํ;
ตสฺมา เอตํ น โสจามิ, คโต โส ตสฺส ยา คตี’’ติฯ – คาถาทฺวยมาห –

ตตฺถ **อนวฺหิโต**ติ อยํ ตาต มยา ปรโลกโต อนวฺหิโต อยาจิโตฯ **อาคา**ติ อมฺหากํ เคหํ อาคโตฯ **อิโต**ติ อิโต มนุสฺสโลกโต คจฺฉโนฺตปิ มยา อนนุญฺญาโตว คโตฯ **ยถาคโต**ติ อาคจฺฉโนฺตปิ ยถา อตฺตโนว รุจิยา อาคโต, คจฺฉโนฺตปิ ตเถว คโตฯ **ตตฺถา**ติ ตสฺมิํ ตสฺส อิโต คมเน กา ปริเทวนาฯ **ฑยฺหมาโน**ติ คาถา วุตฺตนเยน เวทิตพฺพาฯ

สโกฺก พฺราหฺมณิยา กถํ สุตฺวา ตสฺส ภคินึ ปุจฺฉิ ‘‘อมฺม, ตุยฺหํ โส กึ โหตี’’ติ? ‘‘ภาตา เม, สามี’’ติฯ ‘‘อมฺม, ภคินิโย นาม ภาตูสุ สิเนหา โหนฺติ, ตฺวํ กสฺมา น โรทสี’’ติ? สา อโรทนการณํ กเถนฺตี –

๒๓. ‘‘สเจ โรเท กิสา อสฺสํ, ตสฺสา เม กึ ผลํ สิยา;
ญาติมิตฺตสุหชฺชานํ, ภิโยฺย โน อรตี สิยาฯ

๒๔. ฑยฺหมาโน น ชานาติ, ญาตีนํ ปริเทวิตํ;
ตสฺมา เอตํ น โสจามิ, คโต โส ตสฺส ยา คตี’’ติฯ – คาถาทฺวยมาห –

ตตฺถ **สเจ**ติ ยทิ อหํ ภาตริ มเต โรเทยฺยํ, กิสสรีรา อสฺสํฯ ภาตุ ปน เม ตปฺปจฺจยา วุฑฺฒิ นาม นตฺถีติ ทเสฺสติฯ **ตสฺสา เม**ติ ตสฺสา มยฺหํ โรทนฺติยา กึ ผลํ โก อานิสํโส ภเวยฺยฯ มยฺหํ

อวุฑฺฒิ ปน ปญฺญายตีติ ทีเปติฯ **ญาติมิตฺตสุหชฺชานนฺ**ติ ญาติมิตฺตสุหทานํ ฯ อยเมว วา ปาโฐฯ **ภิโยฺย โน**ติ เย อมฺหากํ ญาตี จ มิตฺตา จ สุหทยา จ, เตสํ อธิกตรา อรติ สิยาฯ

สโกฺก ภคินิยา กถํ สุตฺวา ภริยํ ปุจฺฉิ ''อมฺม, ตุยฺหํ โส กึ โหตี''ติ? ''ปติ เม, สามี''ติฯ ''อิตฺถิโย นาม ปติมฺหิ มเต วิธวา โหนฺติ อนาถา, ตฺวํ กสฺมา น โรทสี''ติฯ สาปิสฺส อโรทนการณํ กเถนฺตี –

๒๕. ''ยถาปิ ทารโก จนฺทํ, คจฺฉนฺตมนุโรทติ;
เอวํสมฺปทเมเวตํ, โย เปตมนุโสจติฯ

๒๖. ''ฑยฺหมาโน น ชานาติ, ญาตีนํ ปริเทวิตํ;
ตสฺมา เอตํ น โสจามิ, คโต โส ตสฺส ยา คตี''ติฯ – คาถาทฺวยมาห –

ตสฺสโตฺถ – ยถา นาม ยตฺถ กตฺถจิ ยุตฺตายุตฺตํ ลพฺภนียาลพฺภนียํ อชานโนฺต พาลทารโก มาตุ อุจฺฉเงฺค นิสิโนฺน ปุณฺณมาสิยํ ปุณฺณํ จนฺทํ อากาเส คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ''อมฺม, จนฺทํ เม เทหิ, อมฺม, จนฺทํ เม เทหี''ติ ปุนปฺปุนํ โรทติ, เอวํสมฺปทเมเวตํ, เอวํนิปฺผตฺติกเมว เอตํ ตสฺส รุณฺณํ โหติ, โย เปตํ กาลกตํ อนุโสจติฯ อิโตปิ จ พาลตรํฯ กึการณา? โส หิ วิชฺชมานจนฺทํ อนุโรทติ, มยฺหํ ปน ปติ มโต เอตรหิ อวิชฺชมาโน สูเลหิ วิชฺฌิตฺวา ฑยฺหมาโนปิ น กิญฺจิ ชานาตีติฯ

สโกฺก ภริยาย วจนํ สุตฺวา ทาสึ ปุจฺฉิ ''อมฺม, ตุยฺหํ โส กึ โหตี''ติ? ''อโยฺย เม, สามี''ติฯ ''นนุ ตฺวํ อิมินา ปีเฬตฺวา โปเถตฺวา ปริภุตฺตา ภวิสฺสสิ, ตสฺมา ''สุมุตฺตา อห''นฺติ น โรทสี''ติฯ 'สามิ, มา เอวํ อวจ, น เอตํ เอตสฺส อนุจฺฉวิกํ, ขนฺติเมตฺตานุทฺทยสมฺปโนฺน เม อยฺยปุโตฺต, อุเร สํวฑฺฒิตปุโตฺต วิย อโหสี'ติฯ ''อถ กสฺมา น โรทสี''ติ? สาปิสฺส อโรทนการณํ กเถนฺตี –

๒๗. ''ยถาปิ อุทกกุมฺภ, ภิโนฺน อปฺปฏิสนฺธิโย;
เอวํสมฺปทเมเวตํ, โย เปตมนุโสจติฯ

๒๘. ''ฑยฺหมาโน น ชานาติ, ญาตีนํ ปริเทวิตํ;
ตสฺมา เอตํ น โสจามิ, คโต โส ตสฺส ยา คตี''ติฯ – คาถาทฺวยมาห –

ตสฺสโตฺถ – ยถา นาม อุทกกุมฺภ อุกฺขิปียมาโน ปติตฺวา สตฺตธา ภิโนฺน ปุน ตานิ กปาลานิ ปฏิปาฏิยา ฐเปตฺวา สํวิทหิตฺวา ปฏิปากติกํ กาตุํ น สโกฺกติ, โย เปตมนุโสจติ, ตสฺสปิ เอตมนุโสจนํ เอวํนิปฺผตฺติกเมว โหติ, มตสฺส ปุน ชีวาเปตุํ อสกฺกุเณยฺยตฺตา อิทฺธิมโต วา อิทฺธานุภาเวน ภินฺนํ กุมฺภํ สํวิทหิตฺวา อุทกสฺส ปูเรตุํ สกฺกา ภเวยฺย, กาลกโต ปน อิทฺธิพเลนาปิ น สกฺกา ปฏิปากติตํ กาตุนฺติฯ อิตรา คาถา วุตฺตตฺถาเยวฯ

สโกฺก สเพฺพสํ ธมฺมกถํ สุตฺวา ปสีทิตฺวา ''ตุเมฺหหิ อปฺปมเตฺตหิ มรณสฺสติ ภาวิตา, ตุเมฺห อิโต ปฏฺฐาย สหเตฺถน กมฺมํ มา กริตฺถ, อหํ, สโกฺก เทวราชา, อหํ โว เคเห สตฺต รตนานิ อปริมาณานิ กริสฺสามิ, ตุเมฺห ทานํ เทถ , สีลํ รกฺขถ, อุโปสถกมฺมํ กโรถ, อปฺปมตฺตา โหถา''ติ เตสํ โอวาทํ ทตฺวา เคหํ อปริมิตธนํ กตฺวา ปกฺกามิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน กุฏุมฺพิโก โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ตทา ทาสี ขุชฺชุตฺตรา อโหสิ, ธีตา อุปฺปลวณฺณา, ปุโตฺต

ราหุโล, มาตา เขมา, พฺราหฺมโณ ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

อุรคชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๓๕๕] ๕. ฆฏชาตกวณฺณนา

อเญฺญ โสจนฺติ โรทนฺตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต โกสลรโญฺญ เอกํ อมจฺจํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ เหฏฺฐา กถิตสทิสเมวฯ อิธ ปน ราชา อตฺตโน อุปการสฺสส อมจฺจสฺส มหนฺตํ ยสํ ทตฺวา ปริเภทกานํ กถํ คเหตฺวา ตํ พนฺธาเปตฺวา พนฺธนาคาเร ปเวเสสิฯ โส ตตฺถ นิสิโนฺนว โสตาปตฺติมคฺคํ นิพฺพเตฺตสิฯ ราชา ตสฺส คุณํ สลฺลเกฺขตฺวา โมจาเปสิฯ โส คนฺธมาลํ อาทาย สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา นิสีทิฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘อนโตฺถ กิร เต อุปฺปโนฺน’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อาม, ภเนฺต, อนเตฺถน ปน เม อโตฺถ อาคโต, โสตาปตฺติมโคฺค นิพฺพโตฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘น โข, อุปาสก, ตฺวเญฺญว อนเตฺถน อตฺถํ อาหริ, โปราณกปณฺฑิตาปิ อาหริํสู’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติ, ‘‘ฆฏกุมาโร’’ติสฺส นามํ กริํสุฯ โส อปเรน สมเยน ตกฺกสิลายํ อุคฺคหิตสิโปฺป ธเมฺมน รชฺชํ กาเรสิฯ ตสฺส อเนฺตปุเร เอโก อมโจฺจ ทุพฺภิฯ โส ตํ ปจฺจกฺขโต ญตฺวา รฏฺฐา ปพฺพาเชสิฯ ตทา สาวตฺถิยํ ธงฺกราชา นาม รชฺชํ กาเรสิฯ โส ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตํ อุปฏฺฐหิตฺวา เหฏฺฐา วุตฺตนเยน อตฺตโน วจนํ คาหาเปตฺวา พาราณสิรชฺชํ คณฺหาเปสิฯ โสปิ รชฺชํ คเหตฺวา โพธิสตฺตํ สงฺขลิกาหิ พนฺธาเปตฺวา พนฺธนาคารํ ปเวเสสิฯ โพธิสโตฺต ฌานํ นิพฺพเตฺตตฺวา อากาเส ปลฺลเงฺกน นิสีทิ, ธงฺกสฺส สรีเร ฑาโห อุปฺปชฺชิฯ โส คนฺตฺวา โพธิสตฺตสฺส สุวณฺณาทาสผุลฺลปทุมสสฺสิริกํ มุขํ ทิสฺวา โพธิสตฺตํ ปุจฺฉโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๒๙. ‘‘อเญฺญ โสจนฺติ โรทนฺติ, อเญฺญ อสฺสุมุขา ชนา;
ปสนฺนมุขวโณฺณสิ, กสฺมา ฆฏ น โสจสี’’ติฯ

ตตฺถ **อเญฺญ**ติ ตํ ฐเปตฺวา เสสมนุสฺสาฯ

อถสฺส โพธิสโตฺต อโสจนการณํ กเถโนฺต จตโสฺส คาถา อภาสิ –

๓๐. ‘‘นาพฺภตีตหโร โสโก, นานาคตสุขาวโห;
ตสฺมา ธงฺก น โสจามิ, นตฺถิ โสเก ทุตียตาฯ

๓๑. ‘‘โสจํ ปณฺฑุ กิโส โหติ, ภตฺตญฺจสฺส น รุจฺจติ;
อมิตฺตา สุมนา โหนฺติ, สลฺลวิทฺธสฺส รุปฺปโตฯ

๓๒. ‘‘คาเม วา ยทิ วารเญฺญ, นิเนฺน วา ยทิ วา ถเล;
ฐิตํ มํ นาคมิสฺสติ, เอวํ ทิฏฺฐปโท อหํฯ

๓๓. ‘‘ยสฺสตฺตา นาลเมโกว, สพฺพกามรสาหโร;
สพฺพาปิ ปถวี ตสฺส, น สุขํ อาวหิสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **นาพฺภตีตหโร**ติ นาพฺภตีตาหาโร, อยเมว วา ปาโฐฯ โสโก นาม อพฺภตีตํ อติกฺกนฺตํ นิรุทฺธํ อตฺถงฺคตํ ปุน นาหรติฯ **ทุตียตา**ติ สหายตาฯ อตีตาหรเณน วา อนาคตาหรเณน วา โสโก นาม กสฺสจิ สหาโย น โหติ, เตนาปิ การเณนาหํ น โสจามีติ วทติฯ **โสจ**นฺติ โสจ

โนฺตฯ **สลฺลวิทฺธสฺส รุปฺปโต**ติ โสกสเลฺลน วิทฺธสฺส เตเนว ฆฏฺฏิยมานสฺสฺส ‘‘ทิฏฺฐา วต โน ปจฺจามิตฺตสฺส ปิฏฺฐี’’ติ อมิตฺตา สุมนา โหนฺตีติ อโตฺถฯ

ฐิตํ มํ นาคมิสฺสตีติ สมฺม ธงฺกราช, เอเตสุ คามาทีสุ ยตฺถ กตฺถจิ ฐิตํ มํ ปณฺฑุกิสภาวาทิกํ โสกมูลกํ พฺยสนํ น อาคมิสฺสติฯ **เอวํ ทิฏฺฐปโท**ติ ยถา ตํ พฺยสนํ นาคจฺฉติ, เอวํ มยา ฌานปทํ ทิฏฺฐํฯ ‘‘อฏฺฐโลกธมฺมปท’’นฺติปิ วทนฺติเยว ฯ ปาฬิยํ ปน ‘‘น มตฺตํ นาคมิสฺสตี’’ติ ลิขิตํ, ตํ อฏฺฐกถายํ นตฺถิฯ ปริโยสานคาถาย อิจฺฉิตปตฺถิตเตฺถน ฌานสุขสงฺขาตํ สพฺพกามรสํ อาหรตีติ **สพฺพกามรสาหโร**ฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยสฺส รโญฺญ ปหาย อญฺญสหาเย อตฺตาว เอโก สพฺพกามรสาหโร นาลํ, สพฺพํ ฌานสุขสงฺขาตํ กามรสํ อาหริตุํ อสมโตฺถ, ตสฺส รโญฺญ สพฺพาปิ ปถวี น สุขํ อาวหิสฺสติฯ กามาตุรสฺส หิ สุขํ นาม นตฺถิ, โย ปน กิเลสทรถรหิตํ ฌานสุขํ อาหริตุํ สมโตฺถ, โส ราชา สุขี โหตีติฯ โย ปเนตาย คาถาย ‘‘ยสฺสตฺถา นาลเมโก’’ติปิ ปาโฐ, ตสฺสโตฺถ น ทิสฺสติฯ

อิติ ธโงฺก อิมา จตโสฺส คาถา สุตฺวา โพธิสตฺตํ ขมาเปตฺวา รชฺชํ ปฏิจฺฉาเปตฺวา ปกฺกามิฯ โพธิสโตฺตปิ รชฺชํ อมจฺจานํ ปฏินิยฺยาเทตฺวา หิมวนฺตปเทสํ คนฺตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อปริหีนชฺฌาโน พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ธงฺกราชา อานโนฺท อโหสิ, ฆฏราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ฆฏชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๓๕๖] ๖. โกรณฺฑิยชาตกวณฺณนา

เอโก อรเญฺญติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ธมฺมเสนาปตึ อารพฺภ กเถสิฯ เถโร กิร อาคตาคตานํ ทุสฺสีลานํ มิคลุทฺทกมจฺฉพนฺธาทีนํ ทิฏฺฐทิฏฺฐานเญฺญว ‘‘สีลํ คณฺหถ, สีลํ คณฺหถา’’ติ สีลํ เทติฯ เต เถเร ครุภาเวน ตสฺส กถํ ภินฺทิตุํ อสโกฺกนฺตา สีลํ คณฺหนฺติ, คเหตฺวา จ ปน น รกฺขนฺติ, อตฺตโน อตฺตโน กมฺมเมว กโรนฺติฯ เถโร สทฺธิวิหาริเก อามเนฺตตฺวา ‘‘อาวุโส, อิเม มนุสฺสา มม สนฺติเก สีลํ คณฺหึสุ, คณฺหิตฺวา จ ปน น รกฺขนฺตี’’ติ อาหฯ ‘‘ภเนฺต, ตุเมฺห เอเตสํ อรุจิยา สีลํ เทถ, เอเต ตุมฺหากํ กถํ ภินฺทิตุํ อสโกฺกนฺตา คณฺหนฺติ, ตุเมฺห อิโต ปฏฺฐาย เอวรูปานํ สีลํ มา อทตฺถา’’ติฯ เถโร อนตฺตมโน อโหสิฯ ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, สาริปุตฺตเตฺถโร กิร ทิฏฺฐทิฏฺฐานเญฺญว สีลํ เทตี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส ทิฏฺฐทิฏฺฐานํ อยาจนฺตานเญฺญว สีลํ เทตี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ ทิสาปาโมกฺขสฺส อาจริยสฺส เชฏฺฐเนฺตวาสิโก โกรณฺฑิโย นาม อโหสิฯ ตทา โส อาจริโย ทิฏฺฐทิฏฺฐานํ เกวฏฺฏาทีนํ อยาจนฺตานเญฺญว ‘‘สีลํ คณฺหถ, สีลํ คณฺหถา’’ติ สีลํ เทติฯ เต คเหตฺวาปิ น รกฺขนฺติ อาจริโย ตมตฺถํ อเนฺตวาสิกานํ อาโรเจสิฯ อเนฺตวาสิกา ‘‘ภเนฺต, ตุเมฺห เอเตสํ อรุจิยา สีลํ เทถ, ตสฺมา ภินฺทนฺติ, อิโต ทานิ ปฏฺฐาย ยาจนฺตานเญฺญว ทเทยฺยาถ, มา อยาจนฺตาน’’นฺติ วทึสุฯ โส วิปฺปฏิสารี อโหสิ, เอวํ สเนฺตปิ ทิฏฺฐทิฏฺฐานํ สีลํ เทติเยวฯ

อเถกทิวสํ เอกสฺมา คามา มนุสฺสา อาคนฺตฺวา พฺราหฺมณวาจนกตฺถาย อาจริยํ นิมนฺตยึสุฯ โส โกรณฺฑิยมาณวํ ปโกฺกสิตฺวา ‘‘ตาต, อหํ น คจฺฉามิ, ตฺวํ อิเม ปญฺจสเต มาณเว คเหตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา วาจนกานิ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อมฺหากํ ทินฺนโกฏฺฐาสํ อาหรา’’ติ เปเสสิฯ โส คนฺตฺวา ปฏินิวตฺตนฺโต อนฺตรามคฺเค เอกํ กนฺทรํ ทิสฺวา จินฺเตสิ ‘‘อมฺหากํ อาจริโย ทิฏฺฐทิฏฺฐานํ อยาจนฺตานเญฺญว สีลํ เทติ, อิโต ทานิ ปฏฺฐาย ยถา ยาจนฺตานเญฺญว เทติ, ตถา นํ กริสฺสามี’’ติฯ โส เตสุ มาณเวสุ สุขนิสินฺเนสุ อุฏฺฐาย มหนฺตํ มหนฺตํ เสลํ อุกฺขิปิตฺวา กนฺทรายํ ขิปิ, ปุนปฺปุนํ ขิปิเยวฯ อถ นํ เต มาณวา อุฏฺฐาย ‘‘อาจริย, กึ กโรสี’’ติ อาหํสุฯ โส น กิญฺจิ กเถสิ, เต เวเคน คนฺตฺวา อาจริยสฺส อาโรเจสุํฯ อาจริโย อาคนฺตฺวา เตน สทฺธึ สลฺลปนฺโต ปฐมํ คาถมาห –

๓๔. ‘‘เอโก อรเญฺญ คิริกนฺทรายํ, ปคฺคยฺห ปคฺคยฺห สิลํ ปเวจฺฉสิ;
ปุนปฺปุนํ สนฺตรมานรูโป, โกรณฺฑิย โก นุ ตว ยิธตฺโถ’’ติฯ

ตตฺถ **โก นุ ตว ยิธตฺโถ**ติ โก นุ ตว อิธ กนฺทรายํ สิลาขิปเนน อตฺโถฯ

โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา อาจริยํ ปโพเธตุกาโม ทุติยํ คาถมาห –

๓๕. ‘‘อหญฺหิมํ สาครเสวิตนฺตํ, สมํ กริสฺสามิ ยถาปิ ปาณิ;
วิกิริย สานูนิ จ ปพฺพตานิ จ, ตสฺมา สิลํ ทริยา ปกฺขิปามี’’ติฯ

ตตฺถ **อหญฺหิมนฺ**ติ อหญฺหิ อิมํ มหาปถวิํฯ **สาครเสวิตนฺตนฺ**ติ สาคเรหิ เสวิตํ จาตุรนฺตํฯ **ยถาปิ ปาณี**ติ หตฺถตลํ วิย สมํ กริสฺสามิฯ **วิกิริยา**ติ วิกิริตฺวาฯ **สานูนิ จ ปพฺพตานิ จา**ติ ปํสุปพฺพเต จ สิลาปพฺพเต จฯ

ตํ สุตฺวา พฺราหฺมโณ ตติยํ คาถมาห –

๓๖. ‘‘นยิมํ มหิํ อรหติ ปาณิกปฺปํ, สมํ มนุโสฺส กรณาย เมโก;
มญฺญามิมเญฺญว ทริํ ชิคีสํ, โกรณฺฑิย หาหสิ ชีวโลก’’นฺติฯ

ตตฺถ **กรณาย เมโก**ติ กรณาย เอโก กาตุํ น สโกฺกตีติ ทีเปติฯ **มญฺญามิมเญฺญว ทริํ ชิคีสนฺ**ติ อหํ มญฺญามิ ติฏฺฐตุ ปถวี, อิมเญฺญว เอกํ ทริํ ชิคีสํ ปูรณตฺถาย วายมนฺโต สิลา ปริเยสนฺโต อุปายํ วิจินนฺโตว ตฺวํ อิมํ ชีวโลกํ หาหสิ ชหิสฺสสิ, มริสฺสสีติ อตฺโถฯ

ตํ สุตฺวา มาณโว จตุตฺถํ คาถมาห –

๓๗. ‘‘สเจ อยํ ภูตธรํ น สกฺกา, สมํ มนุโสฺส กรณาย เมโก;
เอวเมว ตฺวํ พฺรเหฺม อิเม มนุเสฺส, นานาทิฏฺฐิเก นานยิสฺสสิ เต’’ติฯ

ตสฺสตฺโถ – สเจ อยํ เอโก มนุโสฺส อิมํ ภูตธรํ ปถวิํ สมํ กาตุํ น สกฺกา น สมตฺโถ, เอวเมว ตฺวํ อิเม ทุสฺสีลมนุเสฺส นานาทิฏฺฐิเก นานยิสฺสสิ, เต เอวํ ‘‘สีลํ คณฺหถ, สีลํ คณฺหถา’’ติ วทนฺโต อตฺตโน วสํ น อานยิสฺสสิ, ปณฺฑิตปุริสาเยว หิ ปาณาติปาตํ ‘‘อกุสล’’นฺติ ครหนฺติฯ สํสารโมจกาทโย ปเนตฺถ กุสลสญฺญิโน, เต ตฺวํ กถํ อานยิสฺสสิ, ตสฺมา ทิฏฺฐทิฏฺฐานํ สีลํ อทตฺวา ยาจนฺตานเญฺญว เทหีติฯ

ตํ สุตฺวา อาจริโย ‘‘ยุตฺตํ วทติ โกรณฺฑิโย, อิทานิ น เอวรูปํ กริสฺสามี’’ติ อตฺตโน วิรทฺธภาวํ ญตฺวา ปญฺจมํ คาถมาห –

๓๘. ‘‘สํขิตฺตรูเปน ภวํ มมตฺถํ, อกฺขาสิ โกรณฺฑิย เอวเมตํ;
ยถา น สกฺกา ปถวี สมายํ, กตฺตุํ มนุเสฺสน ตถา มนุสฺสา’’ติฯ

ตตฺถ **สมาย**นฺติ สมํ อยํฯ เอวํ อาจริโย มาณวสฺส ถุติํ อกาสิ, โสปิ นํ โพเธตฺวา สยํ ฆรํ เนสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา พฺราหฺมโณ สาริปุตฺโต อโหสิ, โกรณฺฑิยมาณโว ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

โกรณฺฑิยชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐาฯ

[๓๕๗] ๗. ลฏุกิกชาตกวณฺณนา

วนฺทามิ ตํ กุญฺชร สฏฺฐิหายนนฺติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกสฺมิญฺหิ ทิวเส ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, เทวทตฺโต กกฺขโฬ ผรุโส สาหสิโก, สเตฺตสุ กรุณามตฺตมฺปิสฺส นตฺถี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส นิกฺกรุโณเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสโตฺต หตฺถิโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ปาสาทิโก มหากาโย อสีติสหสฺสวารณปริวาโร ยูถปติ หุตฺวา หิมวนฺตปเทเส วิหาสิฯ ตทา เอกา ลฏุกิกา สกุณิกา หตฺถีนํ วิจรณฏฺฐาเน อณฺฑานิ นิกฺขิปิ, ตานิ ปริณตานิ ภินฺทิตฺวา สกุณโปตกา นิกฺขมิํสุฯ เตสุ อวิรุฬฺหปเกฺขสุ อุปฺปติตุํ อสโกฺกเนฺตสุเยว มหาสโตฺต อสีติสหสฺสวารณปริวุโต โคจราย จรโนฺต ตํ ปเทสํ ปโตฺตฯ ตํ ทิสฺวา ลฏุกิกา จิเนฺตสิ ‘‘อยํ หตฺถิราชา มม โปตเก มทฺทิตฺวา มาเรสฺสติ, หนฺท นํ ปุตฺตกานํ ปริตฺตาณตฺถาย ธมฺมิการกฺขํ ยาจามี’’ติฯ สา อุโภ ปเกฺข เอกโต กตฺวา ตสฺส ปุรโต ฐตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๓๙. ‘‘วนฺทามิ ตํ กุญฺชร สฏฺฐิหายนํ, อารญฺญกํ ยูถปติํ ยสสฺสิํ;
ปเกฺขหิ ตํ ปญฺชลิกํ กโรมิ, มา เม วธี ปุตฺตเก ทุพฺพลายา’’ติฯ

ตตฺถ **สฏฺฐิหายน**นฺติ สฏฺฐิวสฺสกาเล หายนพลํฯ **ยสสฺสิ**นฺติ ปริวารสมฺปนฺนํฯ **ปเกฺขหิ ตํ ปญฺจลิกํ กโรมี**ติ อหํ ปเกฺขหิ ตํ อญฺชลิกํ กโรมีติ อโตฺถฯ

มหาสโตฺต ‘‘มา จินฺตยิ ลฏุกิเก, อหํ เต ปุตฺตเก รกฺขิสฺสามี’’ติ สกุณโปตกานํ อุปริ ฐตฺวา อสีติยา หตฺถิสหเสฺสสุ คเตสุ ลฏุกิกํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ลฏุกิเก อมฺหากํ ปจฺฉโต เอโก เอกจาริโก หตฺถี อาคจฺฉติ, โส อมฺหากํ วจนํ น กริสฺสติ, ตสฺมิํ อาคเต ตมฺปิ ยาจิตฺวา ปุตฺตกานํ โสตฺถิภาวํ กเรยฺยาสี’’ติ วตฺวา ปกฺกามิฯ สาปิ ตสฺส ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา อุโภหิ ปเกฺขหิ อญฺชลิํ กตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๔๐. ‘‘วนฺทามิ ตํ กุญฺชร เอกจาริํ, อารญฺญกํ ปพฺพตสานุโคจรํ;
ปเกฺขหิ ตํ ปญฺชลิกํ กโรมิ, มา เม วธี ปุตฺตเก ทุพฺพลายา’’ติฯ

ตตฺถ **ปพฺพตสานุโคจร**นฺติ ฆนเสลปพฺพเตสุ จ ปํสุปพฺพเตสุ จ โคจรํ คณฺหนฺตํฯ

โส ตสฺสา วจนํ สุตฺวา ตติยํ คาถมาห –

๔๑. ‘‘วธิสฺสามิ เต ลฏุกิเก ปุตฺตกานิ, กึ เม ตุวํ กาหสิ ทุพฺพลาสิ;
สตํ สหสฺสานิปิ ตาทิสีนํ, วาเมน ปาเทน ปโปถเยยฺย’’นฺติฯ

ตตฺถ **วธิสฺสามิ เต**ติ ตฺวํ กสฺมา มม วิจรณมคฺเค ปุตฺตกานิ ฐเปสิ, ยสฺมา ฐเปสิ, ตสฺมา วธิสฺสามิ เต ปุตฺตกานีติ วทติฯ **กึ เม ตุวํ กาหสี**ติ มยฺหํ มหาถามสฺส ตฺวํ ทุพฺพลา กึ กริสฺสสิฯ **ปโปถเยยฺย**นฺติ อหํ ตาทิสานํ ลฏุกิกานํ สตสหสฺสมฺปิ วาเมน ปาเทน สญฺจุเณฺณยฺยํ, ทกฺขิณปาเทน ปน กถาว นตฺถีติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา โส ตสฺสา ปุตฺตเก ปาเทน สญฺจุเณฺณตฺวา มุเตฺตน ปวาเหตฺวา นทโนฺตว ปกฺกามิฯ ลฏุกิกา รุกฺขสาขาย นิลียิตฺวา ‘‘อิทานิ ตาว วารณ นทโนฺต คจฺฉสิ, กติปาเหเนว เม กิริยํ ปสฺสิสฺสสิ, กายพลโต ญาณพลสฺส มหนฺตภาวํ น ชานาสิ, โหตุ, ชานาเปสฺสามิ น’’นฺติ ตํ สนฺตชฺชยมานาว จตุตฺถํ คาถมาห –

๔๒. ‘‘น เหว สพฺพตฺถ พเลน กิจฺจํ, พลญฺหิ พาลสฺส วธาย โหติ;
กริสฺสามิ เต นาคราชา อนตฺถํ, โย เม วธี ปุตฺตเก ทุพฺพลายา’’ติฯ

ตตฺถ **พเลนา**ติ กายพเลนฯ **อนตฺถ**นฺติ อวุฑฺฒึฯ **โย เม**ติ โย ตฺวํ มม ทุพฺพลาย ปุตฺตเก วธี ฆาเตสิฯ

สา เอวํ วตฺวา กติปาหํ เอกํ กากํ อุปฏฺฐหิตฺวา เตน ตุเฏฺฐน ‘‘กึ เต กโรมี’’ติ วุตฺตา ‘‘สามิ, อญฺญํ เม กาตพฺพํ นตฺถิ, เอกสฺส ปน เอกจาริกวารณสฺส ตุเณฺฑน ปหริตฺวา ตุเมฺหหิ อกฺขีนิ ภินฺนานิ ปจฺจาสีสามี’’ติ อาหฯ สา เตน ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตา เอกํ นีลมกฺขิกํ อุปฏฺฐหิฯ ตายปิ ‘‘กึ เต, กโรมี’’ติ วุตฺตา ‘‘อิมินา กาเกน เอกจาริกวารณสฺส อกฺขีสุ ภิเนฺนสุ ตุเมฺหหิ ตตฺถ อาสาฏิกํ ปาเตตุํ อิจฺฉามี’’ติ วตฺวา ตายปิ ‘‘สาธู’’ติ วุเตฺต เอกํ มณฺฑูกํ อุปฏฺฐหิตฺวา เตน ‘‘กึ เต, กโรมี’’ติ วุตฺตา ‘‘ยทา เอกจาริกวารโณ อโนฺธ หุตฺวา ปานียํ ปริเยสติ, ตทา ปพฺพตมตฺถเก ฐิโต สทฺทํ กตฺวา ตสฺมึ ปพฺพตมตฺถกํ อภิรุหเนฺต โอตริตฺวา ปปาเต สทฺทํ กเรยฺยาถ, อหํ ตุมฺหากํ สนฺติกา เอตฺตกํ ปจฺจาสีสามี’’ติ อาหฯ โสปิ ตสฺสา วจนํ ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ

อเถกทิวสํ กาโก วารณสฺส เทฺวปิ อกฺขีนิ ตุเณฺฑน ภินฺทิ, นีลมกฺขิกา อาสาฏิกํ ปาเตสิฯ โส ปุฬเวหิ ขชฺชโนฺต เวทนาปฺปโตฺต ปิปาสาภิภูโต ปานียํ ปริเยสมาโน วิจริฯ ตสฺมึ กาเล มณฺฑูโก ปพฺพตมตฺถเก ฐตฺวา สทฺทมกาสิฯ วารโณ ‘‘เอตฺถ ปานียํ ภวิสฺสตี’’ติ ปพฺพตมตฺถกํ อภิรุหิฯ อถ มณฺฑูโก โอตริตฺวา ปปาเต ฐตฺวา สทฺทมกาสิฯ วารโณ ‘‘เอตฺถ ปานียํ ภวิสฺสตี’’ติ ปปาตาภิมุโข คจฺฉโนฺต ปริคฬิตฺวา ปพฺพตปาเท ปติตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิฯ ลฏุกิกา ตสฺส มตภาวํ ญตฺวา ‘‘ทิฏฺฐา เม ปจฺจามิตฺตสฺส ปิฏฺฐี’’ติ หฏฺฐตุฏฺฐา ตสฺส ขเนฺธ จงฺกมิตฺวา ยถากมฺมํ คตาฯ

สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, เกนจิ สทฺธึ เวรํ นาม กาตพฺพํ, เอวํ พลสมฺปนฺนมฺปิ วารณํ อิเม จตฺตาโร ชนา เอกโต หุตฺวา วารณสฺส ชีวิตกฺขยํ ปาเปสุ’’นฺติ –

๔๓. ‘‘กากญฺจ ปสฺส ลฏุกิกํ, มณฺฑูกํ นีลมกฺขิกํ;
เอเต นาคํ อฆาเตสุํ, ปสฺส เวรสฺส เวรินํ;

ตสฺมา หิ เวรํ น กยิราถ, อปฺปิเยนปิ เกนจี’’ติฯ –

อิมํ อภิสมฺพุทฺธคาถํ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิฯ

ตตฺถ **ปสฺสา**ติ อนิยามิตาลปนเมตํ, ภิกฺขู ปน สนฺธาย วุตฺตตฺตา ปสฺสถ ภิกฺขเวติ วุตฺตํ โหติฯ **เอเต**ติ เอเต จตฺตาโร เอกโต หุตฺวาฯ **อฆาเตสุ**นฺติ ตํ วธิํสุฯ **ปสฺส เวรสฺส เวริน**นฺติ ปสฺสถ เวริกานํ เวรสฺส คตินฺติ อโตฺถฯ

ตทา เอกจาริกหตฺถี เทวทโตฺต อโหสิ, ยูถปติ ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

ลฎุกิกชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๓๕๘] ๘. จูฬธมฺมปาลชาตกวณฺณนา

อหเมว ทูสิยา ภูนหตาติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต เทวทตฺตสฺส วธาย ปริสกฺกนํ อารพฺภ กเถสิฯ อเญฺญสุ ชาตเกสุ เทวทโตฺต โพธิสตฺตสฺส ตาสมตฺตมฺปิ กาตุํ นาสกฺขิ, อิมสฺมิํ ปน จูฬธมฺมปาลชาตเก โพธิสตฺตสฺส สตฺตมาสิกกาเล หตฺถปาเท จ สีสญฺจ เฉทาเปตฺวา อสิมาลกํ นาม กาเรสิฯ **ททฺทรชาตเก** (ชา. ๑.๒.๔๓-๔๔) คีวํ คเหตฺวา มาเรตฺวา อุทฺธเน มํสํ ปจิตฺวา ขาทิฯ **ขนฺตีวาทีชาตเก** (ชา. ๑.๔.๔๙ อาทโย) ทฺวีหิปิ กสาหิ ปหารสหเสฺสหิ ตาฬาเปตฺวา หตฺถปาเท จ กณฺณนาสญฺจ เฉทาเปตฺวา ชฎาสุ คเหตฺวา กฑฺฒาเปตฺวา อุตฺตานกํ นิปชฺชาเปตฺวา อุเร ปาเทน ปหริตฺวา คโตฯ โพธิสโตฺต ตํ ทิวสํเยว ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิฯ **จูฬนนฺทิยชาตเกปิ** (ชา. ๑.๒.๑๔๓-๑๔๔) **มหากปิชาตเกปิ** (ชา. ๑.๗.๘๓ อาทโย) มาเรสิเยวฯ เอวเมว โส ทีฆรตฺตํ วธาย ปริสกฺกโนฺต พุทฺธกาเลปิ ปริสกฺกิเยวฯ อเถกทิวสํ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ – ‘‘อาวุโส, เทวทโตฺต พุทฺธานํ มารณตฺถเมว อุปายํ กโรติ, ‘สมฺมาสมฺพุทฺธํ มาราเปสฺสามี’ติ ธนุคฺคเห ปโยเชสิ, สิลํ ปวิชฺฌิ, นาฬาคิริํ วิสฺสชฺชาเปสี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส มยฺหํ วธาย ปริสกฺกิเยว, อิทานิ ปน ตาสมตฺตมฺปิ กาตุํ น สโกฺกติ , ปุเพฺพ มํ จูฬธมฺมปาลกุมารกาเล อตฺตโน ปุตฺตํ สมานํ ชีวตกฺขยํ ปาเปตฺวา อสิมาลกํ กาเรสี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ มหาปตาเป นาม รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส อคฺคมเหสิยา จนฺทาเทวิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติ, ‘‘ธมฺมปาโล’’ติสฺส นามํ กริํสุฯ ตเมนํ สตฺตมาสิกกาเล มาตา คโนฺธทเกน นฺหาเปตฺวา อลงฺกริตฺวา กีฬาปยมานา นิสีทิฯ ราชา ตสฺสา วสนฎฺฐานํ อคมาสิฯ สา ปุตฺตํ กีฬาปยมานา ปุตฺตสิเนเหน สมปฺปิตา หุตฺวา ราชานํ ปสฺสิตฺวาปิ น อุฎฺฐหิฯ โส จิเนฺตสิ ‘‘อยํ อิทาเนว ตาว ปุตฺตํ นิสฺสาย มานํ กโรติ, มํ กิสฺมิญฺจิ น มญฺญติ, ปุเตฺต ปน วฑฺฒเนฺต มยิ ‘มนุโสฺส’ติปิ สญฺญํ น กริสฺสติ, อิทาเนว นํ ฆาเตสฺสามี’’ติฯ โส นิวตฺติตฺวา ราชาสเน นิสีทิตฺวา ‘‘อตฺตโน วิธาเนน อาคจฺฉตู’’ติ โจรฆาตกํ ปโกฺกสาเปสิฯ โส กาสายวตฺถนิวโตฺถ รตฺตมาลาธโร ผรสุํ อํเส ฐเปตฺวา อุปธานฆฎิกํ หตฺถปาทฐปนทณฺฑกญฺจ อาทาย อาคนฺตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา ‘‘กิํ กโรมิ, เทวา’’ติ อฎฺฐาสิฯ เทวิยา สิริคพฺภํ คนฺตฺวา ธมฺมปาลํ อาเนหีติฯ เทวีปิ รโญฺญ กุชฺฌิตฺวา นิวตฺตนภาวํ ญตฺวา โพธิสตฺตํ อุเร นิปชฺชาเปตฺวา โรทมานา นิสีทิฯ โจรฆาตโก คนฺตฺวา ตํ ปิฎฺฐิยํ หเตฺถน ปหริตฺวา หตฺถโต กุมารํ อจฺฉินฺทิตฺวา อาทาย รโญฺญ สนฺติกํ อาคนฺตฺวา ‘‘กิํ กโรมิ, เทวา’’ติ อาหฯ ราชา เอกํ ผลกํ อาหราเปตฺวา ปุรโต นิกฺขิปาเปตฺวา ‘‘อิธ นํ นิปชฺชาเปหี’’ติ อาหฯ โส ตถา อกาสิฯ

จนฺทาเทวี ปุตฺตสฺส ปจฺฉโตว ปริเทวมานา อาคจฺฉิฯ ปุน โจรฆาตโก ‘‘กึ กโรมี, เทวา’’ติ อาหฯ ธมฺมปาลสฺส หตฺถ ฉินฺทาติฯ จนฺทาเทวี ‘‘มหาราช, มม ปุตฺโต สตฺตมาสิโก พาลโก น กิญฺจิ ชานาติ, นตฺถตสฺส โทโส, โทโส ปน โหนฺโต มยิ ภเวยฺย, ตสฺมา มยฺหํ หตฺถ เฉทาเปหี’’ติ อิมมตฺถํ ปกาเสนฺตี ปฐมํ คาถมาห –

๔๔. ‘‘อหเมว ทูสิยา ภูนหตา, รโญฺญ มหาปตาปสฺส;
เอตํ มุญฺจตุ ธมฺมปาลํ, หตฺถ เม เทว เฉทหี’’ติฯ

ตตฺถ **ทูสิยา**ติ ทูสิกา, ตุเมฺห ทิสฺวา อนุฏฺฐหมานา โทสการิกาติ อตฺโถฯ ‘‘ทูสิกา’’ติปิ ปาโฐ, อยเมวตฺโถฯ **ภูนหตา**ติ หตภูนา, หตวุฑฺฒีติ อตฺโถฯ **รโญฺญ**ติ อิทํ ‘‘ทูสิยา’’ติ ปเทน โยเชตพฺพํฯ อหํ รโญฺญ มหาปตาปสฺส อปราธการิกา, นายํ กุมาโร, ตสฺมา นิรปราธํ เอตํ พาลกํ มุญฺจตุ ธมฺมปาลํ, สเจปิ หตฺถ เฉทาเปตุกาโม, โทสการิกาย หตฺถ เม, เทว, เฉทหีติ อยเมตฺถ อตฺโถฯ

ราชา โจรฆาตกํ โอโลเกสิฯ ‘‘กึ กโรมิ, เทวา’’ติ? ‘‘ปปญฺจํ อกตฺวา หตฺถ เฉทา’’ติฯ ตสฺมึ ขเณ โจรฆาตโก ติขิณผรสุํ คเหตฺวา กุมารสฺส ตรุณวํสกฬีเร วิย เทฺว หตฺถ ฉินฺทิฯ โส ทฺวีสุ หตฺถสุ ฉิชฺชมาเนสุ เนว โรทิ น ปริเทวิ, ขนฺติญฺจ เมตฺตญฺจ ปุเรจาริกํ กตฺวา อธิวาเสสิฯ จนฺทา ปน เทวี ฉินฺนหตฺถโกฏึ คเหตฺวา อุจฺฉเงฺค กตฺวา โลหิตลิตฺตา ปริเทวมานา วิจริฯ ปุน โจรฆาตโก ‘‘กึ กโรมิ, เทวา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘เทฺวปิ ปาเท ฉินฺทา’’ติฯ ตํ สุตฺวา จนฺทาเทวี ทุติยํ คาถมาห –

๔๕. ‘‘อหเมว ทูสิยา ภูนหตา, รโญฺญ มหาปตาปสฺส;
เอตํ มุญฺจตุ ธมฺมปาลํ, ปาเท เม เทว เฉทหี’’ติฯ

ตตฺถ อธิปฺปาโย วุตฺตนเยเนว เวทิตโพฺพฯ

ราชาปิ ปุน โจรฆาตกํ อาณาเปสิฯ โส อุโภปิ ปาเท ฉินฺทิฯ จนฺทาเทวี ปาทโกฏิมฺปิ คเหตฺวา อุจฺฉเงฺค กตฺวา โลหิตลิตฺตา ปริเทวมานา ‘‘สามิ มหาปตาป, ฉินฺนหตฺถปาทา นาม ทารกา มาตรา โปเสตพฺพา โหนฺติ, อหํ ภตึ กตฺวา มม ปุตฺตกํ โปเสสฺสามิ, เทหิ เม เอต’’นฺติ อาหฯ โจรฆาตโก ‘‘กึ เทว กตา ราชาณา, นิฏฺฐิตํ มม กิจฺจ’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘น ตาว นิฏฺฐิต’’นฺติฯ ‘‘อถ กึ กโรมิ, เทวา’’ติ? ‘‘สีสมสฺส ฉินฺทา’’ติฯ ตํ สุตฺวา จนฺทาเทวี ตติยํ คาถมาห –

๔๖. ‘‘อหเมว ทูสิยา ภูนหตา, รโญฺญ มหาปตาปสฺส;
เอตํ มุญฺจตุ ธมฺมปาลํ, สีสํ เม เทว เฉทหี’’ติฯ

วตฺวา จ ปน อตฺตโน สีสํ อุปเนสิฯ

ปุน โจรฆาตโก ‘‘กึ กโรมิ, เทวา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘สีสมสฺส ฉินฺทา’’ติฯ โส สีสํ ฉินฺทิตฺวา ‘‘กตา, เทว, ราชาณา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘น ตาว กตา’’ติฯ ‘‘อถ กึ กโรมิ, เทวา’’ติ? ‘‘อสิตุเณฺฑน นํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อสิมาลกํ นาม กโรหี’’ติฯ โส ตสฺส กเฬวรํ อากาเส ขิปิตฺวา อสิตุเณฺฑน สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อสิมาลกํ นาม กตฺวา มหาตเล วิปฺปกิริฯ จนฺทาเทวี โพธิสตฺตสฺส มํเส อุจฺฉเงฺค กตฺวา มหาตเล โรทมานา ปริเทวมานา อิมา คาถา อภาสิ –

๔๗.‘‘น หิ นูนิมสฺส รโญฺญ, มิตฺตามจฺจา จ วิชฺชเร สุหทา;

เย น วทนฺติ ราชานํ, มา ฆาตยิ โอรสํ ปุตฺตํฯ

๔๘. ‘‘น หิ นูนิมสฺส รญฺโญ, ญาตี มิตฺตา จ วิชฺชเร สุหทา;
เย น วทนฺติ ราชานํ, มา ฆาตยิ อตฺรชํ ปุตฺต’’นฺติฯ

ตตฺถ **มิตฺตามจฺจา จ วิชฺชเร สุหทา**ติ นูน อิมสฺส รญฺโญ ทฬฺหมิตฺตา วา สพฺพกิเจฺจสุ สหภาวิโน อมจฺจา วา มุทุหทยตาย สุหทา วา เกจิ น วิชฺชนฺติฯ **เย น วทนฺตี**ติ เย อธุนา อาคนฺตฺวา ‘‘อตฺตโน ปิยปุตฺตํ มา ฆาตยี’’ติ น วทนฺติ, อิมํ ราชานํ ปฏิเสเธนฺติ, เต นตฺถิเยวาติ มเญฺญฯ ทุติยคาถายํ **ญาตี**ติ ญาตกาฯ

อิมา ปน เทฺว คาถา วตฺวา จนฺทาเทวี อุโภหิ หเตฺถหิ หทยมํสํ ธารยมานา ตติยํ คาถมาห –

๔๙. ‘‘จนฺทนสารานุลิตฺตา, พาหา ฉิชฺชนฺติ ธมฺมปาลสฺส;
ทายาทสฺส ปถพฺยา, ปาณา เม เทว รุชฺฌนฺตี’’ติฯ

ตตฺถ **ทายาทสฺส ปถพฺยา**ติ ปิตุสนฺตกาย จาตุรนฺตาย ปถวิยา ทายาทสฺส โลหิตจนฺทนสารานุลิตฺตา หตฺถา ฉิชฺชนฺติ, ปาทา ฉิชฺชนฺติ, สีสญฺจ ฉิชฺชติ, อสิมาลโกปิ กโต, ตว วํสํ ปจฺฉินฺทิตฺวา คโตสิ ทานีติ เอวมาทีนิ วิลปนฺติ เอวมาหฯ **ปาณา เม เทว รุชฺฌนฺตี**ติ เทว, มยฺหมฺปิ อิมํ โสกํ สนฺธาเรตุํ อสโกฺกนฺติยา ชีวิตํ รุชฺฌตีติฯ

ตสฺสา เอวํ ปริเทวมานาย เอว ฑยฺหมาเน เวฬุวเน เวฬุ วิย หทยํ ผลิ, สา ตเตฺถว ชีวิตกฺขยํ ปตฺตาฯ ราชาปิ ปลฺลเงฺก ฐาตุํ อสโกฺกเนฺต มหาตเล ปติ, ปทรตลํ ทฺวิธา ภิชฺชิ, โส ตโตปิ ภูมิยํ ปติฯ ตโต จตุนหุตาธิกทฺวิโยชนสตสหสฺสพหลาปิ ฆนปถวี ตสฺส อคุณํ ธาเรตุํ อสโกฺกนฺตี ภิชฺชิตฺวา วิวรมทาสิ, อวีจิโต ชาลา อุฎฺฐาย กุลทตฺติเกน กมฺพเลน ปริกฺขิปนฺตี วิย ตํ คเหตฺวา อวีจิมฺหิ ขิปิฯ จนฺทาย จ โพธิสตฺตสฺส จ อมจฺจา สรีรกิจฺจํ กรึสุฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ราชา เทวทโตฺต อโหสิ, จนฺทาเทวี มหาปชาปติโคตมี, ธมฺมปาลกุมาโร ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

จูฬธมฺมปาลชาตกวณฺณนา อฎฺฐมาฯ

[๓๕๙] ๙. สุวณฺณมิคชาตกวณฺณนา

วิกฺกม เร หริปาทาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต สาวตฺถิยํ เอกํ กุลธีตรํ อารพฺภ กเถสิฯ สา กิร สาวตฺถิยํ ทฺวินฺนํ อคฺคสาวกานํ อุปฎฺฐากกุลสฺส ธีตา สทฺธา ปสนฺนา พุทฺธมามกา ธมฺมมามกา สงฺฆมามกา อาจารสมฺปนฺนา ปณฺฑิตา ทานาทิปุญฺญาภิรตาฯ ตํ อญฺญํ สาวตฺถิยเมว สมานชาติกํ มิจฺฉาทิฎฺฐิกกุลํ วาเรสิฯ อถสฺสา มาตาปิตโร ‘‘อมฺหากํ ธีตา สทฺธา ปสนฺนา ตีณิ รตนานิ มมายติ ทานาทิปุญฺญาภิรตา, ตุเมฺห มิจฺฉาทิฎฺฐิกา อิมิสฺสาปิ ยถารุจิยา ทานํ วา ทาตุํ ธมฺมํ วา โสตุํ วิหารํ วา คนฺตุํ สีลํ วา รกฺขิตุํ อุโปสถกมฺมํ วา กาตุํ น ทสฺสถ, น มยํ ตุมฺหากํ เทม, อตฺตนา สทิสํ มิจฺฉาทิฎฺฐิกกุลาว กุมาริกํ คณฺหถา’’ติ อาหํสุฯ เต เตหิ ปฏิกฺขิตฺตา ‘‘ตุมฺหากํ ธีตา อมฺหากํ ฆรํ คนฺตฺวา ยถาธิปฺปาเยน สพฺพเมตํ กโรตุ, มยํ น วาเรสฺสาม, เทถ โน เอต’’นฺติ วตฺวา ‘‘เตน หิ คณฺหถา’’ติ วุตฺตา ภทฺทเกน นกฺขเตฺตน มงฺคลํ กตฺวา ตํ อตฺตโน ฆรํ นยึสุฯ สา วตฺตาจารสมฺปนฺนา ปติเทวตา อโหสิ, สสฺสุสสุรสามิกวตฺตานิ กตาเนว โหนฺติฯ

สา เอกทิวสํ สามิกํ อาห – ‘‘อิจฺฉามหํ, อยฺยปุตฺต, อมฺหากํ กุลูปกเตฺถรานํ ทานํ ทาตุ’’นฺติฯ สาธุ, ภเทฺท, ยถาชฺฌาสเยน ทานํ เทหีติฯ สา เถเร นิมนฺตาเปตฺวา มหนฺตํ สกฺการํ กตฺวา ปณีตโภชนํ โภเชตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา ‘‘ภเนฺต, อิมํ กุลํ มิจฺฉาทิฎฺฐิกํ อสฺสทฺธํ ติณฺณํ รตนานํ คุณํ น ชานาติ, สาธุ, อยฺยา, ยาว อิมํ กุลํ ติณฺณํ รตนานํ คุณํ ชานาติ, ตาว อิเธว ภิกฺขํ คณฺหถา’’ติ อาหฯ เถรา อธิวาเสตฺวา ตตฺถ นิพทฺธํ ภุญฺชนฺติฯ ปุน สามิกํ อาห ‘‘อยฺยปุตฺต, เถรา อิธ นิพทฺธํ อาคจฺฉนฺติ, กึการณา ตุเมฺห น ปสฺสถา’’ติฯ ‘‘สาธุ, ปสฺสิสฺสามี’’ติฯ สา ปุนทิวเส เถรานํ ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน ตสฺส อาโรเจสิ ฯ โส อุปสงฺกมิตฺวา เถเรหิ สทฺธึ ปฎิสนฺถารํ กตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ อถสฺส ธมฺมเสนาปติ ธมฺมกถํ กเถสิฯ โส เถรสฺส ธมฺมกถาย จ อิริยาปเถสุ จ ปสีทิตฺวา ตโต ปฎฺฐาย เถรานํ อาสนํ ปญฺญเปติ, ปานียํ ปริสฺสาเวติ, อนฺตราภเตฺต ธมฺมกถํ สุณาติ, ตสฺส อปรภาเค มิจฺฉาทิฎฺฐิ ภิชฺชิฯ

อเถกทิวสํ เถโร ทฺวินฺนมฺปิ ธมฺมกถํ กเถโนฺต สจฺจานิ ปกาเสสิ, สจฺจปริโยสาเน อุโภปิ ชยมฺปติกา โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหึสุฯ ตโต ปฎฺฐาย ตสฺส มาตาปิตโร อาทึ กตฺวา อนฺตมโส ทาสกมฺมกราปิ สเพฺพ มิจฺฉาทิฎฺฐึ ภินฺทิตฺวา พุทฺธธมฺมสงฺฆมามกาเยว ชาตาฯ อเถกทิวสํ ทาริกา สามิกํ อาห – ‘‘อยฺยปุตฺต, กึ เม ฆราวาเสน, อิจฺฉามหํ ปพฺพชิตุ’’นฺติฯ โส ‘‘สาธุ ภเทฺท, อหมฺปิ ปพฺพชิสฺสามี’’ติ มหเนฺตน ปริวาเรน ตํ ภิกฺขุนุปสฺสยํ เนตฺวา ปพฺพาเชตฺวา สยมฺปิ สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา ปพฺพชฺชํ ยาจิฯ ตํ สตฺถา ปพฺพาเชสิฯ อุโภปิ วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา น จิรเสฺสว อรหตฺตํ ปาปุณึสุฯ อเถกทิวสํ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, อสุกา นาม ทหรภิกฺขุนี อตฺตโน เจว ปจฺจยา ชาตา สามิกสฺส จ, อตฺตนาปิ ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ ปตฺวา ตมฺปิ ปาเปสี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว ตาว เอสา สามิกํ ราคปาสา โมเจสิ, ปุเพฺพเปสา โปราณกปณฺฑิเต ปน มรณปาสา โมเจสี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต มิคโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต อภิรูโป อโหสิ ปาสาทิโก ทสฺสนีโย สุวณฺณวโณฺณ ลาขารสปริกมฺมกเตหิ วิย หตฺถปาเทหิ รชตทามสทิเสหิ วิสาเณหิ มณิคุฬิกปฎิภาเคหิ อกฺขีหิ รตฺตกมฺพลเคณฺฑุสทิเสน มุเขน สมนฺนาคโตฯ ภริยาปิสฺส ตรุณมิคี อภิรูปา อโหสิ ทสฺสนียาฯ เต สมคฺควาสํ วสึสุ, อสีติสหสฺส จิตฺรมิคา โพธิสตฺตํ อุปฎฺฐหึสุฯ ตทา ลุทฺทกา มิควีถีสุ ปาเส โอเฑฺฑสุํฯ อเถกทิวสํ โพธิสโตฺต มิคานํ ปุรโต คจฺฉโนฺต ปาเท ปาเสน พชฺฌิตฺวา ‘‘ฉินฺทิสฺสามิ น’’นฺติ อากฑฺฒิ, จมฺมํ ฉิชฺชิ, ปุน อากฑฺฒนฺตสฺส มํสํ ฉิชฺชิ, ปุน นฺหารุ ฉิชฺชิ, ปาโส อฎฺฐิมาหจฺจ อฎฺฐาสิฯ โส ปาสํ ฉินฺทิตุํ อสโกฺกโนฺต มรณภยตชฺชิโต พทฺธรวํ รวิฯ ตํ สุตฺวา ภีโต มิคคโณ ปลายิฯ ภริยา ปนสฺส ปลายิตฺวา มิคานํ อนฺตเร โอโลเกนฺตี ตํ อทิสฺวา ‘‘อิทํ ภยํ มยฺหํ ปิยสามิกสฺส อุปฺปนฺนํ ภวิสฺสตี’’ติ เวเคน ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อสฺสุมุขี โรทมานา ‘‘สามิ , ตฺวํ มหพฺพโล, กึ เอตํ ปาสํ สนฺธาเรตุํ น สกฺขิสฺสสิ, เวคํ ชเนตฺวา ฉินฺทาหิ น’’นฺติ ตสฺส อุสฺสาหํ ชเนนฺตี ปฐมํ คาถมาห –

๕๐. ‘‘วิกฺกม เร หริปาท, วิกฺกม เร มหามิค;
ฉินฺท วารตฺติกํ ปาสํ, นาหํ เอกา วเน รเม’’ติฯ

ตตฺถ **วิกฺกมา**ติ ปรกฺกม, อากฑฺฒาติ อโตฺถฯ **เร**ติ อามนฺตเน นิปาโตฯ **หริปาทา**ติ สุวณฺณปาทฯ สกลสรีรมฺปิ ตสฺส สุวณฺณวณฺณํ, อยํ ปน คารเวเนวมาหฯ **นาหํ เอกา**ติ อหํ ตยา วินา เอกิกา วเน น รมิสฺสามิ, ติโณทกํ ปน อคฺคเหตฺวา สุสฺสิตฺวา มริสฺสามีติ ทเสฺสติฯ

ตํ สุตฺวา มิโค ทุติยํ คาถมาห –

๕๑. ‘‘วิกฺกมามิ น ปาเรมิ, ภูมึ สุมฺภามิ เวคสา;
ทโฬฺห วารตฺติโก ปาโส, ปาทํ เม ปริกนฺตตี’’ติฯ

ตตฺถ **วิกฺกมามี**ติ ภเทฺท, อหํ วีริยํ กโรมิฯ **น ปาเรมี**ติ ปาสํ ฉินฺทิตุํ ปน น สโกฺกมีติ อโตฺถฯ **ภูมึ สุมฺภามี**ติ อปิ นาม ฉิเชฺชยฺยาติ ปาเทนาปิ ภูมึ ปหรามิฯ **เวคสา**ติ เวเคนฯ **ปริกนฺตตี**ติ จมฺมาทีนิ ฉินฺทโนฺต สมนฺตา กนฺตตีติฯ

อถ นํ มิคี ‘‘มา ภายิ, สามิ, อหํ อตฺตโน พเลน ลุทฺทกํ ยาจิตฺวา ตว ชีวิตํ อาหริสฺสามิฯ สเจ ยาจนาย น สกฺขิสฺสามิ, มม ชีวิตมฺปิ ทตฺวา ตว ชีวิตํ อาหริสฺสามี’’ติ มหาสตฺตํ อสฺสาเสตฺวา โลหิตลิตฺตํ โพธิสตฺตํ ปริคฺคเหตฺวา อฎฺฐาสิฯ ลุทฺทโกปิ อสิญฺจ สตฺติญฺจ คเหตฺวา กปฺปุฎฺฐานคฺคิ วิย อาคจฺฉติฯ สา ตํ ทิสฺวา ‘‘สามิ, ลุทฺทโก อาคจฺฉติ, อหํ อตฺตโน พลํ กริสฺสามิ, ตฺวํ มา ภายี’’ติ มิคํ อสฺสาเสตฺวา ลุทฺทกสฺส ปฎิปถํ คนฺตฺวา ปฎิกฺกมิตฺวา เอกมนฺตํ ฐิตา ตํ วนฺทิตฺวา ‘‘สามิ, มม สามิโก สุวณฺณวโณฺณ สีลาจารสมฺปโนฺน, อสีติสหสฺสานํ มิคานํ ราชา’’ติ โพธิสตฺตสฺส คุณํ กเถตฺวา มิคราเช ฐิเตเยว อตฺตโน วธํ ยาจนฺตี ตติยํ คาถมาห –

๕๒. ‘‘อตฺถรสฺสุ ปลาสานิ, อสึ นิพฺพาห ลุทฺทก;
ปฐมํ มํ วธิตฺวาน, หน ปจฺฉา มหามิค’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปลาสานี**ติ มํสฎฺฐปนตฺถํ ปลาสปณฺณานิ อตฺถรสฺสุฯ **อสึ นิพฺพาหา**ติ อสึ โกสโต นีหรฯ

ตํ สุตฺวา ลุทฺทโก ‘‘มนุสฺสภูตา ตาว สามิกสฺส อตฺถาย อตฺตโน ชีวิตํ น ปริจฺจชนฺติ, อยํ ติรจฺฉานคตา ชีวิตํ ปริจฺจชติ, มนุสฺสภาสาย จ มธุเรน สเรน กเถติ, อชฺช อิมิสฺสา จ ปติโน จสฺสา ชีวิตํ ทสฺสามี’’ติ ปสนฺนจิโตฺต จตุตฺถํ คาถมาห –

๕๓. ‘‘น เม สุตํ วา ทิฎฺฐํ วา, ภาสนฺติํ มานุสึ มิคึ;
ตฺวญฺจ ภเทฺท สุขี โหหิ, เอโส จาปิ มหามิโค’’ติฯ

ตตฺถ **สุตํ วา ทิฎฺฐํ วา**ติ มยา อิโต ปุเพฺพ เอวรูปํ ทิฎฺฐํ วา สุตํ วา นตฺถิฯ **ภาสนฺติํ มานุสึ มิคิ**นฺติ อหญฺหิ อิโต ปุเพฺพ มานุสึ วาจํ ภาสนฺติํ มิคิํ เนว อทฺทสํ น อโสฺสสิํฯ เยสํ ปน ‘‘น เม สุตา วา ทิฎฺฐา วา, ภาสนฺตี มานุสี มิคี’’ติ ปาฬิ, เตสํ ยถาปาฬิเมว อโตฺถ ทิสฺสติฯ **ภเทฺท**ติ ภทฺทเก ปณฺฑิเก อุปายกุสเลฯ อิติ ตํ อาลปิตฺวา ปุน ‘‘ตฺวญฺจ เอโส จาปิ มหามิโคติ เทฺวปิ ชนา สุขี นิทฺทุกฺขา โหถา’’ติ ตํ สมสฺสาเสตฺวา ลุทฺทโก โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา วาสิยา จมฺมปาสํ ฉินฺทิตฺวา ปาเท ลคฺคปาสกํ สณิกํ นีหริตฺวา นฺหารุนา นฺหารุํ, มํเสน มํสํ, จเมฺมน จมฺมํ ปฎิปาเฎตฺวา ปาทํ หเตฺถน ปริมชฺชิฯ ตงฺขณเญฺญว มหาสตฺตสฺส ปูริตปารมิตานุภาเวน ลุทฺทกสฺส จ เมตฺตจิตฺตานุภาเวน มิคิยา จ เมตฺตธมฺมานุภาเวน นฺหารุมํสจมฺมานิ นฺหารุมํสจเมฺมหิ ฆฎยิํสุฯ โพธิสโตฺต ปน สุขี นิทฺทุโกฺข อฎฺฐาสิฯ

มิคี โพธิสตฺตํ สุขิตํ ทิสฺวา โสมนสฺสชาตา ลุทฺทกสฺส อนุโมทนํ กโรนฺตี ปญฺจมํ คาถมาห –

๕๔. ‘‘เอวํ ลุทฺทก นนฺทสฺสุ, สห สเพฺพหิ ญาติภิ;
ยถาหมชฺช นนฺทามิ, มุตฺตํ ทิสฺวา มหามิค’’นฺติฯ

ตตฺถ **ลุทฺทกา**ติ ทารุณกมฺมกิริยาย ลทฺธนามวเสน อาลปติฯ

โพธิสตฺโต ‘‘อยํ ลุทฺทก มยฺหํ อวสฺสโย ชาโต, มยาปิสฺส อวสฺสเยเนว ภวิตุํ วฏฺฏตี’’ติ โคจรภูมิยํ ทิฏฺฐํ เอกํ มณิกฺขนฺธํ ตสฺส ทตฺวา ‘‘สมฺม, อิโต ปฏฺฐาย ปาณาติปาตาทีนิ มา กริ, อิมินา กุฏุมฺพํ สณฺฐเปตฺวา ทารเก โปเสนฺโต ทานสีลาทีนิ ปุญฺญานิ กโรหี’’ติ ตโสฺสวาทํ ทตฺวา อรญฺญํ ปาวิสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ลุทฺทโก ฉนฺโน อโหสิ, มิคี ทหรภิกฺขุนี, มิคราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สุวณฺณมิคชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๓๖๐] ๑๐. สุโยนนฺทีชาตกวณฺณนา

วาติ คนฺโธ ติมิรานนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตญฺหิ สตฺถา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจ’’นฺติ วุตฺเต ‘‘กึ ทิสฺวา’’ติ วตฺวา ‘‘อลงฺกตมาตุคาม’’นฺติ วุตฺเต ‘‘มาตุคาโม นาเมส ภิกฺขุ น สกฺกา รกฺขิตุํ, โปราณกปณฺฑิตา สุปณฺณภวเน กตฺวา รกฺขนฺตาปิ รกฺขิตุํ นาสกฺขึสู’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ ตมฺพราชา นาม รชฺชํ กาเรสิฯ ตสฺส สุโยนนฺที นาม อคฺคมเหสี อโหสิ อุตฺตมรูปธราฯ ตทา โพธิสตฺโต สุปณฺณโยนิยํ นิพฺพตฺติ, ตสฺมิํ กาเล นาคทีโป เสรุมทีโป นาม อโหสิฯ โพธิสตฺโต ตสฺมิํ ทีเป สุปณฺณภวเน วสติฯ โส พาราณสิํ คนฺตฺวา ตมฺพราเชน สทฺธิํ มาณวกเวเสน ชูตํ กีฬติฯ ตสฺส รูปสมฺปตฺติํ ทิสฺวา ปริจาริกา ‘‘อมฺหากํ รญฺญา สทฺธิํ เอวรูโป นาม มาณวโก ชูตํ กีฬตี’’ติ สุโยนนฺทิยา อาโรเจสุํฯ สา สุตฺวา ตํ ทฏฺฐุกามา หุตฺวา เอกทิวสํ อลงฺกริตฺวา ชูตมณฺฑลํ อาคนฺตฺวา ปริจาริกานํ อนฺตเร ฐิตา นํ โอโลเกสิฯ โสปิ เทวิํ โอโลเกสิฯ เทฺวปิ อญฺญมญฺญํ ปฏิพทฺธจิตฺตา อเหสุํฯ สุปณฺณราชา อตฺตโน อานุภาเวน นคเร วาตํ สมุฏฺฐาเปสิ, เคหปตนภเยน ราชนิเวสนา มนุสฺสา นิกฺขมิํสุฯ โส อตฺตโน อานุภาเวน อนฺธการํ กตฺวา เทวิํ คเหตฺวา อากาเสน อาคนฺตฺวา นาคทีเป อตฺตโน ภวนํ ปาวิสิ สุโยนนฺทิยา คตฏฺฐานํ ชานนฺตา นาม นาเหสุํฯ โส ตาย สทฺธิํ อภิรมมาโน คนฺตฺวา รญฺญา สทฺธิํ ชูตํ กีฬติฯ

รโญฺญ ปน สโคฺค นาม คนฺธโพฺพ อตฺถิ, โส เทวิยา คตฏฺฐานํ อชานโนฺต ตํ คนฺธพฺพํ อามเนฺตตฺวา ‘‘คจฺฉ, ตาต, คนฺธพฺพ สพฺพํ ถลชลปถํ อนุวิจริตฺวา เทวิยา คตฏฺฐานํ ปสฺสา’’ติ อุโยฺยเชสิฯ โส ปริพฺพยํ คเหตฺวา ทฺวารคามโต ปฏฺฐาย วิจินโนฺต กุรุกจฺฉํ ปาปุณิฯ ตทา กุรุกจฺฉวาณิชา นาวาย สุวณฺณภูมิํ คจฺฉนฺติฯ โส เต อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘อหํ คนฺธโพฺพ นาวาย เวตนํ ขเณฺฑตฺวา ตุมฺหากํ คนฺธพฺพํ กริสฺสามิ, มมฺปิ เนถา’’ติ อาหฯ เต ‘‘สาธู’’ติ ตมฺปิ อาโรเปตฺวา นาวํ วิสฺสเชฺชสุํฯ เต สุขปยาตาย นาวาย ตํ ปโกฺกสิตฺวา ‘‘คนฺธพฺพํ โน กโรหี’’ติ อาหํสุฯ ‘‘อหํ เจ คนฺธพฺพํ กเรยฺยํ, มยิ ปน คนฺธพฺพํ กโรเนฺต มจฺฉา จลิสฺสนฺติ, อถ โว นาโว ภิชฺชิสฺสตี’’ติฯ ‘‘มนุสฺสมเตฺต คนฺธพฺพํ กโรเนฺต มจฺฉานํ จลนํ นาม นตฺถิ, กโรหี’’ติฯ ‘‘เตน หิ มา มยฺหํ กุชฺฌิตฺถา’’ติ วีณํ มุจฺฉิตฺวา ตนฺติสฺสเรน คีตสฺสรํ, คีตสฺสเรน ตนฺติสฺสรํ อนติกฺกมิตฺวา คนฺธพฺพํ อกาสิฯ เตน สเทฺทน สมฺมตฺตา หุตฺวา มจฺฉา จลิํสุฯ

อเถโก มกโร อุปฺปติตฺวา นาวาย ปตโนฺต นาวํ ภินฺทิฯ สโคฺค ผลเก นิปชฺชิตฺวา ยถาวาตํ คจฺฉโนฺต นาคทีเป สุปณฺณภวนสฺส นิโคฺรธรุกฺขสฺส สนฺติกํ ปาปุณิฯ สุโยนนฺทีปิ เทวี สุปณฺณราชสฺส ชูตํ กีฬิตุํ คตกาเล วิมานา โอตริตฺวา เวลเนฺต วิจรนฺตี สคฺคํ คนฺธพฺพํ ทิสฺวา สญฺชานิตฺวา ‘‘กถํ อาคโตสี’’ติ ปุจฺฉิฯ โส สพฺพํ กเถสิฯ ‘‘เตน หิ มา ภายี’’ติ ตํ อสฺสาเสตฺวา พาหาหิ ปริคฺคเหตฺวา วิมานํ อาโรเปตฺวา สยนปิเฎฐ นิปชฺชาเปตฺวา สมสฺสตฺถกาเล ทิพฺพโภชนํ ทตฺวา ทิพฺพคโนฺธทเกน นฺหาเปตฺวา ทิพฺพวเตฺถหิ อจฺฉาเทตฺวา ทิพฺพคนฺธปุปฺผหิ อลงฺกริตฺวา ปุน ทิพฺพสยเน นิปชฺชาเปสิฯ เอวํ ทิวสํ ปริคฺคหมานา สุปณฺณรโญฺญ อาคมนเวลาย ปฎิจฺฉาเทตฺวา คตกาเล เตน สทฺธิํ กิเลสวเสน อภิรมิฯ ตโต มาสทฺธมาสจฺจเยน พาราณสิวาสิโน วาณิชา ทารุทกคหณตฺถาย ตสฺมิํ ทีเป นิโคฺรธรุกฺขมูลํ สมฺปตฺตาฯ โส เตหิ สทฺธิํ นาวํ อภิรุยฺห พาราณสิํ คนฺตฺวา ราชานํ ทิสฺวาว ตสฺส ชูตกีฬนเวลาย วีณํ คเหตฺวา รโญฺญ คนฺธพฺพํ กโรโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๕๕. ‘‘วาติ คโนฺธ ติมิรานํ, กุสมุโทฺท จ โฆสวา;
ทูเร อิโต สุโยนนฺที, ตมฺพ กามา ตุทนฺติ ม’’นฺติฯ

ตตฺถ **ติมิรานนฺ**ติ ติมิรรุกฺขปุปฺผานํฯ ตํ กิร นิโคฺรธํ ปริวาเรตฺวา ติมิรรุกฺขา อตฺถิ, เต สนฺธาเยวํ วทติฯ **กุสมุโทฺท**ติ ขุทฺทกสมุโทฺทฯ **โฆสวา**ติ มหารโวฯ ตเสฺสว นิโคฺรธสฺส สนฺติเก สมุทฺทํ สนฺธาเยวมาหฯ **อิโต**ติ อิมมฺหา นคราฯ **ตมฺพกามา**ติ ราชานํ อาลปติฯ อถ วา **ตมฺพกามา**ติ ตเมฺพน กามิตกามา ตมฺพกามา นามฯ เต มํ หทเย วิชฺฌนฺตีติ ทีเปติฯ

ตํ สุตฺวา สุปโณฺณ ทุติยํ คาถมาห –

๕๖. ‘‘กถํ สมุทฺทมตริ, กถํ อทฺทกฺขิ เสทุมํ;
กถํ ตสฺสา จ ตุยฺหญฺจ, อหุ สคฺค สมาคโม’’ติฯ

ตตฺถ **เสทุมนฺ**ติ เสทุมทีปํฯ

ตโต สโคฺค ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๕๗.‘‘กุรุกจฺฉา ปยาตานํ, วาณิชานํ ธเนสินํ;
มกเรหิ อภิทา นาวา, ผลเกนาหมปฺลวิํฯ

๕๘. ‘‘สา มํ สเณฺหน มุทุนา, นิจฺจํ จนฺทนคนฺธินี;
องฺคน อุทฺธรี ภทฺทา, มาตา ปุตฺตํว โอรสํฯ

๕๙. ‘‘สา มํ อเนฺนน ปาเนน, วเตฺถน สยเนน จ;
อตฺตนาปิ จ มนฺทกฺขี, เอวํ ตมฺพ วิชานหี’’ติฯ

ตตฺถ **สา มํ สเณฺหน มุทุนา**ติ เอวํ ผลเกน ตีรํ อุตฺติณฺณํ มํ สมุทฺทตีเร วิจรนฺตี สา ทิสฺวา ‘‘มา ภายี’’ติ สเณฺหน มุทุนา วจเนน สมสฺสาเสตฺวาติ อโตฺถฯ **องฺคนา**ติ พาหุยุคฬํ อิธ ‘‘องฺคนา’’ติ วุตฺตํฯ **ภทฺทา**ติ ทสฺสนียา ปาสาทิกาฯ **สา มํ อเนฺนนา**ติ สา มํ เอเตน อนฺนาทินา สนฺตเปฺปสีติ อโตฺถฯ **อตฺตนาปิ จา**ติ น เกวลํ อนฺนาทีเหว, อตฺตนาปิ มํ อภิรเมนฺตี สนฺตเปฺปสีติ ทีเปติฯ **มนฺทกฺขี**ติ มนฺททสฺสนี, มุทุนา อากาเรน โอโลกนสีลาติ วุตฺตํ โหติฯ ‘‘มตฺ

ตกฺขี’’ติปิ ปาโฐ, มทมเตฺตหิ วิย อกฺขีหิ สมนฺนาคตาติ อโตฺถฯ **เอวํ ตมฺพา**ติ เอวํ ตมฺพราช ชานาหีติฯ

สุปโณฺณ คนฺธพฺพสฺส กเถนฺตเสฺสว วิปฺปฏิสารี หุตฺวา ‘‘อหํ สุปณฺณภวเน วสโนฺตปิ รกฺขิตุํ นาสกฺขึ, กึ เม ตาย ทุสฺสีลายา’’ติ ตํ อาเนตฺวา รโญฺญ ปฏิทตฺวา ปกฺกามิ, ตโต ปฏฺฐาย ปุน นาคจฺฉีติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิฯ ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, สุปณฺณราชา ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

สุโยนนฺทีชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

มณิกุณฺฑลวโคฺค ปฐโมฯ

๒. วณฺณาโรหวโคฺค

[๓๖๑] ๑. วณฺณาโรหชาตกวณฺณนา

วณฺณาโรเหนาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เทฺว อคฺคสาวเก อารพฺภ กเถสิฯ เอกสฺมิญฺหิ สมเย อุโภปิ มหาเถรา ‘‘อิมํ อโนฺตวสฺสํ สุญฺญาคารํ อนุพฺรูเหสฺสามา’’ติ สตฺถารํ อาปุจฺฉิตฺวา คณํ ปหาย สยเมว ปตฺตจีวรํ อาทาย เชตวนา นิกฺขมิตฺวา เอกํ ปจฺจนฺตคามํ นิสฺสาย อรเญฺญ วิหรึสุฯ อญฺญตโรปิ วิฆาสาทปุริโส เถรานํ อุปฎฺฐานํ กโรโนฺต ตเตฺถว เอกมเนฺต วสิฯ โส เถรานํ สมคฺควาสํ ทิสฺวา ‘‘อิเม อติวิย สมคฺคา วสนฺติ, สกฺกา นุ โข เอเต อญฺญมญฺญํ ภินฺทิตุ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา สาริปุตฺตเตฺถรํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘กึ นุ โข, ภเนฺต, อเยฺยน มหาโมคฺคลฺลานเตฺถเรน สทฺธึ ตุมฺหากํ กิญฺจิ เวรํ อตฺถี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘กึ ปนาวุโส’’ติฯ เอส, ภเนฺต, มม อาคตกาเล ‘‘สาริปุโตฺต นาม ชาติโคตฺตกุลปเทเสหิ วา สุตคนฺถปฎิเวธอิทฺธีหิ วา มยา สทฺธึ กึ ปโหตี’’ติ ตุมฺหากํ อคุณเมว กเถสีติฯ เถโร สิตํ กตฺวา ‘‘คจฺฉ ตฺวํ อาวุโส’’ติ อาหฯ

โส อปรสฺมิมฺปิ ทิวเส มหาโมคฺคลฺลานเตฺถรมฺปิ อุปสงฺกมิตฺวา ตเถว กเถสิฯ โสปิ นํ สิตํ กตฺวา ‘‘คจฺฉ, ตฺวํ, อาวุโส’’ติ วตฺวา สาริปุตฺตเตฺถรํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘อาวุโส, เอโส วิฆาสาโท ตุมฺหากํ สนฺติเก กิญฺจิ กเถสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อามาวุโส, มยฺหมฺปิ สนฺติเก กเถสิ, อิมํ นีหริตุํ วฎฺฎตี’’ติฯ ‘‘สาธุ, อาวุโส, นีหรา’’ติ วุเตฺต เถโร ‘‘มา อิธ วสี’’ติ อจฺฉรํ ปหริตฺวา ตํ นีหริฯ เต อุโภปิ สมคฺควาสํ วสิตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา นิสีทึสุฯ สตฺถา ปฎิสนฺถารํ กตฺวา ‘‘สุเขน วสฺสํ วสิตฺถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ภเนฺต, เอโก วิฆาสาโท อเมฺห ภินฺทิตุกาโม หุตฺวา ภินฺทิตุํ อสโกฺกโนฺต ปลายี’’ติ วุเตฺต ‘‘น โข โส, สาริปุตฺต, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส ตุเมฺห ‘ภินฺทิสฺสามี’ติ ภินฺทิตุํ อสโกฺกโนฺต ปลายี’’ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต อรเญฺญ รุกฺขเทวตา อโหสิฯ ตทา สีโห จ พฺยโคฺฆ จ อรเญฺญ ปพฺพตคุหายํ วสนฺติฯ เอโก สิงฺคาโล เต อุปฎฺฐหโนฺต เตสํ วิฆาสํ ขาทิตฺวา มหากาโย หุตฺวา เอกทิวสํ จิเนฺตสิ ‘‘มยา สีหพฺยคฺฆานํ มํสํ น ขาทิตปุพฺพํ, มยา อิเม เทฺว ชเน ภินฺทิตุํ วฎฺฎติ, ตโต เนสํ กลหํ กตฺวา มตานํ มํสํ ขาทิสฺสามี’’ติฯ โส สีหํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘กึ, สามิ, ตุมฺหากํ พฺยเคฺฆน สทฺธึ กิญฺจิ เวรํ อตฺถี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘กึ ปน, สมฺมา’’ติ? เอส, ภเนฺต, มมาคตกาเล ‘‘สีโห นาม สรีรวเณฺณน วา อาโรหปริณาเหน วา ชาติพลวีริเยหิ วา มม กลภาคมฺปิ น ปาปุณาตี’’ติ ตุมฺหากํ อคุณเมว กเถสีติฯ อถ นํ สีโห ‘‘คจฺฉ ตฺวํ, น โส

เอวํ กเถสฺสตี’’ติ อาหฯ พฺยคฺฆมฺปิ อุปสงฺกมิตฺวา เอเตเนว อุปาเยน กเถสิฯ ตํ สุตฺวา พฺยคฺฆปิ สีหํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘สมฺม, ตฺวํ กิร อิทญฺจิทญฺจ วเทสี’’ติ ปุจฺฉนฺโต ปฐมํ คาถมาห –

๖๐. ‘‘วณฺณาโรเหน ชาติยา, พลนิกฺกมเนน จ;
สุพาหุ น มยา เสยฺโย, สุทาฐ อิติ ภาสสี’’ติฯ

ตตฺถ **พลนิกฺกมเนน จา**ติ กายพเลน เจว วีริยพเลน จฯ **สุพาหุ น มยา เสยฺโย**ติ อยํ สุพาหุ นาม พฺยคฺโฆ เอเตหิ การเณหิ มยา เนว สทิโส น อุตฺตริตโรติ สจฺจํ กิร ตฺวํ โสภนาหิ ทาฐาหิ สมนฺนาคต สุทาฐ มิคราช, เอวํ วเทสีติฯ

ตํ สุตฺวา สุทาโฐ เสสา จตโสฺส คาถา อภาสิ –

๖๑. ‘‘วณฺณาโรเหน ชาติยา, พลนิกฺกมเนน จ;
สุทาโฐ น มยา เสยฺโย, สุพาหุ อิติ ภาสสิฯ

๖๒. ‘‘เอวํ เจ มํ วิหรนฺตํ, สุพาหุ สมฺม ทุพฺภสิ;
น ทานาหํ ตยา สทฺธิํ, สํวาสมภิโรจเยฯ

๖๓. ‘‘โย ปเรสํ วจนานิ, สทฺทเหยฺย ยถาตถํ;
ขิปฺปํ ภิเชฺชถ มิตฺตสฺมิํ, เวรญฺจ ปสเว พหุํฯ

๖๔. ‘‘น โส มิโตฺต โย สทา อปฺปมโตฺต, เภทาสงฺกี รนฺธเมวานุปสฺสี;
ยสฺมิญฺจ เสตี อุรสีว ปุโตฺต, ส เว มิโตฺต โย อเภชฺช ปเรหี’’ติฯ

ตตฺถ **สมฺมา**ติ วยสฺสฯ **ทุพฺภสี**ติ ยทิ เอวํ ตยา สทฺธิํ สมคฺควาสํ วสนฺตํ มํ สิงฺคาลสฺส กถํ คเหตฺวา ตฺวํ ทุพฺภสิ หนิตุํ อิจฺฉสิ, อิโต ทานิ ปฏฺฐาย อหํ ตยา สทฺธิํ สํวาสํ น อภิโรจเยฯ **ยถาตถ**นฺติ ตถโต ยถาตถํ ยถาตจฺฉํ อวิสํวาทเกน อริเยน วุตฺตวจนํ สทฺธาตพฺพํฯ เอวํ โย เยสํ เกสญฺจิ ปเรสํ วจนานิ สทฺทเหถาติ อโตฺถฯ **โย สทา อปฺปมโตฺต**ติ โย นิจฺจํ อปฺปมโตฺต หุตฺวา มิตฺตสฺส วิสฺสาสํ น เทติ, โส มิโตฺต นาม น โหตีติ อโตฺถฯ **เภทาสงฺกี**ติ ‘‘อชฺช ภิชฺชิสฺสติ, เสฺว ภิชฺชิสฺสตี’’ติ เอวํ มิตฺตสฺส เภทเมว อาสงฺกติฯ **รนฺธเมวานุปสฺสี**ติ ฉิทฺทํ วิวรเมว ปสฺสโนฺตฯ **อุรสีว ปุโตฺต**ติ ยสฺมิํ มิเตฺต มาตุ หทเย ปุโตฺต วิย นิราสโงฺก นิพฺภโย เสติฯ

อิติ อิมาหิ จตูหิ คาถาหิ สีเหน มิตฺตคุเณ กถิเต พฺยโคฺฆ ‘‘มยฺหํ โทโส’’ติ สีหํ ขมาเปสิฯ เต ตเตฺถว สมคฺควาสํ วสิํสุฯ สิงฺคาโล ปน ปลายิตฺวา อญฺญตฺถ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สิงฺคาโล วิฆาสาโท อโหสิ, สีโห สาริปุโตฺต, พฺยโคฺฆ โมคฺคลฺลาโน, ตํ การณํ ปจฺจกฺขโต ทิฏฺฐา ตสฺมิํ วเน นิวุตฺถรุกฺขเทวตา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

วณฺณาโรหชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๓๖๒] ๒. สีลวีมํสชาตกวณฺณนา

สีลํ เสโยฺยติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ สีลวีมํสกพฺราหฺมณํ อารพฺภ กเถสิฯ ตํ กิร ราชา ‘‘เอส สีลสมฺปโนฺน’’ติ อเญฺญหิ พฺราหฺมเณหิ อติเรกํ กตฺวา ปสฺสติฯ โส จิเนฺตสิ ‘‘กิํ นุ โข มํ ราชา ‘สีลสมฺปโนฺน’ติ อเญฺญหิ อติเรกํ กตฺวา ปสฺสติ, อุทาหุ ‘สุตธรยุโตฺต’ติ, วีมํสิสฺ

สามิ ตาว สีลสฺส วา สุตสฺส วา มหนฺตภาว’’นฺติฯ โส เอกทิวสํ เหรญฺญิกผลกโต กหาปณํ คณฺหิฯ เหรญฺญิโก ครุภาเวน น กิญฺจิ อาห, ทุติยวาเรปิ น กิญฺจิ อาหฯ ตติยวาเร ปน ตํ ‘‘วิโลปขาทโก’’ติ คาหาเปตฺวา รโญฺญ ทเสฺสตฺวา ‘‘กึ อิมินา กต’’นฺติ วุเตฺต ‘‘กุฎุมฺพํ วิลุมฺปตี’’ติ อาหฯ ‘‘สจฺจํ กิร , พฺราหฺมณา’’ติ? ‘‘น, มหาราช, กุฎุมฺพํ วิลุมฺปามิ, มยฺหํ ปน ‘สีลํ นุ โข มหนฺตํ, สุตํ นุ โข’ติ กุกฺกุจฺจํ อโหสิ, สฺวาหํ ‘เอเตสุ กตรํ นุ โข มหนฺต’นฺติ วีมํสโนฺต ตโย วาเร กหาปณํ คณฺหึ, ตํ มํ เอส พนฺธาเปตฺวา ตุมฺหากํ ทเสฺสติฯ อิทานิ เม สุตโต สีลสฺส มหนฺตภาโว ญาโต, น เม ฆราวาเสนโตฺถ, ปพฺพชิสฺสามห’’นฺติ ปพฺพชฺชํ อนุชานาเปตฺวา ฆรทฺวารํ อโนโลเกตฺวาว เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ ปพฺพชฺชํ ยาจิฯ ตสฺส สตฺถา ปพฺพชฺชญฺจ อุปสมฺปทญฺจ ทาเปสิฯ โส อจิรูปสมฺปโนฺน วิปสฺสนํ วิปสฺสิตฺวา อคฺคผเล ปติฎฺฐหิฯ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, อสุกพฺราหฺมโณ อตฺตโน สีลํ วีมํสิตฺวา ปพฺพชิโต วิปสฺสิตฺวา อรหตฺตํ ปโตฺต’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสิน्नา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทานิ อยเมว, ปุเพฺพ ปณฺฑิตาปิ สีลํ วีมํสิตฺวา ปพฺพชิตฺวา อตฺตโน ปติฎฺฐํ กริํสุเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา พาราณสึ อาคนฺตฺวา ราชานํ ปสฺสิฯ ราชา ตสฺส ปุโรหิตฎฺฐานํ อทาสิฯ โส ปญฺจ สีลานิ รกฺขติฯ ราชาปิ นํ ‘‘สีลวา’’ติ ครุํ กตฺวา ปสฺสิฯ โส จิเนฺตสิ ‘‘กึ นุ โข ราชา ‘สีลวา’ติ มํ ครุํ กตฺวา ปสฺสติ, อุทาหุ ‘สุตธรยุโตฺต’’’ติฯ สพฺพํ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุสทิสเมวฯ อิธ ปน โส พฺราหฺมโณ ‘‘อิทานิ เม สุตโต สีลสฺส มหนฺตภาโว ญาโต’’ติ วตฺวา อิมา ปญฺจ คาถา อภาสิ –

๖๕. ‘‘สีลํ เสยฺย สุตํ เสยฺย, อิติ เม สํสโย อหุ;
สีลเมว สุตา เสยฺย, อิติ เม นตฺถิ สํสโยฯ

๖๖. ‘‘โมฆา ชาติ จ วโณฺณ จ, สีลเมว กิรุตฺตมํ;
สีเลน อนุเปตสฺส, สุเตนโตฺถ น วิชฺชติฯ

๖๗. ‘‘ขตฺติโย จ อธมฺมโฎฺฐ, เวโสฺส จาธมฺมนิสฺสิโต;
เต ปริจฺจชฺชุโภ โลเก, อุปปชฺชนฺติ ทุคฺคติํฯ

๖๘. ‘‘ขตฺติยา พฺราหฺมณา เวสฺสา, สุทฺทา จณฺฑาลปุกฺกุสา;
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน, ภวนฺติ ติทิเว สมาฯ

๖๙. ‘‘น เวทา สมฺปรายาย, น ชาติ นาปิ พนฺธวา;
สกญฺจ สีลํ สํสุทฺธํ, สมฺปรายาย สุขาย จา’’ติฯ

ตตฺถ **สีลเมว สุตา เสยฺย**ติ สุตปริยตฺติโต สตคุเณน สหสฺสคุเณน สีลเมว อุตฺตริตรนฺติฯ เอวญฺจ ปน วตฺวา สีลํ นาเมตํ เอกวิธํ สํวรวเสน, ทุวิธํ จาริตฺตวาริตฺตวเสน, ติวิธํ กายิกวาจสิกมานสิกวเสน, จตุพฺพิธํ ปาติโมกฺขสํวรอินฺทฺริยสํวรอาชีวปาริสุทฺธิปจฺจยสนฺนิสฺสิตวเสนาติ มาติกํ ฐเปตฺวา วิตฺถาเรโนฺต สีลสฺส วณฺณํ อภาสิฯ

โมฆาติ อผลา ตุจฺฉาฯ **ชาตี**ติ ขตฺติยกุลาทีสุ นิพฺพตฺติฯ **วโณฺณ**ติ สรีรวโณฺณ อภิรูปภาโวฯ ยา หิ ยสฺมา สีลรหิตสฺส ชาติสมฺปทา วา วณฺณสมฺปทา วา สคฺคสุขํ ทาตุํ น สโกฺกติ, ตสฺมา อุภยมฺปิ ตํ ‘‘โมฆ’’นฺติ อาหฯ **สีลเมว กิรา**ติ อนุสฺสววเสน วทติ, น ปน สยํ ชานาติฯ

อนุเปตสฺสาติ อนุปคตสฺส ฯ **สุเตนโตฺถ น วิชฺชตี**ติ สีลรหิตสฺส สุตปริยตฺติมเตฺตน อิธโลเก วา ปรโลเก วา กาจิ วฑฺฒิ นาม นตฺถิฯ

ตโต ปรา เทฺว คาถา ชาติยา โมฆภาวทสฺสนตฺถํ วุตฺตาฯ ตตฺถ **เต ปริจฺจชฺชุโภ โลเก**ติ เต ทุสฺสีลา เทวโลกญฺจ มนุสฺสโลกญฺจาติ อุโภปิ โลเก ปริจฺจชิตฺวา ทุคฺคติํ อุปปชฺชนฺติฯ **จณฺฑาลปุกฺกุสา**ติ ฉวฉฑฺฑกจณฺฑาลา จ ปุปฺผฉฑฺฑกปุกฺกุสา จฯ **ภวนฺติ ติทิเว สมา**ติ เอเต สเพฺพปิ สีลานุภาเวน เทวโลเก นิพฺพตฺตา สมา โหนฺติ นิพฺพิเสสา, เทวาเตฺวว สงฺขฺยํ คจฺฉนฺติฯ

ปญฺจมคาถา สเพฺพสมฺปิ สุตาทีนํ โมฆภาวทสฺสนตฺถํ วุตฺตาฯ ตสฺสโตฺถ – มหาราช, เอเต เวทาทโย ฐเปตฺวา อิธโลเก ยสมตฺตทานํ สมฺปราเย ทุติเย วา ตติเย วา ภเว ยสํ วา สุขํ วา ทาตุํ นาม น สโกฺกนฺติ, ปริสุทฺธํ ปน อตฺตโน สีลเมว ตํ ทาตุํ สโกฺกตีติฯ

เอวํ มหาสโตฺต สีลคุเณ โถเมตฺวา ราชานํ ปพฺพชฺชํ อนุชานาเปตฺวา ตํ ทิวสเมว หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา อปริหีนชฺฌาโน พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สีลํ วีมํสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิโต อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สีลวีมํสชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๓๖๓] ๓. หิริชาตกวณฺณนา

หิริํ ตรนฺตนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อนาถปิณฺฑิกสฺส สหายํ ปจฺจนฺตวาสิเสฏฺฐิํ อารพฺภ กเถสิฯ เทฺวปิ วตฺถูนิ เอกกนิปาเต นวมวคฺคสฺส ปริโยสานชาตเก วิตฺถาริตาเนวฯ อิธ ปน ‘‘ปจฺจนฺตวาสิเสฏฺฐิโน มนุสฺสา อจฺฉินฺนสพฺพสาปเตยฺยา อตฺตโน สนฺตกสฺส อสฺสามิโน หุตฺวา ปลาตา’’ติ พาราณสิเสฏฺฐิสฺส อาโรจิเต พาราณสิเสฏฺฐิ ‘‘อตฺตโน สนฺติกํ อาคตานํ กตฺตพฺพํ อกโรนฺตา นาม ปฏิการเก น ลภนฺติเยวา’’ติ วตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๗๐. ‘‘หิริํ ตรนฺตํ วิชิคุจฺฉมานํ, ตวาหมสฺมี อิติ ภาสมานํ;
เสยฺยานิ กมฺมานิ อนาทิยนฺตํ, เนโส มมนฺติ อิติ นํ วิชญฺญาฯ

๗๑. ‘‘ยญฺหิ กยิรา ตญฺหิ วเท, ยํ น กยิรา น ตํ วเท;
อกโรนฺตํ ภาสมานํ, ปริชานนฺติ ปณฺฑิตาฯ

๗๒. ‘‘น โส มิโตฺต โย สทา อปฺปมโตฺต, เภทาสงฺกี รนฺธเมวานุปสฺสี;
ยสฺมิญฺจ เสตี อุรสีว ปุโตฺต, ส เว มิโตฺต โย อเภโชฺช ปเรหิฯ

๗๓. ‘‘ปาโมชฺชกรณํ ฐานํ, ปสํสาวหนํ สุขํ;
ผลานิสํโส ภาเวติ, วหโนฺต โปริสํ ธุรํฯ

๗๔. ‘‘ปวิเวกรสํ ปิตฺวา, รสํ อุปสมสฺส จ;
นิทฺทโร โหติ นิปฺปาโป, ธมฺมปฺปีติรสํ ปิว’’นฺติฯ

ตตฺถ **หิรึ ตรนฺต**นฺติ ลชฺชํ อติกฺกนฺตํฯ **วิชิคุจฺฉมาน**นฺติ มิตฺตภาเวน ชิคุจฺฉยมานํฯ **ตวาหมสฺมีติ** ‘‘ตว อหํ มิตฺโต’’ติ เกวลํ วจนมตฺเตเนว ภาสมานํฯ **เสยฺยานิ กมฺมานิ**ติ ‘‘ทสฺสามิ กริสฺสามี’’ติ วจนสฺส อนุรูปานิ อุตฺตมกมฺมานิฯ **อนาทิยนฺต**นฺติ อกโรนฺตํฯ **เนโส มม**นฺติ เอวรูปํ ปุคฺคลํ ‘‘น เอโส มม มิตฺโต’’ติ วิชญฺญาฯ

ปาโมชฺชกรณํ ฐานนฺติ ทานมฺปิ สีลมฺปิ ภาวนาปิ ปณฺฑิเตหิ กลฺยาณมิตฺเตหิ สทฺธึ มิตฺตภาโวปิฯ อิธ ปน วุตฺตปฺปการํ มิตฺตภาวเมว สนฺธาเยวมาหฯ ปณฺฑิเตน หิ กลฺยาณมิตฺเตน สทฺธึ มิตฺตภาโว ปาโมชฺชมฺปิ กโรติ, ปสํสมฺปิ วหติฯ อิธโลกปรโลเกสุ กายิกเจตสิกสุขเหตุโต ‘‘สุข’’นฺติปิ วุจฺจติ, ตสฺมา เอตํ ผลญฺจ อานิสํสญฺจ สมฺปสฺสมาโน ผลานิสํโส กุลปุตฺโต ปุริเสหิ วหิตพฺพํ ทานสีลภาวนามิตฺตภาวสงฺขาตํ จตุพฺพิธมฺปิ โปริสํ ธุรํ วหนฺโต เอตํ มิตฺตภาวสงฺขาตํ ปาโมชฺชกรณํ ฐานํ ปสํสาวหนํ สุขํ ภาเวติ วเฑฺฒติ, น ปณฺฑิเตหิ มิตฺตภาวํ ภินฺทตีติ ทีเปติฯ

ปวิเวกรสนฺติ กายจิตฺตอุปธิวิเวกานํ รสํ เต วิเวเก นิสฺสาย อุปฺปนฺนํ โสมนสฺสรสํฯ **อุปสมสฺส จา**ติ กิเลสูปสเมน ลทฺธโสมนสฺสสฺสฯ **นิทฺทโร โหติ นิปฺปาโป**ติ สพฺพกิเลสทรถาภาเวน นิทฺทโร, กิเลสาภาเวน นิปฺปาโป โหติฯ **ธมฺมปฺปีติรส**นฺติ ธมฺมปีติสงฺขาตํ รสํ, วิมุตฺติปีตึ ปิวโนฺตติ อโตฺถฯ

อิติ มหาสโตฺต ปาปมิตฺตสํสคฺคโต อุพฺพิโคฺค ปวิเวกรเสน อมตมหานิพฺพานํ ปาเปตฺวา เทสนาย กูฏํ คณฺหิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ปจฺจนฺตวาสี อิทานิ ปจฺจนฺตวาสีเยว, ตทา พาราณสิเสฏฺฐิ อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

หิริชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๓๖๔] ๔. ขโชฺชปนกชาตกวณฺณนา

๗๕-๗๗. โก นุ สนฺตมฺหิ ปโชฺชเตติ อยํ ขโชฺชปนกปโญฺห มหาอุมเงฺค วิตฺถารโต อาวิ ภวิสฺสติฯ

ขโชฺชปนกชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๓๖๕] ๕. อหิตุณฺฑิกชาตกวณฺณนา

ธุโตฺตมฺหีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ มหลฺลกภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ เหฏฺฐา **สาลูกชาตเก** (ชา. ๑.๓.๑๐๖ อาทโย) วิตฺถาริตํฯ อิธาปิ โส มหลฺลโก เอกํ คามทารกํ ปพฺพาเชตฺวา อโกฺกสติ ปหรติฯ ทารโก ปลายิตฺวา วิพฺภมิฯ ทุติยมฺปิ นํ ปพฺพาเชตฺวา ตเถว อกาสิฯ ทุติยมฺปิ วิพฺภมิตฺวา ปุน ยาจิยมาโน โอโลเกตุมฺปิ น อิจฺฉิฯ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, อสุโก นาม มหลฺลโก อตฺตโน สามเณเรน สหาปิ วินาปิ วตฺติตุํ น สโกฺกติ, อิตโร ตสฺส โทสํ ทิสฺวา ปุน โอโลเกตุมฺปิ น อิจฺฉิ, สุหทโย กุมารโก’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส สามเณโร สุหทโยว, สกึ โทสํ ทิสฺวา ปุน โอโลเกตุมฺปิ น อิจฺฉี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ธญฺญวาณิชกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ธญฺญวิกฺกเยน ชีวิกํ กเปฺปสิฯ อเถโก อหิตุณฺฑิโก มกฺกฏํ คเหตฺวา สิกฺขาเปตฺวา

อหิํ กีฬาเปโนฺต พาราณสิยํ อุสฺสเว ฆุเฏฺฐ ตํ มกฺกฏํ ธญฺญวาณิชกสฺส สนฺติเก ฐเปตฺวา อหิํ กีฬาเปโนฺต สตฺต ทิวสานิ วิจริฯ โสปิ วาณิโช มกฺกฏสฺส ขาทนียํ โภชนียํ อทาสิฯ อหิตุณฺฑิโก สตฺตเม ทิวเส อุสฺสวกีฬนโต อาคนฺตฺวา ตํ มกฺกฏํ เวฬุเปสิกาย ติกฺขตฺตุํ ปหริตฺวา ตํ อาทาย อุยฺยานํ คนฺตฺวา พนฺธิตฺวา นิทฺทํ โอกฺกมิฯ มกฺกโฏ พนฺธนํ โมเจตฺวา อมฺพรุกฺขํ อารุยฺห อมฺพานิ ขาทโนฺต นิสีทิฯ โส ปพุโทฺธ รุเกฺข มกฺกฏํ ทิสฺวา ‘‘เอตํ มยา อุปลาเปตฺวา คเหตุํ วฎฺฎตี’’ติ เตน สทฺธิํ สลฺลปโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๘๐. ‘‘ธุโตฺตมฺหิ สมฺม สุมุข, ชูเต อกฺขปราชิโต;
หเรหิ อมฺพปกฺกานิ, วีริยํ เต ภกฺขยามเส’’ติฯ

ตตฺถ **อกฺขปราชิโต**ติ อเกฺขหิ ปราชิโตฯ **หเรหี**ติ ปาเตหิฯ อยเมว วา ปาโฐฯ

ตํ สุตฺวา มกฺกโฏ เสสคาถา อภาสิ –

๘๑. ‘‘อลิกํ วต มํ สมฺม, อภูเตน ปสํสสิ;
โก เต สุโต วา ทิโฎฺฐ วา, สุมุโข นาม มกฺกโฏฯ

๘๒. ‘‘อชฺชาปิ เม ตํ มนสิ, ยํ มํ ตฺวํ อหิตุณฺฑิก;
ธญฺญาปณํ ปวิสิตฺวา, มโตฺต ฉาตํ หนาสิ มํฯ

๘๓. ‘‘ตาหํ สรํ ทุกฺขเสยฺยํ, อปิ รชฺชมฺปิ การเย;
เนวาหํ ยาจิโต ทชฺชํ, ตถา หิ ภยตชฺชิโตฯ

๘๔. ‘‘ยญฺจ ชญฺญา กุเล ชาตํ, คเพฺภ ติตฺตํ อมจฺฉริํ;
เตน สขิญฺจ มิตฺตญฺจ, ธีโร สนฺธาตุมรหตี’’ติฯ

ตตฺถ **อลิกํ วตา**ติ มุสา วตฯ **อภูเตนา**ติ อวิชฺชมาเนนฯ **โก เต**ติ กุว ตยาฯ **สุมุโข**ติ สุนฺทรมุโขฯ **อหิตุณฺฑิกา**ติ ตํ อาลปติฯ ‘‘อหิโกณฺฑิกา’’ติปิ ปาโฐฯ **ฉาตนฺ**ติ ชิฆจฺฉาภิภูตํ ทุพฺพลํ กปณํฯ **หนาสี**ติ เวฬุเปสิกาย ติกฺขตฺตุํ ปหรสิฯ **ตาหนฺ**ติ ตํ อหํฯ **สรนฺ**ติ สรโนฺตฯ **ทุกฺขเสยฺยนฺ**ติ ตสฺมิํ อาปเณ ทุกฺขสยนํฯ **อปิ รชฺชมฺปิ การเย**ติ สเจปิ พาราณสิรชฺชํ คเหตฺวา มยฺหํ ทตฺวา มํ รชฺชํ กาเรยฺยาสิ, เอวมฺปิ ตํ เนวาหํ ยาจิโต ทชฺชํ, ตํ เอกมฺปิ อมฺพปกฺกํ อหํ ตยา ยาจิโต น ทเทยฺยํฯ กิํการณา? **ตถา หิ ภยตชฺชิโต**ติ, ตถา หิ อหํ ตยา ภเยน ตชฺชิโตติ อโตฺถฯ

คเพฺภ ติตฺตนฺติ สุโภชนรเสน มาตุกุจฺฉิยํเยว อลงฺกตปฎิยเตฺต สยนคเพฺภเยว วา ติตฺตํ โภคาสาย อกปณํฯ **สขิญฺจ มิตฺตญฺจา**ติ สขิภาวญฺจ มิตฺตภาวญฺจ ตถารูเปน กุลชาเตน ติเตฺตน อกปเณน อมจฺฉรินา สทฺธิํ ปณฺฑิโต สนฺธาตุํ ปุน ฆเฎตุํ อรหติ, ตยา ปน กปเณน อหิตุณฺฑิเกน สทฺธิํ โก มิตฺตภาวํ ปุน ฆเฎตุนฺติ อโตฺถฯ เอวญฺจ ปน วตฺวา วานโร วนํ สหสา ปาวิสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา อหิตุณฺฑิโก มหลฺลโก อโหสิ, มกฺกโฏ สามเณโร, ธญฺญวาณิโช ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อหิตุณฺฑิกชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๓๖๖] ๖. คุมฺพิยชาตกวณฺณนา

มธุวณฺณํ มธุรสนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตญฺหิ สตฺถา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘กึ ทิสฺวา’’ติ วตฺวา ‘‘อลงฺกตมาตุคาม’’นฺติ วุเตฺต ‘‘ภิกฺขุ อิเม ปญฺจ กามคุณา นาม เอเกน คุมฺพิเยน ยเกฺขน หลาหลวิสํ ปกฺขิปิตฺวา มเคฺค ฐปิตมธุสทิสา’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต สตฺถวาหกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต พาราณสิโต ปญฺจหิ สกฏสเตหิ ภณฺฑํ อาทาย โวหารตฺถาย คจฺฉโนฺต มหาวตฺตนิอฏวิทฺวารํ ปตฺวา สตฺถเก สนฺนิปาตาเปตฺวา ‘‘อโมฺภ, อิมสฺมึ มเคฺค วิสปณฺณปุปฺผผลาทีนิ อตฺถิ, ตุเมฺห กิญฺจิ อขาทิตปุพฺพํ ขาทนฺตา มํ อปุจฺฉิตฺวา มา ขาทิตฺถ, อมนุสฺสาปิ วิสํ ปกฺขิปิตฺวา ภตฺตปุฏมธุกผลานิ มเคฺค ฐเปนฺติ, ตานิปิ มํ อนาปุจฺฉิตฺวา มา ขาทิตฺถา’’ติ โอวาทํ ทตฺวา มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ อเถโก คุมฺพิโย นาม ยโกฺข อฏวิยา มชฺฌฎฺฐาเน มเคฺค ปณฺณานิ อตฺถริตฺวา หลาหลวิสสํยุตฺตานิ มธุปิณฺฑานิ ฐเปตฺวา สยํ มคฺคสามเนฺต มธุํ คณฺหโนฺต วิย รุเกฺข โกเฏฺฏโนฺต วิจรติฯ อชานนฺตา ‘‘ปุญฺญตฺถาย ฐปิตานิ ภวิสฺสนฺตี’’ติ ขาทิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาปุณนฺติฯ อมนุสฺสา อาคนฺตฺวา เต ขาทนฺติฯ โพธิสตฺตสฺส สตฺถกมนุสฺสาปิ ตานิ ทิสฺวา เอกเจฺจ โลลชาติกา อธิวาเสตุํ อสโกฺกนฺตา ขาทึสุ, ปณฺฑิตชาติกา ‘‘ปุจฺฉิตฺวา ขาทิสฺสามา’’ติ คเหตฺวา อฏฺฐํสุฯ โพธิสโตฺต เต ทิสฺวา หตฺถคตานิ ฉฑฺฑาเปสิ, เยหิ ปฐมตรํ ขาทิตานิ, เต มรึสุฯ เยหิ อฑฺฒขาทิตานิ, เตสํ วมนวิเรจนํ ทตฺวา วนฺตกาเล จตุมธุรํ อทาสิฯ อิติ เต ตสฺส อานุภาเวน ชีวิตํ ปฏิลภึสุฯ โพธิสโตฺต โสตฺถินา อิจฺฉิตฏฺฐานํ คนฺตฺวา ภณฺฑํ วิสฺสเชฺชตฺวา อตฺตโน เคหเมว อคมาสิฯ ตมตฺถํ กเถโนฺต สตฺถา อิมา อภิสมฺพุทฺธคาถา อภาสิ –

๘๕. ‘‘มธุวณฺณํ มธุรสํ, มธุคนฺธํ วิสํ อหุ;
คุมฺพิโย ฆาสเมสาโน, อรเญฺญ โอทหี วิสํฯ

๘๖. ‘‘มธุ อิติ มญฺญมานา, เย ตํ วิสมขาทิสุํ;
เตสํ ตํ กฎุกํ อาสิ, มรณํ เตนุปาคมุํฯ

๘๗. ‘‘เย จ โข ปฏิสงฺขาย, วิสํ ตํ ปริวชฺชยุํ;
เต อาตุเรสุ สุขิตา, ฑยฺหมาเนสุ นิพฺพุตาฯ

๘๘. ‘‘เอวเมว มนุเสฺสสุ, วิสํ กามา สโมหิตา;
อามิสํ พนฺธนเญฺจตํ, มจฺจุเวโส คุหาสโยฯ

๘๙. ‘‘เอวเมว อิเม กาเม, อาตุรา ปริจาริเก;
เย สทา ปริวเชฺชนฺติ, สงฺคํ โลเก อุปจฺจคุ’’นฺติฯ

ตตฺถ **คุมฺพิโย**ติ ตสฺมึ วนคุเมฺพ วิจรเณน เอวํลทฺธนาโม ยโกฺขฯ **ฆาสเมสาโน**ติ ‘‘ตํ วิสํ ขาทิตฺวา มเต ขาทิสฺสามี’’ติ เอวํ อตฺตโน ฆาสํ ปริเยสโนฺตฯ **โอทหี**ติ ตํ มธุนา สมานวณฺณคนฺธรสํ วิสํ นิกฺขิปิฯ **กฎุกํ อาสี**ติ ติขิณํ อโหสิฯ **มรณํ เตนุปาคมุ**นฺติ เตน วิเสน เต สตฺตา มรณํ อุปคตาฯ

อาตุเรสูติ วิสเวเคน อาสนฺนมรเณสุฯ **ฑยฺหมาเนสู**ติ วิสเตเชเนว ฑยฺหมาเนสุฯ **วิสํ กามา สโมหิตา**ติ ยถา ตสฺมึ วตฺตนิมหามเคฺค วิสํ สโมหิตํ นิกฺขิตฺตํ, เอวํ มนุเสฺสสุปิ เย เอเต รูปาทโย ปญฺจ วตฺถุกามา ตตฺถ ตตฺถ สโมหิตา นิกฺขิตฺตา, เต ‘‘วิส’’นฺติ เวทิตพฺพาฯ **อามิสํ พนฺธนเญฺจต**นฺติ เอเต ปญฺจ กามคุณา นาม เอวํ อิมสฺส มจฺฉภูตสฺส โลกสฺส มารพาลิสิเกน

ปกฺขิตฺตํ อามิสเญฺจว , ภวาภวโต นิกฺขมิตุํ อปฺปทาเนน อนฺทุอาทิปฺปเภทํ นานปฺปการํ พนฺธนญฺจฯ **มจฺจุเวโส คุหาสโย**ติ สรีรคุหาย วสนโก มรณมจฺจุเวโสฯ

เอวเมว อิเม กาเมติ ยถา วตฺตนิมหามเคค วิสํ นิกฺขิตฺตํ, เอวํ ตตฺถ ตตฺถ นิกฺขิเตฺต อิเม กาเมฯ **อาตุรา**ติ เอกนฺตมรณธมฺมตาย อาตุรา อาสนฺนมรณา ปณฺฑิตมนุสฺสาฯ **ปริจาริเก**ติ กิเลสปริจาริเก กิเลสพนฺธเกฯ **เย สทา ปริวเชฺชนฺตี**ติ เย วุตฺตปฺปการา ปณฺฑิตปุริสา นิจฺจํ เอวรูเป กาเม วเชฺชนฺติฯ **สงฺคํ โลเก**ติ โลเก สงฺคนเฏฺฐน ‘‘สงฺค’’นฺติ ลทฺธนามํ ราคาทิเภทํ กิเลสชาตํฯ **อุปจฺจคุ**นฺติ อตีตา นามาติ เวทิตพฺพา, อติกฺกมนฺตีติ วา อโตฺถฯ

สตฺถา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิฯ ตทา สตฺถวาโห อหเมว อโหสินฺติฯ

คุมฺพิยชาตกวณฺณนา ฉฎฺฐาฯ

[๓๖๗] ๗. สาฬิยชาตกวณฺณนา

ยฺวายํ สาฬิยฉาโปตีติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต ‘‘อาวุโส, เทวทโตฺต ตาสการโกปิ ภวิตุํ นาสกฺขี’’ติ วจนํ อารพฺภ กเถสิฯ ตทา หิ สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส มม ตาสการโกปิ ภวิตุํ นาสกฺขี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต คามเก กุฎุมฺพิกกุเล นิพฺพตฺติตฺวา ตรุณกาเล ปํสุกีฬเกหิ ทารเกหิ สทฺธิํ คามทฺวาเร นิโคฺรธรุกฺขมูเล กีฬติฯ ตทา เอโก ทุพฺพลเวโชฺช คาเม กิญฺจิ อลภิตฺวา นิกฺขมโนฺต ตํ ฐานํ ปตฺวา เอกํ สปฺปํ วิฎปพฺภนฺตเรน สีสํ นีหริตฺวา นิทฺทายนฺตํ ทิสฺวา ‘‘มยา คาเม กิญฺจิ น ลทฺธํ, อิเม ทารเก วเญฺจตฺวา สเปฺปน ฑํสาเปตฺวา ติกิจฺฉิตฺวา กิญฺจิเทว คณฺหิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา โพธิสตฺตํ อาห ‘‘สเจ สาฬิยฉาปํ ปเสฺสยฺยาสิ, คเณฺหยฺยาสี’’ติฯ ‘‘อาม, คเณฺหยฺย’’นฺติ ฯ ‘‘ปเสฺสโส วิฎปพฺภนฺตเร สยิโต’’ติฯ โส ตสฺส สปฺปภาวํ อชานโนฺต รุกฺขํ อารุยฺห ตํ คีวายํ คเหตฺวา ‘‘สโปฺป’’ติ ญตฺวา นิวตฺติตุํ อเทโนฺต สุคฺคหิตํ คเหตฺวา เวเคน ขิปิฯ โส คนฺตฺวา เวชฺชสฺส คีวายํ ปติโต คีวํ ปลิเวเฐตฺวา ‘‘กร กรา’’ติ ฑํสิตฺวา ตเตฺถว นํ ปาเตตฺวา ปลายิฯ มนุสฺสา ปริวารยิํสุฯ

มหาสโตฺต สมฺปตฺตปริสาย ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมา คาถา อภาสิ –

๙๐. ‘‘ยฺวายํ สาฬิยฉาโปติ, กณฺหสปฺปํ อคาหยิ;
เตน สเปฺปนยํ ทโฎฺฐ, หโต ปาปานุสาสโกฯ

๙๑. ‘‘อหนฺตารมหนฺตารํ, โย นโร หนฺตุมิจฺฉติ;
เอวํ โส นิหโต เสติ, ยถายํ ปุริโส หโตฯ

๙๒. ‘‘อหนฺตารมฆาเตนฺตํ , โย นโร หนฺตุมิจฺฉติ;
เอวํ โส นิหโต เสติ, ยถายํ ปุริโส หโตฯ

๙๓. ‘‘ยถา ปํสุมุฎฺฐิํ ปุริโส, ปฎิวาตํ ปฎิกฺขิเป;
ตเมว โส รโช หนฺติ, ตถายํ ปุริโส หโตฯ

๙๔. ‘‘โย อปฺปทุฎฺฐสฺส นรสฺส ทุสฺสติ, สุทฺธสฺส โปสสฺส อนงฺคณสฺส;
ตเมว พาลํ ปเจฺจติ ปาปํ, สุขุโม รโช ปฎิวาตํว ขิโตฺต’’ติฯ

ตตฺถ **ยฺวาย**นฺติ โย อยํ, อยเมว วา ปาโฐฯ **สเปฺปนย**นฺติ โส อยํ เตน สเปฺปน ทโฏฺฐฯ **ปาปานุสาสโก**ติ ปาปกํ อนุสาสโกฯ

อหนฺตารนฺติ อปหรนฺตํฯ **อหนฺตาร**นฺติ อมาเรนฺตํฯ **เสตี**ติ มตสยนํ สยติฯ **อฆาเตนฺต**นฺติ อมาเรนฺตํฯ **สุทฺธสฺสา**ติ นิรปราธสฺสฯ **โปสสฺสา**ติ สตฺตสฺสฯ **อนงฺคณสฺสา**ติ อิทมฺปิ นิรปราธภาวเญฺญว สนฺธาย วุตฺตํฯ **ปเจฺจตี**ติ กมฺมสริกฺขกํ หุตฺวา ปติเอติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ทุพฺพลเวโชฺช เทวทโตฺต อโหสิ, ปณฺฑิตทารโก ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สาฬิยชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๓๖๘] ๘. ตจสารชาตกวณฺณนา

อมิตฺตหตฺถตฺถคตาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ปญฺญาปารมึ อารพฺภ กเถสิฯ ตทา หิ สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ ตถาคโต ปญฺญวา อุปายกุสโลเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต คามเก กุฏุมฺพิกกุเล นิพฺพตฺติตฺวาติ สพฺพํ ปุริมชาตกนิยาเมเนว กเถตพฺพํฯ อิธ ปน เวเชฺช มเต คามวาสิโน มนุสฺสา ‘‘มนุสฺสมารกา’’ติ เต ทารเก กุทณฺฑเกหิ พนฺธิตฺวา ‘‘รโญฺญ ทเสฺสสฺสามา’’ติ พาราณสึ นยึสุฯ โพธิสโตฺต อนฺตรามเคฺคเยว เสสทารกานํ โอวาทํ อทาสิ ‘‘ตุเมฺห มา ภายถ, ราชานํ ทิสฺวาปิ อภีตา ตุฏฺฐินฺทฺริยา ภเวยฺยาถ, ราชา อเมฺหหิ สทฺธึ ปฐมตรํ กเถสฺสติ, ตโต ปฏฺฐาย อหํ ชานิสฺสามี’’ติฯ เต ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตถา กรึสุฯ ราชา เต อภีเต ตุฏฺฐินฺทฺริเย ทิสฺวา ‘‘อิเม ‘มนุสฺสมารกา’ติ กุทณฺฑกพทฺธา อานีตา, เอวรูปํ ทุกฺขํ ปตฺตาปิ น ภายนฺติ, ตุฏฺฐินฺทฺริยาเยว, กึ นุ โข เอเตสํ อโสจนการณํ, ปุจฺฉิสฺสามิ เน’’ติ ปุจฺฉโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๙๕. ‘‘อมิตฺตหตฺถตฺถคตา, ตจสารสมปฺปิตา;
ปสนฺนมุขวณฺณาตฺถ, กสฺมา ตุเมฺห น โสจถา’’ติฯ

ตตฺถ **อมิตฺตหตฺถตฺถคตา**ติ กุทณฺฑเกหิ คีวายํ พนฺธิตฺวา อาเนนฺตานํ อมิตฺตานํ หตฺถคตาฯ **ตจสารสมปฺปิตา**ติ เวฬุทณฺฑเกหิ พทฺธตฺตา เอวมาหฯ **กสฺมา**ติ ‘‘เอวรูปํ พฺยสนํ ปตฺตาปิ ตุเมฺห กึการณา น โสจถา’’ติ ปุจฺฉติฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต เสสคาถา อภาสิ –

๙๖. ‘‘น โสจนาย ปริเทวนาย, อโตฺถว ลโพฺภ อปิ อปฺปโกปิ;
โสจนฺตเมนํ ทุขิตํ วิทิตฺวา, ปจฺจตฺถิกา อตฺตมนา ภวนฺติฯ

๙๗. ‘‘ยโต จ โข ปณฺฑิโต อาปทาสุ, น เวธตี อตฺถวินิจฺฉยญฺญู;
ปจฺจตฺถิกาสฺส ทุขิตา ภวนฺติ, ทิสฺวา มุขํ อวิการํ ปุราณํฯ

๙๘. ‘‘ชเปฺปน มเนฺตน สุภาสิเตน, อนุปฺปทาเนน ปเวณิยา วา;
ยถา ยถา ยตฺถ ลเภถ อตฺถํ, ตถา ตถา ตตฺถ ปรกฺกเมยฺยฯ

๙๙. ‘‘ยโต จ ชาเนยฺย อลพฺภเนโยฺย, มยาว อเญฺญน วา เอส อโตฺถ;

อโสจมาโน อธิวาสเยยฺย, กมฺมํ ทพฺพํ กินฺติ กโรมิ ทานี''ติฯ

ตตฺถ **อโตฺถ**ติ วุฑฺฒิฯ **ปจฺจตฺถิกา อตฺตมนา**ติ เอตํ ปุริสํ โสจนฺตํ ทุกฺขิตํ วิทิตฺวา ปจฺจามิตฺตา ตุฏฺฐจิตฺตา โหนฺติฯ เตสํ ตุสฺสนการณํ นาม ปณฺฑิเตน กาตุํ น วฏฺฏตีติ ทีเปติ ฯ **ยโต**ติ ยทาฯ **น เวธตี**ติ จิตฺตุตฺราสภเยน น กมฺปติฯ **อตฺถวินิจฺฉยญฺญู**ติ ตสฺส ตสฺส อตฺถสฺส วินิจฺฉยกุสโลฯ

ชเปฺปนาติ มนฺตปริชปฺปเนนฯ **มเนฺตนา**ติ ปณฺฑิเตหิ สทฺธิํ มนฺตคฺคหเณนฯ **สุภาสิเตนา**ติ ปิยวจเนนฯ **อนุปฺปทาเนนา**ติ ลญฺชทาเนนฯ **ปเวณิยา**ติ กุลวํเสนฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – มหาราช, ปณฺฑิเตน นาม อาปทาสุ อุปฺปนฺนาสุ น โสจิตพฺพํ น กิลมิตพฺพํ, อิเมสุ ปน ปญฺจสุ การเณสุ อญฺญตรวเสน ปจฺจามิตฺตา ชินิตพฺพาฯ สเจ หิ สโกฺกติ, มนฺตํ ปริชปฺปิตฺวา มุขพนฺธนํ กตฺวาปิ เต ชินิตพฺพา, ตถา อสโกฺกเนฺตน ปณฺฑิเตหิ สทฺธิํ มเนฺตตฺวา เอกํ อุปายํ สลฺลเกฺขตฺวา ชินิตพฺพา, ปิยวจนํ วตฺตุํ สโกฺกเนฺตน ปิยํ วตฺวาปิ เต ชินิตพฺพา, ตถา อสโกฺกเนฺตน วินิจฺฉยามจฺจานํ ลญฺชํ ทตฺวาปิ ชินิตพฺพา, ตถา อสโกฺกเนฺตน กุลวํสํ กเถตฺวา ''มยํ อสุกปเวณิยา อาคตา, ตุมฺหากญฺจ อมฺหากญฺจ เอโกว ปุพฺพปุริโส''ติ เอวํ วิชฺชมานญาติโกฏฺฐํ ฆเฏฺฏตฺวาปิ ชินิตพฺพา เอวาติฯ **ยถา ยถา**ติ เอเตสุ ปญฺจสุ การเณสุ เยน เยน การเณน ยตฺถ ยตฺถ อตฺตโน วุฑฺฒิํ ลเภยฺยฯ **ตถา ตถา**ติ เตน เตน การเณน ตตฺถ ตตฺถ ปรกฺกเมยฺย, ปรกฺกมํ กตฺวา ปจฺจตฺถิเก ชิเนยฺยาติ อธิปฺปาโยฯ

ยโต จ ชาเนยฺยาติ ยทา ปน ชาเนยฺย, มยา วา อเญฺญน วา เอส อโตฺถ อลพฺภเนโยฺย นานปฺปกาเรน วายมิตฺวาปิ น สกฺกา ลทฺธุํ, ตทา ปณฺฑิโต ปุริโส อโสจมาโน อกิลมมาโน ''มยา ปุเพฺพ กตกมฺมํ ทพฺพํ ถิรํ น สกฺกา ปฏิพาหิตุํ, อิทานิ กิํ สกฺกา กาตุ''นฺติ อธิวาสเยยฺยาติฯ

ราชา โพธิสตฺตสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา กมฺมํ โสเธตฺวา นิโทฺทสภาวํ ญตฺวา กุทณฺฑเก หราเปตฺวา มหาสตฺตสฺส มหนฺตํ ยสํ ทตฺวา อตฺตโน อตฺถธมฺมอนุสาสกํ อมจฺจรตนํ อกาสิ, เสสทารกานมฺปิ ยสํ ทตฺวา ฐานนฺตรานิ อทาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ''ตทา พาราณสิราชา อานโนฺท อโหสิ, ทารกา เถรานุเถรา, ปณฺฑิตทารโก ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

ตจสารชาตกวณฺณนา อฏฺฐมาฯ

[๓๖๙] ๙. มิตฺตวินฺทกชาตกวณฺณนา

กฺยาหํ เทวานมกรนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ ทุพฺพจภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ **มหามิตฺตวินฺทกชาตเก** (ชา. ๑.๕.๑๐๐ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ อยํ ปน มิตฺตวินฺทโก สมุเทฺท ขิโตฺต อตฺริโจฺฉ หุตฺวา ปุรโต คนฺตฺวา เนรยิกสตฺตานํ ปจฺจนฏฺฐานํ อุสฺสทนิรยํ ทิสฺวา ''เอกํ นคร''นฺติ สญฺญาย ปวิสิตฺวา ขุรจกฺกํ อสฺสาเทสิฯ ตทา โพธิสโตฺต เทวปุโตฺต หุตฺวา อุสฺสทนิรยจาริกํ จรติฯ โส ตํ ทิสฺวา ปุจฺฉโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๐๐. ''กฺยาหํ เทวานมกรํ, กิํ ปาปํ ปกตํ มยา;
ยํ เม สิรสฺมิํ โอหจฺจ, จกฺกํ ภมติ มตฺถเก''ติฯ

ตตฺถ **กฺยาหํ เทวานมกร**นฺติ สามิ เทวปุตฺต, กึ นาม อหํ เทวานํ อกรึ, กึ มํ เทวา โปเถนฺตีติฯ **กึ ปาปํ ปกตํ มยา**ติ ทุกฺขมหนฺตตาย เวทนาปฺปตฺโต อตฺตนา กตํ ปาปํ อสลฺลกฺเขนฺโต เอวมาหฯ **ยํ เม**ติ เยน ปาเปน มม สิรสฺมึ โอหจฺจ โอหนิตฺวา อิทํ ขุรจกฺกํ มม มตฺถเก ภมติ, ตํ กึ นามาติ?

ตํ สุตฺวา โพธิสตฺโต ทุติยํ คาถมาห –

๑๐๑.‘‘อติกฺกมฺม รมณกํ, สทามตฺตญฺจ ทูภกํ;
พฺรหฺมตฺตรญฺจ ปาสาทํ, เกนตฺเถน อิธาคโต’’ติฯ

ตตฺถ **รมณก**นฺติ ผลิกปาสาทํฯ **สทามตฺต**นฺติ รชตปาสาทํฯ **ทูภก**นฺติ มณิปาสาทํฯ **พฺรหฺมตฺตรญฺจ ปาสาท**นฺติ สุวณฺณปาสาทญฺจฯ **เกนตฺเถนา**ติ ตฺวํ เอเตสุ รมณกาทีสุ จตโสฺส อฏฺฐ โสฬส ทฺวตฺตึสาติ เอตา เทวธีตโร ปหาย เต ปาสาเท อติกฺกมิตฺวา เกน การเณน อิธ อาคโตติฯ

ตโต มิตฺตวินฺทโก ตติยํ คาถมาห –

๑๐๒.‘‘อิโต พหุตรา โภคา, อตฺร มเญฺญ ภวิสฺสเร;
อิติ เอตาย สญฺญาย, ปสฺส มํ พฺยสนํ คต’’นฺติฯ

ตตฺถ **อิโต พหุตรา**ติ อิเมสุ จตูสุ ปาสาเทสุ โภเคหิ อติเรกตรา ภวิสฺสนฺติฯ

ตโต โพธิสตฺโต เสสคาถา อภาสิ –

๑๐๓.‘‘จตุพฺภิ อฏฺฐชฺฌคมา, อฏฺฐาหิปิ จ โสฬส;
โสฬสาหิ จ พาตฺตึส, อตฺริจฺฉํ จกฺกมาสโท;
อิจฺฉาหตสฺส โปสสฺส, จกฺกํ ภมติ มตฺถเกฯ

๑๐๔.‘‘อุปริวิสาลา ทุปฺปูรา, อิจฺฉา วิสฏฺคามินี;
เย จ ตํ อนุคิชฺฌนฺติ, เต โหนฺติ จกฺกธาริโน’’ติฯ

ตตฺถ **อุปริวิสาลา**ติ มิตฺตวินฺทก ตณฺหา นาเมสา อาเสวิยมานา อุปริวิสาลา โหติ ปตฺถฏา, มหาสมุทฺโท วิย ทุปฺปูรา, รูปาทีสุ อารมฺมเณสุ ตํ ตํ อารมฺมณํ อิจฺฉมานาย อิจฺฉาย ปตฺถฏาย วิสฏฺคามินี, ตสฺมา เย ปุริสา ตํ เอวรูปํ ตณฺหํ อนุคิชฺฌนฺติ, ปุนปฺปุนํ คิทฺธา หุตฺวา คณฺหนฺติฯ **เต โหนฺติ จกฺกธาริโน**ติ เต เอตํ ขุรจกฺกํ ธาเรนฺตีติ วทติฯ

มิตฺตวินฺทกํ ปน กเถนฺตเมว นิปิสมานํ ตํ ขุรจกฺกํ ภสฺสิ, เตน โส ปุน กเถตุํ นาสกฺขิฯ เทวปุตฺโต อตฺตโน เทวฏฺฐานเมว คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา มิตฺตวินฺทโก ทุพฺพจภิกฺขุ อโหสิ, เทวปุตฺโต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มิตฺตวินฺทกชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๓๗๐] ๑๐. ปลาสชาตกวณฺณนา

หํโส ปลาสมวจาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต กิเลสนิคฺคหํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ ปญฺญาสชาตเก อาวิ ภวิสฺสติฯ อิธ ปน สตฺถา ภิกฺขู อามนฺเตตฺวา ‘‘ภิกฺขเว, กิเลโส นาม อาสงฺกิตโพฺพ, อปฺปมตฺตโก สมาโนปิ นิโคฺรธคโจฺฉ วิย วินาสํ ปาเปติ, โปราณกปณฺฑิตาปิ อาสงฺกิตพฺพํ อาสงฺกึสุเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสโตฺต สุวณฺณหํสโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต จิตฺตกูฏปพฺพเต สุวณฺณคุหายํ วสโนฺต หิมวนฺตปเทเส ชาตสฺสเร สยํชาตสาลึ ขาทิตฺวา อาคจฺฉติฯ ตสฺส คมนาคมนมเคฺค มหาปลาสรุโกฺข อโหสิฯ โส คจฺฉโนฺตปิ ตตฺถ วิสฺสมิตฺวา คจฺฉติ, อาคจฺฉโนฺตปิ ตตฺถ วิสฺสมิตฺวา อาคจฺฉติ ฯ อถสฺส ตสฺมึ รุเกฺข นิพฺพตฺตเทวตาย สทฺธึ วิสฺสาโส อโหสิฯ อปรภาเค เอกา สกุณิกา เอกสฺมึ นิโคฺรธรุเกฺข นิโคฺรธปกฺกํ ขาทิตฺวา อาคนฺตฺวา ตสฺมึ ปลาสรุเกฺข นิสีทิตฺวา วิฏปนฺตเร วจฺจํ ปาเตสิฯ ตตฺถ นิโคฺรธคโจฺฉ ชาโต, โส จตุรงฺคุลมตฺตกาเล รตฺตงฺกุรปลาสตาย โสภติฯ หํสราชา ตํ ทิสฺวา รุกฺขเทวตํ อามเนฺตตฺวา ‘‘สมฺม ปลาส, นิโคฺรโธ นาม ยมฺหิ รุเกฺข ชายติ, วฑฺฒโนฺต ตํ นาเสติ, อิมสฺส วฑฺฒิตุํ มา เทติ, วิมานํ เต นาเสสฺสติ, ปฏิกเจฺจว นํ อุทฺธริตฺวา ฉเฑฺฑหิ, อาสงฺกิตพฺพยุตฺตกํ นาม อาสงฺกิตุํ วฏฺฏตี’’ติ ปลาสเทวตาย สทฺธึ มเนฺตโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๐๕. ‘‘หํโส ปลาสมวจ, นิโคฺรโธ สมฺม ชายติ;
องฺกสฺมึ เต นิสิโนฺนว, โส เต มมฺมานิ เฉจฺฉตี’’ติฯ

ปฐมปาโท ปเนตฺถ อภิสมฺพุเทฺธน หุตฺวา สตฺถารา วุโตฺตฯ **ปลาส**นฺติ ปลาสเทวตํฯ **สมฺมา**ติ วยสฺสฯ **องฺกสฺมิ**นฺติ วิฏภิยํฯ **โส เต มมฺมานิ เฉจฺฉตี**ติ โส เต อเงฺก สํวฑฺฒิโต สปโตฺต วิย ชีวิตํ ฉินฺทิสฺสตีติ อโตฺถฯ ชีวิตสงฺขารา หิ อิธ ‘‘มมฺมานี’’ติ วุตฺตาฯ

ตํ สุตฺวา ตสฺส วจนํ อคณฺหนฺตี ปลาสเทวตา ทุติยํ คาถมาห –

๑๐๖. ‘‘วฑฺฒตาเมว นิโคฺรโธ, ปติฏฺฐสฺส ภวามหํ;
ยถา ปิตา จ มาตา จ, เอวํ เม โส ภวิสฺสตี’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – สมฺม, น ตฺวํ ชานาสิ วฑฺฒตเมว เอส, อหมสฺส ยถา พาลกาเล ปุตฺตานํ มาตาปิตโร ปติฏฺฐา โหนฺติ, ตถา ภวิสฺสามิ, ยถา ปน สํวฑฺฒา ปุตฺตา ปจฺฉา มหลฺลกกาเล มาตาปิตูนํ ปติฏฺฐา โหนฺติ, มยฺหมฺปิ ปจฺฉา มหลฺลกกาเล เอวเมว โส ปติโฏฺฐ ภวิสฺสตีติฯ

ตโต หํโส ตติยํ คาถมาห –

๑๐๗. ‘‘ยํ ตฺวํ องฺกสฺมึ วเฑฺฒสิ, ขีรรุกฺขํ ภยานกํ;
อามนฺต โข ตํ คจฺฉาม, วุฑฺฒิ มสฺส น รุจฺจตี’’ติฯ

ตตฺถ **ยํ ตฺว**นฺติ ยสฺมา ตฺวํ เอตญฺจ ภยทายกเตฺตน ภยานกํ ขีรรุกฺขํ สปตฺตํ วิย อเงฺก วเฑฺฒสิฯ **อามนฺต โข ต**นฺติ ตสฺมา มยํ ตํ อามเนฺตตฺวา ชานาเปตฺวา คจฺฉามฯ **วุฑฺฒิ มสฺสา**ติ อสฺส วุฑฺฒิ มยฺหํ น รุจฺจตีติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา หํสราชา ปเกฺข ปสาเรตฺวา จิตฺตกูฏปพฺพตเมว คโตฯ ตโต ปฏฺฐาย ปุน นาคจฺฉิฯ อปรภาเค นิโคฺรโธ วฑฺฒิ, ตสฺมึ เอกา รุกฺขเทวตาปิ นิพฺพตฺติฯ โส วฑฺฒโนฺต ปลาสํ ภญฺชิ, สาขาหิ สทฺธึเยว เทวตาย วิมานํ ปติฯ สา ตสฺมึ กาเล หํสรโญฺญ วจนํ สลฺล

เกฺขตฺวา ‘‘อิทํ อนาคตภยํ ทิสฺวา หํสราชา กเถสิ , อหํ ปนสฺส วจนํ นากาสิ’’นฺติ ปริเทวมานา จตุตฺถํ คาถมาห –

๑๐๘.‘‘อิทานิ โข มํ ภาเยติ, มหาเนรุนิทสฺสนํ;
หํสสฺส อนภิญฺญาย, มหา เม ภยมาคต’’นฺติฯ

ตตฺถ **อิทานิ โข มํ ภาเยตี**ติ อยํ นิโคฺรโธ ตรุณกาเล โตเสตฺวา อิทานิ มํ ภายาเปติ สนฺตาเสติฯ **มหาเนรุนิทสฺสน**นฺติ สิเนรุปพฺพตสทิสํ มหนฺตํ หํสราชสฺส วจนํ สุตฺวา อชานิตฺวา ตรุณกาเลเยว เอตสฺส อนุทฺธฏตฺตาฯ **มหา เม ภยมาคต**นฺติ อิทานิ มยฺหํ มหนฺตํ ภยํ อาคตนฺติ ปริเทวิฯ

นิโคฺรโธปิ วฑฺฒนฺโต สพฺพํ ปลาสํ ภญฺชิตฺวา ขาณุกมตฺตเมว อกาสิฯ เทวตาย วิมานํ สพฺพํ อนฺตรธายิฯ

๑๐๙.‘‘น ตสฺส วุฑฺฒิ กุสลปฺปสตฺถา, โย วฑฺฒมาโน ฆสเต ปติฏฺฐํ;
ตสฺสูปโรธํ ปริสงฺกมาโน, ปตารยี มูลวธาย ธีโร’’ติฯ –

ปญฺจมา อภิสมฺพุทฺธคาถาฯ

ตตฺถ **กุสลปฺปสตฺถา**ติ กุสเลหิ ปสตฺถาฯ **ฆสเต**ติ ขาทติ, วินาเสตีติ อโตฺถฯ **ปตารยี**ติ ปตรติ วายมติฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ภิกฺขเว, โย วฑฺฒมาโน อตฺตโน ปติฏฺฐํ นาเสติ, ตสฺส วุฑฺฒิ ปณฺฑิเตหิ น ปสตฺถา, ตสฺส ปน อพฺภนฺตรสฺส วา พาหิรสฺส วา ปริสฺสยสฺส ‘‘อิโต เม อุปโรโธ ภวิสฺสตี’’ติ เอวํ อุปโรธํ วินาสํ ปริสงฺกมาโน วีโร ญาณสมฺปนฺโน มูลวธาย ปรกฺกมตีติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน ปญฺจสตา ภิกฺขู อรหตฺตํ ปาปุณิํสุฯ ตทา สุวณฺณหํโส อหเมว อโหสินฺติฯ

ปลาสชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

วณฺณาโรหวโคฺค ทุติโยฯ

๓. อฑฺฒวโคฺค

[๓๗๑] ๑. ทีฆีติโกสลชาตกวณฺณนา

เอวํภูตสฺส เต ราชาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต โกสมฺพเก ภณฺฑนการเก อารพฺภ กเถสิฯ เตสญฺหิ เชตวนํ อาคนฺตฺวา ขมาปนกาเล สตฺถา เต อามเนฺตตฺวา ‘‘ภิกฺขเว, ตุเมฺห มยฺหํ โอรสา มุขโต ชาตา ปุตฺตา นาม, ปุเตฺตหิ จ ปิตรา ทินฺนํ โอวาทํ ภินฺทิตุํ น วฏฺฏติ, ตุเมฺห ปน มม โอวาทํ น กริตฺถ, โปราณกปณฺฑิตา อตฺตโน มาตาปิตโร ฆาเตตฺวา รชฺชํ คเหตฺวา ฐิตโจเรปิ อรเญฺญ หตฺถปถํ อาคเต มาตาปิตูหิ ทินฺนํ โอวาทํ น ภินฺทิสฺสามาติ น มารยิํสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อิมสฺมิํ ปน ชาตเก เทฺวปิ วตฺถูนิฯ **สงฺฆเภทกกฺขนฺธเก** วิตฺถารโต อาวิ ภวิสฺสนฺติฯ โส ปน ทีฆาวุกุมาโร อรเญฺญ อตฺตโน อเงฺก นิปนฺนํ พาราณสิราชานํ จูฬาย คเหตฺวา ‘‘อิทานิ มยฺหํ มาตาปิตุฆาตกํ โจรํ ขณฺฑาขณฺฑํ กตฺวา ฉินฺทิสฺสามี’’ติ อสิํ อุกฺขิปโนฺต ตสฺมิํ ขเณ มา

ตาปิตูหิ ทินฺนํ โอวาทํ สริตฺวา ‘‘ชีวิตํ จชนฺตปิ เตสํ โอวาทํ น ภินฺทิสฺสามิ, เกวลํ อิมํ ตเชฺชสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๑๑๐. ‘‘เอวํภูตสฺส เต ราช, อาคตสฺส วเส มม;
อตฺถิ นุ โกจิ ปริยาโย, โย ตํ ทุกฺขา ปโมจเย’’ติฯ

ตตฺถ **วเส มมา**ติ มม วสํ อาคตสฺสฯ **ปริยาโย**ติ การณํฯ

ตโต ราชา ทุติยํ คาถมาห –

๑๑๑. ‘‘เอวํภูตสฺส เม ตาต, อาคตสฺส วเส ตว;
นตฺถิ โน โกจิ ปริยาโย, โย มํ ทุกฺขา ปโมจเย’’ติฯ

ตตฺถ **โน**ติ นิปาตมตฺตํ, นตฺถิ โกจิ ปริยาโย, โย มํ เอตสฺมา ทุกฺขา ปโมจเยติ อโตฺถฯ

ตโต โพธิสโตฺต อวเสสคาถา อภาสิ –

๑๑๒. ‘‘นาญฺญํ สุจริตํ ราช, นาญฺญํ ราช สุภาสิตํ;
ตายเต มรณกาเล, เอวเมวิตรํ ธนํฯ

๑๑๓. ‘‘อโกฺกจฺฉิ มํ อวธิ มํ, อชินิ มํ อหาสิ เม;
เย จ ตํ อุปนยฺหนฺติ, เวรํ เตสํ น สมฺมติฯ

๑๑๔. ‘‘อโกฺกจฺฉิ มํ อวธิ มํ, อชินิ มํ อหาสิ เม;
เย จ ตํ นุปนยฺหนฺติ, เวรํ เตสูปสมฺมติฯ

๑๑๕. ‘‘น หิ เวเรน เวรานิ, สมฺมนฺตีธ กุทาจนํ;
อเวเรน จ สมฺมนฺติ, เอส ธโมฺม สนนฺตโน’’นฺติฯ

ตตฺถ **นาญฺญํ สุจริต**นฺติ นาญฺญํ สุจริตา, อยเมว วา ปาโฐ, ฐเปตฺวา สุจริตํ อญฺญํ น ปสฺสามีติ อโตฺถฯ อิธ ‘‘สุจริต’’นฺติปิ ‘‘สุภาสิต’’นฺติปิ มาตาปิตูหิ ทินฺนํ โอวาทํเยว สนฺธายาหฯ **เอวเมวา**ติ นิรตฺถกเมวฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – มหาราช, อญฺญตฺร โอวาทานุสิฎฺฐิสงฺขาตา สุจริตสุภาสิตา มรณกาเล ตายิตุํ รกฺขิตุํ สมโตฺถ นาม อโญฺญ นตฺถิ, ยํ เอตํ อิตรํ ธนํ, ตํ เอวเมว นิรตฺถกเมว โหติ, ตฺวญฺหิ อิทานิ มยฺหํ โกฎิสตสหสฺสมตฺตมฺปิ ธนํ ททโนฺต ชีวิตํ น ลเภยฺยาสิ, ตสฺมา เวทิตพฺพเมตํ ‘‘ธนโต สุจริตสุภาสิตเมว อุตฺตริตร’’นฺติฯ

เสสคาถาสุปิ อยํ สเงฺขปโตฺถ – มหาราช, เย ปุริสา ‘‘อยํ มํ อโกฺกสิ, อยํ มํ ปหริ, อยํ มํ อชินิ, อยํ มม สนฺตกํ อหาสี’’ติ เอวํ เวรํ อุปนยฺหนฺติ พนฺธิตฺวา วิย หทเย ฐเปนฺติ, เตสํ เวรํ น อุปสมฺมติฯ เย จ ปเนตํ น อุปนยฺหนฺติ หทเย น ฐเปนฺติ, เตสํ วูปสมฺมติฯ เวรานิ หิ น กทาจิ เวเรน สมฺมนฺติ, อเวเรเนว ปน สมฺมนฺติฯ **เอส ธโมฺม สนนฺตโน**ติ เอโส โปราณโก ธโมฺม จิรกาลปฺปวโตฺต สภาโวติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา โพธิสโตฺต ‘‘อหํ, มหาราช, ตยิ น ทุพฺภามิ, ตฺวํ ปน มํ มาเรหี’’ติ ตสฺส หเตฺถ อสึ ฐเปสิฯ ราชาปิ ‘‘นาหํ ตยิ ทุพฺภามี’’ติ สปถํ กตฺวา เตน สทฺธึ นครํ คนฺตฺวา ตํ อมจฺจานํ ทเสฺสตฺวา ‘‘อยํ, ภเณ, โกสลรโญฺญ ปุโตฺต ทีฆาวุกุมาโร นาม, อิมินา มยฺหํ ชีวิตํ ทินฺนํ,

น ลพฺภา อิมํ กิญฺจิ กาตุ’’นฺติ วตฺวา อตฺตโน ธีตรํ ทตฺวา ปิตุ สนฺตเก รชฺเช ปติฏฺฐาเปสิฯ ตโต ปฏฺฐาย อุโภปิ สมคฺคา สโมฺมทมานา รชฺชํ กาเรสุํฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา มาตาปิตโร มหาราชกุลานิ อเหสุํ, ทีฆาวุกุมาโร ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ทีฆีติโกสลชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๓๗๒] ๒. มิคโปตกชาตกวณฺณนา

อคารา ปจฺจุเปตสฺสาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ มหลฺลกํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิเรกํ ทารกํ ปพฺพาเชสิฯ สามเณโร ตํ สกฺกจฺจํ อุปฏฺฐหิตฺวา อปรภาเค อผาสุเกน กาลมกาสิฯ ตสฺส กาลกิริยาย มหลฺลโก โสกาภิภูโต มหนฺเตน สเทฺทน ปริเทวนฺโต วิจริฯ ภิกฺขู สญฺญาเปตุํ อสโกฺกนฺตา ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, อสุโก นาม มหลฺลโก สามเณรสฺส กาลกิริยาย ปริเทวนฺโต วิจรติ, มรณสฺสติภาวนาย ปริพาหิโร เอโส ภวิสฺสตี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส เอตสฺมิํ มเต ปริเทวนฺโต วิจรี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสโตฺต สกฺกตฺตํ กาเรสิฯ ตทา เอโก กาสิรฏฺฐวาสี พฺราหฺมโณ หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ผลาผเลหิ ยาเปสิฯ โส เอกทิวสํ อรเญฺญ เอกํ มตมาติกํ มิคโปตกํ ทิสฺวา อสฺสมํ อาเนตฺวา โคจรํ ทตฺวา โปเสสิฯ มิคโปตโก วฑฺฒนฺโต อภิรูโป อโหสิ โสภคฺคปฺปโตฺตฯ ตาปโส ตํ อตฺตโน ปุตฺตกํ กตฺวา ปริหรติฯ เอกทิวสํ มิคโปตโก พหุํ ติณํ ขาทิตฺวา อชีรเกน กาลมกาสิฯ ตาปโส ‘‘ปุโตฺต เม มโต’’ติ ปริเทวนฺโต วิจรติฯ ตทา สโกฺก เทวราชา โลกํ ปริคฺคณฺหนฺโต ตํ ตาปสํ ทิสฺวา ‘‘สํเวเชสฺสามิ น’’นฺติ อาคนฺตฺวา อากาเส ฐิโต ปฐมํ คาถมาห –

๑๑๖. ‘‘อคารา ปจฺจุเปตสฺส, อนคารสฺส เต สโต;
สมณสฺส น ตํ สาธุ, ยํ เปตมนุโสจสี’’ติฯ

ตํ สุตฺวา ตาปโส ทุติยํ คาถมาห –

๑๑๗. ‘‘สํวาเสน หเว สกฺก, มนุสฺสสฺส มิคสฺส วา;
หทเย ชายเต เปมํ, น ตํ สกฺกา อโสจิตุ’’นฺติฯ

ตตฺถ **น ตํ สกฺกา**ติ ตํ มนุสฺสํ วา ติรจฺฉานํ วา น สกฺกา อโสจิตุํ, โสจามิเยวาหนฺติฯ

ตโต สโกฺก เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๑๘. ‘‘มตํ มริสฺสํ โรทนฺติ, เย รุทนฺติ ลปนฺติ จ;
ตสฺมา ตฺวํ อิสิ มา โรทิ, โรทิตํ โมฆมาหุ สนฺโตฯ

๑๑๙. ‘‘โรทิเตน หเว พฺรเหฺม, มโต เปโต สมุฏฺฐเห;
สเพฺพ สงฺคมฺม โรทาม, อญฺญมญฺญสฺส ญาตเก’’ติฯ

ตตฺถ **มริสฺส**นฺติ โย อิทานิ มริสฺสติ, ตํฯ **ลปนฺติ จา**ติ วิลปนฺติ จฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – เย โลเก มตญฺจ มริสฺสนฺตญฺจ โรทนฺติ, เต รุทนฺติ เจว วิลปนฺติ จ, เตสํ อสฺสุปจฺฉิชฺชนทิวโส นาม

นตฺถิฯ กึการณา? สทาปิ มตานญฺจ มริสฺสนฺตานญฺจ อตฺถิตายฯ **ตสฺมา ตฺวํ อิสิ มา โรทิ**ฯ กึการณา ? **โรทิตํ โมฆมาหุ สโนฺต**ติ, พุทฺธาทโย ปน ปณฺฑิตา โรทิตํ ‘‘โมฆ’’นฺติ วทนฺติฯ **มโต เปโต**ติ โย เอส มโต เปโตติ วุจฺจติ, ยทิ โส โรทิเตน สมุฏฺฐเหยฺย, เอวํ สเนฺต กึ นิกฺกมฺมา อจฺฉาม, สเพฺพว สมาคมฺม อญฺญมญฺญสฺส ญาตเก โรทามฯ ยสฺมา ปน เต โรทิตการณา น อุฏฺฐหนฺติ, ตสฺมา โรทิตสฺส โมฆภาวํ สาเธติฯ

เอวํ สกฺกสฺส กเถนฺตสฺส ตาปโส ‘‘นิรตฺถกํ โรทิต’’นฺติ สลฺลเกฺขตฺวา สกฺกสฺส ถุตึ กโรเนฺต ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๑๒๐.‘‘อาทิตฺตํ วต มํ สนฺตํ, ฆตสิตฺตํว ปาวกํ;
วารินา วิย โอสิญฺจํ, สพฺพํ นิพฺพาปเย ทรํฯ

๑๒๑.‘‘อพฺพหิ วต เม สลฺลํ, ยมาสิ หทยสฺสิตํ;
โย เม โสกปเรตสฺส, ปุตฺตโสกํ อปานุทิฯ

๑๒๒.‘‘โสหํ อพฺพูฬฺหสโลฺลสฺมิ, วีตโสโก อนาวิโล;
น โสจามิ น โรทามิ, ตว สุตฺวาน วาสวา’’ติฯ

ตตฺถ **ยมาสี**ติ ยํ เม อาสิฯ **หทยสฺสิต**นฺติ หทเย นิสฺสิตํฯ **อปานุที**ติ นีหริฯ สโกฺก ตาปสสฺส โอวาทํ ทตฺวา สกฏฺฐานเมว คโตฯ

สตฺถา อิธํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ตาปโส มหลฺลโก อโหสิ, มิโค สามเณโร, สโกฺก ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มิคโปตกชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๓๗๓] ๓. มูสิกชาตกวณฺณนา

กุหึ คตา กตฺถ คตาติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต อชาตสตฺตุํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ เหฏฺฐา **ถุสชาตเก** (ชา. ๑.๔.๑๔๙ อาทโย) วิตฺถาริตเมวฯ อิธาปิ สตฺถา ตเถว ราชานํ สกึ ปุเตฺตน สทฺธึ กีฬมานํ สกึ ธมฺมํ สุณนฺตํ ทิสฺวา ‘‘ตํ นิสฺสาย รโญฺญ ภยํ อุปฺปชฺชิสฺสตี’’ติ ญตฺวา ‘‘มหาราช, โปราณกราชาโน อาสงฺกิตพฺพํ อาสงฺกิตฺวา อตฺตโน ปุตฺตํ ‘อมฺหากํ ธูมกาเล รชฺชํ กาเรตู’ติ เอกมเนฺต อกํสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตกฺกสิลายํ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา ทิสาปาโมกฺขาจริโย อโหสิฯ ตสฺส สนฺติเก พาราณสิรโญฺญ ปุโตฺต ยวกุมาโร นาม สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา อนุโยคํ ทตฺวา คนฺตุกาโม ตํ อาปุจฺฉิฯ อาจริโย ‘‘ปุตฺตํ นิสฺสาย ตสฺส อนฺตราโย ภวิสฺสตี’’ติ องฺควิชฺชาวเสน ญตฺวา ‘‘เอตมสฺส หริสฺสามี’’ติ เอกํ อุปมํ อุปธาเรตุํ อารภิฯ ตทา ปนสฺส เอโก อโสฺส อโหสิ, ตสฺส ปาเท วโณ อุฏฺฐหิ, ตํ วณานุรกฺขณตฺถํ เคเหเยว กริํสุฯ ตสฺสาวิทูเร เอโก อุทปาโน อตฺถิฯ อเถกา มูสิกา เคหา นิกฺขมิตฺวา อสฺสสฺส ปาเท วณํ ขาทติ, อโสฺส วาเรตุํ น สโกฺกติฯ โส เอกทิวสํ เวทนํ อธิวาเสตุํ อสโกฺกโนฺต มูสิกํ ขาทิตุํ อาคตํ ปาเทน ปหริตฺวา มาเรตฺวา อุทปาเน ปาเตสิฯ อสฺสโคปกา มูสิกํ อปสฺสนฺตา ‘‘อเญฺญสุ ทิวเสสุ มูสิกา อาคนฺตฺวา วณํ ขาทติ, อิทานิ น ปญฺญายติ, กหํ นุ โข คตา’’ติ วทิํสุฯ

โพธิสโตฺต ตํ การณํ ปจฺจกฺขํ กตฺวา ‘‘อเญฺญ อชานนฺตา ‘กหํ มูสิกา คตา’ติ วทนฺติ, มูสิกาย ปน มาเรตฺวา อุทปาเน ขิตฺตภาวํ อหเมว ชานามี’’ติ อิทเมว การณํ อุปมํ กตฺวา ปฐมํ คาถํ พนฺธิตฺวา ราชกุมารสฺส อทาสิฯ โส อปรํ อุปมํ อุปธาเรโนฺต ตเมว อสฺสํ ปรุฬฺหวณํ นิกฺขมิตฺวา เอกํ ยววตฺถุํ คนฺตฺวา ‘‘ยวํ ขาทิสฺสามี’’ติ วติจฺฉิเทฺทน มุขํ ปเวเสนฺตํ ทิสฺวา ตเมว การณํ อุปมํ กตฺวา ทุติยํ คาถํ พนฺธิตฺวา ตสฺส อทาสิฯ ตติยคาถํ ปน อตฺตโน ปญฺญาพเลเนว พนฺธิตฺวา ตมฺปิ ตสฺส ทตฺวา ‘‘ตาต, ตฺวํ รเชฺช ปติฏฺฐาย สายํ นฺหานโปกฺขรณึ คจฺฉโนฺต ยาว ธุรโสปานา ปฐมํ คาถํ สชฺฌายโนฺต คเจฺฉยฺยาสิ, ตว นิวสนปาสาทํ ปวิสโนฺต ยาว โสปานปาทมูลา ทุติยํ คาถํ สชฺฌายโนฺต คเจฺฉยฺยาสิ, ตโต ยาว โสปานมตฺถกา ตติยํ คาถํ สชฺฌายโนฺต คเจฺฉยฺยาสี’’ติ วตฺวา เปเสสิฯ

โส กุมาโร คนฺตฺวา อุปราชา หุตฺวา ปิตุ อจฺจเยน รชฺชํ กาเรสิ, ตเสฺสโก ปุโตฺต ชายิฯ โส โสฬสวสฺสกาเล รชฺชโลเภน ‘‘ปิตรํ มาเรสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา อุปฏฺฐาเก อาห ‘‘มยฺหํ ปิตา ตรุโณ, อหํ เอตสฺส ธูมกาลํ โอโลเกโนฺต มหลฺลโก ภวิสฺสามิ ชราชิโณฺณ, ตาทิเส กาเล ลเทฺธนปิ รเชฺชน โก อโตฺถ’’ติฯ เต อาหํสุ ‘‘เทว, น สกฺกา ปจฺจนฺตํ คนฺตฺวา โจรตฺตํ กาตุํ, ตว ปิตรํ เกนจิ อุปาเยน มาเรตฺวา รชฺชํ คณฺหา’’ติ ฯ โส ‘‘สาธู’’ติ อโนฺตนิเวสเน รโญฺญ สายํ นฺหานโปกฺขรณีสมีปํ คนฺตฺวา ‘‘เอตฺถ นํ มาเรสฺสามี’’ติ ขคฺคํ คเหตฺวา อฏฺฐาสิฯ ราชา สายํ มูสิกํ นาม ทาสึ ‘‘คนฺตฺวา โปกฺขรณีปิฏฺฐึ โสเธตฺวา เอหิ, นฺหายิสฺสามี’’ติ เปเสสิฯ สา คนฺตฺวา โปกฺขรณีปิฏฺฐึ โสเธนฺตี กุมารํ ปสฺสิฯ กุมาโร อตฺตโน กมฺมสฺส ปากฏภาวภเยน ตํ ทฺวิธา ฉินฺทิตฺวา โปกฺขรณิยํ ปาเตสิฯ ราชา นฺหายิตุํ อคมาสิ ฯ เสสชโน ‘‘อชฺชาปิ มูสิกา ทาสี น ปุนาคจฺฉติ, กุหึ คตา กตฺถ คตา’’ติ อาหฯ ราชา –

๑๒๓. ‘‘กุหึ คตา กตฺถ คตา, อิติ ลาลปฺปตี ชโน;
อหเมเวโก ชานามิ, อุทปาเน มูสิกา หตา’’ติฯ –

ปฐมํ คาถํ ภณโนฺต โปกฺขรณีตีรํ อคมาสิฯ

ตตฺถ **กุหึ คตา กตฺถ คตา**ติ อญฺญมญฺญเววจนานิฯ **อิติ ลาลปฺปตี**ติ เอวํ วิปฺปลปติฯ อิติ อยํ คาถา ‘‘อชานโนฺต ชโน มูสิกา ทาสี กุหึ คตาติ วิปฺปลปติ, ราชกุมาเรน ทฺวิธา ฉินฺทิตฺวา มูสิกาย โปกฺขรณิยํ ปาติตภาวํ อหเมว เอโก ชานามี’’ติ รโญฺญ อชานนฺตเสฺสว อิมมตฺถํ ทีเปติฯ

กุมาโร ‘‘มยา กตกมฺมํ มยฺหํ ปิตรา ญาต’’นฺติ ภีโต ปลายิตฺวา ตมตฺถํ อุปฏฺฐากานํ อาโรเจสิฯ เต สตฺตฏฺฐทิวสจฺจเยน ปุน ตํ อาหํสุ ‘‘เทว, สเจ ราชา ชาเนยฺย, น ตุณฺหี ภเวยฺย, ตกฺกคาเหน ปน เตน ตํ วุตฺตํ ภวิสฺสติ, มาเรหิ น’’นฺติฯ โส ปุเนกทิวสํ ขคฺคหโตฺถ โสปานปาทมูเล ฐตฺวา รโญฺญ อาคมนกาเล อิโต จิโต จ ปหรโณกาสํ โอโลเกสิฯ ราชา –

๑๒๔. ‘‘ยเญฺจตํ อิติ จีติ จ, คทฺรโภว นิวตฺตสิ;
อุทปาเน มูสิกํ หนฺตฺวา, ยวํ ภเกฺขตุมิจฺฉสี’’ติฯ –

ทุติยํ คาถํ สชฺฌายโนฺต อคมาสิฯ อยมฺปิ คาถา ‘‘ยสฺมา ตฺวํ อิติ จีติ จ อิโต จิโต จ ปหรโณกาสํ โอโลเกโนฺต คทฺรโภว นิวตฺตสิ, ตสฺมา ตํ ชานามิ ‘ปุริมทิวเส โปกฺขรณิยํ มูสิกํ ทาสึ หนฺตฺวา อชฺช มํ ยวราชานํ ภเกฺขตุํ มาเรตุํ อิจฺฉสี’’’ติ รโญฺญ อชานนฺตเสฺสว อิมมตฺถํ ทีเปติฯ

กุมาโร ‘‘ทิโฏฺฐมฺหิ ปิตรา’’ติ อุตฺรโสฺต ปลายิฯ โส ปุน อตฺตมาสมตฺตํ อติกฺกมิตฺวา ‘‘ราชานํ ทพฺพิยา ปหริตฺวา มาเรสฺสามี’’ติ เอกํ ทีฆทณฺฑกํ ทพฺพิปหรณํ คเหตฺวา โอลุมฺพิตฺวา อฎฺฐาสิฯ ราชา –

๑๒๕. ‘‘ทหโร จาสิ ทุเมฺมธ, ปฐมุปฺปตฺติโก สุสุ;
ทีฆเญฺจตํ สมาสชฺช, น เต ทสฺสามิ ชีวิต’’นฺติฯ –

ตติยํ คาถํ สชฺฌายโนฺต โสปานปาทมตฺถกํ อภิรุหิฯ

ตตฺถ **ปฐมุปฺปตฺติโก**ติ ปฐมวเยน อุปฺปตฺติโต อุเปโต, ปฐมวเย ฐิโตติ อโตฺถฯ **สุสู**ติ ตรุโณฯ **ทีฆ**นฺติ ทีฆทณฺฑกํ ทพฺพิปหรณํฯ **สมาสชฺชา**ติ คเหตฺวา, โอลุมฺพิตฺวา ฐิโตสีติ อโตฺถฯ อยมฺปิ คาถา ‘‘ทุเมฺมธ, อตฺตโน วยํ ปริภุญฺชิตุํ น ลภิสฺสสิ, น เต ทานิ นิลฺลชฺชสฺส ชีวิตํ ทสฺสามิ, มาเรตฺวา ขณฺฑาขณฺฑํ ฉินฺทิตฺวา สูเลเยว อาวุณาเปสฺสามี’’ติ รโญฺญ อชานนฺตเสฺสว กุมารํ สนฺตชฺชยมานา อิมมตฺถํ ทีเปติฯ

โส ตํ ทิวสํ ปลายิตุํ อสโกฺกโนฺต ‘‘ชีวิตํ เม เทหิ, เทวา’’ติ รโญฺญ ปาทมูเล นิปชฺชิฯ ราชา ตํ ตเชฺชตฺวา สงฺขลิกาหิ พนฺธาเปตฺวา พนฺธนาคาเร กาเรตฺวา เสตจฺฉตฺตสฺส เหฎฺฐา อลงฺกตราชาสเน นิสีทิตฺวา ‘‘อมฺหากํ อาจริโย ทิสาปาโมโกฺข พฺราหฺมโณ อิมํ มยฺหํ อนฺตรายํ ทิสฺวา อิมา ติโสฺส คาถา อภาสี’’ติ หฎฺฐตุโฎฺฐ อุทานํ อุทาเนโนฺต เสสคาถา อภาสิ –

๑๒๖. ‘‘นานฺตลิกฺขภวเนน, นางฺคปุตฺตปิเนน วา;
ปุเตฺตน หิ ปตฺถยิโต, สิโลเกหิ ปโมจิโตฯ

๑๒๗. ‘‘สพฺพํ สุตมธีเยถ, หีนมุกฺกฎฺฐมชฺฌิมํ;
สพฺพสฺส อตฺถํ ชาเนยฺย, น จ สพฺพํ ปโยชเย;
โหติ ตาทิสโก กาโล, ยตฺถ อตฺถาวหํ สุต’’นฺติฯ

ตตฺถ **นานฺตลิกฺขภวเนนา**ติ อนฺตลิกฺขภวนํ วุจฺจติ ทิพฺพวิมานํ, อหํ อชฺช อนฺตลิกฺขภวนมฺปิ น อารุโฬฺห, ตสฺมา อนฺตลิกฺขภวเนนาปิ อชฺช มรณโต น ปโมจิโตมฺหิฯ **นางฺคปุตฺตปิเนน วา**ติ องฺคสริกฺขเกน วา ปุตฺตปิเนนปิ น ปโมจิโตฯ **ปุเตฺตน หิ ปตฺถยิโต**ติ อหํ ปน อตฺตโน ปุเตฺตเนว อชฺช มาเรตุํ ปตฺถิโตฯ **สิโลเกหิ ปโมจิโต**ติ โสหํ อาจริเยน พนฺธิตฺวา ทินฺนาหิ คาถาหิ ปโมจิโตฯ

สุตนฺติ ปริยตฺติํฯ **อธีเยถา**ติ คเณฺหยฺย สิเกฺขยฺยฯ **หีนมุกฺกฎฺฐมชฺฌิม**นฺติ หีนํ วา โหตุ อุตฺตมํ วา มชฺฌิมํ วา, สพฺพํ อธียิตพฺพเมวาติ ทีเปติฯ **น จ สพฺพํ ปโยชเย**ติ หีนํ มนฺตํ วา สิปฺปํ วา มชฺฌิมํ วา น ปโยชเย, อุตฺตมเมว ปโยชเยยฺยาติ อโตฺถฯ **ยตฺถ อตฺถาวหํ สุต**นฺติ ยสฺมิํ กาเล มโหสธปณฺฑิตสฺส กุมฺภการกมฺมกรณํ วิย ยํกิญฺจิ สิกฺขิตสิปฺปํ อตฺถาวหํ โหติ, ตาทิโสปิ กาโล โหติเยวาติ อโตฺถฯ อปรภาเค รโญฺญ อจฺจเยน กุมาโร รเชฺช ปติฎฺฐาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ทิสาปาโมโกฺข อาจริโย อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มูสิกชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๓๗๔] ๔. จูฬธนุคฺคหชาตกวณฺณนา

สพฺพํ ภณฺฑนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ปุราณทุติยิกาปโลภนํ อารพฺภ กเถสิฯ เตน ภิกฺขุนา ‘‘ปุราณทุติยิกา มํ, ภนฺเต, อุกฺกณฺฐาเปตี’’ติ วุตฺเต สตฺถา ‘‘เอสา ภิกฺขุ, อิตฺถี น อิทาเนว ตุยฺหํ อนตฺถการิกา, ปุพฺเพปิ เต เอตํ นิสฺสาย อสินา สีสํ ฉินฺน’’นฺติ วตฺวา ภิกฺขูหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต สกฺกตฺตํ กาเรสิฯ ตทา เอโก พาราณสิวาสี พฺราหฺมณมาณโว ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา ธนุกมฺเม นิปฺผตฺตึ ปตฺโต จูฬธนุคฺคหปณฺฑิโต นาม อโหสิฯ อถสฺส อาจริโย ‘‘อยํ มยา สทิสํ สิปฺปํ อุคฺคณฺหี’’ติ อตฺตโน ธีตรํ อทาสิฯ โส ตํ คเหตฺวา ‘‘พาราณสึ คมิสฺสามี’’ติ มคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ อนฺตรามคฺเค เอโก วารโณ เอกํ ปเทสํ สุญฺญมกาสิ, ตํ ฐานํ อภิรุหิตุํ น โกจิ อุสฺสหิฯ จูฬธนุคฺคหปณฺฑิโต มนุสฺสานํ วาเรนฺตานเญฺญว ภริยํ คเหตฺวา อฏวิมุขํ อภิรุหิฯ อถสฺส อฏวิมเชฺฌ วารโณ อุฏฺฐหิ, โส ตํ กุมฺเภ สเรน วิชฺฌิฯ สโร วินิวิชฺฌิตฺวา ปจฺฉาภาเคน นิกฺขมิฯ วารโณ ตเตฺถว ปติ, ธนุคฺคหปณฺฑิโต ตํ ฐานํ เขมํ กตฺวา ปุรโต อญฺญํ อฏวึ ปาปุณิฯ ตตฺถาปิ ปญฺญาส โจรา มคฺคํ หนนฺติฯ ตมฺปิ โส มนุเสฺสหิ วาริยมาโน อภิรุยฺห เตสํ โจรานํ มิเค วธิตฺวา มคฺคสมีเป มํสํ ปจิตฺวา ขาทนฺตานํ ฐิตฏฺฐานํ ปาปุณิฯ

ตทา ตํ โจรา อลงฺกตปฏิยตฺตาย ภริยาย สทฺธึ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘คณฺหิสฺสาม น’’นฺติ อุสฺสาหํ กรึสุฯ โจรเชฏฺฐโก ปุริสลกฺขณกุสโล, โส ตํ โอโลเกตฺวาว ‘‘อุตฺตมปุริโส อย’’นฺติ ญตฺวา เอกสฺสปิ อุฏฺฐหิตุํ นาทาสิฯ ธนุคฺคหปณฺฑิโต ‘‘คจฺฉ ‘อมฺหากมฺปิ เอกํ มํสสูลํ เทถา’ติ วตฺวา มํสํ อาหรา’’ติ เตสํ สนฺติกํ ภริยํ เปเสสิฯ สา คนฺตฺวา ‘‘เอกํ กิร มํสสูลํ เทถา’’ติ อาหฯ โจรเชฏฺฐโก ‘‘อนโคฺฆ ปุริโส’’ติ มํสสูลํ ทาเปสิฯ โจรา ‘‘อเมฺหหิ กิร ปกฺกํ ขาทิต’’นฺติ อปกฺกมํสสูลํ อทํสุฯ ธนุคฺคโห อตฺตานํ สมฺภาเวตฺวา ‘‘มยฺหํ อปกฺกมํสสูลํ ททนฺตี’’ติ โจรานํ กุชฺฌิฯ โจรา ‘‘กึ อยเมเวโก ปุริโส, มยํ อิตฺถิโย’’ติ กุชฺฌิตฺวา อุฏฺฐหึสุฯ ธนุคฺคโห เอกูนปญฺญาส ชเน เอกูนปญฺญาสกเณฺฑหิ วิชฺฌิตฺวา ปาเตสิฯ โจรเชฏฺฐกํ วิชฺฌิตุํ กณฺฑํ นาโหสิฯ ตสฺส กิร กณฺฑนาฬิยํ สมปณฺณาสเยว กณฺฑานิฯ เตสุ เอเกน วารณํ วิชฺฌิ, เอกูนปญฺญาสกเณฺฑหิ โจเร วิชฺฌิตฺวา โจรเชฏฺฐกํ ปาเตตฺวา ตสฺส อุเร นิสิโนฺน ‘‘สีสมสฺส ฉินฺทิสฺสามี’’ติ ภริยาย หตฺถโต อสึ อาหราเปสิฯ สา ตงฺขณเญฺญว โจรเชฏฺฐเก โลภํ กตฺวา โจรสฺส หเตฺถ ถรุํ, สามิกสฺส หเตฺถ ธารํ ฐเปสิฯ โจโร ถรุทณฺฑํ ปรามสิตฺวา อสึ นีหริตฺวา ธนุคฺคหสฺส สีสํ ฉินฺทิฯ

โส ตํ ฆาเตตฺวา อิตฺถึ อาทาย คจฺฉโนฺต ชาติโคตฺตํ ปุจฺฉิฯ สา ‘‘ตกฺกสิลายํ ทิสาปาโมกฺขาจริยสฺส ธีตามฺหี’’ติ อาหฯ ‘‘กถํ ตฺวํ อิมินา ลทฺธา’’ติฯ มยฺหํ ปิตา ‘‘อยํ มยา สทิสํ กตฺวา สิปฺปํ สิกฺขี’’ติ ตุสฺสิตฺวา อิมสฺส มํ อทาสิ, สาหํ ตยิ สิเนหํ กตฺวา อตฺตโน กุลทตฺติยํ สามิกํ มาราเปสินฺติฯ โจรเชฏฺฐโก ‘‘กุลทตฺติยํ ตาเวสา สามิกํ มาเรสิ, อญฺญํ ปเนกํ ทิสฺวา มมฺปิ เอวเมวํ กริสฺสติ, อิมํ ฉเฑฺฑตุํ วฏฺฏตี’’ติ จิเนฺตตฺวา คจฺฉโนฺต อนฺตรามคฺเค เอกํ กุนฺนทึ อุตฺตานตลํ ตงฺขโณทกปูรํ ทิสฺวา ‘‘ภเทฺท, อิมิสฺสํ นทิยํ สุสุมารา กกฺขฬา, กึ กโรมา’’ติ อาหฯ ‘‘สามิ, สพฺพํ อาภรณภณฺฑํ มม อุตฺตราสเงฺคน ภณฺฑิกํ กตฺวา ปรตีรํ เนตฺวา ปุน อาคนฺตฺวา มํ คเหตฺวา คจฺฉา’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สพฺพํ อาภรณภณฺฑํ อาทาย นทึ โอตริตฺวา ตรโนฺต วิย ปรตีรํ ปตฺวา ตํ ฉเฑฺฑตฺวา ปายาสิฯ สา ตํ ทิสฺวา ‘‘สามิ, กึ มํ ฉเฑฺฑตฺวา วิย คจฺฉสิ, กสฺมา เอวํ กโรสิ, เอหิ มมฺปิ อาทาย คจฺฉา’’ติ เตน สทฺธึ สลฺลปนฺตี ปฐมํ คาถมาห –

๑๒๘. ‘‘สพฺพํ ภณฺฑํ สมาทาย, ปารํ ติโณฺณสิ พฺราหฺมณ;

ปจฺจาคจฺฉ ลหุํ ขิปฺปํ, มมฺปิ ตาเรหิ ทานิโต’’ติฯ

ตตฺถ **ลหุํ ขิปฺปน**ฺติ ลหุํ ปจฺจาคจฺฉ, ขิปฺปํ มมฺปิ ตาเรหิ ทานิ อิโตติ อโตฺถฯ

โจโร ตํ สุตฺวา ปรตีเร ฐิโตเยว ทุติยํ คาถมาห –

๑๒๙. ‘‘อสนฺถุตํ มํ จิรสนฺถุเตน, นิมีนิ โภตี อธุวํ ธุเวน;
มยาปิ โภตี นิมิเนยฺย อญฺญํ, อิโต อหํ ทูรตรํ คมิสฺส’’นฺติฯ

สา เหฎฺฐา วุตฺตตฺถาเยว –

โจโร ปน ‘‘อิโต อหํ ทูรตรํ คมิสฺสํ, ติฎฺฐ ตฺว’’นฺติ วตฺวา ตสฺสา วิรวนฺติยาว อาภรณภณฺฑิกํ อาทาย ปลาโตฯ ตโต สา พาลา อตฺริจฺฉตาย เอวรูปํ พฺยสนํ ปตฺตา อนาถา หุตฺวา อวิทูเร เอกํ เอฬคลาคุมฺพํ อุปคนฺตฺวา โรทมานา นิสีทิฯ ตสฺมิํ ขเณ สกฺโก เทวราชา โลกํ โอโลเกนฺโต ตํ อตฺริจฺฉตาหตํ สามิกา จ ชารา จ ปริหีนํ โรทมานํ ทิสฺวา ‘‘เอตํ นิคฺคณฺหิตฺวา ลชฺชาเปตฺวา อาคมิสฺสามี’’ติ มาตลิญฺจ ปญฺจสิขญฺจ อาทาย ตตฺถ คนฺตฺวา นทีตีเร ฐตฺวา ‘‘มาตลิ, ตฺวํ มโจฺฉ ภว, ปญฺจสิข ตฺวํ สกุโณ ภว, อหํ ปน สิงฺคาโล หุตฺวา มุเขน มํสปิณฺฑํ คเหตฺวา เอติสฺสา สมฺมุขฎฺฐานํ คมิสฺสามิ, ตฺวํ มยิ ตตฺถ คเต อุทกโต อุลฺลงฺฆิตฺวา มม ปุรโต ปต, อถาหํ มุเขน คหิตมํสปิณฺฑํ ฉเฑฺฑตฺวา มจฺฉํ คเหตุํ ปกฺขนฺทิสฺสามิ, ตสฺมิํ ขเณ ตฺวํ, ปญฺจสิข, ตํ มํสปิณฺฑํ คเหตฺวา อากาเส อุปฺปต, ตฺวํ มาตลิ, อุทเก ปตา’’ติ อาณาเปสิฯ ‘‘สาธุ, เทวา’’ติ, มาตลิ, มโจฺฉ อโหสิ, ปญฺจสิโข สกุโณ อโหสิฯ สกฺโก สิงฺคาโล หุตฺวา มํสปิณฺฑํ มุเขนาทาย ตสฺสา สมฺมุขฎฺฐานํ อคมาสิฯ มโจฺฉ อุทกา อุปฺปติตฺวา สิงฺคาลสฺส ปุรโต ปติฯ โส มุเขน คหิตมํสปิณฺฑํ ฉเฑฺฑตฺวา มจฺฉสฺสตฺถาย ปกฺขนฺทิฯ มโจฺฉ อุปฺปติตฺวา อุทเก ปติ, สกุโณ มํสปิณฺฑํ คเหตฺวา อากาเส อุปฺปติ, สิงฺคาโล อุโภปิ อลภิตฺวา เอฬคลาคุมฺพํ โอโลเกนฺโต ทุมฺมุโข นิสีทิฯ สา ตํ ทิสฺวา ‘‘อยํ อตฺริจฺฉตาหโต เนว มํสํ, น มจฺฉํ ลภี’’ติ กุฎํ ภินฺทนฺตี วิย มหาหสิตํ หสิฯ ตํ สุตฺวา สิงฺคาโล ตติยํ คาถมาห –

๑๓๐. ‘‘กายํ เอฬคลาคุเมฺพ, กโรติ อหุหาสิยํ;
นยีธ นจฺจคีตํ วา, ตาฬํ วา สุสมาหิตํ;
อนมฺหิกาเล สุโสณิ, กินฺนุ ชคฺฆสิ โสภเน’’ติฯ

ตตฺถ **กายน**ฺติ กา อยํฯ **เอฬคลาคุเมฺพ**ติ กโมฺพชิคุเมฺพฯ **อหุหาสิยน**ฺติ ทนฺตวิทํสกํ มหาหสิตํ วุจฺจติ, ตํ กา เอสา เอตสฺมิํ คุเมฺพ กโรตีติ ปุจฺฉติฯ **นยีธ นจฺจคีตํ วา**ติ อิมสฺมิํ ฐาเน กสฺสจิ นจฺจนฺตสฺส นจฺจํ วา คายนฺตสฺส คีตํ วา หเตฺถ สุสมาหิเต กตฺวา วาเทนฺตสฺส สุสมาหิตํ หตฺถตาฬํ วา นตฺถิ, กํ ทิสฺวา ตฺวํ หเสยฺยาสีติ ทีเปติฯ **อนมฺหิกาเล**ติ โรทนกาเลฯ **สุโสณี**ติ สุนฺทรโสณิฯ **กิํ นุ ชคฺฆสี**ติ เกน การเณน ตฺวํ โรทิตุํ ยุตฺตกาเล อโรทมานาว มหาหสิตํ หสสิฯ **โสภเน**ติ ตํ ปสํสโนฺต อาลปติฯ

ตํ สุตฺวา สา จตุตฺถํ คาถมาห –

๑๓๑. ‘‘สิงฺคาล พาล ทุเมฺมธ, อปฺปปโญฺญสิ ชมฺพุก;
ชีโน มจฺฉญฺจ เปสิญฺจ, กปโณ วิย ฌายสี’’ติฯ

ตตฺถ **ชีโน**ติ ชานิปฺปโตฺต หุตฺวา๚ **เปสิ**นฺติ มํสเปสึ๚ **กปโณ วิย ฌายสี**ติ สหสฺสภณฺฑิกํ ปราชิโต กปโณ วิย ฌายสิ โสจสิ จิเนฺตสิ๚

ตโต สิงฺคาโล ปญฺจมํ คาถมาห –

๑๓๒.“สุทสฺสํ วชฺชมเญฺญสํ, อตฺตโน ปน ทุทฺทสํ;
ชีนา ปติญฺจ ชารญฺจ, มเญฺญ ตฺวเญฺญว ฌายสี”ติ๚

ตตฺถ **ตฺวเญฺญว ฌายสี**ติ ปาปธเมฺม ทุสฺสีเล อหํ ตาว มม โคจรํ น ลภิสฺสามิ, ตฺวํ ปน อตฺริจฺฉตาย หตา ตํมุหุตฺตทิฏฺฐเก โจเร ปฏิพทฺธจิตฺตา หุตฺวา ตญฺจ ชารํ กุลทตฺติยญฺจ ปตึ ชีนา, มํ อุปาทาย สตคุเณน สหสฺสคุเณน กปณตรา หุตฺวา ฌายสิ โรทสิ ปริเทวสีติ ลชฺชา เปตฺวา วิปฺปการํ ปาเปโนฺต มหาสโตฺต เอวมาห๚

สา ตสฺส วจนํ สุตฺวา คาถมาห –

๑๓๓.“เอวเมตํ มิคราช, ยถา ภาสสิ ชมฺพุก;
สา นูนาหํ อิโต คนฺตฺวา, ภตฺตุ เหสฺสํ วสานุคา”ติ๚

ตตฺถ **นูนา**ติ เอกํสเตฺถ นิปาโต๚ สา อหํ อิโต คนฺตฺวา ปุน อญฺญํ ภตฺตารํ ลภิตฺวา เอกํเส เนว ตสฺส ภตฺตุ วสานุคา วสวตฺตินี ภวิสฺสามีติ๚

อถสฺสา อนาจาราย ทุสฺสีลาย วจนํ สุตฺวา สโกฺก เทวราชา โอสานคาถมาห –

๑๓๔.“โย หเร มตฺติกํ ถาลํ, กํสถาลมฺปิ โส หเร;
กตํเยว ตยา ปาปํ, ปุนเปวํ กริสฺสสี”ติ๚

ตสฺสโตฺถ – อนาจาเร กึ กเถสิ, โย มตฺติกํ ถาลํ หรติ, สุวณฺณถาลรชตถาลาทิปฺปเภทํ กํสถาลมฺปิ โส หรเตว, อิทญฺจ ตยา ปาปํ กตเมว, น สกฺกา ตว สทฺธาตุํ, สา ตฺวํ ปุนปิ เอวํ กริสฺสสิเยวาติ๚ เอวํ โส ตํ ลชฺชาเปตฺวา วิปฺปการํ ปาเปตฺวา สกฏฺฐานเมว อคมาสิ๚

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ๚

ตทา ธนุคฺคโห อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ อโหสิ, สา อิตฺถี ปุราณทุติยิกา, สโกฺก เทวราชา ปน อหเมว อโหสินฺติ๚

จุฬธนุคฺคหชาตกวณฺณนา จตุตฺถา๚

[๓๗๕] ๕. กโปตชาตกวณฺณนา

อิทานิ โขมฺหีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ โลลภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิ๚ โลลวตฺถุ อเนกโส วิตฺถาริตเมว๚ ตํ ปน สตฺถา “สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ, โลโล”ติ ปุจฺฉิตฺวา “อาม, ภเนฺต”ติ วุเตฺต “น โข ภิกฺขุ อิทาเนว, ปุเพฺพปิ ตฺวํ โลโลสิ, โลลตาย ปน ชีวิตกฺขยํ ปโตฺต”ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ๚

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ปาราวตโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา พาราณสิเสฏฺฐิโน มหานเส นีฬปจฺฉิยํ วสติ๚ อเถโก กาโก มจฺฉมํสลุโทฺธ เตน สทฺธึ เมตฺตึ

กตฺวา ตเตฺถว วสิฯ โส เอกทิวสํ พหุํ มจฺฉมํสํ ทิสฺวา ‘‘อิมํ ขาทิสฺสามี’’ติ นิตฺถุนนฺโต นีฬปจฺฉิยํเยว นิปชฺชิตฺวา ปาราวเตน ‘‘เอหิ, สมฺม, โคจราย คมิสฺสามา’’ติ วุจฺจมาโนปิ ‘‘อชีรเกน นิปนฺโนมฺหิ, คจฺฉ ตฺว’’นฺติ วตฺวา ตสฺมึ คเต ‘‘คโต เม ปจฺจามิตฺตกณฺฏโก, อิทานิ ยถารุจิ มจฺฉมํสํ ขาทิสฺสามี’’ติ จินฺเตนฺโต ปฐมํ คาถมาห –

๑๓๕. ‘‘อิทานิ โขมฺหิ สุขิโต อโรโค, นิกฺกณฺฏโก นิปฺปติโต กโปโต;
กาหามิ ทานี หทยสฺส ตุฏฺฐึ, ตถา หิ มํ มํสสากํ พเลตี’’ติฯ

ตตฺถ **นิปฺปติโต**ติ นิกฺคโตฯ **กโปโต**ติ ปาราวโตฯ **กาหามิ ทานี**ติ กริสฺสามิ ทานิฯ **ตถา หิ มํ มํสสากํ พเลตี**ติ ตถา หิ มํสญฺจ อวเสสํ สากญฺจ มยฺหํ พลํ กโรติ, อุเฏฺฐหิ ขาทาติ วทมานํ วิย อุสฺสาหํ มมํ กโรตีติ อโตฺถฯ

โส ภตฺตการเก มจฺฉมํสํ ปจิตฺวา มหานสา นิกฺขมฺม สรีรโต เสทํ ปวาเหนฺต ปจฺฉิโต นิกฺขมิตฺวา รสกโรฏิยํ นิลียิตฺวา ‘‘กิริ กิรี’’ติ สทฺทมกาสิฯ ภตฺตการโก เวเคนาคนฺตฺวา กากํ คเหตฺวา สพฺพปตฺตานิ ลุญฺชิตฺวา อลฺลสิงฺคีเวรญฺจ สิทฺธตฺถเก จ ปิสิตฺวา ลสุณํ ปูติตเกฺกน มทฺทิตฺวา สกลสรีรํ มเกฺขตฺวา เอกํ กฐลํ ฆํสิตฺวา วิชฺฌิตฺวา สุตฺตเกน ตสฺส คีวายํ พนฺธิตฺวา นีฬปจฺฉิยํเยว ตํ ปกฺขิปิตฺวา อคมาสิฯ ปาราวโต อาคนฺตฺวา ตํ ทิสฺวา ‘‘กา เอสา พลากา มม สหายสฺส ปจฺฉิยํ นิปนฺนา, จโณฺฑ หิ โส อาคนฺตฺวา ฆาเตยฺยาปิ น’’นฺติ ปริหาสํ กโรนฺโต ทุติยํ คาถมาห –

๑๓๖. ‘‘กายํ พลากา สิขินี, โจรี ลงฺฆิปิตามหา;
โอรํ พลาเก อาคจฺฉ, จโณฺฑ เม วายโส สขา’’ติฯ

สา เหฏฺฐา (ชา. อฏฺฐ. ๒.๓.๗๐) วุตฺตตฺถาเยวฯ

ตํ สุตฺวา กาโก ตติยํ คาถมาห –

๑๓๗. ‘‘อลญฺหิ เต ชคฺฆิตาเย, มมํ ทิสฺวาน เอทิสํ;
วิลูนํ สูทปุเตฺตน, ปิฏฺฐมเณฺฑน มกฺขิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **อล**นฺติ ปฏิเสธเตฺถ นิปาโตฯ **ชคฺฆิตาเย**ติ หสิตุํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – อิทานิ มํ เอทิสํ เอวํ ทุกฺขปฺปตฺตํ ทิสฺวา ตว อลํ หสิตุํ, มา เอทิเส กาเล ปริหาสเกฬึ กโรหีติฯ

โส ปริหาสเกฬึ กโรนฺตว ปุน จตุตฺถํ คาถมาห –

๑๓๘. ‘‘สุนฺหาโต สุวิลิโตฺตสิ, อนฺนปาเนน ตปฺปิโต;
กเณฺฐ จ เต เวฬุริโย, อคมา นุ กชงฺคล’’นฺติฯ

ตตฺถ **กเณฺฐ จ เต เวฬุริโย**ติ อยํ เต เวฬุริยมณิปิ กเณฺฐ ปิฬนฺธ, ตฺวํ เอตฺตกํ กาลํ อมฺหากํ เอตํ น ทเสฺสสีติ กปาลํ สนฺธาเยวมาหฯ **กชงฺคล**นฺติ อิธ พาราณสีเยว ‘‘กชงฺคลา’’ติ อธิเปฺปตาฯ อิโต นิกฺขมิตฺวา กจฺจิ อโนฺตนครํ คโตสีติ ปุจฺฉติฯ

ตโต กาโก ปญฺจมํ คาถมาห –

๑๓๙. ‘‘มา เต มิโตฺต อมิโตฺต วา, อคมาสิ กชงฺคลํ;

ปิณฺฉานิ ตตฺถ ลายิตฺวา, กเณฺฐ พนฺธนฺติ วฏฺฏน''นฺติฯ

ตตฺถ **ปิณฺฉานี**ติ ปตฺตานิฯ **ตตฺถ ลายิตฺวา**ติ ตสฺมิํ พาราณสินคเร ลุญฺจิตฺวาฯ **วฏฺฏน**นฺติ กฐลิกํฯ

ตํ สุตฺวา ปาราวโต โอสานคาถมาห –

๑๔๐.''ปุนปาปชฺชสี สมฺม, สีลญฺหิ ตว ตาทิสํ;
น หิ มานุสกา โภคา, สุภุญฺชา โหนฺติ ปกฺขินา''ติฯ

ตตฺถ **ปุนปาปชฺชสี**ติ ปุนปิ เอวรูปํ อาปชฺชิสฺสสิฯ เอวรูปญฺหิ เต สีลนฺติฯ

อิติ นํ โส โอวทิตฺวา ตตฺถ อวสิตฺวา ปกฺข ปสาเรตฺวา อญฺญตฺถ อคมาสิฯ กาโกปิ ตเตฺถว ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน โลลภิกฺขุ อนาคามิผเล ปติฏฺฐหิฯ ตทา กาโก โลลภิกฺขุ อโหสิ, กโปโต ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

กโปตชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

อฑฺฒวโคฺค ตติโยฯ

ชาตกุทฺทานํ –

มณิกุณฺฑล สุชาตา, เวนสาขญฺจ โอรคํ;
ฆฏํ โกรณฺฑิ ลฏุกิ, ธมฺมปาลํ มิคํ ตถาฯ

สฺโยนนฺที วณฺณาโรห, สีลํ หิรี ขโชฺชปนํ;
อหิ คุมฺพิย สาฬิยํ, ตจสารํ มิตฺตวินฺทํฯ

ปลาสเญฺจว ทีฆิติ, มิคโปตก มูสิกํ;
ธนุคฺคโห กโปตญฺจ, ชาตกา ปญฺจวีสติฯ

ปญฺจกนิปาตวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๖. ฉกฺกนิปาโต

๑. อวาริยวโคฺค

[๓๗๖] ๑. อวาริยชาตกวณฺณนา

มาสุ กุชฺฌ ภูมิปตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ ติตฺถนาวิกํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร พาโล อโหสิ อญฺญาโณ, เนว โส พุทฺธาทีนํ รตนานํ, น อเญฺญสํ ปุคฺคลานํ คุณํ ชานาติ, จโณฺฑ ผรุโส สาหสิโกฯ อเถโก ชานปโท ภิกฺขุ ‘‘พุทฺธุปฏฺฐานํ กริสฺสามี’’ติ อาคจฺฉโนฺต สายํ อจิรวตีติตฺถํ ปตฺวา ตํ เอวมาห ‘‘อุปาสก, ปรตีรํ คมิสฺสามิ, นาวํ เม เทหี’’ติฯ ‘‘ภเนฺต, อิทานิ อกาโล, เอกสฺมิํ ฐาเน วสสฺสู’’ติฯ ‘‘อุปาสก, อิธ กุหิํ วสิสฺสามิ, มํ คณฺหิตฺวา คจฺฉา’’ติฯ โส กุชฺฌิตฺวา ‘‘เอหิ เร สมณ, วหามี’’ติ เถรํ นาวํ อาโรเปตฺวา อุชุกํ อคนฺตฺวา เหฏฺฐา นาวํ เนตฺวา อุโลฺลฬฺหํ กตฺวา ตสฺส ปตฺตจีวรํ เตเมตฺวา กิลเมตฺวา ตีรํ ปตฺวา อนฺธการเวลายํ อุโยฺยเชสิฯ อถ โส วิหารํ คนฺตฺวา ตํ ทิวสํ พุทฺธุปฏฺฐานสฺส โอกาสํ อลภิตฺวา ปุนทิวเส สตฺถารํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา สตฺถารา กตปฏิสนฺถาโร ‘‘กทา อาคโตสี’’ติ วุเตฺต ‘‘หิโยฺย, ภเนฺต’’ติ วตฺวา ‘‘อถ กสฺมา อชฺช พุทฺธุปฏฺฐานํ อาคโตสี’’ติ วุเตฺต ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ ตํ สุตฺวา สตฺถา ‘‘น โข ภิกฺขุ อิทาเนว, ปุเพฺพเปส จโณฺฑ ผรุโส สาหสิโก, อิทานิ ปน เตน ตฺวํ กิลมิโต, ปุเพฺพเปส ปณฺฑิเต กิลเมสี’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ทีฆมทฺธานํ หิมวเนฺต ผลาผเลน ยาเปตฺวา โลณมฺพิลเสวนตฺถาย พาราณสิํ ปตฺวา ราชุยฺยาเน วสิตฺวา ปุนทิวเส นครํ ภิกฺขาย ปาวิสิฯ อถ นํ ราชงฺคณปฺปตฺตํ ราชา ทิสฺวา ตสฺส อิริยาปเถ ปสีทิตฺวา อเนฺตปุรํ อาเนตฺวา โภเชตฺวา ปฏิญฺญํ คเหตฺวา ราชุยฺยาเน วสาเปสิ, เทวสิกํ อุปฏฺฐานํ อคมาสิฯ ตเมนํ โพธิสโตฺต ‘‘รญฺญา นาม, มหาราช, จตฺตาริ อคติคมนานิ วเชฺชตฺวา อปฺปมเตฺตน ขนฺติเมตฺตานุทฺทยสมฺปเนฺนน หุตฺวา ธเมฺมน รชฺชํ กาเรตพฺพ’’นฺติ วตฺวา เทวสิกํ โอวทโนฺต –

๑. ‘‘มาสุ กุชฺฌ ภูมิปติ, มาสุ กุชฺฌ รเถสภ;
กุทฺธํ อปฺปฏิกุชฺฌโนฺต, ราชา รฏฺฐสฺส ปูชิโตฯ

๒. ‘‘คาเม วา ยทิ วารเญฺญ, นิเนฺน วา ยทิ วา ถเล;
สพฺพตฺถ อนุสาสามิ, มาสุ กุชฺฌ รเถสภา’’ติฯ – เทฺว คาถา อภาสิ;

ตตฺถ **รฏฺฐสฺส ปูชิโต**ติ เอวรูโป ราชา รฏฺฐสฺส ปูชนีโย โหตีติ อโตฺถฯ **สพฺพตฺถ อนุสาสามี**ติ เอเตสุ คามาทีสุ ยตฺถ กตฺถจิ วสโนฺตปาหํ มหาราช, อิมาย เอว อนุสิฏฺฐิยา ตมนุสาสามิ, เอเตสุ วา คามาทีสุ ยตฺถ กตฺถจิ เอกสฺมิมฺปิ เอกสเตฺตปิ อนุสาสามิฯ **มาสุ กุชฺฌ รเถสภา**ติ เอวเมวาหํ ตํ อนุสาสามิ, รญฺญา นาม กุชฺฌตุํ น วฏฺฏติฯ กิํการณา? ราชาโน นาม วาจาวุธา, เตสํ กุทฺธานํ วจนมเตฺตเนว พหู ชีวิตกฺขยํ ปาปุณนฺตีติฯ

เอวํ โพธิสโตฺต รโญฺญ อาคตาคตทิวเส อิมา เทฺว คาถา อภาสิฯ ราชา อนุสิฏฺฐิยา ปสนฺนจิโตฺต มหาสตฺตสฺส สตสหสฺสุฏฺฐานกํ เอกํ คามวรํ อทาสิ, โพธิสโตฺต ปฏิกฺขิปิฯ อิติ โส ตเตฺถว ทฺวาทสสํวจฺฉรํ วสิตฺวา ‘‘อติจิรํ นิวุโตฺถมฺหิ, ชนปทจาริกํ ตาว จริตฺวา อาคมิสฺสามี’’ติ รโญฺญ อกเถตฺวาว อุยฺยานปาลํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ตาต, อุกฺกณฺฐิตรูโปสฺมิ, ชนปทํ จริตฺวา อาคมิสฺสามิ, ตฺวํ รโญฺญ กเถยฺยาสี’’ติ วตฺวา ปกฺกโนฺต คงฺคาย นาวาติตฺถํ ปาปุณิฯ ตตฺถ อวาริย

ปิตา นาม นาวิโก อโหสิฯ โส พาโล เนว คุณวนฺตานํ คุณํ ชานาติ, น อตฺตโน อายาปายํ ชานาติ, โส คงฺคํ ตริตุกามํ ชนํ ปฐมํ ตาเรตฺวา ปจฺฉา เวตนํ ยาจติ, เวตนํ อเทเนฺตหิ สทฺธึ กลหํ กโรนฺโต อโกฺกสปฺปหาเรเยว พหู ลภติ, อปฺปํ ลาภํ, เอวรูโป อนฺธพาโลฯ ตํ สนฺธาย สตฺถา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา ตติยํ คาถมาห –

๓. ‘‘อวาริยปิตา นาม, อหุ คงฺคาย นาวิโก;
ปุเพฺพ ชนํ ตาเรตฺวาน, ปจฺฉา ยาจติ เวตนํ;
เตนสฺส ภณฺฑนํ โหติ, น จ โภเคหิ วฑฺฒตี’’ติฯ

ตตฺถ **อวาริยปิตา นามา**ติ อวาริยา นาม ตสฺส ธีตา, ตสฺสา วเสน อวาริยปิตา นาม ชาโตฯ **เตนสฺส ภณฺฑน**นฺติ เตน การเณน, เตน วา ปจฺฉา ยาจิยมาเนน ชเนน สทฺธึ ตสฺส ภณฺฑนํ โหติฯ

โพธิสโตฺต ตํ นาวิกํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘อาวุโส, ปรตีรํ มํ เนหี’’ติ อาหฯ ตํ สุตฺวา โส อาห ‘‘สมณ, กึ เม นาวาเวตนํ ทสฺสสี’’ติ? ‘‘อาวุโส, อหํ โภควฑฺฒึ อตฺถวฑฺฒึ ธมฺมวฑฺฒึ นาม เตกเถสฺสามี’’ติฯ ตํ สุตฺวา นาวิโก ‘‘ธุวํ เอส มยฺหํ กิญฺจิ ทสฺสตี’’ติ ตํ ปรตีรํ เนตฺวา ‘‘เทหิ เม นาวาย เวตน’’นฺติ อาหฯ โส ตสฺส ‘‘สาธุ, อาวุโส’’ติ ปฐมํ โภควฑฺฒึ กเถโนฺต –

๔. ‘‘อติณฺณํเยว ยาจสฺสุ, อปารํ ตาต นาวิก;
อโญฺญ หิ ติณฺณสฺส มโน, อโญฺญ โหติ ปาเรสิโน’’ติฯ – คาถมาห;

ตตฺถ **อปาร**นฺติ ตาต, นาวิก ปรตีรํ อติณฺณเมว ชนํ โอริมตีเร ฐิตเญฺญว เวตนํ ยาจสฺสุ, ตโต ลทฺธญฺจ คเหตฺวา คุตฺตฏฺฐาเน ฐเปตฺวา ปจฺฉา มนุเสฺส ปรตีรํ เนยฺยาสิ, เอวํ เต โภควฑฺฒิ ภวิสฺสติฯ **อโญฺญ หิ ติณฺณสฺส มโน**ติ ตาต นาวิก, ปรตีรํ คตสฺส อโญฺญ มโน ภวติ, อทตฺวาว คนฺตุกาโม โหติฯ โย ปเนส ปาเรสี นาม ปรตีรํ เอสติ, ปรตีรํ คนฺตุกาโม โหติ, โส อติเรกมฺปิ ทตฺวา คนฺตุกาโม โหติ, อิติ ปาเรสิโน อโญฺญ มโน โหติ, ตสฺมา ตฺวํ อติณฺณเมว ยาเจยฺยาสิ, อยํ ตาว เต โภคานํ วฑฺฒิ นามาติฯ

ตํ สุตฺวา นาวิโก จิเนฺตสิ ‘‘อยํ ตาว เม โอวาโท ภวิสฺสติ, อิทานิ ปเนส อญฺญํ กิญฺจิ มยฺหํ ทสฺสตี’’ติฯ อถ นํ โพธิสโตฺต ‘‘อยํ ตาว เต, อาวุโส, โภควฑฺฒิ, อิทานิ อตฺถธมฺมวฑฺฒึ สุณาหี’’ติ วตฺวา โอวทโนฺต –

๕. ‘‘คาเม วา ยทิ วารเญฺญ, นิเนฺน วา ยทิ วา ถเล;
สพฺพตฺถ อนุสาสามิ, มาสฺสุ กุชฺฌิตฺถ นาวิกา’’ติฯ – คาถมาห;

อิติสฺส อิมาย คาถาย อตฺถธมฺมวฑฺฒึ กเถตฺวา ‘‘อยํ เต อตฺถวฑฺฒิ จ ธมฺมวฑฺฒิ จา’’ติ อาหฯ โส ปน ทนฺธปุริโส ตํ โอวาทํ น กิญฺจิ มญฺญมาโน ‘‘อิทํ, สมณ, ตยา มยฺหํ ทินฺนํ นาวาเวตน’’นฺติ อาหฯ ‘‘อามาวุโส’’ติฯ ‘‘มยฺหํ อิมินา กมฺมํ นตฺถิ, อญฺญํ เม เทหี’’ติฯ ‘‘อาวุโส, อิทํ ฐเปตฺวา มยฺหํ อญฺญํ นตฺถี’’ติฯ ‘‘อถ ตฺวํ กสฺมา มม นาวํ อารุโฬฺหสี’’ติ ตาปสํ คงฺคาตีเร ปาเตตฺวา อุเร นิสีทิตฺวา มุขเมวสฺส โปเถสิฯ

สตฺถา ‘‘อิติ โส, ภิกฺขเว, ตาปโส ยํ โอวาทํ ทตฺวา รโญฺญ สนฺติกา คามวรํ ลภิ, ตเมว โอวาทํ อนฺธพาลสฺส นาวิกสฺส กเถตฺวา มุขโปถนํ ปาปุณิ, ตสฺมา โอวาทํ เทเนฺตน ยุตฺตชนเสฺสว ทาตโพฺพ, น อยุตฺตชนสฺสา’’ติ วตฺวา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา ตทนนฺตรํ คาถมาห –

๖. ‘‘ยาเยวานุสาสนิยา, ราชา คามวรํ อทา;
ตาเยวานุสาสนิยา, นาวิโก ปหรี มุข’’นฺติฯ

ตสฺส ตํ ปหรนฺตเสฺสว ภริยา ภตฺตํ คเหตฺวา อาคตา ปาปปุริสํ ทิสฺวา ‘‘สามิ, อยํ ตาปโส นาม ราชกุลูปโก, มา ปหรี’’ติ อาหฯ โส กุชฺฌิตฺวา ‘‘ตฺวํ เม อิมํ กูฏตาปสํ ปหริตุํ น เทสี’’ติ อุฏฺฐาย ตํ ปหริตฺวา ปาเตสิฯ อถ ภตฺตปาติ ปติตฺวา ภิชฺชิ, ตสฺสา จ ปน ครุคพฺภาย คโพฺภ ภูมิยํ ปติฯ อถ นํ มนุสฺสา สมฺปริวาเรตฺวา ‘‘ปุริสฆาตกโจโร’’ติ คเหตฺวา พนฺธิตฺวา รโญฺญ ทเสฺสสุํฯ ราชา วินิจฺฉินิตฺวา ตสฺส ราชาณํ กาเรสิฯ สตฺถา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา ตมตฺถํ ปกาเสนฺโต โอสานคาถมาห –

๗. ‘‘ภตฺตํ ภินฺนํ หตา ภริยา, คโพฺภ จ ปติโต ฉมา;
มิโคว ชาตรูเปน, น เตนตฺถํ อพนฺธิ สู’’ติฯ

ตตฺถ **ภตฺตํ ภินฺน**นฺติ ภตฺตปาติ ภินฺนาฯ **หตา**ติ ปหตาฯ **ฉมา**ติ ภูมิยํฯ **มิโคว ชาตรูเปนา**ติ ยถา มิโค สุวณฺณํ วา หิรญฺญํ วา มุตฺตามณิอาทีนิ วา มทฺทิตฺวา คจฺฉนฺโตปิ อตฺถริตฺวา นิปชฺชนฺโตปิ เตน ชาตรูเปน อตฺตโน อตฺถํ วเฑฺฒตุํ นิพฺพเตฺตตุํ น สโกฺกติ, เอวเมว โส อนฺธพาโล ปณฺฑิเตหิ ทินฺนํ โอวาทํ สุตฺวาปิ อตฺตโน อตฺถํ วเฑฺฒตุํ นิพฺพเตฺตตุํ นาสกฺขีติ วุตฺตํ โหติฯ **อพนฺธิ สู**ติ เอตฺถ อพนฺธิ โสติ เอวมโตฺถ ทฏฺฐโพฺพฯ ส-โออิติ อิเมสํ ปทานญฺหิ สูติ สนฺธิ โหติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน โส ภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ตทา นาวิโก อิทานิ นาวิโกว อโหสิ, ราชา อานโนฺท, ตาปโส ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

อวาริยชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๓๗๗] ๒. เสตเกตุชาตกวณฺณนา

มา ตาต กุชฺฌิ น หิ สาธุ โกโธติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต กุหกภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิ, ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุ **อุทฺทาลชาตเก** (ชา. ๑.๑๔.๖๒ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต พาราณสิยํ ทิสาปาโมโกฺข อาจริโย หุตฺวา ปญฺจสเต มาณเว มเนฺต วาเจสิฯ เตสํ เชฏฺฐโก เสตเกตุ นาม อุทิจฺจพฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺตมาณโว, ตสฺส ชาตึ นิสฺสาย มหโนฺต มาโน อโหสิฯ โส เอกทิวสํ อเญฺญหิ มาณเวหิ สทฺธึ นครา นิกฺขมโนฺต นครํ ปวิสนฺตํ เอกํ จณฺฑาลํ ทิสฺวา ‘‘โกสิ ตฺว’’นฺติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘จณฺฑาโลหมสฺมี’’ติ วุเตฺต ตสฺส สรีรํ ปหริตฺวา อาคตวาตสฺส อตฺตโน สรีเร ผุสนภเยน ‘‘นสฺส, จณฺฑาล, กาฬกณฺณี, อโธวาตํ ยาหี’’ติ วตฺวา เวเคน ตสฺส อุปริวาตํ อคมาสิฯ จณฺฑาโล สีฆตรํ คนฺตฺวา ตสฺส อุปริวาเต อฏฺฐาสิฯ อถ นํ โส ‘‘นสฺส กาฬกณฺณี’’ติ สุฏฺฐุตรํ อโกฺกสิ ปริภาสิฯ ตํ สุตฺวา จณฺฑาโล ‘‘ตฺวํ โกสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘พฺราหฺมณมาณโวหมสฺมี’’ติ ฯ ‘‘พฺราหฺมโณ โหตุ, มยา ปน ปุฏฺฐปญฺหํ กเถตุํ สกฺขิสฺสสี’’ติฯ ‘‘อาม, สกฺขิสฺสามี’’ติฯ ‘‘สเจ น สโกฺกสิ, ปาทนฺตเรน ตํ คเมมี’’ติฯ โส อตฺตานํ ตเกฺกตฺวา ‘‘คเมหี’’ติ อาหฯ

จณฺฑาลปุโตฺต ตสฺส กถํ ปริสํ คาหาเปตฺวา ‘‘มาณว, ทิสา นาม กตรา’’ติ ปญฺหํ ปุจฺฉิฯ ‘‘ทิสา นาม ปุรตฺถิมาทโย จตโสฺส ทิสา’’ติฯ จณฺฑาโล ‘‘นาหํ ตํ เอตํ ทิสํ ปุจฺฉามิ, ตฺวํ เอตฺตกมฺปิ อชานโนฺต มม สรีเร ปหฏวาตํ ชิคุจฺฉสี’’ติ ตํ ขนฺธฏฺฐิเก คเหตฺวา โอนเมตฺวา อตฺตโน

ปาทนฺตเรน คเมสิฯ มาณวา ตํ ปวตฺตึ อาจริยสฺส อาจิกฺขึสุฯ ตํ สุตฺวา อาจริโย ‘‘สจฺจํ กิร, ตาต, เสตเกตุ จณฺฑาเลนาสิ ปาทนฺตเรน คมิโต’’ติ? ‘‘อาม, อาจริย, โส มํ จณฺฑาลทาสิปุตฺโต ทิสามตฺตมฺปิ น ชานาสี’’ติ อตฺตโน ปาทนฺตเรน คเมสิ, อิทานิ ทิสฺวา กตฺตพฺพํ อสฺส ชานิสฺสามีติ กุทฺโธ จณฺฑาลปุตฺตํ อกฺโกสิ ปริภาสิฯ อถ นํ อาจริโย ‘ตาต, เสตเกตุ มา ตสฺส กุชฺฌิ, ปณฺฑิโต จณฺฑาลทาสิปุตฺโต , น โส ตํ เอตํ ทิสํ ปุจฺฉติ, อญฺญํ ทิสํ ปุจฺฉิ, ตยา ปน ทิฏฺฐสุตวิญฺญาตโต อทิฏฺฐาสุตาวิญฺญาตเมว พหุตร’’นฺติ โอวทนฺโต เทฺว คาถา อภาสิ –

๘. ‘‘มา ตาต กุชฺฌิ น หิ สาธุ โกโธ, พหุมฺปิ เต อทิฏฺฐมสฺสุตญฺจ;
มาตา ปิตา ทิสตา เสตเกตุ, อาจริยมาหุ ทิสตํ ปสตฺถาฯ

๙. ‘‘อคาริโน อนฺนทปานวตฺถทา, อวฺหายิกา ตมฺปิ ทิสํ วทนฺติ;
เอสา ทิสา ปรมา เสตเกตุ, ยํ ปตฺวา ทุกฺขี สุขิโน ภวนฺตี’’ติฯ

ตตฺถ **น หิ สาธุ โกโธ**ติ โกโธ นาม อุปฺปชฺชมาโน สุภาสิตทุพฺภาสิตํ อตฺถานตฺถํ หิตาหิตํ ชานิตุํ น เทตีติ น สาธุ น ลทฺธโกฯ **พหุมฺปิ เต อทิฏฺฐ**นฺติ ตยา จกฺขุนา อทิฏฺฐํ โสเตน จ อสฺสุตเมว พหุตรํฯ **ทิสตา**ติ ทิสาฯ มาตาปิตโร ปุตฺตานํ ปุริมตรํ อุปฺปนฺนตฺตา ปุรตฺถิมทิสา นาม ชาตาติ วทติฯ **อาจริยมาหุ ทิสตํ ปสตฺถา**ติ อาจริยา ปน ทกฺขิเณยฺยตฺตา ทิสตํ ปสตฺถา ทกฺขิณา ทิสาติ พุทฺธาทโย อริยา อาหุ กเถนฺติ ทีเปนฺติฯ

อคาริโนติ คหฏฺฐาฯ **อนฺนทปานวตฺถทา**ติ อนฺนทา, ปานทา, วตฺถทา จฯ **อวฺหายิกา**ติ ‘‘เอถ เทยฺยธมฺมํ ปฏิคฺคณฺหถา’’ติ ปกฺโกสนกาฯ **ตมฺปิ ทิสํ วทนฺตี**ติ ตมฺปิ พุทฺธาทโย อริยา เอกํ ทิสํ วทนฺติฯ อิมินา จตุปจฺจยทายกา คหฏฺฐา ปจฺจเย อปทิสิตฺวา ธมฺมิกสมณพฺราหฺมเณหิ อุปคนฺตพฺพตฺตา เอกา ทิสา นามาติ ทีเปติฯ อปโร นโย – เย เอเต อคาริโน อนฺนปานวตฺถทา, เตสํ ฉกามสคฺคสมฺปตฺติทายกเฏฺฐน อุปรูปริ อวฺหายนโต เย อวฺหายิกา ธมฺมิกสมณพฺราหฺมณา, ตมฺปิ ทิสํ วทนฺติ, พุทฺธาทโย อริยา อุปริมทิสํ นาม วทนฺตีติ ทีเปติฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ –

‘‘มาตา ปิตา ทิสา ปุพฺพา, อาจริยา ทกฺขิณา ทิสา;
ปุตฺตทารา ทิสา ปจฺฉา, มิตฺตามจฺจา จ อุตฺตราฯ

‘‘ทาสกมฺมกรา เหฏฺฐา, อุทฺธํ สมณพฺราหฺมณา;
เอตา ทิสา นมเสฺสยฺย, อลมตฺโต กุเล คิหี’’ติฯ (ที. นิ. ๓.๒๗๓);

เอสา ทิสาติ อิทํ ปน นิพฺพานํ สนฺธาย วุตฺตํฯ ชาติอาทินา หิ นานปฺปกาเรน ทุเกฺขน ทุกฺขิตา สตฺตา ยํ ปตฺวา นิทฺทุกฺขา สุขิโน ภวนฺติ, เอสา เอว จ สเตฺตหิ อคตปุพฺพา ทิสา นามฯ เตเนว จ นิพฺพานํ ‘‘ปรมา’’ติ อาหฯ วุตฺตมฺปิ เจตํ –

‘‘สมติตฺติกํ อนวเสสกํ, เตลปตฺตํ ยถา ปริหเรยฺย;
เอวํ สจิตฺตมนุรเกฺข, ปตฺถยาโน ทิสํ อคตปุพฺพ’’นฺติฯ (ชา. ๑.๑.๙๖);

เอวํ มหาสโตฺต มาณวสฺส ทิสา กเถสิฯ โส ปน ‘‘จณฺฑาเลนมฺหิ ปาทนฺตเรน คมิโต’’ติ ตสฺมึ ฐาเน อวสิตฺวา ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา ทิสาปาโมกฺขาจริยสฺส สนฺติเก สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา อาจริเยน อนุญฺญาโต ตกฺกสิลโต นิกฺขมิตฺวา สพฺพสมยสิปฺปํ สิกฺขนฺโต วิจริฯ โส เอกํ ปจฺจนฺตคามํ ปตฺวา ตํ นิสฺสาย วสเนฺต ปญฺจสเต ตาปเส ทิสฺวา เตสํ สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา ยํ เต

ชานนฺติ สิปฺปมนฺตจรณํ, ตํ อุคฺคณฺหิตฺวา คณสตฺถา หุตฺวา เตหิ ปริวาริโต พาราณสึ คนฺตฺวา ปุนทิวเส ภิกฺขํ จรโนฺต ราชงฺคณํ อคมาสิฯ ราชา ตาปสานํ อิริยาปเถ ปสีทิตฺวา อโนฺตนิเวสเน โภเชตฺวา เต อตฺตโน อุยฺยาเน วสาเปสิฯ โส เอกทิวสํ ตาปเส ปริวิสิตฺวา ‘‘อชฺช สายเนฺห อุยฺยานํ คนฺตฺวา อเยฺย วนฺทิสฺสามี’’ติ อาหฯ

เสตเกตุ อุยฺยานํ คนฺตฺวา ตาปเส สนฺนิปาเตตฺวา ‘‘มาริสา, อชฺช ราชา อาคมิสฺสติ, ราชาโน จ นาม สกึ อาราเธตฺวา ยาวตายุกํ สุขํ ชีวิตุํ สกฺกา, อชฺช เอกเจฺจ วคฺคุลิวตํ จรถ, เอกเจฺจ กณฺฎกเสยฺยํ กเปฺปถ, เอกเจฺจ ปญฺจาตปํ ตเปฺปถ, เอกเจฺจ อุกฺกุฎิกปฺปธานมนุยุญฺชถ, เอกเจฺจ อุทโกโรหณกมฺมํ กโรถ, เอกเจฺจ มเนฺต สชฺฌายถา’’ติ วิจาเรตฺวา สยํ ปกฺกสาลทฺวาเร อปสฺสยปีฐเก นิสีทิตฺวา ปญฺจวณฺณรงฺคสมุชฺชลวาสนํ เอกํ โปตฺถกํ วิจิตฺรวเณฺณ อาธารเก ฐเปตฺวา สุสิกฺขิเตหิ จตูหิ ปญฺจหิ มาณเวหิ ปุจฺฉิเต ปุจฺฉิเต ปเญฺห กเถสิฯ ตสฺมึ ขเณ ราชา อาคนฺตฺวา เต มิจฺฉาตปํ กโรเนฺต ทิสฺวา ตุโฎฺฐ เสตเกตุํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน ปุโรหิเตน สทฺธึ สลฺลปโนฺต ตติยํ คาถมาห –

๑๐. ‘‘ขราชินา ชฎิลา ปงฺกทนฺตา, ทุมฺมกฺขรูปา เยเม ชปฺปนฺติ มเนฺต;
กจฺจิ นุ เต มานุสเก ปโยเค, อิทํ วิทู ปริมุตฺตา อปายา’’ติฯ

ตตฺถ **ขราชินา**ติ สขุเรหิ อชินจเมฺมหิ สมนฺนาคตาฯ **ปงฺกทนฺตา**ติ ทนฺตกฎฺฐสฺส อขาทเนน มลคฺคหิตทนฺตาฯ **ทุมฺมกฺขรูปา**ติ อนญฺชิตามณฺฑิตลูขนิวาสนปารุปนา มาลาคนฺธวิเลปนวชฺชิตา , กิลิฎฺฐรูปาติ วุตฺตํ โหติฯ **เยเม ชปฺปนฺตี**ติ เย อิเม มเนฺต สชฺฌายนฺติฯ **มานุสเก ปโยเค**ติ มนุเสฺสหิ กตฺตพฺพปโยเค ฐิตาฯ **อิทํ วิทู ปริมุตฺตา อปายา**ติ อิมสฺมึ ปโยเค ฐตฺวา อิมํ โลกํ วิทิตฺวา ปากฎํ กตฺวา ‘‘กจฺจิ เอเต อิสโย จตูหิ อปาเยหิ มุตฺตา’’ติ ปุจฺฉติฯ

ตํ สุตฺวา ปุโรหิโต จตุตฺถํ คาถมาห –

๑๑. ‘‘ปาปานิ กมฺมานิ กริตฺว ราช, พหุสฺสุโต เจ น จเรยฺย ธมฺมํ;
สหสฺสเวโทปิ น ตํ ปฎิจฺจ, ทุกฺขา ปมุเญฺจ จรณํ อปตฺวา’’ติฯ

ตตฺถ **กริตฺวา**ติ กตฺวาฯ **จรณ**นฺติ สห สีเลน อฎฺฐ สมาปตฺติโยฯ อิทํ วุตฺตํ โหติฯ มหาราช, ‘‘อหํ พหุสฺสุโตมฺหี’’ติ สหสฺสเวโทปิ เจ ติวิธํ สุจริตธมฺมํ น จเรยฺย, ปาปาเนว กเรยฺย, โส ตานิ ปาปานิ กมฺมานิ กตฺวา ตํ พาหุสจฺจํ ปฎิจฺจ สีลสมาปตฺติสงฺขาตํ จรณํ อปฺปตฺวา ทุกฺขา น ปมุเญฺจ, อปายทุกฺขโต น มุจฺจเตวาติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ตาปเสสุ ปสาทํ หริฯ ตโต เสตเกตุ จิเนฺตสิ ‘‘อิมสฺส รโญฺญ ตาปเสสุ ปสาโท อุทปาทิ, ตํ ปเนส ปุโรหิโต วาสิยา ปหริตฺวา วิย ฉินฺทิ, มยา เอเตน สทฺธึ กเถตุํ วฎฺฎตี’’ติฯ โส เตน สทฺธึ กเถโนฺต ปญฺจมํ คาถมาห –

๑๒. ‘‘สหสฺสเวโทปิ น ตํ ปฎิจฺจ, ทุกฺขา ปมุเญฺจ จรณํ อปตฺวา;
มญฺญามิ เวทา อผลา ภวนฺติ, สสํยมํ จรณเมว สจฺจ’’นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – สเจ สหสฺสเวโทปิ ตํ พาหุสจฺจํ ปฎิจฺจ จรณํ อปฺปตฺวา อตฺตานํ ทุกฺขา น ปมุเญฺจ, เอวํ สเนฺต อหํ มญฺญามิ ‘‘ตโย เวทา อผลา โหนฺติ, สสีลํ สมาปตฺติจรณเมว สจฺจํ โหตี’’ติฯ

ตํ สุตฺวา ปุโรหิโต ฉฏฺฐํ คาถมาห –

๑๓. ‘‘น เหว เวทา อผลา ภวนฺติ, สสํยมํ จรณเมว สจฺจํ;
กิตฺติญฺหิ ปปฺโปติ อธิจฺจ เวเท, สนฺตึ ปุเณติ จรเณน ทนฺโต’’ติฯ

ตสฺสตฺโถ – ตโย เวทา อผลา น ภวนฺติ, สสํยมํ จรณเมว สจฺจํ เสยฺยํ อุตฺตมํ ปวรํ น เหว โหติฯ กึการณา? **กิตฺติญฺหิ ปปฺโปติ อธิจฺจ เวเท**ติ ตโย เวเท อธิจฺจ ทิฏฺฐธมฺเม กิตฺติมตฺตํ ยสมตฺตํ ลาภมตฺตํ ลภติ, อิโต ปรํ อญฺญํ นตฺถิ, ตสฺมา น เต อผลาฯ **สนฺตึ ปุเณติ จรเณน ทนฺโต**ติ สีเล ปติฏฺฐาย สมาปตฺติโย นิพฺพเตฺตตฺวา สมาปตฺติปทฏฺฐานํ วิปสฺสนํ วเฑฺฒนฺโต อจฺจนฺตํ สนฺตํ นิพฺพานํ นาม ตํ เอติ ปาปุณาติฯ

อิติ ปุโรหิโต เสตเกตุโน วาทํ ภินฺทิตฺวา เต สเพฺพ คิหี กาเรตฺวา ผลกาวุธานิ คาหาเปตฺวา มหนฺตตรเก กตฺวา รโญฺญ อุปฏฺฐาเก กาเรสิฯ อยํ กิร มหนฺตตรกานํ วํโสฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา เสตเกตุ กุหกภิกฺขุ อโหสิ, จณฺฑาโล สาริปุโตฺต, ราชา อานโนฺท, ปุโรหิโต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

เสตเกตุชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๓๗๘] ๓. ทรีมุขชาตกวณฺณนา

ปโงฺก จ กามาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต มหาภินิกฺขมนํ อารพฺภ กเถสิฯ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุ เหฏฺฐา กถิตเมวฯ

อตีเต ราชคหนคเร มคธราชา นาม รชฺชํ กาเรสิฯ ตทา โพธิสโตฺต ตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติ, พฺรหฺมทตฺตกุมาโรติสฺส นามํ อกํสุฯ ตสฺส ชาตทิวเสเยว ปุโรหิตสฺสปิ ปุโตฺต ชายิ, ตสฺส มุขํ อติวิย โสภติ, เตนสฺส ทรีมุโขติ นามํ อกํสุฯ เต อุโภปิ ราชกุเลเยว สํวฑฺฒา อญฺญมญฺญํ ปิยสหายา หุตฺวา โสฬสวสฺสกาเล ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา ‘‘สพฺพสมยสิปฺปญฺจ สิกฺขิสฺสาม, เทสจาริตฺตญฺจ ชานิสฺสามา’’ติ คามนิคมาทีสุ จรนฺตา พาราณสึ ปตฺวา เทวกุเล วสิตฺวา ปุนทิวเส พาราณสึ ภิกฺขาย ปวิสึสุฯ ตตฺถ เอกสฺมึ กุเล ‘‘พฺราหฺมเณ โภเชตฺวา วาจนกํ ทสฺสามา’’ติ ปายาสํ ปจิตฺวา อาสนานิ ปญฺญตฺตานิ โหนฺติฯ มนุสฺสา เต อุโภปิ ภิกฺขาย จรเนฺต ทิสฺวา ‘‘พฺราหฺมณา อาคตา’’ติ เคหํ ปเวเสตฺวา มหาสตฺตสฺส อาสเน สุทฺธวตฺถํ ปญฺญาเปสุํ, ทรีมุขสฺส อาสเน รตฺตกมฺพลํฯ ทรีมุโข ตํ นิมิตฺตํ ทิสฺวา ‘‘อชฺช มยฺหํ สหาโย พาราณสิราชา ภวิสฺสติ, อหํ เสนาปตี’’ติ อญฺญาสิฯ เต ตตฺถ ภุญฺชิตฺวา วาจนกํ คเหตฺวา มงฺคลํ วตฺวา นิกฺขมฺม ตํ ราชุยฺยานํ อคมํสุฯ ตตฺถ มหาสโตฺต มงฺคลสิลาปเฏฺฏ นิปชฺชิ, ทรีมุโข ปนสฺส ปาเท ปริมชฺชโนฺต นิสีทิฯ

ตทา พาราณสิรโญฺญ มตสฺส สตฺตโม ทิวโส โหติฯ ปุโรหิโต รโญฺญ สรีรกิจฺจํ กตฺวา อปุตฺตเก รเชฺช สตฺตเม ทิวเส ผุสฺสรถํ วิสฺสเชฺชสิฯ ผุสฺสรถวิสฺสชฺชนกิจฺจํ **มหาชนกชาตเก** (ชา. ๒.๒๒.๑๒๓ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ ผุสฺสรโถ นครา นิกฺขมิตฺวา จตุรงฺคินิยา เสนาย ปริวุโต อเนกสเตหิ ตูริเยหิ วชฺชมาเนหิ อุยฺยานทฺวารํ ปาปุณิฯ ทรีมุโข ตูริยสทฺทํ สุตฺวา ‘‘สหายสฺส เม ผุสฺสรโถ อาคจฺฉติ, อเชฺชวสฺส ราชา หุตฺวา มยฺหํ เสนาปติฏฺฐานํ ทสฺสติ, โก เม ฆราวาเสนโตฺถ, นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิสฺสามี’’ติ โพธิสตฺตํ อนามเนฺตตฺวาว เอกมนฺตํ คนฺตฺวา ปฏิจฺฉเนฺน อฏฺฐาสิฯ ปุโรหิโต อุยฺยานทฺวาเร รถํ ฐเปตฺวา อุยฺยานํ ปวิฏฺโฐ โพธิสตฺตํ มงฺคลสิลาปเฏฺฏ นิปนฺนํ ทิสฺวา ปาเทสุ ลกฺขณานิ โอโลเกตฺวา ‘‘อยํ ปุญฺญวา สโตฺต ทฺวิสหสฺสทีปปริ

วารานํ จตุนฺนมฺปิ มหาทีปานํ รชฺชํ กาเรตุํ สมตฺโถ, ธิติ ปนสฺส กีทิสา''ติ สพฺพตูริยานิ ปคฺคณฺหาเปสิฯ โพธิสตฺโต ปพุชฺฌิตฺวา มุขโต สาฏกํ อปเนตฺวา มหาชนํ โอโลเกตฺวา ปุน สาฏเกน มุขํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา โถกํ นิปชฺชิตฺวา ปสฺสทฺธทรโถ อุฏฺฐาย สิลาปฏฺเฏ ปลฺลงฺเกน นิสีทิฯ ปุโรหิโต ชาณุเกน ปติฏฺฐาย ''เทว, รชฺชํ ตุมฺหากํ ปาปุณาตี''ติ อาหฯ ''อปุตฺตกํ ภเณ รชฺช''นฺติฯ ''อาม, เทวา''ติฯ ''เตน หิ สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ เต ตสฺส อุยฺยาเนเยว อภิเสกํ อกํสุฯ โส ยสมหนฺตตาย ทรีมุขํ อสริตฺวาว รถํ อภิรุยฺห มหาชนปริวุโต นครํ ปวิสิตฺวา ปทกฺขิณํ กตฺวา ราชทฺวาเร ฐิโตว อมจฺจานํ ฐานนฺตรานิ วิจาเรตฺวา ปาสาทํ อภิรุหิฯ

ตสฺมึ ขเณ ทรีมุโข ''สุญฺญํ ทานิ อุยฺยาน''นฺติ อาคนฺตฺวา มงฺคลสิลาย นิสีทิ, อถสฺส ปุรโต ปณฺฑุปลาสํ ปติฯ โส ตสฺมึเยว ปณฺฑุปลาเส ขยวยํ ปฏฺฐเปตฺวา ติลกฺขณํ สมฺมสิตฺวา ปถวึ อุนฺนาเทนฺโต ปจฺเจกโพธึ นิพฺพเตฺตสิฯ ตสฺส ตงฺขณเญฺญว คิหิลิงฺคํ อนฺตรธายิ, อิทฺธิมยปตฺตจีวรํ อากาสโต โอตริตฺวา สรีเร ปฏิมุญฺจิฯ ตาวเทว อฏฺฐปริกฺขารธโร อิริยาปถสมฺปนฺโน วสฺสสฏฺฐิกเตฺถโร วิย หุตฺวา อิทฺธิยา อากาเส อุปฺปติตฺวา หิมวนฺตปเทเส นนฺทมูลกปพฺภารํ อคมาสิฯ โพธิสตฺโตปิ ธเมฺมน รชฺชํ กาเรสิ, ยสมหนฺตตาย ปน ยเสน ปมตฺโต หุตฺวา จตฺตาลีส วสฺสานิ ทรีมุขํ น สริ, จตฺตาลีเส ปน สํวจฺฉเร อตีเต ตํ สริตฺวา ''มยฺหํ สหาโย ทรีมุโข นาม อตฺถิ, กหํ นุ โข โส''ติ ตํ ทฏฺฐุกาโม อโหสิฯ โส ตโต ปฏฺฐาย อเนฺตปุเรปิ ปริสมเชฺฌปิ ''กหํ นุ โข มยฺหํ สหาโย ทรีมุโข , โย เม ตสฺส วสนฏฺฐานํ กเถติ, มหนฺตมสฺส ยสํ ทสฺสามี''ติ วทติฯ เอวํ ตสฺส ปุนปฺปุนํ ตํ สรนฺตเสฺสว อญฺญานิ ทส สํวจฺฉรานิ อติกฺกนฺตานิฯ

ทรีมุขปเจฺจกพุโทฺธปิ ปญฺญาสวสฺสจฺจเยน อาวเชฺชนฺโต ''มํ โข สหาโย สรตี''ติ ญตฺวา ''อิทานิ โส มหลฺลโก ปุตฺตธีตาทีหิ วุทฺธิปฺปโตฺต, คนฺตฺวา ธมฺมํ กเถตฺวา ปพฺพาเชสฺสามิ น''นฺติ อิทฺธิยา อากาเสน อาคนฺตฺวา อุยฺยาเน โอตริตฺวา สุวณฺณปฏิมา วิย สิลาปเฏฺฏ นิสีทิฯ อุยฺยานปาโล ตํ ทิสฺวา อุปสงฺกมิตฺวา ''ภเนฺต, กุโต ตุเมฺห เอถา''ติ ปุจฺฉิฯ ''นนฺทมูลกปพฺภารโต''ติฯ ''เก นาม ตุเมฺห''ติ? ''ทรีมุขปเจฺจกพุโทฺธ นามาหํ, อาวุโส''ติฯ ''ภเนฺต, อมฺหากํ ราชานํ ชานาถา''ติ? ''อาม ชานามิ, คิหิกาเล โน สหาโย''ติฯ ''ภเนฺต, ราชา ตุเมฺห ทฏฺฐุกาโม, กเถสฺสามิ ตสฺส ตุมฺหากํ อาคตภาว''นฺติฯ ''คจฺฉ กเถหี''ติฯ โส ''สาธู''ติ วตฺวา ตุริตตุริโตว คนฺตฺวา ตสฺส สิลาปเฏฺฏ นิสินฺนภาวํ รโญฺญ กเถสิฯ ราชา ''อาคโต กิร เม สหาโย, ปสฺสิสฺสามิ น''นฺติ รถํ อารุยฺห มหเนฺตน ปริวาเรน อุยฺยานํ คนฺตฺวา ปเจฺจกพุทฺธํ วนฺทิตฺวา ปฏิสนฺถารํ กตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ อถ นํ ปเจฺจกพุโทฺธ ''กึ, พฺรหฺมทตฺต, ธเมฺมน รชฺชํ กาเรสิ, อคติคมนํ น คจฺฉสิ, ธนตฺถาย โลกํ น ปีเฬสิ, ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กโรสี''ติอาทีนิ วทโนฺต ปฏิสนฺถารํ กตฺวา ''พฺรหฺมทตฺต, มหลฺลโกสิ, เอตรหิ กาเม ปหาย ปพฺพชิตุํ เต สมโย''ติ วตฺวา ตสฺส ธมฺมํ เทเสโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๔. ''ปโงฺก จ กามา ปลิโป จ กามา, ภยญฺจ เมตํ ติมูลํ ปวุตฺตํ;
รโช จ ธูโม จ มยา ปกาสิตา, หิตฺวา ตุวํ ปพฺพช พฺรหฺมทตฺตา''ติฯ

ตตฺถ **ปโงฺก**ติ อุทเก ชาตานิ ติณเสวาลกุมุทคจฺฉาทีนิ อธิเปฺปตานิฯ ยถา หิ อุทกํ ตรนฺตํ ตานิ ลคฺคาเปนฺติ สชฺชาเปนฺติ, ตถา สํสารสาครํ ตรนฺตสฺส โยคาวจรสฺส ปญฺจ กามคุณา สเพฺพ วา ปน วตฺถุกามกิเลสกามา ลคฺคาปนวเสน ปโงฺก นามฯ อิมสฺมิญฺหิ ปเงฺก อาสตฺตา วิสตฺตา เทวาปิ มนุสฺสาปิ ติรจฺฉานาปิ กิลมนฺติ โรทนฺติ ปริเทวนฺติฯ **ปลิโป จ กามา**ติ ปลิโป วุจฺจติ มหากทฺทโม, ยมฺหิ ลคฺคา สูกรมิคาทโยปิ สีหาปิ วารณาปิ อตฺตานํ อุทฺธริตฺวา คนฺตุํ น สโกฺกนฺติ, วตฺถุกามกิเลสกามาปิ ตํสริกฺขตาย ''ปลิปา''ติ วุตฺตาฯ ปญฺญวโนฺตปิ หิ สตฺตา

เตสุ กาเมสุ สกึ ลคฺคกาลโต ปฏฺฐาย เต กาเม ปหาเลตฺวา สีฆํ อุฏฺฐาย อกิญฺจนํ อปลิโพธํ รมณียํ ปพฺพชฺชํ อุปคนฺตุํ น สโกฺกนฺติฯ **ภยญฺจ เมต**นฺติ ภยญฺจ เอตํ, ม-กาโร พฺยญฺชนสนฺธิวเสน วุโตฺตฯ **ติมูล**นฺติ ตีหิ มูเลหิ ปติฏฺฐิตํ วิย อจลํฯ พลวภยเสฺสตํ นามํฯ **ปวุตฺต**นฺติ มหาราช, เอเต กามา นาม ทิฏฺฐธมฺมิกสมฺปรายิกสฺส อตฺตานุวาทภยาทิกสฺส เจว ทฺวตฺติํสกมฺมกรณฉนฺวุติโรควสปฺปวตฺตสฺส จ ภยสฺส ปจฺจยเฏฺฐน พลวภยนฺติ พุทฺธปเจฺจกพุทฺธพุทฺธสาวเกหิ เจว สพฺพญฺญุโพธิสเตฺตหิ จ ปวุตฺตํ กถิตํ, ทีปิตนฺติ อโตฺถฯ อถ วา **ภยญฺจ เมต**นฺติ ภยญฺจ มยา เอตํ ติมูลํ ปวุตฺตนฺติ เอวเมฺจตฺถ อโตฺถ ทฏฺฐโพฺพเยวฯ

รโช จ ธูโม จาติ รชธูมสทิสตฺตา ''รโช''ติ จ ''ธูโม''ติ จ มยา ปกาสิตาฯ ยถา หิ สุนฺหาตสฺส สุวิลิตฺตาลงฺกตสฺส ปุริสสฺส สรีเร สุขุมรชํ ปติตํ, ตํ สรีรํ ทุพฺพณฺณํ โสภาวหิตํ กิลิฏฺฐํ กโรติ, เอวเมว อิทฺธิพเลน อากาเสน อาคนฺตฺวา จโนฺท วิย จ สูริโย วิย จ โลเก ปญฺญาตาปิ สกึ กามรชสฺส อโนฺต ปติตกาลโต ปฏฺฐาย คุณวณฺณคุณโสภาคุณสุทฺธีนํ อุปหตตฺตา ทุพฺพณฺณา โสภาวหิตา กิลิฏฺฐาเยว โหนฺติฯ ยถา จ ธูเมน ปหฏกาลโต ปฏฺฐาย สุปริสุทฺธาปิ ภิตฺติ กาฬวณฺณา โหติ, เอวํ อติปริสุทฺธญฺญาณาปิ กามธูเมน ปหฏกาลโต ปฏฺฐาย คุณวินาสปฺปตฺติยา มหาชนมเชฺฌ กาฬกาว หุตฺวา ปญฺญายนฺติฯ อิติ รชธูมสริกฺขตาย เอเต กามา ''รโช จ ธูโม จา''ติ มยา ตุยฺหํ ปกาสิตา, ตสฺมา อิเม กาเม หิตฺวา ตุวํ ปพฺพช พฺรหฺมทตฺตาติ ราชานํ ปพฺพชฺชาย อุสฺสาหํ ชเนติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา กิเลเสหิ อตฺตโน พทฺธภาวํ กเถโนฺต ทุติยํ คาถมาห –

๑๕. ''คธิโต จ รโตฺต จ อธิมุจฺฉิโต จ, กาเมสฺวหํ พฺราหฺมณ ภึสรูปํ;
ตํ นุสฺสเห ชีวิกโตฺถ ปหาตุํ, กาหามิ ปุญฺญานิ อนปฺปกานี''ติฯ

ตตฺถ **คธิโต**ติ อภิชฺฌากายคเนฺถน พโทฺธฯ **รโตฺต**ติ ปกติชหาปเนน ราเคน รโตฺตฯ **อธิมุจฺฉิโต**ติ อติวิย มุจฺฉิโตฯ **กาเมสฺวห**นฺติ ทุวิเธสุปิ กาเมสุ อหํฯ **พฺราหฺมณา**ติ ทหรํ ปเจฺจกพุทฺธํ อาลปติฯ **ภึสรูป**นฺติ พลวรูปํฯ **ตํ นุสฺสเห**ติ ตํ ทุวิธมฺปิ กามํ น อุสฺสหามิ น สโกฺกมิฯ **ชีวิกโตฺถ ปหาตุ**นฺติ อิมาย ชีวิกาย อตฺถิโก อหํ ตํ กามํ ปหาตุํ น สโกฺกมีติ วทติฯ **กาหามิ ปุญฺญานี**ติ อิทานิ ทานสีลอุโปสถกมฺมสงฺขาตานิ ปุญฺญานิ อนปฺปกานิ พหูนิ กริสฺสามีติฯ

เอวํ กิเลสกาโม นาเมส สกึ อลฺลีนกาลโต ปฏฺฐาย อปเนตุํ น สโกฺกติ, เยน สํกิลิฏฺฐจิโตฺต มหาปุริโส ปเจฺจกพุเทฺธน ปพฺพชฺชาย คุเณ กถิเตปิ ''ปพฺพชิตุํ น สโกฺกมี''ติ อาหฯ โยยํ ทีปงฺกรปาทมูเล อตฺตนิ สมฺภเวน ญาเณน พุทฺธกรธเมฺม วิจินโนฺต ตติยํ เนกฺขมฺมปารมึ ทิสฺวา –

''อิมํ ตุวํ ตติยํ ตาว, ทฬฺหํ กตฺวา สมาทิย;
เนกฺขมฺมปารมิตํ คจฺฉ, ยทิ โพธึ ปตฺตุมิจฺฉสิฯ

''ยถา อนฺทุฆเร ปุริโส, จิรวุโตฺถ ทุขฏฺฏิโต;
น ตตฺถ ราคํ ชเนติ, มุตฺติํเยว คเวสติฯ

''ตเถว ตุวํ สพฺพภเว, ปสฺส อนฺทุฆเร วิย;
เนกฺขมฺมาภิมุโข หุตฺวา, สโมฺพธึ ปาปุณิสฺสสี''ติฯ –

เอวํ เนกฺขมฺม คุณํ ปริกิเตฺตสิ, โส ปเจฺจกพุเทฺธน ปพฺพชฺชาย วณฺณํ วตฺวา ‘‘กิเลเส ฉเฑฺฑตฺวา สมโณ โหหี’’ติ วุจฺจมาโนปิ ‘‘นาหํ กิเลเส ฉเฑฺฑตฺวา สมโณ ภวิตุํ สโกฺกมี’’ติ วทติฯ

อิมสฺมิํ กิร โลเก อฎฺฐ อุมฺมตฺตกา นามฯ เตนาหุ โปราณา ‘‘อฎฺฐ ปุคฺคลา อุมฺมตฺตกสญฺญํ ปฎิลภนฺติ, กามุมฺมตฺตโก โลภวสํ คโต , โกธุมฺมตฺตโก โทสวสํ คโต, ทิฎฺฐุมฺมตฺตโก วิปลฺลาสวสํ คโต, โมหุมฺมตฺตโก อญฺญาณวสํ คโต, ยกฺขุมฺมตฺตโก ยกฺขวสํ คโต, ปิตฺตุมฺมตฺตโก ปิตฺตวสํ คโต, สุรุมฺมตฺตโก ปานวสํ คโต, พฺยสนุมฺมตฺตโก โสกวสํ คโต’’ติฯ อิเมสุ อฎฺฐสุ อุมฺมตฺตเกสุ มหาสโตฺต อิมสฺมิํ ชาตเก กามุมฺมตฺตโก หุตฺวา โลภวสํ คโต ปพฺพชฺชาย คุณํ น อญฺญาสิฯ

เอวํ อนตฺถการกํ ปน อิมํ คุณปริธํสกํ โลภชาตํ กสฺมา สตฺตา ปริมุญฺจิตุํ น สโกฺกนฺตีติ? อนมตเคฺค สํสาเร อเนกานิ กปฺปโกฎิสตสหสฺสานิ เอกโต พนฺธิตภาเวนฯ เอวํ สเนฺตปิ ตํ ปณฺฑิตา ‘‘อปฺปสฺสาทา กามา’’ติอาทีนํ อเนเกสํ ปจฺจเวกฺขณานํ วเสน ปชหนฺติฯ เตเนว ทรีมุขปเจฺจกพุโทฺธ มหาสเตฺตน ‘‘ปพฺพชิตุํ น สโกฺกมี’’ติ วุเตฺตปิ ธุรนิเกฺขปํ อกตฺวา อุตฺตริมฺปิ โอวทโนฺต เทฺว คาถา อาหฯ

๑๖. ‘‘โย อตฺถกามสฺส หิตานุกมฺปิโน, โอวชฺชมาโน น กโรติ สาสนํ;
อิทเมว เสโยฺย อิติ มญฺญมาโน, ปุนปฺปุนํ คพฺภมุเปติ มโนฺทฯ

๑๗. ‘‘โส โฆรรูปํ นิรยํ อุเปติ, สุภาสุภํ มุตฺตกรีสปูรํ;
สตฺตา สกาเย น ชหนฺติ คิทฺธา, เย โหนฺติ กาเมสุ อวีตราคา’’ติฯ

ตตฺถ **อตฺถกามสฺสา**ติ วุฑฺฒิกามสฺสฯ **หิตานุกมฺปิโน**ติ หิเตน มุทุจิเตฺตน อนุกมฺปนฺตสฺสฯ **โอวชฺชมาโน**ติ โอวทิยมาโนฯ **อิทเมว เสโยฺย**ติ ยํ อตฺตนา คหิตํ อเสยฺยํ อนุตฺตมมฺปิ สมานํ, ตํ อิทเมว เสโยฺย อิติ มญฺญมาโนฯ **มโนฺท**ติ โส อญฺญาณปุคฺคโล มาตุกุจฺฉิยํ วาสํ นาติกฺกมติ, ปุนปฺปุนํ คพฺภํ อุเปติเยวาติ อโตฺถฯ

โส โฆรรูปนฺติ มหาราช, โส มโนฺท ตํ มาตุกุจฺฉิํ อุเปโนฺต โฆรรูปํ ทารุณชาติกํ นิรยํ อุเปติ นามฯ มาตุกุจฺฉิ หิ นิรสฺสาทเฎฺฐน อิธ ‘‘นิรโย’’ติ วุโตฺต, ‘‘จตุกฺกุฎฺฎิกนิรโย’’ติ วุจฺจติฯ ‘‘จตุกฺกุฎฺฎิกนิรโย นาม กตโร’’ติ วุเตฺต มาตุกุจฺฉิเมว วตฺตุํ วฎฺฎติฯ อวีจิมหานิรเย นิพฺพตฺตสตฺตสฺส หิ อปราปรํ อาธาวนปริธาวนํ โหติเยว, ตสฺมา ตํ ‘‘จตุกฺกุฎฺฎิกนิรโย’’ติ วตฺตุํ น ลพฺภติ, มาตุกุจฺฉิยํ ปน นว วา ทส วา มาเส จตูหิปิ ปเสฺสหิ อิโต จิโต จ ธาวิตุํ นาม น สกฺกา, อติสมฺพาเธ โอกาเส จตุโกเฎน จตุสงฺกุฎิเตเนว หุตฺวา อจฺฉิตพฺพํ, ตสฺมา เอส ‘‘จตุกฺกุฎฺฎิกนิรโย’’ติ วุจฺจติฯ

สุภาสุภนฺติ สุภานํ อสุภํฯ สุภานญฺหิ สํสารภีรุกานํ โยคาวจรกุลปุตฺตานํ มาตุกุจฺฉิ เอกเนฺตน อสุภสมฺมโตฯ เตน วุตฺตํ –

‘‘อชญฺญํ ชญฺญสงฺขาตํ, อสุจิํ สุจิสมฺมตํ;
นานากุณปปริปูรํ, ชญฺญรูปํ อปสฺสโตฯ

‘‘ธิรตฺถุมํ อาตุรํ ปูติกายํ, เชคุจฺฉิยํ อสฺสุจิํ พฺยาธิธมฺมํ;
ยตฺถปฺปมตฺตา อธิมุจฺฉิตา ปชา, หาเปนฺติ มคฺคํ สุคตูปปตฺติยา’’ติฯ (ชา. ๑.๓.๑๒๘-๑๒๙);

สตฺตาติ อาสตฺตา วิสตฺตา ลคฺคา ลคฺคิตา **สกาเย น ชหนฺตี**ติ ตํ มาตุกุจฺฉึ น ปริจฺจชนฺติ ฯ **คิทฺธา**ติ คธิตาฯ **เย โหนฺตี**ติ เย กาเมสุ อวีตราคา โหนฺติ, เต เอตํ คพฺภวาสํ น ชหนฺตีติฯ

เอวํ ทรีมุขปเจฺจกพุโทฺธ คพฺภโอกฺกนฺติมูลกญฺจ, ปริหารมูลกญฺจ ทุกฺขํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ คพฺภวุฎฺฐานมูลกํ ทเสฺสตุํ ทิยฑฺฒคาถมาหฯ

๑๘. ‘‘มีเฬฺหน ลิตฺตา รุหิเรน มกฺขิตา, เสเมฺหน ลิตฺตา อุปนิกฺขมนฺติ;
ยํ ยญฺหิ กาเยน ผุสนฺติ ตาวเท, สพฺพํ อสาตํ ทุขเมว เกวลํฯ

๑๙. ‘‘ทิสฺวา วทามิ น หิ อญฺญโต สวํ, ปุเพฺพนิวาสํ พหุกํ สรามี’’ติฯ

ตตฺถ **มีเฬฺหน ลิตฺตา**ติ มหาราช, อิเม สตฺตา มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขมนฺตา น จตุชฺชาติคเนฺธหิ วิลิมฺปิตฺวา สุรภิมาลํ ปิฬนฺธิตฺวา นิกฺขมนฺติ, ปุราณคูเถน ปน มกฺขิตา ปลิพุทฺธา หุตฺวา นิกฺขมนฺติฯ **รุหิเรน มกฺขิตา**ติ รตฺตโลหิตจนฺทนานุลิตฺตาปิ จ หุตฺวา น นิกฺขมนฺติ, รตฺตโลหิตมกฺขิตา ปน หุตฺวา นิกฺขมนฺติฯ **เสเมฺหน ลิตฺตา**ติ น จาปิ เสตจนฺทนวิลิตฺตา นิกฺขมนฺติ, พหลปิจฺฉิลเสมฺหลิตฺตา ปน หุตฺวา นิกฺขมนฺติฯ อิตฺถีนญฺหิ คพฺภวุฎฺฐานกาเล เอตา อสุจิโย นิกฺขมนฺติฯ **ตาวเท**ติ ตสฺมึ สมเยฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – มหาราช, อิเม สตฺตา ตสฺมึ มาตุกุจฺฉิโต นิกฺขมนสมเย เอวํ มีฬฺหาทิลิตฺตา นิกฺขมนฺตา ยํ ยํ นิกฺขมนมคฺคปเทสํ วา หตฺถํ วา ปาทํ วา ผุสนฺติ, ตํ สพฺพํ อสาตํ อมธุรํ เกวลํ อสมฺมิสฺสํ ทุกฺขเมว ผุสนฺติ, สุขํ นาม เตสํ ตสฺมึ สมเย นตฺถีติฯ

ทิสฺวา วทามิ น หิ อญฺญโต สวนฺติ มหาราช, อหํ อิมํ เอตฺตกํ วทโนฺต น อญฺญโต สวํ, อญฺญสฺส สมณสฺส วา พฺราหฺมณสฺส วา ตํ สุตฺวา น วทามิ, อตฺตโน ปน ปเจฺจกโพธิญาเณน ทิสฺวา ปฎิวิชฺฌิตฺวา ปจฺจกฺขํ กตฺวา วทามีติ อโตฺถฯ **ปุเพฺพนิวาสํ พหุก**นฺติ อิทํ อตฺตโน อานุภาวํ ทเสฺสโนฺต อาหฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – มหาราช, อหญฺหิ ปุเพฺพ นิวุตฺถกฺขนฺธปฎิปาฎิสงฺขาตํ ปุเพฺพนิวาสํ พหุกํ สรามิ, สตสหสฺสกปฺปาธิกานิ เทฺว อสเงฺขฺยยฺยานิ สรามีติฯ

อิทานิ สตฺถา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา ‘‘เอวํ โส ปเจฺจกพุโทฺธ ราชานํ สุภาสิตกถาย สงฺคณฺหี’’ติ วตฺวา โอสาเน อุปฑฺฒคาถมาห –

‘‘จิตฺราหิ คาถาหิ สุภาสิตาหิ, ทรีมุโข นิชฺฌาปยิ สุเมธ’’นฺติฯ

ตตฺถ **จิตฺราหี**ติ อเนกตฺถสนฺนิสฺสิตาหิฯ **สุภาสิตาหี**ติ สุกถิตาหิฯ **ทรีมุโข นิชฺฌาปยิ สุเมธ**นฺติ ภิกฺขเว, โส ทรีมุขปเจฺจกพุโทฺธ ตํ สุเมธํ สุนฺทรปญฺญํ การณาการณชานนสมตฺถํ ราชานํ นิชฺฌาเปสิ สญฺญาเปสิ, อตฺตโน วจนํ คณฺหาเปสีติ อโตฺถฯ

เอวํ ปเจฺจกพุโทฺธ กาเมสุ โทสํ ทเสฺสตฺวา อตฺตโน วจนํ คาหาเปตฺวา ‘‘มหาราช, อิทานิ ปพฺพช วา มา วา, มยา ปน ตุยฺหํ กาเมสุ อาทีนโว ปพฺพชฺชาย จ อานิสํโส กถิโต, ตฺวํ อปฺปมโตฺต โหหี’’ติ วตฺวา สุวณฺณราชหํโส วิย อากาเส อุปฺปติตฺวา วลาหกคพฺภํ มทฺทโนฺต นนฺทมูลกปพฺภารเมว คโตฯ มหาสโตฺต ทสนขสโมธานสมุชฺชลํ อญฺชลึ สิรสฺมึ ฐเปตฺวา นมสฺสมาโน ตสฺมึ ทสฺสนวิสเย อตีเต เชฎฺฐปุตฺตํ ปโกฺกสาเปตฺวา รชฺชํ ปฎิจฺฉาเปตฺวา มหาชนสฺส โรทนฺตสฺส ปริเทวนฺตสฺส กาเม ปหาย หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา ปณฺณสาลํ มาเปตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา น จิรเสฺสว อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา อายุปริโยสาเน พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน พหู โสตาปนฺนาทโย อเหสุํฯ ตทา ราชา อหเมว อโหสินฺติฯ

[๓๗๙] ๔. เนรุชาตกวณฺณนา

กาโกลา กากสงฺฆา จาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อญฺญตรํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา เอกํ ปจฺจนฺตคามํ อคมาสิฯ มนุสฺสา ตสฺส อิริยาปเถ ปสีทิตฺวา ตํ โภเชตฺวา ปฏิญฺญํ คเหตฺวา อรญฺเญ ปณฺณสาลํ กตฺวา ตตฺถ วสาเปสุํ, อติวิย จสฺส สกฺการํ กรึสุฯ อเถเก สสฺสตวาทา อาคมํสุฯ เต เตสํ วจนํ สุตฺวา เถรสฺส วาทํ วิสฺสชฺเชตฺวา สสฺสตวาทํ คเหตฺวา เตสเญฺญว สกฺการํ กรึสุฯ ตโต อุจฺเฉทวาทา อาคมํสุ เต สสฺสตวาทํ วิสฺสชฺเชตฺวา อุจฺเฉทวาทเมว คณฺหึสุฯ อถเญฺญ อเจลกา อาคมึสุฯ เต อุจฺเฉทวาทํ วิสฺสชฺเชตฺวา อเจลกวาทํ คณฺหึสุฯ โส เตสํ คุณาคุณํ อชานนฺตานํ มนุสฺสานํ สนฺติเก ทุเกฺขน วสิตฺวา วุตฺถวโสฺส ปวาเรตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา กตปฏิสนฺถาโร ‘‘กหํ วสฺสํวุโตฺถสี’’ติ วุเตฺต ‘‘ปจฺจนฺตํ นิสฺสาย, ภเนฺต’’ติ วตฺวา ‘‘สุขํ วุโตฺถสี’’ติ ปุโฏฺฐ ‘‘ภเนฺต, คุณาคุณํ อชานนฺตานํ สนฺติเก ทุกฺขํ วุโตฺถสฺมี’’ติ อาหฯ สตฺถา ‘‘ภิกฺขุ โปราณกปณฺฑิตา ติรจฺฉานโยนิยํ นิพฺพตฺตาปิ คุณาคุณํ อชานเนฺตหิ สทฺธึ เอกทิวสมฺปิ น วสึสุ, ตฺวํ อตฺตโน คุณาคุณํ อชานนฏฺฐาเน กสฺมา วสี’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต สุวณฺณหํสโยนิยํ นิพฺพตฺติ, กนิฏฺฐภาตาปิสฺส อตฺถิฯ เต จิตฺตกูฏปพฺพเต วสนฺตา หิมวนฺตปเทเส สยํชาตสาลึ ขาทนฺติฯ เต เอกทิวสํ ตตฺถ จริตฺวา จิตฺตกูฏํ อาคจฺฉนฺตา อนฺตรามเคฺค เอกํ เนรุํ นาม กญฺจนปพฺพตํ ทิสฺวา ตสฺส มตฺถเก นิสีทึสุฯ ตํ ปน ปพฺพตํ นิสฺสาย วสนฺตา สกุณสงฺฆา จตุปฺปทา จ โคจรภูมิยํ นานาวณฺณา โหนฺติ, ปพฺพตํ ปวิฏฺฐกาลโต ปฏฺฐาย เต สเพฺพ ตโสฺสภาเสน สุวณฺณวณฺณา โหนฺติฯ ตํ ทิสฺวา โพธิสตฺตสฺส กนิโฏฺฐ ตํ การณํ อชานิตฺวา ‘‘กึ นุ โข เอตฺถ การณ’’นฺติ ภาตรา สทฺธึ สลฺลปโนฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๒๐. ‘‘กาโกลา กากสงฺฆา จ, มยญฺจ ปตตํ วรา;
สเพฺพว สทิสา โหม, อิมํ อาคมฺม ปพฺพตํฯ

๒๑. ‘‘อิธ สีหา จ พฺยคฺฆา จ, สิงฺคาลา จ มิคาธมา;
สเพฺพว สทิสา โหนฺติ, อยํ โก นาม ปพฺพโต’’ติฯ

ตตฺถ **กาโกลา**ติ วนกากาฯ **กากสงฺฆา**ติ ปกติกากสงฺฆา จฯ **ปตตํ วรา**ติ ปกฺขีนํ เสฏฺฐาฯ **สทิสา โหมา**ติ สทิสวณฺณา โหมฯ

ตสฺส วจนํ สุตฺวา โพธิสโตฺต ตติยํ คาถมาห –

๒๒. ‘‘อิมํ เนรูติ ชานนฺติ, มนุสฺสา ปพฺพตุตฺตมํ;
อิธ วเณฺณน สมฺปนฺนา, วสนฺติ สพฺพปาณิโน’’ติฯ

ตตฺถ **อิธ วเณฺณนา**ติ อิมสฺมึ เนรุปพฺพเต โอภาเสน วณฺณสมฺปนฺนา หุตฺวาฯ

ตํ สุตฺวา กนิโฏฺฐ เสสคาถา อภาสิ –

๒๓. ‘‘อมานนา ยตฺถ สิยา, อนฺตานํ วา วิมานนา;
หีนสมฺมานนา วาปิ, น ตตฺถ วิสตึวเสฯ

๒๔. ‘‘ยตฺถาลโส จ ทโกฺข จ, สูโร ภีรุ จ ปูชิยา;
น ตตฺถ สโนฺต วสนฺติ, อวิเสสกเร นเรฯ

๒๕. ‘‘นายํ เนรุ วิภชติ, หีนอุกฺกฏฺฐมชฺฌิเม;
อวิเสสกโร เนรุ, หนฺท เนรุํ ชหามเส’’ติฯ

ตตฺถ ปฐมคาถาย อยมโตฺถ – ยตฺถ **สนฺตานํ** ปณฺฑิตานํ สีลสมฺปนฺนานํ มานนสฺส อภาเวน **อมานนา** อวมญฺญนา จ อวมานวเสน **วิมานนา วา** หีนานํ วา ทุสฺสีลานํ สมฺมานนา สิยา, ตตฺถ นิวาเส น วเสยฺยฯ **ปูชิยา**ติ เอเต เอตฺถ เอกสทิสาย ปูชาย ปูชนียา โหนฺติ, สมกํ สกฺการํ ลภนฺติฯ **หีนอุกฺกฏฺฐมชฺฌิเม**ติ ชาติโคตฺตกุลปฺปเทสสีลาจารญาณาทีหิ หีเน จ มชฺฌิเม จ อุกฺกเฏฺฐ จ อยํ น วิภชติฯ **หนฺทา**ติ ววสฺสคฺคเตฺถ นิปาโตฯ **ชหามเส**ติ ปริจฺจชามฯ เอวญฺจ ปน วตฺวา อุโภปิ เต หํสา อุปฺปติตฺวา จิตฺตกูฏเมว คตาฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน โส ภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ตทา กนิฏฺฐหํโส อานโนฺท อโหสิ, เชฏฺฐกหํโส ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

เนรุชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๓๘๐] ๕. อาสงฺกชาตกวณฺณนา

อาสาวตี นาม ลตาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ปุราณทุติยิกาปโลภนํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ **อินฺทฺริยชาตเก** (ชา. ๑.๘.๖๐ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ อิธ ปน สตฺถา ตํ ภิกฺขุํ ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘เกน อุกฺกณฺฐาปิโตสี’’ติ วตฺวา ‘‘ปุราณทุติยิกาย, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘ภิกฺขุ เอสา อิตฺถี ตุยฺหํ อนตฺถการิกา, ปุเพฺพปิ ตฺวํ เอตํ นิสฺสาย จตุรงฺคินิเสนํ ชหิตฺวา หิมวนฺตปเทเส มหนฺตํ ทุกฺขํ อนุภวโนฺต ตีณิ สํวจฺฉรานิ วสี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต กาสิคาเม พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ อุคฺคหิตสิโปฺป อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา วนมูลผลาหาโร อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา หิมวนฺตปเทเส วสิฯ ตสฺมิํ กาเล เอโก ปุญฺญสมฺปโนฺน สโตฺต ตาวติํสภวนโต จวิตฺวา ตสฺมิํ ฐาเน ปทุมสเร เอกสฺมิํ ปทุมคเพฺภ ทาริกา หุตฺวา นิพฺพตฺติ, เสสปทุเมสุ ปุราณภาวํ ปตฺวา ปตเนฺตสุปิ ตํ มหากุจฺฉิกํ หุตฺวา ติฏฺฐเตวฯ ตาปโส นหายิตุํ ปทุมสรํ คโต ตํ ทิสฺวา ‘‘อเญฺญสุ ปทุเมสุ ปตเนฺตสุปิ อิทํ มหากุจฺฉิกํ หุตฺวา ติฏฺฐติ, กิํ นุ โข การณ’’นฺติ จิเนฺตตฺวา อุทกสาฏกํ นิวาเสตฺวา โอตรโนฺต คนฺตฺวา ตํ ปทุมํ วิวริตฺวา ตํ ทาริกํ ทิสฺวา ธีตุสญฺญํ อุปฺปาเทตฺวา ปณฺณสาลํ อาเนตฺวา ปฏิชคฺคิฯ สา อปรภาเค โสฬสวสฺสิกา หุตฺวา อภิรูปา อโหสิ อุตฺตมรูปธรา อติกฺกนฺตา มานุสกวณฺณํ, อปตฺตา เทววณฺณํฯ ตทา สโกฺก โพธิสตฺตสฺส อุปฏฺฐานํ อาคจฺฉติ, โส ตํ ทาริกํ ทิสฺวา ‘‘กุโต เอสา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ลทฺธนิยามํ สุตฺวา ‘‘อิมิสฺสา กิํ ลทฺธุํ วฏฺฏตี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘นิวาสฏฺฐานํ วตฺถาลงฺการโภชนวิธานํ, มาริสา’’ติฯ โส ‘‘สาธุ, ภเนฺต’’ติ ตสฺสา วสนฏฺฐานสฺส อาสเนฺน ผลิกปาสาทํ มาเปตฺวา ทิพฺพสยนทิพฺพวตฺถาลงฺการทิพฺพนฺนปานานิ มาเปสิฯ

โส ปาสาโท ตสฺสา อภิรุหนกาเล โอตริตฺวา ภูมิยํ ปติฏฺฐาติ, อภิรุฬฺหกาเล ลงฺฆิตฺวา อากาเส ติฏฺฐติฯ สา โพธิสตฺตสฺส วตฺตปฏิวตฺตํ กุรุมานา ปาสาเท วสติฯ ตเมโก วนจรโก ทิสฺวา ‘‘อยํ, โว ภเนฺต, กิํ โหตี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ธีตา เม’’ติ สุตฺวา พาราณสิํ คนฺตฺวา ‘‘เทว, มยา หิม

วนฺตปเทเส เอวรูปา นาม เอกสฺส ตาปสสฺส ธีตา ทิฏฺฐา’’ติ รโญฺญ อาโรเจสิฯ ตํ สุตฺวา โส สวนสํสเคฺคน พชฺฌิตฺวา วนจรกํ มคฺคเทสกํ กตฺวา จตุรงฺคินิยา เสนาย ตํ ฐานํ คนฺตฺวา ขนฺธาวารํ นิวาสาเปตฺวา วนจรกํ อาทาย อมจฺจคณปริวุโต อสฺสมปทํ ปวิสิตฺวา มหาสตฺตํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน ‘‘ภเนฺต, อิตฺถิโย นาม พฺรหฺมจริยสฺส มลํ, ตุมฺหากํ ธีตรํ อหํ ปฏิชคฺคิสฺสามี’’ติ อาหฯ โพธิสโตฺต ปน ‘‘กึ นุ โข เอตสฺมึ ปทุเม’’ติ อาสงฺกํ กตฺวา อุทกํ โอตริตฺวา อานีตภาเวน ตสฺสา กุมาริกาย อาสงฺกาติ นามํ อกาสิฯ โส ตํ ราชานํ ‘‘อิมํ คเหตฺวา คจฺฉา’’ติ อุชุกํ อวตฺวา ‘‘มหาราช, อิมาย กุมาริกาย นามํ ชานโนฺต คณฺหิตฺวา คจฺฉา’’ติ อาหฯ ‘‘ตุเมฺหหิ กถิเต ญสฺสามิ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘อหํ เต น กเถมิ, ตฺวํ อตฺตโน ปญฺญาพเลน นามํ ชานโนฺตว คเหตฺวา ยาหี’’ติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตโต ปฏฺฐาย อมเจฺจหิ สทฺธึ ‘‘กินฺนามา นุ โข เอสา’’ติ นามํ อุปธาเรติฯ โส ยานิ ทุชฺชานานิ นามานิ, ตานิ กิเตฺตตฺวา ‘‘อสุกา นาม ภวิสฺสตี’’ติ โพธิสเตฺตน สทฺธึ กเถติฯ โพธิสโตฺต ‘‘น เอวํนามา’’ติ ปฏิกฺขิปติฯ

รโญฺญ จ นามํ อุปธาเรนฺตสฺส สํวจฺฉโร อตีโตฯ ตทา หตฺถิอสฺสมนุเสฺส สีหาทโย วาฬา คณฺหนฺติ, ทีฆชาติกปริปโนฺถ โหติ, มกฺขิกปริปโนฺถ โหติ, สีเตน กิลมิตฺวา พหู มนุสฺสา มรนฺติฯ อถ ราชา กุชฺฌิตฺวา ‘‘กึ เม เอตายา’’ติ โพธิสตฺตสฺส กเถตฺวา ปายาสิฯ อาสงฺกา กุมาริกา ตํ ทิวสํ ผลิกวาตปานํ วิวริตฺวา อตฺตานํ ทเสฺสนฺตี อฏฺฐาสิฯ ราชา ตํ ทิสฺวา ‘‘มยํ ตว นามํ ชานิตุํ น สโกฺกม, ตฺวํ หิมวเนฺตเยว วส, มยํ คมิสฺสามา’’ติ อาหฯ ‘‘กหํ, มหาราช, คจฺฉโนฺต มาทิสํ อิตฺถึ ลภิสฺสสิ, มม วจนํ สุณาหิ, ตาวตึสเทวโลเก จิตฺตลตาวเน อาสาวตี นาม ลตา อตฺถิ, ตสฺสา ผลสฺส อพฺภนฺตเร ทิพฺพปานํ นิพฺพตฺตํ, ตํ เอกวารํ ปิวิตฺวา จตฺตาโร มาเส มตฺตา หุตฺวา ทิพฺพสยเน สยนฺติ, สา ปน วสฺสสหเสฺสน ผลติ, สุราโสณฺฑา เทวปุตฺตา ‘อิโต ผลํ ลภิสฺสามา’ติ ทิพฺพปานปิปาสํ อธิวาเสตฺวา วสฺสสหสฺสํ นิพทฺธํ คนฺตฺวา ตํ ลตํ ‘อโรคา นุ โข’ติ โอโลเกนฺติ, ตฺวํ ปน เอกสํวจฺฉเรเนว อุกฺกณฺฐิโต, อาสาผลวตี นาม สุขา, มา อุกฺกณฺฐี’’ติ วตฺวา ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๒๖. ‘‘อาสาวตี นาม ลตา, ชาตา จิตฺตลตาวเน;
ตสฺสา วสฺสสหเสฺสน, เอกํ นิพฺพตฺตเต ผลํฯ

๒๗. ‘‘ตํ เทวา ปยิรุปาสนฺติ, ตาว ทูรผลํ สตึ;
อาสีเสว ตฺวํ ราช, อาสา ผลวตี สุขาฯ

๒๘. ‘‘อาสีสเตว โส ปกฺขี, อาสีสเตว โส ทิโช;
ตสฺส จาสา สมิชฺฌติ, ตาว ทูรคตา สตี;
อาสีเสว ตฺวํ ราช, อาสา ผลวตี สุขา’’ติฯ

ตตฺถ **อาสาวตี**ติ เอวํนามิกาฯ สา หิ ยสฺมา ตสฺสา ผเล อาสา อุปฺปชฺชติ, ตสฺมา เอตํ นามํ ลภติฯ **จิตฺตลตาวเน**ติ เอวํนามเก อุยฺยาเนฯ ตสฺมึ กิร อุยฺยาเน ติณรุกฺขลตาทีนํ ปภา ตตฺถ ปวิฏฺฐปวิฏฺฐานํ เทวตานํ สรีรวณฺณํ จิตฺตํ กโรติ, เตนสฺส ‘‘จิตฺตลตาวน’’นฺติ นามํ ชาตํฯ **ปยิรุปาสนฺตี**ติ ปุนปฺปุนํ อุเปนฺติฯ **อาสีเสวา**ติ อาสีสาหิเยว ปเตฺถหิเยว, มา อาสเจฺฉทํ กโรหีติฯ

ราชา ตสฺสา กถาย พชฺฌิตฺวา ปุน อมเจฺจ สนฺนิปาตาเปตฺวา ทสนามกํ กาเรตฺวา นามํ คเวสโนฺต อปรมฺปิ สํวจฺฉรํ วสิฯ ตสฺสา ทสนามกมฺปิ นามํ นาโหสิ, ‘‘อสุกา นามา’’ติ วุเตฺต โพธิสโตฺต ปฏิกฺขิปเตวฯ ปุน ราชา ‘‘กึ เม อิมายา’’ติ ตุรงฺคํ อารุยฺห ปายาสิฯ สาปิ ปุน วาต

ปาเน ฐตฺวา อตฺตานํ ทเสฺสสิฯ ราชา ‘‘ติฏฺฐ ตฺวํ, มยํ คมิสฺสามา’’ติ อาหฯ ‘‘กสฺมา ยาสิ, มหาราชา’’ติ? ‘‘ตว นามํ ชานิตุํ น สโกฺกมี’’ติฯ ‘‘มหาราช, กสฺมา นามํ น ชานิสฺสสิ, อาสา นาม อสมิชฺฌนกา นาม นตฺถิ, เอโก กิร พโก ปพฺพตมุทฺธนิ ฐิโต อตฺตนา ปตฺถิตํ ลภิ, ตฺวํ กสฺมา น ลภิสฺสสิ, อธิวาเสหิ, มหาราชา’’ติฯ เอโก กิร พโก เอกสฺมิํ ปทุมสเร โคจรํ คเหตฺวา อุปฺปติตฺวา ปพฺพตมตฺถเก นิลียิฯ โส ตํ ทิวสํ ตเตฺถว วสิตฺวา ปุนทิวเส จิเนฺตสิ ‘‘อหํ อิมสฺมิํ ปพฺพตมตฺถเก สุขํ นิสิโนฺน, สเจ อิโต อโนตริตฺวา เอเตฺถว นิสิโนฺน โคจรํ คเหตฺวา ปานียํ ปิวิตฺวา อิมํ ทิวสํ วเสยฺยํ, ภทฺรกํ วต อสฺสา’’ติฯ อถ ตํ ทิวสเมว สโกฺก เทวราชา อสุรนิมฺมถนํ กตฺวา ตาวติํสภวเน เทวิสฺสริยํ ลทฺธา จิเนฺตสิ ‘มม ตาว มโนรโถ มตฺถกํ ปโตฺต, อตฺถิ นุ โข อโญฺญ โกจิ อปริปุณฺณมโนรโถ’ติ อุปธาเรโนฺต ตํ ทิสฺวา ‘อิมสฺส มโนรถํ มตฺถกํ ปาเปสฺสามี’ติ พกสฺส นิสิโนฺนฏฺฐานโต อวิทูเร เอกา นที อตฺถิ, ตํ นทิํ โอฆปุณฺณํ กตฺวา ปพฺพตมตฺถเกน เปเสสิฯ โสปิ พโก ตเตฺถว นิสิโนฺน มเจฺฉ ขาทิตฺวา ปานียํ ปิวิตฺวา ตํ ทิวสํ ตเตฺถว วสิ, อุทกมฺปิ ภสฺสิตฺวา คตํฯ ‘‘เอวํ, มหาราช, พโกปิ ตาว อตฺตโน อาสาผลํ ลภิ, กิํ ตฺวํ น ลภิสฺสสี’’ติ วตฺวา **‘‘อาสีสเตวา’’**ติอาทิมาหฯ

ตตฺถ **อาสีสเตวา**ติ อาสีสติเยว ปเตฺถติเยวฯ **ปกฺขี**ติ ปเกฺขหิ ยุตฺตตาย ปกฺขีฯ ทฺวิกฺขตฺตุํ ชาตตาย **ทิโชฯ ตาว ทูรคตา สตี**ติ ปพฺพตมตฺถกโต มจฺฉานญฺจ อุทกสฺส จ ทูรภาวํ ปสฺส, เอวํ ทูรคตา สมานา สกฺกสฺส อานุภาเวน พกสฺส อาสา ปูริเยวาติฯ

อถ ราชา ตสฺสา กถํ สุตฺวา รูเป พชฺฌิตฺวา กถาย อลฺลีโน คนฺตุํ อสโกฺกโนฺต อมเจฺจ สนฺนิปาเตตฺวา สตนามํ กาเรสิ, สตนามวเสน นามํ คเวสโตปิสฺส อญฺญํ สํวจฺฉรํ อตีตํ ฯ โส ติณฺณํ สํวจฺฉรานํ อจฺจเยน โพธิสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา สตนามวเสน ‘‘อสุกา นาม ภวิสฺสตี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘น ชานาสิ, มหาราชา’’ติฯ โส ‘‘คมิสฺสาม ทานิ มย’’นฺติ โพธิสตฺตํ วนฺทิตฺวา ปายาสิฯ อาสงฺกา กุมาริกา จ ปุน ผลิกวาตปานํ นิสฺสาย ฐิตาวฯ ราชา ตํ ทิสฺวา ‘‘ตฺวํ อจฺฉ, มยํ คมิสฺสามา’’ติ อาหฯ ‘‘กสฺมา, มหาราชา’’ติฯ ‘‘ตฺวํ มํ วจเนเนว สนฺตเปฺปสิ, น จ กามรติยา, ตว มธุรวจเนน พชฺฌิตฺวา วสนฺตสฺส มม ตีณิ สํวจฺฉรานิ อติกฺกนฺตานิ, อิทานิ คมิสฺสามี’’ติ อิมา คาถา อาห –

๒๙. ‘‘สเมฺปสิ โข มํ วาจาย, น จ สเมฺปสิ กมฺมุนา;
มาลา เสเรยฺยกเสฺสว, วณฺณวนฺตา อคนฺธิกาฯ

๓๐. ‘‘อผลํ มธุรํ วาจํ, โย มิเตฺตสุ ปกุพฺพติ;
อททํ อวิสฺสชํ โภคํ, สนฺธิ เตนสฺส ชีรติฯ

๓๑. ‘‘ยญฺหิ กยิรา ตญฺหิ วเท, ยํ น กยิรา น ตํ วเท;
อกโรนฺตํ ภาสมานํ, ปริชานนฺติ ปณฺฑิตาฯ

๓๒. ‘‘พลญฺจ วต เม ขีณํ, ปาเถยฺยญฺจ น วิชฺชติ;
สเงฺก ปาณูปโรธาย, หนฺท ทานิ วชามห’’นฺติฯ

ตตฺถ **สเมฺปสี**ติ สนฺตเปฺปสิ ปีเณสิฯ **เสเรยฺยกสฺสา**ติ สุวณฺณกุรณฺฑกสฺสฯ เทสนาสีสเมเวตํ, ยํกิญฺจิ ปน สุวณฺณกุรณฺฑกชยสุมนาทิกํ อญฺญมฺปิ ปุปฺผํ วณฺณสมฺปนฺนํ อคนฺธกํ, สพฺพํ ตํ สนฺธาเยวมาหฯ **วณฺณวนฺตา อคนฺธิกา**ติ ยถา เสเรยฺยกาทีนํ มาลา วณฺณวนฺตตาย ทสฺสเนน ตเปฺปติ, อคนฺธตาย คเนฺธน น ตเปฺปติ, เอวํ ตฺวมฺปิ ทสฺสเนน ปิยวจเนน จ สนฺตเปฺปสิ, น กมฺมุนาติ ทีเปติฯ **อททน**ฺติ ภเทฺท, โย ‘‘อิมํ นาม โว โภคํ ทสฺสามี’’ติ มธุรวจเนน วตฺวา

ตํ โภคํ อททโนฺต อวิสฺสชฺชโนฺต เกวลํ มธุรวจนเมว กโรติ, เตน สทฺธึ อสฺส มิตฺตสฺส สนฺธิ ชีรติ, มิตฺตสนฺถโว น ฌฺฎียติฯ **ปาเถยฺยญฺจา**ติ ภเทฺท, มยฺหํ ตว มธุรวจเนน พชฺฌิตฺวา ตีณิ สํวจฺฉรานิ วสนฺตสฺเสว หตฺถิอสฺสรถปตฺติสงฺขาตํ พลญฺจ ขีณํ, มนุสฺสานํ ภตฺตเวตนสงฺขาตํ ปาเถยฺยญฺจ นตฺถิฯ **สเงฺก ปาณูปโรธายา**ติ สฺวาหํ อิเธว อตฺตโน ชีวิตวินาสํ อาสงฺกามิ, หนฺท ทานาหํ คจฺฉามีติฯ

อาสงฺกา กุมาริกา รโญฺญ วจนํ สุตฺวา ‘‘มหาราช, ตฺวํ มยฺหํ นามํ ชานาสิ, ตยา วุตฺตเมว มม นามํ, อิทํ เม ปิตุ กเถตฺวา มํ คณฺหิตฺวา ยาหี’’ติ รญฺญา สทฺธึ สลฺลปนฺตี อาห –

๓๓. ‘‘เอตเทว หิ เม นามํ, ยํนามสฺมิ รเถสภ;
อาคเมหิ มหาราช, ปิตรํ อามนฺตยามห’’นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – ยํนามา อหํ อสฺมิ, ตํ เอตํ อาสงฺกาเตฺวว มม นามนฺติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘ภเนฺต, ตุมฺหากํ ธีตา อาสงฺกา นามา’’ติ อาหฯ ‘‘นามํ ญาตกาลโต ปฎฺฐาย ตํ คเหตฺวา คจฺฉ, มหาราชา’’ติฯ โส มหาสตฺตํ วนฺทิตฺวา ผลิกวิมานทฺวารํ อาคนฺตฺวา อาห – ‘‘ภเทฺท, ปิตราปิ เต มยฺหํ ทินฺนา, เอหิ ทานิ คมิสฺสามา’’ติฯ ‘‘อาคเมหิ, มหาราช, ปิตรํ อามนฺตยามห’’นฺติ ปาสาทา โอตริตฺวา มหาสตฺตํ วนฺทิตฺวา โรทิตฺวา ขมาเปตฺวา รโญฺญ สนฺติกํ อาคตาฯ ราชา ตํ คเหตฺวา พาราณสึ คนฺตฺวา ปุตฺตธีตาหิ วฑฺฒมโนฺต ปิยสํวาสํ วสิฯ โพธิสโตฺต อปริหีนชฺฌาโน พฺรหฺมโลเก อุปฺปชฺชิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิฯ ตทา อาสงฺกา กุมาริกา ปุราณทุติยิกา อโหสิ, ราชา อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ, ตาปโส ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

อาสงฺกชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๓๘๑] ๖. มิคาโลปชาตกวณฺณนา

น เม รุจฺจีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ ทุพฺพจภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ สตฺถา ตํ ภิกฺขุํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ ทุพฺพโจ’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘น โข ภิกฺขุ อิทาเนว, ปุเพฺพปิ ตฺวํ ทุพฺพโจเยว, ทุพฺพจภาวญฺจ ปน นิสฺสาย ปณฺฑิตานํ วจนํ อกโรโนฺต เวรมฺภวาตมุเข พฺยสนํ คโตสี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต คิชฺฌโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา อปนนฺทคิโชฺฌ นาม อโหสิฯ โส คิชฺฌคณปริวุโต คิชฺฌกูฎปพฺพเต วสิฯ ปุโตฺต ปนสฺส มิคาโลโป นาม ถามพลสมฺปโนฺน อโหสิ, โส อเญฺญสํ คิชฺฌานํ สีมํ อติกฺกมิตฺวา อติอุจฺจํ อุปฺปติฯ คิชฺฌา ‘‘ปุโตฺต เต อติทูรํ อุปฺปตตี’’ติ คิชฺฌรโญฺญ อาจิกฺขิํสุฯ โส ตํ ปโกฺกเสตฺวา ‘‘ตฺวํ กิร, ตาต, อติอุจฺจํ คจฺฉสิ, อติอุจฺจํ คจฺฉโนฺต ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิสฺสสี’’ติ วตฺวา ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๓๔. ‘‘น เม รุจฺจิ มิคาโลป, ยสฺส เต ตาทิสี คตี;
อตฺจฺจํ ตาต ปตสิ, อภูมิํ ตาต เสวสิฯ

๓๕. ‘‘จตุกฺกณฺณํว เกทารํ, ยทา เต ปถวี สิยา;
ตโต ตาต นิวตฺตสฺสุ, มาสฺสุ เอโตฺต ปรํ คมิฯ

๓๖. ‘‘สนฺติ อเญฺญปิ สกุณา, ปตฺตยานา วิหงฺคมา;
อกฺขิตฺตา วาตเวเคน, นฏฺฐา เต สสฺสตีสมา’’ติฯ

ตตฺถ **มิคาโลปา**ติ ปุตฺตํ นาเมน อาลปติฯ **อตุจฺจํ ตาต ปตสี**ติ ตาต, ตฺวํ อเญฺญสํ คิชฺฌานํ สีมํ อติกฺกมิตฺวา อติอุจฺจํ คจฺฉสิฯ **จตุกฺกณฺณํว เกทารนฺ**ติ อิมินาสฺส สีมํ อาจิกฺขติฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ตาต, ยทา เต อยํ มหาปถวี จตุกฺกณฺณํ เกทารํ วิย สิยา, เอวํ ขุทฺทิกา วิย หุตฺวา ปญฺญาเยถ, อถ ตฺวํ เอตฺตกา ฐานา นิวเตฺตยฺยาสิ, เอโตฺต ปรํ มา คมีติฯ **สนฺติ อเญฺญปี**ติ น เกวลํ ตฺวเมว, อเญฺญปิ คิชฺฌา เอวํ กริํสูติ ทีเปติฯ **อกฺขิตฺตา**ติ เตปิ คิชฺฌา อมฺหากํ สีมํ อติกฺกมิตฺวา คตา วาตเวเคน อากฑฺฒิตา นสฺสิํสุฯ **สสฺสตีสมา**ติ สสฺสตีหิ ปถวีปพฺพตาทีหิ สมํ อตฺตานํ มญฺญมานา อตฺตโน วสฺสสหสฺสปริมาณํ อายุํ อปูเรตฺวาปิ อนฺตรา นฏฺฐาติ อโตฺถฯ

มิคาโลโป อโนวาทกตฺตา ปิตุ วจนํ อกตฺวา ลงฺฆโนฺต ปิตรา อกฺขาตํ สีมํ ทิสฺวา ตํ อติกฺกมฺม กาลวาเต ปตฺวา เตปิ ฉินฺทิตฺวา อุปฺปติโต เวรมฺภวาตมุขํ ปกฺขนฺทิ, อถ นํ เวรมฺภวาตา ปหริํสุฯ โส เตหิ ปหฏมโตฺตว ขณฺฑาขณฺฑํ หุตฺวา อากาเสเยว อนฺตรธายิฯ

๓๗. ‘‘อกตฺวา อปนนฺทสฺส, ปิตุ วุทฺธสฺส สาสนํ;
กาลวาเต อติกฺกมฺม, เวรมฺภานํ วสํ อคาฯ

๓๘. ‘‘ตสฺส ปุตฺตา จ ทารา จ, เย จเญฺญ อนุชีวิโน;
สเพฺพ พฺยสนมาปาทุํ, อโนวาทกเร ทิเชฯ

๓๙. ‘‘เอวมฺปิ อิธ วุทฺธานํ, โย วากฺยํ นาวพุชฺฌติ;
อติสีมจโร ทิโตฺต, คิโชฺฌวาตีตสาสโน;
สเพฺพ พฺยสนํ ปโปฺปนฺติ, อกตฺวา วุทฺธสาสน’’นฺติฯ –

อิมา ติโสฺส อภิสมฺพุทฺธคาถาฯ

ตตฺถ **อนุชีวิโน**ติ ตํ นิสฺสาย ชีวนกาฯ **อโนวาทกเร ทิเช**ติ ตสฺมิํ มิคาโลเป คิเชฺฌ โอวาทํ อคณฺหเนฺต สเพฺพปิ เต เตน สทฺธิํ อติสีมํ คนฺตฺวา วินาสํ ปาปุณิํสุฯ **เอวมฺปี**ติ, ภิกฺขเว, ยถา โส คิโชฺฌ, เอวํ โย อโญฺญปิ คหโฏฺฐ วา ปพฺพชิโต วา หิตานุกมฺปกานํ วุทฺธานํ วจนํ น คณฺหาติ, โสปิ อยํ สีมํ อติกฺกมิตฺวา จรโนฺต ทิโตฺต คพฺพิโต คิโชฺฌว พฺยสนํ ปาปุณาตีติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา มิคาโลโป ทุพฺพจภิกฺขุ อโหสิ, อปนโนฺท ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มิคาโลปชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐาฯ

[๓๘๒] ๗. สิริกาฬกณฺณิชาตกวณฺณนา

กา นุ กาเฬน วเณฺณนาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อนาถปิณฺฑิกํ อารพฺภ กเถสิฯ โส หิ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐิตกาลโต ปฏฺฐาย อขณฺฑานิ ปญฺจ สีลานิ รกฺขิ, ภริยาปิสฺส ปุตฺตธีตโรปิ ทาสาปิ ภติํ คเหตฺวา กมฺมํ กโรนฺตา กมฺมกราปิ สเพฺพ รกฺขิํสุเยวฯ อเถกทิวสํ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, อนาถปิณฺฑิโก สุจิเยว สุจิปริวาโร หุตฺวา จรตี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย

นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพ โปราณกปณฺฑิตาปิ สุจีเยว สุจิปริวารา อเหสุ’’นฺติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต เสฏฺฐิ หุตฺวา ทานํ อทาสิ, สีลํ รกฺขิ, อุโปสถกมฺมํ กริ, ภริยาปิสฺส ปญฺจ สีลานิ รกฺขิ, ปุตฺตธีตโรปิ ทาสกมฺมกรโปริสาปิ ปญฺจ สีลานิ รกฺขิํสุฯ โส สุจิปริวารเสฏฺฐิเตฺวว ปญฺญายิตฺถฯ อเถกทิวสํ โส จิเนฺตสิ ‘‘สเจ มยา สุจิปริวารสีโล โกจิ อาคมิสฺสติ, ตสฺส มม นิสีทนปลฺลงฺกํ วา นิปชฺชนสยนํ วา ทาตุํ น ยุตฺตํ, อนุจฺฉิฏฺฐํ อปริภุตฺตํ ทาตุํ วฏฺฏตี’’ติ อตฺตโน วสนฏฺฐาเนเยว เอกปเสฺส อปริภุตฺตปลฺลงฺกญฺจ เสนาสนญฺจ ปญฺญาเปสิฯ ตสฺมิํ สมเย จาตุมหาราชิกเทวโลกโต วิรูปกฺขมหาราชสฺส ธีตา กาฬิกณฺณี จ นาม ธตรฏฺฐมหาราชสฺส ธีตา สิรี จ นามาติ อิมา เทฺว พหุํ คนฺธมาลํ อาทาย ‘‘อโนตเตฺต กีฬิสฺสามา’’ติ อโนตตฺตติตฺถํ อาคจฺฉิํสุฯ ตสฺมิํ ปน ทเห พหูนิ ติตฺถานิ, เตสุ พุทฺธานํ ติเตฺถ พุทฺธาเยว นฺหายนฺติ, ปเจฺจกพุทฺธานํ ติเตฺถ ปเจฺจกพุทฺธาว นฺหายนฺติ, ภิกฺขูนํ ติเตฺถ ภิกฺขูว นฺหายนฺติ, ตาปสานํ ติเตฺถ ตาปสาว นฺหายนฺติ, จาตุมหาราชิกาทีสุ ฉสุ กามสเคฺคสุ เทวปุตฺตานํ ติเตฺถ เทวปุตฺตาว นฺหายนฺติ, เทวธีตานํ ติเตฺถ เทวธีตาว นฺหายนฺติฯ

ตตฺริมา เทฺว อาคนฺตฺวา ‘‘อหํ ปฐมํ นฺหายิสฺสามิ, อหํ ปฐม’’นฺติ ติตฺถาย กลหํ กริํสุฯ กาฬิกณฺณี ‘‘อหํ โลกํ ปาเลมิ วิจาเรมิ, ตสฺมา ปฐมํ นายิตุํ ยุตฺตามฺหี’’ติ วทติฯ สิรี ‘‘อหํ มหาชนสฺส อิสฺสริยทายิกาย ปฏิปทาย ฐิตา, ตสฺมา ปฐมํ นฺหายิตุํ ยุตฺตามฺหี’’ติ วทติฯ ตา ‘‘อเมฺหสุ ปฐมํ นฺหายิตุํ ยุตฺตรูปํ วา อยุตฺตรูปํ วา จตฺตาโร มหาราชาโน ชานิสฺสนฺตี’’ติ เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘อเมฺหสุ กา ปฐมํ อโนตตฺตทเห นฺหายิตุํ ยุตฺตรูปา’’ติ ปุจฺฉิํสุฯ ธตรฏฺฐวิรูปกฺขา ‘‘น สกฺกา อเมฺหหิ วินิจฺฉินิตุ’’นฺติ วิรูฬฺหกเวสฺสวณานํ ภารมกํสุฯ เต ‘‘อเมฺหหิปิ น สกฺขิสฺสาม, สกฺกสฺส ปาทมูเล เปเสสฺสามา’’ติ ตา สกฺกสฺส สนฺติกํ เปเสสุํฯ สโกฺก ตาสํ วจนํ สุตฺวา จิเนฺตสิ ‘‘อิมา เทฺวปิ มม ปุริสานเญฺญว ธีตโร, น สกฺกา มยา อิมํ อฑฺฑํ วินิจฺฉินิตุ’’นฺติฯ อถ ตา สโกฺก อาห ‘‘พาราณสิยํ สุจิปริวาโร นาม เสฏฺฐิ อตฺถิ, ตสฺส ฆเร อนุจฺฉิฏฺฐสยนญฺจ ปญฺญตฺตํ, ยา ตตฺถ นิสีทิตุํ วา สยิตุํ วา ลภติ, สา ปฐมํ นฺหายิตุํ ยุตฺตรูปา’’ติฯ ตํ สุตฺวา กาฬกณฺณี ตสฺมิํ ขเณเยว นีลวตฺถํ นิวาเสตฺวา นีลวิเลปนํ วิลิมฺปิตฺวา นีลมณิปิฬนฺธนํ ปิฬนฺธิตฺวา ยนฺตปาสาโณ วิย เทวโลกโต โอตริตฺวา มชฺฌิมยามสมนนฺตเร เสฏฺฐิโน ปาสาทสฺส อุปฏฺฐานทฺวาเร สยนสฺส อวิทูเร ฐาเน นีลรสฺมิํ วิสฺสเชฺชตฺวา อากาเส อฏฺฐาสิฯ เสฏฺฐิ โอโลเกตฺวา ตํ อทฺทส, สหทสฺสเนเนวสฺส สา อปฺปิยา อโหสิ อมนาปาฯ โส ตาย สทฺธิํ สลฺลปโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๔๐. ‘‘กา นุ กาเฬน วเณฺณน, น จาปิ ปิยทสฺสนา;
กา วา ตฺวํ กสฺส วา ธีตา, กถํ ชาเนมุ ตํ มย’’นฺติฯ

ตตฺถ **กาเฬนา**ติ นีเลนฯ **วเณฺณนา**ติ สรีรวตฺถาภรณวเณฺณนฯ **น จาปิ ปิยทสฺสนา**ติ ธาตุโส, ภิกฺขเว, สตฺตา สํสนฺทนฺตีติ วุตฺตํ, อยญฺจ เทวธีตา อนาจารา ทุสฺสีลา, ตสฺมา สา สหทสฺสเนเนวสฺส อปฺปิยา ชาตา, เตเนวมาหฯ **กา วา ตฺว**นฺติ ‘‘กา จ ตฺวํ, อยเมว วา ปาโฐฯ

ตํ สุตฺวา กาฬกณฺณี ทุติยํ คาถมาห –

๔๑. ‘‘มหาราชสฺสหํ ธีตา, วิรูปกฺขสฺส จณฺฑิยา;
อหํ กาฬี อลกฺขิกา, กาฬกณฺณีติ มํ วิทู;
โอกาสํ ยาจิโต เทหิ, วเสมุ ตว สนฺติเก’’ติฯ

ตตฺถ **จณฺฑิยา**ติ โกธนาฯ โกธภาเวน หิ มยฺหํ จณฺฑีติ นามํ กรึสุฯ **อลกฺขิกา**ติ นิปฺปญฺญาฯ **มํ วิทู**ติ เอวํ มํ จาตุมหาราชิกเทวโลเก ชานนฺติฯ **วเสมู**ติ มยํ อชฺช เอกรตฺตํ ตว สนฺติเก วเสยฺยาม, เอตสฺมึ เม อนุจฺฉิฏฺฐาสนสยเน โอกาสํ เทหีติฯ

ตโต โพธิสโตฺต ตติยํ คาถมาห –

๔๒. ''กึสีเล กึสมาจาเร, ปุริเส นิวิสเส ตุวํ;
ปุฏฺฐา เม กาฬิ อกฺขาหิ, กถํ ชาเนมุ ตํ มย''นฺติฯ

ตตฺถ **นิวิสเส**ติ ตว จิเตฺตน นิวิสสิ ปติฏฺฐหสีติฯ

ตโต สา อตฺตโน คุณํ กเถนฺตี จตุตฺถํ คาถมาห –

๔๓. ''มกฺขี ปฬาสี สารมฺภี, อิสฺสุกี มจฺฉรี สโฐ;
โส มยฺหํ ปุริโส กโนฺต, ลทฺธํ ยสฺส วินสฺสตี''ติฯ

ตสฺสโตฺถ – โย ปุริโส อตฺตโน กตคุณํ น ชานาติ, คุณมกฺขี โหติ, อตฺตโน กิสฺมิญฺจิ การเณ กถิเต ''กึ อหํ เอตํ น ชานามี''ติ ยุคคฺคาหํ คณฺหาติ , อเญฺญหิ กิญฺจิ กตํ ทิสฺวา สารมฺภวเสน กรณุตฺตริกํ กโรติ, ปเร ลาภํ ลภเนฺต น ตุสฺสติ, ''มยฺหํ อิสฺสริยํ ปเรสํ มา โหตุ, มยฺหเมว โหตู''ติ สกสมฺปตฺตึ โคเปตฺวา ปรสฺส ติณเคฺคน เตลพินฺทุมฺปิ น เทติ, เกราฏิกลกฺขเณน สมนฺนาคโต หุตฺวา อตฺตโน สนฺตกํ ปรสฺส อทตฺวา เตหิ เตหิ อุปาเยหิ ปรสนฺตกเมว ขาทติ, ยสฺส ลทฺธํ ธญฺญํ วา ธนํ วา วินสฺสติ น ติฏฺฐติ, สุราธุโตฺต อกฺขธุโตฺต อิตฺถิธุโตฺต วา หุตฺวา ลทฺธํ ลทฺธํ วินาเสติเยว, อยํ เอเตหิ คุเณหิ สมนฺนาคโต ปุริโส มยฺหํ กโนฺต ปิโย มนาโป, เอวรูเป อหํ จิเตฺตน ปติฏฺฐหามีติฯ

สาเยว ปญฺจมฉฏฺฐสตฺตมคาถา อภาสิ –

๔๔. ''โกธโน อุปนาหี จ, ปิสุโณ จ วิเภทโก;
กณฺฑกวาโจ ผรุโส, โส เม กนฺตตโร ตโตฯ

๔๕. ''อชฺช สุเวติ ปุริโส, สทตฺถํ นาวพุชฺฌติ;
โอวชฺชมาโน กุปฺปติ, เสยฺยํ โส อติมญฺญติฯ

๔๖. ''ทวปฺปลุโทฺธ ปุริโส, สพฺพมิเตฺตหิ ธํสติ;
โส มยฺหํ ปุริโส กโนฺต, ตสฺมึ โหมิ อนามยา''ติฯ

ตาปิ อิมินาว นเยน วิตฺถาเรตพฺพาฯ สเงฺขปโตฺถ ปเนตฺถ – **โกธโน**ติ อปฺปมตฺตเกนาปิ กุชฺฌนโกฯ **อุปนาหี**ติ ปรสฺส อปราธํ หทเย ฐเปตฺวา สุจิเรนปิ ตสฺส อนตฺถการโกฯ **ปิสุโณ**ติ ปิสุณวาโจฯ **วิเภทโก**ติ อปฺปมตฺตเกนปิ มิตฺตภินฺทนโกฯ **กณฺฑกวาโจ**ติ สโทสวาโจฯ **ผรุโส**ติ ถทฺธวาโจฯ **กนฺตตโร**ติ โส ปุริโส มยฺหํ ปุริมาปิ กนฺตตโร ปิยตโรฯ **อชฺช สุเว**ติ ''อิทํ กมฺมํ อชฺช กาตพฺพํ, อิทํ เสฺว , อิทํ ตติยทิวสาทีสู''ติ เอวํ โส สทตฺถํ อตฺตโน กิจฺจํ นาวพุชฺฌติ น ชานาติฯ **โอวชฺชมาโน**ติ โอวทิยมาโนฯ **เสยฺยํ โส อติมญฺญตี**ติ ชาติโคตฺตกุลปฺปเทสสีลาจารคุเณหิ อุตฺตริตรํ อุตฺตมปุคฺคลํ ''ตุวํ มยฺหํ กึ ปโหสี''ติ อติกฺกมิตฺวา มญฺญติฯ **ทวปฺปลุโทฺธ**ติ รูปาทีสุ กามคุเณสุ นิรนฺตรทเวน ปลุโทฺธ อภิภูโต วสํ คโตฯ **ธํสตี**ติ ''ตยา มยฺหํ กึ กต''นฺติอาทีนิ วตฺวา สเพฺพเหว มิเตฺตหิ ธํสติ ปริหายติฯ **อนามยา**ติ อยํ เอเตหิ คุ

เณหิ สมนฺนาคเต ปุคฺคเล นิทฺทุกฺขา นิโสฺสกา โหมิ, ตํ ลภิตฺวา อญฺญตฺถ อนาลยา หุตฺวา วสามี’’ติฯ

อถ นํ ครหโนฺต มหาสโตฺต อฏฺฐมํ คาถมาห –

๔๗. ‘‘อเปหิ เอโตฺต ตฺวํ กาฬิ, เนตํ อเมฺหสุ วิชฺชติ;
อญฺญํ ชนปทํ คจฺฉ, นิคเม ราชธานิโย’’ติฯ

ตตฺถ **อเปหีติ** อปคจฺฉฯ **เนตํ อเมฺหสูติ** เอตํ มกฺขาทิกํ ตว ปิยภาวกรณํ อเมฺหสุปิ น วิชฺชติ นตฺถิฯ **นิคเม ราชธานิโยติ** อเญฺญ นิคเมปิ อญฺญา ราชธานิโยปิ คจฺฉ, ยตฺถ มยํ ตํ น ปสฺสาม, ตตฺถ คจฺฉาติ ทีเปติฯ

ตํ สุตฺวา กาฬกณฺณี อทฺทิตา หุตฺวา อนนฺตรคาถมาห –

๔๘. ‘‘อหมฺปิ โข ตํ ชานามิ, เนตํ ตฺเมฺหสุ วิชฺชติ;
สนฺติ โลเก อลกฺขิกา, สงฺฆรนฺติ พหุํ ธนํ;
อหํ เทโว จ เม ภาตา, อุโภ นํ วิธมามเส’’ติฯ

ตตฺถ **เนตํ ตุเมฺหสูติ** ยํ มม ปิยภาวกรณํ มกฺขาทิกํ เยน อหํ อตฺตนาปิ สมนฺนาคตา, ตํ ตุเมฺหสุ นตฺถีติ อหมฺปิ เอตํ ชานามิฯ **สนฺติ โลเก อลกฺขิกาติ** อเญฺญ ปน โลเก นิสฺสีลา นิปฺปญฺญา สนฺติฯ **สงฺฆรนฺตีติ** เต นิสฺสีลา นิปฺปญฺญาปิ สมานา เอเตหิ มกฺขาทีหิ พหุํ ธนํ สงฺฆรนฺติ ปิณฺฑํ กโรนฺติฯ **อุโภ นนฺติ** ตํ ปน เอเตหิ สงฺฆริตฺวา ฐปิตํ ธนํ อหญฺจ มยฺหเมว ภาตา เทโว จ นาม เทวปุโตฺตติ อุโภ เอกโต หุตฺวา วิธมามเส นาเสม, อมฺหากํ ปน เทวโลเก พหู ทิพฺพปริโภคา อตฺถิ ทิพฺพานิ สยนานิ, ตฺวํ ทเทยฺยาสิ วา โน วา, โก เม ตยา อโตฺถติ วตฺวา ปกฺกามิฯ

ตสฺสา ปกฺกนฺตกาเล สิรี เทวธีตา สุวณฺณวเณฺณหิ วตฺถวิเลปเนหิ สุวณฺณาลงฺกาเรน อาคนฺตฺวา อุปฏฺฐานทฺวาเร ปีตรสฺมึ วิสฺสเชฺชตฺวา สเมหิ ปาเทหิ สมํ ปถวิยํ ปติฏฺฐาย สคารวา อฏฺฐาสิฯ ตํ ทิสฺวา มหาสโตฺต ปฐมํ คาถมาห –

๔๙. ‘‘กา นุ ทิเพฺพน วเณฺณน, ปถพฺยา สุปติฏฺฐิตา;
กา วา ตฺวํ กสฺส วา ธีตา, กถํ ชาเนมุ ตํ มย’’นฺติฯ

ตตฺถ **ทิเพฺพนาติ** วิสิเฏฺฐน อุตฺตเมนฯ

ตํ สุตฺวา สิรี ทุติยํ คาถมาห –

๕๐. ‘‘มหาราชสฺสหํ ธีตา, ธตรฏฺฐสฺส สิรีมโต;
อหํ สิรี จ ลกฺขี จ, ภูริปญฺญาติ มํ วิทู;
โอกาสํ ยาจิโต เทหิ, วเสมุ ตว สนฺติเก’’ติฯ

ตตฺถ **สิรี จ ลกฺขี จาติ** สิรีติ จ ลกฺขีติ จ อหเมวํนามา, น อญฺญาฯ **ภูริปญฺญาติ มํ วิทูติ** มํ จาตุมหาราชิกเทวโลเก ปถวีสมาย วิปุลาย ปญฺญาย สมนฺนาคตาติ ชานนฺติฯ **วเสมุ ตว สนฺติเกติ** ตว อนุจฺฉิฏฺฐาสเน เจว อนุจฺฉิฏฺฐสยเน จ เอกรตฺตึ วเสยฺยาม, โอกาสํ เม เทหีติฯ

ตโต ปรํ โพธิสโตฺต อาห –

๕๑. ‘‘กึสีเล กึสมาจาเร, ปุริเส นิวิสเส ตุวํ;
ปุฏฺฐา เม ลกฺขิ อกฺขาหิ, กถํ ชาเนมุ ตํ มยํฯ

๕๒. ‘‘โย จาปิ สีเต อถ วาปิ อุเณฺห, วาตาตเป ฑํสสรีสเป จ;
ขุธํ ปิปาสํ อภิภุยฺย สพฺพํ, รตฺตินฺทิวํ โย สตตํ นิยุโตฺตฯ

๕๓. ‘‘กาลาคตญฺจ น หาเปติ อตฺถํ, โส เม มนาโป นิวิเส จ ตมฺหิ;
อโกฺกธโน มิตฺตวา จาควา จ, สีลูปปโนฺน อสโฐชุภูโตฯ

๕๔. ‘‘สงฺคาหโก สขิโล สณฺหวาโจ, มหตฺตปโตฺตปิ นิวาตวุตฺติ;
ตสฺมิํห โปเส วิปุลา ภวามิ, อูมิ สมุทฺทสฺส ยถาปิ วณฺณํฯ

๕๕. ‘‘โย จาปิ มิเตฺต อถ วา อมิเตฺต, เสเฎฺฐ สริเกฺข อถ วาปิ หีเน;
อตฺถํ จรนฺตํ อถ วา อนตฺถํ, อาวี รโห สงฺคหเมว วเตฺตฯ

๕๖. ‘‘วาจํ น วชฺชา ผรุสํ กทาจิ, มตสฺส ชีวสฺส จ ตสฺส โหมิ;
เอเตสํ โย อญฺญตรํ ลภิตฺวา, กนฺตา สิรี มชฺชติ อปฺปปโญฺญ;
ตํ ทิตฺตรูปํ วิสมํ จรนฺตํ, กรีสฐานํว วิวชฺชยามิฯ

๕๗.‘‘อตฺตนา กุรุเต ลกฺขิํ, อลกฺขิํ กุรุตตฺตนา;
น หิ ลกฺขิํ อลกฺขิํ วา, อโญฺญ อญฺญสฺส การโก’’ติฯ

เสฎฺฐิสฺส ปุจฺฉา โหติ, สิริยา วิสฺสชฺชนาฯ

ตตฺถ **ฑํสสรีสเป จา**ติ ฑํสา วุจฺจนฺติ ปิงฺคลมกฺขิกา, สพฺพาปิ วา มกฺขิกาชาติกา อิธ ‘‘ฑํสา’’ติ อธิเปฺปตาฯ **สรีสปา**ติ ทีฆชาติกาฯ ฑํสา จ สรีสปา จ ฑํสสรีสปา, ตสฺมิํ ฑํสสรีสเป สติฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – โย มหาเสฎฺฐิ สีเต วา อุเณฺห วา วาตาตเป วา ฑํสสรีสเป วา สติ เอเตหิ สีตาทีหิ ปีฬิยมาโนปิ เอตานิ เจว สีตาทีนิ ขุธญฺจ ปิปาสญฺจาติ สพฺพเมฺปตํ ปริสฺสยํ อภิภุยฺย อภิภวิตฺวา ติณํ วิย อคเณตฺวา รตฺตินฺทิวํ กสิวณิชฺชาทีสุ เจว ทานสีลาทีสุ จ สตตํ อตฺตโน กเมฺมสุ นิยุโตฺต อตฺตานํ โยเชตฺวา วตฺตติฯ

กาลาคตญฺจาติ กสิกาลาทีสุ กสิอาทีนิ ธนปริจฺจาคสีลรกฺขณธมฺมสฺสวนาทิกาเลสุ จ ธนปริจฺจชนาทิปฺปเภทํ ทิฎฺฐธมฺมสมฺปราเย สุขาวหํ อตฺถํ น หาเปติ, ยุตฺตปฺปยุตฺตกาเล กโรติเยว, โส มยฺหํ มนาโป ตสฺมิญฺจ ปุริเส อหํ นิวิสามีติฯ **อโกฺกธโน**ติ อธิวาสนขนฺติยา สมนฺนาคโตฯ **มิตฺตวา**ติ กลฺยาณมิเตฺตน สมนฺนาคโตฯ **จาควา**ติ ธนปริจฺจาคยุโตฺตฯ

สงฺคาหโกติ มิตฺตสงฺคหอามิสสงฺคหธมฺมสงฺคหานํ การโกฯ **สขิโล**ติ มุทุวาโจฯ **สณฺหวาโจ**ติ มธุรวจโนฯ **มหตฺตปโตฺตปิ นิวาตวุตฺตี**ติ มหนฺตํ ฐานํ วิปุลํ อิสฺสริยํ ปโตฺตปิ ยเสน อนุทฺธโต นีจวุตฺติ ปณฺฑิตานํ โอวาทกโร โหติฯ **ตสฺมิํห โปเส**ติ ตสฺมิํ อหํ ปุริเสฯ **วิปุลา ภวามี**ติ อขุทฺทกา โหมิฯ โส หิ มหติยา สิริยา ปทฎฺฐานํฯ **อูมิ สมุทฺทสฺส ยถาปิ วณฺณ**นฺติ ยถา นาม สมุทฺทสฺส วณฺณํ โอโลเกนฺตานํ อุปรูปริ อาคจฺฉมานา อูมิ วิปุลา วิย ขายติ, เอวมหํ ตสฺมิํ ปุคฺคเล วิปุลา โหมีติ ทีเปติฯ

อาวี รโหติ สมฺมุขา จ ปรมฺมุขา จฯ **สงฺคหเมว วเตฺต**ติ เอตสฺมึ มิตฺตาทิเภเท ปุคฺคเล จตุพฺพิธํ สงฺคหเมว วเตฺตติ ปวเตฺตติฯ

น วชฺชาติ โย กทาจิ กิสฺมิญฺจิ กาเล ผรุสวจนํ น วเทยฺย, มธุรวจโนว โหติฯ **มตสฺส ชีวสฺส จา**ติ ตสฺสาหํ ปุคฺคลสฺส มตสฺสปิ ชีวนฺตสฺสปิ ภตฺติกา โหมิ, อิธโลเกปิ ปรโลเกปิ ตาทิสเมว ภชามีติ ทเสฺสติฯ **เอเตสํ โย**ติ เอเตสํ สีตาภิภวนาทีนํ เหฏฺฐา วุตฺตคุณานํ โย ปุคฺคโล เอกมฺปิ คุณํ ลภิตฺวา ปมชฺชติ ปมุสฺสติ, ปุน นานุยุญฺชตีติ อโตฺถฯ **กนฺตา สิรี, กนฺตสิรึ, กนฺตํ สิริน**ฺติ ตโยปิ ปาฐา, เตสํ วเสน อยํ อตฺถโยชนา – โย ปุคฺคโล สิรึ ลภิตฺวา ‘‘กนฺตา เม สิริ ยถาฐาเน ฐิตา’’ติ เอเตสํ อญฺญตรํ คุณํ ปมชฺชติ, โย วา ปุคฺคโล กนฺตสิรึ ปิยสิรึ อิจฺฉโนฺต เอเตสํ คุณานํ อญฺญตรํ ลภิตฺวา ปมชฺชติ, โย วา ปุคฺคโล สิรึ ลภิตฺวา กนฺตํ มนาปํ สิรึ เอเตสํ คุณานํ อญฺญตรํ ปมชฺชติฯ **อปฺปปโญฺญ**ติ นิปฺปโญฺญฯ **ตํ ทิตฺตรูปํ วิสมํ จรนฺต**นฺติ ตํ อหํ ทิตฺตสภาวํ คพฺพิตสภาวํ กายทุจฺจริตาทิเภทํ วิสมํ จรนฺตํ สุจิชาติโก มนุโสฺส คูถกูปํ วิย ทูรโต วิวชฺชยามีติฯ

อโญฺญ อญฺญสฺส การโกติ เอวํ สเนฺต ลกฺขึ วา อลกฺขึ วา อโญฺญ ปุริโส อญฺญสฺส การโก นาม นตฺถิ, โย โกจิ อตฺตนา อตฺตโน ลกฺขึ วา อลกฺขึ วา กโรตีติฯ

เอวํ มหาสโตฺต เทวิยา วจนํ อภินนฺทิตฺวา ‘‘อิทํ อนุจฺฉิฏฺฐํ อาสนญฺจ สยนญฺจ ตุยฺหํเยว อนุจฺฉวิกํ, ปลฺลเงฺก จ สยเน จ นิสีท เจว นิปชฺช จา’’ติ อาหฯ สา ตตฺถ วสิตฺวา ปจฺจูสกาเล นิกฺขมิตฺวา จาตุมหาราชิกเทวโลกํ คนฺตฺวา อโนตตฺตทเห ปฐมํ นหายิฯ ตมฺปิ สยนํ สิริเทวตาย ปริภุตฺตภาวา สิริสยนํ นาม ชาตํฯ สิริสยนสฺส อยํ วํโส, อิมินา การเณน ยาวชฺชตนา ‘‘สิริสยน’’นฺติ วุจฺจติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สิริเทวี อุปฺปลวณฺณา อโหสิ, สุจิปริวารเสฏฺฐิ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สิริกาฬกณฺณิชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๓๘๓] ๘. กุกฺกุฏชาตกวณฺณนา

สุจิตฺตปตฺตฉทนาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตญฺหิ ภิกฺขุํ สตฺถา ‘‘กสฺมา อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘เอกํ อลงฺกตปฏิยตฺตํ อิตฺถึ ทิสฺวา กิเลสวเสน, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘ภิกฺขุ อิตฺถิโย นาม วเญฺจตฺวา อุปลาเปตฺวา อตฺตโน วสํ คตกาเล วินาสํ ปาเปนฺติ, โลลพิฬารี วิย โหนฺตี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต อรเญฺญ กุกฺกุฏโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา อเนกสตกุกฺกุฏปริวาโร อรเญฺญ วสติฯ ตสฺส อวิทูเร เอกา พิฬาริกาปิ วสติฯ สา ฐเปตฺวา โพธิสตฺตํ อวเสเส กุกฺกุเฏ อุปาเยน วเญฺจตฺวา ขาทิฯ โพธิสโตฺต ตสฺสา คหณํ น คจฺฉติฯ สา จิเนฺตสิ ‘‘อยํ กุกฺกุโฏ อติวิย สโฐ อมฺหากญฺจ สฐภาวํ อุปายกุสลภาวญฺจ น ชานาติ, อิมํ มยา ‘อหํ ภริยา เต ภวิสฺสามี’ติ อุปลาเปตฺวา อตฺตโน วสํ อาคตกาเล ขาทิตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ สา เตน นิสินฺนรุกฺขสฺส มูลํ คนฺตฺวา วณฺณสมฺภาสนปุพฺพงฺคมาย วาจาย ตํ ยาจมานา ปฐมํ คาถมาห –

๕๘. ‘‘สุจิตฺตปตฺตฉทน, ตมฺพจูฬ วิหงฺคม;
โอโรห ทุมสาขาย, มุธา ภริยา ภวามิ เต’’ติฯ

ตตฺถ **สุจิตฺตปตฺตฉทนา**ติ สุจิเตฺตหิ ปเตฺตหิ กตจฺฉทนฯ **มุธา**ติ วินา มูเลน น กิญฺจิ คเหตฺวา อหํ ภริยา เต ภวามิฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต ''อิมาย มม สเพฺพ ญาตกา ขาทิตา, อิทานิ มํ อุปลาเปตฺวา ขาทิตุกามา อโหสิ, อุโยฺยเชสฺสามิ น''นฺติ จิเนฺตตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๕๙. ''จตุปฺปที ตฺวํ กลฺยาณิ, ทฺวิปทาหํ มโนรเม;
มิคี ปกฺขี อสญฺญุตฺตา, อญฺญํ ปริเยส สามิก''นฺติฯ

ตตฺถ **มิคี**ติ พิฬาริํ สนฺธายาหฯ **อสญฺญุตฺตา**ติ ชยมฺปติกา ภวิตุํ อยุตฺตา อสมฺพนฺธา, นตฺถิ เตสํ อีทิโส สมฺพโนฺธติ ทีเปติฯ

ตํ สุตฺวา ตโต สา ''อยํ อติวิย สโฐ, เยน เกนจิ อุปาเยน วเญฺจตฺวา นํ ขาทิสฺสามี''ติ จิเนฺตตฺวา ตติยํ คาถมาห –

๖๐. ''โกมาริกา เต เหสฺสามิ, มญฺชุกา ปิยภาณินี;
วินฺท มํ อริเยน เวเทน, สาวย มํ ยทิจฺฉสี''ติฯ

ตตฺถ **โกมาริกา**ติ อหํ เอตฺตกํ กาลํ อญฺญํ ปุริสํ น ชานามิ, ตว โกมาริกา ภริยา ภวิสฺสามีติ วทติฯ **มญฺชุกา ปิยภาณินี**ติ ตว มธุรกถา ปิยภาณินีเยว ภวิสฺสามิฯ **วินฺท ม**นฺติ ปฏิลภ มํฯ **อริเยน เวเทนา**ติ สุนฺทเรน ปฏิลาเภนฯ อหมฺปิ หิ อิโต ปุเพฺพ ปุริสสมฺผสฺสํ น ชานามิ, ตฺวมฺปิ อิตฺถิสมฺผสฺสํ น ชานาสิ, อิติ ปกติยา พฺรหฺมจารี พฺรหฺมจาริน๎ มํ นิโทฺทเสน ลาเภน ลภฯ ยทิ มํ อิจฺฉสิ, อถ เม วจนํ น สทฺทหสิ, ทฺวาทสโยชนาย พาราณสิยา เภริํ จราเปตฺวา ''อยํ เม ทาสี''ติ สาวย, มํ อตฺตโน ทาสํ กตฺวา คณฺหาหีติ วทติฯ

ตโต โพธิสโตฺต ''อิมํ ตเชฺชตฺวา ปลาเปตุํ วฏฺฏตี''ติ จิเนฺตตฺวา จตุตฺถํ คาถมาห –

๖๑. ''กุณปาทินิ โลหิตเป, โจริ กุกฺกุฏโปถินิ;
น ตฺวํ อริเยน เวเทน, มมํ ภตฺตารมิจฺฉสี''ติฯ

ตตฺถ **น ตฺวํ อริเยนา**ติ ตฺวํ อริเยน พฺรหฺมจริยวาสลาเภน มํ ภตฺตารํ น อิจฺฉสิ, วเญฺจตฺวา ปน มํ ขาทิตุกามาสิ, นสฺส ปาเปติ ตํ ปลาเปสิฯ สา ปน ปลายิตฺวาว คตา, น ปุน โอโลเกตุมฺปิ วิสหิฯ

๖๒. ''เอวมฺปิ จตุรา นารี, ทิสฺวาน สธนํ นรํ;
เนนฺติ สณฺหาหิ วาจาหิ, พิฬารี วิย กุกฺกุฏํฯ

๖๓. ''โย จ อุปฺปติตํ อตฺถํ, น ขิปฺปมนุพุชฺฌติ;
อมิตฺตวสมเนฺวติ, ปจฺฉา จ อนุตปฺปติฯ

๖๔. ''โย จ อุปฺปติตํ อตฺถํ, ขิปฺปเมว นิโพธติ;
มุจฺจเต สตฺตุสมฺพาธา, กุกฺกุโฏว พิฬาริยา''ติฯ – อิมา อภิสมฺพุทฺธคาถา;

ตตฺถ **จตุรา**ติ จาตุริเยน สมนฺนาคตาฯ **นารี**ติ อิตฺถิโยฯ **เนนฺตี**ติ อตฺตโน วสํ อุปเนนฺติฯ **พิฬารี วิยา**ติ ยถา สา พิฬารี ตํ กุกฺกุฏํ เนตุํ วายมติ, เอวํ อญฺญาปิ นาริโย เนนฺติเยวฯ **อุปฺ**

ปติตํ อตฺถนฺติ อุปฺปนฺนํ กิญฺจิเทว อตฺถํฯ **น อนุพุชฺฌตี**ติ ยถาสภาเวน น ชานาติ, ปจฺฉา จ อนุตปฺปติฯ **กุกฺกุโฏวา**ติ ยถา โส ญาณสมฺปนฺโน กุกฺกุโฏ พิฬาริโต มุตฺโต, เอวํ สตฺตุสมฺพาธโต มุจฺจตีติ อตฺโถฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ตทา กุกฺกุฏราชา อหเมว อโหสินฺติฯ

กุกฺกุฏชาตกวณฺณนา อฏฺฐมาฯ

[๓๘๔] ๙. ธมฺมธชชาตกวณฺณนา

ธมฺมํ จรถ ญาตโยติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ กุหกภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตทา หิ สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, อยํ อิทาเนว กุหโก, ปุพฺเพปิ กุหโกเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต สกุณโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต สกุณสงฺฆปริวุโต สมุทฺทมชฺเฌ ทีปเก วสิฯ อเถกจฺเจ กาสิรฏฺฐวาสิโน วาณิชา ทิสากากํ คเหตฺวา นาวาย สมุทฺทํ ปกฺขนฺทึสุ, สมุทฺทมชฺเฌ นาวา ภิชฺชิฯ โส ทิสากาโก ตํ ทีปกํ คนฺตฺวา จินฺเตสิ ‘‘อยํ มหาสกุณสงฺโฆ, มยา กุหกกมฺมํ กตฺวา เอเตสํ อณฺฑกานิ เจว ฉาปเก จ วรํ วรํ ขาทิตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ โส โอตริตฺวา สกุณสงฺฆสฺส มชฺเฌ มุขํ วิวริตฺวา เอเกน ปาเทน ปถวิยํ อฏฺฐาสิฯ ‘‘โก นาม ตฺวํ, สามี’’ติ สกุเณหิ ปุฏฺโฐ ‘‘อหํ ธมฺมิโก นามา’’ติ อาหฯ ‘‘กสฺมา ปน เอเกน ปาเทน ฐิโตสี’’ติ? ‘‘มยา ทุติเย ปาเท นิกฺขิตฺเต ปถวี ธาเรตุํ น สโกฺกตี’’ติฯ ‘‘อถ กสฺมา มุขํ วิวริตฺวา ติฏฺฐสี’’ติ? ‘‘อหํ อญฺญํ อาหารํ น ขาทามิ, วาตเมว ขาทามี’’ติฯ เอวญฺจ ปน วตฺวา เต สกุเณ อามนฺเตตฺวา ‘‘โอวาทํ โว ทสฺสามิ, ตํ สุณาถา’’ติ เตสํ โอวาทวเสน ปฐมํ คาถมาห –

๖๕. ‘‘ธมฺมํ จรถ ญาตโย, ธมฺมํ จรถ ภทฺทํ โว;
ธมฺมจารี สุขํ เสติ, อสฺมึ โลเก ปรมฺหิ จา’’ติฯ

ตตฺถ ธมฺมํ จรถาติ กายสุจริตาทิเภทํ ธมฺมํ กโรถฯ **ญาตโย**ติ เต อาลปติฯ **ธมฺมํ จรถ ภทฺทํ โว**ติ เอกวารํ จริตฺวา มา โอสกฺกถ, ปุนปฺปุนํ จรถ, เอวํ ภทฺทํ โว ภวิสฺสติฯ **สุขํ เสตี**ติ เทสนาสีสเมตํ, ธมฺมจารี ปน สุขํ ติฏฺฐติ คจฺฉติ นิสีทติ เสติ, สพฺพิริยาปเถสุ สุขิโต โหตีติ ทีเปติฯ

สกุณา ‘‘อยํ กาโก โกหเญฺญน อณฺฑกานิ ขาทิตุํ เอวํ วทตี’’ติ อชานิตฺวา ตํ ทุสฺสีลํ วเณฺณนฺตา ทุติยํ คาถมาหํสุ –

๖๖. ‘‘ภทฺทโก วตยํ ปกฺขี, ทิโช ปรมธมฺมิโก;
เอกปาเทน ติฏฺฐนฺโต, ธมฺมเมวานุสาสตี’’ติฯ

ตตฺถ **ธมฺมเมวา**ติ สภาวเมวฯ **อนุสาสตี**ติ กเถสิฯ

สกุณา ตสฺส ทุสฺสีลสฺส สทฺทหิตฺวา ‘‘ตฺวํ กิร สามิ อญฺญํ โคจรํ น คณฺหสิ, วาตเมว ภกฺขสิ, เตน หิ อมฺหากํ อณฺฑกานิ จ ฉาปเก จ โอโลเกยฺยาสี’’ติ วตฺวา โคจราย คจฺฉนฺติฯ โส ปาโป เตสํ คตกาเล อณฺฑกานิ จ ฉาปเก จ กุจฺฉิปูรํ ขาทิตฺวา เตสํ อาคมนกาเล อุปสนฺตูปสนฺโต หุตฺวา มุขํ วิวริตฺวา เอเกน ปาเทน ติฏฺฐติฯ สกุณา อาคนฺตฺวา ปุตฺตเก อปสฺสนฺตา ‘‘โก นุ

โข ขาทตี’’ติ มหาสเทฺทน วิรวนฺติ, ‘‘อยํ กาโก ธมฺมิโก’’ติ ตสฺมึ อาสงฺกามตฺตมฺปิ น กโรนฺติฯ อเถกทิวสํ มหาสโตฺต จิเนฺตสิ ‘‘อิธ ปุเพฺพ โกจิ ปริปโนฺถ นตฺถิ, อิมสฺส อาคตกาลโต ปฎฺฐาย ชาโต, อิมํ ปริคฺคณฺหิตุํ วฎฺฎตี’’ติฯ โส สกุเณหิ สทฺธึ โคจราย คจฺฉโนฺต วิย หุตฺวา นิวตฺติตฺวา ปฎิจฺฉนฺนฎฺฐาเน อฎฺฐาสิฯ กาโกปิ ‘‘คตา สกุณา’’ติ นิราสโงฺก หุตฺวา อุฎฺฐาย คนฺตฺวา อณฺฑกานิ จ ฉาปเก จ ขาทิตฺวา ปุนาคนฺตฺวา มุขํ วิวริตฺวา เอเกน ปาเทน อฎฺฐาสิฯ

สกุณราชา สกุเณสุ อาคเตสุ สเพฺพ สนฺนิปาตาเปตฺวา ‘‘อหํ โว อชฺช ปุตฺตกานํ ปริปนฺถํ ปริคฺคณฺหโนฺต อิมํ ปาปกากํ ขาทนฺตํ อทฺทสํ, เอถ นํ คณฺหามา’’ติ สกุณสงฺฆํ อามเนฺตตฺวา ปริวาเรตฺวา ‘‘สเจ ปลายติ, คเณฺหยฺยาถ น’’นฺติ วตฺวา เสสคาถา อภาสิ –

๖๗. ‘‘นาสฺส สีลํ วิชานาถ, อนญฺญาย ปสํสถ;
ภุตฺวา อณฺฑญฺจ โปตญฺจ, ธโมฺม ธโมฺมติ ภาสติฯ

๖๘. ‘‘อญฺญํ ภณติ วาจาย, อญฺญํ กาเยน กุพฺพติ;
วาจาย โน จ กาเยน, น ตํ ธมฺมํ อธิฎฺฐิโตฯ

๖๙. ‘‘วาจาย สขิโล มโนวิทุโคฺค, ฉโนฺน กูปสโยว กณฺหสโปฺป;
ธมฺมธโช คามนิคมาสุ สาธุ, ทุชฺชาโน ปุริเสน พาลิเสนฯ

๗๐. ‘‘อิมํ ตุเณฺฑหิ ปเกฺขหิ, ปาทา จิมํ วิเหฐถ;
ฉวญฺหิมํ วินาเสถ, นายํ สํวาสนารโห’’ติฯ

ตตฺถ **นาสฺส สีล**นฺติ น อสฺส สีลํฯ **อนญฺญายา**ติ อชานิตฺวาฯ **ภุตฺวา**ติ ขาทิตฺวาฯ **วาจาย โน จ กาเยนา**ติ อยญฺหิ วจเนเนว ธมฺมํ จรติ, กาเยน ปน น กโรติฯ **น ตํ ธมฺมํ อธิฎฺฐิโต**ติ ตสฺมา ชานิตโพฺพ ยถายํ ธมฺมํ ภณติ, น ตํ อธิฎฺฐิโต, ตสฺมึ ธเมฺม น อธิฎฺฐิโตฯ **วาจาย สขิโล**ติ วจเนน มุทุฯ **มโนวิทุโคฺค**ติ มนสา วิทุโคฺค ทุปฺปเวโส วิสโมฯ **ฉโนฺน**ติ ยสฺมึ พิเล สยติ, เตน ฉโนฺนฯ **กูปสโย**ติ พิลาสโยฯ **ธมฺมธโช**ติ สุจริตธมฺมํ ธชํ กตฺวา วิจรเณน ธมฺมทฺธโชฯ **คามนิคมาสุ สาธู**ติ คาเมสุ จ นิคเมสุ จ สาธุ ภทฺทโก สมฺภาวิโตฯ **ทุชฺชาโน**ติ อยํ เอวรูโป ทุสฺสีโล ปฎิจฺฉนฺนกมฺมโนฺต พาลิเสน อญฺญาเณน ปุริเสน น สกฺกา ชานิตุํฯ **ปาทา จิม**นฺติ อตฺตโน อตฺตโน ปาเทน จ อิมํฯ **วิเหฐถา**ติ ปหรถ หนถฯ **ฉว**นฺติ ลามกํฯ **นาย**นฺติ อยํ อเมฺหหิ สทฺธึ เอกสฺมึ ฐาเน สํวาสํ น อรหตีติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา สกุณเชฎฺฐโก สยเมว ลงฺฆิตฺวา ตสฺส สีสํ ตุเณฺฑน ปหริ, อวเสสา สกุณา ตุณฺฑนขปาทปเกฺขหิ ปหรึสุฯ โส ตเตฺถว ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา กุหกกาโก อิทานิ กุหกภิกฺขุ อโหสิ, สกุณราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ธมฺมธชชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๓๘๕] ๑๐. นนฺทิยมิคราชชาตกวณฺณนา

สเจ พฺราหฺมณ คเจฺฉสีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ มาตุโปสกภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตญฺหิ สตฺถา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ คิหี โปเสสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘กึ เต โหนฺตี’’ติ วุเตฺต ‘‘มาตาปิตโร เม, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘สาธุ สาธุ ภิกฺขุ โปราณกปณฺฑิตานํ

วํสํ ปาเลสิ, โปราณกปณฺฑิตา หิ ติรจฺฉานโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวาปิ มาตาปิตูนํ ชีวิตํ อทํสู''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต โกสลรฏฺเฐ สาเกเต โกสลราเช รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต มิคโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต นนฺทิยมิโค นาม หุตฺวา สีลาจารสมฺปนฺโน มาตาปิตโร โปเสสิฯ ตทา โกสลราชา มิควิตฺตโกว อโหสิฯ โส ปน มนุสฺสานํ กสิกมฺมาทีนิ กาตุํ อทตฺวา มหาปริวาโร เทวสิกํ มิควํ คจฺฉติฯ มนุสฺสา สนฺนิปติตฺวา ''อยฺยา, อยํ ราชา อมฺหากํ กมฺมเจฺฉทํ กโรติ, ฆราวาโสปิ นสฺสติ, ยํนูน มยํ อชฺชุนวนํ อุยฺยานํ ปริกฺขิปิตฺวา ทฺวารํ โยเชตฺวา โปกฺขรณึ ขณิตฺวา ติณานิ อาโรเปตฺวา ทณฺฑมุคฺคราทิหตฺถา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา คุมฺเพ ปหรนฺตา มิเค นีหริตฺวา ปริวาเรตฺวา โครูปานิ วิย วชํ อุยฺยานํ ปเวเสตฺวา ทฺวารํ ปิทหิตฺวา รโญฺญ อาโรเจตฺวา อตฺตโน กมฺมํ กเรยฺยามา''ติ มนฺตยิํสุฯ ''อตฺเถโส อุปาโย''ติ สเพฺพ เอกจฺฉนฺทา หุตฺวา อุยฺยานํ สเชฺชตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา โยชนมตฺตฎฺฐานํ ปริกฺขิปิํสุฯ

ตสฺมิํ ขเณ นนฺทิโย เอกสฺมิํ ขุทฺทกคุเมฺพ มาตาปิตโร คเหตฺวา ภูมิยํ นิปนฺโน โหติฯ มนุสฺสา นานาผลกาวุธหตฺถา พาหุนา พาหุํ ปีเฬตฺวา ตํ คุมฺพํ ปริกฺขิปิํสุฯ อเถกเจฺจ มิเค โอโลเกนฺตา ตํ คุมฺพํ ปวิสิํสุฯ นนฺทิโย เต ทิสฺวา ''อชฺช มยา ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา มาตาปิตูนํ ชีวิตํ ทาตุํ วฎฺฎตี''ติ จิเนฺตตฺวา อุฎฺฐาย มาตาปิตโร วนฺทิตฺวา ''อมฺมตาต, อิเม มนุสฺสา อิมํ คุมฺพํ ปวิสิตฺวา อเมฺห ตโยปิ ปสฺสิสฺสนฺติ, ตุเมฺห เอเกน อุปาเยน ชีเวยฺยาถ, ชีวิตํ โว เสยฺโย, อหํ ตุมฺหากํ ชีวิตทานํ ทตฺวา มนุเสฺสหิ คุมฺพปริยเนฺต ฐตฺวา คุเมฺพ ปหฎมตฺตเยว นิกฺขมิสฺสามิ, อถ เต 'อิมสฺมิํ ขุทฺทกคุเมฺพ เอโกเยว มิโค ภวิสฺสตี'ติ มญฺญมานา คุมฺพํ น ปวิสิสฺสนฺติ, ตุเมฺห อปฺปมตฺตา โหถา''ติ มาตาปิตโร ขมาเปตฺวา คมนสโชฺช อฎฺฐาสิฯ โส มนุเสฺสหิ คุมฺพปริยเนฺต ฐตฺวา อุนฺนาเทตฺวา คุเมฺพ ปหฎมตฺตเยว ตโต นิกฺขมิฯ เต ''เอโกเวตฺถ มิโค ภวิสฺสตี''ติ คุมฺพํ น ปวิสิํสุฯ อถ นนฺทิโย คนฺตฺวา มิคานํ อนฺตรํ ปาวิสิฯ มนุสฺสา ปริวาเรตฺวา สเพฺพ มิเค อุยฺยานํ ปเวเสตฺวา ทฺวารํ ถเกตฺวา รโญฺญ อาโรเจตฺวา สกสกฎฺฐานานิ อคมํสุฯ

ตโต ปฎฺฐาย ราชา สยเมว คนฺตฺวา เอกํ มิคํ วิชฺฌิตฺวา ตํ คเหตฺวา เอหีติ เอกํ เปเสตฺวา อาหราเปสิฯ มิคา วารํ ฐปยิํสุ, ปตฺตวาโร มิโค เอกมเนฺต ติฎฺฐติ, ตํ วิชฺฌิตฺวา คณฺหนฺติฯ นนฺทิโย โปกฺขรณิยํ ปานียํ ปิวติ, ติณานิ ขาทติ, วาโร ปนสฺส น ตาว ปาปุณาติฯ อถ พหูนํ ทิวสานํ อจฺจเยน ตสฺส มาตาปิตโร ตํ ทฎฺฐุกามา หุตฺวา ''อมฺหากํ ปุตฺโต นนฺทิยมิคราชา นาคพโลถามสมฺปนฺโน, สเจ ชีวติ, อวสฺสํ วติํ ลงฺฆิตฺวา อมฺหากํ ทสฺสนตฺถาย อาคมิสฺสติ, สาสนมสฺส เปเสสฺสามา''ติ จิเนฺตตฺวา มคฺคสมีเป ฐตฺวา เอกํ พฺราหฺมณํ ทิสฺวา ''อยฺย, กหํ คจฺฉสี''ติ มานุสิกาย วาจาย ปุจฺฉิตฺวา ''สาเกต''นฺติ วุเตฺต ปุตฺตสฺส สาสนํ ปหิณนฺตา ปฐมํ คาถมาหํสุ –

๗๑. ''สเจ พฺราหฺมณ คเจฺฉสิ, สาเกเต อชฺชุนํ วนํ;
วชฺชาสิ นนฺทิยํ นาม, ปุตฺตํ อสฺมากโมรสํ;
มาตา ปิตา จ เต วุทฺธา, เต ตํ อิจฺฉนฺติ ปสฺสิตุ''นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – สเจ, ตฺวํ พฺราหฺมณ, สาเกตํ คจฺฉสิ, สาเกเต อชฺชุนวนํ นาม อุยฺยานํ อตฺถิ, ตตฺถ อมฺหากํ ปุตฺโต นนฺทิโย นาม มิโค อตฺถิ, ตํ วเทยฺยาสิ ''มาตาปิตโร เต วุฑฺฒา ยาว น มรนฺติ, ตาว ตํ ปสฺสิตุํ อิจฺฉนฺตี''ติฯ

โส ''สาธู''ติ สมฺปฎิจฺฉิตฺวา สาเกตํ คนฺตฺวา ปุนทิวเส อุยฺยานํ ปวิสิตฺวา ''นนฺทิยมิโค นาม กตโร''ติ ปุจฺฉิฯ มิโค อาคนฺตฺวา ตสฺส สมีเป ฐตฺวา ''อห''นฺติ อาหฯ พฺราหฺมโณ ตมตฺถํ

อาโรเจสิฯ นนฺทิโย ตํ สุตฺวา ‘‘คเจฺฉยฺยามหํ, พฺราหฺมณ, วตึ ลงฺฆิตฺวา โน น คเจฺฉยฺยํ, มยา ปน รโญฺญ สนฺตกํ นิวาปปานโภชนํ ภุตฺตํ, ตํ เม อิณฏฺฐาเน ฐิตํ, อิเมสญฺจ มิคานํ มเชฺฌ จิรวุโตฺถสฺมิ, ตสฺส เม รโญฺญ เจว เอเตสญฺจ โสตฺถิภาวํ อกตฺวา อตฺตโน พลํ อทเสฺสตฺวา คมนํ นาม น ยุตฺตํ, อตฺตโน วาเร ปน สมฺปเตฺต อหํ เอเตสํ โสตฺถิภาวํ กตฺวา สุขิโต อาคจฺฉิสฺสามี’’ติ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๗๒. ‘‘ภุตฺตา มยา นิวาปานิ, ราชิโน ปานโภชนํ;
ตํ ราชปิณฺฑํ อวโภตฺตุํ, นาหํ พฺราหฺมณ มุสฺสเหฯ

๗๓. ‘‘โอทหิสฺสามหํ ปสฺสํ, ขุรปฺปานิสฺส ราชิโน;
ตทาหํ สุขิโต มุโตฺต, อปิ ปเสฺสยฺย มาตร’’นฺติฯ

ตตฺถ **นิวาปานี**ติ เตสุ เตสุ ฐาเนสุ นิวุตฺตานิ นิวาปานิฯ **ปานโภชน**นฺติ ปานียญฺจ อวเสสติณญฺจฯ **ตํ ราชปิณฺฑ**นฺติ ตํ รโญฺญ สนฺตกํ สงฺกฑฺฒิตฺวา สโมธานกเฏฺฐน ปิณฺฑํฯ **อวโภตฺตุ**นฺติ ทุพฺภุตฺตํ ภุญฺชิตุํ ฯ รโญฺญ หิ กิจฺจํ อนิปฺผาเทโนฺต ตํ อวภุตฺตํ ภุญฺชติ นาม, สฺวาหํ เอวํ อวโภตฺตุํ น อุสฺสหามีติ วทติฯ **พฺราหฺมณ มุสฺสเห**ติ เจตฺถ **พฺราหฺมณา**ติ อาลปนํ, ม-กาโร ปทสนฺธิวเสน วุโตฺตฯ

โอทหิสฺสามหํ ปสฺสํ, ขุรปฺปานิสฺส ราชิโนติ อหํ, พฺราหฺมณ, อตฺตโน วาเร สมฺปเตฺต ขุรปฺปํ สนฺนยฺหิตฺวา อาคตสฺส รโญฺญ มิคยูถโต นิกฺขมิตฺวา เอกมเนฺต ฐตฺวา ‘‘มํ วิชฺฌ, มหาราชา’’ติ วตฺวา อตฺตโน มหาผาสุกปสฺสํ โอทหิสฺสามิ โอเฑฺฑสฺสามิฯ **สุขิโต มุโตฺต**ติ ตทา อหํ มรณภยา มุโตฺต สุขิโต นิทฺทุโกฺข รญฺญา อนุญฺญาโต อปิ นาม มาตรํ ปเสฺสยฺยนฺติฯ

ตํ สุตฺวา พฺราหฺมโณ ปกฺกามิฯ อปรภาเค ตสฺส วารทิวเส ราชา มหเนฺตน ปริวาเรน อุยฺยานํ อาคจฺฉิฯ มหาสโตฺต เอกมเนฺต อฏฺฐาสิฯ ราชา ‘‘มิคํ วิชฺฌิสฺสามี’’ติ ขุรปฺปํ สนฺนยฺหิฯ มหาสโตฺต ยถา อเญฺญ มรณภยตชฺชิตา ปลายนฺติ, เอวํ อปลายิตฺวา นิพฺภโย หุตฺวา เมตฺตํ ปุเรจาริกํ กตฺวา มหาผาสุกปสฺสํ โอทหิตฺวา นิจฺจโลว อฏฺฐาสิฯ ราชา ตสฺส เมตฺตานุภาเวน สรํ วิสฺสเชฺชตุํ นาสกฺขิฯ มหาสโตฺต ‘‘กึ, มหาราช, สรํ น มุเญฺจสิ, มุญฺจาหี’’ติ อาหฯ ‘‘น สโกฺกมิ, มิคราชา’’ติฯ ‘‘เตน หิ คุณวนฺตานํ คุณํ ชาน, มหาราชา’’ติฯ ตทา ราชา โพธิสเตฺต ปสีทิตฺวา ธนุํ ฉเฑฺฑตฺวา ‘‘อิมํ อจิตฺตกํ กลิงฺครกณฺฑมฺปิ ตาว ตว คุณํ ชานาติ, อหํ สจิตฺตโก มนุสฺสภูโตปิ ตว คุณํ น ชานามิ, มิคราช, มยฺหํ ขม, อภยํ เต ทมฺมี’’ติ อาหฯ ‘‘มหาราช, มยฺหํ ตาว อภยํ เทสิ, อยํ ปน อุยฺยาเน มิคคโณ กึ กริสฺสตี’’ติ? ‘‘เอตสฺสปิ อภยํ ทมฺมี’’ติฯ เอวํ มหาสโตฺต **นิโคฺรธชาตเก** (ชา. ๑.๑.๑๒) วุตฺตนเยเนว สเพฺพสํ อรเญฺญ มิคานํ อากาสคตสกุณานํ ชลจรมจฺฉานญฺจ อภยํ ทาเปตฺวา ราชานํ ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา ‘‘มหาราช, รญฺญา นาม อคติคมนํ ปหาย ทส ราชธเมฺม อโกเปเนฺตน ธเมฺมน สเมน รชฺชํ กาเรตุํ วฎฺฏตี’’ติฯ

‘‘ทานํ สีลํ ปริจฺจาคํ, อชฺชวํ มทฺทวํ ตปํ;
อโกฺกธํ อวิหิํสญฺจ, ขนฺติญฺจ อวิโรธนํฯ

‘‘อิเจฺจเต กุสเล ธเมฺม, ฐิเต ปสฺสามิ อตฺตนิ;
ตโต เม ชายเต ปีติ, โสมนสฺสญฺจนปฺปก’’นฺติฯ (ชา. ๒.๒๑.๑๗๖-๑๗๗) –

เอวํ วุเตฺต ราชธเมฺม คาถาพเนฺธเนว เทเสตฺวา กติปาหํ รโญฺญ สนฺติเก วสิตฺวา นคเร สพฺพสตฺตานํ อภยทานปกาสนตฺถํ สุวณฺณเภริํ จราเปตฺวา ‘‘อปฺปมโตฺต โหหิ, มหาราชา’’ติ

วตฺวา มาตาปิตูนํ ทสฺสนตฺถาย คโตฯ

> **๗๔**. ‘‘มิคราชา ปุเร อาสึ, โกสลสฺส นิเกตเน;
> นนฺทิโย นาม นาเมน, อภิรูโป จตุปฺปโทฯ

> **๗๕**. ‘‘ตํ มํ วธิตุมาคจฺฉิ, ทายสฺมึ อชฺชุเน วเน;
> ธนุํ อารชฺชํ กตฺวาน, อุสุํ สนฺนยฺห โกสโลฯ

> **๗๖**. ‘‘ตสฺสาหํ โอทหึ ปสฺสํ, ขุรปฺปานิสฺส ราชิโน;
> ตทาหํ สุขิโต มุตฺโต, มาตรํ ทฏฺฐุมาคโต’’ติฯ –

อิมา ติโสฺส อภิสมฺพุทฺธคาถา โหนฺติฯ

ตตฺถ **โกสลสฺส นิเกตเน**ติ โกสลสฺส รโญฺญ นิเกตเน วสนฏฺฐาเน, ตสฺส สนฺติเก อรญฺญสฺมินฺติ อโตฺถฯ **ทายสฺมิ**นฺติ มิคานํ วสนตฺถาย ทินฺนอุยฺยาเนฯ **อารชฺชํ กตฺวานา**ติ ชิยาย สทฺธึ เอกโต กตฺวา , อาโรเปตฺวาติ อโตฺถฯ **สนฺนยฺหา**ติ สนฺนยฺหิตฺวา โยเชตฺวาฯ **โอทหิ**นฺติ โอเฑฺฑสึฯ **มาตรํ ทฏฺฐุมาคโต**ติ เทสนาสีสเมตํ, รโญฺญ ธมฺมํ เทเสตฺวา สพฺพสตฺตานํ อภยตฺถาย สุวณฺณเภรึ จราเปตฺวา มาตาปิตโร ทฏฺฐุํ อาคโตสฺมีติ อโตฺถฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน มาตุโปสกภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ตทา มาตาปิตโร มหาราชกุลานิ อเหสุํ, พฺราหฺมโณ สาริปุโตฺต, ราชา อานโนฺท, นนฺทิยมิคราชา ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

นนฺทิยมิคราชชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

อวาริยวโคฺค ปฐโมฯ

๒. ขรปุตฺตวโคฺค

[๓๘๖] ๑. ขรปุตฺตชาตกวณฺณนา

สจฺจํ กิเรวมาหํสูติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ปุราณทุติยิกาปโลภนํ อารพฺภ กเถสิฯ ตญฺหิ ภิกฺขุํ สตฺถา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘เกน อุกฺกณฺฐาปิโตสี’’ติ วตฺวา ‘‘ปุราณทุติยิกายา’’ติ วุเตฺต ‘‘ภิกฺขุ อยํ เต อิตฺถี อนตฺถการิกา, ปุเพฺพปิ ตฺวํ อิมํ นิสฺสาย อคฺคึ ปวิสิตฺวา มรโนฺต ปณฺฑิเต นิสฺสาย ชีวิตํ ลภี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ เสนเก นาม รเญฺญ รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต สกฺกตฺตํ กาเรสิฯ ตทา เสนกสฺส รโญฺญ เอเกน นาคราเชน สทฺธึ มิตฺตภาโว โหติฯ โส กิร นาคราชา นาคภวนา นิกฺขมิตฺวา ถเล โคจรํ คณฺหโนฺต จรติฯ อถ นํ คามทารกา ทิสฺวา ‘‘สโปฺป อย’’นฺติ เลฑฺฑุทณฺฑาทีหิ ปหรึสุฯ อถ ราชา อุยฺยานํ กีฬิตุํ คจฺฉโนฺต ทิสฺวา ‘‘กึ เอเต ทารกา กโรนฺตี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘เอกํ สปฺปํ ปหรนฺตี’’ติ สุตฺวา ‘‘ปหริตุํ มา เทถ, ปลาเปถ เน’’ติ ปลาเปสิฯ นาคราชา ชีวิตํ ลภิตฺวา นาคภวนํ คนฺตฺวา พหูนิ รตนานิ อาทาย อฑฺฒรตฺตสมเย รโญฺญ สยนฆรํ ปวิสิตฺวา ตานิ รตนานิ ทตฺวา ‘‘มหาราช, มยา ตุเมฺห นิสฺสาย ชีวิตํ ลทฺธ’’นฺติ รญฺญา สทฺธึ มิตฺตภาวํ กตฺวา ปุนปฺปุนํ คนฺตฺวา ราชานํ ปสฺสติฯ โส อตฺตโน นาคมาณวิกาสุ เอกํ กาเมสุ อติตฺตํ นา

คมาณวิกํ รกฺขณตฺถาย รโญฺญ สนฺติเก ฐเปตฺวา ‘‘ยทา เอตํ น ปสฺสสิ, ตทา อิมํ มนฺตํ ปริวเตฺตยฺยาสี’’ติ ตสฺส เอกํ มนฺตํ อทาสิฯ

โส เอกทิวสํ อุยฺยานํ คนฺตฺวา นาคมาณวิกาย สทฺธิํ โปกฺขรณิยํ อุทกกีฬํ กีฬิฯ นาคมาณวิกา เอกํ อุทกสปฺปํ ทิสฺวา อตฺตภาวํ วิชหิตฺวา เตน สทฺธิํ อสทฺธมฺมํ ปฏิเสวิฯ ราชา ตํ อปสฺสโนฺต ‘‘กหํ นุ โข คตา’’ติ มนฺตํ ปริวเตฺตตฺวา อนาจารํ กโรนฺติํ ทิสฺวา เวฬุเปสิกาย ปหริฯ สา กุชฺฌิตฺวา ตโต นาคภวนํ คนฺตฺวา ‘‘กสฺมา อาคตาสี’’ติ ปุฏฺฐา ‘‘ตุมฺหากํ สหาโย มํ อตฺตโน วจนํ อคณฺหนฺติํ ปิฏฺฐิยํ ปหรี’’ติ ปหารํ ทเสฺสสิฯ นาคราชา ตถโต อชานิตฺวาว จตฺตาโร นาคมาณวเก อามเนฺตตฺวา ‘‘คจฺฉถ, เสนกสฺส สยนฆรํ ปวิสิตฺวา นาสวาเตน ตํ ภุสํ วิย วิทฺธํเสถา’’ติ เปเสสิฯ เต คนฺตฺวา รโญฺญ สิริสยเน นิปนฺนกาเล คพฺภํ ปวิสิํสุฯ เตสํ ปวิสนเวลายเมว ราชา เทวิํ อาห – ‘‘ชานาสิ นุ โข ภเทฺท, นาคมาณวิกาย คตฏฺฐาน’’นฺติ? ‘‘น ชานามิ, เทวา’’ติฯ ‘‘อชฺช สา อมฺหากํ โปกฺขรณิยํ กีฬนกาเล อตฺตภาวํ วิชหิตฺวา เอเกน อุทกสเปฺปน สทฺธิํ อนาจารํ อกาสิ, อถ นํ อหํ ‘เอวํ มา กรี’ติ สิกฺขาปนตฺถาย เวฬุเปสิกาย ปหริํ, สา ‘นาคภวนํ คนฺตฺวา สหายสฺส เม อญฺญํ กิญฺจิ กเถตฺวา เมตฺติํ ภิเนฺทยฺยา’ติ เม ภยํ อุปฺปชฺชตี’’ติฯ ตํ สุตฺวา นาคมาณวกา ตโตว นิวตฺติตฺวา นาคภวนํ คนฺตฺวา นาคราชสฺส ตมตฺถํ อาโรเจสุํฯ โส สํเวคปฺปโตฺต หุตฺวา ตงฺขณเญฺญว รโญฺญ สยนฆรํ อาคนฺตฺวา ตมตฺถํ อาจิกฺขิตฺวา ขมาเปตฺวา ‘‘อิทํ เม ทณฺฑกมฺม’’นฺติ สพฺพรุตชานนํ นาม มนฺตํ ทตฺวา ‘‘อยํ, มหาราช, อนโคฺฆ มโนฺต, สเจ อิมํ มนฺตํ อญฺญสฺส ทเทยฺยาสิ, ทตฺวาว อคฺคิํ ปวิสิตฺวา มเรยฺยาสี’’ติ อาหฯ ราชา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ โส ตโต ปฏฺฐาย กิปิลฺลิกานมฺปิ สทฺทํ ชานาติฯ

ตเสฺสกทิวสํ มหาตเล นิสีทิตฺวา มธุผาณิเตหิ ขาทนียํ ขาทนฺตสฺส เอกํ มธุพินฺทุ จ ผาณิตพินฺทุ จ ปูวขณฺฑญฺจ ภูมิยํ ปติฯ เอกา กิปิลฺลิกา ตํ ทิสฺวา ‘‘รโญฺญ มหาตเล มธุจาฏิ ภินฺนา, ผาณิตสกฏํ ปูวสกฏํ นิกฺกุชฺชิตํ, มธุผาณิตญฺจ ปูวญฺจ ขาทถา’’ติ วิรวนฺตี วิจรติฯ อถ ราชา ตสฺสา รวํ สุตฺวา หสิฯ รโญฺญ สมีเป ฐิตา เทวี ‘‘กิํ นุ โข ทิสฺวา ราชา หสี’’ติ จิเนฺตสิฯ ตสฺมิํ ขาทนียํ ขาทิตฺวา นฺหตฺวา ปลฺลเงฺก นิสิเนฺน เอกํ มกฺขิกํ สามิโก ‘‘เอหิ ภเทฺท, กิเลสรติยา รมิสฺสามา’’ติ อาหฯ อถ นํ สา ‘‘อธิวาเสหิ ตาว สามิ, อิทานิ รโญฺญ คเนฺธ อาหริสฺสนฺติ, ตสฺส วิลิมฺปนฺตสฺส ปาทมูเล คนฺธจุณฺณํ ปติสฺสติ, อหํ ตตฺถ วเฏฺฏตฺวา สุคนฺธา ภวิสฺสามิ, ตโต รโญฺญ ปิฏฺฐิยํ นิปชฺชิตฺวา รมิสฺสามา’’ติ อาหฯ ราชา ตมฺปิ สทฺทํ สุตฺวา หสิฯ เทวีปิ ‘‘กิํ นุ โข ทิสฺวา หสี’’ติ ปุน จิเนฺตสิฯ ปุน รโญฺญ สายมาสํ ภุญฺชนฺตสฺส เอกํ ภตฺตสิตฺถํ ภูมิยํ ปติฯ กิปิลฺลิกา ‘‘ราชกุเล ภตฺตสกฏํ ภคฺคํ, ภตฺตํ ภุญฺชถา’’ติ วิรวิฯ ตํ สุตฺวา ราชา ปุนปิ หสิฯ เทวี สุวณฺณกฏจฺฉุํ คเหตฺวา ราชานํ ปริวิสนฺตี ‘‘มํ นุ โข ทิสฺวา ราชา หสตี’’ติ วิตเกฺกสิฯ

สา รญฺญา สทฺธิํ สยนํ อารุยฺห นิปชฺชนกาเล ‘‘กิํการณา เทว, หสี’’ติ ปุจฺฉิฯ โส ‘‘กิํ เตมม หสิตการเณนา’’ติ วตฺวา ปุนปฺปุนํ นิพโทฺธ กเถสิฯ อถ นํ สา ‘‘ตุมฺหากํ ชานนมนฺตํ มยฺหํ เทถา’’ติ วตฺวา ‘‘น สกฺกา ทาตุ’’นฺติ ปฏิกฺขิตฺตาปิ ปุนปฺปุนํ นิพนฺธิ ฯ ราชา ‘‘สจาหํ อิมํ มนฺตํ ตุยฺหํ ทสฺสามิ, มริสฺสามี’’ติ อาหฯ ‘‘มรโนฺตปิ มยฺหํ เทหิ, เทวา’’ติฯ ราชา มาตุคามวสิโก หุตฺวา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ‘‘อิมิสฺสา มนฺตํ ทตฺวา อคฺคิํ ปวิสิสฺสามี’’ติ รเถน อุยฺยานํ ปายาสิฯ

ตสฺมิํ ขเณ สโกฺก โลกํ โอโลเกโนฺต อิมํ การณํ ทิสฺวา ‘‘อยํ พาลราชา มาตุคามํ นิสฺสาย ‘อคฺคิํ ปวิสิสฺสามี’ติ คจฺฉติ, ชีวิตมสฺส ทสฺสามี’’ติ สุชํ อสุรกญฺญํ อาทาย พาราณสิํ อาคนฺตฺวา ตํ อชิกํ กตฺวา อตฺตนา อโช หุตฺวา ‘‘มหาชโน มา ปสฺสตู’’ติ อธิฏฺฐาย รโญฺญ รถสฺส ปุรโต อโหสิฯ ตํ ราชา เจว รเถ ยุตฺตสินฺธวา จ ปสฺสนฺติ, อโญฺญ โกจิ น ปสฺสติฯ อโช กถาสมุฏฺ

ฐาปนตฺถํ รถปุรโต อธิกาย สทฺธึ เมถุนํ ธมฺมํ ปฏิเสวโนฺต วิย อโหสิฯ ตเมโก รเถ ยุตฺตสินฺธโว ทิสฺวา ‘‘สมฺม อชราช, มยํ ปุเพฺพ ‘อชา กิร พาลา อหิริกา’ติ อสฺสุมฺห, น จ ตํ ปสฺสิมฺห, ตฺวํ ปน รโห ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐาเน กตฺตพฺพํ อนาจารํ อมฺหากํ เอตฺตกานํ ปสฺสนฺตานเญฺญว กโรสิ, น ลชฺชสิ, ตํ โน ปุเพฺพ สุตํ อิมินา ทิเฏฺฐน สเมตี’’ติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๗๗.‘‘สจฺจํ กิเรวมาหํสุ, วสฺตํ พาโลติ ปณฺฑิตา;
ปสฺส พาโล รโหกมฺมํ, อาวิกุพฺพํ น พุชฺฌตี’’ติฯ

ตตฺถ **วสฺต**นฺติ อชํฯ **ปณฺฑิตา**ติ ญาณสมฺปนฺนา ตํ พาโลติ วทนฺติ, สจฺจํ กิร วทนฺติฯ **ปสฺสา**ติ อาลปนํ, ปสฺสถาหิ อโตฺถฯ **น พุชฺฌตี**ติ เอวํ กาตุํ อยุตฺตนฺติ น ชานาติฯ

ตํ สุตฺวา อโช เทฺว คาถา อภาสิ –

๗๘.‘‘ตฺวํ โขปิ สมฺม พาโลสิ, ขรปุตฺต วิชานหิ;
รชฺชุยา หิ ปริกฺขิโตฺต, วโงฺกโฎฺฐ โอหิโตมุโขฯ

๗๙.‘‘อปรมฺปิ สมฺม เต พาลฺยํ, โย มุโตฺต น ปลายสิ;
โส จ พาลตโร สมฺม, ยํ ตฺวํ วหติ เสนก’’นฺติฯ

ตตฺถ **ตฺวํ โขปิ สมฺมา**ติ สมฺม สินฺธว มยาปิ โข ตฺวํ พาลตโรฯ **ขรปุตฺตา**ติ โส กิร คทฺรภสฺส ชาตโก, เตน ตํ เอวมาหฯ **วิชานหี**ติ อหเมว พาโลติ เอวํ ชานาหิฯ **ปริกฺขิโตฺต**ติ ยุเคน สทฺธึ คีวาย ปริกฺขิโตฺตฯ **วโงฺกโฎฺฐ**ติ วงฺกโอโฎฺฐฯ **โอหิโตมุโข**ติ มุขพนฺธเนน ปิหิตมุโขฯ **โย มุโตฺต น ปลายสี**ติ โย ตฺวํ รถโต มุโตฺต สมาโน มุตฺตกาเล ปลายิตฺวา อรญฺญํ น ปวิสสิ, ตํ เต อปลายนํ อปรมฺปิ พาลฺยํ , **โส จ พาลตโร**ติ ยํ ตฺวํ เสนกํ วหสิ, โส เสนโก ตยาปิ พาลตโรฯ

ราชา เตสํ อุภินฺนมฺปิ กถํ ชานาติ, ตสฺมา ตํ สุณโนฺต สณิกํ รถํ เปเสสิฯ สินฺธโวปิ ตสฺส กถํ สุตฺวา ปุน จตุตฺถํ คาถมาห –

๘๐. ‘‘ยํ นุ สมฺม อหํ พาโล, อชราช วิชานหิ;
อถ เกน เสนโก พาโล, ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต’’ติฯ

ตตฺถ **ย**นฺติ กรณเตฺถ ปจฺจตฺตวจนํฯ **นู**ติ อนุสฺสวเตฺถ นิปาโตฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – สมฺม อชราช, เยน ตาว ติรจฺฉานคตเตฺตน การเณน อหํ พาโล, ตํ ตฺวํ การณํ ชานาหิ, สกฺกา เอตํ ตยา ญาตุํ, อหญฺหิ ติรจฺฉานคตตฺตาว พาโล, ตสฺมา มํ ขรปุตฺตาติอาทีนิ วทโนฺต สุฎฺฐุ วทสิ, อยํ ปน เสนโก ราชา เกน การเณน พาโล, ตํ เม การณํ ปุจฺฉิโต อกฺขาหีติฯ

ตํ สุตฺวา อโช อาจิกฺขโนฺต ปญฺจมํ คาถมาห –

๘๑. ‘‘อุตฺตมตฺถํ ลภิตฺวาน, ภริยาย โย ปทสฺสติ;
เตน ชหิสฺสตตฺตานํ, สา เจวสฺส น เหสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **อุตฺตมตฺถ**นฺติ สพฺพรุตชานนมนฺตํฯ **เตนา**ติ ตสฺสา มนฺตปฺปทานสงฺขาเตน การเณน ตํ ทตฺวา อคฺคึ ปวิสโนฺต อตฺตานญฺจ ชหิสฺสติ, สา จสฺส ภริยา น ภวิสฺสติ, ตสฺมา เอส ตยาปิ พาลตโร, โย ลทฺธํ ยสํ รกฺขิตุํ น สโกฺกตีติฯ

ราชา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ''อชราช, อมฺหากํ โสตฺถึ กโรโนฺตปิ ตฺวเญฺญว กริสฺสสิ, กเถหิ ตาว โน กตฺตพฺพยุตฺตก''นฺติ อาหฯ อถ นํ อชราชา ''มหาราช, อิเมสํ สตฺตานํ อตฺตนา อโญฺญ ปิยตโร นาม นตฺถิ, เอกํ ปิยภณฺฑํ นิสฺสาย อตฺตานํ นาเสตุํ ลทฺธยสํ ปหาตุํ น วฏฺฏ ตี''ติ วตฺวา ฉฏฺฐํ คาถมาห –

๘๒. ''น เว ปิยเมฺมติ ชนินฺท ตาทิโส, อตฺตํ นิรํกตฺวา ปิยานิ เสวติ;
อตฺตาว เสโยฺย ปรมา จ เสโยฺย, ลพฺภา ปิยา โอจิตเตฺถน ปจฺฉา''ติฯ

ตตฺถ **ปิยเมฺม**ติ ปิยํ เม, อยเมว วา ปาโฐฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ชนินฺท, ตาทิโส ตุมฺหาทิโส ยสมหเตฺต ฐิโต ปุคฺคโล เอกํ ปิยภณฺฑํ นิสฺสาย ''อิทํ ปิยํ เม''ติ อตฺตํ นิรํกตฺวา อตฺตานํ ฉเฑฺฑตฺวา ตานิ ปิยานิ น เสวเตวฯ กิํการณา? **อตฺตาว เสโยฺย ปรมา จ เสโยฺย**ติ, ยสฺมา สตคุเณน สหสฺสคุเณน อตฺตาว เสโยฺย วโร อุตฺตโม, ปรมา จ เสโยฺย, ปรมา อุตฺตมาปิ อญฺญสฺมา ปิยภณฺฑาติ อโตฺถฯ เอตฺถ หิ จ-กาโร ปิ-การเตฺถ นิปาโตติ ทฎฺฐโพฺพฯ **ลพฺภา ปิยา โอจิตเตฺถน ปจฺฉา**ติ โอจิตเตฺถน วฑฺฒิตเตฺถน ยสสมฺปเนฺนน ปุริเสน ปจฺฉา ปิยา นาม สกฺกา ลทฺธุํ, น ตสฺสา การณา อตฺตา นาเสตโพฺพติฯ

เอวํ มหาสโตฺต รโญฺญ โอวาทํ อทาสิฯ ราชา ตุสฺสิตฺวา ''อชราช, กุโต อาคโตสี''ติ ปุจฺฉิฯ สโกฺก อหํ, มหาราช, ตว อนุกมฺปาย ตํ มรณา โมเจตุํ อาคโตมฺหีติฯ เทวราช, อหํ เอ ติสฺสา ''มนฺตํ ทสฺสามี''ติ อวจํ, อิทานิ ''กิํ กโรมี''ติ? ''มหาราช, ตุมฺหากํ อุภินฺนมฺปิ วินาเสน กิจฺจํ นตฺถิ, 'สิปฺปสฺส อุปจาโร'ติ วตฺวา เอตํ กติปเย ปหาเร ปหราเปหิ, อิมินา อุปาเยน น คณฺหิสฺสตี''ติฯ ราชา ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ มหาสโตฺต รโญฺญ โอวาทํ ทตฺวา สกฎฺฐานเมว คโตฯ ราชา อุยฺยานํ คนฺตฺวา เทวิํ ปโกฺกสาเปตฺวา อาห ''คณฺหิสฺสสิ ภเทฺท, มนฺต''นฺติ? ''อาม, เทวา''ติฯ ''เตน หิ อุปจารํ กโรมี''ติฯ ''โก อุปจาโร''ติ? ''ปิฎฺฐิยํ ปหารสเต ปวตฺตมาเน สทฺทํ กาตุํ น วฎฺฎตี''ติฯ สา มนฺตโลเภน ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ ราชา โจรฆาตเก ปโกฺกสาเปตฺวา กสา คาหาเปตฺวา อุโภสุ ปเสฺสสุ ปหราเปสิฯ สา เทฺว ตโย ปหาเร อธิวาเสตฺวา ตโต ปรํ ''น เม มเนฺตน อโตฺถ''ติ รวิฯ อถ นํ ราชา ''ตฺวํ มํ มาเรตฺวา มนฺตํ คณฺหิตุกามาสี''ติ ปิฎฺฐิยํ นิจฺจมฺมํ กาเรตฺวา วิสฺสชฺชาเปสิฯ สา ตโต ปฎฺฐาย ปุน กเถตุํ นาสกฺขิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิฯ ตทา ราชา อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ อโหสิ, เทวี ปุราณทุติยิกา, อโสฺส สาริปุโตฺต, สโกฺก ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

ขรปุตฺตชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๓๘๗] ๒. สูจิชาตกวณฺณนา

อกกฺกสํ อผรุสนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ปญฺญาปารมิํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ **มหาอุมงฺคชาตเก** (ชา. ๒.๒๒.๕๙๐ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ ตทา ปน สตฺถา ภิกฺขู อามเนฺตตฺวา ''น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ ตถาคโต ปญฺญวา อุปายกุสโลเยวา''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต กาสิรเฎฺฐ กมฺมารกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ปริโยทาตสิโปฺป อโหสิฯ มาตาปิตโร ปนสฺส ทลิทฺทา, เตสํ คามโต อวิทูเร อโญฺญ สหสฺสกุฎิโก กมฺมารคาโมฯ ตตฺถ กมฺมารสหสฺสเชฎฺฐโก กมฺมาโร ราชวลฺลโภ อโฑฺฒ มหทฺธโน, ตเสฺสกา ธีตา อโหสิ อุตฺตมรูปธรา เทวจฺฉราปฏิภาคา ชนปทกลฺ

ยาณิลกฺขเณหิ สมนฺนาคตาฯ สามนฺตคาเมสุ มนุสฺสา วาสิผรสุผาลปาจนาทิการาปนตฺถาย ตํ คามํ คนฺตฺวา เยภุยฺเยน ตํ กุมาริกํ ปสฺสนฺติ, เต อตฺตโน อตฺตโน คามํ คนฺตฺวา นิสินฺนฏฺฐานาทีสุ ตสฺสา รูปํ วเณฺณนฺติฯ โพธิสโตฺต ตํ สุตฺวา สวนสํสเคฺคน พชฺฌิตฺวา ‘‘ปาทปริจาริกํ นํ กริสฺสามี’’ติ อุตฺตมชาติกํ อยํ คเหตฺวา เอกํ สุขุมํ ฆนํ สูจิํ กตฺวา ปาเส วิชฺฌิตฺวา อุทเก อุปฺปิลาเปตฺวา อปรมฺปิ ตถารูปเมว ตสฺสา โกสกํ กตฺวา ปาเส วิชฺฌิฯ อิมินา นิยาเมน ตสฺสา สตฺต โกสเก อกาสิ, ‘‘กถํ อกาสี’’ติ น วตฺตพฺพํฯ โพธิสตฺตานญฺหิ ญาณมหนฺตตาย กรณํ สมิชฺฌติ เยวฯ โส ตํ สูจิํ นาฬิกาย ปกฺขิปิตฺวา โอวฏฺฏิกาย กตฺวา ตํ คามํ คนฺตฺวา กมฺมารเชฏฺฐกสฺส วสนวีถิํ ปุจฺฉิตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา ทฺวาเร ฐตฺวา ‘‘โก มม หตฺถโต เอวรูปํ นาม สูจิํ มูเลน กิณิตุํ อิจฺฉตี’’ติ สูจิํ วเณฺณโนฺต เชฏฺฐกกมฺมารสฺส ฆรทฺวารสมีเป ฐตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๘๓. ‘‘อกกฺกสํ อผรุสํ, ขรโธตํ สุปาสิยํ;
สุขุมํ ติขิณคฺคญฺจ, โก สูจิํ เกตุมิจฺฉตี’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – มม ปฏลสฺส วา ติลกสฺส วา โอธิโน วา อภาเวน **อกกฺกสํ,** สุมฏฺฐตาย **อผรุสํ,** ขเรน ปาสาเณน โธตตฺตา **ขรโธตํ,** สุนฺทเรน สุวิเทฺธน ปาเสน สมนฺนาคตตฺตา **สุปาสิยํ** , สณฺหตาย **สุขุมํ,** อคฺคสฺส ติขิณตาย **ติขิณคฺคํ** สูจิํ มม หตฺถโต มูลํ ทตฺวา โก กิณิตุํ อิจฺฉตีติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ปุนปิ ตํ วเณฺณโนฺต ทุติยํ คาถมาห –

๘๔. ‘‘สุมชฺชญฺจ สุปาสญฺจ, อนุปุพฺพํ สุวฏฺฏิตํ;
ฆนฆาติมํ ปฏิถทฺธํ, โก สูจิํ เกตุมิจฺฉตี’’ติฯ

ตตฺถ **สุมชฺชญฺจา**ติ กุรุวินฺทกจุเณฺณน สุฏฺฐุ มชฺชิตํฯ **สุปาสญฺจา**ติ สเณฺหน ปาสเวธเกน วิทฺธตฺตา สุนฺทรปาสํฯ **ฆนฆาติม**นฺติ ยา ฆาติยมานา อธิกรณิํ อนุปวิสติ, อยํ ‘‘ฆนฆาติมา’’ติ วุจฺจติ, ตาทิสินฺติ อโตฺถฯ **ปฏิถทฺธ**นฺติ ถทฺธํ อมุทุกํฯ

ตสฺมิํ ขเณ สา กุมาริกา ภุตฺตปาตราสํ ปิตรํ ทรถปฏิปฺปสฺสมฺภนตฺถํ จูฬสยเน นิปนฺนํ ตาลวเณฺฏน พีชยมานา โพธิสตฺตสฺส มธุรสทฺทํ สุตฺวา อลฺลมํสปิเณฺฑน หทเย ปหฏา วิย ฆฏสหเสฺสน นิพฺพาปิตทรถา วิย หุตฺวา ‘‘โก นุ โข เอส อติมธุเรน สเทฺทน กมฺมารานํ วสนคาเม สูจิํ วิกฺกิณาติ, เกน นุ โข กเมฺมน อาคโต, ชานิสฺสามิ น’’นฺติ ตาลวณฺฎํ ฐเปตฺวา เคหา นิกฺขมฺม พหิอาฬินฺทเก ฐตฺวา เตน สทฺธิํ กเถสิฯ โพธิสตฺตานญฺหิ ปตฺถิตํ นาม สมิชฺฌติ, โส หิ ตสฺสาเยวตฺถาย ตํ คามํ อาคโตฯ สา จ เตน สทฺธิํ กเถนฺตี ‘‘มาณว, สกลรฏฺฐวาสิโน สูจิอาทีนํ อตฺถาย อิมํ คามํ อาคจฺฉนฺติ, ตฺวํ พาลตาย กมฺมารคาเม สูจิํ วิกฺกิณิตุํ อิจฺฉสิ, สเจปิ ทิวสํ สูจิยาวณฺณํ ภาสิสฺสสิ, น เต โกจิ หตฺถโต สูจิํ คณฺหิสฺสติ, สเจ ตฺวํ มูลํ ลทฺธุํ อิจฺฉสิ, อญฺญํ คามํ ยาหี’’ติ วตฺวา เทฺว คาถา อภาสิ –

๘๔. ‘‘อิโตทานิ ปตายนฺติ, สูจิโย พฬิสานิ จ;
โกยํ กมฺมารคามสฺมิํ, สูจิํ วิเกฺกตุมิจฺฉติฯ

๘๕. ‘‘อิโต สตฺถานิ คจฺฉนฺติ, กมฺมนฺตา วิวิธา ปุถู;
โกยํ กมฺมารคามสฺมิํ, สูจิํ วิเกฺกตุมิจฺฉตี’’ติฯ

ตตฺถ **อิโตทานี**ติ อิมสฺมิํ รเฏฺฐ อิทานิ สูจิโย จ พฬิสานิ จ อญฺญานิ จ อุปกรณานิ อิมมฺหา กมฺมารคามา ปตายนฺติ นิกฺขมนฺติ, ตํ ตํ ทิสํ ปตฺถรนฺตา นิคฺคจฺฉนฺติฯ **โกยน**ฺติ เอวํ สเนฺต โก อยํ อิมสฺมิํ กมฺมารคาเม สูจิํ วิกฺกิณิตุํ อิจฺฉติฯ **สตฺถานี**ติ พาราณสิํ คจฺฉนฺตานิ นานปฺปการานิ สตฺถานิ อิโตว คจฺฉนฺติฯ **วิวิธา ปุถู**ติ นานปฺปการา พหู กมฺมนฺตาปิ สกลรฎฺฐวาสีนํ อิโต คหิตอุปกรเณเหว ปวตฺตนฺติฯ

โพธิสโตฺต ตสฺสา วจนํ สุตฺวา ''ภเทฺท, ตฺวํ อชานนฺตี อญฺญาเณน เอวํ วเทสี''ติ วตฺวา เทฺว คาถา อภาสิ –

๘๖. ''สูจิํ กมฺมารคามสฺมิํ, วิเกฺกตพฺพา ปชานตา;
อาจริยาว ชานนฺติ, กมฺมํ สุกตทุกฺกฎํฯ

๘๗. ''อิมเญฺจ เต ปิตา ภเทฺท, สูจิํ ชญฺญา มยา กตํ;
ตยา จ มํ นิมเนฺตยฺย, ยญฺจตฺถญฺญํ ฆเร ธน''นฺติฯ

ตตฺถ **สูจิน**ฺติ วิภตฺติวิปลฺลาโส กโตฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – สูจิ นาม ปชานตา ปณฺฑิเตน ปุริเสน กมฺมารคามสฺมิํเยว วิเกฺกตพฺพาฯ กิํการณา? **อาจริยาว ชานนฺติ, กมฺมํ สุกตทุกฺกฎน**ฺติ, ตสฺส ตสฺส สิปฺปสฺส อาจริยาว ตสฺมิํ ตสฺมิํ สิเปฺป สุกตทุกฺกฎกมฺมํ ชานนฺติ, สฺวาหํ กมฺมารกมฺมํ อชานนฺตานํ คหปติกานํ คามํ คนฺตฺวา มม สูจิยา สุกตทุกฺกฎภาวํ กถํ ชานาเปสฺสามิ, อิมสฺมิํ ปน คาเม มม พลํ ชานาเปสฺสามีติฯ เอวํ โพธิสโตฺต อิมาย คาถาย อตฺตโน พลํ วเณฺณสิฯ

ตยา จ มํ นิมเนฺตยฺยาติ ภเทฺท สเจ ตว ปิตา อิมํ มยา กตํ สูจิํ ''อีทิสา วา เอสา, เอวํ วา กตา''ติ ชาเนยฺย, ''อิมํ เม ธีตรํ ตว ปาทปริจาริกํ ทมฺมิ, คณฺหาหิ น''นฺติ เอวํ ตยา จ มํ นิมเนฺตยฺยฯ **ยญฺจตฺถญฺญํ ฆเร ธน**นฺติ ยญฺจ อญฺญํ สวิญฺญาณกํ วา อวิญฺญาณกํ วา ฆเร ธนํ อตฺถิ, เตน มํ นิมเนฺตยฺยฯ ''ยญฺจสฺสญฺญ''นฺติปิ ปาโฐ, ยญฺจ อสฺส ฆเร อญฺญํ ธนํ อตฺถีติ อโตฺถฯ

กมฺมารเชฎฺฐโก สพฺพํ เตสํ กถํ สุตฺวา ''อมฺมา''ติ ธีตรํ ปโกฺกสิตฺวา ''เกน สทฺธิํ สลฺลปสี''ติ ปุจฺฉิฯ ตาต, เอโก ปุริโส สูจิํ วิกฺกิณาติ, เตน สทฺธิํ สลฺลเปมีติฯ ''เตน หิ ปโกฺกสาหิ น''นฺติฯ สา คนฺตฺวา ปโกฺกสิฯ โพธิสโตฺต เคหํ ปวิสิตฺวา กมฺมารเชฎฺฐกํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฎฺฐาสิฯ อถ นํ โส ''กตรคามวาสิโกสี''ติ ปุจฺฉิฯ ''อหํ อสุกคามวาสิโกมฺหิ อสุกกมฺมารสฺส ปุโตฺต''ติฯ ''กสฺมา อิธาคโตสี''ติฯ ''สูจิวิกฺกยตฺถายา''ติ ฯ ''อาหร, สูจิํ เต ปสฺสามา''ติ ฯ โพธิสโตฺต อตฺตโน คุณํ สเพฺพสํ มเชฺฌ ปกาเสตุกาโม ''นนุ เอกกานํ โอโลกิตโต สเพฺพสํ มเชฺฌ โอโลเกตุํ วรตร''นฺติ อาหฯ โส ''สาธุ, ตาตา''ติ สเพฺพ กมฺมาเร สนฺนิปาตาเปตฺวา เตหิ ปริวุโต ''อาหร, ตาต, มยํ ปสฺสาม เต สูจิ''นฺติ อาหฯ ''อาจริย, เอกํ อธิกรณิญฺจ อุทกปูรญฺจ กํสถาลํ อาหราเปถา''ติฯ โส อาหราเปสิฯ โพธิสโตฺต โอวฎฺฎิกโต สูจินาฬิกํ นีหริตฺวา อทาสิฯ กมฺมารเชฎฺฐโก ตโต สูจิํ นีหริตฺวา ''ตาต, อยํ สูจี''ติ ปุจฺฉิฯ ''นายํ สูจิ, โกสโก เอโส''ติฯ โส อุปธาเรโนฺต เนว อนฺตํ, น โกฎิํ อทฺทสฯ โพธิสโตฺต อาหราเปตฺวา นเขน โกสกํ อปเนตฺวา ''อยํ สูจิ, อยํ โกสโก''ติ มหาชนสฺส ทเสฺสตฺวา สูจิํ อาจริยสฺส หเตฺถ, โกสกํ ปาทมูเล ฐเปสิฯ ปุน เตน ''อยํ มเญฺญ สูจี''ติ วุโตฺต ''อยมฺปิ สูจิโกสโกเยวา''ติ วตฺวา นเขน ปหรโนฺต ปฎิปาฎิยา ฉ สูจิโกสเก กมฺมารเชฎฺฐกสฺส ปาทมูเล ฐเปตฺวา ''อยํ สูจี''ติ ตสฺส หเตฺถ ฐเปสิฯ กมฺมารสหสฺสานิ องฺคุลิโย โผเฎสุํ, เจลุเกฺขปา ปวตฺติํสุฯ

อถ นํ กุมฺมารเชฏฺฐโก ‘‘ตาต, อิมาย สูจิยา กึ พล’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาจริย พลวตา ปุริเสน อธิกรณึ อุกฺขิปาเปตฺวา อธิกรณิยา เหฏฺฐา อุทกปาตึ ฐปาเปตฺวา อธิกรณิยา มชฺเฌ อิมํ สูจึ ปหรถา’’ติฯ โส ตถา กาเรตฺวา อธิกรณิยา มชฺเฌ สูจึ อเคฺคน ปหริฯ สา อธิกรณึ วินิวิชฺฌิตฺวา อุทกปิเฏฺฐ เกสคฺคมตฺตมฺปิ อุทฺธํ วา อโธ วา อหุตฺวา ติริยํ ปติฏฺฐาสิฯ สเพฺพ กมฺมารา ‘‘อเมฺหหิ เอตฺตกํ กาลํ ‘กมฺมารา นาม เอทิสา โหนฺตี’ติ สุติวเสนปิ น สุตปุพฺพ’’นฺติ องฺคุลิโย โผเฏตฺวา เจลุเกฺขปสหสฺสํ ปวตฺตยิํสุ ฯ กมฺมารเชฏฺฐโก ธีตรํ ปโกฺกสิตฺวา ตสฺมิเญฺญว ปริสมชฺเฌ ‘‘อยํ กุมาริกา ตุยฺหเมว อนุจฺฉวิกา’’ติ อุทกํ ปาเตตฺวา อทาสิฯ โส อปรภาเค กมฺมารเชฏฺฐกสฺส อจฺจเยน ตสฺมิํ คาเม กมฺมารเชฏฺฐโก อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา กมฺมารเชฏฺฐกสฺส ธีตา ราหุลมาตา อโหสิ, ปณฺฑิตกมฺมารปุโตฺต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สูจิชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๓๘๘] ๓. ตุณฺฑิลชาตกวณฺณนา

นวฉนฺนเกติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ มรณภีรุกํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร สาวตฺถิวาสี กุลปุโตฺต พุทฺธสาสเน ปพฺพชิตฺวา มรณภีรุโก อโหสิ, อปฺปมตฺตกมฺปิ สาขาจลนํ ทณฺฑกปตนํ สกุณจตุปฺปทสทฺทํ วา อญฺญํ วา ตถารูปํ สุตฺวา มรณภยตชฺชิโต หุตฺวา กุจฺฉิยํ วิทฺธสโส วิย กมฺปโนฺต วิจริฯ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, อสุโก กิร ภิกฺขุ มรณภีรุโก อปฺปมตฺตกมฺปิ สทฺทํ สุตฺวา วิกมฺปมาโน ปลายติ, อิเมสญฺจ สตฺตานํ มรณเมว ธุวํ, ชีวิตํ อทฺธุวํ, นนุ ตเทว โยนิโส มนสิ กาตพฺพ’’นฺติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ตํ ภิกฺขุํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ มรณภีรุโก’’ติ วตฺวา ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติ เตน ปฏิญฺญาโต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส มรณภีรุโกเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต สูกริยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธิํ คณฺหิฯ สูกรี ปริณตคพฺภา เทฺว ปุเตฺต วิชายิฯ สา เอกทิวสํ เต คเหตฺวา เอกสฺมิํ อาวาเฏ นิปชฺชิฯ อเถกา พาราณสิทฺวารคามวาสินี มหลฺลิกา กปฺปาสเขตฺตโต ปจฺฉิปุณฺณํ กปฺปาสํ อาทาย ยฎฺฐิยา ภูมิํ อาโกเฏเนฺตี อาคจฺฉิฯ สูกรี ตํ สทฺทํ สุตฺวา มรณภเยน ปุตฺตเก ฉเฑฺฑตฺวา ปลายิฯ มหลฺลิกา สูกรโปตเก ทิสฺวา ปุตฺตสญฺญํ ปฏิลภิตฺวา ปจฺฉิยํ ปกฺขิปิตฺวา ฆรํ เนตฺวา เชฏฺฐกสฺส มหาตุณฺฑิโล, กนิฏฺฐสฺส จูฬตุณฺฑิโลติ นามํ กริตฺวา เต ปุตฺตเก วิย โปเสสิฯ เต อปรภาเค วฑฺฒิตฺวา ถูลสรีรา อเหสุํฯ มหลฺลิกา ‘‘อิเม โน มูเลน เทหี’’ติ วุจฺจมานาปิ ‘‘ปุตฺตา เม’’ติ วตฺวา กสฺสจิ น เทติฯ อเถกสฺมิํ ฉณกาเล ธุตฺตา สุรํ ปิวนฺตา มํเส ขีเณ ‘‘กุโต นุ โข มํสํ ลภิสฺสามา’’ติ วีมํสนฺตา มหลฺลิกาย เคเห สูกรานํ อตฺถิภาวํ ญตฺวา มูลํ คเหตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา ‘‘อมฺม, มูลํ คเหตฺวา เอกํ โน สูกรํ เทหี’’ติ อาหํสุฯ สา ‘‘อลํ, ตาตา, ปุตฺตา เม เอเต, ปุตฺตํ นาม มํสํ ขาทนตฺถาย กิณนฺตานํ ทนฺตา นาม นตฺถี’’ติ ปฏิกฺขิปิฯ ธุตฺตา ‘‘อมฺม, มนุสฺสานํ สูกรา นาม ปุตฺตา น โหนฺติ, เทหิ โน’’ติ ปุนปฺปุนํ ยาจนฺตาปิ อลภิตฺวา มหลฺลิกํ สุรํ ปาเยตฺวา มตฺตกาเล ‘‘อมฺม, สูกเรหิ กึ กริสฺสสิ, มูลํ คเหตฺวา ปริพฺพยํ กโรหี’’ติ ตสฺสา หเตฺถ กหาปเณ ฐปยิํสุฯ

สา กหาปเณ คเหตฺวา ‘‘ตาตา, มหาตุณฺฑิลํ ทาตุํ น สโกฺกมิฯ จูฬตุณฺฑิลํ ปน คณฺหถา’’ติ อาหฯ ‘‘กหํ โส’’ติ? ‘‘อยํ เอตสฺมิํ คเจฺฉติ, สทฺทมสฺส เทหี’’ติฯ ‘‘อาหารํ น ปสฺสามี’’ติฯ ธุตฺตา มูเลน เอกํ ภตฺตปาติํ อาหราเปสุํฯ มหลฺลิกา ตํ คเหตฺวา ทฺวาเร ฐปิตํ สูกรโทณิํ ปูเรตฺวา โทณิสมีเป อฏฺฐาสิฯ ติํสมตฺตาปิ ธุตฺตา ปาสหตฺถา ตเตฺถว อฏฺฐํสุฯ มหลฺลิกา

‘‘ตาต, จูฬตุณฺฑิล, เอหี’’ติ ตสฺส สทฺทมกาสิฯ ตํ สุตฺวา มหาตุณฺฑิโล ‘‘เอตฺตกํ กาลํ มม มาตรา จูฬตุณฺฑิลสฺส สโทฺท น ทินฺนปุโพฺพ, มํเยว ปฐมํ สทฺทายติ, อวสฺสํ อชฺช อมฺหากํ ภยํ อุปฺปนฺนํ ภวิสฺสตี’’ติ อญฺญาสิฯ โส กนิฏฺฐํ อามเนฺตสิ ‘‘ตาต, มม มาตา ตํ ปโกฺกสติ, คจฺฉ ตาว ชานาหี’’ติฯ โส คจฺฉา นิกฺขมิตฺวา ภตฺตโทณิสมีเป เตสํ ฐิตภาวํ ทิสฺวา ‘‘อชฺช เม มรณํ อุปฺปนฺน’’นฺติ มรณภยตชฺชิโต นิวตฺติตฺวา กมฺปมาโน ภาตุ สนฺติกํ อาคนฺตฺวา ถมฺภิตุํ นาสกฺขิ, กมฺปมาโน ปริพฺภมิฯ มหาตุณฺฑิโล ตํ ทิสฺวา ‘‘ตาต, ตฺวํ อชฺช ปน ปเวธสิ ปริพฺภมสิ, ปวิสนฏฺฐานํ โอโลเกสิ, กึ นาเมตํ กโรสี’’ติ ปุจฺฉิฯ โส อตฺตนา ทิฏฺฐการณํ กเถเนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๘๘. ‘‘นวฉนฺนเกทานิ ทิยฺยติ, ปุณฺณายํ โทณิ สุวามินี ฐิตา;
พหุเก ชเน ปาสปาณิเก, โน จ โข เม ปฏิภาติ ภุญฺชิตุ’’นฺติฯ

ตตฺถ **นวฉนฺนเกทานิ ทิยฺยตี**ติ ภาติก, ปุเพฺพ อมฺหากํ กุณฺฑกยาคุ วา ฌามภตฺตํ วา ทิยฺยติ, อชฺช ปน นวฉนฺนกํ นวาการํ ทานํ ทิยฺยติฯ **ปุณฺณายํ โทณี**ติ อยํ อมฺหากํ ภตฺตโทณิ สุทฺธภตฺตสฺส ปุณฺณาฯ **สุวามินี ฐิตา**ติ อยฺยาปิ โน ตสฺสา สนฺติเก ฐิตาฯ **พหุเก ชเน**ติ น เกวลญฺจ อยฺยาว, อโญฺญปิ พหุโก ชโน ปาสปาณิโก ฐิโตฯ **โน จ โข เม ปฏิภาตี**ติ อยํ เอวํ เอเตสํ ฐิตภาโวปิ อิทํ ภตฺตํ ภุญฺชิตุมฺปิ มยฺหํ น ปฏิภาติ, น รุจฺจตีติ อโตฺถฯ

ตํ สุตฺวา มหาสโตฺต ‘‘ตาต จูฬตุณฺฑิล, มม กิร มาตา เอเตฺถว สูกเร โปเสนฺตี นาม ยทตฺถํ โปเสติ, สฺวาสฺสา อโตฺถ อชฺช มตฺถกํ ปโตฺต, ตฺวํ มา จินฺตยี’’ติ วตฺวา มธุเรน สเรน พุทฺธลีฬาย ธมฺมํ เทเสเนฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๘๙. ‘‘ตสสิ ภมสิ เลณมิจฺฉสิ, อตฺตาโณสิ กุหึ คมิสฺสสิ;
อโปฺปสฺสุโกฺก ภุญฺช ตุณฺฑิล, มํสตฺถาย หิ โปสิตามฺหเสฯ

๙๐. ‘‘โอคห รหทํ อกทฺทมํ, สพฺพํ เสทมลํ ปวาหย;
คณฺหาหิ นวํ วิเลปนํ, ยสฺส คโนฺธ น กทาจิ ฉิชฺชตี’’ติฯ

ตตฺถ **ตสสิ ภมสี**ติ มรณภเยน อุตฺตสสิ, เตเนว กิลมเนฺต ภมสิฯ **เลณมิจฺฉสี**ติ ปติฏฺฐํ โอโลเกสิฯ **อตฺตาโณสี**ติ ตาต, ปุเพฺพ อมฺหากํ มาตา ปฏิสรณํ อโหสิ, สา อชฺช ปน นิรเปกฺขา อเมฺห ฉเฑฺฑสิ, อิทานิ กุหึ คมิสฺสสิฯ **โอคหา**ติ โอคาห, อยเมว วา ปาโฐฯ **ปวาหยา**ติ ปวาเหหิ, หาเรหีติ อโตฺถฯ **น ฉิชฺชตี**ติ น นสฺสติฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ตาต, สเจ มรณโต ตสสิ, อกทฺทมํ โปกฺขรณึ โอตริตฺวา ตว สรีเร สพฺพํ เสทญฺจ มลญฺจ ปวาเหตฺวา สุรภิคนฺธวิเลปนํ วิลิมฺปาติฯ

ตสฺส ทส ปารมิโย อาวเชฺชตฺวา เมตฺตาปารมึ ปุเรจาริกํ กตฺวา ปฐมํ ปทํ อุทาหรเนฺต เสฺสว สโทฺท สกลํ ทฺวาทสโยชนิกํ พาราณสึ อโชฺฌตฺถริตฺวา คโตฯ สุตสุตกฺขเณเยว ราชอุปราชาทโย อาทึ กตฺวา พาราณสิวาสิโน อาคมํสุฯ อนาคตาปิ เคเห ฐิตาว สุณึสุฯ ราชปุริสา คเจฺฉ ฉินฺทิตฺวา ภูมึ สมํ กตฺวา วาลุกํ โอกิรึสุฯ ธุตฺตานํ สุรามโท ฉิชฺชิฯ ปาเส ฉเฑฺฑตฺวา ธมฺมํ สุณมานา อฏฺฐํสุฯ มหลฺลิกายปิ สุรามโท ฉิชฺชิฯ มหาสโตฺต มหาชนมเชฺฌ จูฬตุณฺฑิลสฺส ธมฺมเทสนํ อารภิฯ ตํ สุตฺวา จูฬตุณฺฑิโล ‘‘มยฺหํ ภาตา เอวํ วเทติ, อมฺหากญฺจ วํเส โปกฺขรณึ โอตริตฺวา นหานํ, สรีรโต เสทมลปวาหนํ, ปุราณวิเลปนํ หาเรตฺวา นววิเลปนคหณญฺจ กิสฺมิญฺจิ กาเล นตฺถิ, กึ นุ โข สนฺธาย ภาตา มํ เอว มาหา’’ติ ปุจฺฉเนฺต จตุตฺถํ คาถมาห –

๙๑. ‘‘กตโม รหโท อกทฺทโม, กึสุ เสทมลนฺติ วุจฺจติ;

กตมญฺจ นวํ วิเลปนํ, ยสฺส คนฺโธ น กทาจิ ฉิชฺชตี’’ติฯ

ตํ สุตฺวา มหาสตฺโต ‘‘เตน หิ กนิฏฺฐ โอหิตโสโต สุณาหี’’ติ พุทฺธลีฬาย ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมา คาถา อภาสิ –

๙๒. ‘‘ธโมฺม รหโท อกทฺทโม, ปาปํ เสทมลนฺติ วุจฺจติ;
สีลญฺจ นวํ วิเลปนํ, ตสฺส คนฺโธ น กทาจิ ฉิชฺชติฯ

๙๓. ‘‘นนฺทนฺติ สรีรฆาติโน, น จ นนฺทนฺติ สรีรธาริโน;
ปุณฺณาย จ ปุณฺณมาสิยา, รมมานาว ชหนฺติ ชีวิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **ธโมฺม**ติ ปญฺจสีลอฏฺฐสีลทสสีลานิ ตีณิ สุจริตานิ สตฺตตึสโพธิปกฺขิยธมฺมา อมต มหานิพฺพานนฺติ สโพฺพเปส ธโมฺม นามฯ **อกทฺทโม**ติ ราคโทสโมหมานทิฏฺฐิกิเลสกทฺทมานํ อภาเวน อกทฺทโมฯ อิมินา เสสธมฺมโต วินิวเตฺตตฺวา นิพฺพานเมว ทเสฺสติฯ ‘‘ยาวตา, ภิกฺขเว, ธมฺมา สงฺขตา วา อสงฺขตา วา, วิราโค เตสํ ธมฺมานํ อคฺคมกฺขายติ, ยทิทํ มทนิมฺมท โน ปิปาสวินโย อาลยสมุคฺฆาโต วฏฺฏุปเจฺฉโท ตณฺหกฺขโย วิราโค นิโรโธ นิพฺพาน’’นฺติ (อ. นิ. ๔.๓๔; อิติวุ. ๙๐) หิ วุตฺตํ, ตเทว ทเสฺสนฺโต, ตาต จูฬตฺุณฺฑิล, อหํ นิพฺพานตฬากํ ‘‘รหโท’’ติ กเถมิฯ ชาติชราพฺยาธิมรณาทีนิ หิ ตตฺถ นตฺถิ, สเจ มรณโต มุญฺจิตุกาโม, นิพฺพานคามินึ ปฏิปทํ คณฺหาติฯ อุปนิสฺสยปจฺจยวเสน กิร โพธิสเตฺต เอวํ กเถสิฯ

ปาปํ เสทมลนฺติ ตาต จูฬตฺุณฺฑิล, ปาปํ เสทมลสทิสตฺตา ‘‘เสทมล’’นฺติ โปราณกปณฺฑิเตหิ กถิตํฯ ตํ ปเนตํ เอกวิเธน ปาปํ ยทิทํ มโนปโทโส, ทุวิเธน ปาปํ ปาปกญฺจ สีลํ, ปาปิกา จ ทิฏฺฐิ, ติวิเธน ปาปํ ตีณิ ทุจฺจริตานิ, จตุพฺพิเธน ปาปํ จตฺตาริ อคติคมนานิ, ปญฺจวิเธน ปาปํ ปญฺจ เจโตขิลา, ฉพฺพิเธน ปาปํ ฉ อคารวา, สตฺตวิเธน ปาปํ สตฺต อสทฺธมฺมา, อฏฺฐวิเธน ปาปํ อฏฺฐ มิจฺฉตฺตา, นววิเธน ปาปํ นว อาฆาตวตฺถูนิ, ทสวิเธน ปาปํ ทส อกุสลกมฺมปถา, พหุวิเธน ปาปํ ราโค โทโส โมโหติ เอกกทุกติกาทิวเสน วิภตฺตา อกุสลา ธมฺมา, อิติ สพฺพเมฺปตํ ปาปํ ‘‘สรีรนิสฺสิตเสทมลสทิส’’นฺติ ปณฺฑิเตหิ กถิตํฯ

สีลนฺติ ปญฺจสีลํ ทสสีลํ จตุปาริสุทฺธิสีลํฯ ‘‘อิทํ, ตาต, สีลํ จตุชฺชาติคนฺธวิเลปนสทิส’’นฺติ วทติฯ **ตสฺสา**ติ ตสฺส สีลสฺส คนฺโธ ตีสุ วเยสุ กทาจิ น ฉิชฺชติ, สกลโลกํ ปตฺถริตฺวา คจฺฉติฯ

‘‘น ปุปฺผคนฺโธ ปฏิวาตเมติ, น จนฺทนํ ตคฺครมลฺลิกา วา;
สตญฺจ คนฺโธ ปฏิวาตเมติ, สพฺพา ทิสา สปฺปุริโส ปวายติฯ

‘‘จนฺทนํ ตครํ วาปิ, อุปฺปลํ อถ วสฺสิกี;
เอเตสํ คนฺธชาตานํ, สีลคนฺโธ อนุตฺตโรฯ

‘‘อปฺปมโตฺต อยํ คนฺโธ, ยฺวายํ ตครจนฺทนํ;
โย จ สีลวตํ คนฺโธ, วาติ เทเวสุ อุตฺตโม’’ติฯ (ธ. ป. ๕๔-๕๖);

นนฺทนฺติ สรีรฆาติโนติ ตาต จูฬตฺุณฺฑิล, อิเม อญฺญาณมนุสฺสา ‘‘มธุรมํสํ ขาทิสฺสาม, ปุตฺตทารมฺปิ ขาทาเปสฺสามา’’ติ ปาณาติปาตํ กโรนฺตา นนฺทนฺติ ตุสฺสนฺติ, ปาณาติปาโต อาเสวิโต ภาวิโต พหุลีกโต นิรยสํวตฺตนิโก โหติ, ติรจฺฉานโยนิ…เป.… เปตฺติวิสยสํวตฺตนิโก

โหติ, โย สพฺพลหุโก ปาณาติปาตสฺส วิปาโก, โส มนุสฺสภูตสฺส อปฺปายุกสํวตฺตนิโก โหตีติ อิมํ ปาณาติปาเต อาทีนวํ น ชานนฺติฯ อชานนฺตา –

> ‘‘มธุวา มญฺญติ พาโล, ยาว ปาปํ น ปจฺจติ;
> ยทา จ ปจฺจติ ปาปํ, พาโล ทุกฺขํ นิคจฺฉตี’’ติฯ (ธ. ป. ๖๙) –

มธุรสญฺญิโน หุตฺวา –

> ‘‘จรนฺติ พาลา ทุเมฺมธา, อมิเตฺตเนว อตฺตนา;
> กโรนฺตา ปาปกํ กมฺมํ, ยํ โหติ กฎุกปฺผล’’นฺติฯ (ธ. ป. ๖๖) –

เอตฺตกมฺปิ น ชานนฺติฯ

> ‘‘น ตํ กมฺมํ กตํ สาธุ, ยํ กตฺวา อนุตปฺปติ;
> ยสฺส อสฺสุมุโข โรทํ, วิปากํ ปฏิเสวตี’’ติฯ (ธ. ป. ๖๗);

น จ นนฺทนฺติ สรีรธาริโนติ ตาต จูฬตฺถนฺทิล, เย ปเนเต สรีรธาริโน สตฺตา, เต อตฺตโน มรเณ อาคจฺฉเนฺต ฐเปตฺวา สีหมิคราชหตฺถาชานียอสฺสาชานียขีณาสเว อวเสสา โพธิสตฺตํ อาทึ กตฺวา อภายนฺตา นาม นตฺถิฯ

> ‘‘สเพฺพ ตสนฺติ ทณฺฑสฺส, สเพฺพ ภายนฺติ มจฺจุโน;
> อตฺตานํ อุปมํ กตฺวา, น หเนยฺย น ฆาตเย’’ติฯ (ธ. ป. ๑๒๙);

ปุณฺณายาติ คุณปุณฺณายฯ **ปุณฺณมาสิยา**ติ ปุณฺณจนฺทยุตฺตาย, มาสํ วา ปูเรตฺวา ฐิตายฯ ตทา กิร ปุณฺณมาสี อุโปสถทิวโส โหติฯ **รมมานาว ชหนฺติ ชีวิต**นฺติ ตาต จูฬตฺถนฺทิล, มา โสจิ มา ปริเทวิ, มรณสฺส นาม เต ภายนฺติ, เยสํ อพฺภนฺตเร สีลาทิคุณา นตฺถิฯ มยํ ปน สีลาจารสมฺปนฺนา ปุญฺญวโนฺต, ตสฺมา อมฺหาทิสา สตฺตา รมมานาว ชหนฺติ ชีวิตนฺติฯ

เอวํ มหาสโตฺต มธุเรน สเรน พุทฺธลีฬาย ธมฺมํ เทเสสิฯ มหาชนกายา องฺคุลิโย โผเฏสุํ, เจลุเกฺขปา จ ปวตฺติํสุ, สาธุการสทฺทปุณฺณํ อนฺตลิกฺขํ อโหสิฯ พาราณสิราชา โพธิสตฺตํ รเชฺชน ปูเชตฺวา มหลฺลิกาย ยสํ ทตฺวา อุโภปิ เต คโนฺธทเกน นฺหาเปตฺวา คนฺธาทีหิ วิลิมฺปาเปตฺวา คีวาสุ มณิรตนานิ ปิฬนฺธาเปตฺวา ฆรํ เนตฺวา ปุตฺตฎฺฐาเน ฐเปตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน ปฎิชคฺคิฯ โพธิสโตฺต รโญฺญ ปญฺจ สีลานิ อทาสิฯ สเพฺพ พาราณสิวาสิโน จ กาสิรฎฺฐวาสิโน จ ปญฺจ สีลานิ รกฺขิํสุฯ มหาสโตฺต เนสํ ปกฺขทิวเสสุ ธมฺมํ เทเสสิ, วินิจฺฉเย นิสีทิตฺวา อเฑฺฑ ตีเรสิฯ ตสฺมิํ ธรมาเน กูฎฑฺฑการกา นาม นาเหสุํฯ อปรภาเค ราชา กาลมกาสิฯ มหาสโตฺต ตสฺส สรีรปริหารํ กาเรตฺวา วินิจฺฉเย โปตฺถเก ลิขาเปตฺวา ‘‘อิมํ โปตฺถกํ โอโลเกตฺวา อเฑฺฑ ตีเรยฺยาถา’’ติ วตฺวา มหาชนสฺส ธมฺมํ เทเสตฺวา อปฺปมาเทน โอวาทํ ทตฺวา สเพฺพสํ โรทนฺตานํ ปริเทวนฺตานเญฺญว สทฺธิํ จูฬตฺถนฺทิเลน อรญฺญํ ปาวิสิฯ ตทา โพธิสตฺตสฺส โอวาโท สฎฺฐิ วสฺสสหสฺสานิ ปวตฺติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน โส มรณภีรุโก ภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิฯ

ตทา ราชา อานนฺโท อโหสิ, จูฬตุณฺฑิโล มรณภีรุโก ภิกฺขุ, ปริสา พุทฺธปริสา, มหาตุณฺฑิโล ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

ตุณฺฑิลชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๓๘๙] ๔. สุวณฺณกกฺกฏกชาตกวณฺณนา

สิงฺคีมิโคติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต อานนฺทตฺเถรสฺส อตฺตโน อตฺถาย ชีวิตปริจฺจาคํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ ยาว ธนุคฺคหปโยชนา **ขณฺฑหาลชาตเก** (ชา. ๒.๒๒.๙๘๒ อาทโย) ธนปาลวิสฺสชฺชนํ **จูฬหํสมหาหํสชาตเก** (ชา. ๑.๑๕.๑๓๓ อาทโย) กถิตํฯ ตทา หิ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ''อาวุโส, ธมฺมภณฺฑาคาริกอานนฺทตฺเถโร เสกฺขปฏิสมฺภิทาปฺปตฺโต หุตฺวา ธนปาลเก อาคจฺฉนฺเต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ชีวิตํ ปริจฺจชี''ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อิมาย นามา''ติ วุตฺเต ''น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุพฺเพปิ อานนฺโท มยฺหํ ชีวิตํ ปริจฺจชิเยวา''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต ราชคหสฺส ปุพฺพปเสฺส สาลินฺทิโย นาม พฺราหฺมณคาโม โหติฯ ตทา โพธิสตฺโต ตสฺมึ คาเม กสฺสกพฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต กุฏุมฺพํ สณฺฐเปตฺวา ตสฺส คามสฺส ปุพฺพุตฺตราย ทิสาย เอกสฺมึ คามเขตฺเต กรีสสหสฺสมตฺตํ กสึ กาเรสิฯ โส เอกทิวสํ มนุเสฺสหิ สทฺธึ เขตฺตํ คนฺตฺวา กมฺมกาเร ''กสถา''ติ อาณาเปตฺวา มุขโธวนตฺถาย เขตฺตโกฏิยํ มหนฺตํ โสพฺภํ อุปสงฺกมิฯ ตสฺมึ โข ปน โสเพฺภ เอโก สุวณฺณวโณฺณ กกฺกฏโก ปฏิวสติ อภิรูโป ปาสาทิโกฯ โพธิสตฺโต ทนฺตกฏฺฐํ ขาทิตฺวา ตํ โสพฺภํ โอตริฯ ตสฺส มุขโธวนกาเล กกฺกฏโก สนฺติกํ อาคมาสิฯ อถ นํ โส อุกฺขิปิตฺวา อตฺตโน อุตฺตริสาฏกนฺตเร นิปชฺชาเปตฺวา คเหตฺวา เขตฺต กตฺตพฺพกิจฺจํ กตฺวา คจฺฉโนฺต ตเตฺถว นํ โสเพฺภ ปกฺขิปิตฺวา เคหํ อคมาสิฯ ตโต ปฏฺฐาย เขตฺตํ อาคจฺฉโนฺต ปฐมํ ตํ โสพฺภํ คนฺตฺวา กกฺกฏกํ อุกฺขิปิตฺวา อุตฺตริสาฏกนฺตเร นิปชฺชาเปตฺวา ปจฺฉา กมฺมนฺตํ วิจาเรสิฯ อิติ เตสํ อญฺญมญฺญํ วิสฺสาโส ทฬฺโห อโหสิฯ

โพธิสตฺโต นิพทฺธํ เขตฺตํ อาคจฺฉติ, อกฺขีสุ จ ปนสฺส ปญฺจ ปสาทา ตีณิ มณฺฑลานิ วิสุทฺธานิ หุตฺวา ปญฺญายนฺติฯ อถสฺส เขตฺตโกฏิยํ เอกสฺมึ ตาเล กากกุลาวเก กากี อกฺขีนิ ทิสฺวา ขาทิตุกามา หุตฺวา กากํ อาห – ''สามิ, โทหโฬ เม อุปฺปโนฺน''ติฯ ''กึ โทหโฬ นามา''ติ? ''เอตสฺส พฺราหฺมณสฺส อกฺขีนิ ขาทิตุกามามฺหี''ติฯ ''ทุโทฺทหโฬ เต อุปฺปโนฺน, โก เอตานิ อาหริตุํ สกฺขิสฺสตี''ติฯ ''ตฺวํ น สโกฺกสี''ติ อหเมฺปตํ ชานามิ, โย ปเนส ตาลสฺส อวิทูเร วมฺมิโก, เอตฺถ กณฺหสโปฺป วสติฯ ''ตํ อุปฏฺฐห, โส เอตํ ฑํสิตฺวา มาเรสฺสติ, อถสฺส อกฺขีนิ อุปฺปาเฏตฺวา ตฺวํ อาหริสฺสสี''ติ ฯ โส ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตโต ปฏฺฐาย กณฺหสปฺปํ อุปฏฺฐหิฯ โพธิสเตฺตนปิ วาปิตสสฺสานํ คพฺภคฺคหณกาเล กกฺกฏโก มหา อโหสิฯ อเถกทิวสํ สโปฺป กากมาห ''สมฺม, ตฺวํ นิพทฺธํ มํ อุปฏฺฐหสิ, กึ เต กโรมี''ติฯ ''สามิ, ตุมฺหากํ ทาสิยา เอตสฺส เขตฺตสามิกสฺส อกฺขีสุ โทหโฬ อุปฺปชฺชิ, สฺวาหํ ตุมฺหากํ อานุภาเวน ตสฺส อกฺขีนิ ลภิสฺสามีติ ตุเมฺห อุปฏฺฐหามี''ติฯ สโปฺป ''โหตุ, นยิทํ ครุกํ, ลภิสฺสสี''ติ ตํ อสฺสาเสตฺวา ปุน ทิวเส พฺราหฺมณสฺส อาคมนมคฺค เกทารมริยาทํ นิสฺสาย ติเณหิ ปฏิจฺฉโนฺน หุตฺวา ตสฺสาคมนํ โอโลเกโนฺต นิปชฺชิฯ

โพธิสตฺโต อาคจฺฉโนฺต ปฐมํ โสพฺภํ โอตริตฺวา มุขํ โธวิตฺวา สิเนหํ ปจฺจุปฏฺฐาเปตฺวา สุวณฺณกกฺกฏกํ อาลิงฺคิตฺวา อุตฺตริสาฏกนฺตเร นิปชฺชาเปตฺวา เขตฺตํ ปาวิสิฯ สโปฺป ตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวาว เวเคน ปกฺขนฺทิตฺวา ปิณฺฑิกมํเส ฑํสิตฺวา ตเตฺถว ปาเตตฺวา วมฺมิกํ สนฺธาย ปลายิฯ โพธิสตฺตสฺส ปตนญฺจ กกฺกฏกสฺส สาฏกนฺตรโต ลงฺฆนญฺจ กากสฺส อาคนฺตฺ

วา โพธิสตฺตสฺส อุเร นิลียนญฺจ อปจฺฉาอปุริมํ อโหสิฯ กาโก นิลียิตฺวา อกฺขีนิ ตุเณฺฑน ปหริฯ กกฺกฏโก ‘‘อิมํ กากํ นิสฺสาย มม สหายสฺส ภยํ อุปฺปนฺนํ, เอตสฺมิํ คหิเต สโปฺป อาคจฺฉิสฺสตี’’ติ สณฺฑาเสน คณฺหนฺโต วิย กากํ คีวายํ อเฬน ทฬฺหํ คเหตฺวา กิลเมตฺวา โถกํ สิถิลมกาสิฯ กาโก ‘‘กิสฺส มํ สมฺม, ฉเฑฺฑตฺวา ปลายสิ, เอส มํ กกฺกฏโก ภิโยฺย วิเหเฐติ, ยาว น มรามิ, ตาว เอหี’’ติ สปฺปํ ปโกฺกสนฺโต ปฐมํ คาถมาห –

๙๔. ‘‘สิงฺคีมิโค อายตจกฺขุเนโตฺต, อฏฺฐิตฺตโจ วาริสโย อโลโม;
เตนาภิภูโต กปณํ รุทามิ, หเร สขา กิสฺส นุ มํ ชหาสี’’ติฯ

ตตฺถ **สิงฺคีมิโค**ติ สิงฺคีสุวณฺณวณฺณตาย วา อฬสงฺขาตานํ วา สิงฺคานํ อตฺถิตาย กกฺกฏโก วุโตฺตฯ **อายตจกฺขุเนโตฺต**ติ ทีฆาหิ จกฺขุสงฺขาเตหิ เนเตฺตหิ สมนฺนาคโตฯ อฏฺฐิเมว ตโจ อสฺสาติ **อฏฺฐิตฺตโจฯ หเร สขา**ติ อาลปนเมตํ, อโมฺภ สหายาติ อโตฺถฯ

สโปฺป ตํ สุตฺวา มหนฺตํ ผณํ กตฺวา กากํ อสฺสาเสโนฺต อคมาสิฯ สตฺถา อิมมตฺถํ ทีเปโนฺต อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๙๕. ‘‘โส ปสฺสสโนฺต มหตา ผเณน, ภุชงฺคโม กกฺกฏมชฺฌปโตฺต;
สขา สขารํ ปริตายมาโน, ภุชงฺคมํ กกฺกฏโก คเหสี’’ติฯ

ตตฺถ **กกฺกฏมชฺฌปโตฺต**ติ กกฺกฏกํ สมฺปโตฺตฯ **สขา สขาร**นฺติ สหาโย สหายํฯ ‘‘สกํ สขาร’’นฺติปิ ปาโฐ, อตฺตโน สหายนฺติ อโตฺถฯ **ปริตายมาโน**ติ รกฺขมาโนฯ **คเหสี**ติ ทุติเยน อเฬน คีวายํ ทฬฺหํ คเหสิฯ

อถ นํ กิลเมตฺวา โถกํ สิถิลมกาสิฯ อถ สโปฺป ‘‘กกฺกฏกา นาม เนว กากมํสํ ขาทนฺติ, น สปฺปมํสํ, อถ เกน นุ โข การเณน อยํ อเมฺห คณฺหี’’ติ จิเนฺตตฺวา ตํ ปุจฺฉโนฺต ตติยํ คาถมาห –

๙๖. ‘‘น วายสํ โน ปน กณฺหสปฺปํ, ฆาสตฺถิโก กกฺกฏโก อเทยฺย;
ปุจฺฉามิ ตํ อายตจกฺขุเนตฺต, อถ กิสฺส เหตุมฺห อุโภ คหีตา’’ติฯ

ตตฺถ **ฆาสตฺถิโก**ติ อาหารตฺถิโก หุตฺวาฯ **อเทยฺยา**ติอาทิเยยฺย, น-กาเรน โยเชตฺวา น คณฺหีติ อโตฺถฯ

ตํ สุตฺวา กกฺกฏโก คหณการณํ กเถโนฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๙๗.‘‘อยํ ปุริโส มม อตฺถกาโม, โย มํ คเหตฺวาน ทกาย เนติ;
ตสฺมิํ มเต ทุกฺขมนปฺปกํ เม, อหญฺจ เอโส จ อุโภ น โหมฯ

๙๘. ‘‘มมญฺจ ทิสฺวาน ปวทฺธกายํ, สโพฺพ ชโน หิํสิตุเมว มิเจฺฉ;
สาทุญฺจ ถูลญฺจ มุทุญฺจ มํสํ, กากาปิ มํ ทิสฺว วิเหฐเยยฺยุ’’นฺติฯ

ตตฺถ **อย**นฺติ โพธิสตฺตํ นิทฺทิสติฯ **อตฺถกาโม**ติ หิตกาโมฯ **ทกาย เนตี**ติ โย มํ สมฺปิยายมาโน อุตฺตริสาฎเกน คเหตฺวาน อุทกาย เนติ, อตฺตโน วสนกโสพฺภํ ปาเปติฯ **ตสฺมิํ มเต**ติ สเจ โส อิมสฺมิํ ฐาเน มริสฺสติ, เอตสฺมิํ มเต มม กายิกํ เจตสิกํ มหนฺตํ ทุกฺขํ ภวิสฺสตีติ ทีเปติฯ **อุโภ น โหมา**ติ เทฺวปิ ชนา น ภวิสฺสามฯ **มมญฺจ ทิสฺวานา**ติ คาถาย อยมโตฺถ – อิทญฺจ อปรํ การณํ, อิมสฺมิํ มเต อนาถํ นิปฺปจฺจยํ มํ ปวฑฺฒิตกายํ ทิสฺวา สโพฺพ ชโน ‘‘อิมสฺส กกฺกฏ

กสฺส สาทุญฺจ ถูลญฺจ มุทุญฺจ มํส''นฺติ มํ มาเรตุํ อิเจฺฉยฺย, น เกวลญฺจ ชโน มนุโสฺส, ติรจฺฉานภูตา กากาปิ มํ ทิสฺวา วิเหฐเยยฺยุํ วิเหเสยฺยุํ มาเรยฺยุํฯ

ตํ สุตฺวา สโปฺป จิเนฺตสิ ''เอเกนุปาเยน อิมํ วเญฺจตฺวา กากญฺจ อตฺตานญฺจ โมเจสฺสามี''ติฯ อถ นํ วเญฺจตุกาโม ฉฏฺฐํ คาถมาห –

๙๙. ''สเจตสฺส เหตุมฺห อุโภ คหีตา, อุฎฺฐาตุ โปเส วิสมาวมามิ;
มมญฺจ กากญฺจ ปมุญฺจ ขิปฺปํ, ปุเร วิสํ คาฬฺหมุเปติ มจฺจ''นฺติฯ

ตตฺถ **สเจตสฺส เหตู**ติ สเจ เอตสฺส การณาฯ **อุฎฺฐาตู**ติ นิพฺพิโส โหตุฯ **วิสมาวมามี**ติ อหมสฺส วิสํ อากฑฺฒามิ, นิพฺพิสํ นํ กโรมิฯ **ปุเร วิสํ คาฬฺหมุเปติ มจฺจ**นฺติ อิมญฺหิ มจฺจํ มยา อนาวมิยมานํ วิสํ คาฬฺหํ พลวํ หุตฺวา อุปคเจฺฉยฺย, ตํ ยาว น อุปคจฺฉติ, ตาวเทว อเมฺห เทฺวปิ ชเน ขิปฺปํ มุญฺจาติฯ

ตํ สุตฺวา กกฺกฎโก จิเนฺตสิ ''อยํ เอเกนุปาเยน มํ เทฺวปิ ชเน วิสฺสชฺชาเปตฺวา ปลายิตุกาโม, มยฺหํ อุปายโกสลฺลํ น ชานาติ, อหํ ทานิ ยถา สโปฺป สญฺจริตุํ สโกฺกติ, เอวํ อผํ สิถิลํ กริสฺสามิ, กากํ ปน เนว วิสฺสเชฺชสฺสามี''ติ เอวํ จิเนฺตตฺวา สตฺตมํ คาถมาห –

๑๐๐.''สปฺปํ ปโมกฺขามิ น ตาว กากํ, ปฎิพนฺธโก โหหิติ ตาว กาโก;
ปุริสญฺจ ทิสฺวาน สุขึ อโรคํ, กากํ ปโมกฺขามิ ยเถว สปฺป''นฺติฯ

ตตฺถ **ปฎิพนฺธโก**ติ ปาฎิโภโคฯ **ยเถว สปฺป**นฺติ ยถา ภวนฺตํ สปฺปํ มุญฺจามิ, ตถา กากํ ปโมกฺขามิ, เกวลํ ตฺวํ อิมสฺส พฺราหฺมณสฺส สรีรโต สีฆํ วิสํ อาวมาหีติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ตสฺส สุขสญฺจารณตฺถํ อผํ สิถิลมกาสิฯ สโปฺป วิสํ อาวมิตฺวา มหาสตฺตสฺส สรีรํ นิพฺพิสํ อกาสิฯ โส นิทฺทุกฺโข อุฎฺฐาย ปกติวเณฺณเนว อฎฺฐาสิฯ กกฺกฎโก ''สเจ อิเม เทฺวปิ ชนา อโรคา ภวิสฺสนฺติ, มยฺหํ สหายสฺส วฑฺฒิ นาม น ภวิสฺสติ, วินาเสสฺสามิ เน''ติ จิเนฺตตฺวา กตฺตริกาย อุปฺปลมกุฬํ วิย อเฬหิ อุภินฺนมฺปิ สีสํ กเปฺปตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปสิฯ กากีปิ ตมฺหา ฐานา ปลายิฯ โพธิสโตฺต สปฺปสฺส สรีรํ ทณฺฑเก เวเฐตฺวา คุมฺพปิเฎฺฐ ขิปิฯ สุวณฺณกกฺกฎกํ โสเพฺภ วิสฺสเชฺชตฺวา นฺหตฺวา สาลินฺทิยคามเมว คโตฯ ตโต ปฎฺฐาย กกฺกฎเกน สทฺธึ อธิกตโร วิสฺสาโส อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนโนฺต โอสานคาถมาห –

๑๐๑.''กาโก ตทา เทวทโตฺต อโหสิ, มาโร ปน กณฺหสโปฺป อโหสิ;
อานนฺทภโทฺท กกฺกฎโก อโหสิ, อหํ ตทา พฺราหฺมโณ โหมิ สตฺถา''ติฯ

สจฺจปริโยสาเน พหู โสตาปนฺนาทโย อเหสุํฯ กากี ปน คาถาย น วุตฺตา, สา จิญฺจมาณวิกา อโหสีติฯ

สุวณฺณกกฺกฎกชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๓๙๐] ๕. มยฺหกชาตกวณฺณนา

สกุโณ มยฺหโก นามาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อาคนฺตุกเสฏฺฐึ อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิยญฺหิ อาคนฺตุกเสฏฺฐิ นาม อโฑฺฒ อโหสิ มหทฺธโนฯ โส เนว อตฺตนา โภเค ภุญฺชิ, น ปเรสํ อทาสิ, นานคฺครเส ปณีเต โภชเน อุปนีเต ตํ น ภุญฺชติ, พิลงฺคทุติยํ กณาชกํ เอว ภุญฺชติ, ธูปิตวาสิเตสุ กาสิกวเตฺถสุ อุปนีเตสุ ตานิ หาเรตฺวา ถูลถูลสาฏเก นิวาเสติ, อาชานียยุเตฺต มณิกนกวิจิเตฺต รเถ อุปนีเต ตมฺปิ หราเปตฺวา กตฺตรรถเกน คจฺฉติ, สุวณฺณจฺฉเตฺต ธาริยมาเน ตํ อปเนตฺวา ปณฺณจฺฉเตฺตน ธาริยมาเนนฯ โส ยาวชีวํ ทานาทีสุ ปุเญฺญสุ เอกมฺปิ อกตฺวา กาลํ กตฺวา โรรุวนิรเย นิพฺพตฺติฯ ตสฺส อปุตฺตกํ สาปเตยฺยํ ราชพลํ สตฺตหิ รตฺติทิเวหิ ราชกุลํ ปเวเสสิฯ ตสฺมึ ปเวสิเต ราชา ภุตฺตปาตราโส เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา นิสิโนฺน ‘‘กึ, มหาราช, พุทฺธุปฏฺฐานํ น กโรสี’’ติ วุเตฺต ‘‘ภเนฺต, สาวตฺถิยํ อาคนฺตุกเสฏฺฐิโน นาม กาลกตสฺส อสฺสามิกธเน อมฺหากํ ฆเร อาหริยมาเนเยว สตฺต รตฺติทิวสา คตา, โส ปน เอตํ ธนํ ลภิตฺวาปิ เนว อตฺตนา ปริภุญฺชิ, น ปเรสํ อทาสิ, รกฺขสปริคฺคหิตโปกฺขรณี วิยสฺส ธนํ อโหสิ, โส เอกทิวสมฺปิ ปณีตโภชนาทีนํ รสํ อนนุภวิตฺวาว มรณมุขํ ปวิโฏฺฐ, เอวํ มจฺฉรี อปุญฺญสโตฺต กึ กตฺวา เอตฺตกํ ธนํ ลภิ, เกน จสฺส โภเคสุ จิตฺตํ น รมี’’ติ สตฺถารํ ปุจฺฉิฯ สตฺถา ‘‘มหาราช, ธนลาโภ จ, ธนํ ลทฺธา อปริภุญฺชนการณญฺจ เตเนว กต’’นฺติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต พาราณสิเสฏฺฐิ อสฺสโทฺธ อโหสิ มจฺฉรี, น กสฺสจิ กิญฺจิ เทติ, น กญฺจิ สงฺคณฺหาติฯ โส เอกทิวสํ ราชุปฏฺฐานํ คจฺฉโนฺต ตครสิขึ นาม ปเจฺจกพุทฺธํ ปิณฺฑาย จรนฺตํ ทิสฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘ลทฺธา, ภเนฺต, ภิกฺขา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘นนุ จราม มหาเสฏฺฐี’’ติ วุเตฺต ปุริสํ อาณาเปสิ ‘‘คจฺฉ, อิมํ อมฺหากํ ฆรํ อาเนตฺวา มม ปลฺลเงฺก นิสีทาเปตฺวา อมฺหากํ ปฏิยตฺตภตฺตสฺส ปตฺตํ ปูเรตฺวา ทาเปหี’’ติฯ โส ปเจฺจกพุทฺธํ ฆรํ เนตฺวา นิสีทาเปตฺวา เสฏฺฐิภริยาย อาจิกฺขิฯ สา นานคฺครสภตฺตสฺส ปตฺตํ ปูเรตฺวา ตสฺส อทาสิฯ โส ภตฺตํ คเหตฺวา เสฏฺฐินิเวสนา นิกฺขมิตฺวา อนฺตรวีถิยํ ปฏิปชฺชิฯ เสฏฺฐิ ราชกุลโต ปจฺจาคจฺฉโนฺต ตํ ทิสฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘ลทฺธํ, ภเนฺต, ภตฺต’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ลทฺธํ มหาเสฏฺฐี’’ติฯ โส ปตฺตํ โอโลเกตฺวา จิตฺตํ ปสาเทตุํ นาสกฺขิ , ‘‘อิมํ เม ภตฺตํ ทาสา วา กมฺมกรา วา ภุญฺชิตฺวา ทุกฺกรมฺปิ กมฺมํ กเรยฺยุํ, อโห วต เม ชานี’’ติ อปรเจตนํ ปริปุณฺณํ กาตุํ นาสกฺขิฯ ทานญฺหิ นาม ติโสฺส เจตนา ปริปุณฺณํ กาตุํ สโกฺกนฺตเสฺสว มหปฺผลํ โหติฯ

> ‘‘ปุเพฺพว ทานา สุมนา ภวาม, ททมฺปิ เว อตฺตมนา ภวาม;
> ทตฺวาปิ เว นานุตปฺปาม ปจฺฉา, ตสฺมา หิ อมฺหํ ทหรา นมิยฺยเรฯ (ชา. ๑.๑๐.๙๕);
>
> ‘‘ปุเพฺพว ทานา สุมโน, ททํ จิตฺตํ ปสาทเย;
> ทตฺวา อตฺตมโน โหติ, เอสา ยญฺญสฺส สมฺปทา’’ฯ (อ. นิ. ๖.๓๗; เป. ว. ๓๐๕);

อิติ, มหาราช, อาคนฺตุกเสฏฺฐิ ตครสิขิปเจฺจกพุทฺธสฺส ทินฺนปจฺจเยน พหุํ ธนํ ลภิ, ทตฺวา อปรเจตนํ ปณีตํ กาตุํ อสมตฺถตาย โภเค ภุญฺชิตุํ นาสกฺขีติฯ ‘‘ปุตฺตํ ปน กสฺมา น ลภิ, ภเนฺต’’ติ? สตฺถา ‘‘ปุตฺตสฺส อลภนการณมฺปิ เตเนว กตํ, มหาราชา’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต อสีติโกฏิวิภเว เสฏฺฐิกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต มาตาปิตูนํ อจฺจเยน กนิฏฺฐํ สงฺคณฺหิตฺวา กุฏุมฺพํ วิจาเรโนฺต ฆรทฺวาเร ทานสาลํ กาเรตฺวา มหาทานํ ปวเตฺตโนฺต อคารํ อชฺฌาวสิฯ อถสฺส เอโก ปุโตฺต ชายิฯ โส ตสฺส ปทสา คมนกาเล กาเมสุ อาทีนวํ เนกฺขเมฺม จานิสํสํ ทิสฺวา สทฺธึ ปุตฺตทาเรน สพฺพํ

ฆรวิภวํ กนิฏฺฐสฺส นิยฺยาเตตฺวา ‘‘อปฺปมตฺโต ทานํ ปวเตฺตหี’’ติ โอวาทํ ทตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา หิมวนฺตปเทเส วิหาสิฯ กนิโฏฺฐปิสฺส เอกํ ปุตฺตํ ปฏิลภิฯ โส ตํ วฑฺฒนฺตํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ ‘‘มม ภาตุ ปุเตฺต ชีวเนฺต กุฏุมฺพํ ภินฺทิตฺวา ทฺวิธา ภวิสฺสติ, ภาตุ ปุตฺตํ มาเรสฺสามี’’ติฯ อถ นํ เอกทิวสํ นทิยํ โอปิลาเปตฺวา มาเรสิฯ ต เมนํ นฺหตฺวา อาคตํ ภาตุ ชายา ‘‘กุหึ มม ปุโตฺต’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘นทิยํ อุทกํ กีฬิ, อถ นํ อุทเก วิจิน โนฺต นาทฺทส’’นฺติฯ สา โรทิตฺวา กนฺทิตฺวา ตุณฺหี อโหสิฯ

โพธิสโตฺต ตํ ปวตฺติํ ญตฺวา ‘‘อิทํ กิจฺจํ ปากฏํ กริสฺสามี’’ติ อากาเสนาคนฺตฺวา พาราณ สิยํ โอตริตฺวา สุนิวโตฺถ สุปารุโต ตสฺส ฆรทฺวาเร ฐตฺวา ทานสาลํ อทิสฺวา ‘‘ทานสาลาปิ อิมิ นา อสปฺปุริเสน นาสิตา’’ติ จิเนฺตสิฯ กนิโฏฺฐ ตสฺส อาคตภาวํ ญตฺวา อาคนฺตฺวา มหาสตฺตํ วนฺ ทิตฺวา ปาสาทํ อาโรเปตฺวา สุโภชนํ โภเชสิฯ โส ภตฺตกิจฺจาวสาเน สุขกถาย นิสิโนฺน ‘‘ทาร โก น ปญฺญายติ, กหํ นุ โข’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘มโต, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘เกน การเณนา’’ติ? ‘‘อุทก กีฬนฏฺฐาเน อสุกการเณนาติ น ชานามี’’ติฯ ‘‘กิํ ตฺวํ อสปฺปุริส น ชานิสฺสสิ, ตยา กตกิจฺจํ มยฺหํ ปากฏํ, นนุ ตฺวํ อิมินา นาม การเณน ตํ มาเรสิ, กิํ นุ ตฺวํ ราชาทีนํ วเสน นสฺสมานํ ธนํ รกฺขิตุํ สกฺกุเณยฺยาสิ, มยฺหกสกุณสฺส จ ตุยฺหญฺจ กิํ นานากรณ’’นฺติ? อถสฺส มหาสโตฺต พุทฺธ ลีฬาย ธมฺมํ เทเสโนฺต อิมา คาถา อภาสิ –

๑๐๒.‘‘สกุโณ มยฺหโก นาม, คิริสานุทรีจโร;
ปกฺกํ ปิปฺผลิมารุยฺห, ‘มยฺหํ มยฺห’นฺติ กนฺทติฯ

๑๐๓.‘‘ตเสฺสวํ วิลปนฺตสฺส, ทิชสงฺฆา สมาคตา;
ภุตฺวาน ปิปฺผลิํ ยนฺติ, วิลปเตฺวว โส ทิโชฯ

๑๐๔.‘‘เอวเมว อิเธกโจฺจ, สงฺฆริตฺวา พหุํ ธนํ;
เนวตฺตโน น ญาตีนํ, ยโถธิํ ปฏิปชฺชติฯ

๑๐๕.‘‘น โส อจฺฉาทนํ ภตฺตํ, น มาลํ น วิเลปนํ;
อนุโภติ สกิํ กิญฺจิ, น สงฺคณฺหาติ ญาตเกฯ

๑๐๖.‘‘ตเสฺสวํ วิลปนฺตสฺส, มยฺหํ มยฺหนฺติ รกฺขโต;
ราชาโน อถ วา โจรา, ทายาทา เยว อปฺปิยา;
ธนมาทาย คจฺฉนฺติ, วิลปเตฺวว โส นโรฯ

๑๐๗.‘‘ธีโร โภเค อธิคมฺม, สงฺคณฺหาติ จ ญาตเก;
เตน โส กิตฺติํ ปโปฺปติ, เปจฺจ สเคฺค ปโมทตี’’ติฯ

ตตฺถ **มยฺหโก**ติ ‘‘มยฺหํ มยฺห’’นฺติ วิรวนวเสน เอวํลทฺธนาโมฯ คิริสานุทรีสุ จรตีติ **คิริสา นุทรีจโรฯ ปกฺกํ ปิปฺผลิ**นฺติ หิมวนฺตปเทเส เอกํ ผลภริตํ ปิปฺผลิรุกฺขํฯ **กนฺทตี**ติ ทิชคเณ ตํ รุกฺขํ ปริวาเรตฺวา ปกฺกานิ ขาทเนฺต วาเรตุํ ‘‘มยฺหํ มยฺห’’นฺติ ปริเทวโนฺต วิจรติฯ **ตเสฺสวํ วิ ลปนฺตสฺสา**ติ ตสฺส วิลปนฺตเสฺสวฯ **ภุตฺวาน วิปฺผลิํ ยนฺตี**ติ ตํ ปิปฺผลิรุกฺขํ ปริภุญฺชิตฺวา อญฺญํ ผลสมฺปนฺนํ รุกฺขํ คจฺฉนฺติฯ **วิลปเตฺววา**ติ โส ปน ทิโช วิลปติเยวฯ **ยโถธิ**นฺติ ยถาโกฏฺฐาสํ, มาตาปิตาภาตุภคินีปุตฺตธีตาทีนํ อุปโภคปริโภควเสน โย โย โกฏฺฐาโส ทาตโพฺพ, ตํ ตํ น เทตีติ อโตฺถฯ

สกินฺติ เอกวารมฺปิ นานุโภติฯ ‘‘สก’’นฺติปิ ปาโฐ, อตฺตโน สนฺตกมฺปีติ อโตฺถฯ **น สงฺคณฺหาตี**ติ ภตฺตจฺฉาทนพีชนงฺคลาทิทานวเสน น สงฺคณฺหาติฯ **วิลปเตฺวว โส นโร**ติ เอเตสุ ราชาทีสุ ธนํ คเหตฺวา คจฺฉเนฺตสุ เกวลํ โส ปุริโส วิลปติเยวฯ **ธีโร**ติ ปณฺฑิโตฯ **สงฺคณฺหาตี**ติ อตฺตโน สนฺติกํ อาคเต ทุพฺพลญาตเก ภตฺตจฺฉาทนพีชนงฺคลาทิทาเนน สงฺคณฺหาติฯ **เตนา**ติ โส ปุริโส เตน ญาติสงฺคเหน จตุปริสมเชฺฌ กิตฺติญฺจ อตฺตโน วณฺณภณนญฺจ ปาปุณาติ, เปจฺจ สเคฺค เทวนคเร ปโมทติฯ

เอวํ มหาสโตฺต ตสฺส ธมฺมํ เทเสตฺวา ทานํ ปากติกํ กาเรตฺวา หิมวนฺตเมว คนฺตฺวา อปริหีนชฺฌาโน พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘อิติ โข, มหาราช, อาคนฺตุกเสฎฺฐิ ภาตุ ปุตฺตสฺส มาริตตฺตา เอตฺตกํ กาลํ เนว ปุตฺตํ, น ธีตรํ อลภี’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา กนิโฎฺฐ อาคนฺตุกเสฎฺฐิ อโหสิ, เชฎฺฐโก ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มยฺหกชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๓๙๑] ๖. วิชฺชาธรชาตกวณฺณนา

ทุพฺพณฺณรูปนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต โลกตฺถจริยํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ **มหากณฺหชาตเก** (ชา. ๑.๑๒.๖๑ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ ตทา ปน สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ ตถาคโต โลกตฺถจริยํ จริเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต สโกฺก อโหสิฯ ตทา เอโก วิชฺชาธโร วิชฺชํ ปริวเตฺตตฺวา อฑฺฒรตฺตสมเย อาคนฺตฺวา พาราณสิรโญฺญ อคฺคมเหสิยา สทฺธิํ อติจรติ, ตสฺสา ปริจาริกาโย สญฺชานิํสุฯ สา สยเมว ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘เทว, เอโก ปุริโส อฑฺฒรตฺตสมเย สิริคพฺภํ ปวิสิตฺวา มํ ทูเสตี’’ติ อาหฯ ‘‘สกฺขิสฺสสิ ปน กิญฺจิ สญฺญาณํ กาตุ’’นฺติ? ‘‘สโกฺกมิ, เทวา’’ติ สา ชาติหิงฺคุลิกปาติํ อาหราเปตฺวา ตสฺส ปุริสสฺส รตฺติํ อาคนฺตฺวา อภิรมิตฺวา คจฺฉนฺตสฺส ปิฎฺฐิยํ ปญฺจงฺคุลิกํ ทตฺวา ปาโตว รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา มนุเสฺส อาณาเปสิ ‘‘คจฺฉถ, สพฺพทิสาสุ โอโลเกตฺวา ปิฎฺฐิยํ กตชาติหิงฺคุลปญฺจงฺคุลิกปุริสํ คณฺหถา’’ติฯ วิชฺชาธโรปิ รตฺติํ อนาจารํ กตฺวา ทิวา สุสาเน สูริยํ นมสฺสโนฺต เอกปาเทน ติฎฺฐติฯ ราชปุริสา ตํ ทิสฺวา ปริวารยิํสุฯ โส ‘‘ปากฎํ เม กมฺมํ ชาต’’นฺติ วิชฺชํ ปริวเตฺตตฺวา อากาเสน อุปฺปติตฺวา คโตฯ

ราชา ตํ ทิสฺวา อาคตปุริเส ‘‘อทฺทสถา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, อทฺทสามา’’ติฯ ‘‘โก นาเมโส’’ติ? ‘‘ปพฺพชิโต, เทวา’’ติฯ ‘‘โส หิ รตฺติํ อนาจารํ กตฺวา ทิวา ปพฺพชิตเวเสน วสติ’’ฯ ราชา ‘‘อิเม ทิวา สมณเวเสน จริตฺวา รตฺติํ อนาจารํ กโรนฺตี’’ติ ปพฺพชิตานํ กุชฺฌิตฺวา มิจฺฉาคหณํ คเหตฺวา ‘‘มยฺหํ วิชิตา อิเม สเพฺพ ปพฺพชิตา ปลายนฺตุ, ทิฎฺฐทิฎฺฐฎฺฐาเน ราชาณํ กริสฺสนฺตู’’ติ เภริํ จราเปสิฯ ติโยชนสติกา กาสิรฎฺฐา ปลายิตฺวา สเพฺพ ปพฺพชิตา อญฺญราชธานิโย อคมิํสุฯ สกลกาสิรเฎฺฐ มนุสฺสานํ โอวาททายโก เอโกปิ ธมฺมิกสมณพฺราหฺมโณ นาโหสิฯ อโนวาทกา มนุสฺสา ผรุสา อเหสุํ, ทานสีลวิมุขา มตมตา เยภุเยฺยน อปาเย นิพฺพตฺติํสุ, สเคฺค นิพฺพตฺตนกา นาม นาเหสุํฯ

สโกฺก นเว เทวปุเตฺต อปสฺสโนฺต ‘‘กึ นุ โข การณ’’นฺติ อาวเชฺชตฺวา วิชฺชาธรํ นิสฺสาย พาราณสิรญฺญา กุเทฺธน มิจฺฉาคหณํ คเหตฺวา ปพฺพชิตานํ รฎฺฐา ปพฺพาชิตภาวํ ญตฺวา ‘‘ฐ

เปตฺวา มํ อโญฺญ อิมสฺส รโญฺญ มิจฺฉาคหณํ ภินฺทิตุํ สมตฺโถ นาม นตฺถิ, รโญฺญ จ รฏฺฐวาสีนญฺจ อวสฺสโย ภวิสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา นนฺทมูลปพฺภาเร ปเจฺจกพุทฺธานํ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘ภเนฺต, มยฺหํ เอกํ มหลฺลกํ ปเจฺจกพุทฺธํ เทถ, กาสิรฏฺฐํ ปสาเทสฺสามี’’ติ อาหฯ โส สงฺฆเตฺถรเมว ลภิ, อถสฺส ปตฺตจีวรํ คเหตฺวา ตํ ปุรโต กตฺวา สยํ ปจฺฉโต หุตฺวา สิรสฺมิํ อญฺชลิํ ฐเปตฺวา ปเจฺจกพุทฺธํ นมสฺสโนฺต อุตฺตมรูปธโร มาณวโก หุตฺวา สกลนครสฺส มเตฺถเกน ติกฺขตฺตุํ วิจริตฺวา ราชทฺวารํ อาคนฺตฺวา อากาเส อฎฺฐาสิฯ อมจฺจา รโญฺญ อาโรเจสุํ ‘‘เทว, อภิรูโป มาณวโก เอกํ สมณํ อาเนตฺวา ราชทฺวาเร อากาเส ฐิโต’’ติฯ ราชา อาสนา อุฎฺฐาย สีหปญฺชเร ฐตฺวา ‘‘มาณวก, กสฺมา ตฺวํ อภิรูโป สมาโน เอตสฺส วิรูปสฺส สมณสฺส ปตฺตจีวรํ คเหตฺวา นมสฺสมาโน ฐิโต’’ติ เตน สทฺธิํ สลฺลปโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๐๘.‘‘ทุพฺพณฺณรูปํ ตุวมริยวณฺณี, ปุรกฺขตฺวา ปญฺชลิโก นมสฺสสิ;
เสโยฺย นุ เตโส อุทวา สริโกฺข, นามํ ปรสฺสตฺตโน จาปิ พฺรูหี’’ติฯ

ตตฺถ **อริยวณฺณี**ติ สุนฺทรรูโปฯ **เสโยฺย นุ เตโส**ติ เอโส วิรูโป ปพฺพชิโต กิํ นุ ตยา อุตฺตริตโร, อุทาหุ สริโกฺขฯ **นามํ ปรสฺสตฺตโน จาปี**ติ เอตสฺส ปรสฺส จ อตฺตโน จ นามํ พฺรูหีติ ปุจฺฉติฯ

อถ นํ สโกฺก ‘‘มหาราช, สมณา นาม ครุฎฺฐานิยา, เตน เม นามํ ลปิตุํ น ลพฺภติ, มยฺหํ ปน เต นามํ กเถสฺสามี’’ติ วตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๑๐๙.‘‘น นามโคตฺตํ คณฺหนฺติ ราช, สมฺมคฺคตานุชฺชุคตาน เทวา;
อหญฺจ เต นามเธยฺยํ วทามิ, สโกฺกหมสฺมี ติทสานมิโนฺท’’ติฯ

ตตฺถ **สมฺมคฺคตานุชฺชุคตาน เทวา**ติ มหาราช, สพฺพสงฺขาเร ยถา สภาวสรสวเสน สมฺมสิตฺวา อคฺคผลํ อรหตฺตํ ปตฺตตฺตา สมฺมคฺคตานํ, อุชุนา จ อฎฺฐงฺคิเกน มเคฺคน นิพฺพานํ คตตฺตา อุชุคตานํ มหาขีณาสวานํ อุปปตฺติเทเวหิ อุตฺตริตรานํ วิสุทฺธิเทวานํ อุปปตฺติเทวา นามโคตฺตํ น คณฺหนฺติฯ **อหญฺจ เต นามเธยฺย**นฺติ อปิจ อหํ อตฺตโน นามเธยฺยํ ตุยฺหํ กเถมิฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ตติยคาถาย ภิกฺขุนมสฺสเน อานิสํสํ ปุจฺฉิ –

๑๑๐.‘‘โย ทิสฺวา ภิกฺขุํ จรณูปปนฺนํ, ปุรกฺขตฺวา ปญฺชลิโก นมสฺสติ;
ปุจฺฉามิ ตํ เทวราเชตมตฺถํ, อิโต จุโต กิํ ลภเต สุขํ โส’’ติฯ

สโกฺก จตุตฺถคาถาย กเถสิ –

๑๑๑.‘‘โย ทิสฺวา ภิกฺขุํ จรณูปปนฺนํ, ปุรกฺขตฺวา ปญฺชลิโก นมสฺสติ;
ทิเฎฺฐว ธเมฺม ลภเต ปสํสํ, สคฺคญฺจ โส ยาติ สรีรเภทา’’ติฯ

ตตฺถ **ภิกฺขุ**นฺติ ภินฺนกิเลสํ ปริสุทฺธปุคฺคลํฯ **จรณูปปนฺน**นฺติ สีลจรเณน อุเปตํฯ **ทิเฎฺฐว ธเมฺม**ติ น เกวลํ อิโต จุโตเยว, อิมสฺมิํ ปน อตฺตภาเว โส ปสํสํ ลภติ, ปสํสาสุขํ วินฺทตีติฯ

ราชา สกฺกสฺส กถํ สุตฺวา อตฺตโน มิจฺฉาคหณํ ภินฺทิตฺวา ตุฎฺฐมานโส ปญฺจมํ คาถมาห –

๑๑๒.‘‘ลกฺขี วต เม อุทปาทิ อชฺช, ยํ วาสวํ ภูตปติทฺทสาม;
ภิกฺขุญฺจ ทิสฺวาน ตุวญฺจ สกฺก, กาหามิ ปุญฺญานิ อนปฺปกานี’’ติฯ

ตตฺถ **ลกฺขี**ติ สิรี, ปญฺญาติปิ วทนฺติฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – อชฺช มม ตว วจนํ สุณนฺตสฺเสว กุสลากุสลวิปากชานนปญฺญา อุทปาทีติฯ **ยนฺ**ติ นิปาตมตฺตํฯ **ภูตปติทฺทสามา**ติ ภูตปตึ อทฺทสามฯ

ตํ สุตฺวา สโกฺก ปณฺฑิตสฺส ถุตึ กโรนฺโต ฉฏฺฐํ คาถมาห –

๑๑๓. ‘‘อทฺธา หเว เสวิตพฺพา สปญฺญา, พหุสฺสุตา เย พหุฐานจินฺติโน;
ภิกฺขุญฺจ ทิสฺวาน มมญฺจ ราช, กโรหิ ปุญฺญานิ อนปฺปกานี’’ติฯ

ตตฺถ **พหุฐานจินฺติโน**ติ พหูนิ การณานิ จินฺตนสมตฺถาฯ

ตํ สุตฺวา ราชา โอสานคาถมาห –

๑๑๔. ‘‘อโกฺกธโน นิจฺจปสนฺนจิโตฺต, สพฺพาติถียาจโยโค ภวิตฺวา;
นิหจฺจ มานํ อภิวาทยิสฺสํ, สุตฺวาน เทวินฺท สุภาสิตานี’’ติฯ

ตตฺถ ***สพฺพาติถียาจโยโค ภวิตฺวา***ติ สเพฺพสํ อติถีนํ อาคตานํ อาคนฺตุกานํ ยํ ยํ เต ยาจนฺติ, ตสฺส ตสฺส ยุโตฺต อนุจฺฉวิโก ภวิตฺวา, สพฺพํ เตหิ ยาจิตยาจิตํ ททมาโนติ อโตฺถฯ ***สุตฺวาน เทวินฺท สุภาสิตานี***ติ ตว สุภาสิตานิ สุตฺวา อหํ เอวรูโป ภวิสฺสามีติ วทติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ปาสาทา โอรุยฺห ปเจฺจกพุทฺธํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ อฎฺฐาสิฯ ปเจฺจกพุโทฺธ อากาเส ปลฺลเงฺกน นิสีทิตฺวา ‘‘มหาราช, วิชฺชาธโร น สมโณ, ตฺวํ อิโต ปฎฺฐาย ‘อตฺโจฺฉ โลโก, อตฺถิ ธมฺมิกสมณพฺราหฺมณา’ติ ญตฺวา ทานํ เทหิ, สีลํ รกฺข, อุโปสถกมฺมํ กโรหี’’ติ ราชานํ โอวทิฯ สโกฺกปิ สกฺกานุภาเวน อากาเส ฐตฺวา ‘‘อิโต ปฎฺฐาย อปฺปมตฺตา โหถา’’ติ นาครานํ โอวาทํ ทตฺวา ‘‘ปลาตา สมณพฺราหฺมณา อาคจฺฉนฺตู’’ติ เภรึ จราเปสิฯ อถ เต อุโภปิ สกฎฺฐานเมว อคมํสุฯ ราชา ตสฺส โอวาเท ฐตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ อกาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ปเจฺจกพุโทฺธ ปรินิพฺพุโต, ราชา อานโนฺท อโหสิ, สโกฺก ปน อหเมว อโหสี’’นฺติฯ

วิชฺชาธรชาตกวณฺณนา ฉฎฺฐาฯ

[๓๙๒] ๗. สิงฺฆปุปฺผชาตกวณฺณนา

ยเมตนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร เชตวนา นิกฺขมิตฺวา โกสลรเฎฺฐ อญฺญตรํ อรญฺญํ นิสฺสาย วิหรโนฺต เอกทิวสํ ปทุมสรํ โอตริตฺวา สุปุปฺผิตปทุมํ ทิสฺวา อโธวาเต ฐตฺวา อุปสิงฺฆิฯ อถ นํ ตสฺมิํ วเน อธิวตฺถา เทวตา ‘‘มาริส, ตฺวํ คนฺธเถโน นาม, อิทํ เต เอกํ เถยฺยงฺค’’นฺติ สํเวเชสิฯ โส ตาย สํเวชิโต ปุน เชตวนํ อาคนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา นิสิโนฺน ‘‘กหํ ภิกฺขุ นิวุโตฺถสี’’ติ ปุโฎฺฐ ‘‘อสุกวนสเณฺฑ นาม, ตตฺถ จ มํ เทวตา เอวํ นาม สํเวเชสี’’ติ อาหฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘น โข ภิกฺขุ ปุปฺผํ อุปสิงฺฆโนฺต ตฺวเมว เทวตาย สํเวชิโต, โปราณกปณฺฑิตาปิ สํเวชิตปุพฺพา’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต เอกสฺมิํ กาสิกคาเม พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ อุคฺคหิตสิโปฺป อปรภาเค อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา เอกํ ปทุมสรํ นิสฺสาย อุปวสโนฺต เอกทิวสํ สรํ โอตริตฺวา สุปุปฺผิตปทุมํ อุปสิงฺฆมาโน อฎฺฐาสิฯ อถ นํ เอกา เทวธีตา รุกฺขกฺขนฺธวิวเร ฐตฺวา สํเวชยมานา ปฐมํ คาถมาห –

๑๑๕. ‘‘ยเมตํ วาริชํ ปุปฺผํ, อทินฺนํ อุปสิงฺฆสิ;
เอกงฺคเมตํ เถยฺยานํ, คนฺธเถโนสิ มาริสา’’ติฯ

ตตฺถ **เอกงฺคเมต**นฺติ เอกโกฏฺฐาโส เอสฯ

ตโต โพธิสตฺโต ทุติยํ คาถมาห –

๑๑๖. ‘‘น หรามิ น ภญฺชามิ, อารา สิงฺฆามิ วาริชํ;
อถ เกน นุ วเณฺณน, คนฺธเถโนติ วุจฺจตี’’ติฯ

ตตฺถ **อารา สิงฺฆามี**ติ ทูเร ฐิโต ฆายามิฯ **วเณฺณนา**ติ การเณนฯ

ตสฺมิํ ขเณ เอโก ปุริโส ตสฺมิํ สเร ภิสานิ เจว ขณติ, ปุณฺฑรีกานิ จ ภญฺชติ ฯ โพธิสตฺโต ตํ ทิสฺวา ‘‘มํ อารา ฐตฺวา อุปสิงฺฆนฺตํ ‘โจโร’ติ วทสิ, เอตํ ปุริสํ กสฺมา น ภณสี’’ติ ตาย สทฺธิํ สลฺลปโนฺต ตติยํ คาถมาห –

๑๑๗. ‘‘โยยํ ภิสานิ ขณติ, ปุณฺฑรีกานิ ภญฺชติ;
เอวํ อากิณฺณกมฺมโนฺต, กสฺมา เอโส น วุจฺจตี’’ติฯ

ตตฺถ **อากิณฺณกมฺมโนฺต**ติ กกฺขฬกมฺมโนฺต ทารุณกมฺมโนฺตฯ

อถสฺส อวจนการณํ อาจิกฺขนฺตี เทวตา จตุตฺถปญฺจมคาถา อภาสิ –

๑๑๘. ‘‘อากิณฺณลุโทฺท ปุริโส, ธาติเจลํว มกฺขิโต;
ตสฺมิํ เม วจนํ นตฺถิ, ตญฺจารหามิ วตฺตเวฯ

๑๑๙. ‘‘อนงฺคณสฺส โปสสฺส, นิจฺจํ สุจิคเวสิโน;
วาลคฺคมตฺตํ ปาปสฺส, อพฺภามตฺตํว ขายตี’’ติฯ

ตตฺถ **ธาติเจลํวา**ติ เขฬสิงฺฆาณิกมุตฺตคูถมกฺขิตํ ธาติทาสิยา นิวตฺถเจลํ วิย อยํ ปาปมกฺขิโตเยว, เตน การเณน ตสฺมิํ มม วจนํ นตฺถิฯ **ตญฺจารหามี**ติ สมณา ปน โอวาทกฺขมา โหนฺติ ปิยสีลา, ตสฺมา ตํ อปฺปมตฺตกมฺปิ อยุตฺตํ กโรนฺตํ วตฺตุํ อรหามิ สมณาติฯ **อนงฺคณสฺสา**ติ นิโทฺทสสฺส ตุมฺหาทิสสฺสฯ **อพฺภามตฺตํว ขายตี**ติ มหาเมฆปฺปมาณํ หุตฺวา อุปฏฺฐาติ, อิทานิ กสฺมา เอวรูปํ โทสํ อโพฺพหาริกํ กโรสีติฯ

ตาย ปน สํเวชิโต โพธิสโตฺต สํเวคปฺปโตฺต ฉฏฺฐํ คาถมาห –

๑๒๐. ‘‘อทฺธา มํ ยกฺข ชานาสิ, อโถ มํ อนุกมฺปสิ;
ปุนปิ ยกฺข วชฺชาสิ, ยทา ปสฺสสิ เอทิส’’นฺติฯ

ตตฺถ **ยกฺขา**ติ เทวตํ อาลปติฯ **วชฺชาสี**ติ วเทยฺยาสิฯ **ยทา ปสฺสสิ เอทิส**นฺติ ยทา มม เอวรูปํ โทสํ ปสฺสสิ, ตทา เอวํ มม วเทยฺยาสีติ วทติฯ

อถสฺส สา เทวธีตา สตฺตมํ คาถมาห –

๑๒๑. ‘‘เนว ตํ อุปชีวามิ, นปิ เต ภตกามฺหเส;

ตฺวเมว ภิกฺขุ ชาเนยฺย, เยน คเจฺฉยฺย สุคฺคติ’’นฺติฯ

ตตฺถ **ภตกามฺหเส**ติ ตว ภติหตา กมฺมกราปิ น โหมฯ กึการณา ตํ สพฺพกาลํ รกฺขมานา วิจริสฺสามาติ ทีเปติฯ **เยน คเจฺฉยฺยา**ติ ภิกฺขุ เยน กเมฺมน ตฺวํ สุคตึ คเจฺฉยฺยาสิ, ตฺวเมว ตํ ชาเนยฺยาสีติฯ

เอวํ สา ตสฺส โอวาทํ ทตฺวา อตฺตโน วิมานเมว ปวิฏฺฐาฯ โพธิสโตฺตปิ ฌานํ นิพฺพเตฺตตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน โส ภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ

ตทา เทวธีตา อุปฺปลวณฺณา อโหสิ, ตาปโส ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

สิงฺฆปุปฺผชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๓๙๓] ๘. วิฆาสาทชาตกวณฺณนา

สุสุขํ วต ชีวนฺตีติ อิทํ สตฺถา ปุพฺพาราเม วิหรโนฺต เกฬิสีลเก ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ เตสุ หิ มหาโมคฺคลฺลานเตฺถเรน ปาสาทํ กเมฺปตฺวา สํเวชิเตสุ ธมฺมสภายํ ภิกฺขู เตสํ อคุณํ กเถนฺตา นิสีทิํสุฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปเต เกฬิสีลกาเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต สโกฺก อโหสิฯ อถ อญฺญตรสฺมิํ กาสิกคาเม สตฺต ภาตโร กาเมสุ โทสํ ทิสฺวา นิกฺขมิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา มชฺฌารเญฺญ วสนฺตา โยเค โยคํ อกตฺวา กายทฬฺหีพหุลา หุตฺวา นานปฺปการํ กีฬํ กีฬนฺตา จริํสุฯ สโกฺก เทวราชา ‘‘อิเม สํเวเชสฺสามี’’ติ สุโก หุตฺวา เตสํ วสนฏฺฐานํ อาคนฺตฺวา เอกสฺมิํ รุเกฺข นิลียิตฺวา เต สํเวเชโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๒๒. ‘‘สุสุขํ วต ชีวนฺติ, เย ชนา วิฆาสาทิโน;
ทิเฏฺฐว ธเมฺม ปาสํสา, สมฺปราเย จ สุคฺคตี’’ติฯ

ตตฺถ **วิฆาสาทิโน**ติ ภุตฺตาติเรกํ ภุญฺชเนฺต สนฺธายาหฯ **ทิเฏฺฐว ธเมฺม**ติ เย เอวรูปา, เต ทิเฏฺฐว ธเมฺม ปาสํสา, สมฺปราเย จ เตสํ สุคติ โหติ, สเคฺค อุปฺปชฺชนฺตีติ อธิปฺปาเยน วทติฯ

อถ เตสุ เอโก ตสฺส วจนํ สุตฺวา อวเสเส อามเนฺตตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๑๒๓. ‘‘สุกสฺส ภาสมานสฺส, น นิสาเมถ ปณฺฑิตา;
อิทํ สุณาถ โสทริยา, อเมฺหวายํ ปสํสตี’’ติฯ

ตตฺถ **ภาสมานสฺสา**ติ มานุสิกาย วาจาย ภณนฺตสฺสฯ **น นิสาเมถา**ติ น สุณาถฯ **อิทํ สุณาถา**ติ อิทมสฺส วจนํ สุณาถฯ **โสทริยา**ติ สมาเน อุทเร วุตฺถภาเวน เต อาลปโนฺต อาหฯ

อถ เน ปฏิกฺขิปโนฺต สุโก ตติยํ คาถมาห –

๑๒๔. ‘‘นาหํ ตุเมฺห ปสํสามิ, กุณปาทา สุณาถ เม;
อุจฺฉิฏฺฐโภชิโน ตุเมฺห, น ตุเมฺห วิฆาสาทิโน’’ติฯ

ตตฺถ **กุณปาทา**ติ กุณปขาทกาติ เต อาลปติฯ

เต ตสฺส วจนํ สุตฺวา สเพฺพปิ จตุตฺถํ คาถมาหํสุ –

๑๒๕. ‘‘สตฺตวสฺสา ปพฺพชิตา, มชฺฌารเญฺญ สิขณฺฑิโน;
วิฆาเสเนว ยาเปนฺตา, มยเญฺจ โภโต คารยฺหา;
เก นุ โภโต ปสํสิยา’’ติฯ

ตตฺถ **สิขณฺฑิโน**ติ จูฬาย สมนฺนาคตาฯ **วิฆาเสเนวา**ติ เอตฺตกํ กาลํ สตฺต วสฺสานิ สีหพฺยคฺฆวิฆาเสเนว ยาเปนฺตา ยทิ โภโต คารยฺหา, อถ เก นุ เต ปสํสิยาติฯ

เต ลชฺชาเปโนฺต มหาสโตฺต ปญฺจมํ คาถมาห –

๑๒๖. ‘‘ตุเมฺห สีหานํ พฺยคฺฆานํ, วาฬานญฺจาวสิฏฺฐกํ;
อุจฺฉิเฏฺฐเนว ยาเปนฺตา, มญฺญิโวฺห วิฆาสาทิโน’’ติฯ

ตตฺถ **วาฬานญฺจาวสิฏฺฐก**นฺติ เสสวาฬมิคานญฺจ อวสิฏฺฐกํ อุจฺฉิฏฺฐโภชนํฯ

ตํ สุตฺวา ตาปสา ‘‘สเจ มยํ น วิฆาสาทา, อถ เก จรหิ เต วิฆาสาทา’’ติ? อถ เตสํ โส ตมตฺถํ อาจิกฺขโนฺต ฉฏฺฐํ คาถมาห –

๑๒๗. ‘‘เย พฺราหฺมณสฺส สมณสฺส, อญฺญสฺส วา วนิพฺพิโน;
ทตฺวาว เสสํ ภุญฺชนฺติ, เต ชนา วิฆาสาทิโน’’ติฯ

ตตฺถ **วนิพฺพิโน**ติ ตํ ตํ ภณฺฑํ ยาจนกสฺสฯ เอวํ เต ลชฺชาเปตฺวา มหาสโตฺต สกฏฺฐานเมว คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สตฺต ภาตโร อิเม เกฬิสีลกา ภิกฺขู อเหสุํ, สโกฺก ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

วิฆาสาทชาตกวณฺณนา อฏฺฐมาฯ

[๓๙๔] ๙. วฏฺฏกชาตกวณฺณนา

ปณีตนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ โลลภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตญฺหิ สตฺถา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ โลโล’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘น โข ภิกฺขุ อิทาเนว โลโล, ปุเพฺพปิ ตฺวํ โลโลเยว, โลลตาย ปน พาราณสิยํ หตฺถิควาสฺสปุริสกุณเปหิ อติโตฺต ‘อิโต อุตฺตริตรํ ลภิสฺสามี’ติ อรญฺญํ ปวิโฏฺฐสี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต วฏฺฏกโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา อรเญฺญ ลูขติณพีชาหาโร วสิฯ ตทา พาราณสิยํ เอโก โลลกาโก หตฺถิกุณปาทีหิ อติโตฺต ‘‘อิโต อุตฺตริตรํ ลภิสฺสามี’’ติ อรญฺญํ ปวิสิตฺวา ผลาผลํ ขาทโนฺต โพธิสตฺตํ ทิสฺวา ‘‘อยํ วฏฺฏโก อติวิย ถูลสรีโร, มธุรํ โคจรํ ขาทติ มเญฺญ, เอตสฺส โคจรํ ปุจฺฉิตฺวา ตํ ขาทิตฺวา อหมฺปิ ถูโล ภวิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา โพธิสตฺตสฺส อุปริภาเค สาขาย นิลียิตฺวา โพธิสตฺตํ ปุจฺฉิ ‘‘โภ

วฏฺฏก, กึ นาม ปณีตาหารํ ภุญฺชสิ, ถูลสรีโร อโหสี’’ติ? โพธิสโตฺต เตน ปุจฺฉิโต เตน สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กโรโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๒๘. ‘‘ปณีตํ ภุญฺชเส ภตฺตํ, สปฺปิเตลญฺจ มาตุล;
อถ เกน นุ วเณฺณน, กิโส ตฺวมสิ วายสา’’ติฯ

ตตฺถ **ภตฺต**นฺติ มนุสฺสานํ โภชนนิยาเมน ปฏิยาทิตภตฺตํฯ **มาตุลา**ติ ตํ ปิยสมุทาจาเรน อาลปติฯ **กิโส**ติ อปฺปมํสโลหิโตฯ

ตสฺส วจนํ สุตฺวา กาโก ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๑๒๙. ‘‘อมิตฺตมเชฺฌ วสโต, เตสุ อามิสเมสโต;
นิจฺจํ อุพฺพิคฺคหทยสฺส, กุโต กากสฺส ทฬฺหิยํฯ

๑๓๐. ‘‘นิจฺจํ อุเพฺพคิโน กากา, ธงฺกา ปาเปน กมฺมุนา;
ลโทฺธ ปิโณฺฑ น ปีเณติ, กิโส เตนสฺมิ วฏฺฏกฯ

๑๓๑. ‘‘ลูขานิ ติณพีชานิ, อปฺปเสฺนหานิ ภุญฺชสิ;
อถ เกน นุ วเณฺณน, ถูโล ตฺวมสิ วฏฺฏกา’’ติฯ

ตตฺถ **ทฬฺหิย**นฺติ เอวรูปสฺส มยฺหํ กากสฺส กุโต ทฬฺหีภาโว, กุโต ถูลนฺติ อโตฺถฯ **อุเพฺพคิโน**ติ อุเพฺพควโนฺตฯ **ธงฺกา**ติ กากานเมว นามํฯ **ปาเปน กมฺมุนา ลโทฺธ**ติ กาเกน มนุสฺสสนฺตกวิลุมฺปนสงฺขาเตน ปาเปน กเมฺมน ลโทฺธ ปิโณฺฑฯ **น ปีเณตี**ติ น ตเปฺปติฯ **เตนสฺมี**ติ เตน การเณนาหํ กิโส อสฺมิฯ **อปฺปเสฺนหานี**ติ มโนฺทชานิฯ อิทํ กาโก โพธิสตฺตํ ‘‘ปณีตโภชนํ ขาทตี’’ติ สญฺญี หุตฺวาปิ วฏฺฏกานํ คหิตโคจรํ ปุจฺฉโนฺต อาหฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต อตฺตโน ถูลภาวการณํ กเถโนฺต อิมา คาถา อภาสิ –

๑๓๒. ‘‘อปฺปิจฺฉา อปฺปจินฺตาย, อทูรคมเนน จ;
ลทฺธาลเทฺธน ยาเปโนฺต, ถูโล เตนสฺมิ วายสฯ

๑๓๓. ‘‘อปฺปิจฺฉสฺส หิ โปสสฺส, อปฺปจินฺตสุขสฺส จ;
สุสงฺคหิตมานสฺส, วุตฺตี สุสมุทานยา’’ติฯ

ตตฺถ **อปฺปิจฺฉา**ติ อาหาเรสุ อปฺปิจฺฉตาย นิตฺตณฺหตาย, เกวลํ สรีรยาปนวเสเนว อาหาราหรณตายาติ อโตฺถฯ **อปฺปจินฺตายา**ติ ‘‘อชฺช กหํ อาหารํ ลภิสฺสามิ, เสฺว กห’’นฺติ เอวํ อาหารจินฺตาย อภาเวนฯ **อทูรคมเนน จา**ติ ‘‘อสุกสฺมึ นาม ฐาเน มธุรํ ลภิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา อวิทูรคมเนน จฯ **ลทฺธาลเทฺธนา**ติ ลูขํ วา โหตุ ปณีตํ วา, ยํ ลทฺธํ, เตเนวฯ **ถูโล เตนสฺมี**ติ เตน จตุพฺพิเธน การเณน ถูโล อสฺมิฯ **วายสา**ติ กากํ อาลปติฯ **อปฺปจินฺตสุขสฺสา**ติ อาหารจินฺตารหิตานํ อปฺปจินฺตานมริยานํ สุขํ อสฺสตฺถีติ อปฺปจินฺตสุโข, ตสฺส ตาทิเสน สุเขน สมนฺนาคตสฺสฯ **สุสงฺคหิตมานสฺสา**ติ ‘‘เอตฺตกํ ภุญฺชิตฺวา ชีราเปตุํ สกฺขิสฺสามี’’ติ เอวํ สุฏฺฐุ สงฺคหิตาหารมานสฺสฯ **วุตฺตี สุสมุทานยา**ติ เอวรูปสฺส ปุคฺคลสฺส ชีวิตวุตฺติ สุเขน สกฺกา สมุทาเนตุํ สุสมุทานยา สุนิพฺพตฺติยาฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน โลลภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ

ตทา กาโก โลลภิกฺขุ อโหสิ, วฏฺฏโก ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

วฏฺฏกชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๓๙๕] ๑๐. ปาราวตชาตกวณฺณนา

จิรสฺสํ วต ปสฺสามีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต โลลภิกฺขุํเยว อารพฺภ กเถสิฯ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุ เหฏฺฐา วุตฺตนยเมวฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ปาราวโต หุตฺวา พาราณสิเสฏฺฐิโน มหานเส นีฬปจฺฉิยํ วสติฯ กาโกปิ เตน สทฺธิํ วิสฺสาสํ กตฺวา ตเตฺถว วสตีติ สพฺพํ วิตฺถาเรตพฺพํฯ ภตฺตการโก กากปตฺตานิ ลุญฺจิตฺวา ปิเฏฺฐน ตํ มเกฺขตฺวา เอกํ กปาลขณฺฑํ วิชฺฌิตฺวา กเณฺฐ ปิฬนฺธิตฺวา ปจฺฉิยํ ปกฺขิปิฯ โพธิสตฺโต อรญฺญโต อาคนฺตฺวา ตํ ทิสฺวา ปริหาสํ กโรนฺโต ปฐมํ คาถมาห –

๑๓๔. ‘‘จิรสฺสํ วต ปสฺสามิ, สหายํ มณิธารินํ;
สุกตา มสฺสุกุตฺติยา, โสภเต วต เม สขา’’ติฯ

ตตฺถ **มสฺสุกุตฺติยา**ติ อิมาย มสฺสุกิริยายฯ

ตํ สุตฺวา กาโก ทุติยํ คาถมาห –

๑๓๕. ‘‘ปรูฬฺหกจฺฉนขโลโม, อหํ กมฺมสุ พฺยาวโฏ;
จิรสฺสํ นฺหาปิตํ ลทฺธา, โลมํ ตํ อชฺช หารยิ’’นฺติฯ

ตตฺถ **อหํ กมฺมสุ พฺยาวโฏ**ติ อหํ สมฺม ปาราวต, ราชกมฺมสุ พฺยาวโฏ โอกาสํ อลภนฺโต ปรูฬฺหกจฺฉนขโลโม อโหสินฺติ วทติฯ **อชฺช หารยิ**นฺติ อชฺช หาเรสิํฯ

ตโต โพธิสตฺโต ตติยํ คาถมาห –

๑๓๖. ‘‘ยํ นุ โลมํ อหาเรสิ, ทุลฺลภํ ลทฺธ กปฺปกํ;
อถ กิญฺจรหิ เต สมฺม, กเณฺฐ กิณิกิณายตี’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ยํ ตาว ทุลฺลภํ กปฺปกํ ลภิตฺวา โลมํ หราเปสิ, ตํ หราปย, อถ กิญฺจรหิ เต วยสฺส อิทํ กเณฺฐ กิณิกิณายตีติฯ

ตโต กาโก เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๓๗. ‘‘มนุสฺสสุขุมาลานํ, มณิ กเณฺฐสุ ลมฺพติ;
เตสาหํ อนุสิกฺขามิ, มา ตฺวํ มญฺญิ ทวา กตํฯ

๑๓๘. ‘‘สเจปิมํ ปิหยสิ, มสฺสุกุตฺติํ สุการิตํ;
การยิสฺสามิ เต สมฺม, มณิญฺจาปิ ททามิ เต’’ติฯ

ตตฺถ **มณี**ติ เอวรูปานํ มนุสฺสานํ เอกํ มณิรตนํ กเณฺฐสุ ลมฺพติฯ **เตสาห**นฺติ เตสํ อหํฯ **มา ตฺวํ มญฺญี**ติ ตฺวํ ปน ‘‘เอตํ มยา ทวา กต’’นฺติ มา มญฺญิฯ **สเจปิมํ ปิหยสี**ติ สเจ อิมํ มม กตํ มสฺสุกุตฺติํ ตฺวํ อิจฺฉสิฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต ฉฎฺฐํ คาถมาห –

๑๓๙.‘‘ตฺวเญฺญว มณินา ฉโนฺน, สุกตาย จ มสฺสุยา;
อามนฺต โข ตํ คจฺฉามิ, ปิยํ เม ตวทสฺสน’’นฺติฯ

ตตฺถ **มณินา**ติ มณิโน, อยเมว วา ปาโฐฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – สมฺม วายส, ตฺวเญฺญว อิมสฺส มณิโน อนุจฺฉวิโก อิมิสฺสา จ สุกตาย มสฺสุยา , มม ปน ตว อทสฺสนเมว ปิยํ, ตสฺมา ตํ อามนฺตยิตฺวา คจฺฉามีติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา โพธิสโตฺต อุปฺปติตฺวา อญฺญตฺถ คโตฯ กาโก ตเตฺถว ชีวิตกฺขยํ ปโตฺตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน โลลภิกฺขุ อนาคามิผเล ปติฎฺฐหิฯ ตทา กาโก โลลภิกฺขุ อโหสิ, ปาราวโต ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

ปาราวตชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

ขรปุตฺตวโคฺค ทุติโย นิฎฺฐิโตฯ

ชาตกุทฺทานํ –

อวาริยํ เสตเกตุ, ทรีมุขญฺจ เนรุ จ;
อาสงฺกมิคาโลปญฺจ, กาฬกณฺณี จ กุกฺกุฎํฯ

ธมฺมธชญฺจ นนฺทิยํ, ขรปุตฺตํ สูจิ เจว;
ตุณฺฑิลํ โสณฺณกกฺกฎํ, มยฺหกํ วิชฺชาธรเญฺจวฯ

สิงฺฆปุปฺผํ วิฆาสาทํ, วฎฺฎกญฺจ ปาราวตํ;
สงฺคายิํสุ มหาเถรา, ฉเกฺก วีสติ ชาตเกฯ

ฉกฺกนิปาตวณฺณนา นิฎฺฐิตาฯ

๗. สตฺตกนิปาโต

๑. กุกฺกุวโคฺค

[๓๙๖] ๑. กุกฺกุชาตกวณฺณนา

ทิยฑฺฒกุกฺกูติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ราโชวาทํ อารพฺภ กเถสิฯ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุ **เตสกุณชาตเก** (ชา. ๒.๑๗.๑ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส อตฺถธมฺมานุสาสโก อมโจฺจ อโหสิฯ ราชา อคติคมเน ปติฏฺฐาย อธเมฺมน รชฺชํ กาเรสิ, ชนปทํ ปีเฬตฺวา ธนเมว สํหริฯ โพธิสโตฺต ราชานํ โอวทิตุกาโม เอกํ อุปมํ อุปธาเรโนฺต วิจรติ, รโญฺญ อุยฺยาเน วาสาคารํ วิปฺปกตํ โหติ อนิฏฺฐิตจฺฉทนํ, ทารุกณฺณิกํ อาโรเปตฺวา โคปานสิโย ปเวสิตมตฺตา โหนฺติฯ ราชา กีฬนตฺถาย อุยฺยานํ คนฺตฺวา ตตฺถ วิจริตฺวา ตํ เคหํ ปวิสิตฺวา อุโลฺลเกโนฺต กณฺณิกมณฺฑลํ ทิสฺวา อตฺตโน อุปริปตนภเยน นิกฺขมิตฺวา พหิ ฐิโต ปุน โอโลเกตฺวา ‘‘กึ นุ โข นิสฺสาย กณฺณิกา ฐิตา, กึ นิสฺสาย โคปานสิโย’’ติ จิเนฺตตฺวา โพธิสตฺตํ ปุจฺฉโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑. ‘‘ทิยฑฺฒกุกฺกู อุทเยน กณฺณิกา, วิทตฺถิโย อฏฺฐ ปริกฺขิปนฺติ นํ;
สา สิํสปา, สารมยา อเผคฺคุกา, กุหิํ ฐิตา อุปฺปริโต น ธํสตี’’ติฯ

ตตฺถ **ทิยฑฺฒกุกฺกู**ติ ทิยฑฺฒรตนาฯ **อุทเยนา**ติ อุจฺจเตฺตนฯ **ปริกฺขิปนฺติ น**นฺติ ตํ ปเนตํ อฏฺฐ วิทตฺถิโย ปริกฺขิปนฺติ, ปริเกฺขปโต อฏฺฐวิทตฺถิปมาณาติ วุตฺตํ โหติฯ **กุหิํ ฐิตา**ติ กตฺถ ปติฏฺฐิตา หุตฺวาฯ **น ธํสตี**ติ น ปตติฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต ‘‘ลทฺธา ทานิ เม รโญฺญ โอวาทตฺถาย อุปมา’’ติ จิเนฺตตฺวา อิมา คาถา อาห –

๒. ‘‘ยา ติํสติ สารมยา อนุชฺชุกา, ปริกิริย โคปานสิโย สมํ ฐิตา;
ตาหิ สุสงฺคหิตา พลสา ปีฬิตา, สมํ ฐิตา อุปฺปริโต น ธํสติฯ

๓. ‘‘เอวมฺปิ มิเตฺตหิ ทเฬฺหหิ ปณฺฑิโต, อเภชฺชรูเปหิ สุจีหิ มนฺติภิ;
สุสงฺคหีโต สิริยา น ธํสติ, โคปานสีภารวหาว กณฺณิกา’’ติฯ

ตตฺถ **ยา ติํสติ สารมยา**ติ ยา เอตา สารรุกฺขมยา ติํสติ โคปานสิโยฯ **ปริกิริยา**ติ ปริวาเรตฺวาฯ **สมํ ฐิตา**ติ สมภาเคน ฐิตาฯ **พลสา ปีฬิตา**ติ ตาหิ ตาหิ โคปานสีหิ พเลน ปีฬิตา สุฏฺฐุ สงฺคหิตา เอกาพทฺธา หุตฺวาฯ **ปณฺฑิโต**ติ ญาณสมฺปโนฺน ราชาฯ **สุจีหี**ติ สุจิสมาจาเรหิ กลฺยาณมิเตฺตหิฯ **มนฺติภี**ติ มนฺตกุสเลหิฯ **โคปานสีภารวหาว กณฺณิกา**ติ ยถา โคปานสีนํ ภารํ วหมานา กณฺณิกา น ธํสติ น ปตติ, เอวํ ราชาปิ วุตฺตปฺปกาเรหิ มนฺตีหิ อภิชฺชหทเยหิ สุสงฺคหิโต สิริโต น ธํสติ น ปตติ น ปริหายติฯ

ราชา โพธิสเตฺต กเถเนฺตเยว อตฺตโน กิริยํ สลฺลเกฺขตฺวา กณฺณิกาย อสติ โคปานสิโย น ติฏฺฐนฺติ, โคปานสีหิ อสงฺคหิตา กณฺณิกา น ติฏฺฐติ, โคปานสีสุ ภิชฺชนฺตีสุ กณฺณิกา ปตติ, เอวเมว อธมฺมิโก ราชา อตฺตโน มิตฺตามเจฺจ จ พลกาเย จ พฺราหฺมณคหปติเก จ อสงฺคณฺหโนฺต เตสุ ภิชฺชเนฺตสุ เตหิ อสงฺคหิโต อิสฺสริยา ธํสติ, รญฺญา นาม ธมฺมิเกน ภวิตพฺพนฺติฯ

อถสฺส ตสฺมึ ขเณ ปณฺณาการตฺถาย มาตุลุงฺคํ อาหรึสุฯ ราชา ‘‘สหาย, อิมํ มาตุลุงฺคํ ขาทา’’ติ โพธิสตฺตํ อาหฯ โพธิสตฺโต ตํ คเหตฺวา ‘‘มหาราช, อิมํ ขาทิตุํ อชานนฺตา ติตฺตกํ วา กโรนฺติ อมฺพิลํ วา, ชานนฺตา ปน ปณฺฑิตา ติตฺตกํ หาเรตฺวา อมฺพิลํ อนีหริตฺวา มาตุลุงฺค รสํ อนาเสตฺวาว ขาทนฺตี’’ติ รโญฺญ อิมาย อุปมาย ธนสงฺฆรณูปายํ ทเสฺสนฺโต เทฺว คาถา อภาสิ –

๔. ‘‘ขรตฺตจํ เพลุลํ ยถาปิ สตฺถวา, อนามสนฺโตปิ กโรติ ติตฺตกํ;
สมาหรํ สาทุํ กโรติ ปตฺถิว, อสาทุํ กยิรา ตนุพนฺธมุทฺธรํฯ

๕. ‘‘เอวมฺปิ คามนิคเมสุ ปณฺฑิโต, อสาหสํ ราชธนานิ สงฺฆรํ;
ธมฺมานุวตฺตี ปฏิปชฺชมาโน, ส ผาติ กยิรา อวิเหฐยํ ปร’’นฺติฯ

ตตฺถ **ขรตฺตจ**นฺติ ถทฺธตจํฯ **เพลุล**นฺติ มาตุลุงฺคํฯ ‘เพล’’นฺติปิ ปาโฐ, อยเมวโตฺถฯ **สตฺถวา**ติ สตฺถกหโตฺถฯ **อนามสนฺต**ติ พหิตจํ ตนุกมฺปิ อตจฺฉนฺโต อิทํ ผลํ ติตฺตกํ กโรติฯ **สมาหร**นฺติ สมาหรโนฺต พหิตจํ ตจฺฉโนฺต อโนฺต จ อมฺพิลํ อนีหรโนฺต ตํ สาทุํ กโรติฯ **ปตฺถิวา**ติ ราชานํ อาลปติฯ **ตนุพนฺธมุทฺธร**นฺติ ตนุกํ ปน ตจํ อุทฺธรโนฺต สพฺพโส ติตฺตกสฺส อนปนีตตฺตา ตํ อสาทุเมว กยิราฯ **เอว**นฺติ เอวํ ปณฺฑิโต ราชาปิ อสาหสํ สาหสิยา ตณฺหาย วสํ อคจฺฉโนฺต อคติคมนํ ปหาย รฎฺฐํ อปีเฬตฺวา อุปจิกานํ วมฺมิกวฑฺฒนนิยาเมน มธุกรานํ เรณุํ คเหตฺวา มธุกรณนิยาเมน จ ธนํ สงฺฆรโนฺต –

‘‘ทานํ สีลํ ปริจฺจาคํ, อชฺชวํ มทฺทวํ ตปํ;
อโกฺกธํ อวิหึสญฺจ, ขนฺติญฺจ อวิโรธน’’นฺติฯ –

อิติ อิเมสํ ทสนฺนํ ราชธมฺมานํ อนุวตฺตเนน ธมฺมานุวตฺตี หุตฺวา ปฏิปชฺชมาโน โส อตฺตโน จ ปเรสญฺจ ผาติํ วฑฺฒิํ กเรยฺย ปรํ อวิเหเฐโนฺตเยวาติฯ

ราชา โพธิสเตฺตน สทฺธิํ มเนฺตโนฺต โปกฺขรณีตีรํ คนฺตฺวา สุปฺปุปฺผิตํ พาลสูริยวณฺณํ อุทเกน อนุปลิตฺตํ ปทุมํ ทิสฺวา อาห – ‘‘สหาย, อิมํ ปทุมํ อุทเก สญฺชาตเมว อุทเกน อลิมฺปมานํ ฐิต’’นฺติฯ อถ นํ โพธิสโตฺต ‘‘มหาราช, รญฺญา นาม เอวรูเปน ภวิตพฺพ’’นฺติ โอวทโนฺต อิมา คาถา อาห –

๖. ‘‘โอทาตมูลํ สุจิวาริสมฺภวํ, ชาตํ ยถา โปกฺขรณีสุ อมฺพุชํ;
ปทุมํ ยถา อคฺคินิกาสิผาลิมํ, น กทฺทโม น รโช น วาริ ลิมฺปติฯ

๗. ‘‘เอวมฺปิ โวหารสุจิํ อสาหสํ, วิสุทฺธกมฺมนฺตมเปตปาปกํ;
น ลิมฺปติ กมฺมกิเลส ตาทิโส, ชาตํ ยถา โปกฺขรณีสุ อมฺพุช’’นฺติฯ

ตตฺถ **โอทาตมูล**นฺติ ปณฺฑรมูลํฯ **อมฺพุช**นฺติ ปทุมเสฺสว เววจนํฯ **อคฺคินิกาสิผาลิม**นฺติ อคฺคินิกาสินา สูริเยน ผาลิตํ วิกสิตนฺติ อโตฺถฯ **น กทฺทโม น รโช น วาริ ลิมฺปตี**ติ เนว กทฺทโม น รโช น อุทกํ ลิมฺปติ, น มเกฺขตีติ อโตฺถฯ ‘‘ลิปฺปติ’’เจฺจว วา ปาโฐ, ภุมฺมเตฺถ วา เอตานิ ปจฺจตฺตวจนานิ, เอเตสุ กทฺทมาทีสุ น ลิปฺปติ, น อลฺลียตีติ อโตฺถฯ **โวหารสุจิ**นฺติ โปราณเกหิ ธมฺมิกราชูหิ ลิขาเปตฺวา ฐปิตวินิจฺฉยโวหาเร สุจิํ, อคติคมนํ ปหาย ธเมฺมน วินิจฺฉยการกนฺติ อโตฺถฯ **อสาหส**นฺติ ธมฺมิกวินิจฺฉเย ฐิตตฺตาเยว สาหสิกกิริยาย วิรหิตํฯ **วิสุทฺธกมฺมนฺต**นฺติ เตเนว อสาหสิกเฎฺฐน วิสุทฺธกมฺมนฺตํ สจฺจวาทิํ นิโกฺกธํ มชฺฌตฺตํ ตุลาภูตํ โลกสฺสฯ

อเปตปาปกนฺติ อปคตปาปกมฺมํฯ **น ลิมฺปติ กมฺมกิเลส ตาทิโส**ติ ตํ ราชานํ ปาณาติปาโต อทินฺนาทานํ กาเมสุมิจฺฉาจาโร มุสาวาโทติ อยํ กมฺมกิเลโส น อลฺลียติฯ กึการณา? **ตาทิโส ชาตํ ยถา โปกฺขรณีสุ อมฺพุชํ**ฯ ตาทิโส หิ ราชา ยถา โปกฺขรณีสุ ชาตํ ปทุมํ อนุปลิตฺตํ, เอวํ อนุปลิโตฺต นาม โหติฯ

ราชา โพธิสตฺตสฺส โอวาทํ สุตฺวา ตโต ปฏฺฐาย ธเมฺมน รชฺชํ กาเรโนฺต ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา สคฺคปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, ปณฺฑิตามโจฺจ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กุกฺกุชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๓๙๗] ๒. มโนชชาตกวณฺณนา

ยถา จาโป นินฺนมตีติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต วิปกฺขเสวกํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ ปน เหฏฺฐา **มหิฬามุขชาตเก** (ชา. ๑.๑.๒๖) วิตฺถาริตเมวฯ ตทา ปน สตฺถา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ เอส วิปกฺขเสวโกเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต สีโห หุตฺวา สีหิยา สทฺธึ สํวสโนฺต เทฺว โปตเก ลภิ – ปุตฺตญฺจ ธีตรญฺจฯ ปุตฺตสฺส มโนโชติ นามํ อโหสิ, โส วยปฺปโตฺต เอกํ สีหโปติกํ คณฺหิฯ อิติ เต ปญฺจ ชนา อเหสุํฯ มโนโช วนมหึสาทโย วธิตฺวา มํสํ อาหริตฺวา มาตาปิตโร จ ภคินิญฺจ ปชาปติญฺจ โปเสติฯ โส เอกทิวสํ โคจรภูมิยํ คิริยํ นาม สิงฺคาลํ ปลายิตุํ อปฺปโหนฺตํ อุเรน นิปนฺนํ ทิสฺวา ‘‘กึ, สมฺมา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อุปฏฺฐาตุกาโมมฺหิ, สามี’’ติ วุเตฺต ‘‘สาธุ, อุปฏฺฐหสฺสู’’ติ ตํ คเหตฺวา อตฺตโน วสนคุหํ อาเนสิฯ โพธิสโตฺต ตํ ทิสฺวา ‘‘ตาต มโนช, สิงฺคาลา นาม ทุสฺสีลา ปาปธมฺมา อกิเจฺจ นิโยเชนฺติ, มา เอตํ อตฺตโน สนฺติเก กรี’’ติ วาเรตุํ นาสกฺขิฯ

อเถกทิวสํ สิงฺคาโล อสฺสมํสํ ขาทิตุกาโม มโนชํ อาห – ‘‘สามิ, อเมฺหหิ ฐเปตฺวา อสฺสมํสํ อญฺญํ อขาทิตปุพฺพํ นาม นตฺถิ, อสฺสํ คณฺหิสฺสามา’’ติฯ ‘‘กหํ ปน, สมฺม, อสฺสา โหนฺตี’’ติ? ‘‘พาราณสิยํ นทีตีเร’’ติฯ โส ตสฺส วจนํ คเหตฺวา เตน สทฺธึ อสฺสานํ นทิยา นฺหานเวลายํ คนฺตฺวา เอกํ อสฺสํ คเหตฺวา ปิฏฺฐิยํ อาโรเปตฺวา เวเคน อตฺตโน คุหาทฺวารเมว อาคโตฯ อถสฺส ปิตา อสฺสมํสํ ขาทิตฺวา ‘‘ตาต, อสฺสา นาม ราชโภคา, ราชาโน จ นาม อเนกมายา กุสเลหิ ธนุคฺคเหหิ วิชฺฌาเปนฺติ, อสฺสมํสขาทนสีหา นาม ทีฆายุกา น โหนฺติ, อิโต ปฏฺฐาย มา อสฺสํ คณฺหี’’ติ อาหฯ โส ปิตุ วจนํ อกตฺวา คณฺหเตวฯ ‘‘สีโห อเสฺส คณฺหาตี’’ติ สุตฺวา ราชา อโนฺตนคเรเยว อสฺสานํ โปกฺขรณึ การาเปสิฯ ตโตปิ อาคนฺตฺวา คณฺหิเยวฯ ราชา อสฺสสาลํ กาเรตฺวา อโนฺตสาลายเมว ติโณทกํ ทาเปสิฯ สีโห ปาการมตฺถเกน คนฺตฺวา อโนฺตสาลาโตปิ คณฺหิเยวฯ

ราชา เอกํ อกฺขณเวธึ ธนุคฺคหํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สกฺขิสฺสสิ ตาต, สีหํ วิชฺฌิตุ’’นฺติ อาหฯ โส ‘‘สโกฺกมี’’ติ วตฺวา ปาการํ นิสฺสาย สีหสฺส อาคมนมเคฺค อฏฺฏกํ กาเรตฺวา อฏฺฐาสิฯ สีโห อาคนฺตฺวา พหิสฺสาเน สิงฺคาลํ ฐเปตฺวา อสฺสคหณตฺถาย นครํ ปกฺขนฺทิฯ ธนุคฺคโห อาคมนกาเล ‘‘อติติขิโณ เวโค’’ติ สีหํ อวิชฺฌิตฺวา อสฺสํ คเหตฺวา คมนกาเล ครุภารตาย โอลีนเวคํ สีหํ ติขิเณน นาราเจน ปจฺฉาภาเค วิชฺฌิฯ นาราโจ ปุริมกาเยน นิกฺขมิตฺวา อากาสํ ปกฺขนฺทิฯ

สีโห ‘‘วิโทฺธสฺมี’’ติ วิรวิฯ ธนุคฺคโห ตํ วิชฺฌิตฺวา อสนิ วิย ชิยํ โปเถสิฯ สิงฺคาโล สีหสฺส จ ชิยาย จ สทฺทํ สุตฺวา ‘‘สหาโย เม ธนุคฺคเหน วิชฺฌิตฺวา มาริโต ภวิสฺสติ, มตเกน หิ สทฺธึ วิสฺสาโส นาม นตฺถิ, อิทานิ มม ปกติยา วสนวนเมว คมิสฺสามี’’ติ อตฺตนาว สทฺธึ สลฺลปนฺโต เทฺว คาถา อภาสิ –

๘. ‘‘ยถา จาโป นินฺนมติ, ชิยา จาปิ นิกูชติ;
หญฺญเต นูน มโนโช, มิคราชา สขา มมฯ

๙. ‘‘หนฺท ทานิ วนนฺตานิ, ปกฺกมามิ ยถาสุขํ;
เนตาทิสา สขา โหนฺติ, ลพฺภา เม ชีวโต สขา’’ติฯ

ตตฺถ **ยถา**ติ เยนากาเรเนว จาโป นินฺนมติฯ **หญฺญเต นูนา**ติ นูน หญฺญติฯ **เนตาทิสา**ติ เอวรูปา มตกา สหายา นาม น โหนฺติฯ **ลพฺภา เม**ติ ชีวโต มม สหาโย นาม สกฺกา ลทฺธุํฯ

สีโหปิ เอกเวเคน คนฺตฺวา อสฺสํ คุหาทฺวาเร ปาเตตฺวา สยมฺปิ มริตฺวา ปติฯ อถสฺส ญาตกา นิกฺขมิตฺวา ตํ โลหิตมกฺขิตํ ปหารมุเขหิ ปคฺฆริตโลหิตํ ปาปชนเสวิตาย ชีวิตกฺขยํ ปตฺตํ อทฺทสํสุ, ทิสฺวา จสฺส มาตา ปิตา ภคินี ปชาปตีติ ปฏิปาฏิยา จตโสฺส คาถา ภาสึสุ –

๑๐. ‘‘น ปาปชนสํเสวี, อจฺจนฺตํ สุขเมธติ;
มโนชํ ปสฺส เสมานํ, คิริยสฺสานุสาสนิฯ

๑๑. ‘‘น ปาปสมฺปวเงฺกน, มาตา ปุเตฺตน นนฺทติ;
มโนชํ ปสฺส เสมานํ, อจฺฉนฺนํ สมฺหิ โลหิเตฯ

๑๒. ‘‘เอวมาปชฺชเต โปโส, ปาปิโย จ นิคจฺฉติ;
โย เว หิตานํ วจนํ, น กโรติ อตฺถทสฺสินํฯ

๑๓. ‘‘เอวญฺจ โส โหติ ตโต จ ปาปิโย, โย อุตฺตโม อธมชนูปเสวี;
ปสฺสุตฺตมํ อธมชนูปเสวิตํ, มิคาธิปํ สรวรเวคนิทฺธุต’’นฺติฯ

ตตฺถ **อจฺจนฺตํ สุขเมธตี**ติ น จิรํ สุขํ ลภติฯ **คิริยสฺสานุสาสนี**ติ อยํ เอวรูปา คิริยสฺสานุสาสนีติ ครหนฺโต อาหฯ **ปาปสมฺปวเงฺกนา**ติ ปาเปสุ สมฺปวเงฺกน ปาปสหาเยนฯ **อจฺฉนฺนนฺ**ติ นิมุคฺคํฯ **ปาปิโย จ นิคจฺฉตี**ติ ปาปญฺจ วินฺทติฯ **หิตานนฺ**ติ อตฺถกามานํฯ **อตฺถทสฺสินนฺ**ติ อนาคตอตฺถํ ปสฺสนฺตานํฯ **ปาปิโย**ติ ปาปตโรฯ **อธมชนูปเสวี**ติ อธมชนํ อุปเสวีฯ **อุตฺตมนฺ**ติ สรีรพเลน เชฏฺฐกํฯ

ปจฺฉิมา อภิสมฺพุทฺธคาถา –

๑๔. ‘‘นิหียติ ปุริโส นิหีนเสวี, น จ หาเยถ กทาจิ ตุลฺยเสวี;
เสฏฺฐมุปคมํ อุเทติ ขิปฺปํ, ตสฺมาตฺตนา อุตฺตริตรํ ภเชถา’’ติฯ

ตตฺถ **นิหียตี**ติ ภิกฺขเว, นิหีนเสวี นาม มโนโช สีโห วิย นิหียติ ปริหายติ วินาสํ ปาปุณาติฯ **ตุลฺยเสวี**ติ สีลาทีหิ อตฺตนา สทิสํ เสวมาโน น หายติ, วฑฺฒิเยว ปนสฺส โหติฯ **เสฏฺฐมุป**

คมนฺติ สีลาทีหิ อุตฺตริตรํเยว อุปคจฺฉนฺตฯ **อุเทติ ขิปฺป**นฺติ สีฆเมว สีลาทีหิ คุเณหิ อุเทติ, วุทฺธึ อุปคจฺฉตีติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน วิปกฺขเสวโก โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ

ตทา สิงฺคาโล เทวทตฺโต อโหสิ, มโนโช วิปกฺขเสวโก, ภคินี อุปฺปลวณฺณา, ภริยา เขมา ภิกฺขุนี, มาตา ราหุลมาตา, ปิตา สีหราชา ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

มโนชชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๓๙๘] ๓. สุตนุชาตกวณฺณนา

ราชา เต ภตฺตนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต มาตุโปสกภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ **สามชาตเก** (ชา. ๒.๒๒.๒๙๖ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ทุคฺคตคหปติกุเล นิพฺพตฺติ, สุตนูติสฺส นามํ อกํสุฯ โส วยปฺปตฺโต ภตึ กตฺวา มาตาปิตโร โปเสตฺวา ปิตริ กาลกเต มาตรํ โปเสติฯ ตสฺมิํ ปน กาเล พาราณสิราชา มิควิตฺตโก อโหสิฯ โส เอกทิวสํ มหนฺเตน ปริวาเรน โยชนทฺวิโยชนมตฺตํ อรญฺญํ ปวิสิตฺวา ‘‘ยสฺส ฐิตฏฺฐาเนน มิโค ปลายติ, โส อิมํ นาม ชิโต’’ติ สเพฺพสํ อาโรจาเปสิฯ อมจฺจา รโญฺญ ธุวมคฺคฏฺฐาเน โกฏฺฐกํ ฉาเทตฺวา อทํสุฯ มนุเสฺสหิ มิคานํ วสนฏฺฐานานิ ปริวาเรตฺวา อุนฺนาเทเนฺตหิ อุฏฺฐาปิเตสุ มิเคสุ เอโก เอณิมิโค รโญฺญ ฐิตฏฺฐานํ ปฏิปชฺชิฯ ราชา ‘‘ตํ วิชฺฌิสฺสามี’’ติ สรํ ขิปิ ฯ อุคฺคหิตมาโย มิโค สรํ มหาผาสุกาภิมุขํ อาคจฺฉนฺตํ ญตฺวา ปริวตฺติตฺวา สเรน วิโทฺธ วิย หุตฺวา ปติฯ ราชา ‘‘มิโค เม วิโทฺธ’’ติ คหณตฺถาย ธาวิฯ มิโค อุฏฺฐาย วาตเวเคน ปลายิ, อมจฺจาทโย ราชานํ อวหสิํสุฯ โส มิคํ อนุพนฺธิตฺวา กิลนฺตกาเล ขเคฺคน ทฺวิธา ฉินฺทิตฺวา เอกสฺมิํ ทณฺฑเก ลคฺคิตฺวา กาชํ วหโนฺต วิย อาคจฺฉโนฺต ‘‘โถกํ วิสฺสมิสฺสามี’’ติ มคฺคสมีเป ฐิตํ วฏรุกฺขํ อุปคนฺตฺวา นิปชฺชิตฺวา นิทฺทํ โอกฺกมิฯ

ตสฺมิํ ปน วฏรุเกฺข นิพฺพโตฺต มฆเทโว นาม ยโกฺข ตตฺถ ปวิฏฺฐํ เวสฺสวณสฺส สนฺติกา ขาทิตุํ ลภิฯ โส ราชานํ อุฏฺฐาย คจฺฉนฺตํ ‘‘ติฏฺฐ ภโกฺขสิ เม’’ติ หเตฺถ คณฺหิฯ ‘‘ตฺวํ โกนาโมสี’’ติ? ‘‘อหํ อิธ นิพฺพตฺตยโกฺข, อิมํ ฐานํ ปวิฏฺฐเก ขาทิตุํ ลภามี’’ติฯ ราชา สติํ อุปฏฺฐเปตฺวา ‘‘กิํ อเชฺชว มํ ขาทิสฺสสิ, อุทาหุ นิพทฺธํ ขาทิสฺสสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ลภโนฺต นิพทฺธํ ขาทิสฺสามี’’ติฯ ราชา ‘‘อิมํ อชฺช มิคํ ขาทิตฺวา มํ วิสฺสเชฺชหิ, อหํ เต เสฺว ปฏฺฐาย เอกาย ภตฺตปาติยา สทฺธิํ เอกํ มนุสฺสํ เปเสสฺสามี’’ติฯ ‘‘เตน หิ อปฺปมโตฺต โหหิ, อเปสิตทิวเส ตเญฺญว ขาทิสฺสามี’’ติฯ ‘‘อหํ พาราณสิราชา, มยฺหํ อวิชฺชมานํ นาม นตฺถี’’ติฯ ยโกฺข ปฏิญฺญํ คเหตฺวา ตํ วิสฺสเชฺชสิฯ โส นครํ ปวิสิตฺวา ตมตฺถํ เอกสฺส อตฺถจรกสฺส อมจฺจสฺส กเถตฺวา ‘‘อิทานิ กิํ กาตพฺพ’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ทิวสปริเจฺฉโท กโต, เทวา’’ติ? ‘‘น กโต’’ติฯ ‘‘อยุตฺตํ โว กตํ, เอวํ สเนฺตปิ มา จินฺตยิตฺถ, พหู พนฺธนาคาเร มนุสฺสา’’ติฯ ‘‘เตน หิ ตฺวํ เอตํ กมฺมํ กร, มยฺหํ ชีวิตํ เทหี’’ติฯ

อมโจฺจ ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา เทวสิกํ พนฺธนาคารโต มนุสฺสํ นีหริตฺวา ภตฺตปาติํ คเหตฺวา กญฺจิ อชานาเปตฺวาว ยกฺขสฺส เปเสสิฯ ยโกฺข ภตฺตํ ภุญฺชิตฺวา มนุสฺสํ ขาทติฯ อปรภาเค พนฺธนาคารานิ นิมฺมนุสฺสานิ ชาตานิฯ ราชา ภตฺตหารกํ อลภโนฺต มรณภเยน กมฺปิฯ อถ นํ อมโจฺจ อสฺสาเสตฺวา ‘‘เทว, ชีวิตาสาโต ธนาสาว พลวตรา, หตฺถิกฺขเนฺธ

สหสฺสภณฺฑิกํ ฐเปตฺวา ‘โก อิมํ ธนํ คเหตฺวา ยกฺขสฺส ภตฺตํ อาทาย คมิสฺสตี’ติ เภรึ จราเปมา’’ติ วตฺวา ตถา กาเรสิฯ อถ ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต จินฺเตสิ ‘‘อหํ ภติยา มาสกฑฺฒมาสกํ สงฺฆริตฺวา กิเจฺฉน มาตรํ โปเสมิ, อิมํ ธนํ คเหตฺวา มาตุ ทตฺวา ยกฺขสฺส สนฺติกํ คมิสฺสามิ, สเจ ยกฺขํ ทเมตุํ สกฺขิสฺสามิ, อิเจฺจตํ กุสลํ, โน เจ สกฺขิสฺสามิ, มาตา เม สุขํ ชีวิสฺสตี’’ติฯ โส ตมตฺถํ มาตุ อาโรเจตฺวา ‘‘อลํ ตาต, น มม อโตฺถ ธเนนา’’ติ เทฺว วาเร ปฏิกฺขิปิตฺวา ตติยวาเร ตํ อนาปุจฺฉิตฺวาว ‘‘อาหรถ, อยฺย, สหสฺสํ, อหํ ภตฺตํ หริสฺสามี’’ติ สหสฺสํ คเหตฺวา มาตุ ทตฺวา ‘‘อมฺม, มา จินฺตยิ , อหํ ยกฺขํ ทเมตฺวา มหาชนสฺส โสตฺถึ กริสฺสามิ, อเชฺชว ตว อสฺสุกิลินฺนมุขํ หาสาเปโนฺตว อาคจฺฉิสฺสามี’’ติ มาตรํ วนฺทิตฺวา ราชปุริเสหิ สทฺธิํ รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา อฎฺฐาสิฯ

ตโต รญฺญา ‘‘ตาต, ตฺวํ ภตฺตํ หริสฺสสี’’ติ วุเตฺต ‘‘อาม, เทวา’’ติ อาหฯ ‘‘กิํ เต ลทฺธุํ วฎฺฎตี’’ติ? ‘‘ตุมฺหากํ สุวณฺณปาทุกา, เทวา’’ติฯ ‘‘กิํการณา’’ติ? ‘‘เทว, โส ยโกฺข อตฺตโน รุกฺขมูเล ภูมิยํ ฐิตเก ขาทิตุํ ลภติ, อหํ เอตสฺส สนฺตกภูมิยํ อฎฺฐตฺวา ปาทุกาสุ ฐสฺสามี’’ติฯ ‘‘อญฺญํ กิํ ลทฺธุํ วฎฺฎตี’’ติ? ‘‘ตุมฺหากํ ฉตฺตํ, เทวา’’ติฯ ‘‘อิทํ กิมตฺถายา’’ติ? ‘‘เทว, ยโกฺข อตฺตโน รุกฺขจฺฉายาย ฐิตเก ขาทิตุํ ลภติ, อหํ ตสฺส รุกฺขจฺฉายาย อฎฺฐตฺวา ฉตฺตจฺฉายาย ฐสฺสามี’’ติฯ ‘‘อญฺญํ กิํ ลทฺธุํ วฎฺฎตี’’ติฯ ‘‘ตุมฺหากํ ขคฺคํ, เทวา’’ติฯ ‘‘อิมินา โก อโตฺถ’’ติ? ‘‘เทว, อมนุสฺสาปิ อาวุธหตฺถานํ ภายนฺติเยวา’’ติฯ ‘‘อญฺญํ กิํ ลทฺธุํ วฎฺฎตี’’ติ? ‘‘สุวณฺณปาติํ ปูเรตฺวา ตุมฺหากํ ภุญฺชนกภตฺตํ เทถ, เทวา’’ติฯ ‘‘กิํการณา, ตาตา’’ติ? ‘‘เทว, มาทิสสฺส นาม ปณฺฑิตสฺส ปุริสสฺส มตฺติกปาติยา ลูขโภชนํ หริตุํ อนนุจฺฉวิก’’นฺติฯ ‘‘สาธุ, ตาตา’’ติ ราชา สพฺพํ ทาเปตฺวา ตสฺส เวยฺยาวจฺจกเร ปฎิปาเทสิฯ

โพธิสโตฺต ‘‘มหาราช, มา ภายิตฺถ, อชฺชาหํ ยกฺขํ ทเมตฺวา ตุมฺหากํ โสตฺถิํ กตฺวา อาคมิสฺสามี’’ติ ราชานํ วนฺทิตฺวา อุปกรณานิ คาหาเปตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา มนุเสฺส รุกฺขสฺสาวิทูเร ฐเปตฺวา สุวณฺณปาทุกํ อารุยฺห ขคฺคํ สนฺนยฺหิตฺวา เสตจฺฉตฺตํ มตฺถเก กตฺวา กญฺจนปาติยา ภตฺตํ คเหตฺวา ยกฺขสฺส สนฺติกํ ปายาสิฯ ยโกฺข มคฺคํ โอโลเกโนฺต ตํ ทิสฺวา ‘‘อยํ ปุริโส น อเญฺญสุ ทิวเสสุ อาคมนนิยาเมน เอติ, กิํ นุ โข การณ’’นฺติ จินฺเตสิฯ โพธิสโตฺตปิ รุกฺขสมีปํ คนฺตฺวา อสิตุเณฺฑน ภตฺตปาติํ อโนฺตฉายาย กริตฺวา ฉายาย ปริยเนฺต ฐิโต ปฐมํ คาถมาหฯ

๑๕. ‘‘ราชา เต ภตฺตํ ปาเหสิ, สุจิํ มํสูปเสจนํ;
มฆเทวสฺมิํ อธิวเตฺถ, เอหิ นิกฺขมฺม ภุญฺชสู’’ติฯ

ตตฺถ **ปาเหสี**ติ ปหิณิฯ **มฆเทวสฺมิํ อธิวเตฺถ**ติ มฆเทโวติ วฎรุโกฺข วุจฺจติ, ตสฺมิํ อธิวเตฺถติ เทวตํ อาลปติฯ

ตํ สุตฺวา ยโกฺข ‘‘อิมํ ปุริสํ วเญฺจตฺวา อโนฺตฉายาย ปวิฎฺฐํ ขาทิสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๑๖. ‘‘เอหิ มาณว โอเรน, ภิกฺขมาทาย สูปิตํ;
ตฺวญฺจ มาณว ภิกฺขา จ, อุโภ ภกฺขา ภวิสฺสถา’’ติฯ

ตตฺถ **ภิกฺข**นฺติ มม นิพทฺธภิกฺขํฯ **สูปิต**นฺติ สูปสมฺปนฺนํฯ

ตโต โพธิสโตฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๗. ‘‘อปฺปเกน ตุวํ ยกฺข, ถุลฺลมตฺถํ ชหิสฺสสิ;
ภิกฺขํ เต นาหริสฺสนฺติ, ชนา มรณสญฺญิโนฯ

๑๘. ‘‘ลทฺธาย ยกฺขา ตว นิจฺจภิกฺขํ, สุจึ ปณีตํ รสสา อุเปตํ;
ภิกฺขญฺจ เต อาหริโย นโร อิธ, สุทุลฺลโภ เหหิติ ภกฺขิเต มยี’’ติฯ

ตตฺถ **ถุลฺลมตฺถ**นฺติ อปฺปเกน การเณน มหนฺตํ อตฺถํ ชหิสฺสสีติ ทเสฺสติฯ **นาหริสฺสนฺตี**ติ อิโต ปฏฺฐาย มรณสญฺญิโน หุตฺวา น อาหริสฺสนฺติ, อถ ตฺวํ มิลาตสาโข วิย รุกฺโข นิราหาโร ทุพฺพโล ภวิสฺสสีติฯ **ลทฺธาย**นฺติ ลทฺธอยํ ลทฺธาคมนํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – สมฺม ยกฺข, ยํ อหํ อชฺช อาหรึ, อิทํ ตว นิจฺจภิกฺขํ สุจึ ปณีตํ อุตฺตมํ รเสน อุเปตํ ลทฺธาคมนํ เทวสิกํ เต อาคจฺฉิสฺสติฯ **อาหริโย**ติ อาหรณโกฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ‘‘สเจ ตุวํ อิมํ ภิกฺขํ คเหตฺวา อาคตํ มํ ภกฺขสิ, อเถวํ มยิ ภกฺขิเต ภิกฺขญฺจ เต อาหรณโก อโญฺญ นโร อิธ สุทุลฺลโภ ภวิสฺสติฯ กึการณา? มาทิโส หิ พาราณสิยํ อโญฺญ ปณฺฑิตมนุโสฺส นาม นตฺถิ, มยิ ปน ขาทิเต สุตนุปิ นาม ยเกฺขน ขาทิโต, อญฺญสฺส กสฺส โส ลชฺชิสฺสตี’’ติ ภตฺตาหรณกํ น ลภิสฺสสิ, อถ เต อิโต ปฏฺฐาย โภชนํ ทุลฺลภํ ภวิสฺสติ, อมฺหากมฺปิ ราชานํ คณฺหิตุํ น ลภิสฺสสิฯ กสฺมา? รุกฺขโต พหิภาเวนฯ สเจ ปนิทํ ภตฺตํ ภุญฺชิตฺวา มํ ปหิณิสฺสสิ, อหํ เต รโญฺญ กเถตฺวา นิพทฺธํ ภตฺตํ เปเสสฺสามิ, อตฺตานมฺปิ จ เต ขาทิตุํ น ทสฺสามิ, อหมฺปิ ตว สนฺติเก ฐาเน น ฐสฺสามิ, ปาทุกาสุ ฐสฺสามิ, รุกฺขจฺฉายายมฺปิ เต น ฐสฺสามิ, อตฺตโน ฉตฺตจฺฉายายเมว ฐสฺสามิ, สเจ ปน มยา สทฺธึ วิรุชฺฌิสฺสสิ, ขเคฺคน ตํ ทฺวิธา ภินฺทิสฺสามิ , อหญฺหิ อชฺช เอตทตฺถเมว สโชฺช หุตฺวา อาคโตติฯ เอวํ กิรนํ มหาสโตฺต ตเชฺชสิฯ

ยโกฺข ‘‘ยุตฺตรูปํ มาณโว วทตี’’ติ สลฺลเกฺขตฺวา ปสนฺนจิโตฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๙. ‘‘มเมว สุตโน อโตฺถ, ยถา ภาสสิ มาณว;
มยา ตฺวํ สมนุญฺญาโต, โสตฺถึ ปสฺสาหิ มาตรํฯ

๒๐. ‘‘ขคฺคํ ฉตฺตญฺจ ปาติญฺจ, คจฺฉมาทาย มาณว;
โสตฺถึ ปสฺสตุ เต มาตา, ตฺวญฺจ ปสฺสาหิ มาตร’’นฺติฯ

ตตฺถ **สุตโน**ติ โพธิสตฺตํ อาลปติฯ **ยถา ภาสสี**ติ ยถา ตฺวํ ภาสสิ, ตถา โย เอส ตยา ภาสิโต อโตฺถ, เอโส มเมวโตฺถ, มยฺหเมว วฑฺฒีติฯ

ยกฺขสฺส กถํ สุตฺวา โพธิสโตฺต ‘‘มม กมฺมํ นิปฺผนฺนํ, ทมิโต เม ยโกฺข, พหุญฺจ ธนํ ลทฺธํ, รโญฺญ จ วจนํ กต’’นฺติ ตุฏฺฐจิโตฺต ยกฺขสฺส อนุโมทนํ กโรโนฺต โอสานคาถมาห –

๒๑. ‘‘เอวํ ยกฺข สุขี โหหิ, สห สเพฺพหิ ญาติภิ;
ธนญฺจ เม อธิคตํ, รโญฺญ จ วจนํ กต’’นฺติฯ –

วตฺวา จ ปน ยกฺขํ อามเนฺตตฺวา ‘‘สมฺม, ตฺวํ ปุเพฺพ อกุสลกมฺมํ กตฺวา กกฺขโฬ ผรุโส ปเรสํ โลหิตมํสภโกฺข ยโกฺข หุตฺวา นิพฺพโตฺต, อิโต ปฏฺฐาย ปาณาติปาตาทีนิ มา กรี’’ติ สีเล จ อานิสํสํ, ทุสฺสีเลฺย จ อาทีนวํ กเถตฺวา ยกฺขํ ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา ‘‘กึ เต อรญฺญวาเสน, เอหิ นครทฺวาเร ตํ นิสีทาเปตฺวา อคฺคภตฺตลาภึ กโรมี’’ติ ยเกฺขน สทฺธึ นิกฺขมิตฺวา ขคฺคาทีนิ ยกฺขํ คาหาเปตฺวา พาราณสึ อคมาสิฯ ‘‘สุตนุ มาณโว ยกฺขํ คเหตฺวา เอตี’’ติ รโญฺญ อาโรเจสุํฯ ราชา อมจฺจปริวุโต โพธิสตฺตสฺส ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา ยกฺขํ นครทฺวาเร นิสีทาเปตฺวา

อคฺคภตฺตลาภินํ กตฺวา นครํ ปวิสิตฺวา เภรึ จราเปตฺวา นาคเร สนฺนิปาตาเปตฺวา โพธิสตฺตสฺส คุณํ กเถตฺวา เสนาปติฏฺฐานํ อทาสิฯ อยญฺจ โพธิสตฺตสฺส โอวาเท ฐตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา สคฺคปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน มาตุโปสกภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ตทา ยโกฺข องฺคุลิมาโล อโหสิ, ราชา อานโนฺท, มาณโว ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

สุตนุชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๓๙๙] ๔. มาตุโปสกคิชฺฌชาตกวณฺณนา

เต กถํ นุ กริสฺสนฺตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ มาตุโปสกภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ **สามชาตเก** (ชา. ๒.๒๒.๒๙๖ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต คิชฺฌโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต วุเทฺธ ปริหีนจกฺขุเก มาตาปิตโร คิชฺฌคุหายํ ฐเปตฺวา โคมํสาทีนิ อาหริตฺวา โปเสสิฯ ตสฺมึ กาเล พาราณสิยํ สุสาเน เอโก เนสาโท อนิยเมตฺวา คิชฺฌานํ ปาเส โอเฑฺฑสิฯ อเถกทิวสํ โพธิสโตฺต โคมํสาทึ ปริเยสโนฺต สุสานํ ปวิโฏฺฐ ปาเทน ปาเส พชฺฌิตฺวา อตฺตโน น จิเนฺตสิ, วุเทฺธ ปริหีนจกฺขุเก มาตาปิตโร อนุสฺสริตฺวา ‘‘กถํ นุ โข เม มาตาปิตโร ยาเปสฺสนฺติ, มม พทฺธภาวมฺปิ อชานนฺตา อนาถา นิปฺปจฺจยา ปพฺพตคุหายเมว สุสฺสิตฺวา มริสฺสนฺติ มเญฺญ’’ติ วิลปโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๒๒. ‘‘เต กถํ นุ กริสฺสนฺติ, วุทฺธา คิริทรีสยา;
อหํ พโทฺธสฺมิ ปาเสน, นิลียสฺส วสํ คโต’’ติฯ

ตตฺถ **นิลียสฺสา**ติ เอวํนามกสฺส เนสาทปุตฺตสฺสฯ

อถ เนสาทปุโตฺต คิชฺฌราชสฺส ปริเทวิตสทฺทํ สุตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๒๓. ‘‘กึ คิชฺฌ ปริเทวสิ, กา นุ เต ปริเทวนา;
น เม สุโต วา ทิโฏฺฐ วา, ภาสโนฺต มานุสึ ทิโช’’ติฯ

คิโชฺฌ อาห –

๒๔. ‘‘ภรามิ มาตาปิตโร, วุเทฺธ คิริทรีสเย;
เต กถํ นุ กริสฺสนฺติ, อหํ วสํ คโต ตวา’’ติฯ

เนสาโท อาห –

๒๕. ‘‘ยํ นุ คิโชฺฌ โยชนสตํ, กุณปานิ อเวกฺขติ;
กสฺมา ชาลญฺจ ปาสญฺจ, อาสชฺชาปิ น พุชฺฌสี’’ติฯ

คิชฺฌราชา อาห –

๒๖. ‘‘ยทา ปราภโว โหติ, โปโส ชีวิตสงฺขเย;
อถ ชาลญฺจ ปาสญฺจ, อาสชฺชาปิ น พุชฺฌตี’’ติฯ

๒๗.‘‘ภรสฺสุ มาตาปิตโร, วุเทฺธ คิริทรีสเย;
มยา ตฺวํ สมนุญฺญาโต, โสตฺถึ ปสฺสาหิ ญาตเกฯ

๒๘. ‘‘เอวํ ลุทฺทก นนฺทสฺสุ, สห สเพฺพหิ ญาติภิ;
ภริสฺสํ มาตาปิตโร, วุเทฺธ คิริทรีสเย’’ติฯ –

เนสาทปุเตฺตน ทุติยา, คิเชฺฌน ตติยาติ อิมา คาถา ปฏิปาฏิยา วุตฺตาฯ

ตตฺถ **ยํ นู**ติ ยํ นุ เอตํ โลเก กถียติฯ **คิโชฺฌ โยชนสตํ, กุณปานิ อเวกฺขตี**ติ โยชนสตํ อติกฺกมฺม ฐิตานิปิ กุณปานิ ปสฺสติ, ตํ ยทิ ตถํ, อถ กสฺมา ตฺวํ อิมํ ชาลญฺจ ปาสญฺจ อาสชฺชาปิ น พุชฺฌสิ, สนฺติกํ อาคนฺตฺวาปิ น ชานาสีติฯ

ปราภโวติ วินาโสฯ **ภรสฺสู**ติ อิทํ โส โพธิสตฺตสฺส ธมฺมกถํ สุตฺวา ‘‘ปณฺฑิโต คิชฺฌราชา ปริเทวโนฺต น อตฺตโน ปริเทวติ, มาตาปิตูนํ ปริเทวติ, นายํ มาเรตุํ ยุโตฺต’’ติ ตุสฺสิตฺวา อาห, วตฺวา จ ปน ปิยจิเตฺตน มุทุจิเตฺตน ปาสํ โมเจสิฯ

อถสฺส โพธิสโตฺต มรณมุขา ปมุโตฺต สุขิโต อนุโมทนํ กโรโนฺต โอสานคาถํ วตฺวา มุข ปูรํ มํสํ อาทาย มาตาปิตูนํ อทาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน มาตุโปสกภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ ฯ

ตทา เนสาทปุโตฺต ฉโนฺน อโหสิ, มาตาปิตโร มหาราชกุลานิ, คิชฺฌราชา ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

มาตุโปสกคิชฺฌชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๔๐๐] ๕. ทพฺภปุปฺผชาตกวณฺณนา

อนุตีรจารี ภทฺทเนฺตติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อุปนนฺทํ สกฺยปุตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ โส หิ สาสเน ปพฺพชิตฺวา อปฺปิจฺฉตาทิคุเณ ปหาย มหาตโณฺห อโหสิฯ วสฺสูปนายิกาย เทฺว ตโย วิหาเร ปริคฺคเหตฺวา เอกสฺมึ ฉตฺตํ วา อุปาหนํ วา เอกสฺมึ กตฺตรยฏฺฐึ วา อุทกตุมฺพํ วา ฐเปตฺวา เอกสฺมึ สยํ วสติฯ โส เอกสฺมึ ชนปทวิหาเร วสฺสํ อุปคนฺตฺวา ‘‘ภิกฺขูหิ นาม อปฺปิเจฺฉหิ ภวิตพฺพ’’นฺติ อากาเส จนฺทํ อุฎฺฐาเปโนฺต วิย ภิกฺขูนํ ปจฺจยสโนฺตสทีปกํ อริยวํสปฏิปทํ กเถสิฯ ตํ สุตฺวา ภิกฺขู มนาปานิ ปตฺตจีวรานิ ฉเฑฺฑตฺวา มตฺติกาปตฺตานิ เจว ปํสุกูลจีวรานิ จ คณฺหิํสุฯ โส ตานิ อตฺตโน วสนฏฺฐาเน ฐเปตฺวา วุตฺถวโสฺส ปวาเรตฺวา ยานกํ ปูเรตฺวา เชตวนํ คจฺฉโนฺต อนฺตรามเคฺค เอกสฺส อรญฺญวิหารสฺส ปิฏฺฐิภาเค ปาเท วลฺลิยา ปลิพุโทฺธ ‘‘อทฺธา เอตฺถ กิญฺจิ ลทฺธพฺพํ ภวิสฺสตี’’ติ ตํ วิหารํ ปาวิสิฯ ตตฺถ ปน เทฺว มหลฺลกา ภิกฺขู วสฺสํ อุปคจฺฉิํสุฯ เต เทฺว จ ถูลสาฎเก เอกญฺจ สุขุมกมฺพลํ ลภิตฺวา ภาเชตุํ อสโกฺกนฺตา ตํ ทิสฺวา ‘‘เถโร โน ภาเชตฺวา ทสฺสตี’’ติ ตุฏฺฐจิตฺตา ‘‘มยํ, ภเนฺต, อิมํ วสฺสาวาสิกํ ภาเชตุํ น สโกฺกม, อิมํ โน นิสฺสาย วิวาโท โหติ, อิทํ อมฺหากํ ภาเชตฺวา เทถา’’ติ อาหํสุฯ โส ‘‘สาธุ ภาเชสฺสามี’’ติ เทฺว ถูลสาฎเก ทฺวินฺนมฺปิ ภาเชตฺวา ‘‘อยํ อมฺหากํ วินยธรานํ ปาปุณาตี’’ติ กมฺพลํ คเหตฺวา ปกฺกามิฯ

เตปิ เถรา กมฺพเล สาลยา เตเนว สทฺธึ เชตวนํ คนฺตฺวา วินยธรานํ ภิกฺขูนํ ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา ‘‘ลพฺภติ นุ โข, ภนฺเต, วินยธรานํ เอวํ วิโลปํ ขาทิตุ’’นฺติ อาหํสุฯ ภิกฺขู อุปนนฺทเตฺถเรน อาภตํ ปตฺตจีวรราสึ ทิสฺวา ‘‘มหาปุญฺโญสิ ตฺวํ อาวุโส, พหุํ เต ปตฺตจีวรํ ลทฺธ’’นฺติ วทึสุฯ โส ‘‘กุโต เม อาวุโส, ปุญฺญํ, อิมินา เม อุปาเยน อิทํ ลทฺธ’’นฺติ สพฺพํ กเถสิฯ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, อุปนนฺโท สกฺยปุตฺโต มหาตณฺโห มหาโลโภ’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อุปนเนฺทน ปฏิปทาย อนุจฺฉวิกํ กตํ, ปรสฺส ปฏิปทํ กเถเนฺตน นาม ภิกฺขุนา ปฐมํ อตฺตโน อนุจฺฉวิกํ กตฺวา ปจฺฉา ปโร โอวทิตโพฺพ’’ติฯ

> ‘‘อตฺตานเมว ปฐมํ, ปติรูเป นิเวสเย;
> อถญฺญมนุสาเสยฺย, น กิลิเสฺสยฺย ปณฺฑิโต’’ติฯ (ธ. ป. ๑๕๘) –

อิมาย ธมฺมปเท คาถาย ธมฺมํ เทเสตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อุปนโนฺท อิทาเนว, ปุเพฺพเปส มหาตณฺโห มหาโลโภว, น จ ปน อิทาเนว, ปุเพฺพเปส อิเมสํ สนฺตกํ วิลุมฺปิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต นทีตีเร รุกฺขเทวตา อโหสิฯ ตทา เอโก สิงฺคาโล มายาวึ นาม ภริยํ คเหตฺวา นทีตีเร เอกสฺมึ ฐาเน วสิฯ อเถกทิวสํ สิงฺคาลี สิงฺคาลํ อาห ‘‘โทหโฬ เม สามิ, อุปฺปโนฺน, อลฺลโรหิตมจฺฉํ ขาทิตุํ อิจฺฉามี’’ติฯ สิงฺคาโล ‘‘อโปฺปสฺสุกฺกา โหหิ, อาหริสฺสามิ เต’’ติ นทีตีเร จรโนฺต วลฺลิยา ปาเท ปลิพุชฺฌิตฺวา อนุตีรเมว อคมาสิฯ ตสฺมึ ขเณ คมฺภีรจารี จ อนุตีรจารี จาติ เทฺว อุทฺทา มเจฺฉ ปริเยสนฺตา ตีเร อฏฺฐํสุฯ เตสุ คมฺภีรจารี มหนฺตํ โรหิตมจฺฉํ ทิสฺวา เวเคน อุทเก ปวิสิตฺวา ตํ นงฺคุเฏฺฐ คณฺหิฯ พลวา มโจฺฉ ปริกฑฺฒโนฺต ยาสิฯ โส คมฺภีรจารี อุโทฺท ‘‘มหามโจฺฉ อุภินฺนมฺปิ โน ปโหสฺสติ, เอหิ เม สหาโย โหหี’’ติ อิตเรน สทฺธึ สลฺลปโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

> **๒๙**. ‘‘อนุตีรจารี ภทฺทเนฺต, สหายมนุธาว มํ;
> มหา เม คหิโต มโจฺฉ, โส มํ หรติ เวคสา’’ติฯ

ตตฺถ **สหายมนุธาว ม**นฺติ สหาย อนุธาว มํ, สนฺธิวเสน ม-กาโร วุโตฺตฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถาหํ อิมินา มเจฺฉน น สํหีรามิ, เอวํ มํ นงฺคุฏฺฐขเณฺฑ คเหตฺวา ตฺวํ อนุธาวาติฯ

ตํ สุตฺวา อิตโร ทุติยํ คาถมาห –

> **๓๐**. ‘‘คมฺภีรจารี ภทฺทเนฺต, ทฬฺหํ คณฺหาหิ ถามสา;
> อหํ ตํ อุทฺธริสฺสามิ, สุปโณฺณ อุรคามิวา’’ติฯ

ตตฺถ **ถามสา**ติ ถาเมนฯ **อุทฺธริสฺสามี**ติ นีหริสฺสามิฯ **สุปโณฺณ อุรคามิวา**ติ ครุโฬ สปฺปํ วิยฯ

อถ เทฺวปิ เต เอกโต หุตฺวา โรหิตมจฺฉํ นีหริตฺวา ถเล ฐเปตฺวา มาเรตฺวา ‘‘ตฺวํ ภาเชหิ, ตฺวํ ภาเชหี’’ติ กลหํ กตฺวา ภาเชตุํ อสโกฺกนฺตา ฐเปตฺวา นิสีทึสุฯ ตสฺมึ กาเล สิงฺคาโล ตํ ฐานํ อนุปฺปโตฺตฯ เต ตํ ทิสฺวา อุโภปิ ปจฺจุคฺคมนํ กตฺวา ‘‘อยํ, สมฺม, ทพฺภปุปฺผมโจฺฉ อเมฺหหิ เอกโต หุตฺวา คหิโต, ตํ โน ภาเชตุํ อสโกฺกนฺตานํ วิวาโท อุปฺปโนฺน, สมภาคํ โน ภาเชตฺวา เทหี’’ติ ตติยํ คาถมาหํสุ –

๓๑. ‘‘วิวาโท โน สมฺปฺปโนฺน, ทพฺภปุปฺผ สุโณหิ เม;
สเมหิ เมธคํ สมฺมา, วิวาโท วูปสมฺมต’’นฺติฯ

ตตฺถ **ทพฺภปุปฺผา**ติ ทพฺภปุปฺผสมานวณฺณตาย ตํ อาลปนฺติฯ **เมธค**นฺติ กลหํฯ

เตสํ วจนํ สุตฺวา สิงฺคาโล อตฺตโน พลํ ทีเปนฺโต –

๓๒. ‘‘ธมฺมฏฺฐหํ ปุเร อาสึ, พหู อฑฺฑา เม ตีริตา;
สเมมิ เมธคํ สมฺมา, วิวาโท วูปสมฺมต’’นฺติฯ –

อิทํ คาถํ วตฺวา ภาเชนฺโต –

๓๓. ‘‘อนุตีรจาริ นงฺคุฏฺฐํ, สีสํ คมฺภีรจาริโน;
อจฺจายํ มชฺฌิโม ขโณฺฑ, ธมฺมฏฺฐสฺส ภวิสฺสตี’’ติฯ –

อิมํ คาถมาห –

ตตฺถ ปฐมคาถาย อยมโตฺถ – อหํ ปุเพฺพ ราชูนํ วินิจฺฉยามโจฺจ อาสึ, เตน มยา วินิจฺฉเย นิสีทิตฺวา พหู อฑฺฑา ตีริตา, เตสํ เตสํ พฺราหฺมณคหปติกาทีนํ พหู อฑฺฑา ตีริตา วินิจฺฉิตา, สฺวาหํ ตุมฺหาทิสานํ สมชาติกานํ จตุปฺปทานํ อฑฺฑํ ตีเรตุํ กึ น สกฺขิสฺสามิ, อหํ โว สเมมิ เมธคํ, สมฺมา มํ นิสฺสาย ตุมฺหากํ วิวาโท วูปสมฺมตูติ ฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา มจฺฉํ ตโย โกฏฺฐาเส กตฺวา อนุตีรจาริ ตฺวํ นงฺคุฏฺฐํ คณฺห, สีสํ คมฺภีรจาริโน โหตุฯ **อจฺจายํ มชฺฌิโม ขโณฺฑ**ติ อปิจ อยํ มชฺฌิโม โกฏฺฐาโสฯ อถ วา **อจฺจา**ติ อติจฺจ, อิเม เทฺว โกฏฺฐาเส อติกฺกมิตฺวา ฐิโต อยํ มชฺฌิโม ขโณฺฑ ธมฺมฏฺฐสฺส วินิจฺฉยสามิกสฺส มยฺหํ ภวิสฺสตีติฯ

เอวํ ตํ มจฺฉํ วิภชิตฺวา ‘‘ตุเมฺห กลหํ อกตฺวา นงฺคุฏฺฐญฺจ สีสญฺจ ขาทถา’’ติ วตฺวา มชฺฌิมขณฺฑํ มุเขน ฑํสิตฺวา เตสํ ปสฺสนฺตานํเยว ปลายิฯ เต สหสฺสํ ปราชิตา วิย ทุมฺมุขา นิสีทิตฺวา คาถมาหํสุ –

๓๔. ‘‘จิรมฺปิ ภกฺข อภวิสฺส, สเจ น วิวเทมเส;
อสีสกํ อนงฺคุฏฺฐํ, สิงฺคาโล หรติ โรหิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **จิรมฺปี**ติ เทฺว ตโย ทิวเส สนฺธาย วุตฺตํฯ

สิงฺคาโลปิ ‘‘อชฺช ภริยํ โรหิตมจฺฉํ ขาทาเปสฺสามี’’ติ ตุฏฺฐจิโตฺต ตสฺสา สนฺติกํ อคมาสิฯ สา ตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา อภินนฺทมานา –

๓๕. ‘‘ยถาปิ ราชา นเนฺทยฺย, รชฺชํ ลทฺธาน ขตฺติโย;
เอวาหมชฺช นนฺทามิ, ทิสฺวา ปุณฺณมุขํ ปติ’’นฺติฯ –

อิมํ คาถํ วตฺวา อธิคมูปายํ ปุจฺฉนฺตี –

๓๖. ‘‘กถํ นุ ถลโช สนฺโต, อุทเก มจฺฉํ ปรามสิ;
ปุโฏฺฐ เม สมฺม อกฺขาหิ, กถํ อธิคตํ ตยา’’ติฯ –

อิมํ คาถมาห –

ตตฺถ **กถํ นู**ติ ‘‘ขาท, ภเทฺท’’ติ มจฺฉขเณฺฑ ปุรโต ฐปิเต ‘‘กถํ นุ ตฺวํ ถลโช สมาโน อุทเก มจฺฉํ คณฺหี’’ติ ปุจฺฉิฯ

สิงฺคาโล ตสฺสา อธิคมูปายํ อาจิกฺขโนฺต อนนฺตรคาถมาห –

๓๗. ‘‘วิวาเทน กิสา โหนฺติ, วิวาเทน ธนกฺขยา;
ชีนา อุทฺทา วิวาเทน, ภุญฺช มายาวิ โรหิต’’นฺติฯ

ตตฺถ **วิวาเทน กิสา โหนฺตี**ติ ภเทฺท, อิเม สตฺตา วิวาทํ กโรนฺตา วิวาทํ นิสฺสาย กิสา อปฺปมํสโลหิตา โหนฺติฯ **วิวาเทน ธนกฺขยา**ติ หิรญฺญสุวณฺณาทีนํ ธนานํ ขยา วิวาเทเนว โหนฺติฯ ทฺวีสุปิ วิวทเนฺตสุ เอโก ปราชิโต ปราชิตตฺตา ธนกฺขยํ ปาปุณาติ, อิตโร ชยภาคทาเนนฯ **ชีนา อุทฺทา**ติ เทฺว อุทฺทาปิ วิวาเทเนว อิมํ มจฺฉํ ชีนา, ตสฺมา ตฺวํ มยา อาภตสฺส อุปฺปตฺตึ มา ปุจฺฉ, เกวลํ อิมํ ภุญฺช มายาวิ โรหิตนฺติฯ

อิตรา อภิสมฺพุทฺธคาถา –

๓๘. ‘‘เอวเมว มนุเสฺสสุ, วิวาโท ยตฺถ ชายติ;
ธมฺมฎฺฐํ ปฎิธาวติ, โส หิ เนสํ วินายโก;
ธนาปิ ตตฺถ ชียนฺติ, ราชโกโส ปวฑฺฒตี’’ติฯ

ตตฺถ **เอวเมวา**ติ ภิกฺขเว, ยถา เอเต อุทฺทา ชีนา, เอวเมว มนุเสฺสสุปิ ยสฺมึ ฐาเน วิวาโท ชายติ, ตตฺถ เต มนุสฺสา ธมฺมฎฺฐํ ปติธาวนฺติ, วินิจฺฉยสามิกํ อุปสงฺกมนฺติฯ กึการณา? **โส หิ เนสํ วินายโก,** โส เตสํ วิวาทาปนฺนานํ วิวาทวูปสมโกติ อโตฺถฯ **ธนาปิ ตตฺถา**ติ ตตฺถ เต วิวาทาปนฺนา ธนโตปิ ชียนฺติ, อตฺตโน สนฺตกา ปริหายนฺติ, ทเณฺฑน เจว ชยภาคคฺคหเณน จ ราชโกโส ปวฑฺฒตีติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สิงฺคาโล อุปนโนฺท อโหสิ, อุทฺทา เทฺว มหลฺลกา, ตสฺส การณสฺส ปจฺจกฺขการิกา รุกฺขเทวตา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ทพฺภปุปฺผชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๔๐๑] ๖. ปณฺณกชาตกวณฺณนา

ปณฺณกํ ติขิณธารนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ปุราณทุติยิกาปโลภนํ อารพฺภ กเถสิฯ ตญฺหิ ภิกฺขุํ สตฺถา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ อุกฺกณฺฐิโต’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘เกน อุกฺกณฺฐาปิโต’’ติ วตฺวา ‘‘ปุราณทุติยิกายา’’ติ วุเตฺต ‘‘ภิกฺขุ อยํ อิตฺถี ตุยฺหํ อนตฺถการิกา, ปุเพฺพปิ ตฺวํ อิมํ นิสฺสาย เจตสิกโรเคน มรโนฺต ปณฺฑิเต นิสฺสาย ชีวิตํ อลตฺถา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ มหฺทวมหาราเช รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติ, เสนกกุมาโรติสฺส นามํ อกํสุฯ โส วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา พาราณสึ ปจฺจาคนฺตฺวา มหฺทวรโญฺญ อตฺถธมฺมานุสาสโก อมโจฺจ อโหสิ, ‘‘เสนกปณฺฑิโต’’ติ วุเตฺต สกลนคเร จโนฺท วิย สูริโย วิย จ ปญฺญายิฯ ตทา รโญฺญ ปุโรหิตปุโตฺต ราชุปฎฺฐานํ อาคโต สพฺพาลงฺการปฎิมณฺฑิตํ อุตฺตมรูปธรํ รโญฺญ อคฺคมเหสึ ทิสฺวา ปฎิพทฺธจิโตฺต หุตฺวา เคหํ

คนฺตฺวา นิราหาโร นิปชฺชิตฺวา สหายเกหิ ปุโฏฺฐ ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ ราชาปิ ‘‘ปุโรหิตปุโตฺต น ทิสฺสติ, กหํ นุ โข’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ตมตฺถํ สุตฺวา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘อหํ เต อิมํ สตฺต ทิวสานิ ทมฺมิ, สตฺตาหํ ฆเร กตฺวา อฎฺฐเม ทิวเส อาเนยฺยาสี’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฎิจฺฉิตฺวา ตํ เคหํ เนตฺวา ตาย สทฺธิํ อภิรมิฯ เต อญฺญมญฺญํ ปฎิพทฺธจิตฺตา หุตฺวา กญฺจิ อชานาเปตฺวา อคฺคทฺวาเรน ปลายิตฺวา อญฺญสฺส รโญฺญ วิชิตํ อคมสุํ, โกจิ คตฎฺฐานํ น ชานิ, นาวาย คตมโคฺค วิย อโหสิฯ ราชา นคเร เภริํ จราเปตฺวา นานปฺปกาเรน วิจินโนฺตปิ ตสฺส คตฎฺฐานํ น อญฺญาสิฯ อถสฺส ตํ นิสฺสาย พลวโสโก อุปฺปชฺชิ, หทยํ อุณฺหํ หุตฺวา โลหิตํ ปคฺฆริฯ ตโต ปฎฺฐาย จสฺส กุจฺฉิโต โลหิตํ นิกฺขมิ, พฺยาธิ มหโนฺต อโหสิฯ มหนฺตาปิ ราชเวชฺชา ติกิจฺฉิตุํ นาสกฺขิํสุฯ

โพธิสโตฺต ‘‘อิมสฺส รโญฺญ พฺยาธิ นตฺถิ, ภริยํ ปน อปสฺสโนฺต เจตสิกโรเคน ผุโฏฺฐ, อุปาเยน ตํ ติกิจฺฉิสฺสามี’’ติ อายุรญฺจ ปุกฺกุสญฺจาติ เทฺว รโญฺญ ปณฺฑิตามเจฺจ อามเนฺตตฺวา ‘‘รโญฺญ เทวิยา อทสฺสเนน เจตสิกํ โรคํ ฐเปตฺวา อโญฺญ โรโค นตฺถิ, พหูปกาโร จ โข ปน อมฺหากํ ราชา, ตสฺมา อุปาเยน นํ ติกิจฺฉาม, ราชงฺคเณ สมชฺชํ กาเรตฺวา อสิํ คิลิตุํ ชานเนฺตน อสิํ คิลาเปตฺวา ราชานํ สีหปญฺชเร กตฺวา สมชฺชํ โอโลกาเปสฺสาม, ราชา อสิํ คิลนฺตํ ทิสฺวา ‘อตฺถิ นุ โข อิโต อญฺญํ ทุกฺกรตร’นฺติ ปญฺหํ ปุจฺฉิสฺสติฯ ตํ สมฺม อายุร, ตฺวํ ‘อสุกํ นาม ททามีติ วจนํ อิโต ทุกฺกรตร’นฺติ พฺยากเรยฺยาสิ, ตโต สมฺม ปุกฺกุส, ตํ ปุจฺฉิสฺสติ, อถสฺส ตฺวํ ‘มหาราช, ททามีติ วตฺวา อททโต สา วาจา อผลา โหติ, ตถารูปํ วาจํ น เกจิ อุปชีวนฺติ น ขาทนฺติ น ปิวนฺติ, เย ปน ตสฺส วจนสฺสานุจฺฉวิกํ กโรนฺติ, ยถาปฎิญฺญาตมตฺถํ เทนฺติเยว, อิทํ ตโต ทุกฺกรตร’นฺติ เอวํ พฺยากเรยฺยาสิ, อิโต ปรํ กตฺตพฺพํ อหํ ชานิสฺสามี’’ติ วตฺวา สมชฺชํ กาเรสิฯ

อถ เต ตโยปิ ปณฺฑิตา รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘มหาราช, ราชงฺคเณ สมโชฺช วตฺตติ, ตํ โอโลเกนฺตานํ ทุกฺขมฺปิ น ทุกฺขํ โหติ, เอหิ คจฺฉามา’’ติ ราชานํ เนตฺวา สีหปญฺชรํ วิวริตฺวา สมชฺชํ โอโลกาเปสุํฯ พหู ชนา อตฺตโน อตฺตโน ชานนกสิปฺปํ ทเสฺสสุํฯ เอโก ปน ปุริโส เตตฺติํสงฺคุลํ ติขิณธารํ อสิรตนํ คิลติฯ ราชา ตํ ทิสฺวา ‘‘อยํ ปุริโส เอตํ อสิํ คิลติ, ‘อตฺถิ นุ โข อิโต อญฺญํ ทุกฺกรตร’นฺติ อิเม ปณฺฑิเต ปุจฺฉิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา อายุรํ ปุจฺฉโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๓๙. ‘‘ปณฺณกํ ติขิณธารํ, อสิํ สมฺปนฺนปายินํ;
ปริสายํ ปุริโส คิลติ, กิํ ทุกฺกรตรํ ตโต;
ยทญฺญํ ทุกฺกรํ ฐานํ, ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต’’ติฯ

ตตฺถ **ปณฺณก**นฺติ ปณฺณกรเฎฺฐ อุปฺปนฺนํฯ **สมฺปนฺนปายิน**นฺติ สมฺปนฺนํ ปรโลหิตปายินํฯ **ปริสาย**นฺติ ปริสมเชฺฌ ธนโลเภน อยํ ปุริโส คิลติฯ **ยทญฺญ**นฺติ อิโต อสิคิลนโต ยํ อญฺญํ ทุกฺกรตรํ การณํ, ตํ มยา ปุจฺฉิโต กเถหีติฯ

อถสฺส โส ตํ กเถโนฺต ทุติยํ คาถมาห –

๔๐. ‘‘คิเลยฺย ปุริโส โลภา, อสิํ สมฺปนฺนปายินํ;
โย จ วชฺชา ททามีติ, ตํ ทุกฺกรตรํ ตโต;
สพฺพญฺญํ สุกรํ ฐานํ, เอวํ ชานาหิ มทฺทวา’’ติฯ

ตตฺถ **วชฺชา**ติ วเทยฺยฯ **ตํ ทุกฺกรตร**นฺติ ‘‘ททามี’’ติ วจนํ ตโต อสิคิลนโต ทุกฺกรตรํฯ **สพฺพญฺญู**นฺติ ‘‘อสุกํ นาม ตว ทสฺสามี’’ติ วจนํ ฐเปตฺวา อญฺญํ สพฺพมฺปิ การณํ สุกรํฯ **มทฺทวา**ติ ราชานํ โคเตฺตน อาลปติฯ

รโญฺญ อายุรปณฺฑิตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘อสิคิลนโต กิร ‘อิทํ นาม ทมฺมี’ติ วจนํ ทุกฺกรํ, อหญฺจ ‘ปุโรหิตปุตฺตสฺส เทวิํ ทมฺมี’ติ อวจํ, อติทุกฺกรํ วต เม กต’’นฺติ วีมํสนฺตเสฺสว หทยโสโก โถกํ ตนุตฺตํ คโตฯ โส ตโต ‘‘ปรสฺส อิมํ ทมฺมีติ วจนโต ปน อญฺญํ ทุกฺกรตรํ อตฺถิ นุ โข’’ติ จิเนฺตตฺวา ปุกฺกุสปณฺฑิเตน สทฺธิํ สลฺลปโนฺต ตติยํ คาถมาห –

๔๑. ‘‘พฺยากาสิ อายุโร ปญฺหํ, อตฺถํ ธมฺมสฺส โกวิโท;
ปุกฺกุสํ ทานิ ปุจฺฉามิ, กิํ ทุกฺกรตรํ ตโต;
ยทญฺญํ ทุกฺกรํ ฐานํ, ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต’’ติฯ

ตตฺถ **ปญฺหํ อตฺถ**นฺติ ปญฺหสฺส อตฺถํ พฺยากาสีติ วุตฺตํ โหติฯ **ธมฺมสฺส โกวิโท**ติ ตทตฺถโชตเก คเนฺถ กุสโลฯ **ตโต**ติ ตโต วจนโต กิํ ทุกฺกรตรนฺติฯ

อถสฺส พฺยากโรโนฺต ปุกฺกุสปณฺฑิโต จตุตฺถํ คาถมาห –

๔๒. ‘‘น วาจมุปชีวนฺติ, อผลํ คิรมุทีริตํ;
โย จ ทตฺวา อวากยิรา, ตํ ทุกฺกรตรํ ตโต;
สพฺพญฺญํ สุกรํ ฐานํ, เอวํ ชานาหิ มทฺทวา’’ติฯ

ตตฺถ **ทตฺวา**ติ ‘‘อสุกํ นาม ทมฺมี’’ติ ปฏิญฺญํ ทตฺวาฯ **อวากยิรา**ติ ตํ ปฏิญฺญาตมตฺถํ ททโนฺต ตสฺมิํ โลภํ อวากเรยฺย ฉิเนฺทยฺย, ตํ ภณฺฑํ ทเทยฺยาติ วุตฺตํ โหติฯ **ตโต**ติ ตโต อสิคิลนโต ‘‘อสุกํ นาม เต ทมฺมี’’ติ วจนโต จ ตเทว ทุกฺกรตรํฯ

รโญฺญ ตํ วจนํ สุตฺวา ‘‘อหํ ‘ปุโรหิตปุตฺตสฺส เทวิํ ทมฺมี’ติ ปฐมํ วตฺวา วาจาย อนุจฺฉวิกํ กตฺวา ตํ อทาสิํ, ทุกฺกรํ วต เม กต’’นฺติ ปริวิตเกฺกนฺตสฺส โสโก ตนุกตโร ชาโตฯ อถสฺส เอตทโหสิ ‘‘เสนกปณฺฑิตโต อโญฺญ ปณฺฑิตตโร นาม นตฺถิ, อิมํ ปญฺหํ เอตํ ปุจฺฉิสฺสามี’’ติฯ ตโต ตํ ปุจฺฉโนฺต ปญฺจมํ คาถมาห –

๔๓. ‘‘พฺยากาสิ ปุกฺกุโส ปญฺหํ, อตฺถํ ธมฺมสฺส โกวิโท;
เสนกํ ทานิ ปุจฺฉามิ, กิํ ทุกฺกรตรํ ตโต;
ยทญฺญํ ทุกฺกรํ ฐานํ, ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต’’ติฯ

อถสฺส พฺยากโรโนฺต เสนโก ฉฏฺฐํ คาถมาห –

๔๔. ‘‘ทเทยฺย ปุริโส ทานํ, อปฺปํ วา ยทิ วา พหุํ;
โย จ ทตฺวา นานุตเปฺป, ตํ ทุกฺกรตรํ ตโต;
สพฺพญฺญํ สุกรํ ฐานํ, เอวํ ชานาหิ มทฺทวา’’ติฯ

ตตฺถ **นานุตเปฺป**ติ อตฺตโน อติกนฺตํ อติมนาปํ ปิยภณฺฑํ ปรสฺส ทตฺวา ‘‘กิมตฺถํ มยา อิทํ ทินฺน’’นฺติ เอวํ ตํ ปิยภณฺฑํ อารพฺภ โย ปจฺฉา น ตปฺปติ น โสจติ, ตํ อสิคิลนโต จ ‘‘อสุกํ นาม เต ทมฺมี’’ติ วจนโต จ ตสฺส ทานโต จ ทุกฺกรตรํฯ

อิติ มหาสโตฺต ราชานํ สญฺญาเปนฺตา กเถสิฯ ทานญฺหิ ทตฺวา อปรเจตนาว ทุสฺสนฺธาริยา, ตสฺสา สนฺธารณทุกฺกรตา เวสฺสนฺตรชาตเกน ทีปิตาฯ วุตฺตเญฺหตํ –

“อทุ จาปํ คเหตฺวาน, ขคฺคํ พนฺธิย วามโต;
อาเนสฺสามิ สเก ปุเตฺต, ปุตฺตานญฺหิ วโธ ทุโขฯ

“อฎฺฐานเมตํ ทุกฺขรูปํ, ยํ กุมารา วิหญฺญเร;
สตญฺจ ธมฺมมญฺญาย, โก ทตฺวา อนุตปฺปตี”ติฯ (ชา. ๒.๒๒.๒๑๕๘-๒๑๕๙);

ราชาปิ โพธิสตฺตสฺส วจนํ สุตฺวา สลฺลเกฺขสิ “อหํ อตฺตโน มเนเนว ปุโรหิตปุตฺตสฺส เทวึ ทตฺวา สกมนํ สนฺธาเรตุํ น สโกฺกมิ, โสจามิ กิลมามิ, น เม อิทํ อนุจฺฉวิกํ, สเจ สา มยิ สสิเนหา ภเวยฺย , อิมํ อิสฺสริยํ ฉเฑฺฑตฺวา น ปลาเยยฺย, มยิ ปน สิเนหํ อกตฺวา ปลาตาย กึ ตาย มยฺห”นฺติฯ ตเสฺสวํ จิเนฺตนฺตสฺส ปทุมปเตฺต อุทกพินฺทุ วิย สพฺพโสโก นิวตฺติตฺวา คโต, ตงฺขณเญฺญวสฺส กุจฺฉิ ปริสณฺฐาสิฯ โส นิโรโค สุขิโต หุตฺวา โพธิสตฺตสฺส ถุตึ กโรโนฺต โอสานคาถมาห –

๔๕. “พฺยากาสิ อายุโร ปญฺหํ, อโถ ปุกฺกุสโปริโส;
สเพฺพ ปเญฺห อติโภติ, ยถา ภาสติ เสนโก”ติฯ

ตตฺถ **ยถา ภาสตี**ติ ยถา ปณฺฑิโต ภาสติ, ตเถเวตํ ทานํ นาม ทตฺวา เนว อนุตปฺปิตพฺพนฺติฯ อิมํ ปนสฺส ถุตึ กตฺวา ตุโฎฺฐ พหุํ ธนมทาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิฯ ตทา ราชมเหสี ปุราณทุติยิกา อโหสิ, ราชา อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ, อายุรปณฺฑิโต โมคฺคลฺลาโน, ปุกฺกุสปณฺฑิโต สาริปุโตฺต, เสนกปณฺฑิโต อหเมว อโหสินฺติฯ

ปณฺณกชาตกวณฺณนา ฉฎฺฐาฯ

[๔๐๒] ๗. สตฺตุภสฺตชาตกวณฺณนา

วิพฺภนฺตจิโตฺตติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อตฺตโน ปญฺญาปารมึ อารพฺภ กเถสิฯ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุ **อุมงฺคชาตเก** (ชา. ๒.๒๒.๕๙๐ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ

อตีเต พาราณสิยํ ชนโก นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิฯ ตทา โพธิสโตฺต พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติ , เสนกกุมาโรติสฺส นามํ กรึสุฯ โส วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา พาราณสึ ปจฺจาคนฺตฺวา ราชานํ ปสฺสิ, ราชา ตํ อมจฺจฎฺฐาเน ฐเปสิ, มหนฺตญฺจสฺส ยสํ อนุปฺปทาสิ ฯ โส รโญฺญ อตฺถญฺจ ธมฺมญฺจ อนุสาสิ, มธุรกโถ ธมฺมกถิโก หุตฺวา ราชานํ ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฎฺฐาเปตฺวา ทาเน อุโปสถกเมฺม ทสสุ กุสลกมฺมปเถสูติ อิมาย กลฺยาณปฎิปทาย ปติฎฺฐาเปสิ , สกลรเฎฺฐ พุทฺธานํ อุปฺปนฺนกาโล วิย อโหสิฯ ปกฺขทิวเสสุ ราชา จ อุปราชาทโย จ สเพฺพ สนฺนิปติตฺวา ธมฺมสภํ สเชฺชนฺติฯ มหาสโตฺต สชฺชิตธมฺมสภายํ รตนปลฺลงฺกวรคโต พุทฺธลีฬฺหาย ธมฺมํ เทเสติ, พุทฺธานํ ธมฺมกถาสทิสาวสฺส กถา โหติฯ

อถ อญฺญตโร มหลฺลกพฺราหฺมโณ ธนภิกฺขํ จริตฺวา กหาปณสหสฺสํ ลภิตฺวา เอกสฺมึ พฺราหฺมณกุเล นิกฺขิปิตฺวา ปุน “ภิกฺขํ จริสฺสามี”ติ คโตฯ ตสฺส คตกาเล ตํ กุลํ กหาปเณ

วฑฺเฒฺชสิฯ โส อาคนฺตฺวา กหาปเณ อาหราเปสิฯ พฺราหฺมโณ กหาปเณ ทาตุํ อสโกฺกนฺโต อตฺตโน ธีตรํ ตสฺส ปาทปริจาริกํ กตฺวา อทาสิฯ พฺราหฺมโณ ตํ คเหตฺวา พาราณสิโต อวิทูเร เอกสฺมิํ พฺราหฺมณคาเม วาสํ กเปฺปสิฯ อถสฺส ภริยา ทหรตาย กาเมสุ อติตฺตา อเญฺญน ตรุณพฺราหฺมเณน สทฺธิํ มิจฺฉาจารํ จริฯ **โสฬส** หิ **อตปฺปนียวตฺถูนิ** นามฯ กตมานิ โสฬส? สาคโร สพฺพสวนฺตีหิ น ตปฺปติ, อคฺคิ อุปาทาเนน น ตปฺปติ, ราชา รเชฺชน น ตปฺปติ, พาโล ปาเปหิ น ตปฺปติ, อิตฺถี เมถุนธเมฺมน อลงฺกาเรน วิชายเนนาติ อิเมหิ ตีหิ น ตปฺปติ, พฺราหฺมโณ มเนฺตหิ น ตปฺปติ, ฌายี วิหารสมาปตฺติยา น ตปฺปติ, เสโกฺข อปจเยน น ตปฺปติ, อปฺปิโจฺฉ ธุตงฺคคุเณน น ตปฺปติ, อารทฺธวีริโย วีริยารเมฺภน น ตปฺปติ, ธมฺมกถิโก สากจฺฉาย น ตปฺปติ, วิสารโท ปริสาย น ตปฺปติ, สโทฺธ สงฺฆุปฎฺฐาเนน น ตปฺปติ, ทายโก ปริจฺจาเคน น ตปฺปติ, ปณฺฑิโต ธมฺมสฺสวเนน น ตปฺปติ, จตโสฺส ปริสา ตถาคตทสฺสเนน น ตปฺปนฺตีติฯ

สาปิ พฺราหฺมณี เมถุนธเมฺมน, อติตฺตา ตํ พฺราหฺมณํ นีหริตุวา วิสฺสตฺถา ปาปกมฺมํ กาตุกามา หุตฺวา เอกทิวสํ ทุมฺมนา นิปชฺชิตฺวา ‘‘กิํ โภตี’’ติ วุตฺตา ‘‘พฺราหฺมณ, อหํ ตว เคเห กมฺมํ กาตุํ น สโกฺกมิ, ทาสิทาสํ อาเนหี’’ติ อาหฯ ‘‘โภติ ธนํ เม นตฺถิ, กิํ ทตฺวา อาเนมี’’ติฯ ‘‘ภิกฺขํ จริตฺวา ธนํ ปริเยสิตฺวา อาเนหี’’ติฯ ‘‘เตน หิ โภติ ปาเถยฺยํ เม สเชฺชหี’’ติฯ ‘‘สา ตสฺส พทฺธสตฺตูนญฺจ อพทฺธสตฺตูนญฺจ จมฺมปสิพฺพกํ ปูเรตฺวา อทาสิ’’ฯ พฺราหฺมโณ คามนิคมราชธานีสุ จรโนฺต สตฺต กหาปณสตานิ ลภิตฺวา ‘‘อลํ เม เอตฺตกํ ธนํ ทาสิทาสมูลายา’’ติ นิวตฺติตฺวา อตฺตโน คามํ อาคจฺฉโนฺต เอกสฺมิํ อุทกผาสุกฎฺฐาเน ปสิพฺพกํ มุญฺจิตฺวา สตฺตุํ ขาทิตฺวา ปสิพฺพกมุขํ อพนฺธิตฺวาว ปานียํ ปิวิตุํ โอติโณฺณฯ อเถกสฺมิํ รุกฺขสุสิเร เอโก กณฺหสโปฺป สตฺตุคนฺธํ ฆายิตฺวา ปสิพฺพกํ ปวิสิตฺวา โภคํ อาภุชิตฺวา สตฺตุํ ขาทโนฺต นิปชฺชิฯ พฺราหฺมโณ อาคนฺตฺวา ปสิพฺพกสฺส อพฺภนฺตรํ อโนโลเกตฺวา ปสิพฺพกํ พนฺธิตฺวา อํเส กตฺวา ปายาสิฯ อนฺตรามเคฺค เอกสฺมิํ รุเกฺข นิพฺพตฺตเทวตา ขนฺธวิฎเป ฐตฺวา ‘‘พฺราหฺมณ, สเจ อนฺตรามเคฺค วสิสฺสสิ, สยํ มริสฺสสิ, สเจ อชฺช ฆรํ คมิสฺสสิ, ภริยา เต มริสฺสตี’’ติ วตฺวา อนฺตรธายิฯ โส โอโลเกโนฺต เทวตํ อทิสฺวา ภีโต มรณภยตชฺชิโต โรทโนฺต ปริเทวโนฺต พาราณสินครทฺวารํ สมฺปาปุณิฯ

ตทา จ ปนฺนรสุโปสโถ โหติ อลงฺกตธมฺมาสเน นิสีทิตฺวา โพธิสตฺตสฺส ธมฺมกถนทิวโสฯ มหาชโน นานาคนฺธปุปฺผาทิหโตฺถ วคฺควโคฺค หุตฺวา ธมฺมิํ กถํ โสตุํ คจฺฉติฯ พฺราหฺมโณ ตํ ทิสฺวา ‘‘กหํ คจฺฉถา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘พฺราหฺมณ, อชฺช เสนกปณฺฑิโต มธุรสฺสเรน พุทฺธลีฬาย ธมฺมํ เทเสติ, กิํ ตุวมฺปิ น ชานาสี’’ติ วุเตฺต จิเนฺตสิ ‘‘ปณฺฑิโต กิร ธมฺมกถิโก, อหญฺจมฺหิ มรณภยตชฺชิโต, ปณฺฑิตา โข ปน มหนฺตมฺปิ โสกํ หริตุํ สโกฺกนฺติ, มยาปิ ตตฺถ คนฺตฺวา ธมฺมํ โสตุํ วฎฺฎตี’’ติฯ โส เตหิ สทฺธิํ ตตฺถ คนฺตฺวา มหาสตฺตํ ปริวาเรตฺวา นิสินฺนาย สราชิกาย ปริสาย ปริยเนฺต สตฺตุปสิพฺพเกน ขนฺธคเตน ธมฺมาสนโต อวิทูเร มรณภยตชฺชิโต โรทมาโน อฎฺฐาสิฯ มหาสโตฺต อากาสคงฺคํ โอตรโนฺต วิย อมตวสฺสํ วเสฺสโนฺต วิย จ ธมฺมํ เทเสสิฯ มหาชโน สญฺชาตโสมนโสฺส สาธุการํ ทตฺวา ธมฺมํ อโสฺสสิฯ

ปณฺฑิตา จ นาม ทิสาจกฺขุกา โหนฺติฯ ตสฺมิํ ขเณ มหาสโตฺต ปสนฺนปญฺจปสาทานิ อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา สมนฺตโต ปริสํ โอโลเกโนฺต ตํ พฺราหฺมณํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ ‘‘เอตฺตกา ปริสา โสมนสฺสชาตา สาธุการํ ทตฺวา ธมฺมํ สุณนฺติ, อยํ ปเนโก พฺราหฺมโณ โทมนสฺสปฺปโตฺต โรทติ, เอตสฺส อพฺภนฺตเร อสฺสุชนนสมเตฺถน โสเกน ภวิตพฺพํ, ตมสฺส อมฺพิเลน ปหริตฺวา ตมฺพมลํ วิย ปทุมปลาสโต อุทกพินฺทุํ วิย วินิวเตฺตตฺวา เอเตฺถว นํ นิโสฺสกํ ตุฎฺฐมานสํ กตฺวา ธมฺมํ เท

เสสฺสามี’’ติฯ โส ตํ อามเนฺตตฺวา ‘‘พฺราหฺมณ, เสนกปณฺฑิโต นามาหํ, อิทาเนว ตํ นิโสฺสกํ กริสฺสามิ, วิสฺสโตฺถ กเถหี’’ติ เตน สทฺธึ สลฺลปโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๔๖. ‘‘วิพฺภนฺตจิโตฺต กุปิตินฺทฺริโยสิ, เนเตฺตหิ เต วาริคณา สวนฺติ;
กึ เต นฎฺฐํ กึ ปน ปตฺถยาโน, อิธาคมา พฺรเหฺม ตทิงฺฆ พฺรูหี’’ติฯ

ตตฺถ **กุปิตินฺทฺริโยสี**ติ จกฺขุนฺทฺริยเมว สนฺธาย ‘‘กุปิตินฺทฺริโยสี’’ติ อาหฯ **วาริคณา**ติ อสฺสุพินฺทูนิฯ **อิงฺฆา**ติ โจทนเตฺถ นิปาโตฯ ตณฺหิ มหาสโตฺต โจเทโนฺต เอวมาห ‘‘พฺราหฺมณ, สตฺตา นาม ทฺวีหิ การเณหิ โสจนฺติ ปริเทวนฺติ สตฺตสงฺขาเรสุ กิสฺมิญฺจิเทว ปิยชาติเก นเฎฺฐ วา, กิญฺจิเทว ปิยชาติกํ ปเตฺถตฺวา อลภนฺตา วาฯ ตตฺถ กึ เต นฎฺฐํ, กึ วา ปน ปตฺถยโนฺต ตฺวํ อิธ อาคโต, อิทํ เม ขิปฺปํ พฺรูหี’’ติฯ

อถสฺส อตฺตโน โสกการณํ กเถโนฺต พฺราหฺมโณ ทุติยํ คาถมาห –

๔๗. ‘‘มิเยฺยถ ภริยา วชโต มมชฺช, อคจฺฉโต มรณมาห ยโกฺข;
เอเตน ทุเกฺขน ปเวธิโตสฺมิ, อกฺขาหิ เม เสนก เอตมตฺถ’’นฺติฯ

ตตฺถ **วชโต**ติ เคหํ คจฺฉนฺตสฺสฯ **อคจฺฉโต**ติ อคจฺฉนฺตสฺสฯ **ยโกฺข**ติ อนฺตรามเคฺค เอกา รุกฺขเทวตา เอวมาหาติ วทติฯ สา กิร เทวตา ‘‘ปสิพฺพเก เต พฺราหฺมณ, กณฺหสโปฺป’’ติ อนาจิกฺขนฺตี โพธิสตฺตสฺส ญาณานุภาวปฺปกาสนตฺถํ นาจิกฺขิฯ **เอเตน ทุเกฺขนา**ติ คจฺฉโต ภริยาย มรณทุเกฺขน, อคจฺฉโต อตฺตโน มรณทุเกฺขน, เตนสฺมิ ปเวธิโต ฆฎฺฎิโต กมฺปิโตฯ **เอตมตฺถน**ฺติ เอตํ การณํฯ เยน เม การเณน คจฺฉโต ภริยาย มรณํ, อคจฺฉโต อตฺตโน มรณํ โหติ, เอตํ เม การณํ อาจิกฺขาหีติ อโตฺถฯ

มหาสโตฺต พฺราหฺมณสฺส วจนํ สุตฺวา สมุทฺทมตฺถเก ชาลํ ขิปโนฺต วิย ญาณชาลํ ปตฺถริตฺวา ‘‘อิเมสํ สตฺตานํ พหูนิ มรณการณานิฯ สมุเทฺท นิมุคฺคาปิ มรนฺติ, ตตฺถ วาฬมเจฺฉหิ คหิตาปิ, คงฺคาย ปติตาปิ, ตตฺถ สุสุมาเรหิ คหิตาปิ, รุกฺขโต ปติตาปิ, กณฺฎเกน วิทฺธาปิ, นานปฺปกาเรหิ อาวุเธหิ ปหฎาปิ, วิสํ ขาทิตฺวาปิ, อุพฺพนฺธิตฺวาปิ, ปปาเต ปติตาปิ, อติสีตาทีหิ วา นานปฺปกาเรหิ วา โรเคหิ อุปทฺทุตาปิ มรนฺติเยว, เอวํ พหูสุ มรณการเณสุ กตเรน นุ โข การเณน อเชฺชส พฺราหฺมโณ อนฺตรามเคฺค วสโนฺต สยํ มริสฺสติ, เคหมสฺส วชโต ภริยา มริสฺสตี’’ติ จิเนฺตสิฯ จิเนฺตโนฺต เอว พฺราหฺมณสฺส ขเนฺธ ปสิพฺพกํ ทิสฺวา ‘‘อิมสฺมึ ปสิพฺพเก เอเกน สเปฺปน ปวิเฎฺฐน ภวิตพฺพํ, ปวิสโนฺต จ ปเนโส อิมสฺมึ พฺราหฺมเณ ปาตราสสมเย สตฺตุํ ขาทิตฺวา ปสิพฺพกมุขํ อพนฺธิตฺวา ปานียํ ปาตุํ คเต สตฺตุคเนฺธน สโปฺป ปวิโฎฺฐ ภวิสฺสติฯ พฺราหฺมโณปิ ปานียํ ปิวิตฺวา อาคโต สปฺปสฺส ปวิฎฺฐภาวํ อชานิตฺวา ปสิพฺพกํ พนฺธิตฺวา อาทาย ปกฺกโนฺต ภวิสฺสติ, สจายํ อนฺตรามเคฺค วสโนฺต สายํ วสนฎฺฐาเน ‘‘สตฺตุํ ขาทิสฺสามี’’ติ ปสิพฺพกํ มุญฺจิตฺวา หตฺถํ ปเวเสสฺสติ , อถ นํ สโปฺป หเตฺถ ฑํสิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปสฺสติ, อิทมสฺส อนฺตรามเคฺค วสนฺตสฺส มรณการณํฯ สเจ ปน เคหํ คเจฺฉยฺย, ปสิพฺพโก ภริยาย หตฺถคโต ภวิสฺสติ, สา ‘อโนฺตภณฺฑํ โอโลเกสฺสามี’’ติ ปสิพฺพกํ มุญฺจิตฺวา หตฺถํ ปเวเสสฺสติ, อถ นํ สโปฺป ฑํสิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปสฺสติ, อิทมสฺส อชฺช เคหํ คตสฺส ภริยาย มรณการณ’’นฺติ อุปายโกสลฺลญาเณเนว อญฺญาสิฯ

อถสฺส เอตทโหสิ ‘‘อิมินา กณฺหสเปฺปน สูเรน นิพฺภเยน ภวิตพฺพํฯ อยญฺหิ พฺราหฺมณสฺส มหาผาสุกํ ปหรโนฺตปิ ปสิพฺพเก อตฺตโน จลนํ วา ผนฺทนํ วา น ทเสฺสติ, เอวรูปาย ปริสาย

มเชฺฌมฺปิ อตฺตโน อตฺถิภาวํ น ทเสฺสติ, ตสฺมา อิมินา กณฺหสปฺปน สูเรน นิพฺภเยน ภวิตพฺพ''นฺติฯ อิทมฺปิ โส อุปายโกสลฺลญาเณเนว ทิพฺพจกฺขุนา ปสฺสโนฺต วิย อญฺญาสิฯ เอวํ สราชิกาย ปริสาย มเชฺฌ สปฺปํ ปสิพฺพกํ ปวิสนฺตํ ทิสฺวา ฐิตปฺุริโส วิย มหาสโตฺต อุปายโกสลฺลญาเณเนว ปริจฺฉินฺทิตฺวา พฺราหฺมณสฺส ปญฺหํ กเถโนฺต ตติยํ คาถมาห –

๔๘. ''พหูนิ ฐานานิ วิจินฺตยิตฺวา, ยเมตฺถ วกฺขามิ ตเทว สจฺจํ;
มญฺญามิ เต พฺราหฺมณ สตฺตุภสฺตํ, อชานโต กณฺหสโปฺป ปวิโฐฺฐ''ติฯ

ตตฺถ **พหูนิ ฐานานี**ติ พหูนิ การณานิฯ **วิจินฺตยิตฺวา**ติ ปฏิวิชฺฌิตฺวา จินฺตาวเสน ปวตฺตปฏิเวโธ หุตฺวาฯ **ยเมตฺถ วกฺขามี**ติ ยํ เต อหํ เอเตสุ การเณสุ เอตํ การณํ วกฺขามิฯ **ตเทว สจฺจ**นฺติ ตเทว ตถํ ทิพฺพจกฺขุนา ทิสฺวา กถิตสทิสํ ภวิสฺสตีติ ทีเปติฯ **มญฺญามี**ติ สลฺลเกฺขมิฯ **สตฺตุภสฺต**นฺติ สตฺตุปสิพฺพกํฯ **อชานโต**ติ อชานนฺตเสฺสว เอโก กณฺหสโปฺป ปวิโฐฺฐติ มญฺญามีติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ''อตฺถิ เต พฺราหฺมณ, เอตสฺมิํ ปสิพฺพเก สตฺตู''ติ ปุจฺฉิฯ ''อตฺถิ, ปณฺฑิตา''ติฯ ''อชฺช ปาตราสเวลาย สตฺตุํ ขาที''ติ? ''อาม, ปณฺฑิตา''ติฯ ''กตฺถ นิสีทิตฺวา''ติ? ''อรเญฺญ รุกฺขมูลสฺมิํ, ปณฺฑิตา''ติฯ ''สตฺตุํ ขาทิตฺวา ปานียํ ปาตุํ คจฺฉโนฺต ปสิพฺพกมุขํ พนฺธิ, น พนฺธี''ติ? ''น พนฺธิํ, ปณฺฑิตา''ติฯ ''ปานียํ ปิวิตฺวา อาคโต ปสิพฺพกํ โอโลเกตฺวา พนฺธี''ติฯ ''อโนโลเกตฺวาว พนฺธิํ, ปณฺฑิตา''ติฯ ''พฺราหฺมณ, ตว ปานียํ ปาตุํ คตกาเล อชานนฺตเสฺสว เต สตฺตุคเนฺธน ปสิพฺพกํ สโปฺป ปวิโฐฺฐติ มญฺญามิ, เอวเมตฺถ อาคโต ตฺวํ, ตสฺมา ปสิพฺพกํ โอตาเรตฺวา ปริสมเชฺฌ ฐเปตฺวา ปสิพฺพกมุขํ โมเจตฺวา ปฏิกฺกมฺม ฐิโต เอกํ ทณฺฑกํ คเหตฺวา ปสิพฺพกํ ตาว ปหร, ตโต ปตฺถฏผณํ สุสูติสทฺทํ กตฺวา นิกฺขมนฺตํ กณฺหสปฺปํ ทิสฺวา นิกฺกโงฺข ภวิสฺสตี''ติ จตุตฺถํ คาถมาห –

๔๙. ''อาทาย ทณฺฑํ ปริสุมฺภ ภสฺตํ, ปเสฺสฬมูคํ อุรคํ ทุชิวฺหํ;
ฉินฺทชฺช กงฺขํ วิจิกิจฺฉิตานิ, ภุชงฺคมํ ปสฺส ปมุญฺจ ภสฺต''นฺติฯ

ตตฺถ **ปริสุมฺภา**ติ ปหรฯ **ปเสฺสฬมูค**นฺติ เอฬํ ปคฺฆรเนฺตน มุเขน เอฬมูคํ ปสิพฺพกโต นิกฺขมนฺตํ ทุชิวฺหํ อุรคํ ปสฺสฯ **ฉินฺทชฺช กงฺขํ วิจิกิจฺฉิตานี**ติ ''อตฺถิ นุ โข เม ปสิพฺพเก สโปฺป, อุทาหุ นตฺถี''ติ กงฺขเมว ปุนปฺปุนํ อุปฺปชฺชมานานิ วิจิกิจฺฉิตานิ จ อชฺช ฉินฺท, มยฺหํ สทฺทห, อวิตถญฺหิ เม เวยฺยากรณํ, อิทาเนว นิกฺขมนฺตํ ภุชงฺคมํ ปสฺส ปมุญฺจ ภสฺตนฺติฯ

พฺราหฺมโณ มหาสตฺตสฺส กถํ สุตฺวา สํวิโคฺค ภยปฺปโตฺต ตถา อกาสิฯ สโปฺปปิ สตฺตุภเสฺต ทเณฺฑน ปหเฏ ปสิพฺพกมุขา นิกฺขมิตฺวา มหาชนํ โอโลเกโนฺต อฏฺฐาสิฯ ตมตฺถํ ปกาเสโนฺต สตฺถา ปญฺจมํ คาถมาห –

๕๐. ''สํวิคฺครูโป ปริสาย มเชฺฌ, โส พฺราหฺมโณ สตฺตุภสฺตํ ปมุญฺจิ;
อถ นิกฺขมิ อุรโค อุคฺคเตโช, อาสีวิโส สโปฺป ผณํ กริตฺวา''ติฯ

สปฺปสฺส ผณํ กตฺวา นิกฺขนฺตกาเล ''มหาสตฺตสฺส สพฺพญฺญุพุทฺธเสฺสว พฺยากรณํ อโหสี''ติ มหาชโน เจลุเกฺขปสหสฺสานิ ปวเตฺตสิ, องฺคุลิโผฏนสหสฺสานิ ปริพฺภมิํสุ, ฆนเมฆวสฺสํ วิย สตฺตรตนวสฺสํ วสฺสิ, สาธุการสหสฺสานิ ปวตฺติํสุ, มหาปถวีภิชฺชนสโทฺท วิย อโหสิฯ อิทํ ปน พุทฺธลีฬฺหาย เอวรูปสฺส ปญฺหสฺส กถนํ นาม เนว ชาติยา พลํ, น โคตฺตกุลปฺปเทสานํ พลํ, กสฺส ปเนตํ พลนฺติ? ปญฺญาย พลํฯ ปญฺญวา หิ ปุคฺคโล วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา อริยมคฺคทฺวารํ

วิวริตฺวา อมตมหานิพฺพานํ ปวิสติ, สาวกปารมิมฺปิ ปเจฺจกโพธิมฺปิ สมฺมาสโมฺพธิมฺปิ ปฏิวิชฺฌติฯ อมตมหานิพฺพานสมฺปาปเกสุ หิ ธเมฺมสุ ปญฺญาว เสฎฺฐา, อวเสสา ตสฺสา ปริวารา โหนฺติฯ เตเนตํ วุตฺตํ –

“ปญฺญา หิ เสฎฺฐา กุสลา วทนฺติ, นกฺขตฺตราชาริว ตารกานํ;
สีลํ สิรี จาปิ สตญฺจ ธโมฺม, อนฺวายิกา ปญฺญวโต ภวนฺตี”ติฯ (ชา. ๒.๑๗.๘๑);

เอวํ กถิเต จ ปน มหาสเตฺตน ปเณฺห เอโก อหิตุณฺฑิโก สปฺปสฺส มุขพนฺธนํ กตฺวา สปฺปํ คเหตฺวา อรเญฺญ วิสฺสเชฺชสิฯ พฺราหฺมโณ ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา ชยาเปตฺวา อญฺชลิํ ปคฺคยฺห รโญฺญ ถุติํ กโรโนฺต อุปฑฺฒคาถมาห –

๕๑. “สุลทฺธลาภา ชนกสฺส รโญฺญ;
โย ปสฺสตี เสนกํ สาธุปญฺญ”นฺติฯ

ตสฺสโตฺถ – โย สาธุปญฺญํ อุตฺตมปญฺญํ เสนกปณฺฑิตํ อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา อิจฺฉิติจฺฉิตกฺขเณ ปิยจกฺขูหิ ปสฺสิตุํ ลภติ, ตสฺส รโญฺญ ชนกสฺส เอเต อิจฺฉิติจฺฉิตกฺขเณ ทสฺสนลาภา สุลทฺธลาภา วต, เอเตน ลเทฺธสุ สพฺพลาเภสุ เอเตว ลาภา สุลทฺธลาภา นามาติฯ

พฺราหฺมโณปิ รโญฺญ ถุติํ กตฺวา ปุน ปสิพฺพกโต สตฺต กหาปณสตานิ คเหตฺวา มหาสตฺตสฺส ถุติํ กตฺวา ตุฎฺฐิทายํ ทาตุกาโม ทิยฑฺฒคาถมาห –

“วิวฎฺฎจฺฉโทฺท นุสิ สพฺพทสฺสี, ญาณํ นุ เต พฺราหฺมณ ภิํสรูปํฯ

๕๒. “อิมานิ เม สตฺตสตานิ อตฺถิ, คณฺหาหิ สพฺพานิ ททามิ ตุยฺหํ;
ตยา หิ เม ชีวิตมชฺช ลทฺธํ, อโถปิ ภริยาย มกาสิ โสตฺถิ”นฺติฯ

ตตฺถ **วิวฎฺฎจฺฉโทฺท นุสิ สพฺพทสฺสี**ติ กิํ นุ โข ตฺวํ สเพฺพสุ ธมฺมากาเรสุ วิวฎฺฎจฺฉทโน วิวฎฺฎเนยฺยธโมฺม สพฺพญฺญุพุโทฺธติ ถุติวเสน ปุจฺฉติฯ **ญาณํ นุ เต พฺราหฺมณ ภิํสรูป**นฺติ อุทาหุ อสพฺพญฺญุสฺสปิ สโต ตว ญาณํ อติวิย ภิํสรูปํ สพฺพญฺญุตญฺญาณํ วิย พลวนฺติฯ **ตยา หิ เม**ติ ตยา หิ ทินฺนตฺตา อชฺช มยา ชีวิตํ ลทฺธํฯ **อโถปิ ภริยาย มกาสิ โสตฺถิ**นฺติ อโถปิ เม ภริยาย ตฺวเมว โสตฺถิํ อกาสิฯ

อิติ โส วตฺวา “สเจปิ สตสหสฺสํ ภเวยฺย, ทเทยฺยเมวาหํ, เอตฺตกเมว เม ธนํ, อิมานิ เม สตฺต สตานิ คณฺหา”ติ ปุนปฺปุนํ โพธิสตฺตํ ยาจิฯ ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต อฎฺฐมํ คาถมาห –

๕๓. “น ปณฺฑิตา เวตนมาทิยนฺติ, จิตฺราหิ คาถาหิ สุภาสิตาหิ;
อิโตปิ เต พฺรเหฺม ททนฺตุ วิตฺตํ, อาทาย ตฺวํ คจฺฉ สกํ นิเกต”นฺติฯ

ตตฺถ **เวตน**นฺติ เวตฺตนํ, อยเมว วา ปาโฐฯ **อิโตปิ เต พฺรเหฺม**ติ พฺราหฺมณ, อิโต มม ปาทมูลโตปิ ตุยฺหํ ธนํ ททนฺตุฯ **วิตฺตํ อาทาย ตฺวํ คจฺฉา**ติ อิโต อญฺญานิ ตีณิ สตานิ คเหตฺวา สหสฺสภณฺฑิกํ อาทาย สกนิเวสนํ คจฺฉฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา มหาสโตฺต พฺราหฺมณสฺส สหสฺสํ ปูราเปโนฺต กหาปเณ ทาเปตฺวา “พฺราหฺมณ, เกน ตฺวํ ธนภิกฺขาย เปสิโต”ติ ปุจฺฉิฯ “ภริยาย เม ปณฺฑิตา”ติฯ “ภริยา ปน เต มหลฺลิกา, ทหรา”ติฯ “ทหรา, ปณฺฑิตา”ติฯ “เตน หิ สา อเญฺญน สทฺธิํ อนาจารํ กโรนฺตี

‘นิพฺภยา หุตฺวา กริสฺสามี’ติ ตํ เปเสสิ, สเจ อิเม กหาปเณ ฆรํ เนสฺสสิ, สา เต ทุเกฺขน ลทฺธกหาปเณ อตฺตโน ชารสฺส ทสฺสติ, ตสฺมา ตฺวํ อุชุกเมว เคหํ อคนฺตฺวา พหิคาเม รุกฺขมูเล วา ยตฺถ กตฺถจิ วา กหาปเณ ฐเปตฺวา ปวิเสยฺยาสี’’ติ วตฺวา ตํ อุโยฺยเชสิฯ โส คามสมีปํ คนฺตฺวา เอกสฺมิํ รุกฺขมูเล กหาปเณ ฐเปตฺวา สายํ เคหํ อคมาสิฯ ภริยาปิสฺส ตสฺมิํ ขเณ ชาเรน สทฺธิํ นิสินฺนา อโหสิฯ พฺราหฺมโณ ทฺวาเร ฐตฺวา ‘‘โภตี’’ติ อาหฯ สา ตสฺส สทฺทํ สลฺลเกฺขตฺวา ทีปํ นิพฺพาเปตฺวา ทฺวารํ วิวริตฺวา พฺราหฺมเณ อโนฺต ปวิเฏฺฐ อิตรํ นีหริตฺวา ทฺวารมูเล ฐเปตฺวา เคหํ ปวิสิตฺวา ปสิพฺพเก กิญฺจิ อทิสฺวา ‘‘พฺราหฺมณ, กิํ เต ภิกฺขํ จริตฺวา ลทฺธ’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘สหสฺสํ เม ลทฺธ’’นฺติฯ ‘‘กหํ ปน ต’’นฺติฯ ‘‘อสุกฏฺฐาเน นาม ฐปิตํ, ปาโตว อาหริสฺสามิ, มา จินฺตยี’’ติฯ สา คนฺตฺวา ชารสฺส อาจิกฺขิฯ โส นิกฺขมิตฺวา อตฺตนา ฐปิตํ วิย คณฺหิฯ

พฺราหฺมโณ ปุนทิวเส คนฺตฺวา กหาปเณ อปสฺสโนฺต โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘กิํ, พฺราหฺมณา’’ติ วุเตฺต ‘‘กหาปเณ น ปสฺสามิ, ปณฺฑิตา’’ติ อาหฯ ‘‘ภริยาย เต อาจิกฺขี’’ติ? ‘‘อาม, ปณฺฑิตา’’ติฯ มหาสโตฺต ตาย ชารสฺส อาจิกฺขิตภาวํ ญตฺวา ‘‘อตฺถิ ปน เต พฺราหฺมณ, ภริยาย กุลูปกพฺราหฺมโณ’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อตฺถิ, ปณฺฑิตา’’ติฯ ‘‘ตุยฺหมฺปิ อตฺถี’’ติ? ‘‘อาม, ปณฺฑิตา’’ติฯ อถสฺส มหาสโตฺต สตฺตนฺนํ ทิวสานํ ปริพฺพยํ ทาเปตฺวา ‘‘คจฺฉ ปฐมทิวเส ตว สตฺต, ภริยาย เต สตฺตาติ จุทฺทส พฺราหฺมเณ นิมเนฺตตฺวา โภเชถ, ปุนทิวสโต ปฏฺฐาย เอเกกํ หาเปตฺวา สตฺตเม ทิวเส ตว เอกํ, ภริยาย เต เอกนฺติ เทฺว พฺราหฺมเณ นิมเนฺตตฺวา ภริยาย เต สตฺต ทิวเส นิมนฺติตพฺราหฺมณสฺส นิพทฺธํ อาคมนภาวํ ญตฺวา มยฺหํ อาโรเจหี’’ติ อาหฯ พฺราหฺมโณ ตถา กตฺวา ‘‘สลฺลกฺขิโต เม ปณฺฑิต, นิพทฺธํ ภุญฺชนกพฺราหฺมโณ’’ติ มหาสตฺตสฺส อาโรเจสิฯ

โพธิสโตฺต เตน สทฺธิํ ปุริเส เปเสตฺวา ตํ พฺราหฺมณํ อาหราเปตฺวา ‘‘อสุกรุกฺขมูลโต เต อิมสฺส พฺราหฺมณสฺส สนฺตกํ กหาปณสหสฺสํ คหิต’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘น คณฺหามิ, ปณฺฑิตา’’ติฯ ‘‘ตฺวํ มม เสนกปณฺฑิตภาวํ น ชานาสิ, อาหราเปสฺสามิ เต กหาปเณ’’ติฯ โส ภีโต ‘‘คหิตา เม’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ ‘‘กุหิํ เต ฐปิตา’’ติ? ‘‘ตเตฺถว, ปณฺฑิต, ฐปิตา’’ติฯ โพธิสโตฺต พฺราหฺมณํ ปุจฺฉิ ‘‘พฺราหฺมณ, กิํ เต สาเยว ภริยา โหตุ, อุทาหุ อญฺญํ คณฺหิสฺสสี’’ติฯ ‘‘สาเยว เม โหตุ, ปณฺฑิตา’’ติฯ โพธิสโตฺต มนุเสฺส เปเสตฺวา พฺราหฺมณสฺส กหาปเณ จ พฺราหฺมณิญฺจ อาหราเปตฺวา โจรพฺราหฺมณสฺส หตฺถโต กหาปเณ พฺราหฺมณสฺส ทาเปตฺวา อิตรสฺส ราชาณํ กาเรตฺวา นครา นีหราเปตฺวา พฺราหฺมณิยาปิ ราชาณํ กาเรตฺวา พฺราหฺมณสฺส มหนฺตํ ยสํ ทตฺวา อตฺตโนเยว สนฺติเก วสาเปสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีนิ สจฺฉิกริํสุฯ ตทา พฺราหฺมโณ อานโนฺท อโหสิ, รุกฺขเทวตา สาริปุโตฺต, ปริสา พุทฺธปริสา, เสนกปณฺฑิโต ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

สตฺตุภสฺตชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๔๐๓] ๘. อฏฺฐิเสนชาตกวณฺณนา

เยเม อหํ น ชานามีติ อิทํ สตฺถา อาฬวิํ นิสฺสาย อคฺคาฬเว เจติเย วิหรโนฺต กุฏิการสิกฺขาปทํ อารพฺภ กเถสิฯ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุ เหฎฺฐา **มณิกณฺฐชาตเก** (ชา. ๑.๓.๗ อาทโย) กถิตเมวฯ สตฺถา ปน เต ภิกฺขู อามเนฺตตฺวา ‘‘ภิกฺขเว, โปราณกปณฺฑิตา ปุเพฺพ อนุปฺปเนฺน พุเทฺธ พาหิรกปพฺพชฺชาย ปพฺพชิตฺวา ราชูหิ ปวาริตาปิ ‘ยาจนา นาม ปเรสํ อปฺปิยา อมนาปา’ติ น ยาจิํสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต เอกสฺมึ นิคเม พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติ, อฏฺฐิเสนกุมาโรติสฺส นามํ กรึสุ ฯ โส วยปฺปตฺโต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา อปรภาเค กาเมสุ อาทีนวํ ทิสฺวา ฆราวาสโต นิกฺขมิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ฌานาภิญฺญาสมาปตฺติโย นิพฺพเตฺตตฺวา หิมวนฺตปเทเส จิรํ วสิตฺวา โลณมฺพิลเสวนตฺถาย มนุสฺสปถํ โอตริตฺวา อนุปุพฺเพน พาราณสึ ปตฺวา ราชุยฺยาเน วสิตฺวา ปุนทิวเส ภิกฺขาย จรนฺโต ราชงฺคณํ อคมาสิ ฯ ราชา ตสฺสาจารวิหาเร ปสีทิตฺวา ตํ นิมนฺตาเปตฺวา ปาสาทตเล ปลฺลงฺเก นิสีทาเปตฺวา สุโภชนํ โภเชตฺวา โภชนาวสาเน อนุโมทนํ สุตฺวา ปสนฺโน ปฏิญฺญํ คเหตฺวา มหาสตฺตํ ราชุยฺยาเน วสาเปสิ, ทิวสสฺส จ เทฺว ตโย วาเร อุปฏฺฐานํ อคมาสิ ฯ โส เอกทิวสํ ธมฺมกถาย ปสนฺโน รชฺชํ อาทึ กตฺวา ''เยน โว อตฺโถ, ตํ วเทยฺยาถา''ติ ปวาเรสิ ฯ โพธิสตฺโต ''อิทํ นาม เม เทหี''ติ น วทติ ฯ อเญฺญ ยาจกา ''อิทํ เทหิ, อิทํ เทหี''ติ อิจฺฉิติจฺฉิตํ ยาจนฺติ, ราชา อสชฺชมาโน เทติเยว ฯ โส เอกทิวสํ จินฺเตสิ ''อเญฺญ ยาจนกวนิพฺพกา 'อิทญฺจิทญฺจ อมฺหากํ เทหี'ติ มํ ยาจนฺติ, อโยฺย ปน อฏฺฐิเสโน ปวาริตกาลโต ปฏฺฐาย น กิญฺจิ ยาจติ, ปญฺญวา โข ปเนส อุปายกุสโล, ปุจฺฉิสฺสามิ น''นฺติ ฯ โส เอกทิวสํ ภุตฺตปาตราโส คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน อเญฺญสํ ยาจนการณํ ตสฺส จ อยาจนการณํ ปุจฺฉนฺโต ปฐมํ คาถมาห –

๕๔. ''เยเม อหํ น ชานามิ, อฏฺฐิเสน วนิพฺพเก;
เต มํ สงฺคมฺม ยาจนฺติ, กสฺมา มํ ตฺวํ น ยาจสี''ติ ฯ

ตตฺถ **วนิพฺพเก**ติ ยาจนเก ฯ **สงฺคมฺมา**ติ สมาคนฺตฺวา ฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – อยฺย, อฏฺฐิเสน, เยเม วนิพฺพเก อหํ นามโคตฺตชาติกุลปฺปเทเสน ''อิเม นาเมเต''ติปิ น ชานามิ, เต มํ สมาคนฺตฺวา อิจฺฉิติจฺฉิตํ ยาจนฺติ, ตฺวํ ปน กสฺมา มํ กิญฺจิ น ยาจสีติ ฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสตฺโต ทุติยํ คาถมาห –

๕๕. ''ยาจโก อปฺปิโย โหติ, ยาจํ อททมปฺปิโย;
ตสฺมาหํ ตํ น ยาจามิ, มา เม วิเทสฺสนา อหู''ติ ฯ

ตตฺถ **ยาจโก อปฺปิโย โหตี**ติ โย หิ, มหาราช, ปุคฺคโล ''อิทํ เม เทหี''ติ ยาจโก, โส มาตาปิตูนมฺปิ มิตฺตามจฺจาทีนมฺปิ อปฺปิโย โหติ อมนาโป ฯ ตสฺส อปฺปิยภาโว มณิกณฺฐชาตเกน ทีเปตโพฺพ ฯ **ยาจ**นฺติ ยาจิตภณฺฑํ ฯ **อทท**นฺติ อททมาโน ฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – โยปิ ยาจิตํ น เทติ, โส มาตาปิตโร อาทึ กตฺวา อททมาโน ปุคฺคโล ยาจกสฺส อปฺปิโย โหตีติ ฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา ยาจโกปิ ทายกสฺส, ยาจิตํ ภณฺฑํ อททนฺโตปิ ยาจกสฺส อปฺปิโย โหติ, ตสฺมา อหํ ตํ น ยาจามิ ฯ **มา เม วิเทสฺสนา อหู**ติ สเจ หิ อหํ ยาเจยฺยเมว, ตว วิเทโสฺส ภเวยฺยํ, สา เม ตว สนฺติกา อุปฺปนฺนา วิเทสฺสนา, สเจ ปน ตฺวํ น ทเทยฺยาสิ, มม วิเทโสฺส ภเวยฺยาสิ, สา จ มม ตยิ วิเทสฺสนา, เอวํ สพฺพถาปิ มา เม วิเทสฺสนา อหุ, มา โน อุภินฺนมฺปิ เมตฺตา ภิชฺชีติ เอตมตฺถํ สมฺปสฺสโนฺต อหํ ตํ น กิญฺจิ ยาจามีติ ฯ

อถสฺส วจนํ สุตฺวา ราชา ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๕๖. ''โย เว ยาจนชีวาโน, กาเล ยาจํ น ยาจติ;
ปรญฺจ ปุญฺญา ธํเสติ, อตฺตนาปิ น ชีวติ ฯ

๕๗.''โย จ ยาจนชีวาโน, กาเล ยาจญฺหิ ยาจติ;

ปรณฺจ ปุญฺญํ ลเภฺภติ, อตฺตนาปิ จ ชีวติฯ

๕๘. ‘‘น เวเทสฺสนฺติ สปฺปญฺญา, ทิสฺวา ยาจกมาคเต;
พฺรหฺมจาริ ปิโย เมสิ, วท ตฺวํ ภญฺญมิจฺฉสี’’ติฯ

ตตฺถ **ยาจนชีวาโน**ติ ยาจนชีวมาโน, อยเมว วา ปาโฐฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – อยฺย, อฏฺฐิเสน โย ยาจเนน ชีวมาโน ธมฺมิโก สมโณ วา พฺราหฺมโณ วา ยาจิตพฺพยุตฺตปตฺตกาเล กิญฺจิ เทว ยาจิตพฺพํ น ยาจติ, โส ปรณฺจ ทายกํ ปุญฺญา ธํเสติ ปริหาเปติ, อตฺตนาปิ จ สุขํ น ชีวติฯ **ปุญฺญํ ลเภฺภตี**ติ กาเล ปน ยาจิตพฺพํ ยาจนฺโต ปรณฺจ ปุญฺญํ อธิคเมติ, อตฺตนาปิ จ สุขํ ชีวติฯ **น เวเทสฺสนฺตี**ติ ยํ ตฺวํ วเทสิ ‘‘มา เม วิเทสฺสนา อหู’’ติ, ตํ กสฺมา วทสิฯ สปฺปญฺญา หิ ทานญฺจ ทานผลญฺจ ชานนฺตา ปณฺฑิตา ยาจเก อาคเต ทิสฺวา น เทสฺสนฺติ น กุชฺฌนฺติ, อญฺญทตฺถุ ปน ปมุทิตาว โหนฺตีติ ทีเปติฯ **ยาจกมาคเต**ติ ม-กาโร พฺยญฺชนสนฺธิวเสน วุตฺโต, ยาจเก อาคเตติ อตฺโถฯ **พฺรหฺมจาริ ปิโย เมสี**ติ อยฺย อฏฺฐิเสน, ปริสุทฺธจาริ มหาปุญฺญ, ตฺวํ มยฺหํ อติวิย ปิโย, ตสฺมา วรํ ตฺวํ มํ วเทหิ ยาจาหิเยวฯ **ภญฺญมิจฺฉสี**ติ ยํกิญฺจิ วตฺตพฺพํ อิจฺฉสิ, สพฺพํ วท, รชฺชมฺปิ เต ทสฺสามิเยวาติฯ

เอวํ โพธิสโตฺต รญฺญา รเชฺชนาปิ ปวาริโต เนว กิญฺจิ ยาจิฯ รโญฺญ ปน เอวํ อตฺตโน อชฺฌาสเย กถิเต มหาสโตฺตปิ ปพฺพชิตปฏิปตฺตึ ทเสฺสตุํ ‘‘มหาราช, ยาจนา หิ นาเมสา กามโภคีนํ คิหีนํ อาจิณฺณา, น ปพฺพชิตานํ, ปพฺพชิเตน ปน ปพฺพชิตกาลโต ปฏฺฐาย คิหีหิ อสมานปริสุทฺธาชีเวน ภวิตพฺพ’’นฺติ ปพฺพชิตปฏิปทํ ทเสฺสโนฺต ฉฏฺฐํ คาถมาห –

๕๙. ‘‘น เว ยาจนฺติ สปฺปญฺญา, ธีโร จ เวทิตุมรหติ;
อุทฺทิสฺส อริยา ติฏฺฐนฺติ, เอสา อริยาน ยาจนา’’ติฯ

ตตฺถ **สปฺปญฺญา**ติ พุทฺธา จ พุทฺธสาวกา จ โพธิยา ปฏิปนฺนา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตา โพธิสตฺตา จ สเพฺพปิ สปฺปญฺญา จ สุสีลา จ, เอเต เอวรูปา สปฺปญฺญา ‘‘อมฺหากํ อิทญฺจิทญฺจ เทถา’’ติ น ยาจนฺติฯ **ธีโร จ เวทิตุมรหตี**ติ อุปฏฺฐาโก ปน ธีโร ปณฺฑิโต คิลานกาเล จ อคิลานกาเล จ เยน เยนโตฺถ, ตํ สพฺพํ สยเมว เวทิตุํ ชานิตุํ อรหติฯ **อุทฺทิสฺส อริยา ติฏฺฐนฺตี**ติ อริยา ปน วาจํ อภินฺทิตฺวา เยนตฺถิกา โหนฺติ, ตํ อุทฺทิสฺส เกวลํ ภิกฺขาจารวเตฺตน ติฏฺฐนฺติ, เนว กายงฺคํ วา วาจงฺคํ วา โกเปนฺติฯ กายวิการํ ทเสฺสตฺวา นิมิตฺตํ กโรโนฺต หิ กายงฺคํ โกเปติ นาม, วจีเภทํ กโรโนฺต วาจงฺคํ โกเปติ นาม, ตทุภยํ อกตฺวา พุทฺธาทโย อริยา ติฏฺฐนฺติฯ **เอสา อริยาน ยาจนา**ติ เอสา กายงฺควาจงฺคํ อโกเปตฺวา ภิกฺขาย ติฏฺฐมานา อริยานํ ยาจนา นามฯ

ราชา โพธิสตฺตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘ภเนฺต, ยทิ สปฺปโญฺญ อุปฏฺฐาโก อตฺตนาว ญตฺวา กุลูปกสฺส ทาตพฺพํ เทติ, อหมฺปิ ตุมฺหากํ อิทญฺจิทญฺจ ทมฺมี’’ติ วทโนฺต สตฺตมํ คาถมาห –

๖๐. ‘‘ททามิ เต พฺราหฺมณ โรหิณีนํ, ควํ สหสฺสํ สห ปุงฺคเวน;
อริโย หิ อริยสฺส กถํ น ทชฺชา, สุตฺวาน คาถา ตว ธมฺมยุตฺตา’’ติฯ

ตตฺถ **โรหิณีน**นฺติ รตฺตวณฺณานํฯ **ควํ สหสฺส**นฺติ ขีรทธิอาทิมธุรรสปริโภคตฺถาย เอวรูปานํ คุนฺนํ สหสฺสํ ตุยฺหํ ทมฺมิ, ตํ เม ปฏิคฺคณฺหฯ **อริโย**ติ อาจารอริโยฯ **อริยสฺสา**ติ อาจารอริยสฺสฯ **กถํ น ทชฺชา**ติ เกน การเณน น ทเทยฺยฯ

เอวํ วุตฺเต โพธิสตฺโต ‘‘อหํ มหาราช, อกิญฺจโน ปพฺพชิโต, น เม คาวีหิ อตฺโถ’’ติ ปฏิกฺขิปิฯ ราชา ตโสฺสวาเท ฐตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา สคฺคปรายโณ อโหสิฯ โสปิ อปริหีนชฺฌาโน พฺรหฺมโลเก อุปฺปชฺชิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน พหู โสตาปตฺติผลาทีสุ ปติฏฺฐิตาฯ ตทา ราชา อานนฺโท อโหสิ, อฏฺฐิเสโน ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

อฏฺฐิเสนชาตกวณฺณนา อฏฺฐมาฯ

[๔๐๔] ๙. กปิชาตกวณฺณนา

ยตฺถ เวรี นิวสตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เทวทตฺตสฺส ปถวิปเวสนํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺมิญฺหิ ปถวึ ปวิฏฺเฐ ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, เทวทตฺโต สห ปริสาย นฏฺโฐ’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว เทวทตฺโต สห ปริสาย นฏฺโฐ, ปุพฺเพปิ นสฺสิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต กปิโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา ปญฺจสตกปิปริวาโร ราชุยฺยาเน วสิฯ เทวทตฺโตปิ กปิโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา ปญฺจสตกปิปริวาโร ตตฺเถว วสิฯ อเถกทิวสํ ปุโรหิเต อุยฺยานํ คนฺตฺวา นฺหตฺวา อลงฺกริตฺวา นิกฺขมนฺเต เอโก โลลกปิ ปุเรตรํ คนฺตฺวา ราชุยฺยานทฺวาเร โตรณมตฺถเก นิสีทิตฺวา ตสฺส มตฺถเก วจฺจปิณฺฑํ ปาเตตฺวา ปุน อุทฺธํ โอโลเกนฺตสฺส มุเข ปาเตสิฯ โส นิวตฺติตฺวา ‘‘โหตุ, ชานิสฺสามิ ตุมฺหากํ กตฺตพฺพ’’นฺติ มกฺกเฏ สนฺตชฺเชตฺวา ปุน นฺหตฺวา ปกฺกามิฯ เตน เวรํ คเหตฺวา มกฺกฏานํ สนฺตชฺชิตภาวํ โพธิสตฺตสฺส อาโรเจสุํฯ โส ‘‘เวรีนํ นิวสนฏฺฐาเน นาม วสิตุํ น วฏฺฏติ, สโพฺพปิ กปิคโณ ปลายิตฺวา อญฺญตฺถ คจฺฉตู’’ติ กปิสหสฺสสฺสปิ อาโรจาเปสิฯ ทุพฺพจกปิ อตฺตโน ปริวารมกฺกเฏ คเหตฺวา ‘‘ปจฺฉา ชานิสฺสามี’’ติ ตเตฺถว นิสีทิฯ โพธิสตฺโต อตฺตโน ปริวารํ คเหตฺวา อรญฺญํ ปาวิสิฯ อเถกทิวสํ เอกิสฺสา วีหิโกฏฺฏิกาย ทาสิยา อาตเป ปสาริตวีหึ ขาทนฺโต เอโก เอฬโก อุมฺมุเกฺกน ปหารํ ลภิตฺวา อาทิตฺตสรีโร ปลายนฺโต เอกิสฺสา หตฺถิสาลํ นิสฺสาย ติณกุฏิยา กุเฏฺฏ สรีรํ ฆํสิ ฯ โส อคฺคิ ติณกุฏิกํ คณฺหิ, ตโต อุฏฺฐาย หตฺถิสาลํ คณฺหิ, หตฺถิสาลาย หตฺถีนํ ปิฏฺฐิ ฌายิ, หตฺถิเวชฺชา หตฺถีนํ ปฏิชคฺคนฺติฯ

ปุโรหิโตปิ มกฺกฏานํ คหณูปายํ อุปธาเรนฺโต วิจรติฯ อถ นํ ราชุปฏฺฐานํ อาคนฺตฺวา นิสินฺนํ ราชา อาห ‘‘อาจริย, พหู โน หตฺถี วณิตา ชาตา, หตฺถิเวชฺชา ปฏิชคฺคิตุํ น ชานนฺติ, ชานาสิ นุ โข กิญฺจิ เภสชฺช’’นฺติ? ‘‘ชานามิ, มหาราชา’’ติฯ ‘‘กึ นามา’’ติ? ‘‘มกฺกฏวสา, มหาราชา’’ติฯ ‘‘กหํ ลภิสฺสามา’’ติ? ‘‘นนุ อุยฺยาเน พหู มกฺกฏา’’ติ? ราชา ‘‘อุยฺยาเน มกฺกเฏ มาเรตฺวา วสํ อาเนถา’’ติ อาหฯ ธนุคฺคหา คนฺตฺวา ปญฺจสเตปิ มกฺกเฏ วิชฺฌิตฺวา มาเรสุํฯ เอโก ปน เชฏฺฐกมกฺกโฏ ปลายนฺโต สรปหารํ ลภิตฺวาปิ ตเตฺถว อปติตฺวา โพธิสตฺตสฺส วสนฏฺฐานํ ปตฺวา ปติฯ วานรา ‘‘อมฺหากํ วสนฏฺฐานํ ปตฺวา มโต’’ติ ตสฺส ปหารํ ลทฺธา มตภาวํ โพธิสตฺตสฺส อาโรเจสุํฯ โส คนฺตฺวา กปิคณมชฺเฌ นิสิโนฺน ‘‘ปณฺฑิตานํ โอวาทํ อกตฺวา เวริฏฺฐาเน วสนฺตา นาม เอวํ วินสฺสนฺตี’’ติ กปิคณสฺส โอวาทวเสน อิมา คาถา อภาสิ –

๖๑. ‘‘ยตฺถ เวรี นิวสติ, น วเส ตตฺถ ปณฺฑิโต;
เอกรตฺตํ ทฺวิรตฺตํ วา, ทุกฺขํ วสติ เวริสุฯ

๖๒. ‘‘ทิโส เว ลหุจิตฺตสฺส, โปสสฺสานุวิธียโต;
เอกสฺส กปิโน เหตุ, ยูถสฺส อนโย กโตฯ

๖๓. ‘‘พาโลว ปณฺฑิตมานี, ยูถสฺส ปริหารโก;
สจิตฺตสฺส วสํ คนฺตฺวา, สเยถายํ ยถา กปิฯ

๖๔. ‘‘น สาธุ พลวา พาโล, ยูถสฺส ปริหารโก;
อหิโต ภวติ ญาตีนํ, สกุณานํว เจตโกฯ

๖๕. ‘‘ธีโรว พลวา สาธุ, ยูถสฺส ปริหารโก;
หิโต ภวติ ญาตีนํ, ติทสานํว วาสโวฯ

๖๖. ‘‘โย จ สีลญฺจ ปญฺญญฺจ, สุตญฺจตฺตนิ ปสฺสติ;
อุภินฺนมตฺถํ จรติ, อตฺตโน จ ปรสฺส จฯ

๖๗. ‘‘ตสฺมา ตุเลยฺย มตฺตานํ, สีลปญฺญาสุตามิว;
คณํ วา ปริหเร ธีโร, เอโก วาปิ ปริพฺพเช’’ติฯ

ตตฺถ **ลหุจิตฺตสฺสา**ติ ลหุจิโตฺต อสฺสฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – โย โปโส ลหุจิตฺตสฺส มิตฺตสฺส วา ญาติโน วา อนุวิธียติ อนุวตฺตติ, ตสฺส โปสสฺส อนุวิธียโต โส ลหุจิโตฺต ทิโส โหติ, เวริกิจฺจํ กโรติฯ **เอกสฺส กปิโน**ติ ปสฺสถ เอกสฺส ลหุจิตฺตสฺส อนฺธพาลสฺส กปิโน เหตุ อยํ สกลสฺส ยูถสฺส อนโย อวุฑฺฒิ มหาวินาโส กโตติฯ **ปณฺฑิตมานี**ติ โย สยํ พาโล หุตฺวา ‘‘อหํ ปณฺฑิโต’’ติ อตฺตานํ มญฺญมาโน ปณฺฑิตานํ โอวาทํ อกตฺวา สกสฺส จิตฺตสฺส วสํ คจฺฉติ, โส สจิตฺตสฺส วสํ คนฺตฺวา ยถายํ ทุพฺพจกปิ มตสยนํ สยิโต, เอวํ สเยถาติ อโตฺถฯ

น สาธูติ พาโล นาม พลสมฺปโนฺน ยูถสฺส ปริหารโก น สาธุ น ลทฺธโกฯ กึการณา? โส หิ **อหิโต ภวติ ญาตีนํ,** วินาสเมว วหติฯ **สกุณานํว เจตโก**ติ ยถา หิ ติตฺติรสกุณานํ ทีปกติตฺติโร ทิวสมฺปิ วสฺสโนฺต อเญฺญ สกุเณ น มาเรติ, ญาตเกว มาเรติ, เตสเญฺญว อหิโต โหติ, เอวนฺติ อโตฺถฯ **หิโต ภวตี**ติ กาเยนปิ วาจายปิ มนสาปิ หิตการโกเยวฯ **อุภินฺนมตฺถํ จรตี**ติ โย อิธ ปุคฺคโล เอเต สีลาทโย คุเณ อตฺตนิ ปสฺสติ, โส ‘‘มยฺหํ อาจารสีลมฺปิ อตฺถิ, ปญฺญาปิ สุตปริยตฺติปิ อตฺถี’’ติ ตถโต ชานิตฺวา คณํ ปริหรโนฺต อตฺตโน จ ปเรสญฺจ อตฺตานํ ปริวาเรตฺวา จรนฺตานนฺติ อุภินฺนมฺปิ อตฺถเมว จรติฯ

ตุเลยฺย มตฺตานนฺติ ตุเลยฺย อตฺตานํฯ **ตุเลยฺยา**ติ ตุเลตฺวาฯ **สีลปญฺญาสุตามิวา**ติ เอตานิ สีลาทีนิ วิยฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยสฺมา สีลาทีนิ อตฺตนิ สมนุปสฺสโนฺต อุภินฺนมตฺถํ จรติ, ตสฺมา ปณฺฑิโต เอตานิ สีลาทีนิ วิย อตฺตานมฺปิ เตสุ ตุเลตฺวา ‘‘ปติฏฺฐิโต นุ โขมฺหิ สีเล ปญฺญาย สุเต’’ติ ตีเรตฺวา ปติฏฺฐิตภาวํ ปจฺจกฺขํ กตฺวา ธีโร คณํ วา ปริหเรยฺย, จตูสุ อิริยาปเถสุ เอโก วา หุตฺวา ปริพฺพเชยฺย วเตฺตยฺย, ปริสุปฏฺฐาเกนปิ วิเวกจารินาปิ อิเมหิ ตีหิ ธเมฺมหิ สมนฺนาคเตเนว ภวิตพฺพนฺติฯ เอวํ มหาสโตฺต กปิราชา หุตฺวาปิ วินยปริยตฺติกิจฺจํ กเถสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ทุพฺพจกปิ เทวทโตฺต อโหสิ, ปริสาปิสฺส เทวทตฺตปริสา, ปณฺฑิตกปิราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กปิชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๔๐๕] ๑๐. พกชาตกวณฺณนา

ทฺวาสตฺตตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต พกพฺรหฺมานํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺส หิ ‘‘อิทํ นิจฺจํ ธุวํ สสฺสตํ อจวนธมฺมํ, อิโต อญฺญํ โลกนิสฺสรณํ นิพฺพานํ นาม นตฺถี’’ติ เอวํ ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชิฯ เหฏฺฐูปปตฺติโก กิเรส พฺรหฺมา ปุพฺเพ ฌานํ ภาเวตฺวา เวหปฺผเลสุ นิพฺพโตฺต, ตตฺถ ปญฺจกปฺปสตปริมาณํ อายุํ เขเปตฺวา สุภกิเณฺหสุ นิพฺพตฺติตฺวา จตุสฏฺฐิกปฺปํ เขเปตฺวา ตโต จุโต อฏฺฐกปฺปายุเกสุ อาภสฺสเรสุ นิพฺพตฺติ, ตตฺรสฺส เอสา ทิฏฺฐิ อุปฺปชฺชิฯ โส หิ เนว อุปริพฺรหฺมโลกโต จุตึ, น ตตฺถ อุปปตฺตึ อนุสฺสริ, ตทุภยมฺปิ อปสฺสโนฺต เอวํ ทิฏฺฐึ คณฺหิฯ ภควา ตสฺส เจตสา เจโตปริวิตกฺกมญฺญาย เสยฺยถาปิ นาม พลวา ปุริโส สมิญฺชิตํ วา พาหํ ปสาเรยฺย, ปสาริตํ วา พาหํ สมิเญฺชยฺย, เอวเมว เชตวเน อนฺตรหิโต ตสฺมึ พฺรหฺมโลเก ปาตุรโหสิฯ อถ พฺรหฺมา ภควนฺตํ ทิสฺวา ‘‘เอหิ โข, มาริส, สฺวาคตํ มาริส, จิรสฺสํ โข, มาริส, อิมํ ปริยายมกาสิ, ยทิทํ อิธาคมนายฯ อิทญฺหิ มาริส, นิจฺจํ อิทํ ธุวํ อิทํ สสฺสตํ อิทํ เกวลํ อิทํ อจวนธมฺมํ, อิทญฺหิ น จ ชายติ น ชียติ น มียติ น จวติ น อุปปชฺชติ, อิโต จ ปนญฺญํ อุตฺตริ นิสฺสรณํ นตฺถี’’ติ อาหฯ

เอวํ วุเตฺต ภควา พกํ พฺรหฺมานํ เอตทโวจ ‘‘อวิชฺชาคโต วต โภ พโก พฺรหฺมา, อวิชฺชาคโต วต โภ พโก พฺรหฺมา, ยตฺร หิ นาม อนิจฺจเญฺญว สมานํ นิจฺจนฺติ วกฺขติ…เป.… สนฺตญฺจ ปนญฺญํ อุตฺตริ นิสฺสรณํ, นตฺถญฺญํ อุตฺตริ นิสฺสรณนฺติ วกฺขตี’’ติ (สํ. นิ. ๑.๑๗๕)ฯ ตํ สุตฺวา พฺรหฺมา ‘‘ตฺวํ เอวํ กเถสิ, ตฺวํ เอวํ กเถสิ, อิติ มํ เอส อนุยุญฺชโนฺต อนุพนฺธตี’’ติ จิเนฺตตฺวา ยถา นาม ทุพฺพโล โจโร กติปเย ปหาเร ลภิตฺวา ‘‘กึ อหเมว โจโร, อสุโกปิ โจโร อสุโกปิ โจโร’’ติ สเพฺพปิ สหายเก อาจิกฺขติ, ตเถว ภควโต อนุโยคภเยน ภีโต อเญฺญปิ อตฺตโน สหายเก อาจิกฺขโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๖๘. ‘‘ทฺวาสตฺตติ โคตม ปุญฺญกมฺมา, วสวตฺติโน ชาติชรํ อตีตา;
อยมนฺติมา เวทคู พฺรหฺมปตฺติ, อสฺมาภิชปฺปนฺติ ชนา อเนกา’’ติฯ (สํ. นิ. ๑.๑๗๕);

ตตฺถ **ทฺวาสตฺตตี**ติ น เกวลํ โภ โคตม, อหเมว, อถ โข อิมสฺมึ พฺรหฺมโลเก มยํ ทฺวาสตฺตติ ชนา ปุญฺญกมฺมา อเญฺญสํ อุปริ อตฺตโน วสํ วตฺตเนน **วสวตฺติโน** ชาติญฺจ ชรญฺจ อตีตา, อยํ โน เวเทหิ คตตฺตา **เวทคู,** อยํ โภ โคตม **อนฺติมา พฺรหฺมปตฺติ,** ปจฺฉิมโกฏิปฺปตฺติ เสฏฺฐภาวปฺปตฺติฯ **อสฺมาภิชปฺปนฺติ ชนา อเนกา**ติ อเมฺห อเญฺญ พหู ชนา ปญฺชลิกา หุตฺวา – ‘‘อยํ โข ภวํ พฺรหฺมา มหาพฺรหฺมา’’ติอาทีนิ วทนฺตา นมสฺสนฺติ ปเตฺถนฺติ ปิหยนฺติ, ‘‘อโห วต มยมฺปิ เอวรูปา ภเวยฺยามา’’ติ อิจฺฉนฺตีติ อโตฺถฯ

ตสฺส วจนํ สุตฺวา สตฺถา ทุติยํ คาถมาห –

๖๙. ‘‘อปฺปํ หิ เอตํ น หิ ทีฆมายุ, ยํ ตฺวํ พก มญฺญสิ ทีฆมายุํ;
สตํ สหสฺสานิ นิรพฺพุทานํ, อายุํ ปชานามิ ตวาห พฺรเหฺม’’ติฯ (สํ. นิ. ๑.๑๗๕);

ตตฺถ **สตํ สหสฺสานิ นิรพฺพุทาน**นฺติ นิรพฺพุทสงฺขาตานํ คณนานํ สตสหสฺสานิฯ วสฺสานญฺหิ ทสทสกํ สตํ, ทส สตานํ สหสฺสํ, สตํ สหสฺสานํ สตสหสฺสํ, สตํ สตสหสฺสานํ โกฏิ นาม, สตํ โกฏิสตสหสฺสานํ ปโกฏิ นาม, สตํ ปโกฏิสตสหสฺสานํ โกฏิปโกฏิ นาม, สตํ โกฏิปโกฏิสตสหสฺสานํ เอกํ นหุตํ นาม, สตํ นหุตสตสหสฺสานํ เอกํ นินฺนหุตํ นามฯ เฉโก คณโก เอตฺตกํ คเณตุํ สโกฺกติ, ตโต ปรํ คณนา นาม พุทฺธานเมว วิสโยฯ ตตฺถ สตํ นินฺนหุตสตสหสฺสานํ เอกํ อพฺพุทํ, วีสติ อพฺพุทานิ เอกํ นิรพฺพุทํ, เตสํ นิรพฺพุทสตสหสฺสานํ เอกํ อหหํ นาม, เอตฺตกํ พกสฺส พฺรหฺมุโน ตสฺมึ ภเว อวสิฏฺฐํ อายุ, ตํ สนฺธาย ภควา เอวมาหฯ

ตํ สุตฺวา พโก ตติยํ คาถมาห –

๗๐. ‘‘อนนฺตทสฺสี ภควาหมสฺมิ, ชาติชฺชรํ โสกมุปาติวโตฺต;
กิํ เม ปุราณํ วตสีลวตฺตํ, อาจิกฺข เม ตํ ยมหํ วิชญฺญ’’นฺติฯ (สํ. นิ. ๑.๑๗๕);

ตตฺถ ***ภควา***ติ ภควา ตุเมฺห ‘‘อายุํ ปชานามิ ตวาห’’นฺติ วทนฺตา ‘‘อหํ อนนฺตทสฺสี ชาติชรญฺจ โสกญฺจ อุปาติวโตฺตสฺมี’’ติ วทถฯ **วตสีลวตฺต**นฺติ วตสมาทานญฺจ สีลวตฺตญฺจฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยทิ ตุเมฺห สพฺพญฺญุพุทฺธา, เอวํ สเนฺต กิํ มยฺหํ ปุราณํ วตญฺจ สีลวตฺตญฺจ, อาจิกฺข เม ตํ, ยมหํ ตยา อาจิกฺขิตํ ยาถาวสรสโต วิชาเนยฺยนฺติฯ

อถสฺส ภควา อตีตานิ วตฺถูนิ อาหริตฺวา อาจิกฺขโนฺต จตโสฺส คาถา อภาสิ –

๗๑. ‘‘ยํ ตฺวํ อปาเยสิ พหู มนุเสฺส, ปิปาสิเต ฆมฺมนิ สมฺปเรเต;
ตํ เต ปุราณํ วตสีลวตฺตํ, สุตฺตปฺปพุโทฺธว อนุสฺสรามิฯ

๗๒. ‘‘ยํ เอณิกูลสฺมิ ชนํ คหีตํ, อโมจยี คยฺหก นียมานํ;
ตํ เต ปุราณํ วตสีลวตฺตํ, สุตฺตปฺปพุโทฺธว อนุสฺสรามิฯ

๗๓. ‘‘คงฺคาย โสตสฺมิํ คหีตนาวํ, ลุเทฺทน นาเคน มนุสฺสกปฺปา;
อโมจยิ ตฺวํ พลสา ปสยฺห, ตํ เต ปุราณํ วตสีลวตฺตํ;
สุตฺตปฺปพุโทฺธว อนุสฺสรามิฯ

๗๔. ‘‘กโปฺป จ เต พทฺธจโร อโหสิํ, สมฺพุทฺธิมนฺตํ วตินํ อมญฺญํ;
ตํ เต ปุราณํ วตสีลวตฺตํ, สุตฺตปฺปพุโทฺธว อนุสฺสรามี’’ติฯ (สํ. นิ. ๑.๑๗๕);

ตตฺถ **อปาเยสี**ติ ปาเยสิฯ **ฆมฺมนิ สมฺปเรเต**ติ ฆเมฺมน สมฺปเรเต อติวิย ผุฎฺฐ ฆมฺมกิลเนฺตฯ **สุตฺตปฺปพุโทฺธวา**ติ ปจฺจูสกาเล สุปโนฺต สุปินํ ปสฺสิตฺวา ตํ สุปินกํ วิย อนุสฺสรามิฯ โส กิร พกพฺรหฺมา เอกสฺมิํ กเปฺป ตาปโส หุตฺวา มรุกนฺตาเร วสโนฺต พหูนํ กนฺตารปฎิปนฺนานํ ปานียํ อาหริตฺวา อทาสิฯ อเถกทิวสํ เอโก สตฺถวาโห ปญฺจหิ สกฎสเตหิ มรุกนฺตารํ ปฎิปชฺชิฯ มนุสฺสา ทิสา ววตฺถเปตุํ อสโกฺกนฺตา สตฺต ทิวสานิ อาหิณฺฑิตฺวา ขีณทารุทกา นิราหารา อุณฺหาภิภูตา ‘‘อิทานิ โน ชีวิตํ นตฺถี’’ติ สกเฎ ปริวเตฺตตฺวา โคเณ โมเจตฺวา เหฎฺฐาสกเฎสุ นิปชฺชิํสุฯ ตทา ตาปโส อาวเชฺชโนฺต เต ทิสฺวา ‘‘มยิ ปสฺสเนฺต มา นสฺสิํสู’’ติ จิเนฺตตฺวา อตฺตโน อิทฺธานุภาเวน คงฺคาโสตํ อุพฺพเตฺตตฺวา สตฺถวาหาภิมุขํ อกาสิ, อวิทูเร จ เอกํ วนสณฺฑํ มาเปสิฯ มนุสฺสา ปานียํ ปิวิตฺวา นฺหตฺวา โคเณ สนฺตเปฺปตฺวา วนสณฺฑโต ติณํ ลายิตฺวา ทารูนิ คเหตฺวา ทิสํ สลฺลเกฺขตฺวา อโรคา กนฺตารํ อติกฺกมิํสุ, ตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ

เอณิกูลสฺมินฺติ เอณิยา นาม นทิยา กูเลฯ **คยฺหก นียมาน**นฺติ กรมรคาหํ คเหตฺวา นียมานํฯ โส กิร ตาปโส อปรสฺมิํ กาเล เอกํ ปจฺจนฺตคามํ นิสฺสาย นทีตีเร วนสเณฺฑ วิหาสิฯ อเถกสฺมิํ ทิวเส ปพฺพตโต โจรา โอตริตฺวา ตํ คามํ ปหริตฺวา มหาชนํ คเหตฺวา ปพฺพตํ อาโรเปตฺวา อนฺตรามเคฺค จารกมนุเสฺส ฐเปตฺวา ปพฺพตพิลํ ปวิสิตฺวา อาหารํ ปจาเปนฺตา นิสีทิํสุฯ ตาปโส โคมหิํสาทีนเญฺจว ทารกทาริกาทีนญฺจ มหนฺตํ อฎฺฎสฺสรํ สุตฺวา ‘‘มยิ ปสฺสเนฺต มา นสฺสิํสู’’ติ อิทฺธานุภาเวน อตฺตภาวํ ชหิตฺวา จตุรงฺคินิยา เสนาย ปริวุโต ราชา หุตฺวา ยุทฺธเภริํ อาโกฎาเปโนฺต ตํ ฐานํ อคมาสิฯ จารกมนุสฺสา ตํ ทิสฺวา โจรานํ อาโรเจสุํฯ โจรา ‘‘รญฺญา

สทฺทึ วิคฺคโห นาม น ยุตฺโต’’ติ สพฺพํ คหิตคหิตํ ภณฺฑกํ ฉเฑฺฑตฺวา ภตฺตํ อภุญฺชิตฺวาว ปลายึสุฯ ตาปโส เต สเพฺพ อาเนตฺวา สกคาเมเยว ปติฎฺฐาเปสิ, ตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ

คหีตนาวนฺติ นิคฺคหิตนาวํฯ **ลุเทฺทนา**ติ กกฺขเฬนฯ **มนุสฺสกปฺปา**ติ มนุเสฺส วินาเสตุกามตายฯ **พลสา**ติ พเลนฯ **ปสยฺหา**ติ อภิภวิตฺวาฯ อปรสฺมึ กาเล โส ตาปโส คงฺคาตีเร วิหาสิฯ ตทา มนุสฺสา เทฺว ตโย นาวาสงฺฆาเฎ พนฺธิตฺวา สงฺฆาฎมตฺถเก ปุปฺผมณฺฑปํ กาเรตฺวา สงฺฆาเฎ นิสีทิตฺวา ขาทนฺตา ปิวนฺตา สมฺพนฺธกุลํ คจฺฉนฺติฯ เต ปีตาวเสสํ สุรํ ภุตฺตขาทิตาวเสสานิ ภตฺตมจฺฉมํสตมฺพุลาทีนิ คงฺคายเมว ปาเตนฺติฯ คเงฺคโยฺย นาคราชา ‘‘อิเม อุจฺฉิฎฺฐกํ มม อุปริ ขิปนฺตี’’ติ กุชฺฌิตฺวา ‘‘สเพฺพ เต ชเน คเหตฺวา คงฺคาย โอสีทาเปสฺสามี’’ติ มหนฺตํ เอกโทณิกนาวปฺปมาณํ อตฺตภาวํ มาเปตฺวา อุทกํ ภินฺทิตฺวา ผณํ ธารยมาโน เตสํ อภิมุโข ปายาสิฯ เต นาคราชานํ ทิสฺวา มรณภยตชฺชิตา เอกปฺปหาเรเนว มหาสทฺทํ กริํสุฯ ตาปโส เตสํ ปริเทวิตสทฺทํ สุตฺวา นาคราชสฺส จ กุทฺธภาวํ ญตฺวา ‘‘มยิ ปสฺสเนฺต มา นสฺสิํสู’’ติ ขิปฺปนิสนฺติยา อตฺตโน อานุภาเวน ขิปฺปํ สุปณฺณวณฺณํ อตฺตานํ มาเปตฺวา อคมาสิ ฯ นาคราชา ตํ ทิสฺวา มรณภยตชฺชิโต อุทเก นิมุชฺชิฯ มนุสฺสา โสตฺถิภาวํ ปตฺวา อคมํสุ, ตํ สนฺธาเยตํ วุตฺตํฯ

พทฺธจโรติ อเนฺตวาสิโกฯ **สมฺพุทฺธิมนฺตํ วตินํ อมญฺญ**นฺติ พุทฺธิสมฺปนฺนฺ เจว วตสมฺปนฺนฺ จ ตาปโสติ ตํ มญฺญมาโนฯ อิมินา กิํ ทเสฺสติ? มหาพฺรเหฺม อหํ อตีเต ตว เกสวตาปสกาเล กปฺโป นาม อเนฺตวาสิโก เวยฺยาวจฺจกโร หุตฺวา ตุยฺหํ นารเทน นาม อมเจฺจน พาราณสิโต หิมวนฺตํ อานีตสฺส โรคํ วูปสเมสิํฯ อถ นํ นารโท ทุติยวาเร อาคนฺตฺวา นิโรคํ ทิสฺวา อิมํ คาถํ อภาสิ –

> ‘‘มนุสฺสินฺทํ ชหิตฺวาน, สพฺพกามสมิทฺธินํ;
> กถํ นุ ภควา เกสิ, กปฺปสฺส รมติ อสฺสเม’’ติฯ (ชา. ๑.๔.๑๘๑);

ตเมนํ ตฺวํ เอตทโวจ –

> ‘‘สาทูนิ รมณียานิ, สนฺติ วกฺขา มโนรมา;
> สุภาสิตานิ กปฺปสฺส, นารท รมยนฺติ ม’’นฺติฯ (ชา. ๑.๔.๑๘๒);

อิติสฺส ภควา อิมํ อตฺตนา อเนฺตวาสิเกน หุตฺวา โรคสฺส วูปสมิตภาวํ ทีเปโนฺต เอวมาหฯ ตญฺจ ปน พฺรหฺมุนา มนุสฺสโลเก กตกมฺมํ สพฺพํ มหาพฺรหฺมานํ สลฺลกฺขาเปโนฺตว กเถสิฯ

โส สตฺถุ วจเนน อตฺตนา กตกมฺมํ สริตฺวา ตถาคตสฺส ถุติํ กโรโนฺต โอสานคาถมาห –

> **๗๕.** ‘‘อทฺธา ปชานาสิ มเมตมายุํ, อญฺญมฺปิ ชานาสิ ตถา หิ พุโทฺธ;
> ตถา หิ ตายํ ชลิตานุภาโว, โอภาสยํ ติฎฺฐติ พฺรหฺมโลก’’นฺติฯ

ตตฺถ **ตถา หิ พุโทฺธ**ติ ตถา หิ ตฺวํ พุโทฺธฯ พุทฺธานญฺหิ อญฺญาตํ นาม นตฺถิ, สพฺพธมฺมานํ พุทฺธตฺตาเยว หิ เต พุทฺธา นามาติ ทเสฺสติฯ **ตถา หิ ตาย**นฺติ พุทฺธตฺตาเยว จ ปน ตวายํ ชลิโต สรีรปฺปภานุภาโวฯ **โอภาสยํ ติฎฺฐตี**ติ อิมํ สกลมฺปิ พฺรหฺมโลกํ โอภาเสโนฺต ติฎฺฐติฯ

เอวํ สตฺถา อตฺตโน พุทฺธคุณํ ชานาเปโนฺต ธมฺมํ เทเสตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ, สจฺจปริโยสาเน สมฺปตฺตานํ ทสมตฺตานํ พฺรหฺมสหสฺสานํ อนุปาทาย อาสเวหิ จิตฺตานิ วิมุจฺจิํสุฯ อิติ

ภควา พหูนํ พฺรหฺมานํ อวสฺสโย หุตฺวา พฺรหฺมโลกา เชตวนํ อาคนฺตฺวา ตตฺถ กถิตนิยาเมเนว ตํ ธมฺมเทสนํ ภิกฺขูนํ กเถตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา เกสวตาปโส พกพฺรหฺมา อโหสิ, กปฺปมาณโว ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

พกชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

กุกฺกุวโคฺค ปฐโมฯ

๒. คนฺธารวโคฺค

[๔๐๖] ๑. คนฺธารชาตกวณฺณนา

หิตฺวา คามสหสฺสานีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เภสชฺชสนฺนิธิการสิกฺขาปทํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ ปน ราชคเห สมุฏฺฐิตํฯ อายสฺมตา หิ ปิลินฺทวเจฺฉน อารามิกกุลํ โมเจตุํ ราชนิเวสนํ คนฺตฺวา รโญฺญ ปาสาเท อิทฺธิพเลน โสวณฺณมเย กเต มนุสฺสา ปสีทิตฺวา เถรสฺส ปญฺจ เภสชฺชานิ ปหิณิํสุฯ โส ตานิ ปริสาย วิสฺสเชฺชสิฯ ปริสา ปนสฺส พาหุลฺลิกา อโหสิ, ลทฺธํ ลทฺธํ โกฬุมฺพปิ ฆเฏปิ ปตฺตตฺถวิกาโยปิ ปูเรตฺวา ปฏิสาเมสิฯ มนุสฺสา ทิสฺวา ‘‘มหิจฺฉา อิเม สมณา อโนฺตโกฏฺฐาคาริกา’’ติ อุชฺฌายิํสุฯ สตฺถา ตํ ปวตฺติํ สุตฺวา ‘‘ยานิ โข ปน ตานิ คิลานานํ ภิกฺขูน’’นฺติ (ปารา. ๖๒๒-๖๒๓) สิกฺขาปทํ ปญฺญเปตฺวา ‘‘ภิกฺขเว, โปราณกปณฺฑิตา อนุปฺปเนฺน พุเทฺธ พาหิรกปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ปญฺจสีลมตฺตกํ รกฺขนฺตาปิ โลณสกฺขรมตฺตกํ ปุนทิวสตฺถาย นิทหเนฺต ครหิํสุ, ตุเมฺห ปน เอวรูเป นิยฺยานิกสาสเน ปพฺพชิตฺวา ทุติยตติยทิวสตฺถาย สนฺนิธิํ กโรนฺตา อยุตฺตํ กโรถา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต คนฺธารรเฏฺฐ โพธิสโตฺต คนฺธารรโญฺญ ปุโตฺต หุตฺวา ปิตุ อจฺจเยน รเชฺช ปติฏฺฐาย ธเมฺมน รชฺชํ กาเรสิฯ มชฺฌิมปเทเสปิ วิเทหรเฏฺฐ วิเทโห นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิฯ เต เทฺวปิ ราชาโน อทิฏฺฐสหายา หุตฺวา อญฺญมญฺญํ ถิรวิสฺสาสา อเหสุํฯ ตทา มนุสฺสา ทีฆายุกา โหนฺติ, ติํส วสฺสสหสฺสานิ ชีวนฺติฯ อเถกทา คนฺธารราชา ปุณฺณมุโปสถทิวเส สมาทินฺนสีโล มหาตเล ปญฺญตฺตวรปลฺลงฺกมชฺฌคโต วิวเฏน สีหปญฺชเรน ปาจีนโลกธาตุํ โอโลเกโนฺต อมจฺจานํ ธมฺมตฺถยุตฺตกถํ กเถโนฺต นิสีทิฯ ตสฺมิํ ขเณ คคนตลํ อติลงฺฆนฺตมิว ปริปุณฺณํ จนฺทมณฺฑลํ ราหุ อวตฺถริ, จนฺทปฺปภา อนฺตรธายิฯ อมจฺจา จนฺทาโลกํ อปสฺสนฺตา จนฺทสฺส ราหุนา คหิตภาวํ รโญฺญ อาโรเจสุํฯ ราชา จนฺทํ โอโลเกตฺวา ‘‘อยํ จโนฺท อาคนฺตุกอุปกฺกิเลเสน อุปกฺกิลิโฏฺฐ นิปฺปโภ ชาโต, มยฺหเมฺปส ราชปริวาโร อุปกฺกิเลโส, น โข ปน เมตํ ปติรูปํ, ยาหํ ราหุนา คหิตจโนฺท วิย นิปฺปโภ ภเวยฺยํ, วิสุเทฺธ คคนตเร วิโรจนฺตํ จนฺทมณฺฑลํ วิย รชฺชํ ปหาย ปพฺพชิสฺสามิ, กิํ เม ปเรน โอวทิเตน , กุเล จ คเณ จ อลโคฺค หุตฺวา อตฺตานเมว โอวทโนฺต วิจริสฺสามิ, อิทํ เม ปติรูป’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ‘‘ยํ อิจฺฉถ, ตํ ราชานํ กโรถา’’ติ รชฺชํ อมจฺจานํ นิยฺยาเทสิฯ โส รชฺชํ ฉเฑฺฑตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ฌานาภิญฺญาโย นิพฺพเตฺตตฺวา ฌานรติสมปฺปิโต หิมวนฺตปเทเส วาสํ กเปฺปสิฯ

วิเทหราชาปิ ‘‘สุขํ เม สหายสฺสา’’ติ วาณิเช ปุจฺฉิตฺวา ตสฺส ปพฺพชิตภาวํ สุตฺวา ‘‘มม สหาเย ปพฺพชิเต อหํ รเชฺชน กิํ กริสฺสามี’’ติ สตฺตโยชนิเก มิถิลนคเร ติโยชนสติเก วิเทหรเฏฺฐ โสฬสสุ คามสหเสฺสสุ ปูริตานิ โกฏฺฐาคารานิ, โสฬสสหสฺสา จ นาฏกิตฺถิโย ฉเฑฺฑตฺวา ปุตฺตธีตโร อมนสิกตฺวา หิมวนฺตปเทสํ ปวิสิตฺวา ปพฺพชิตฺวา ปวตฺตผลโภชโน หุตฺวา สมปฺปวตฺตวาสํ วสโนฺต วิจริฯ เต อุโภปิ สมวตฺตจารํ จรนฺตา อปรภาเค สมาคจฺฉิํสุ, น ปน อญฺญมญฺญํ สญฺชานิํสุ, สโมฺมทมานา เอกโตว สมปฺปวตฺตวาสํ วสิํสุฯ ตทา วิเทหตาปโส คนฺ

ธารตาปสฺสฺส อุปฏฺฐานํ กโรติฯ เตสํ เอกสฺมึ ปุณฺณมทิวเส อญฺญตรสฺมึ รุกฺขมูเล นิสีทิตฺวา ธมฺมตฺถยุตฺตกถํ กเถนฺตานํ คคนตเล วิโรจมานํ จนฺทมณฺฑลํ ราหุ อวตฺถริฯ วิเทหตาปโส ‘‘กึ นุ โข จนฺทสฺส ปภา นฏฺฐา’’ติ โอโลเกตฺวา ราหุนา คหิตํ จนฺทํ ทิสฺวา ‘‘โก นุ โข เอส อาจริย, จนฺทํ อวตฺถริตฺวา นิปฺปภมกาสี’’ติ ปุจฺฉิฯ อเนฺตวาสิก อยํ ราหุ นาม จนฺทเสฺสโก อุปกฺกิเลโส, วิโรจิตุํ น เทติ, อหมฺปิ ราหุคหิตํ จนฺทมณฺฑลํ ทิสฺวา ‘‘อิทํ ปริสุทฺธสฺส จนฺทมณฺฑลสฺส อาคนฺตุเกน อุปกฺกิเลเสน นิปฺปภํ ชาตํ, มยฺหมฺปิ อิทํ รชฺชํ อุปกฺกิเลโส, ยาว จนฺทมณฺฑลํ ราหุ วิย อิทํ นิปฺปภํ น กโรติ, ตาว ปพฺพชิสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา ตเทว ราหุคหิตํ จนฺทมณฺฑลํ อารมฺมณํ กตฺวา มหารชฺชํ ฉเฑฺฑตฺวา ปพฺพชิโตติฯ ‘‘อาจริย, ตฺวํ คนฺธารราชา’’ติ ? ‘‘อาม, อห’’นฺติฯ ‘‘อาจริย, อหมฺปิ วิเทหรเฏฺฐ มิถิลนคเร วิเทหราชา นาม, นนุ มยํ อญฺญมญฺญํ อทิฏฺฐสหายา’’ติฯ ‘‘กึ ปน เต อารมฺมณํ อโหสี’’ติ? อหํ ‘‘ตุเมฺห ปพฺพชิตา’’ติ สุตฺวา ‘‘อทฺธา ปพฺพชฺชาย มหนฺตํ คุณํ อทฺทสา’’ติ ตุเมฺหเยว อารมฺมณํ กตฺวา รชฺชํ ปหาย ปพฺพชิโตติฯ เต ตโต ปฏฺฐาย อติวิย สมคฺคา สโมฺมทมานา ปวตฺตผลโภชนา หุตฺวา วิหรึสุฯ ตตฺถ ทีฆรตฺตํ วสิตฺวา จ ปน โลณมฺพิลเสวนตฺถาย หิมวนฺตโต โอตริตฺวา เอกํ ปจฺจนฺตคามํ สมฺปาปุณึสุฯ

มนุสฺสา เตสํ อิริยาปเถ ปสีทิตฺวา ภิกฺขํ ทตฺวา ปฏิญฺญํ คเหตฺวา อรเญฺญ รตฺติทิวฏฺฐานาทีนิ มาเปตฺวา วสาเปสุํฯ อนฺตรามเคฺคปิ เนสํ ภตฺตกิจฺจกรณตฺถาย อุทกผาสุกฏฺฐาเน ปณฺณสาลํ กาเรสุํฯ เต ปจฺจนฺตคาเม ภิกฺขํ จริตฺวา ตาย ปณฺณสาลาย นิสีทิตฺวา ปริภุญฺชิตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานํ คจฺฉนฺติฯ เตปิ มนุสฺสา เตสํ อาหารํ ททมานา เอกทา โลณํ ปเตฺต ปกฺขิปิตฺวา เทนฺติ, เอกทา ปณฺณปุเฏ พนฺธิตฺวา เทนฺติ, เอกทา อโลณกาหารเมว เทนฺติฯ เต เอกทิวสํ ปณฺณปุเฏ พหุตรํ โลณํ อทํสุฯ วิเทหตาปโส โลณํ อาทาย คนฺตฺวา โพธิสตฺตสฺส ภตฺตกิจฺจกาเล ปโหนกํ ทตฺวา อตฺตโนปิ ปมาณยุตฺตํ คเหตฺวา อติเรกํ ปณฺณปุเฏ พนฺธิตฺวา ‘‘อโลณกทิวเส ภวิสฺสตี’’ติ ติณวฏฺฏิกอนฺตเร ฐเปสิฯ อเถกทิวสํ อโลณเก อาหาเร ลเทฺธ วิเทโห คนฺธารสฺส ภิกฺขาภาชนํ ทตฺวา ติณวฏฺฏิกอนฺตรโต โลณํ อาหริตฺวา ‘‘อาจริย, โลณํ คณฺหถา’’ติ อาหฯ ‘‘อชฺช มนุเสฺสหิ โลณํ น ทินฺนํ, ตฺวํ กุโต ลภสี’’ติ? ‘‘อาจริย, ปุริมทิวเส มนุสฺสา พหุํ โลณมทํสุ, อถาหํ ‘อโลณกทิวเส ภวิสฺสตี’ติ อติเรกํ โลณํ ฐเปสิ’’นฺติฯ อถ นํ โพธิสโตฺต ‘‘โมฆปุริส, ติโยชนสติกํ วิเทหรฏฺฐํ ปหาย ปพฺพชิตฺวา อกิญฺจนภาวํ ปตฺวา อิทานิ โลณสกฺขราย ตณฺหํ ชเนสี’’ติ ตเชฺชตฺวา โอวทโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๗๖. ‘‘หิตฺวา คามสหสฺสานิ, ปริปุณฺณานิ โสฬส;
โกฏฺฐาคารานิ ผีตานิ, สนฺนิธึ ทานิ กุพฺพสี’’ติฯ

ตตฺถ **โกฏฺฐาคารานี**ติ สุวณฺณรชตมณิมุตฺตาทิรตนโกฏฺฐาคารานิ เจว ทุสฺสโกฏฺฐาคารานิ จ ธญฺญโกฏฺฐาคารานิ จฯ **ผีตานี**ติ ปูรานิฯ **สนฺนิธึ ทานิ กุพฺพสี**ติ อิทานิ ‘‘เสฺว ภวิสฺสติ, ตติยทิวเส ภวิสฺสตี’’ติ โลณมตฺตํ สนฺนิธึ กโรสีติฯ

วิเทโห เอวํ ครหิยมาโน ครหํ อสหโนฺต ปฏิปกฺโข หุตฺวา ‘‘อาจริย, ตุเมฺห อตฺตโน โทสํ อทิสฺวา มยฺหเมว โทสํ ปสฺสถ, นนุ ตุเมฺห ‘กึ เม ปเรน โอวทิเตน, อตฺตานเมว โอวทิสฺสามี’ติ รชฺชํ ฉเฑฺฑตฺวา ปพฺพชิตา, ตุเมฺห อิทานิ มํ กสฺมา โอวทถา’’ติ โจเทโนฺต ทุติยํ คาถมาห –

๗๗.‘‘หิตฺวา คนฺธารวิสยํ, ปหูตธนธาริยํ;
ปสาสนโต นิกฺขโนฺต, อิธ ทานิ ปสาสสี’’ติฯ

ตตฺถ **ปสาสนโต**ติ โอวาทานุสาสนีทานโตฯ **อิธ ทานี**ติ อิทานิ อิธ อรญฺญ กสฺมา มํ โอวทถาติฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสตฺโต ตติยํ คาถมาห –

๗๘. ‘‘ธมฺมํ ภณามิ เวเทห, อธมฺโม เม น รุจฺจติ;
ธมฺมํ เม ภณมานสฺส, น ปาปมุปลิมฺปตี’’ติฯ

ตตฺถ **ธมฺมนฺ**ติ สภาวํ, พุทฺธาทีหิ วณฺณิตํ ปสตฺถํ การณเมวฯ **อธมฺโม เม น รุจฺจตี**ติ อธมฺโม นาม อสภาโว มยฺหํ กทาจิปิ น รุจฺจติฯ **น ปาปมุปลิมฺปตี**ติ มม สภาวเมว การณเมว ภณนฺตสฺส ปาปํ นาม หทเย น ลิมฺปติ น อลฺลียติฯ โอวาททานํ นาเมตํ พุทฺธปเจฺจกพุทฺธสาวกโพธิสตฺตานํ ปเวณีฯ เตหิ ทิโนฺนวาทํ พาลา น คณฺหนฺติ, โอวาททายกสฺส ปน ปาปํ นาม นตฺถิฯ

‘‘นิธีนํว ปวตฺตารํ, ยํ ปเสฺส วชฺชทสฺสินํ;
นิคฺคยฺหวาทึ เมธาวึ, ตาทิสํ ปณฺฑิตํ ภเช;
ตาทิสํ ภชมานสฺส, เสโยฺย โหติ น ปาปิโยฯ

‘‘โอวเทยฺยานุสาเสยฺย, อสพฺภา จ นิวารเย;
สตญฺหิ โส ปิโย โหติ, อสตํ โหติ อปฺปิโย’’ติฯ (ธ. ป. ๗๖-๗๗);

วิเทหตาปโส โพธิสตฺตสฺส กถํ สุตฺวา ‘‘อาจริย, อตฺถนิสฺสิตํ กเถเนฺตนปิ ปรํ ฆเฏฺฏตฺวา โรเสตฺวา กเถตุํ น วฎฺฎติ, ตฺวํ มํ กุณฺฐสตฺถเกน มุเณฺฑโนฺต วิย อติผรุสํ กเถสี’’ติ วตฺวา จตุตฺถํ คาถมาห –

๗๙. ‘‘เยน เกนจิ วเณฺณน, ปโร ลภติ รุปฺปนํ;
มหตฺถิยมฺปิ เจ วาจํ, น ตํ ภาเสยฺย ปณฺฑิโต’’ติฯ

ตตฺถ **เยน เกนจี**ติ ธมฺมยุเตฺตนาปิ การเณนฯ **ลภติ รุปฺปนนฺ**ติ ฆฎฺฎนํ ทุสฺสนํ กุปฺปนํ ลภติเยวฯ **น ตํ ภาเสยฺยา**ติ ตสฺมา ตํ ปรปุคฺคลํ ยาย โส วาจาย ทุสฺสติ, ตํ มหตฺถิยํ มหนฺตํ อตฺถนิสฺสิตมฺปิ วาจํ น ภาเสยฺยาติ อโตฺถฯ

อถสฺส โพธิสโตฺต ปญฺจมํ คาถมาห –

๘๐. ‘‘กามํ รุปฺปตุ วา มา วา, ภุสํว วิกิรียตุ;
ธมฺมํ เม ภณมานสฺส, น ปาปมุปลิมฺปตี’’ติฯ

ตตฺถ **กามนฺ**ติ เอกํเสนฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – อยุตฺตการโก ปุคฺคโล ‘‘อยุตฺตํ เต กต’’นฺติ โอวทิยมาโน เอกํเสเนว กุชฺฌตุ วา มา วา กุชฺฌตุ, อถ วา ภุสมุฎฺฐิ วิย วิกิรียตุ, มยฺหํ ปน ธมฺมํ ภณนฺตสฺส ปาปํ นาม นตฺถีติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ‘‘น โว อหํ, อานนฺท, ตถา ปรกฺกมิสฺสามิ, ยถา กุมฺภกาโร อามเก อามกมเตฺตฯ นิคฺคยฺห นิคฺคยฺหาหํ อานนฺท, วกฺขามิ, โย สาโร โส ฐสฺสตี’’ติ (ม. นิ. ๓.๑๙๖) อิมสฺส สุคโตวาทสฺส อนุรูปาย ปฎิปตฺติยา ฐตฺวา ‘‘ยถา กุมฺภกาโร ภาชเนสุ ปุนปฺปุนํ อา

โกเฎฺตฺวา อาโกเฎฺตฺวา อามกํ อคฺคเหตฺวา สุปกฺกเมว ภาชนํ คณฺหาติ, เอวํ ปุนปฺปุนํ โอวทิตฺวา นิคฺคณฺหิตฺวา ปกฺกภาชนสทิโส ปุคฺคโล คเหตโพฺพ’’ติ ทเสฺสตฺุ ปุน ตํ โอวทโนฺต –

๘๑. ‘‘โน เจ อสฺส สกา พุทฺธิ, วินโย วา สุสิกฺขิโต;
วเน อนฺธมหิํโสว, จเรยฺย พหฺุโก ชโนฯ

๘๒. ‘‘ยสฺมา จ ปนิเธกเจฺจ, อาเจรมฺหิ สุสิกฺขิตา;
ตสฺมา วินีตวินยา, จรนฺติ สุสมาหิตา’’ติฯ – อิทํ คาถาทฺวยมาห;

ตสฺสโตฺถ – สมฺม เวเทห, อิเมสญฺหิ สตฺตานํ สเจ อตฺตโน พุทฺธิ วา ปณฺฑิเต โอวาททายเก นิสฺสาย อาจารปณฺณตฺติวินโย วา สุสิกฺขิโต น ภเวยฺย, เอวํ สเนฺต ยถา ติณลตาทิคหเน วเน อนฺธมหิํโส โคจราโคจรํ สาสงฺกนิราสงฺกญฺจ ฐานํ อชานโนฺต จรติ, ตถา ตุมฺหาทิโส พหฺุโก ชโน จเรยฺยฯ ยสฺมา ปน อิธ เอกเจฺจ สกาย พุทฺธิยา รหิตา สตฺตา อาจริยสนฺติเก อาจารปณฺณตฺติสุสิกฺขิตา, ตสฺมา อาจริเยหิ อตฺตโน อตฺตโน อนุรูเปน วินเยน วินีตตฺตา วินีตวินยา สุสมาหิตา เอกคฺคจิตฺตา หุตฺวา จรนฺตีติฯ

อิมินา อิทํ ทเสฺสติ – อิมินา หิ สเตฺตน คิหินา หุตฺวา อตฺตโน กุลานุรูปา, ปพฺพชิเตน ปพฺพชิตานุรูปา สิกฺขา สิกฺขิตพฺพาฯ คิหิโนปิ หิ อตฺตโน กุลานุรูเปสุ กสิโครกฺขาทีสุ สิกฺขิตาว สมฺปนฺนาชีวา หุตฺวา สุสมาหิตา จรนฺติ, ปพฺพชิตาปิ ปพฺพชิตานุรูเปสุ ปาสาทิเกสุ อภิกฺกนฺตปฏิกฺกนฺตาทีสุ อธิสีลอธิจิตฺตอธิปญฺญาสิกฺขาสุ สิกฺขิตาว วิคตวิเกฺขปา สุสมาหิตา จรนฺติฯ โลกสฺมิญฺหิ –

‘‘พาหุสจฺจญฺจ สิปฺปญฺจ, วินโย จ สุสิกฺขิโต;
สุภาสิตา จ ยา วาจา, เอตํ มงฺคลมุตฺตม’’นฺติฯ (ขุ. ปา. ๕.๕; สุ. นิ. ๒๖๔);

ตํ สุตฺวา เวเทหตาปโส ‘‘อาจริย, อิโต ปฏฺฐาย มํ โอวทถ อนุสาสถ, อหํ อนธิวาสนชาติกตาย ตุเมฺหหิ สทฺธิํ กเถสิํ, ตํ เม ขมถา’’ติ วนฺทิตฺวา มหาสตฺตํ ขมาเปสิฯ เต สมคฺควาสํ วสิตฺวา ปุน หิมวนฺตเมว อคมํสุฯ ตตฺร โพธิสโตฺต เวเทหตาปสสฺส กสิณปริกมฺมํ กเถสิฯ โส ตํ กตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตสิฯ อิติ เต อุโภปิ อปริหีนชฺฌานา พฺรหฺมโลกปรายณา อเหสุํฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา เวเทโห อานโนฺท อโหสิ, คนฺธารราชา ปน อหเมว อโหสี’’นฺติฯ

คนฺธารชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๔๐๗] ๒. มหากปิชาตกวณฺณนา

อตฺตานํ สงฺกมํ กตฺวาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ญาตตฺถจริยํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ **ภทฺทสาลชาตเก** (ชา. ๑.๑๒.๑๓ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ ตทา ปน ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, สมฺมาสมฺพุโทฺธ ญาตกานํ อตฺถํ จรตี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ ตถาคโต ญาตีนํ อตฺถํ จริเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต กปิโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺป โตฺต อาโรหปริณาหสมฺปนฺโน ถามพลูเปโต ปญฺจหตฺถิพลปริมาโณ อสีติสหสฺสกปิคณปริวุ โต หิมวนฺตปเทเส วสติฯ ตตฺถ คงฺคาตีรํ นิสฺสาย สาขาวิฏปสมฺปนฺโน สนฺทจฺฉาโย พหลป โตฺต ปพฺพตกูฏํ วิย สมุคฺคโต อมฺพรุกฺโข อโหสิ ‘‘นิโคฺรธรุกฺโข’’ติปิ วทนฺติฯ ตสฺส มธุรานิ ผลานิ ทิพฺพคนฺธรสานิ มหนฺตานิ มหนฺตกุมฺภปฺปมาณานิฯ ตสฺส เอกิสฺสา สาขาย ผลานิ ถเล ปตนฺติ, เอกิสฺสา สาขาย คงฺคาชเล, ทฺวินฺนํ สาขานํ ผลานิ มเชฺฌ รุกฺขมูเล ปตนฺติฯ โพธิส โตฺต กปิคณํ อาทาย ตตฺถ ผลานิ ขาทโนฺต ‘‘เอกสฺมิํ กาเล อิมสฺส รุกฺขสฺส อุทเก ปติตํ ผลํ นิสฺสาย อมฺหากํ ภยํ อุปฺปชฺชิสฺสตี’’ติ อุทกมตฺถเก สาขาย เอกผลมฺปิ อนวเสเสตฺวา ปุปฺผกา เล กฬายมตฺตกาลโต ปฏฺฐาย ขาทาเปติ เจว ปาตาเปติ จฯ เอวํ สเนฺตปิ อสีติวานรสหเสฺสหิ อทิฏฺฐํ กิปิลฺลิกปุฏปฏิจฺฉนฺนํ เอกํ ปกฺกผลํ นทิยํ ปติตฺวา อุทฺธญฺจ อโธ จ ชาลํ พนฺธาเปตฺวา อุทกกีฬํ กีฬนฺตสฺส พาราณสิรโญฺญ อุทฺธํชาเล ลคฺคิฯ รโญฺญ ทิวสํ กีฬิตฺวา สายํ คมนสมเย เกวฏฺฏา ชาลํ อุกฺขิปนฺตา ตํ ทิสฺวา ‘‘อสุกผลํ นามา’’ติ อชานนฺตา รโญฺญ ทเสฺสสุํฯ

ราชา ‘‘กิํผลํ นาเมต’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘น ชานาม, เทวา’’ติฯ ‘‘เก ชานิสฺสนฺตี’’ติ? ‘‘วนจรกา, เทวา’’ติฯ โส วนจรเก ปโกฺกสาเปตฺวา เตสํ สนฺติกา ‘‘อมฺพปกฺก’’นฺติ สุตฺวา ฉุริกาย ฉินฺทิตฺ วา ปฐมํ วนจรเก ขาทาเปตฺวา ปจฺฉา อตฺตนาปิ ขาทิ, อิตฺถาคารสฺสาปิ อมจฺจานมฺปิ ทาเปสิฯ รโญฺญ อมฺพปกฺกรโส สกลสรีรํ ผริตฺวา อฏฺฐาสิฯ โส รสตณฺหาย พชฺฌิตฺวา ตสฺส รุกฺขสฺส ฐิต ฏฺฐานํ วนจรเก ปุจฺฉิตฺวา เตหิ ‘‘หิมวนฺตปเทเส นทีตีเร’’ติ วุเตฺต พหู นาวาสงฺฆาเฏ พนฺธา เปตฺวา วนจรเกหิ เทสิตมเคฺคน อุทฺธํโสตํ อคมาสิฯ ‘‘เอตฺตกานิ ทิวสานี’’ติ ปริเจฺฉโท น กถิ โต, อนุปุเพฺพน ปน ตํ ฐานํ ปตฺวา ‘‘เอโส เทว, รุโกฺข’’ติ วนจรกา รโญฺญ อาจิกฺขิํสุฯ ราชา นาวํ ฐเปตฺวา มหาชนปริวุโต ปทสา ตตฺถ คนฺตฺวา รุกฺขมูเล สยนํ ปญฺญาเปตฺวา อมฺพปกฺกา นิ ขาทิตฺวา นานคฺครสโภชนํ ภุญฺชิตฺวา นิปชฺชิ, สพฺพทิสาสุ อารกฺขํ ฐเปตฺวา อคฺคิํ กริํสุฯ

มหาสโตฺต มนุเสฺสสุ นิทฺทํ โอกฺกเนฺตสุ อฑฺฒรตฺตสมเย ปริสาย สทฺธิํ อคมาสิฯ อสีติ สหสฺสวานรา สาขาย สาขํ จรนฺตา อมฺพานิ ขาทนฺติฯ ราชา ปพุชฺฌิตฺวา กปิคณํ ทิสฺวา มนุ เสฺส อุฏฺฐาเปตฺวา ธนุคฺคเห ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ยถา เอเต ผลขาทกา วานรา น ปลายนฺติ, ตถา เต ปริกฺขิปิตฺวา วิชฺฌถ, เสฺว อมฺพานิ เจว วานรมํสญฺจ ขาทิสฺสามี’’ติ อาหฯ ธนุคฺคหา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา รุกฺขํ ปริวาเรตฺวา สเร สนฺนยฺหิตฺวา อฏฺฐํสุฯ เต ทิสฺวา วานรา มรณ ภยภีตา ปลายิตุํ อสโกฺกนฺตา มหาสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ‘‘เทว, ‘ปลายนมกฺกเฏ วิชฺฌิสฺสามา’ติ รุกฺขํ ปริวาเรตฺวา ธนุคฺคหา ฐิตา, กิํ กโรมา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา กมฺปมานา อฏฺฐํสุฯ โพธิสโตฺต ‘‘มา ภายิตฺถ, อหํ โว ชีวิตํ ทสฺสามี’’ติ วานรคณํ สมสฺสาเสตฺวา อุชุกํ อุคฺคตสาขํ อารุยฺห คงฺคาภิ มุขํ คตสาขํ คนฺตฺวา ตสฺสา ปริยนฺตโต ปกฺขนฺทิตฺวา ธนุสตมตฺตํ ฐานํ อติกฺกมฺม คงฺคาตีเร เอกสฺมิํ คุมฺพมตฺถเก ปติตฺวา ตโต โอรุยฺห ‘‘มมาคตฏฺฐานํ เอตฺตกํ ภวิสฺสตี’’ติ อากาสํ ปริจฺ ฉินฺทิตฺวา เอกํ เวตฺตลตํ มูเล ฉินฺทิตฺวา โสเธตฺวา ‘‘เอตฺตกํ ฐานํ รุเกฺข พชฺฌิสฺสติ, เอตฺตกํ อา กาสฏฺฐํ ภวิสฺสตี’’ติ อิมานิ เทฺว ฐานานิ ววตฺถเปตฺวา อตฺตโน กฏิยํ พนฺธนฏฺฐานํ น สลฺลเกฺข สิฯ

โส ตํ ลตํ อาทาย เอกํ โกฏิํ คงฺคาตีเร ปติฏฺฐิตรุเกฺข พนฺธิตฺวา เอกํ อตฺตโน กฏิยํ พนฺธิตฺ วา วาตจฺฉินฺนวลาหโก วิย เวเคน ธนุสตมตฺตํ ฐานํ ลงฺฆิตฺวา กฏิยํ พนฺธนฏฺฐานสฺส อ สลฺลกฺขิตตฺตา รุกฺขํ ปาปุณิตุํ อสโกฺกโนฺต อุโภหิ หเตฺถหิ อมฺพสาขํ ทฬฺหํ คณฺหิตฺวา วานร คณสฺส สญฺญมทาสิ ‘‘สีฆํ มม ปิฏฺฐิํ มทฺทมานา เวตฺตลตาย โสตฺถิคมนํ คจฺฉถา’’ติฯ อสีติ สหสฺสวานรา มหาสตฺตํ วนฺทิตฺวา ขมาเปตฺวา ตถา อคมํสุฯ ตทา เทวทโตฺตปิ มกฺกโฏ หุตฺวา

เตสํ อพฺภนฺตเร โหติฯ โส ‘‘อยํ เม ปจฺจามิตฺตสฺส ปิฏฺฐิํ ปสฺสิตุํ กาโล’’ติ อุจฺจํ สาขํ อารุยฺห เวคํ ชเนตฺวา ตสฺส ปิฏฺฐิยํ ปติฯ มหาสตฺตสฺส หทยํ ภิชฺชิ, พลวเวทนา อุปฺปชฺชิฯ โสปิ ตํ เวทนาปฺปตฺตํ กตฺวา ปกฺกามิฯ มหาสโตฺต เอกโกว อโหสิฯ ราชา อนิทฺทายโนฺต วานเรหิ จ มหาสเตฺตน จ กตกิริยํ สพฺพํ ทิสฺวา ‘‘อยํ ติรจฺฉาโน หุตฺวา อตฺตโน ชีวิตํ อคเณตฺวา ปริสาย โสตฺถิภาวเมว อกาสี’’ติ จิเนฺตโนฺต นิปชฺชิฯ

โส ปภาตาย รตฺติยา มหาสตฺตสฺส ตุสฺสิตฺวา ‘‘น ยุตฺตํ อิมํ กปิราชานํ นาเสตุํ, อุปาเยน นํ โอตาเรตฺวา ปฏิชคฺคิสฺสามี’’ติ อโนฺตคงฺคาย นาวาสงฺฆาฏํ ฐเปตฺวา ตตฺถ อฏฺฏกํ พนฺธาเปตฺวา สณิกํ มหาสตฺตํ โอตาราเปตฺวา ปิฏฺฐิยํ กาสาววตฺถํ ปตฺถราเปตฺวา คโงฺคทเกน นฺหาเปตฺวา ผาณิโตทกํ ปาเยตฺวา ปริสุทฺธสรีรํ สหสฺสปากเตเลน อพฺภญฺชาเปตฺวา สยนปิเฏฺฐ เอฬกจมฺมํ สนฺถราเปตฺวา สณิกํ ตตฺถ นิปชฺชาเปตฺวา อตฺตนา นีเจ อาสเน นิสีทิตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๘๓. ‘‘อตฺตานํ สงฺกมํ กตฺวา, โย โสตฺถิํ สมตารยิ;
กิํ ตฺวํ เตสํ กิเม ตุยฺหํ, โหนฺติ เอเต มหากปี’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – อโมฺภ มหากปิ, โย ตฺวํ อตฺตานํ สงฺกมํ กตฺวา ตุลํ อาโรเปตฺวา ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา อิเม วานเร โสตฺถิํ สมตารยิ, เขเมน สนฺตาเรสิ; กิํ ตฺวํ เตสํ โหสิ, กิเม ตุยฺหํ วา กิํสุ เอเต โหนฺตีติ?

ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต ราชานํ โอวทโนฺต เสสคาถา อภาสิ –

๘๔. ‘‘ราชาหํ อิสฺสโร เตสํ, ยูถสฺส ปริหารโก;
เตสํ โสกปเรตานํ, ภีตานํ เต อรินฺทมฯ

๘๕. ‘‘อุลฺลงฺฆยิตฺวา อตฺตานํ, วิสฺสฏฺฐธนุโน สตํ;
ตโต อปรปาเทสุ, ทฬฺหํ พนฺธํ ลตาคุณํฯ

๘๖. ‘‘ฉินฺนพฺภมิว วาเตน, นุโณฺณ รุกฺขํ อุปาคมิํ;
โสหํ อปฺปภวํ ตตฺถ, สาขํ หเตฺถหิ อคฺคหิํฯ

๘๗. ‘‘ตํ มํ วิยายตํ สนฺตํ, สาขาย จ ลตาย จ;
สมนุกฺกมนฺตา ปาเทหิ, โสตฺถิํ สาขามิคา คตาฯ

๘๘. ‘‘ตํ มํ น ตปเต พโนฺธ, มโต เม น ตเปสฺสติ;
สุขมาหริตํ เตสํ, เยสํ รชฺชมการยิํฯ

๘๙. ‘‘เอสา เต อุปมา ราช, ตํ สุโณหิ อรินฺทม;
รญฺญา รฏฺฐสฺส โยคฺคสฺส, พลสฺส นิคมสฺส จ;
สเพฺพสํ สุขเมฏฺฐพฺพํ, ขตฺติเยน ปชานตา’’ติฯ

ตตฺถ **เตส**นฺติ เตสํ อสีติสหสฺสานํ วานรานํฯ ***ภีตานํ เต***ติ ตว วิชฺฌนตฺถาย อาณาเปตฺวา ฐิตสฺส ภีตานํฯ **อรินฺทมา**ติ ราชานํ อาลปติฯ ราชา หิ โจราทีนํ อรีนํ ทมนโต ‘‘อรินฺทโม’’ติ วุจฺจติฯ **วิสฺสฏฺฐธนุโน สต**นฺติ อนาโรปิตธนุสตปฺปมาณํ ฐานํ อตฺตานํ อากาเส อุลฺลงฺฆยิตฺวา วิสฺสเชฺชตฺวา ตโต อิมมฺหา รุกฺขา ลงฺฆยิตฺวา คตฏฺฐานโตฯ **อปรปาเทสู**ติ ปจฺฉาปาเทสุฯ อิทํ

กฎิภาคํ สนฺธาย วุตฺตํฯ โพธิสตฺโต หิ กฎิภาเค ตํ ลตาคุณํ ทฬฺหํ พนฺธิตฺวา ปจฺฉิมปาเทหิ ภูมิยํ อกฺกมิตฺวา วิสฺสเชฺชตฺวา วาตเวเคน อากาสํ ปกฺขนฺทิฯ **นุโณฺณ รุกฺขํ อุปาคมิ**นฺติ วาตจฺฉินฺนํ อพฺภมิว อตฺตโน เวคชนิเตน วาเตน นุโณฺณฯ ยถา วาตจฺฉินฺนพฺภํ วาเตน, เอวํ อตฺตโน เวเคน นุโณฺณ หุตฺวา อิมํ อมฺพรุกฺขํ อุปาคมึ ฯ **อปฺปภว**นฺติ โส อหํ ตตฺถ อากาสปฺปเทเส รุกฺขํ ปาปุณิตุํ อปฺปโหนฺโต ตสฺส รุกฺขสฺส สาขํ หเตฺถหิ อคฺคเหสินฺติ อโตฺถฯ

วิยายตนฺติ รุกฺขสาขาย จ เวตฺตลตาย จ วีณาย ภมรตนฺติ วิย วิตตํ อากฑฺฒิตสรีรํฯ **สมนุกฺกมนฺตา**ติ มยา อนุญฺญาตา มํ วนฺทิตฺวา ปาเทหิ อนุกฺกมนฺตา นิรนฺตรเมว อกฺกมนฺตา โสตฺถึ คตาฯ **ตํ มํ น ตปเต พโนฺธ**ติ ตํ มํ นาปิ โส วลฺลิยา พโนฺธ ตปติ, นาปิ อิทานิ มรณํ ตเปสฺสติฯ กิํการณา? **สุขมาหริตํ เตส**นฺติ ยสฺมา เยสํ อหํ รชฺชมการยิํ, เตสํ มยา สุขมาหริตํฯ เอเต หิ ‘‘มหาราช, อยํ โน อุปฺปนฺนํ ทุกฺขํ หริตฺวา สุขํ อาหริสฺสตี’’ติ มํ ราชานํ อกํสุฯ อหมฺปิ ‘‘ตุมฺหากํ อุปฺปนฺนํ ทุกฺขํ หริสฺสามิ’’เจฺจว เอเตสํ ราชา ชาโตฯ ตํ อชฺช มยา เอเตสํ มรณทุกฺขํ หริตฺวา ชีวิตสุขํ อาหฎํ, เตน มํ นาปิ พโนฺธ ตปติ, น มรณวโธ ตเปสฺสติฯ

เอสา เต อุปมาติ เอสา เต มหาราช, มยา กตกิริยาย อุปมาฯ **ตํ สุโณหี**ติ ตสฺมา อิมาย อุปมาย สํสเนฺทตฺวา อตฺตโน ทิยฺยมานํ โอวาทํ สุณาหิฯ **รญฺญา รฎฺฐสฺสา**ติ มหาราช, รญฺญา นาม อุจฺฉุยเนฺต อุจฺฉุํ วิย รฎฺฐํ อปีเฬตฺวา จตุพฺพิธํ อคติคมนํ ปหาย จตูหิ สงฺคหวตฺถูหิ สงฺคณฺหเนฺตน ทสสุ ราชธเมฺมสุ ปติฎฺฐาย มยา วิย อตฺตโน ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา ‘‘กินฺติเม รฎฺฐวาสิโน วิคตภยา คิมฺหกาเล วิวฎทฺวาเร ญาตีหิ จ ปริวารเกหิ จ ปริวาริตา อุเร ปุเตฺต นเจฺจนฺตา สีเตน วาเตน พีชิยมานา ยถารุจิ อตฺตโน อตฺตโน สนฺตกํ ปริภุญฺชนฺตา กายิกเจตสิกสุขสมงฺคิโน ภเวยฺยุ’’นฺติ สกลรฎฺฐสฺส จ รถสกฎาทิยุตฺตวาหนสฺส **โยคฺคสฺส** จ ปตฺติสงฺขาตสฺส **พลสฺส** จ นิคมชนปทสงฺขาตสฺส **นิคมสฺส** จ สเพฺพสํ สุขเมว เอสิตพฺพํ คเวสิตพฺพนฺติ อโตฺถฯ **ขตฺติเยน ปชานตา**ติ เขตฺตานํ อธิปติภาเวน ‘‘ขตฺติโย’’ติ ลทฺธนาเมน ปน เอเตน อวเสสสเตฺต อติกฺกมฺม ปชานตา ญาณสมฺปเนฺนน ภวิตพฺพนฺติฯ

เอวํ มหาสโตฺต ราชานํ โอวทโนฺต อนุสาสโนฺตว กาลมกาสิฯ ราชา อมเจฺจ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘อิมสฺส กปิราชสฺส ราชูนํ วิย สรีรกิจฺจํ กโรถา’’ติ วตฺวา อิตฺถาคารมฺปิ อาณาเปสิ ‘‘ตุเมฺห รตฺตวตฺถนิวตฺถา วิกิณฺณเกสา ทณฺฑทีปิกหตฺถา กปิราชานํ ปริวาเรตฺวา อาฬาหนํ คจฺฉถา’’ติฯ อมจฺจา ทารูนํ สกฎสตมเตฺตน จิตกํ กริตฺวา ราชูนํ กรณนิยาเมเนว มหาสตฺตสฺส สรีรกิจฺจํ กตฺวา สีสกปาลํ คเหตฺวา รโญฺญ สนฺติกํ อคมํสุฯ ราชา มหาสตฺตสฺส อาฬาหเน เจติยํ กาเรตฺวา ทีเป ชาลาเปตฺวา คนฺธมาลาทีหิ ปูเชตฺวา สีสกปาลํ สุวณฺณขจิตํ กาเรตฺวา กุนฺตเคฺค ฐเปตฺวา ปุรโต กตฺวา คนฺธมาลาทีหิ ปูเชโนฺต พาราณสิํ คนฺตฺวา อโนฺตราชทฺวาเร ฐเปตฺวา สกลนครํ สชฺชาเปตฺวา สตฺตาหํ ธาตุปูชํ กาเรสิฯ อถ นํ ธาตุํ คเหตฺวา เจติยํ กาเรตฺวา ยาวชีวํ คนฺธมาลาทีหิ ปูเชตฺวา โพธิสตฺตสฺส โอวาเท ปติฎฺฐาย ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กโรโนฺต ธเมฺมน รชฺชํ กาเรตฺวา สคฺคปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, ทุฎฺฐกปิ เทวทโตฺต, ปริสา พุทฺธปริสา, กปิราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

มหากปิชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๔๐๘] ๓. กุมฺภการชาตกวณฺณนา

อมฺพาหมฺทุทํ วนมนฺตรสฺมินฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต กิเลสนิคฺคหํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ **ปานียชาตเก** (ชา. ๑.๑๑.๕๙ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ ตทา ปน สาวตฺถิยํ ปญฺจสตา สหายกา ปพฺพชิตฺวา อโนฺตโกฏิสนฺถาเร วสมานา อฑฺฒรตฺตสมเย กามวิตกฺกํ วิตกฺกยิํสุฯ สตฺถา อตฺตโน สาวเก รตฺติยา ตโย วาเร, ทิวสสฺส ตโย วาเรติ รตฺตินฺทิวํ ฉ วาเร โอโลเกโนฺต กิกี อณฺฑํ วิย, จมรี วาลธิํ วิย, มาตา ปิยปุตฺตํ วิย, เอกจกฺขุโก ปุริโส จกฺขุํ วิย รกฺขติ, ตสฺมิํ ตสฺมิํเยว ขเณ อุปฺปนฺนกิเลสํ นิคฺคณฺหาติฯ โส ตํ ทิวสํ อฑฺฒรตฺตสมเย เชตวนํ ปริคฺคณฺหโนฺต เตสํ ภิกฺขูนํ วิตกฺกสมุทาจารํ ญตฺวา ‘‘อิเมสํ ภิกฺขูนํ อพฺภนฺตเร อยํ กิเลโส วฑฺฒโนฺต อรหตฺตสฺส เหตุํ ภินฺทิสฺสติ, อิทาเนว เนสํ กิเลสํ นิคฺคณฺหิตฺวา อรหตฺตํ ทสฺสามี’’ติ คนฺธกุฏิโต นิกฺขมิตฺวา อานนฺทเตฺถรํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘อานนฺท, อโนฺตโกฏิสนฺถาเร วสนกภิกฺขู สเพฺพ สนฺนิปาเตหี’’ติ สนฺนิปาตาเปตฺวา ปญฺญตฺตวรพุทฺธาสเน นิสีทิตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อโนฺตปวตฺตกิเลสานํ วเส วตฺติตุํ วฏฺฏติ, กิเลโส หิ วฑฺฒมาโน ปจฺจามิโตฺต วิย มหาวินาสํ ปาเปติ, ภิกฺขุนา นาม อปฺปมตฺตกมฺปิ กิเลสํ นิคฺคณฺหิตุํ วฏฺฏติ, โปราณกปณฺฑิตา อปฺปมตฺตกํ อารมฺมณํ ทิสฺวา อพฺภนฺตเร ปวตฺตกิเลสํ นิคฺคณฺหิตฺวา ปเจฺจกโพธิญาณํ นิพฺพเตฺตสุ’’นฺติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต พาราณสินครสฺส ทฺวารคาเม กุมฺภการกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต กุฎุมฺพํ สณฺฐเปตฺวา เอกํ ปุตฺตญฺจ ธีตรญฺจ ลภิตฺวา กุมฺภการกมฺมํ นิสฺสาย ปุตฺตทารํ โปเสสิฯ ตทา กลิงฺครเฏฺฐ ทนฺตปุรนคเร กรณฺฑโก นาม ราชา มหเนฺตน ปริวาเรน อุยฺยานํ คจฺฉโนฺต อุยฺยานทฺวาเร ผลภารภริตํ มธุรผลํ อมฺพรุกฺขํ ทิสฺวา หตฺถิกฺขนฺธวรคโตเยว หตฺถํ ปสาเรตฺวา เอกํ อมฺพปิณฺฑํ คเหตฺวา อุยฺยานํ ปวิสิตฺวา มงฺคลสิลาย นิสิโนฺน ทาตพฺพยุตฺตกานํ ทตฺวา อมฺพํ ปริภุญฺชิฯ ‘‘รญฺญา คหิตกาลโต ปฏฺฐาย เสเสหิ นาม คเหตพฺพเมวา’’ติ อมจฺจาปิ พฺราหฺมณคหปติกาทโยปิ อมฺพานิ ปาเตตฺวา ขาทิํสุฯ ปจฺฉา อาคตา รุกฺขํ อารุยฺห มุคฺคเรหิ โปเถตฺวา โอภคฺควิภคฺคสาขํ กตฺวา อามกผลมฺปิ อเสเสตฺวา ขาทิํสุฯ

ราชา ทิวสํ อุยฺยาเน กีฬิตฺวา สายนฺหสมเย อลงฺกตหตฺถิกฺขนฺธวเร นิสีทิตฺวา คจฺฉโนฺต ตํ รุกฺขํ ทิสฺวา หตฺถิโต โอตริตฺวา รุกฺขมูลํ คนฺตฺวา รุกฺขํ โอโลเกตฺวา ‘‘อยํ ปาโตว ปสฺสนฺตานํ อติตฺติกโร ผลภารภริโต โสภมาโน อฏฺฐาสิ, อิทานิ คหิตผโล โอภคฺควิภโคฺค อโสภมาโน ฐิโต’’ติ จิเนฺตตฺวา ปุน อญฺญโต โอโลเกโนฺต อปรํ นิปฺผลํ อมฺพรุกฺขํ ทิสฺวา ‘‘เอส รุโกฺข อตฺตโน นิปฺผลภาเวน มุณฺฑมณิปพฺพโต วิย โสภมาโน ฐิโต, อยํ ปน สผลภาเวน อิมํ พฺยสนํ ปโตฺต, อิทํ อคารมชฺฌมฺปิ ผลิตรุกฺขสทิสํ, ปพฺพชฺชา นิปฺผลรุกฺขสทิสา, สธนเสฺสว ภยํ อตฺถิ, นิทฺธนสฺส ภยํ นตฺถิ, มยาปิ นิปฺผลรุเกฺขน วิย ภวิตพฺพ’’นฺติ ผลรุกฺขํ อารมฺมณํ กตฺวา รุกฺขมูเล ฐิตโกว ตีณิ ลกฺขณานิ สลฺลเกฺขตฺวา วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา ปเจฺจกโพธิญาณํ นิพฺพเตฺตตฺวา ‘‘วิทฺธํสิตา ทานิ เม มาตุกุจฺฉิกุฏิกา, ฉินฺนา ตีสุ ภเวสุ ปฏิสนฺธิ, โสธิตา สํสารอุกฺการภูมิ, โสสิโต มยา อสฺสุสมุโทฺท, ภิโนฺน อฏฺฐิปากาโร, นตฺถิ เม ปุน ปฏิสนฺธี’’ติ อาวเชฺชโนฺต สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิโตว อฏฺฐาสิฯ

อถ นํ อมจฺจา อาหํสุ ‘‘อติพหุํ ฐิตตฺถ, มหาราชา’’ติฯ ‘‘น มยํ มหาราชาโน, ปเจฺจกพุทฺธา นาม มย’’นฺติฯ ‘‘ปเจฺจกพุทฺธา นาม ตุมฺหาทิสา น โหนฺติ, เทวา’’ติฯ ‘‘อถ กีทิสา โหนฺตี’’ติ? ‘‘โอโรปิตเกสมสฺสุกาสาววตฺถปฏิจฺฉนฺนา กุเล วา คเณ วา อลคฺคา วาตจฺฉินฺนวลาหกราหุมุตฺตจนฺทมณฺฑลปฏิภาคา หิมวเนฺต นนฺทมูลกปพฺภาเร วสนฺติ, เอวรูปา เทว, ปเจฺจก

พุทฺธา’’ติฯ ตสฺมึ ขเณ ราชา หตฺถํ อุกฺขิปิตฺวา สีสํ ปรามสิ, ตาวเทวสฺส คิหิลิงฺคํ อนฺตรธายิ, สมณลิงฺคํ ปาตุรโหสิฯ

> ‘‘ติจีวรญฺจ ปตฺโต จ, วาสิ สูจิ จ พนฺธนํ;
> ปริสฺสาวเนน อฏฺเฐเต, ยุตฺตโยคสฺส ภิกฺขุโน’’ติฯ –

เอวํ วุตฺตา สมณปริกฺขารา กายปฏิพทฺธาว อเหสุํฯ โส อากาเส ฐตฺวา มหาชนสฺส โอวาทํ ทตฺวา อนิลปเถน อุตฺตรหิมวนฺต นนฺทมูลกปพฺภารเมว อคมาสิฯ

คนฺธารรฏฺเฐปิ ตกฺกสิลนคเร นคฺคชิ นาม ราชา อุปริปาสาเท ปลฺลงฺกมชฺฌคโต เอกํ อิตฺถึ เอเกกหตฺเถ เอเกกํ มณิวลยํ ปิฬนฺธิตฺวา อวิทูเร นิสีทิตฺวา คนฺธํ ปิสมานํ ทิสฺวา ‘‘เอตานิ วลยานิ เอเกกภาเวน น ฆฏฺเฏนฺติ น วิรวนฺตี’’ติ โอโลเกนฺโต นิสีทิฯ อถ สา ทกฺขิณหตฺถโต วลยํ วามหตฺถเยว ปิฬนฺธิตฺวา ทกฺขิณหตฺเถน คนฺธํ สงฺกฑฺฒิตฺวา ปิสิตุํ อารภิ, วามหตฺถวลยํ ทุติยํ อาคมฺม ฆฏฺฏิยมานํ สทฺทมกาสิฯ ราชา ตานิ เทฺว วลยานิ อญฺญมญฺญํ ฆเฏฺฏนฺตานิ วิรวนฺตานิ ทิสฺวา จินฺเตสิ ‘‘อิทํ วลยํ เอเกกกาเล น ฆเฏฺฏสิ, ทุติยํ อาคมฺม ฆเฏฺฏติ, สทฺทํ กโรติ, เอวเมว อิเม สตฺตาปิ เอเกกา น ฆเฏฺฏนฺติ น วิวทนฺติ, เทฺว ตโย หุตฺวา อญฺญมญฺญํ ฆเฏฺฏนฺติ, กลหํ กโรนฺติฯ อหํ ปน กสฺมีรคนฺธาเรสุ ทฺวีสุ รเชฺชสุ รฏฺฐวาสิโน วิจาเรมิ, มยาปิ เอกวลยสทิเสน หุตฺวา ปรํ อวิจาเรตฺวา อตฺตานเมว วิจาเรนฺเตน วสิตุํ วฏฺฏตี’’ติ สงฺฆฏฺฏนวลยํ อารมฺมณํ กตฺวา ยถานิสิโนฺนว ตีณิ ลกฺขณานิ สลฺลเกฺขตฺวา วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา ปเจฺจกโพธิญาณํ นิพฺพเตฺตสิฯ เสสํ ปุริมสทิสเมวฯ

วิเทหรฏฺเฐ มิถิลนคเร นิมิ นาม ราชา ภุตฺตปาตราโส อมจฺจคณปริวุโต วิวฏสีหปญฺชเรน อนฺตรวีถึ เปกฺขมาโน อฏฺฐาสิฯ อเถโก เสโน สูนาปณโต มํสเปสึ คเหตฺวา อากาสํ ปกฺขนฺทิฯ ตเมนํ อิโต จิโต จ คิชฺฌาทโย สกุณา สมฺปริวาเรตฺวา อาหารเหตุ ตุเณฺฑน วิชฺฌนฺตา ปเกฺขหิ ปหรนฺตา ปาเทหิ มทฺทนฺตา อคมํสุฯ โส อตฺตโน วธํ อสหมาโน ตํ มํสํ ฉเฑฺฑสิฯ อโญฺญ คณฺหิ, สกุณา อิมํ มุญฺจิตฺวา ตํ อนุพนฺธึสุฯ เตนปิ วิสฺสฏฺฐํ อโญฺญ อคฺคเหสิ, ตมฺปิ ตเถว วิเหเฐสุํฯ ราชา เต สกุเณ ทิสฺวา จินฺเตสิ ‘‘โย โย มํสเปสึ คณฺหิ, ตสฺส ตเสฺสว ทุกฺขํ, โย โย ตํ วิสฺสเชฺชสิ, ตสฺส ตเสฺสว สุขํ, อิเมปิ ปญฺจ กามคุเณ โย โย คณฺหาติ, ตสฺส ตเสฺสว ทุกฺขํ, อิตรสฺส สุขํ, อิเม หิ พหูนํ สาธารณา, มยฺหํ โข ปน โสฬส อิตฺถิสหสฺสานิ, มยา วิสฺสฏฺฐมํสปิเณฺฑน วิย เสเนน ปญฺจ กามคุเณ ปหาย สุขิเตน ภวิตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ โส โยนิโส มนสิ กโรโนฺต ยถาฐิโตว ตีณิ ลกฺขณานิ สลฺลเกฺขตฺวา วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา ปเจฺจกโพธิญาณํ นิพฺพเตฺตสิฯ เสสํ ปุริมสทิสเมวฯ

อุตฺตรปญฺจาลรฏฺเฐ กปิลนคเร ทุมฺมุโข นาม ราชา ภุตฺตปาตราโส สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิโต อมจฺจคณปริวุโต วิวฏสีหปญฺชเร ราชงฺคณํ โอโลเกนฺโต อฏฺฐาสิฯ ตสฺมึ ขเณ โคปาลกา วชทฺวารํ วิวรึสุ, อุสภา วชโต นิกฺขมิตฺวา กิเลสวเสน เอกํ คาวึ อนุพนฺธึสุฯ ตเตฺถโก ติขิณสิโงฺค มหาอุสโภ อญฺญํ อุสภํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา กิเลสมเจฺฉราภิภูโต ติขิเณน สิเงฺคน อนฺตรสตฺถิมฺหิ ปหริฯ ตสฺส ปหารมุเขน อนฺตานิ นิกฺขมึสุ, โส ตเตฺถว ชีวิตกฺขยํ ปาปุณิฯ ราชา ตํ ทิสฺวา จินฺเตสิ ‘‘อิเม สตฺตา ติรจฺฉานคเต อาทึ กตฺวา กิเลสวเสน ทุกฺขํ ปาปุณนฺติ, อยํ อุสโภ กิเลสํ นิสฺสาย ชีวิตกฺขยํ ปตฺโต, อเญฺญปิ สตฺตา กิเลเสเหว กมฺปนฺติ, มยา อิเมสํ สตฺตานํ กมฺปนกิเลเส ปหาตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ โส ฐิตโกว ตีณิ ลกฺขณานิ สลฺลเกฺขตฺวา วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา ปเจฺจกโพธิญาณํ นิพฺพเตฺตสิฯ เสสํ ปุริมสทิสเมวฯ

อเถกทิวสํ จตฺตาโร ปเจฺจกพุทฺธา ภิกฺขาจารเวลํ สลฺลเกฺขตฺวา นนฺทมูลกปพฺภารา นิกฺขมฺม อโนตตฺตทเห นาคลตาทนฺตกฏฺฐํ ขาทิตฺวา กตสรีรปฏิชคฺคนา มโนสิลาตเล ฐตฺวา นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวรมาทาย อิทฺธิยา อากาเส อุปฺปติตฺวา ปญฺจวณฺณวลาหเก มทฺทมานา คนฺตฺวา พาราณสินครทฺวารคามกสฺส อวิทูเร โอตริตฺวา เอกสฺมึ ผาสุกฏฺฐาเน จีวรํ ปารุปิตฺวา ปตฺตํ คเหตฺวา ทฺวารคามํ ปวิสิตฺวา ปิณฺฑาย จรนฺตา โพธิสตฺตสฺส เคหทฺวารํ สมฺปาปุณึสุฯ โพธิสโตฺต เต ทิสฺวา ตุฏฺฐจิโตฺต หุตฺวา เคหํ ปเวเสตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสีทาเปตฺวา ทกฺขิโณทกํ ทตฺวา ปณีเตน ขาทนีเยน โภชนีเยน ปริวิสิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา สงฺฆเตฺถรํ วนฺทิตฺวา ‘‘ภเนฺต, ตุมฺหากํ ปพฺพชฺชา อติวิย โสภติ, วิปฺปสนฺนานิ โว อินฺทฺริยานิ, ปริสุโทฺธ ฉวิวโณฺณ, กึ นุ โข อารมฺมณํ ทิสฺวา ตุเมฺห อิมํ ภิกฺขาจริยปพฺพชฺชํ อุปคตา’’ติ ปุจฺฉิฯ ยถา จ สงฺฆเตฺถรํ, เอวํ เสเสปิ อุปสงฺกมิตฺวา ปุจฺฉิฯ อถสฺส เต จตฺตาโรปิ ชนา ‘‘อหํ อสุกนคเร อสุกรเฏฺฐ อสุกราชา นาม หุตฺวา’’ติอาทินา นเยน อตฺตโน อตฺตโน อภินิกฺขมนวตฺถูนิ กเถตฺวา ปฏิปาฏิยา เอเกกํ คาถมาหํสุ –

๙๐. ‘‘อมฺพาหมทฺทํ วนมนฺตรสฺมึ, นิโลภาสํ ผลิตํ สํวิรูฬฺหํ;
ตมทฺทสํ ผลเหตุ วิภคฺคํ, ตํ ทิสฺวา ภิกฺขาจริยํ จรามิฯ

๙๑. ‘‘เสลํ สุมฏฺฐํ นรวีรนิฏฺฐิตํ, นารี ยุคํ ธารยิ อปฺปสทฺทํ;
ทุติยญฺจ อาคมฺม อโหสิ สโทฺท, ตํ ทิสฺวา ภิกฺขาจริยํ จรามิฯ

๙๒. ‘‘ทิชา ทิชํ กุณปมาหรนฺตํ, เอกํ สมานํ พหุกา สเมจฺจ;
อาหารเหตู ปริปาตยึสุ, ตํ ทิสฺวา ภิกฺขาจริยํ จรามิฯ

๙๓. ‘‘อุสภาหมทฺทํ ยูถสฺส มเชฺฌ, จลกฺกกุํ วณฺณพลูปปนฺนํ;
ตมทฺทสํ กามเหตุ วิตุนฺนํ, ตํ ทิสฺวา ภิกฺขาจริยํ จรามี’’ติฯ

ตตฺถ **อมฺพาหมทฺทน**ฺติ อมฺพรุกฺขํ อหํ อทฺทสํฯ **วนมนฺตรสฺมิน**ฺติ วนอนฺตเร, อมฺพวนมเชฺฌติ อโตฺถฯ **สํวิรูฬฺหน**ฺติ สุวฑฺฒิตํฯ **ตมทฺทสน**ฺติ ตํ อุยฺยานโต นิกฺขโนฺต ผลเหตุ วิภคฺคํ ปุน อทฺทสํฯ **ตํ ทิสฺวา**ติ ตํ ผลเหตุ วิภคฺคํ ทิสฺวา ปฏิลทฺธสํเวโค ปเจฺจกโพธิญาณํ นิพฺพเตฺตตฺวา อิมํ ภิกฺขาจริยปพฺพชฺชํ อุปคโตสฺมิ, ตสฺมา ภิกฺขาจริยํ จรามีติฯ อิทํ โส ผลเหตุ วิภคฺคํ อมฺพรุกฺขํ ทสฺสนโต ปฏฺฐาย สพฺพํ จิตฺตาจารํ กเถสิฯ เสสานํ วิสฺสชฺชเนสุปิ เอเสว นโยฯ อยํ ปเนตฺถ อนุตฺตานปทวณฺณนา – **เสลน**ฺติ มณิวลยํฯ **นรวีรนิฏฺฐิตน**ฺติ วีรนเรหิ นิฏฺฐิตํ, ปณฺฑิตปุริเสหิ กตนฺติ อโตฺถฯ **ยุคน**ฺติ เอเกกสฺมึ เอเกกํ กตฺวา เอกํ วลยยุคฬํฯ **ทิชา ทิชน**ฺติ คหิตมํสปิณฺฑํ ทิชํ อวเสสทิชาฯ **กุณปมาหรนฺตน**ฺติ มํสปิณฺฑํ อาทาย อาหรนฺตํฯ **สเมจฺจา**ติ สมาคนฺตฺวา สนฺนิปติตฺวาฯ **ปริปาตยึสู**ติ โกเฏฺฏนฺตา อนุพนฺธึสุฯ **อุสภาหมทฺทน**ฺติ อุสภํ อหํ อทฺทสํฯ **จลกฺกกุน**ฺติ จลกฺกกุธํฯ

โพธิสโตฺต เอเกกํ คาถํ สุตฺวา ‘‘สาธุ, ภเนฺต, ตุมฺหากเมว ตํ อารมฺมณํ อนุรูป’’นฺติ เอเกกสฺส ปเจฺจกพุทฺธสฺส ถุตึ อกาสิฯ ตญฺจ ปน จตูหิ ชเนหิ เทสิตํ ธมฺมกถํ สุตฺวา ฆราวาเส อนเปโกฺข หุตฺวา ปกฺกเนฺตสุ ปเจฺจกพุเทฺธสุ ภุตฺตปาตราโส สุขนิสิโนฺน ภริยํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ภเทฺท, เอเต จตฺตาโร ปเจฺจกพุทฺธา รชฺชํ ปหาย ปพฺพชิตฺวา อกิญฺจนา อปลิโพธา ปพฺพชฺชาสุเขน วีตินาเมนฺติ, อหํ ปน ภติยา ชีวิกํ กเปฺปมิ, กึ เม ฆราวาเสน, ตฺวํ ปุตฺตเก สงฺคณฺหนฺตี เคเห วสา’’ติ วตฺวา เทฺว คาถา อภาสิ –

๙๔. ‘‘กรณฺฑโก กลิงฺคานํ, คนฺธารานญฺจ นคฺคชิ;

นิมิราชา วิเทหานํ, ปญฺจาลานญฺจ ทุมฺมุโข;
เอเต รฏฺฐานิ หิตฺวาน, ปพฺพชึสุ อกิญฺจนาฯ

๙๕. ‘‘สเพฺพปิเม เทวสมา สมาคตา, อคฺคี ยถา ปชฺชลิโต ตเถวิเม;
อหมฺปิ เอโก จริสฺสามิ ภคฺควิ, หิตฺวาน กามานิ ยโถธิกานี’’ติฯ

ตาสํ อโตฺถ – ภเทฺท, เอส สงฺฆเตฺถโร ปเจฺจกพุโทฺธ ทนฺตปุเร นาม นคเร กรณฺฑโก นาม กลิงฺคานํ ชนปทสฺส ราชา, ทุติโย ตกฺกสิลนคเร นคฺคชิ นาม คนฺธารานํ ชนปทสฺส ราชา, ตติโย มิถิลนคเร นิมิ นาม วิเทหานํ ชนปทสฺส ราชา, จตุโตฺถ กปิลนคเร ทุมฺมุโข นาม อุตฺตรปญฺจาลานํ ชนปทสฺส ราชา, เอเต เอวรูปานิ รฏฺฐานิ หิตฺวา อกิญฺจนา หุตฺวา ปพฺพชึสุฯ **สเพฺพปิเม**ติ อิเม ปน สเพฺพปิ วิสุทฺธิเทเวหิ ปุริมปเจฺจกพุเทฺธหิ สมานา เอกโต สมาคตาฯ **อคฺคี ยถา**ติ ยถา หิ อคฺคิ ปชฺชลิโต โอภาสติฯ **ตเถวิเม**ติ อิเมปิ ตเถว สีลาทีหิ ปญฺจหิ คุเณหิ โอภาสนฺติฯ ยถา เอเต, ตถา อหมฺปิ ปพฺพชิตฺวา เอโก จริสฺสามีติ อโตฺถฯ **ภคฺควี**ติ ภริยํ อาลปติฯ **หิตฺวาน กามานี**ติ รูปาทโย วตฺถุกาเม หิตฺวาฯ **ยโถธิกานี**ติ อตฺตโน โอธิวเสน ฐิตานิฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – รูปาทิโอธิวเสน ยถาฐิเต กาเม ปหาย อหมฺปิ ปพฺพชิตฺวา เอโก จริสฺสามีติฯ ‘‘ยโตธิกานี’’ติปิ ปาโฐ, ตสฺสโตฺถ – ยโต อุปรโต โอธิ เอเตสนฺติ ยโตธิกานิ, อุปรตโกฏฺฐาสานิฯ ปพฺพชิสฺสามีติ จินฺติตกาลโต ปฏฺฐาย หิ กิเลสกามานํ เอโก โกฏฺฐาโส อุปรโต นาม โหติ นิรุโทฺธ, ตสฺส วตฺถุภูโต กามโกฏฺฐาโสปิ อุปรโตว โหตีติฯ

สา ตสฺส กถํ สุตฺวา ‘‘มยฺหมฺปิ โข สามิ, ปเจฺจกพุทฺธานํ ธมฺมกถํ สุตกาลโต ปฏฺฐาย อคาเร จิตฺตํ น สณฺฐาตี’’ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห –

๙๖. ‘‘อยเมว กาโล น หิ อโญฺญ อตฺถิ, อนุสาสิตา เม น ภเวยฺย ปจฺฉา;
อหมฺปิ เอกา จริสฺสามิ ภคฺคว, สกุณีว มุตฺตา ปุริสสฺส หตฺถา’’ติฯ

ตตฺถ **อนุสาสิตา เม น ภเวยฺย ปจฺฉา**ติ อนุสาสโก โอวาทโก น ภเวยฺย ทุลฺลภตฺตา โอวาทกานํ, ตสฺมา อยเมว ปพฺพชิตุํ กาโล, น หิ อโญฺญ อตฺถีติ ทเสฺสติฯ **สกุณีว มุตฺตา**ติ ยถา สากุณิเกน คเหตฺวา สกุณปจฺฉิยํ ขิตฺตาสุ สกุณีสุ ตสฺส หตฺถโต มุตฺตา เอกา สกุณี อนิลปถํ ลงฺฆยิตฺวา ยถารุจิตฏฺฐานํ คนฺตฺวา เอกิกาว จเรยฺย, ตถา อหมฺปิ ตว หตฺถโต มุตฺตา เอกิกา จริสฺสามีติ สยมฺปิ ปพฺพชิตุกามา หุตฺวา เอวมาหฯ

โพธิสโตฺต ตสฺสา กถํ สุตฺวา ตุณฺหี อโหสิฯ สา ปน โพธิสตฺตํ วเญฺจตฺวา ปุเรตรํ ปพฺพชิตุกามา ‘‘สามิ, ปานียติตฺถํ คมิสฺสามิ, ทารเก โอโลเกหี’’ติ ฆฏํ อาทาย คจฺฉนฺตี วิย ปลายิตฺวา นครสามเนฺต ตาปสานํ สนฺติเก คนฺตฺวา ปพฺพชิฯ โพธิสโตฺต ตสฺสา อนาคมนํ ญตฺวา สยํ ทารเก โปเสสิฯ อปรภาเค เตสุ โถกํ วฑฺฒิตฺวา อตฺตโน อยานยชานนสมตฺถตํ สมฺปเตฺตสุ เตสํ วีมํสนตฺถํ เอกทิวสํ ภตฺตํ ปจโนฺต โถกํ อุตฺตณฺฑุลํ ปจิ, เอกทิวสํ โถกํ กิลินฺนํ, เอกทิวสํ สุปกฺกํ, เอกทิวสํ อติกิลินฺนํ, เอกทิวสํ อโลณกํ, เอกทิวสํ อติโลณกํฯ ทารกา ‘‘ตาต, อชฺช ภตฺตํ อุตฺตณฺฑุลํ, อชฺช กิลินฺนํ, อชฺช สุปกฺกํ, อชฺช อติกิลินฺนํ, อชฺช อโลณกํ, อชฺช อติโลณก’’นฺติ อาหํสุฯ ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต ‘‘อาม, ตาตา’’ติ วตฺวา จิเนฺตสิ ‘‘อิเม ทารกา อิทานิ อามปกฺกโลณิกอติโลณิกานิ ชานนฺติ, อตฺตโน ธมฺมตาย ชีวิตุํ สกฺขิสฺสนฺติ, มยา ปพฺพชิตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ อถ เต ทารเก ญาตกานํ ทตฺวา ปฏิจฺฉาเปตฺวา ‘‘อมฺมตาตา, อิเม ทารเก สาธุกํ โปเสถา’’ติ วตฺวา โส ญาตกานํ ปริเทวนฺตานเญฺญว นครา นิกฺขมิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา นครสฺส สามเนฺตเยว วสิฯ

อถ นํ เอกทิวสํ พาราณสิยํ ภิกฺขาย จรนฺตํ ปริพฺพาชิกา ทิสฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘อยฺย, ทารกา เต นาสิตา มเญฺญ’’ติ อาหฯ มหาสตฺโต ‘‘นาหํ ทารเก นาเสมิ, เตสํ อตฺตโน อยานยชาน นกาเล ปพฺพชิโตมฺหิ , ตฺวํ เตสํ อจินฺเตตฺวา ปพฺพชฺชาย อภิรมา’’ติ วตฺวา โอสานคาถมาห –

๙๗.‘‘อามํ ปกฺกญฺจ ชานนฺติ, อโถ โลณํ อโลณกํ;
ตมหํ ทิสฺวาน ปพฺพชึ, จเรว ตฺวํ จรามห’’นฺติฯ

ตตฺถ **ตมหนฺ**ติ ตํ อหํ ทารกานํ กิริยํ ทิสฺวา ปพฺพชิโตฯ **จเรว ตฺวํ จรามหนฺ**ติ ตุวมฺปิ ภิกฺขาจริยเมว จร, อหมฺปิ ภิกฺขาจริยเมว จริสฺสามีติฯ

อิติ โส ปริพฺพาชิกํ โอวทิตฺวา อุโยฺยเชสิฯ สาปิ โอวาทํ คเหตฺวา มหาสตฺตํ วนฺทิตฺวา ยถารุจิตํ ฐานํ คตาฯ ฐเปตฺวา กิร ตํ ทิวสํ น เต ปุน อญฺญมญฺญํ อทฺทสํสุฯ โพธิสตฺโต จ ฌาน าภิญฺญํ นิพฺพเตฺตตฺวา พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน เต ปญฺจสตา ภิกฺขู อรหเตฺต ปติฎฺฐหึสุฯ ตทา ธีตา อุปฺปลวณฺณา อโหสิ, ปุโตฺต ราหุลกุมา โร, ปริพฺพาชิกา ราหุลมาตา, ปริพฺพาชโก ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

กุมฺภการชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๔๐๙] ๔. ทฬฺหธมฺมชาตกวณฺณนา

อหํ เจ ทฬฺหธมฺมสฺสาติ อิทํ สตฺถา โกสมฺพึ นิสฺสาย โฆสิตาราเม วิหรโนฺต อุเทนสฺส รโญฺญ ภทฺทวติกํ หตฺถินึ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺสา ปน หตฺถินิยา ลทฺธวิธานญฺจ อุเทนสฺส รา ชวํโส จ **มาตงฺคชาตเก** (ชา. ๑.๑๕.๑ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ เอกทิวสํ ปน สา หตฺถินี นครา นิกฺขมนฺตี ภควนฺตํ ปาโตว อริยคณปริวุตํ อโนมาย พุทฺธสิริยา นครํ ปิณฺฑาย ปวิสนฺตํ ทิสฺวา ตถาคตสฺส ปาทมูเล นิปชฺชิตฺวา ‘‘ภควา สพฺพญฺญุ สพฺพโลกนิตฺถรณ อุเทโน วํส ราชา มํ ตรุณกาเล กมฺมํ นิตฺถริตุํ สมตฺถกาเล ‘อิมํ นิสฺสาย มยา ชีวิตญฺจ รชฺชญฺจ เทวี จ ลทฺธา’ติ ปิยายิตฺวา มหนฺตํ ปริหารํ อทาสิ, สพฺพาลงฺกาเรหิ อลงฺกริตฺวา ฐิตฎฺฐานํ คเนฺธน ปริ ภณฺฑํ กาเรตฺวา มตฺถเก สุวณฺณตารกขจิตวิตานํ พนฺธาเปตฺวา สมนฺตา จิตฺรสาณึ ปริกฺขิปา เปตฺวา คนฺธเตเลน ทีปํ ชาลาเปตฺวา ธูมตฎฺฎกํ ฐปาเปตฺวา กรีสฉฑฺฑนฎฺฐาเน สุวณฺณกฎาหํ ปติฎฺฐปาเปตฺวา มํ จิตฺตตฺถรณปิเฎฺฐ ฐเปสิ, ราชารหญฺจ เม นานคฺครสโภชนํ ทาเปสิฯ อิทานิ ปน เม มหลฺลกกาเล กมฺมํ นิตฺถริตุํ อสมตฺถกาเล สพฺพํ ตํ ปริหารํ อจฺฉินฺทิ, อนาถา นิปฺปจฺจ ยา หุตฺวา อรเญฺญ เกตกานิ ขาทนฺตี ชีวามิ, อญฺญํ มยฺหํ ปฎิสรณํ นตฺถิ, อุเทนํ มม คุณํ สลฺลกฺ ขาเปตฺวา โปราณกปริหารํ เม ปฎิปากติกํ กาเรถ ภควา’’ติ ปริเทวมานา ตถาคตํ ยาจิฯ

สตฺถา ‘‘คจฺฉ ตฺวํ, อหํ เต รโญฺญ กเถตฺวา ยสํ ปฎิปากติกํ กาเรสฺสามี’’ติ วตฺวา รโญฺญ นิ เวสนทฺวารํ อคมาสิฯ ราชา ตถาคตํ อโนฺตนิเวสนํ ปเวเสตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส สงฺฆสฺส มหา ทานํ ปวเตฺตสิฯ สตฺถา ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน อนุโมทนํ กโรโนฺต ‘‘มหาราช, ภทฺทวติกา กห’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘น ชานามิ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘มหาราช, อุปการกานํ ยสํ ทตฺวา มหลฺลกกาเล คเห ตุํ นาม น วฎฺฎติ, กตญฺญุนา กตเวทินา ภวิตุํ วฎฺฎติฯ ภทฺทวติกา อิทานิ มหลฺลิกา ชรา ชิณฺณา อนาถา หุตฺวา อรเญฺญ เกตกานิ ขาทนฺตี ชีวติ, ตํ ชิณฺณกาเล อนาถํ กาตุํ ตุมฺหากํ อ ยุตฺต’’นฺติ ภทฺทวติกาย คุณํ กเถตฺวา ‘‘สพฺพํ โปราณกปริหารํ ปฎิปากติกํ กโรหี’’ติ วตฺวา ปกฺ กามิฯ ราชา ตถา อกาสิฯ ‘‘ตถาคเตน กิร ภทฺทวติกาย คุณํ กเถตฺวา โปราณกยโส ปฎิปากติ โก การิโต’’ติ สกลนครํ ปตฺถริ, ภิกฺขุสเงฺฆปิ สา ปวตฺติ ปากฎา ชาตาฯ อถ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ

กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, สตฺถารา กิร ภทฺทวติกาย คุณํ กเถตฺวา โปราณกยโส ปฏิปากติโก การิโต’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุพฺเพปิ ตถาคโต เอติสฺสา คุณํ กเถตฺวา นฏฺฐยสํ ปฏิปากติกํ กาเรสิเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ ทพฺพหธมฺโม นาม ราชา รชฺชํ กาเรสิฯ ตทา โพธิสโตฺต อมจฺจกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ตํ ราชานํ อุปฏฺฐหิฯ โส ตสฺส สนฺติกา มหนฺตํ ยสํ ลภิตฺวา อมจฺจรตนฏฺฐาเน อฏฺฐาสิฯ ตทา ตสฺส รโญฺญ เอกา โอฏฺฐิพฺยาธิ หตฺถินี ถามพลสมฺปนฺนา มหพฺพลา อโหสิฯ สา เอกทิวสํ โยชนสตํ คจฺฉติ, รโญฺญ ทูเตยฺยหรณกิจฺจํ กโรติ, สงฺคาเม ยุทฺธํ กตฺวา สตฺตุ มทฺทนํ กโรติฯ ราชา ‘‘อยํ เม พหูปการา’’ติ ตสฺสา สพฺพาลงฺการํ ทตฺวา อุเทนน ภทฺทวติกาย ทินฺนสทิสํ สพฺพํ ปริหารํ ทาเปสิฯ อถสฺสา ชิณฺณทุพฺพลกาเล ราชา สพฺพํ ยสํ คณฺหิฯ สา ตโต ปฏฺฐาย อนาถา หุตฺวา อรเญฺญ ติณปณฺณานิ ขาทนฺตี ชีวติฯ อเถกทิวสํ ราชกุเล ภาชเนสุ อปฺปโหเนฺตสุ ราชา กุมฺภการํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ภาชนานิ กิร นปฺปโหนฺตี’’ติ อาหฯ ‘‘โคมยาหรณยานเก โยเชตุํ โคเณ น ลภามิ, เทวา’’ติฯ ราชา ตสฺส กถํ สุตฺวา ‘‘อมฺหากํ โอฏฺฐิพฺยาธิ กห’’นฺติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อตฺตโน ธมฺมตาย จรติ, เทวา’’ติฯ ราชา ‘‘อิโต ปฏฺฐาย ตํ โยเชตฺวา โคมยํ อาหรา’’ติ ตํ กุมฺภการสฺส อทาสิฯ กุมฺภกาโร ‘‘สาธุ, เทวา’’ติ ตถา อกาสิฯ

อเถกทิวสํ สา นครา นิกฺขมมานา นครํ ปวิสนฺตํ โพธิสตฺตํ ทิสฺวา วนฺทิตฺวา ตสฺส ปาทมูเล นิปชฺชิตฺวา ปริเทวมานา ‘‘สามิ, ราชา มํ ‘ตรุณกาเล พหูปการา’ติ สลฺลเกฺขตฺวา มหนฺตํ ยสํ ทตฺวา อิทานิ มหลฺลกกาเล สพฺพํ อจฺฉินฺทิตฺวา มยิ จิตฺตมฺปิ น กโรติ, อหํ ปน อนาถา อรเญฺญ ติณปณฺณานิ ขาทนฺตี ชีวามิ, เอวํ ทุกฺขปฺปตฺตํ มํ อิทานิ ยานเก โยเชตุํ กุมฺภการสฺส อทาสิ, ฐเปตฺวา ตุเมฺห อโญฺญ มยฺหํ ปฏิสรณํ นตฺถิ, มยา รโญฺญ กตูปการํ ตุเมฺห ชานาถ, สาธุ อิทานิ เม นฏฺฐํ ยสํ ปฏิปากติกํ กโรถา’’ติ วตฺวา ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๙๘. ‘‘อหํ เจ ทพฺพหธมฺมสฺส, วหนฺตี นาภิราธยึ;
ธรนฺตี อุรสิ สลฺลํ, ยุเทฺธ วิกฺกนฺตจารินีฯ

๙๙. ‘‘นูน ราชา น ชานาติ, มม วิกฺกมโปริสํ;
สงฺคาเม สุกตนฺตานิ, ทูตวิปฺปหิตานิ จฯ

๑๐๐. ‘‘สา นูนาหํ มริสฺสามิ, อพนฺธุ อปรายินี;
ตทา หิ กุมฺภการสฺส, ทินฺนา ฉกณหาริกา’’ติฯ

ตตฺถ **วหนฺตี**ติ ทูเตยฺยหรณํ สงฺคาเม พลโกฏฺฐกภินฺทนํ ตํ ตํ กิจฺจํ วหนฺตี นิตฺถรนฺตีฯ **ธรนฺตี อุรสิ สลฺล**นฺติ อุรสฺมิํ พทฺธํ กณฺฑํ วา อสิํ วา สตฺติํ วา ยุทฺธกาเล สตฺตูนํ อุปริ อภิหรนฺตีฯ **วิกฺกนฺตจารินี**ติ วิกฺกมํ ปรกฺกมํ กตฺวา ปรพลวิชเยน ยุเทฺธ วิกฺกนฺตคามินีฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – สเจ สามิ, อหํ อิมานิ กิจฺจานิ กโรนฺตี รโญฺญ ทพฺพหธมฺมสฺส จิตฺตํ นาราธยึ น ปริโตเสสิํ, โก ทานิ อโญฺญ ตสฺส จิตฺตํ อาราธยิสฺสตีติฯ

มม วิกฺกมโปริสนฺติ มยา กตํ ปุริสปรกฺกมํฯ **สุกตนฺตานี**ติ สุกตานิฯ ยถา หิ กมฺมาเนว กมฺมนฺตานิ, วนาเนว วนนฺตานิ, เอวมิธ สุกตาเนว ‘‘สุกตนฺตานี’’ติ วุตฺตานิฯ **ทูตวิปฺปหิตานิ จา**ติ คเล ปณฺณํ พนฺธิตฺวา ‘‘อสุกรโญฺญ นาม เทหี’’ติ ปหิตาย มยา เอกทิวเสเนว โยชนสตํ คนฺตฺวา กตานิ ทูตเปสนานิ จฯ **นูน ราชา น ชานาตี**ติ นูน ตุมฺหากํ เอส ราชา เอตานิ มยา

กตานิ กิจฺจานิ น ชานาติฯ **อปรายินี**ติ อปฺปติฏฺฐา อปฺปฏิสรณาฯ **ตทา หี**ติ ตถา หิ, อยเมว วา ปาโฐฯ **ทินฺนา**ติ อหํ รญฺญา ฉกณหาริกา กตฺวา กุมฺภการสฺส ทินฺนาติฯ

โพธิสโตฺต ตสฺสา กถํ สุตฺวา ''ตฺวํ มา โสจิ, อหํ รโญฺญ กเถตฺวา ตว ยสํ ปฏิปากติกํ กริสฺสามี''ติ ตํ สมสฺสาเสตฺวา นครํ ปวิสิตฺวา ภุตฺตปาตราโส รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา กถํ สมุฏฺฐาเปตฺวา ''มหาราช, นนุ ตุมฺหากํ อสุกา นาม โอฏฺฐิพฺยาธิ อสุกฏฺฐาเน จ อสุกฏฺฐาเน จ อุเร สลฺลํ พนฺธิตฺวา สงฺคามํ นิตฺถริ, อสุกทิวสํ นาม คีวาย ปณฺณํ พนฺธิตฺวา เปสิตา โยชนสตํ อคมาสิ, ตุเมฺหปิสฺสา มหนฺตํ ยสํ อทตฺถ, สา อิทานิ กห''นฺติ ปุจฺฉิฯ ''ตมหํ กุมฺภการสฺส โคมยหรณตฺถาย อทาสิ''นฺติฯ อถ นํ โพธิสโตฺต ''อยุตฺตํ โข, มหาราช, ตุมฺหากํ ตํ กุมฺภการสฺส ยานเก โยชนตฺถาย ทาตุ''นฺติ วตฺวา รโญฺญ โอวาทวเสน จตโสฺส คาถา อภาสิ –

๑๐๑.''ยาวตาสีสตี โปโส, ตาวเทว ปวีณติ;
อตฺถาปาเย ชหนฺติ นํ, โอฏฺฐิพฺยาธิํว ขตฺติโยฯ

๑๐๒.''โย ปุเพฺพ กตกลฺยาโณ, กตโตฺถ นาวพุชฺฌติ;
อตฺถา ตสฺส ปลุชฺชนฺติ, เย โหนฺติ อภิปตฺถิตาฯ

๑๐๓.''โย ปุเพฺพ กตกลฺยาโณ, กตโตฺถ มนุพุชฺฌติ;
อตฺถา ตสฺส ปวฑฺฒนฺติ, เย โหนฺติ อภิปตฺถิกาฯ

๑๐๔.''ตํ โว วทามิ ภทฺทเนฺต, ยาวเนฺตตฺถ สมาคตา;
สเพฺพ กตญฺญุโน โหถ, จิรํ สคฺคมฺหิ ฐสฺสถา''ติฯ

ตตฺถ ปฐมคาถาย ตาว อโตฺถ – อิเธกโจฺจ อญฺญาณชาติโก โปโส **ยาวตาสีสตี,** ยาว ''อิทํ นาม เม อยํ กาตุํ สกฺขิสฺสตี''ติ ปจฺจาสีสติ, **ตาวเทว** ตํ ปุริสํ **ปวีณติ** ภชติ เสวติ, ตสฺส ปน **อตฺถาปาเย** วฑฺฒิยา อปคมเน ปริหีนกาเล ตํ นานากิเจฺจสุ ปตฺถิตํ โปสํ เอกเจฺจ พาลา อิมํ โอฏฺฐิพฺยาธิํ อยํ ขตฺติโย วิย ชหนฺติฯ

กตกลฺยาโณติ ปเรน อตฺตโน กตกลฺยาณกโมฺมฯ **กตโตฺถ**ติ นิปฺผาทิตกิโจฺจฯ **นาวพุชฺฌตี**ติ ปจฺฉาปิ ตํ ปเรน กตํ อุปการํ ตสฺส ชราชิณฺณกาเล อสมตฺถกาเล น สรติ, อตฺตนา ทินฺนมฺปิ ยสํ ปุน คณฺหาติฯ **ปลุชฺชนฺตี**ติ ภิชฺชนฺติ นสฺสนฺติฯ **เย โหนฺติ อภิปตฺถิตา**ติ เย เกจิ อตฺถา อิจฺฉิตา นาม โหนฺติ, สเพฺพ นสฺสนฺตีติ ทีเปติฯ มิตฺตทุพฺภิปุคฺคลสฺส หิ ปตฺถิตปตฺถิตํ อคฺคิมฺหิ ปกฺขิตฺตพีชํ วิย นสฺสติฯ **กตโตฺถ มนุพุชฺฌตี**ติ กตโตฺถ อนุพุชฺฌติ, ม-กาโร พฺยญฺชนสนฺธิวเสน คหิโตฯ **ตํ โว วทามี**ติ เตน การเณน ตุเมฺห วทามิฯ **ฐสฺสถา**ติ กตญฺญุโน หุตฺวา จิรกาลํ สคฺคมฺหิ ทิพฺพสมฺปตฺติํ อนุภวนฺตา ปติฏฺฐหิสฺสถฯ

เอวํ มหาสโตฺต ราชานํ อาทิํ กตฺวา สนฺนิปติตานํ สเพฺพสํ โอวาทํ อทาสิฯ ตํ สุตฺวา ราชา โอฏฺฐิพฺยาธิยา ยสํ ปฏิปากติกํ อกาสิฯ โพธิสตฺตสฺส จ โอวาเท ฐตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา สคฺคปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ''ตทา โอฏฺฐิพฺยาธิ ภทฺทวติกา อโหสิ, ราชา อานโนฺท, อมโจฺจ ปน อหเมว อโหสิ''นฺติฯ

ทฬฺหธมฺมชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๔๑๐] ๕. โสมทตฺตชาตกวณฺณนา

โย มํ ปุเร ปจฺจุเฑฺฑตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อญฺญตรํ มหลฺลกํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิเรกํ สามเณรํ ปพฺพาเชสิ, สามเณโร ตสฺส อุปการโก หุตฺวา ตถารูเปน โรเคน กาลมกาสิฯ มหลฺลโก ตสฺมิํ กาลกเต โรทนฺโต ปริเทวนฺโต วิจรติฯ ตํ ทิสฺวา ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ''อาวุโส, อสุกมหลฺลโก สามเณรสฺส กาลกิริยาย โรทนฺโต ปริเทวนฺโต วิจรติ, มรณสฺสติกมฺมฏฺฐานรหิโต มเญฺญ''ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อิมาย นามา''ติ วุตฺเต ''น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพเปส อิมสฺมิํ มเต โรทิเยวา''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ตาวติํสภวเน สกฺกตฺตํ กาเรสิฯ อเถโก กาสิคามวาสี พฺราหฺมณมหาสาโล กาเม ปหาย หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อุญฺฉาจริยาย วนมูลผลาผเลหิ ยาเปนฺโต วาสํ กเปฺปสิฯ เอกทิวสํ ผลาผลตฺถาย คโต เอกํ หตฺถิฉาปํ ทิสฺวา อตฺตโน อสฺสมํ อาเนตฺวา ปุตฺตฏฺฐาเน ฐเปตฺวา โสมทโตฺตติสฺส นามํ กตฺวา ติณปณฺณานิ ขาทาเปนฺโต ปฏิชคฺคิฯ โส วยปฺปโตฺต มหาสรีโร หุตฺวา เอกทิวสํ พหุํ โภชนํ คเหตฺวา อชีรเกน ทุพฺพโล อโหสิฯ ตาปโส ตํ อสฺสมปเท กตฺวา ผลาผลตฺถาย คโต, ตสฺมิํ อนาคเตเยว หตฺถิโปตโก กาลมกาสิฯ ตาปโส ผลาผลํ คเหตฺวา อาคจฺฉนฺโต ''อเญฺญสุ ทิวเสสุ เม ปุโตฺต ปจฺจุคฺคมนํ กโรติ, อชฺช น ทิสฺสติ, กหํ นุ โข คโต''ติ ปริเทวนฺโต ปฐมํ คาถมาห –

๑๐๕. ''โย มํ ปุเร ปจฺจุเฑฺฑติ, อรเญฺญ ทูรมายโต;
โส น ทิสฺสติ มาตโงฺค, โสมทโตฺต กุหิํ คโต''ติฯ

ตตฺถ **ปุเร**ติ อิโต ปุเรฯ **ปจฺจุเฑฺฑตี**ติ ปจฺจุคฺคจฺฉติฯ **อรเญฺญ ทูร**นฺติ อิมสฺมิํ นิมฺมนุเสฺส อรเญฺญ มํ ทูรํ ปจฺจุเฑฺฑติฯ **อายโต**ติ อายามสมฺปโนฺนฯ

เอวํ ปริเทวมาโน อาคนฺตฺวา ตํ จงฺกมนโกฏิยํ ปติตํ ทิสฺวา คเล คเหตฺวา ปริเทวมาโน ทุติยํ คาถมาห –

๑๐๖. ''อยํ วา โส มโต เสติ, อลฺลสิงฺคํว วจฺฉิโต;
ภูมฺยา นิปติโต เสติ, อมรา วต กุญฺชโร''ติฯ

ตตฺถ **อยํ วา**ติ วิภาวนเตฺถ วา-สโทฺทฯ อยเมว โส, น อโญฺญติ ตํ วิภาเวนฺโต เอวมาหฯ **อลฺลสิงฺค**นฺติ มาลุวลตาย อคฺคปวาลํฯ **วจฺฉิโต**ติ ฉิโนฺน, คิมฺหกาเล มชฺฌนฺหิกสมเย ตตฺต วาลิกาปุลิเน นเขน ฉินฺทิตฺวา ปาติโต มาลุวลตาย องฺกุโร วิยาติ วุตฺตํ โหติฯ **ภูมฺยา**ติ ภูมิยํฯ **อมรา วตา**ติ มโต วต, ''อมรี''ติปิ ปาโฐฯ

ตสฺมิํ ขเณ สโกฺก โลกํ โอโลเกนฺโต ตํ ทิสฺวา ''อยํ ตาปโส ปุตฺตทารํ ปหาย ปพฺพชิโต, อิทานิ หตฺถิโปตเก ปุตฺตสญฺญํ กตฺวา ปริเทวติ, สํเวเชตฺวา นํ สติํ ปฏิลภาเปสฺสามี''ติ ตสฺส อสฺสมปทํ อาคนฺตฺวา อากาเส ฐิโตว ตติยํ คาถมาห –

๑๐๗. ''อนคาริยุเปตสฺส , วิปฺปมุตฺตสฺส เต สโต;
สมณสฺส น ตํ สาธุ, ยํ เปตมนุโสจสี''ติฯ

อถสฺส วจนํ สุตฺวา ตาปโส จตุตฺถํ คาถมาห –

๑๐๘.“สํวาเสน หเว สกฺก, มนุสฺสสฺส มิคสฺส วา;
หทเย ชายเต เปมํ, ตํ น สกฺกา อโสจิตุ’’นฺติฯ

ตตฺถ **มิคสฺส วา**ติ อิมสฺมึ ฐาเน สเพฺพปิ ติรจฺฉานา ‘‘มิคา’’ติ วุตฺตาฯ **ต**นฺติ ปิยายิตํ สตฺตํฯ

อถ นํ โอวทโนฺต สโกฺก เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๐๙.“มตํ มริสฺสํ โรทนฺติ, เย รุทนฺติ ลปนฺติ จ;
ตสฺมา ตฺวํ อิสิ มา โรทิ, โรทิตํ โมฆมาหุ สโนฺตฯ

๑๑๐.“กนฺทิเตน หเว พฺรเหฺม, มโต เปโต สมุฎฺฐเห;
สเพฺพ สงฺคมฺม โรทาม, อญฺญมญฺญสฺส ญาตเก’’ติฯ

ตตฺถ **เย รุทนฺติ ลปนฺติ จา**ติ พฺรเหฺม เย สตฺตา โรทนฺติ ปริเทวนฺติ จ, สเพฺพ เต มตํ, โย จ มริสฺสติ, ตํ โรทนฺติ, เตสํเยว เอวํ โรทนฺตานํ อสฺสุสุกฺขนกาโล นตฺถิ, ตสฺมา ตฺวํ อิสิ มา โรทิฯ กิํการณา? **โรทิตํ โมฆมาหุ สโนฺต,** ปณฺฑิตา หิ ‘‘โรทิตํ นิปฺผล’’นฺติ วทนฺติฯ **มโต เปโต**ติ ยทิ เอส เปโตติ สงฺขฺยํ คโต มโต โรทิเตน สมุฎฺฐเหยฺย, เอวํ สเนฺต สเพฺพปิ มยํ สมาคนฺตฺวา อญฺญมญฺญสฺส ญาตเก โรทาม, กิํ นิกฺกมฺมา อจฺฉามาติฯ

ตาปโส สกฺกสฺส วจนํ สุตฺวา สติํ ปฎิลภิตฺวา วิคตโสโก อสฺสูนิ ปุญฺฉิตฺวา สกฺกสฺส ถุติวเสน เสสคาถา อาห –

๑๑๑.“อาทิตฺตํ วต มํ สนฺตํ, ฆตสิตฺตํว ปาวกํ;
วารินา วิย โอสิญฺจํ, สพฺพํ นิพฺพาปเย ทรํฯ

๑๑๒.“อพฺพหี วต เม สลฺลํ, ยมาสิ หทยสฺสิตํ;
โย เม โสกปเรตสฺส, ปุตฺตโสกํ อปานุทิฯ

๑๑๓.“โสหํ อพฺพูฬฺหสโลฺลสฺมิ, วีตโสโก อนาวิโล;
น โสจามิ น โรทามิ, ตว สุตฺวาน วาสวา’’ติฯ

ตา เหฎฺฐา วุตฺตตฺถาเยวฯ เอวํ สโกฺก ตาปสสฺส โอวาทํ ทตฺวา สกฎฺฐานเมว คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา หตฺถิโปตโก สามเณโร อโหสิ, ตาปโส มหลฺลโก, สโกฺก ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

โสมทตฺตชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๔๑๑] ๖. สุสีมชาตกวณฺณนา

กาฬานิ เกสานิ ปุเร อเหสุนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต มหาภินิกฺขมนํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺมิญฺหิ สมเย ภิกฺขู ธมฺมสภายํ นิสีทิตฺวา ทสพลสฺส นิกฺขมนํ วณฺณยิํสุฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘อนจฺฉริยํ, ภิกฺขเว, มยา ทานิ อเนกานิ กปฺปโกฎิสตสหสฺสานิ ปูริตปารมินา มหาภินิกฺขมนํ, ปุเพฺพปาหํ ติโยชนสติเก กาสิรเฎฺฐ รชฺชํ ฉเฑฺฑตฺวา นิกฺขโนฺตเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ตสฺส ปุโรหิตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติ, ตสฺส ชาตทิวเสเยว พาราณสิรโญฺญปิ ปุตฺโต ชายิฯ เตสํ นามคฺคหณทิวเส มหาสตฺตสฺส สุสีมกุมาโรติ นามํ อกํสุ, ราชปุตฺตสฺส พฺรหฺมทตฺตกุมาโรติฯ พาราณสิราชา ''ปุตฺเตน เม สทฺธิํ เอกทิวเส ชาโต''ติ โพธิสตฺตํ อาณาเปตฺวา ธาติโย ทตฺวา เตน สทฺธิํ เอกโต วเฑฺฒสิฯ เต อุโภปิ วยปฺปตฺตา อภิรูปา เทวกุมารวณฺณิโน หุตฺวา ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา ปจฺจาคมิํสุฯ ราชปุตฺโต อุปราชา หุตฺวา โพธิสตฺเตน สทฺธิํ เอกโต ขาทนฺโต ปิวนฺโต นิสีทนฺโต สยนฺโต ปิตุ อจฺจเยน รชฺชํ ปตฺวา มหาสตฺตสฺส มหนฺตํ ยสํ ทตฺวา ปุโรหิตฏฺฐาเน ตํ ฐเปตฺวา เอกทิวสํ นครํ สชฺชาเปตฺวา สกฺโก เทวราชา วิย อลงฺกโต อลงฺกตเอราวณปฏิภาคสฺส มตฺตวรวารณสฺส ขนฺเธ นิสีทิตฺวา โพธิสตฺตํ ปจฺฉาสเน หตฺถิปิฏฺเฐ นิสีทาเปตฺวา นครํ ปทกฺขิณํ อกาสิฯ มาตาปิสฺส ''ปุตฺตํ โอโลเกสฺสามี''ติ สีหปญฺชเร ฐตฺวา ตสฺส นครํ ปทกฺขิณํ กตฺวา อาคจฺฉนฺตสฺส ปจฺฉโต นิสินฺนํ ปุโรหิตํ ทิสฺวา ปฏิพทฺธจิตฺตา หุตฺวา สยนคพฺภํ ปวิสิตฺวา ''อิมํ อลภนฺตี เอเตฺถว มริสฺสามี''ติ อาหารํ ปจฺฉินฺทิตฺวา นิปชฺชิฯ

ราชา มาตรํ อปสฺสโนฺต ''กุหิํ เม มาตา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''คิลานา''ติ สุตฺวา ตสฺสา สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ''กิํ อมฺม, อผาสุก''นฺติ ปุจฺฉิฯ สา ลชฺชาย น กเถสิฯ โส คนฺตฺวา ราชปลฺลเงฺก นิสีทิตฺวา อตฺตโน อคฺคมเหสิํ ปโกฺกสิตฺวา ''คจฺฉ อมฺมาย อผาสุกํ ชานาหี''ติ เปเสสิฯ สา คนฺตฺวา ปิฏฺฐิํ ปริมชฺชนฺตี ปุจฺฉิ, อิตฺถิโย นาม อิตฺถีนํ รหสฺสํ น นิคุหนฺติ, สา ตสฺสา ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ อิตราปิ ตํ สุตฺวา คนฺตฺวา รโญฺญ อาโรเจสิฯ ราชา ''โหตุ, คจฺฉ นํ สมสฺสาเสหิ, ปุโรหิตํ ราชานํ กตฺวา ตสฺส ตํ อคฺคมเหสิํ กริสฺสามี''ติ อาหฯ สา อาคนฺตฺวา ตํ สมสฺสาเสสิฯ ราชาปิ ปุโรหิตํ ปโกฺกสาเปตฺวา เอตมตฺถํ อาโรเจตฺวา ''สมฺม, มาตุ เม ชีวิตํ เทหิ, ตฺวํ ราชา ภวิสฺสสิ, สา อคฺคมเหสี, อหํ อุปราชา''ติ อาหฯ โส ''น สกฺกา เอวํ กาตุ''นฺติ ปฏิกฺขิปิตฺวา เตน ปุนปฺปุนํ ยาจิยมาโน สมฺปฏิจฺฉิฯ ราชา ปุโรหิตํ ราชานํ, มาตรํ อคฺคมเหสิํ กาเรตฺวา สยํ อุปราชา อโหสิฯ

เตสํ สมคฺควาสํ วสนฺตานํ อปรภาเค โพธิสโตฺต อคารมเชฺฌ อุกฺกณฺฐิโต กาเม ปหาย ปพฺพชฺชาย นินฺนจิโตฺต กิเลสรติํ อนลฺลียโนฺต เอกโกว ติฏฺฐติ, เอกโกว นิสีทติ, เอกโกว สยติ, พนฺธนาคาเร พโทฺธ วิย ปญฺชเร ปกฺขิตฺตกุกฺกุโฏ วิย จ อโหสิฯ อถสฺส อคฺคมเหสี ''อยํ ราชา มยา สทฺธิํ นาภิรมติ, เอกโกว ติฏฺฐติ นิสีทติ เสยฺยํ กเปฺปติ, อยํ โข ปน ทหโร ตรุโณ, อหํ มหลฺลิกา, สีเส เม ปลิตานิ ปญฺญายนฺติ, ยํนูนาหํ 'สีเส เต เทว, เอกํ ปลิตํ ปญฺญายตี'ติ มุสาวาทํ กตฺวา เอเกนุปาเยน ราชานํ ปตฺติยาเปตฺวา มยา สทฺธิํ อภิรมาเปยฺย''นฺติ จิเนฺตตฺวา เอกทิวสํ รโญฺญ สีเส อูกา วิจินนฺตี วิย หุตฺวา ''เทว, มหลฺลโกสิ ชาโต, สีเส เต เอกํ ปลิตํ ปญฺญายตี''ติ อาหฯ ''เตน หิ ภเทฺท, เอตํ ปลิตํ ลุญฺจิตฺวา มยฺหํ หเตฺถ ฐเปหี''ติฯ สา ตสฺส สีสโต เอกํ เกสํ ลุญฺจิตฺวา อตฺตโน สีเส ปลิตํ คเหตฺวา ''อิทํ เต, เทว, ปลิต''นฺติ ตสฺส หเตฺถ ฐเปสิฯ โพธิสตฺตสฺส ตํ ทิสฺวาว ภีตตสิตสฺส กญฺจนปฏฺฏสทิสา นลาฏา เสทา มุจฺจิํสุฯ

โส อตฺตานํ โอวทโนฺต ''สุสีม, ตฺวํ ทหโร หุตฺวา มหลฺลโก ชาโต, เอตฺตกํ กาลํ คูถกลเล นิมุโคฺค คามสูกโร วิย กามกลเล นิมุชฺชิตฺวา ตํ กลลํ ชหิตุํ น สโกฺกสิ, นนุ กาเม ปหาย หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา ปพฺพชิตฺวา พฺรหฺมจริยวาสสฺส เต กาโล''ติ จิเนฺตตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๑๑๔. ''กาฬานิ เกสานิ ปุเร อเหสุํ, ชาตานิ สีสมฺหิ ยถาปเทเส;
ตานชฺช เสตานิ สุสีม ทิสฺวา, ธมฺมํ จร พฺรหฺมจริยสฺส กาโล''ติฯ

ตตฺถ **ยถาปเทเส**ติ ตว สีเส ตสฺมึ ตสฺมึ เกสานํ อนุรูเป ปเทเส อิโต ปุเพฺพ กาฬานิ ภมรปตฺตวณฺณานิ เกสานิ ชาตานิ อเหสุนฺติ วทติฯ **ธมฺมํ จรา**ติ ทสกุสลกมฺมปถธมฺมํ จราติ อตฺตานเมว อาณาเปติฯ **พฺรหฺมจริยสฺสา**ติ เมถุนวิรติยา เต กาโลติ อโตฺถฯ

เอวํ โพธิสเตฺตน พฺรหฺมจริยวาสสฺส คุเณ วณฺณิเต อิตรา ''อหํ 'อิมสฺส ลคฺคนํ กริสฺสามี'ติ วิสฺสชฺชนเมว กริ''นฺติ ภีตตสิตา ''อิทานิสฺส อปพฺพชฺชนตฺถาย สรีรวณฺณํ วณฺณยิสฺสามี''ติ จิเนฺตตฺวา เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๑๕. 'มเมว เทว ปลิตํ น ตุยฺหํ, มเมว สีสํ มม อุตฺตมงฺคํ;
'อตฺถํ กริสฺส'นฺติ มุสา อภาณึ, เอกาปราธํ ขม ราชเสฏฺฐฯ

๑๑๖. ''ทหโร ตุวํ ทสฺสนิโยสิ ราช, ปฐมุคฺคโต โหติ ยถา กฬีโร;
รชฺชญฺจ กาเรหิ มมญฺจ ปสฺส, มา กาลิกํ อนุธาวี ชนินฺทา''ติฯ

ตตฺถ **มเมว สีส**นฺติ มเมว สีเส สญฺชาตํ ปลิตนฺติ ทีเปติฯ อิตรํ ตเสฺสว เววจนํฯ **อตฺถ**นฺติ อตฺตโน วุฑฺฒึ กริสฺสามีติ มุสา กเถสึฯ **เอกาปราธ**นฺติฯ อิมํ มยฺหํ เอกํ อปราธํฯ **ปฐมุคฺคโต**ติ ปฐมวเยน อุคฺคโตฯ **โหหี**ติ โหสิ, ปฐมวเย ปติฏฺฐิโตสีติ อโตฺถฯ ''โหสี''ติเยว วา ปาโฐฯ **ยถา กฬีโร**ติ ยถา สินิทฺธฉวิตรุณกฬีโร มนฺทวาเตริโต อติวิย โสภติ, เอวรูโปสิ ตฺวนฺติ ทเสฺสติฯ ''ปฐมุคฺคโต โหตี''ติปิ ปาโฐ, ตสฺสโตฺถ – ยถา ปฐมุคฺคโต ตรุณกฬีโร ทสฺสนีโย โหติ, เอวํ ตฺวมฺปิ ทสฺสนีโยติฯ **มมญฺจ ปสฺสา**ติ มมญฺจ โอโลเกหิ, มา มํ อนาถํ วิธวํ กโรหีติ อโตฺถฯ **กาลิก**นฺติ พฺรหฺมจริยจรณํ นาม ทุติเย วา ตติเย วา อตฺตภาเว วิปากทานโต กาลิกํ นาม, รชฺชํ ปน อิมสฺมึเยว อตฺตภาเว กามคุณสุขุปฺปาทนโต อกาลิกํ, โส ตฺวํ อิมํ อกาลิกํ ปหาย มา กาลิกํ อนุธาวีติ วทติฯ

โพธิสโตฺต ตสฺสา วจนํ สุตฺวา ''ภเทฺท, ตฺวํ ภวิตพฺพเมเวตํ กถํ กเถสิ, ปริณมเนฺต หิ มม วเย อิเมหิ กาฬเกเสหิ ปริวเตฺตตฺวา สาณวากสทิเสหิ ปณฺฑเรหิ ภวิตพฺพํฯ อหญฺหิ นีลุปฺปลาทิกุสุมทามสทิสกุมารานํ กญฺจนรูปปฏิภาคานํ อุตฺตมโยพฺพนวิลาสสมฺปตฺตานํ ขตฺติยกญฺญาทีนํ วเย ปริณมเนฺต ชรํ ปตฺตานํ เววณฺณิยเญฺจว สรีรภงฺคญฺจ ปสฺสามิฯ เอวํ วิปตฺติปริโยสาโนเวส ภเทฺท, ชีวโลโก''ติ วตฺวา อุปริ พุทฺธลีฬาย ธมฺมํ เทเสโนฺต คาถาทฺวยมาห –

๑๑๗. 'ปสฺสามิ โวหํ ทหรึ กุมารึ, สามฏฺฐปสฺสํ สุตนุํ สุมชฺฌํ;
กาฬปฺปวาฬาว ปเวลฺลมานา, ปโลภยนฺตีว นเรสุ คจฺฉติฯ

๑๑๘. 'ตเมน ปสฺสามิปเรน นารึ, อาสีติกํ นาวุติกํว ชจฺจา;
ทณฺฑํ คเหตฺวาน ปเวธมานํ, โคปานสีโภคฺคสมํ จรนฺติ''นฺติฯ

ตตฺถ **โว**ติ นิปาตมตฺตํฯ **สามฏฺฐปสฺส**นฺติ สมฺมฏฺฐปสฺสํฯ อยเมว วา ปาโฐ, สพฺพปเสฺสสุ มฏฺฐฉวิวณฺณนฺติ อโตฺถฯ **สุตนุ**นฺติ สุนฺทรสรีรํฯ **สุมชฺฌ**นฺติ สุสณฺฐิตมชฺฌํฯ **กาฬปฺปวาฬาว ปเวลฺลมานา**ติ ยถา นาม ตรุณกาเล สุสมฺคตา กาฬวลฺลี ปวาฬา วา หุตฺวา มนฺทวาเตริตา อิโต จิโต จ ปเวลฺลติ, เอวํ ปเวลฺลมานา อิตฺถิวิลาสํ ทสฺสยมานา กุมาริกา **ปโลภยนฺตีว นเรสุ คจฺฉติ**ฯ สมีปเตฺถ ภุมฺมวจนํ, ปุริสานํ สนฺติเก เต ปุริเส กิเลสวเสน ปโลภยนฺตี วิย คจฺฉติฯ

ตเมน ปสฺสามิปเรน นารินฺติ ตเมนํ นารึ อปเรน สมเยน ชรํ ปตฺตํ อนฺตรหิตรูปโสภคฺคปฺปตฺตํ ปสฺสามิฯ โพธิสโตฺต หิ ปฐมคาถาย รูเป อสฺสาทํ กเถตฺวา อิทานิ อาทีนวํ ทเสฺส

โนฺต เอวมาหฯ **อาสีติกํ นาวุติกํว ชจฺจาต**ิ อสีติสํวจฺฉรํ วา นวุติสํวจฺฉรํ วา ชาติยาฯ **โคปานสีโภคฺคสม**นฺติ โคปานสีสมํ โภคฺคํ, โคปานสีอากาเรน ภคฺคสรีรํ โอนมิตฺวา นฎฺฐกากณิกํ ปริเยสนฺตึ วิย จรมานนฺติ อโตฺถฯ กามญฺจ โพธิสเตฺตน ทหรกาเล ทิสฺวา ปุน นาวุติกกาเล ทิฎฺฐปุพฺพา นาม นตฺถิ, ญาเณน ทิฎฺฐภาวํ สนฺธาย ปเนตํ วุตฺตํฯ

อิติ มหาสโตฺต อิมาย คาถาย รูปสฺส อาทีนวํ ทเสฺสตฺวา อิทานิ อคารมเชฺฌ อตฺตโน อนภิรตึ ปกาเสโนฺต คาถาทฺวยมาห –

๑๑๙. ‘‘โสหํ ตเมวานุวิจิโนฺตยโนฺต, เอโก สยามิ สยนสฺส มเชฺฌ;
‘อหมฺปิ เอวํ’ อิติ เปกฺขมาโน, น คเห รเม พฺรหฺมจริยสฺส กาโลฯ

๑๒๐. ‘‘รชฺชุวาลมฺพนี เจสา, ยา เคเห วสโต รติ;
เอตมฺปิ เฉตฺวาน วชนฺติ ธีรา, อนเปกฺขิโน กามสุขํ ปหายา’’ติฯ

ตตฺถ **โสห**นฺติ โส อหํฯ **ตเมวานุวิจิโนฺตยโนฺต**ติ ตเมว รูปานํ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ จิเนฺตโนฺตฯ **เอวํ อิติ เปกฺขมาโน**ติ ‘‘ยถา เอสา ปริณตา, อหมฺปิ ชรํ ปโตฺต ภคฺคสรีโร ภวิสฺสามี’’ติ เปกฺขมาโนฯ **น คเห รเม**ติ เคเห น รมามิฯ **พฺรหฺมจริยสฺส กาโล**ติ ภเทฺท, พฺรหฺมจริยสฺส เม กาโล, ตสฺมา ปพฺพชิสฺสามีติ ทีเปติฯ

รชฺชุวาลมฺพนี เจสาติ จ-กาโร นิปาตมโตฺต, อาลมฺพนรชฺชุ วิย เอสาติ อโตฺถฯ กตรา? **ยา เคเห วสโต รติ,** ยา เคเห วสนฺตสฺส รูปาทีสุ อารมฺมเณสุ กามรตีติ อโตฺถฯ อิมินา กามานํ อปฺปสฺสาทตํ ทเสฺสติฯ อยํ เอตฺถาธิปฺปาโย – ยถา คิลานสฺส มนุสฺสสฺส อตฺตโน พเลน ปริวตฺติตุํ อสโกฺกนฺตสฺส ‘‘อิมํ อาลมฺพิตฺวา ปริวเตฺตยฺยาสี’’ติ อาลมฺพนรชฺชุํ พเนฺธยฺยุํ, ตสฺส ตํ อาลมฺพิตฺวา ปริวตฺตนฺตสฺส อปฺปมตฺตกํ กายิกเจตสิกสุขํ ภเวยฺย, เอวํ กิเลสาตุรานํ สตฺตานํ วิเวกสุขวเสน ปริวตฺติตุํ อสโกฺกนฺตานํ อคารมเชฺฌ ฐปิตานิ กามรติทายกานิ รูปาทีนิ อารมฺมณานิ เตสํ กิเลสปริฬาหกาเล เมถุนธมฺมปฎิเสวนวเสน ตานิ อารพฺภ ปริวตฺตมานานํ กายิกเจตสิกสุขสงฺขาตา กามรติ นาม ตํ มุหุตฺตํ อุปฺปชฺชมานา อปฺปมตฺติกา โหติ, เอวํ อปฺปสฺสาทา กามาติฯ **เอตมฺปิ เฉตฺวานา**ติ ยสฺมา ปน พหุทุกฺขา กามา พหุปายาสา, อาทีนโว เอเตฺถ ภิโยฺย, ตสฺมา ตํ อาทีนวํ สมฺปสฺสมานา ปณฺฑิตา เอตมฺปิ รชฺชุํ เฉตฺวา คูถกูเป นิมุคฺคปุริโส ตํ ปชหโนฺต วิย อนเปกฺขิโน เอตํ อปฺปมตฺตกํ พหุทุกฺขํ กามสุขํ **ปหาย วชนฺติ,** นิกฺขมิตฺวา มโนรมํ ปพฺพชฺชํ ปพฺพชนฺตีติฯ

เอวํ มหาสโตฺต กาเมสุ อสฺสาทญฺจ อาทีนวญฺจ ทเสฺสโนฺต พุทฺธลีฬาย ธมฺมํ เทเสตฺวา สหายํ ปโกฺกสาเปตฺวา รชฺชํ ปฎิจฺฉาเปตฺวา ญาติมิตฺตสุหชฺชานํ โรทนฺตานํ ปริเทวนฺตานเมว สิริวิภวํ ฉเฑฺฑตฺวา หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ฌานาภิญฺญํ นิพฺพเตฺตตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา พหู ชเน อมตปานํ ปาเยตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา อคฺคมเหสี ราหุลมาตา อโหสิ, สหายราชา อานโนฺท, สุสีมราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สุสีมชาตกวณฺณนา ฉฎฺฐาฯ

[๔๑๒] ๗. โกฎสิมฺพลิชาตกวณฺณนา

อหํ ทสสตํพฺยามนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต กิเลสนิคฺคหํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ ปน **ปานียชาตเก** (ชา. ๑.๑๑.๕๙ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ อิธาปิ สตฺถา อนฺโตโกฏิสนฺถาเร กามวิตกฺกาภิภูเต ปญฺจสเต ภิกฺขู ทิสฺวา ภิกฺขุสงฺฆํ สนฺนิปาตาเปตฺวา ‘‘ภิกฺขเว, อาสงฺกิตพฺพยุตฺตกํ นาม อาสงฺกิตุํ วฏฺฏติ, กิเลสา นาม วฑฺฒนฺตา วเน นิโคฺรธาทโย วิย รุกฺขํ, ปุริสํ ภญฺชนฺติ, เตเนว ปุพฺเพปิ โกฏสิมฺพลิยํ นิพฺพตฺตเทวตา เอกํ สกุณํ นิโคฺรธพีชานิ ขาทิตฺวา อตฺตโน รุกฺขสฺส สาขนฺตเร วจฺจํ ปาเตนฺตํ ทิสฺวา ‘อิโต เม วิมานสฺส วินาโส ภวิสฺสตี’ติ ภยปฺปตฺตา อโหสี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต โกฏสิมฺพลิยํ รุกฺขเทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺติฯ อเถโก สุปณฺณราชา ทิยฑฺฒโยชนสติกํ อตฺตภาวํ มาเปตฺวา ปกฺขวาเตหิ มหาสมุทฺทํ อุทกํ ทฺวิธา กตฺวา เอกํ พฺยามสหสฺสายามํ นาคราชานํ นงฺคุฏฺเฐ คเหตฺวา มุเขนสฺส คหิตโคจรํ ฉฑฺฑาเปตฺวา โกฏสิมฺพลิํ สนฺธาย วนมตฺถเกน ปายาสิฯ นาคราชา ‘‘โอลมฺเพนฺโต อตฺตานํ โมเจสฺสามี’’ติ นิโคฺรธรุกฺเข โภคํ ปเวเสตฺวา นิโคฺรธํ เวเฐตฺวา คณฺหิฯ สุปณฺณรโญฺญ มหาพลตาย นาคราชสฺส จ มหาสรีรตาย นิโคฺรธรุโกฺข สมุคฺฆาฏํ อคมาสิฯ นาคราชา เนว รุกฺขํ วิสฺสเชฺชสิ, สุปณฺณราชา สทฺธิํ นิโคฺรธรุเกฺขน นาคราชานํ คเหตฺวา โกฏสิมฺพลิํ ปตฺวา นาคราชานํ ขนฺธปิฏฺเฐ นิปชฺชาเปตฺวา อุทรมสฺส ผาเลตฺวา นาคเมทํ ขาทิตฺวา เสสกเฬวรํ สมุทฺเท วิสฺสเชฺชสิฯ ตสฺมิํ ปน นิโคฺรเธ เอกา สกุณิกา อตฺถิ, สา นิโคฺรธรุเกฺข วิสฺสเฏฺฐ อุปฺปติตฺวา โกฏสิมฺพลิยา สาขนฺตเร นิสีทิฯ รุกฺขเทวตา ตํ ทิสฺวา ‘‘อยํ สกุณิกา มม รุกฺขกฺขเนฺธ วจฺจํ ปาเตสฺสติ, ตโต นิโคฺรธคโจฺฉ วา ปิลกฺขคโจฺฉ วา อุฏฺฐหิตฺวา สกลรุกฺขํ โอตฺถริตฺวา คจฺฉิสฺสติ, อถ เม วิมานํ นสฺสิสฺสตี’’ติ ภีตตสิตา ปเวธิฯ ตสฺสา ปเวธนฺติยา โกฏสิมฺพลีปิ ยาว มูลา ปเวธิฯ สุปณฺณราชา ตํ ปเวธมานํ ทิสฺวา การณํ ปุจฺฉโนฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๒๑.‘‘อหํ ทสสตํพฺยามํ, อุรคมาทาย อาคโต;
ตญฺจ มญฺจ มหากายํ, ธารยํ นปฺปเวธสิฯ

๑๒๒.‘‘อถิมํ ขุทฺทกํ ปกฺขิํ, อปฺปมํสตรํ มยา;
ธารยํ พฺยถสิ ภีตา, กมตฺถํ โกฏสิมฺพลี’’ติฯ

ตตฺถ **ทสสตํพฺยาม**นฺติ สหสฺสพฺยามมตฺตายามํฯ **อุรคมาทาย อาคโต**ติ เอวํ มหนฺตํ อุรคํ อาทาย อิธ อาคโตฯ **ตญฺจ มญฺจา**ติ ตญฺจ อุรคํ มญฺจฯ **ธารย**นฺติ ธารยมานาฯ **พฺยถสี**ติ กมฺปสิฯ **กมตฺถ**นฺติ กิํ อตฺถํ, เกน การเณนาติ ปุจฺฉติ, กํ วา อตฺถํ สมฺปสฺสมานาติปิ อโตฺถฯ **โกฏสิมฺพลี**ติ รุกฺขนาเมน เทวปุตฺตํ อาลปติฯ โส หิ สิมฺพลิรุโกฺข ขนฺธสาขมหนฺตตาย โกฏสิมฺพลินามํ ลภติ, ตสฺมิํ อธิวตฺถเทวปุตฺตสฺสปิ ตเทว นามํฯ

อถสฺส การณํ กเถโนฺต เทวปุโตฺต จตโสฺส คาถา อภาสิ –

๑๒๓.‘‘มํสภโกฺข ตุวํ ราช, ผลภโกฺข อยํ ทิโช;
อยํ นิโคฺรธพีชานิ, ปิลกฺขุทุมฺพรานิ จ;
อสฺสตฺถานิ จ ภกฺขิตฺวา, ขเนฺธ เม โอหทิสฺสติฯ

๑๒๔.‘‘เต รุกฺขา สํวิรูหนฺติ, มม ปเสฺส นิวาตชา;
เต มํ ปริโยนนฺธิสฺสนฺติ, อรุกฺขํ มํ กริสฺสเรฯ

๑๒๕. สนฺติ อเญฺญปิ รุกฺขา เส, มูลิโน ขนฺธิโน ทุมา;
อิมินา สกุณชาเตน, พีชมาหริตา หตาฯ

๑๒๖. ‘‘อชฺฌารูหาภิวฑฺฒนฺติ, พฺรหนฺตมฺปิ วนปฺปตึ;
ตสฺมา ราช ปเวธามิ, สมฺปสฺสํนาคตํ ภย’’นฺติฯ

ตตฺถ **โอหทิสฺสตี**ติ วจฺจํ ปาเตสฺสติฯ **เต รุกฺขา**ติ เตหิ พีเชหิ ชาตา นิโคฺรธาทโย รุกฺขาฯ **สํวิรูหนฺตี**ติ สํวิรุหิสฺสนฺติ วฑฺฒิสฺสนฺติฯ **มม ปเสฺส**ติ มม สาขนฺตราทีสุฯ **นิวาตชา**ติ มม สาขาหิ วาตสฺส นิวาริตตฺตา นิวาเต ชาตาฯ **เต มํ ปริโยนนฺธิสฺสนฺตี**ติ เอเต เอวํ วฑฺฒิตา มํ ปริโยนนฺธิสฺสนฺตีติ อยเมตฺถาธิปฺปาโยฯ **กริสฺสเร**ติ อเถวํ ปริโยนนฺธิตฺวา มํ อรุกฺขเมว กริสฺสนฺติ สพฺพโส ภญฺชิสฺสนฺติฯ **รุกฺขา เส**ติ รุกฺขาฯ **มูลิโน ขนฺธิโน**ติ มูลสมฺปนฺนา เจว ขนฺธสมฺปนฺนา จฯ **ทุมา**ติ รุกฺขเววจนเมวฯ **พีชมาหริตา**ติ พีชํ อาหริตฺวาฯ **หตา**ติ อเญฺญปิ อิมสฺมึ วเน รุกฺขา วินาสิตา สนฺติฯ **อชฺฌารูหาภิวฑฺฒนฺตี**ติ นิโคฺรธาทโย รุกฺขา อชฺฌารูหา หุตฺวา มหนฺตมฺปิ อญฺญํ วนปฺปตึ อติกฺกมฺม วฑฺฒนฺตีติ ทเสฺสติฯ เอตฺถ ปน วเน ปติ, วนสฺส ปติ, วนปฺปตีติ ตโยปิ ปาฐาเยวฯ **ราชา**ติ สุปณฺณํ อาลปติฯ

รุกฺขเทวตาย วจนํ สุตฺวา สุปโณฺณ โอสานคาถมาห –

๑๒๗. ‘‘สเงฺกยฺย สงฺกิตพฺพานิ, รเกฺขยฺยานาคตํ ภยํ;
อนาคตภยา ธีโร, อุโภ โลเก อเวกฺขตี’’ติฯ

ตตฺถ **อนาคตํ ภย**นฺติ ปาณาติปาตาทีหิ วิรมโนฺต ทิฏฺฐธมฺมิกมฺปิ สมฺปรายิกมฺปิ อนาคตํ ภยํ รกฺขติ นาม, ปาปมิเตฺต เวริปุคฺคเล จ อนุปสงฺกมโนฺต อนาคตภยํ รกฺขติ นามฯ เอวํ อนาคตํ ภยํ รเกฺขยฺยฯ **อนาคตภยา**ติ อนาคตภยการณา ตํ ภยํ ปสฺสโนฺต ธีโร อิธโลกญฺจ ปรโลกญฺจ อเวกฺขติ โอโลเกติ นามฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา สุปโณฺณ อตฺตโน อานุภาเวน ตํ ปกฺขึ ตมฺหา รุกฺขา ปลาเปสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘อาสงฺกิตพฺพยุตฺตกํ อาสงฺกิตุํ วฏฺฏตี’’ติ วตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน ปญฺจสตา ภิกฺขู อรหตฺตผเล ปติฏฺฐหิํสุฯ

ตทา สุปณฺณราชา สาริปุโตฺต อโหสิ, รุกฺขเทวตา ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

โกฏสิมฺพลิชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๔๑๓] ๘. ธูมการิชาตกวณฺณนา

ราชา อปุจฺฉิ วิธุรนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต โกสลรโญฺญ อาคนฺตุกสงฺคหํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร เอกสฺมึ สมเย ปเวณิอาคตานํ โปราณกโยธานํ สงฺคหํ อกตฺวา อภินวาคตานํ อาคนฺตุกานเญฺญว สกฺการสมฺมานํ อกาสิฯ อถสฺส ปจฺจเนฺต กุปิเต ยุชฺฌนตฺถาย คตสฺส ‘‘อาคนฺตุกา ลทฺธสกฺการา ยุชฺฌิสฺสนฺตี’’ติ โปราณกโยธา น ยุชฺฌิํสุ, ‘‘โปราณกโยธา ยุชฺฌิสฺสนฺตี’’ติ อาคนฺตุกาปิ น ยุชฺฌิํสุฯ โจรา ราชานํ ชินิํสุฯ ราชา ปราชิโต อาคนฺตุกสงฺคหโทเสน อตฺตโน ปราชิตภาวํ ญตฺวา สาวตฺถึ ปจฺจาคนฺตฺวา ‘‘กึ นุ โข อหเมว เอวํ กโรโนฺต ปราชิโต, อุทาหุ อเญฺญปิ ราชาโน ปราชิตปุพฺพาติ ทสพลํ ปุจฺฉิสฺสามี’’ติ ภุตฺตปาตราโส เชตวนํ คนฺตฺวา สกฺการํ กตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ตมตฺถํ ปุจฺฉิฯ สตฺถา ‘‘น โข, มหาราช, ตฺวเม

เวโก, โปราณกราชาโนปิ อาคนฺตุกสงฺคหํ กตฺวา ปราชิตา’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต กุรุรฏฺเฐ อินฺทปตฺถนคเร ยุธิฏฺฐิลโคตฺโต ธนญฺจโย นาม โกรพฺยราชา รชฺชํ กาเรสิฯ ตทา โพธิสตฺโต ตสฺส ปุโรหิตกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา อินฺทปตฺถํ ปจฺจาคนฺตฺวา ปิตุ อจฺจเยน ปุโรหิตฏฺฐานํ ลภิตฺวา รโญฺญ อตฺถธมฺมานุสาสโก อโหสิ, วิธุรปณฺฑิโตติสฺส นามํ กรึสุฯ ตทา ธนญฺจยราชา โปราณกโยเธ อคเณตฺวา อาคนฺตุกานเญฺญว สงฺคหํ อกาสิฯ ตสฺส ปจฺจนฺเต กุปิเต ยุชฺฌนตฺถาย คตสฺส ‘‘อาคนฺตุกา ชานิสฺสนฺตี’’ติ เนว โปราณกา ยุชฺฌึสุ, ‘‘โปราณกา ยุชฺฌิสฺสนฺตี’’ติ น อาคนฺตุกา ยุชฺฌึสุฯ ราชา ปราชิโต อินฺทปตฺถเมว ปจฺจาคนฺตฺวา ‘‘อาคนฺตุกสงฺคหสฺส กตภาเวน ปราชิโตมฺหี’’ติ จินฺเตสิฯ โส เอกทิวสํ ‘‘กึ นุ โข อหเมว อาคนฺตุกสงฺคหํ กตฺวา ปราชิโต, อุทาหุ อเญฺญปิ ราชาโน ปราชิตปุพฺพา อตฺถีติ วิธุรปณฺฑิตํ ปุจฺฉิสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา ตํ ราชุปฏฺฐานํ อาคนฺตฺวา นิสินฺนํ ตมตฺถํ ปุจฺฉิฯ อถสฺส ตํ ปุจฺฉนาการํ อาวิกโรนฺโต สตฺถา อุปฑฺฒํ คาถมาห –

๑๒๘. ‘‘ราชา อปุจฺฉิ วิธุรํ, ธมฺมกาโม ยุธิฏฺฐิโล’’ติฯ

ตตฺถ **ธมฺมกาโม**ติ สุจริตธมฺมปฺปิโยฯ

‘‘อปิ พฺราหฺมณ ชานาสิ, โก เอโก พหุ โสจตี’’ติ –
เสสอุปฑฺฒคาถาย ปน อยมตฺโถ – อปิ นาม, พฺราหฺมณ, ตฺวํ ชานาสิ ‘‘โก อิมสฺมึ โลเก

เอโก พหุ โสจติ, นานาการเณน โสจตี’’ติฯ

ตํ สุตฺวา โพธิสตฺโต ‘‘มหาราช, กึ โสโก นาม ตุมฺหากํ โสโก, ปุเพฺพ ธูมการี นาเมโก อชปาลพฺราหฺมโณ มหนฺตํ อชยูถํ คเหตฺวา อรเญฺญ วชํ กตฺวา ตตฺถ อชา ฐเปตฺวา อคฺคิญฺจ ธูมญฺจ กตฺวา อชยูถํ ปฏิชคฺคนฺโต ขีราทีนิ ปริภุญฺชนฺโต วสิฯ โส ตตฺถ อาคเต สุวณฺณวเณฺณ สรเภ ทิสฺวา เตสุ สิเนหํ กตฺวา อชา อคเณตฺวา อชานํ สกฺการํ สรภานํ กตฺวา สรทกาเล สรเภสุ ปลายิตฺวา หิมวนฺตํ คเตสุ อชาสุปิ นฏฺฐาสุ สรเภ อปสฺสนฺโต โสเกน ปณฺฑุโรคี หุตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปตฺโต, อยํ อาคนฺตุกสงฺคหํ กตฺวา ตุเมฺหหิ สตคุเณน สหสฺสคุเณน โสจิตฺวา กิลมิตฺวา วินาสํ ปตฺโต’’ติ อิทํ อุทาหรณํ อาเนตฺวา ทเสฺสนฺโต อิมา คาถา อาห –

๑๒๙. ‘‘พฺราหฺมโณ อชยูเถน, ปหูเตโช วเน วสํ;
ธูมํ อกาสิ วาเสโฏฺฐ, รตฺตินฺทิวมตนฺทิโตฯ

๑๓๐. ‘‘ตสฺส ตํธูมคเนฺธน, สรภา มกสฏฺฏิตา;
วสฺสาวาสํ อุปคจฺฉุํ, ธูมการิสฺส สนฺติเกฯ

๑๓๑. ‘‘สรเภสุ มนํ กตฺวา, อชา โส นาวพุชฺฌถ;
อาคจฺฉนฺตี วชนฺตี วา, ตสฺส ตา วินสฺสุํ อชาฯ

๑๓๒. ‘‘สรภา สรเท กาเล, ปหีนมกเส วเน;
ปาวิสุํ คิริทุคฺคานิ, นทีนํ ปภวานิ จฯ

๑๓๓. ‘‘สรเภ จ คเต ทิสฺวา, อชา จ วิภวํ คตา;
กิโส จ วิวโณฺณ จาสิ, ปณฺฑุโรคี จ พฺราหฺมโณฯ

๑๓๔.‘เอวํ โย สํ นิรํกตฺวา, อาคนฺตุํ กุรุเต ปิยํ;
โส เอโก พหุ โสจติ, ธูมการีว พฺราหฺมโณ’’ติฯ

ตตฺถ **ปหูเตโช**ติ ปหูตอินฺธโนฯ **ธูมํ อกาสี**ติ มกฺขิกปริปนฺถหรณตฺถาย อคฺคิญฺจ ธูมญฺจ อกาสิฯ **วาเสฏฺโฐ**ติ ตสฺส โคตฺตํฯ **อตนฺทิโต**ติ อนลโส หุตฺวาฯ **ตํธูมคเนฺธนา**ติ เตน ธูมคเนฺธนฯ **สรภา**ติ สรภมิคาฯ **มกสฑฺฑิตา**ติ มกเสหิ อุปทฺทุตา ปีฬิตาฯ เสสมกฺขิกาปิ มกสคฺคหเณเนว คหิตาฯ **วสฺสาวาส**นฺติ วสฺสารตฺตวาสํ วสึสุฯ **มนํ กตฺวา**ติ สิเนหํ อุปฺปาเทตฺวาฯ **นาวพุชฺฌถา**ติ อรญฺญโต จริตฺวา วชํ อาคจฺฉนฺตี เจว วชโต อรญฺญํ คจฺฉนฺตี จ ‘‘เอตฺตกา อาคตา, เอตฺตกา อนาคตา’’ติ น ชานาติฯ **ตสฺส ตา วินสฺ**นฺติ ตสฺส ตา เอวํ อปจฺจเวกฺขนฺตสฺส สีหปริปนฺถาทิโต อรกฺขิยมานา อชา สีหปริปนฺถาทีหิ วินสฺสึสุ, สพฺพาว วินฏฺฐาฯ

นทีนํ ปภวานิ จาติ ปพฺพเตยฺยานํ นทีนํ ปภวฏฺฐานานิ จ ปวิฏฺฐาฯ **วิภว**นฺติ อภาวํฯ อชา จ วินาสํ ปตฺตา ทิสฺวา ชานิตฺวาฯ **กิโส จ วิวโณฺณ**ติ ขีราทิทายิกา อชา ปหาย สรเภ สงฺคณฺหิตฺวา เตปิ อปสฺสโนฺต อุภโต ปริหีโน โสกาภิภูโต กิโส เจว ทุพฺพโณฺณ จ อโหสิฯ **เอวํ โย สํ นิรํกตฺวา**ติ เอวํ มหาราช, โย สกํ โปราณํ อชฺฌตฺติกํ ชนํ นีหริตฺวา ปหาย กิสฺมิญฺจิ อคเณตฺวา อาคนฺตุกํ ปิยํ กโรติ, **โส** ตุมฺหาทิโส **เอโก พหุ โสจติ,** อยํ เต มยา ทสฺสิโต ธูมการี พฺราหฺมโณ วิย พหุ โสจตีติฯ

เอวํ มหาสโตฺต ราชานํ สญฺญาเปโนฺต กเถสิฯ โสปิ สญฺญตฺตํ คนฺตฺวา ตสฺส ปสีทิตฺวา พหุํ ธนํ อทาสิฯ ตโต ปฏฺฐาย จ อชฺฌตฺติกสงฺคหเมว กโรโนฺต ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา สคฺคปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา โกรพฺยราชา อานโนฺท อโหสิ, ธูมการี ปเสนทิโกสโล, วิธุรปณฺฑิโต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ธูมการิชาตกวณฺณนา อฏฺฐมาฯ

[๔๑๔] ๙. ชาครชาตกวณฺณนา

โกธ ชาครตํ สุโตฺตติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ อุปาสกํ อารพฺภ กเถสิฯ โส หิ โสตาปโนฺน อริยสาวโก สาวตฺถิโต สกฏสเตฺถน สทฺธึ กนฺตารมคฺคํ ปฏิปชฺชิฯ สตฺถวาโห ตตฺถ เอกสฺมึ อุทกผาสุกฏฺฐาเน ปญฺจ สกฏสตานิ โมเจตฺวา ขาทนียโภชนียํ สํวิทหิตฺวา วาสํ อุปคจฺฉิฯ เต มนุสฺสา ตตฺถ ตตฺถ นิปชฺชิตฺวา สุปึสุ, อุปาสโก ปน สตฺถวาหสฺส สนฺติเก เอกสฺมึ รุกฺขมูเล จงฺกมํ อธิฏฺฐาสิฯ อถ นํ สตฺถํ วิลุมฺปิตุกามา ปญฺจสตา โจรา นานาวุธานิ คเหตฺวา สตฺถํ ปริวาเรตฺวา อฏฺฐํสุฯ เต ตํ อุปาสกํ จงฺกมนฺตํ ทิสฺวา ‘‘อิมสฺส นิทฺทายนกาเล วิลุมฺปิสฺสามา’’ติ ตตฺถ ตตฺถ อฏฺฐํสุ, โสปิ ติยามรตฺตึ จงฺกมิเยวฯ โจรา ปจฺจูสสมเย คหิตคหิตา ปาสาณมุคฺคราทโย ฉเฑฺฑตฺวา ‘‘โภ สตฺถวาห, อิมํ อปฺปมาเทน ชคฺคนฺตํ ปุริสํ นิสฺสาย ชีวิตํ ลภิตฺวา ตว สนฺตกสฺส สามิโก ชาโต, เอตสฺส สกฺการํ กเรยฺยาสี’’ติ วตฺวา ปกฺกมึสุฯ มนุสฺสา กาลเสฺสว วุฏฺฐาย เตหิ ฉฑฺฑิตปาสาณมุคฺคราทโย ทิสฺวา ‘‘อิมํ นิสฺสาย อเมฺหหิ ชีวิตํ ลทฺธ’’นฺติ อุปาสกสฺส สกฺการํ อกํสุฯ อุปาสโกปิ อิจฺฉิตฏฺฐานํ คนฺตฺวา กตกิโจฺจ ปุน สาวตฺถึ อาคนฺตฺวา เชตวนํ คนฺตฺวา ตถาคตํ ปูเชตฺวา วนฺทิตฺวา นิสิโนฺน ‘‘กึ, อุปาสก, น ปญฺญายสี’’ติ วุเตฺต ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ สตฺถา ‘‘น โข, อุปาสก, ตฺวํเยว อนิทฺทายิตฺวา ชคฺคโนฺต วิเสสํ ลภิ, โปราณกปณฺฑิตาปิ ชคฺคนฺตา วิเสสํ คุณํ ลภึสู’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา ปจฺจาคนฺตฺวา อคารมชฺเฌ วสนฺโต อปรภาเค นิกฺขมิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา น จิรเสฺสว ฌานาภิญฺญํ นิพฺพตฺเตตฺวา หิมวนฺตปเทเส ฐานจงฺกมิริยาปโถ หุตฺวา วสนฺโต นิทฺทํ อนุปคนฺตฺวา สพฺพรตฺตึ จงฺกมติฯ อถสฺส จงฺกมนโกฏิยํ นิพฺพตฺตรุกฺขเทวตา ตุสฺสิตฺวา รุกฺขวิฏเป ฐตฺวา ปญฺหํ ปุจฺฉนฺตี ปฐมํ คาถมาห –

๑๓๕.‘‘โกธ ชาครตํ สุตฺโต, โกธ สุตฺเตสุ ชาคโร;
โก มเมตํ วิชานาติ, โก ตํ ปฏิภณาติ เม’’ติฯ

ตตฺถ **โกธา**ติ โก อิธฯ **โก มเมต**นฺติ โก มม เอตํ ปญฺหํ วิชานาติฯ **โก ตํ ปฏิภณาติ เม**ติ เอตํ มยา ปุฏฺฐํ ปญฺหํ มยฺหํ โก ปฏิภณาติ, โก พฺยากริตุํ สกฺขิสฺสตีติ ปุจฺฉติฯ

โพธิสตฺโต ตสฺสา วจนํ สุตฺวา –

๑๓๖.‘‘อหํ ชาครตํ สุตฺโต, อหํ สุตฺเตสุ ชาคโร;
อหเมตํ วิชานามิ, อหํ ปฏิภณามิ เต’’ติฯ –

อิมํ คาถํ วตฺวา ปุน ตาย –

๑๓๗.‘‘กถํ ชาครตํ สุตฺโต, กถํ สุตฺเตสุ ชาคโร;
กถํ เอตํ วิชานาสิ, กถํ ปฏิภณาสิ เม’’ติฯ –

อิมํ คาถํ ปุฏฺโฐ ตมตฺถํ พฺยากโรนฺโต –

๑๓๘.‘‘เย ธมฺมํ นปฺปชานนฺติ, สํยโมติ ทโมติ จ;
เตสุ สุปฺปมาเนสุ, อหํ ชคฺคามิ เทวเตฯ

๑๓๙.‘‘เยสํ ราโค จ โทโส จ, อวิชฺชา จ วิราชิตา;
เตสุ ชาครมาเนสุ, อหํ สุตฺโตสฺมิ เทวเตฯ

๑๔๐.‘‘เอวํ ชาครตํ สุตฺโต, เอวํ สุตฺเตสุ ชาคโร;
เอวเมตํ วิชานามิ, เอวํ ปฏิภณามิ เต’’ติฯ – อิมา คาถา อาห;

ตตฺถ **กถํ ชาครตํ สุตฺโต**ติ กถํ ตฺวํ ชาครตํ สตฺตานํ อนฺตเร สุตฺโต นาม โหสิฯ เอส นโย สพฺพตฺถฯ **เย ธมฺม**นฺติ เย สตฺตา นววิธํ โลกุตฺตรธมฺมํ น ปชานนฺติฯ **สํยโมติ ทโมติ จา**ติ ‘‘อยํ สํยโม, อยํ ทโม’’ติ เอวญฺจ เย มคฺเคน อาคตํ สีลเญฺจว อินฺทฺริยสํวรญฺจ น ชานนฺติฯ อินฺทฺริยสํวโร หิ มนจฺฉฏฺฐานํ อินฺทฺริยานํ ทมนโต ‘‘ทโม’’ติ วุจฺจติฯ **เตสุ สุปฺปมาเนสู**ติ เตสุ กิเลสนิทฺทาวเสน สุปนฺเตสุ สเตฺตสุ อหํ อปฺปมาทวเสน ชคฺคามิฯ

‘‘เยสํ ราโค จา’’ติ คาถาย เยสํ มหาขีณาสวานํ ปทสเตน นิทฺทิฏฺฐทิยฑฺฒสหสฺสตณฺหาโลภสงฺขาโต ราโค จ นวอาฆาตวตฺถุสมุฏฺฐาโน โทโส จ ทุกฺขาทีสุ อฏฺฐสุ วตฺถูสุ อญฺญาณภูตา อวิชฺชา จาติ อิเม กิเลสา วิราชิตา ปหีนา, เตสุ อริเยสุ สพฺพากาเรน ชาครมาเนสุ เต อุปาทาย อหํ สุตฺโต นาม เทวเตติ อโตฺถฯ **เอวํ ชาครต**นฺติ เอวํ เทวเต อหํ อิมินา การเณน ชาครตํ สุตฺโต นามาติฯ เอส นโย สพฺพปเทสุฯ

เอวํ มหาสเตฺตน ปเญฺห กถิเต ตุฏฺฐา เทวตา ตสฺส ถุตึ กโรนฺตี โอสานคาถมาห –

๑๔๑. ‘‘สาธุ ชาครตํ สุโตฺต, สาธุ สุเตฺตสุ ชาคโร;
สาธุ เมตํ วิชานาสิ, สาธุ ปฏิภณาสิ เม’’ติฯ

ตตฺถ **สาธู**ติ ภทฺทกํ กตฺวา ตฺวํ อิมํ ปญฺหํ กเถสิ, มยมฺปิ นํ เอวเมว กเถมาติฯ เอวํ สา โพธิสตฺตสฺส ถุตึ กตฺวา อตฺตโน วิมานเมว ปาวิสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา เทวธีตา อุปฺปลวณฺณา อโหสิ, ตาปโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ชาครชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๔๑๕] ๑๐. กุมฺมาสปิณฺฑิชาตกวณฺณนา

น กิรตฺถีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต มลฺลิกํ เทวิํ อารพฺภ กเถสิฯ สา หิ สาวตฺถิยํ เอกสฺส มาลาการเชฏฺฐกสฺส ธีตา อุตฺตมรูปธรา มหาปุญฺญา โสฬสวสฺสิกกาเล เอกทิวสํ กุมาริกาหิ สทฺธิํ ปุปฺผารามํ คจฺฉนฺตี ตโย กุมฺมาสปิเณฺฑ คเหตฺวา ปุปฺผปจฺฉิยํ ฐเปตฺวา คจฺฉติฯ สา นครโต นิกฺขมนกาเล ภควนฺตํ สรีรปฺปภํ วิสฺสเชฺชตฺวา ภิกฺขุสงฺฆปริวุตํ นครํ ปวิสนฺตํ ทิสฺวา ตโย กุมฺมาสปิเณฺฑ อุปนาเมสิฯ สตฺถา จตุมหาราชทตฺติยํ ปตฺตํ อุปเนตฺวา ปฏิคฺคเหสิฯ สาปิ ตถาคตสฺส ปาเท สิรสา วนฺทิตฺวา พุทฺธารมฺมณํ ปีติํ คเหตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ สตฺถา ตํ โอโลเกตฺวา สิตํ ปาตฺวากาสิฯ อายสฺมา อานโนฺท ‘‘โก นุ โข, ภเนฺต, เหตุ โก ปจฺจโย ตถาคตสฺส สิตกรเณ’’ติ ภควนฺตํ ปุจฺฉิฯ อถสฺส สตฺถา ‘‘อานนฺท, อยํ กุมาริกา อิเมสํ กุมฺมาสปิณฺฑานํ ผเลน อเชฺชว โกสลรโญฺญ อคฺคมเหสี ภวิสฺสตี’’ติ สิตการณํ กเถสิฯ

กุมาริกาปิ ปุปฺผารามํ คตา ฯ ตํ ทิวสเมว โกสลราชา อชาตสตฺตุนา สทฺธิํ ยุชฺฌโนฺต ยุทฺธปราชิโต ปลายิตฺวา อสฺสํ อภิรุยฺห อาคจฺฉโนฺต ตสฺสา คีตสทฺทํ สุตฺวา ปฏิพทฺธจิโตฺต อสฺสํ ตํ อารามาภิมุขํ เปเสสิฯ ปุญฺญสมฺปนฺนา กุมาริกา ราชานํ ทิสฺวา อปลายิตฺวาว อาคนฺตฺวา อสฺสสฺส นาสรชฺชุยา คณฺหิ, ราชา อสฺสปิฏฺฐิยํ นิสิโนฺนว ‘‘สสามิกาสิ, อสามิกาสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา อสามิกภาวํ ญตฺวา อสฺสา โอรุยฺห วาตาตปกิลโนฺต ตสฺสา อเงฺก นิปโนฺน มุหุตฺตํ วิสฺสมิตฺวา ตํ อสฺสปิฏฺฐิยํ นิสีทาเปตฺวา พลกายปริวุโต นครํ ปวิสิตฺวา อตฺตโน กุลฆรํ เปเสตฺวา สายนฺหสมเย ยานํ ปหิณิตฺวา มหเนฺตน สกฺการสมฺมาเนน กุลฆรโต อาหราเปตฺวา รตนราสิมฺหิ ฐเปตฺวา อภิเสกํ ทตฺวา อคฺคมเหสิํ อกาสิฯ ตโต ปฏฺฐาย จ สา รโญฺญ ปิยา อโหสิ มนาปา, ปุพฺพุฏฺฐายิกาทีหิ ปญฺจหิ กลฺยาณธเมฺมหิ สมนฺนาคตา ปติเทวตา, พุทฺธานมฺปิ วลฺลภา อโหสิฯ ตสฺสา สตฺถุ ตโย กุมฺมาสปิเณฺฑ ทตฺวา ตํ สมฺปตฺติํ อธิคตภาโว สกลนครํ ปตฺถริตฺวา คโตฯ

อเถกทิวสํ ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, มลฺลิกา เทวี พุทฺธานํ ตโย กุมฺมาสปิเณฺฑ ทตฺวา เตสํ ผเลน ตํ ทิวสเญฺญว อภิเสกํ ปตฺตา, อโห พุทฺธานํ มหาคุณตา’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘อนจฺฉริยํ, ภิกฺขเว, มลฺลิกาย เอกสฺส สพฺพญฺญุพุทฺธสฺส ตโย กุมฺมาสปิเณฺฑ ทตฺวา โกสลรโญฺญ อคฺคมเหสิภาวาธิคโมฯ กสฺมา? พุทฺธานํ คุณมหนฺตตายฯ โปราณกปณฺฑิตา ปน ปเจฺจกพุทฺธานํ อโลณกํ อเสฺนหํ อผาณิตํ กุมฺมาสํ ทตฺวา ตสฺส ผเลน ทุติเย อตฺตภาเว ติโยชนสติเก กาสิรเฏฺฐ รชฺชสิริํ ปาปุณิํสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต เอกสฺมึ ทลิทฺทกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต เอกํ เสฏฺฐึ นิสฺสาย ภติยา กมฺมํ กโรนฺโต ชีวิกํ กปฺเปสิฯ โส เอกทิวสํ ''ปาตราสตฺถาย เม ภวิสฺสตี''ติ อนฺตราปณโต จตฺตาโร กุมฺมาสปิณฺเฑ คเหตฺวา กมฺมนฺตํ คจฺฉนฺโต จตฺตาโร ปจฺเจกพุทฺเธ ภิกฺขาจารตฺถาย พาราณสินคราภิมุเข อาคจฺฉนฺเต ทิสฺวา ''อิเม ภิกฺขํ สนฺธาย พาราณสึ คจฺฉนฺติ , มยฺหมฺปิเม จตฺตาโร กุมฺมาสปิณฺฑา อตฺถิ, ยํนูนาหํ อิเม อิเมสํ ทเทยฺย''นฺติ จินฺเตตฺวา เต อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา ''ภนฺเต, อิเม เม หตฺเถ จตฺตาโร กุมฺมาสปิณฺฑา, อหํ อิเม ตุมฺหากํ ททามิ, สาธุ เม, ภนฺเต, ปฏิคฺคณฺหถ, เอวมิทํ ปุญฺญํ มยฺหํ ภวิสฺสติ ทีฆรตฺตํ หิตาย สุขายา''ติ วตฺวา เตสํ อธิวาสนํ วิทิตฺวา วาลิกํ อุสฺสาเปตฺวา จตฺตาริ อาสนานิ ปญฺญเปตฺวา เตสํ อุปริ สาขาภงฺคํ อตฺถริตฺวา ปจฺเจกพุทฺเธ ปฏิปาฏิยา นิสีทาเปตฺวา ปณฺณปุเฏน อุทกํ อาหริตฺวา ทกฺขิโณทกํ ปาเตตฺวา จตูสุ ปตฺเตสุ จตฺตาโร กุมฺมาสปิณฺเฑ ปติฏฺฐาเปตฺวา วนฺทิตฺวา ''ภนฺเต, เอเตสํ นิสฺสนฺเทน ทลิทฺทเคเห นิพฺพตฺติ นาม มา โหตุ, สพฺพญฺญุตญฺญาณปฺปฏิเวธสฺส ปจฺจโย โหตู''ติ อาหฯ ปจฺเจกพุทฺธา ปริภุญฺชึสุ, ปริโภคาวสาเน อนุโมทนํ กตฺวา อุปฺปติตฺวา นนฺทมูลกปพฺภารเมว อคมํสุฯ

โพธิสตฺโต อญฺชลึ ปคฺคยฺห ปจฺเจกพุทฺธคตํ ปีตึ คเหตฺวา เตสุ จกฺขุปถํ อตีเตสุ อตฺตโน กมฺมนฺตํ คนฺตฺวา ยาวตายุกํ ทานํ อนุสฺสริตฺวา กาลํ กตฺวา ตสฺส ผเลน พาราณสิรญฺโญ อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติ, พฺรหฺมทตฺตกุมาโรติสฺส นามํ อกํสุฯ โส อตฺตโน ปทสา คมนกาลโต ปฏฺฐาย ''อหํ อิมสฺมึเยว นคเร ภตโก หุตฺวา กมฺมนฺตํ คจฺฉนฺโต ปจฺเจกพุทฺธานํ จตฺตาโร กุมฺมาสปิณฺเฑ ทตฺวา ตสฺส ทานสฺส ผเลน อิธ นิพฺพตฺโต''ติ ปสนฺนาทาเส มุขนิมิตฺตํ วิย สพฺพํ ปุริมชาติกิริยํ ชาติสฺสรญาเณน ปากฏํ กตฺวา ปสฺสิฯ โส วยปฺปตฺโต ตกฺกสิลายํ คนฺตฺวา สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา ปจฺจาคนฺตฺวา สิกฺขิตสิปฺปํ ปิตุ ทเสฺสตฺวา ตุฏฺเฐน ปิตรา โอปรชฺเช ปติฏฺฐาปิโต, อปรภาเค ปิตุ อจฺจเยน รชฺเช ปติฏฺฐาสิฯ อถสฺส อุตฺตมรูปธรํ โกสลรญฺโญ ธีตรํ อาเนตฺวา อคฺคมเหสึ อกํสุ, ฉตฺตมงฺคลทิวเส ปนสฺส สกลนครํ เทวนครํ วิย อลงฺกรึสุฯ

โส นครํ ปทกฺขิณํ กตฺวา อลงฺกตปาสาทํ อภิรุหิตฺวา มหาตลมชฺเฌ สมุสฺสิตเสตจฺฉตฺตํ ปลฺลงฺกํ อภิรุยฺห นิสิโนฺน ปริวาเรตฺวา ฐิเต เอกโต อมจฺเจ, เอกโต พฺราหฺมณคหปติอาทโย นานาวิภเว สิริวิลาสสมุชฺชเล, เอกโต นานาวิธปณฺณาการหตฺเถ นาครมนุเสฺส, เอกโต อลงฺกตเทวจฺฉรสงฺฆํ วิย โสฬสสหสฺสสงฺขํ นาฏกิตฺถิคณนฺติ อิมํ อติมโนรมํ สิริวิภวํ โอโลเกนฺโต อตฺตโน ปุพฺพกมฺมํ อนุสฺสริตฺวา ''อิทํ สุวณฺณปิณฺฑิกํ กญฺจนมาลํ เสตจฺฉตฺตํ, อิมานิ จ อเนกสหสฺสานิ หตฺถิวาหนอสฺสวาหนรถวาหนานิ, มณิมุตฺตาทิปูริตา สารคพฺภา, นานาวิธธญฺญปูริตา มหาปถวี, เทวจฺฉรปฏิภาคา นาริโย จาติ สโพฺพเปส มยฺหํ สิริวิภโว น อญฺญสฺส สนฺตโก, จตุนฺนํ ปจฺเจกพุทฺธานํ ทินฺนสฺส จตุกุมฺมาสปิณฺฑทานเสฺสว สนฺตโก, เต นิสฺสาย มยา เอส ลโทฺธ''ติ ปจฺเจกพุทฺธานํ คุณํ อนุสฺสริตฺวา อตฺตโน กมฺมํ ปากฏํ อกาสิฯ ตสฺส ตํ อนุสฺสรนฺตสฺส สกลสรีรํ ปีติยา ปูริฯ โส ปีติยา เตมิตหทโย มหาชนสฺส มชฺเฌ อุทานคีตํ คายนฺโต เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๔๒. ''น กิรตฺถิ อโนมทสฺสิสุ, ปาริจริยา พุเทฺธสุ อปฺปิกา;
สุกฺขาย อโลณิกาย จ, ปสฺส ผลํ กุมฺมาสปิณฺฑิยาฯ

๑๔๓. ''หตฺถิควาสฺสา จิเม พหู, ธนธญฺญํ ปถวี จ เกวลา;
นาริโย จิมา อจฺฉรูปมา, ปสฺส ผลํ กุมฺมาสปิณฺฑิยา''ติฯ

ตตฺถ **อโนมทสฺสิสู**ติ อโนมสฺส อลามกสฺส ปเจฺจกโพธิญาณสฺส ทิฏฺฐตฺตา ปเจฺจกพุทฺธา อโนมทสฺสิโน นามฯ **ปาริจริยา**ติ อภิวาทนปจฺจุฏฺฐานญฺชลิกมฺมาทิเภทา สามีจิกิริยาปิ, สมฺปเตฺต ทิสฺวา อตฺตโน สนฺตกํ อปฺปํ วา พหุํ วา ลูขํ วา ปณีตํ วา เทยฺยธมฺมํ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา คุณํ สลฺลเกฺขตฺวา ติโสฺส เจตนา วิโสเธตฺวา ผลํ สทฺทหิตฺวา ปริจฺจชนกิริยาปิ ฯ **พุเทฺธสู**ติ ปเจฺจกพุเทฺธสุฯ **อปฺปิกา**ติ มนฺทา ปริตฺตา นาม นตฺถิ กิรฯ **สุกฺขายา**ติ นิเสฺนหายฯ **อโลณิกายา**ติ ผาณิตวิรหิตายฯ นิปฺผาณิตตฺตา หิ สา ‘‘อโลณิกา’’ติ วุตฺตาฯ **กุมฺมาสปิณฺฑิยา**ติ จตฺตาโร กุมฺมาสปิเณฺฑ เอกโต กตฺวา คหิตํ กุมฺมาสํ สนฺธาย เอวมาหฯ คุณวนฺตานํ สมณพฺราหฺมณานํ คุณํ สลฺลเกฺขตฺวา จิตฺตํ ปสาเทตฺวา ผลุปฺปตฺตึ ปาฏิกงฺขมานานํ ติโสฺส เจตนา วิโสเธตฺวา ทินฺนปทกฺขิณา อปฺปิกา นาม นตฺถิ, นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน มหาสมฺปตฺติเมว เทตีติ วุตฺตํ โหติฯ โหติ เจตฺถ –

> ‘‘นตฺถิ จิเตฺต ปสนฺนมฺหิ, อปฺปิกา นาม ทกฺขิณา;
> ตถาคเต วา สมฺพุเทฺธ, อถ วา ตสฺส สาวเกฯ
>
> ‘‘ติฏฺฐเนฺต นิพฺพุเต จาปิ, สเม จิเตฺต สมํ ผลํ;
> เจโตปณิธิเหตุ หิ, สตฺตา คจฺฉนฺติ สุคฺคติ’’นฺติฯ (วิ. ว. ๘๐๔, ๘๐๖);

อิมสฺส ปนตฺถสฺส ทีปนตฺถาย –

> ‘‘ขีโรทนํ อหมทาสึ, ภิกฺขุโน ปิณฺฑาย จรนฺตสฺส; (วิ. ว. ๔๑๓);
> ตสฺสา เม ปสฺส วิมานํ, อจฺฉรา กามวณฺณินีหมสฺมิฯ (วิ. ว. ๓๓๔);
>
> ‘‘อจฺฉราสหสฺสสฺสาหํ , ปวรา ปสฺส ปุญฺญานํ วิปากํ;
> เตน เมตาทิโส วโณฺณ, เตน เม อิธ มิชฺฌติฯ
>
> ‘‘อุปฺปชฺชนฺติ จ เม โภคา, เย เกจิ มนโส ปิยา;
> เตนมฺหิ เอวํ ชลิตานุภาวา, วโณฺณ จ เม สพฺพทิสา ปภาสตี’’ติฯ (วิ. ว. ๓๓๔-๓๓๖) –

เอวมาทีนิ วิมานวตฺถูนิ อาหริตพฺพานิฯ

ธนธญฺญนฺติ มุตฺตาทิธนญฺจ สตฺต ธญฺญานิ จฯ **ปถวี จ เกวลา**ติ สกลา เจสา มหาปถวีติ สกลปถวึ หตฺถคตํ มญฺญมาโน วทติฯ **ปสฺส ผลํ กุมฺมาสปิณฺฑิยา**ติ อตฺตโน ทานผลํ อตฺตนาว ทเสฺสโนฺต เอวมาหฯ ทานผลํ กิร โพธิสตฺตา จ สพฺพญฺญุพุทฺธาเยว จ ชานนฺติฯ เตเนว สตฺถา อิติวุตฺตเก สุตฺตนฺตํ กเถโนฺต –

> ‘‘เอวเญฺจ, ภิกฺขเว, สตฺตา ชาเนยฺยุํ ทานสํวิภาคสฺส วิปากํ, ยถาหํ ชานามิ, น อทตฺวา ภุเญฺชยฺยุํ, น จ เนสํ มเจฺฉรมลํ จิตฺตํ ปริยาทาย ติเฎฺฐยฺยฯ โยปิ เนสํ อสฺส จริโม อาโลโป จริมํ กพฬํ, ตโตปิ น อสํวิภชิตฺวา ภุเญฺชยฺยุํ, สเจ เนสํ ปฏิคฺคาหกา อสฺสุฯ ยสฺมา จ โข, ภิกฺขเว, สตฺตา น เอวํ ชานนฺติ ทานสํวิภาคสฺส วิปากํ, ยถาหํ ชานามิ, ตสฺมา อทตฺวา ภุญฺชนฺติ, มเจฺฉรมลญฺจ เนสํ จิตฺตํ ปริยาทาย ติฏฺฐตี’’ติ (อิติวุ. ๒๖)ฯ

โพธิสโตฺตปิ อตฺตโน ฉตฺตมงฺคลทิวเส สญฺชาตปีติปาโมชฺช อิมาหิ ทฺวีหิ คาถาหิ อุทานคีตํ คายิฯ ตโต ปฏฺฐาย ‘‘รโญฺญ ปิยคีต’’นฺติ โพธิสตฺตสฺส นาฏกิตฺถิโย จ เสสนาฏกคนฺธพฺพาทโยปิ จ อเนฺตปุรชโนปิ อโนฺตนครวาสิโนปิ พหินครวาสิโนปิ ปานาคาเรสุปิ อมจฺจมณฺฑเลสุปิ ‘‘อมฺหากํ รโญฺญ ปิยคีต’’นฺติ ตเทว คีตํ คายนฺติฯ เอวํ อทฺธาเน คเต อคฺคมเหสี ตสฺส คีตสฺส อตฺถํ ชานิตุกามา อโหสิ, มหาสตฺตํ ปน ปุจฺฉิตุํ น วิสหติฯ อถสฺสา เอกสฺมิํ คุเณ ปสีทิตฺวา เอกทิวสํ ราชา ‘‘ภเทฺท, วรํ เต ทสฺสามิ, วรํ คณฺหาหี’’ติ อาหฯ ‘‘สาธุ, เทว, คณฺหามี’’ติฯ ‘‘หตฺถิอสฺสาทีสุ เต กิํ ทมฺมี’’ติ? ‘‘เทว, ตุเมฺห นิสฺสาย มยฺหํ น กิญฺจิ นตฺถิ, น เม เอเตหิ อโตฺถ, สเจ ปน ทาตุกามาตฺถ, ตุมฺหากํ คีตสฺส อตฺถํ กเถตฺวา เทถา’’ติฯ ‘‘ภเทฺท, โก เต อิมินา วเรน อโตฺถ, อญฺญํ คณฺหาหี’’ติฯ ‘‘เทว, อเญฺญน เม อโตฺถ นตฺถิ, เอตเทว คณฺหามี’’ติฯ ‘‘สาธุ ภเทฺท, กเถสฺสามิ, ตุยฺหํ ปน เอกิกาย รโห น กเถสฺสามิ, ทฺวาทสโยชนิกาย พาราณสิยา เภริํ จราเปตฺวา ราชทฺวาเร รตนมณฺฑปํ กาเรตฺวา รตนปลฺลงฺกํ ปญฺญาเปตฺวา อมจฺจพฺราหฺมณาทีหิ จ นาคเรหิ เจว โสฬสหิ อิตฺถิสหเสฺสหิ จ ปริวุโต เตสํ มเชฺฌ รตนปลฺลเงฺก นิสีทิตฺวา กเถสฺสามี’’ติฯ สา ‘‘สาธุ, เทวา’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ

ราชา ตถา กาเรตฺวา อมรคณปริวุโต สโกฺก เทวราชา วิย มหาชนกายปริวุโต รตนปลฺลเงฺก นิสีทิฯ เทวีปิ สพฺพาลงฺการปฏิมณฺฑิตา กญฺจนภทฺทปีฐํ อตฺถริตฺวา เอกมเนฺต อกฺขิโกฏิยา โอโลเกตฺวา ตถารูเป ฐาเน นิสีทิตฺวา ‘‘เทว, ตุมฺหากํ ตุสฺสิตฺวา คายนมงฺคลคีตสฺส ตาว เม อตฺถํ คคนตเล ปุณฺณจนฺทํ อุฏฺฐาเปโนฺต วิย ปากฏํ กตฺวา กเถถา’’ติ วตฺวา ตติยํ คาถมาห –

๑๔๔.‘‘อภิกฺขณํ ราชกุญฺชร, คาถา ภาสสิ โกสลาธิป;
ปุจฺฉามิ ตํ รฏฺฐวฑฺฒน, พาฬฺหํ ปีติมโน ปภาสสี’’ติฯ

ตตฺถ **โกสลาธิปา**ติ น โส โกสลรฏฺฐาธิโป, กุสเล ปน ธเมฺม อธิปติํ กตฺวา วิหรติ, เตน นํ อาลปนฺตี เอวมาห, กุสลาธิป กุสลชฺฌาสยาติ อโตฺถฯ **พาฬฺหํ ปีติมโน ปภาสสี**ติ อติวิย ปีติยุตฺตจิโตฺต หุตฺวา ภาสสิ, ตสฺมา กเถถ ตาว เม เอตาสํ คาถานํ อตฺถนฺติฯ

อถสฺส คาถานมตฺถํ อาวิ กโรโนฺต มหาสโตฺต จตโสฺส คาถา อภาสิ –

๑๔๕.‘‘อิมสฺมิํเยว นคเร, กุเล อญฺญตเร อหุํ;
ปรกมฺมกโร อาสิํ, ภตโก สีลสํวุโตฯ

๑๔๖.‘‘กมฺมาย นิกฺขมโนฺตหํ, จตฺโร สมเณทฺทสํ;
อาจารสีลสมฺปเนฺน, สีติภูเต อนาสเวฯ

๑๔๗.‘‘เตสุ จิตฺตํ ปสาเทตฺวา, นิสีเทตฺวา ปณฺณสนฺถเต;
อทํ พุทฺธานํ กุมฺมาสํ, ปสโนฺน เสหิ ปาณิภิฯ

๑๔๘.‘‘ตสฺส กมฺมสฺส กุสลสฺส, อิทํ เม เอทิสํ ผลํ;
อนุโภมิ อิทํ รชฺชํ, ผีตํ ธรณิมุตฺตม’’นฺติฯ

ตตฺถ **กุเล อญฺญตเร**ติ นาเมน วา โคเตฺตน วา อปากเฏ เอกสฺมิํเยว กุเลฯ **อหุนฺ**ติ นิพฺพตฺติํฯ **ปรกมฺมกโร อาสิ**นฺติ ตสฺมิํ กุเล ชาโตวาหํ ทลิทฺทตาย ปรสฺส กมฺมํ กตฺวา ชีวิกํ กเปฺปโนฺต ปรกมฺมกโร อาสิํฯ **ภตโก**ติ ปรเวตนภโตฯ **สีลสํวุโต**ติ ปญฺจสีลสํวเร ฐิโต, ภติยา

ชีวโนฺตปิ ทุสฺสีลฺยํ ปหาย สีลสมฺปนฺโนว อโหสินฺติ ทีเปติฯ **กมฺมาย นิกฺขมโนฺตหนฺ**ติ ตํ ทิวสํ กตฺตพฺพกิจฺจสฺส กรณตฺถาย นิกฺขโนฺต อหํฯ **จตุโร สมเณทฺทสนฺ**ติ ภเทฺท, อหํ นครา นิกฺขมฺม มหามคฺคํ อารุยฺห อตฺตโน กมฺมภูมิํ คจฺฉโนฺต ภิกฺขาย พาราณสินครํ ปวิสเนฺต สมิตปาเป จตฺตาโร ปพฺพชิเต อทฺทสํฯ **อาจารสีลสมฺปเนฺน**ติ เอกวีสติยา อเนสนาหิ ชีวิกกปฺปนํ อนาจาโร นาม, ตสฺส ปฏิปกฺขน อาจาเรน เจว มคฺคผเลหิ อาคเตน สีเลน จ สมนฺนาคเตฯ **สีติภูเต**ติ ราคาทิปริฬาหวูปสเมน เจว เอกาทสอคฺคินิพฺพาปเนน จ สีติภาวปฺปเตฺตฯ **อนาสเว**ติ กามาสวาทิวิรหิเตฯ **นิสีเทตฺวา**ติ วาลิกาสนานํ อุปริ สนฺถเต ปณฺณสนฺถเร นิสีทาเปตฺวาฯ สนฺถโร หิ อิธ สนฺถโตติ วุโตฺตฯ **อทนฺ**ติ เนสํ อุทกํ ทตฺวา สกฺกจฺจํ สเกหิ หเตฺถหิ กุมฺมาสํ อทาสิํฯ **กุสลสฺสา**ติ อาโรคฺยานวชฺชเฏฺฐน กุสลสฺสฯ **ผลนฺ**ติ ตสฺส นิสฺสนฺทผลํฯ **ผีตนฺ**ติ สพฺพสมฺปตฺติผุลฺลิตํฯ

เอวญฺจ มหาสตฺตสฺส อตฺตโน กมฺมผลํ วิตฺถาเรตฺวา กเถนฺตสฺส สุตฺวา เทวี ปสนฺนมนา ‘‘สเจ, มหาราช, เอวํ ปจฺจกฺขโต ทานผลํ ชานาถ, อิโต ทานิ ปฏฺฐาย เอกํ ภตฺตปิณฺฑํ ลภิตฺวา ธมฺมิกสมณพฺราหฺมณานํ ทตฺวาว ปริภุเญฺชยฺยาถา’’ติ โพธิสตฺตสฺส ถุติํ กโรนฺตี –

๑๔๙. ‘‘ทท ภุญฺช มา จ ปมาโท, จกฺกํ วตฺตย โกสลาธิป;
มา ราช อธมฺมิโก อหุ, ธมฺมํ ปาลย โกสลาธิปา’’ติฯ – อิมํ คาถมาห;

ตตฺถ **ทท ภุญฺชา**ติ อเญฺญสํ ทตฺวาว อตฺตนา ภุญฺชฯ **มา จ ปมาโท**ติ ทานาทีสุ ปุเญฺญสุ มา ปมชฺชิฯ **จกฺกํ วตฺตย โกสลาธิปา**ติ กุสลชฺฌาสย, มหาราช, ปติรูปเทสวาสาทิกํ จตุพฺพิธํ ธมฺมจกฺกํ ปวเตฺตหิฯ ปกติรโถ หิ ทฺวีหิ จเกฺกหิ คจฺฉติ, อยํ ปน กาโย อิเมหิ จตูหิ จเกฺกหิ เทวโลกํ คจฺฉติ, เตน เต ‘‘ธมฺมจกฺก’’นฺติ สงฺขฺยํ คตา, ตํ ตฺวํ จกฺกํ ปวเตฺตหิฯ **อธมฺมิโก**ติ ยถา อเญฺญ ฉนฺทาคติํ คจฺฉนฺตา โลกํ อุจฺฉุยเนฺต ปีเฬตฺวา วิย ธนเมว สํกฑฺฒนฺตา อธมฺมิกา โหนฺติ, ตถา ตฺวํ มา อธมฺมิโก อหุฯ **ธมฺมํ ปาลยา**ติ –

‘‘ทานํ สีลํ ปริจฺจาคํ, อชฺชวํ มทฺทวํ ตปํ;
อโกฺกธํ อวิหิํสญฺจ, ขนฺติญฺจ อวิโรธน’’นฺติฯ (ชา. ๒.๒๑.๑๗๖) –

อิมํ ปน ทสวิธํ ราชธมฺมเมว ปาลย รกฺข, มา ปริจฺจชิฯ

มหาสโตฺต ตสฺสา วจนํ สมฺปฏิจฺฉโนฺต –

๑๕๐. ‘‘โสหํ ตเทว ปุนปฺปุนํ, วฏุมํ อาจริสฺสามิ โสภเน;
อริยาจริตํ สุโกสเล, อรหโนฺต เม มนาปาว ปสฺสิตุ’’นฺติฯ – คาถมาห;

ตตฺถ **วฏุมนฺ**ติ มคฺคํฯ **อริยาจริตนฺ**ติ อริเยหิ พุทฺธาทีหิ อาจิณฺณํฯ **สุโกสเล**ติ โสภเน โกสลรโญฺญ ธีเตติ อโตฺถฯ **อรหโนฺต**ติ กิเลเสหิ อารกตฺตา, อรานญฺจ อรีนญฺจ หตตฺตา, ปจฺจยานํ อรหตฺตา เอวํลทฺธนามา ปเจฺจกพุทฺธาฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ภเทฺท, โกสลราชธีเต โส อหํ ‘‘ทานํ เม ทินฺน’’นฺติ ติตฺติํ อกตฺวา ปุนปฺปุนํ ตเทว อริยาจริตํ ทานมคฺคํ อาจริสฺสามิฯ มยฺหญฺหิ อคฺคทกฺขิเณยฺยตฺตา อรหโนฺต มนาปทสฺสนา, จีวราทีนิ ทาตุกามตาย เตเยว ปสฺสิตุํ อิจฺฉามีติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ราชา เทวิยา สมฺปตฺติํ โอโลเกตฺวา ‘‘ภเทฺท, มยา ตาว ปุริมภเว อตฺตโน กุสลกมฺมํ วิตฺถาเรตฺวา กถิตํ, อิมาสํ ปน นารีนํ มเชฺฌ รูเปน วา ลีฬฺหวิลาเสน วา ตยา สทิ

สี เอกาปิ นตฺถิ, สา ตฺวํ กึ กมฺมํ กตฺวา อิมํ สมฺปตฺตึ ปฏิลภี''ติ ปุจฺฉนฺโต ปุน คาถมาห –

๑๕๑. ''เทวี วิย อจฺฉรูปมา, มชฺเฌ นาริคณสฺส โสภสิ;
กึ กมฺมมกาสิ ภทฺทกํ, เกนาสิ วณฺณวตี สุโกสเล''ติฯ

ตสฺสตฺโถ – ภทฺเท **สุโกสเล** โกสลรญฺโญ สุธีเต ตฺวํ รูปสมฺปตฺติยา **อจฺฉรูปมา** ติทสปุเร สกฺกสฺส เทวรญฺโญ อญฺญตรา เทวธีตา วิย อิมสฺส นารีคณสฺส มชฺเฌ โสภสิ, ปุพฺเพ กึ นาม ***ภทฺทกํ*** กลฺยาณกมฺมํ อกาสิ, เกนาสิ การเณน เอวํ วณฺณวตี ชาตาติฯ

อถสฺส สา ปุริมภเว กลฺยาณกมฺมํ กเถนฺตี เสสคาถาทฺวยมาห –

๑๕๒. ''อมฺพฏฺฐกุลสฺส ขตฺติย, ทาสฺยาหํ ปรเปสิยา อหุํ;
สญฺญตา จ ธมฺมชีวินี, สีลวตี จ อปาปทสฺสนาฯ

๑๕๓. ''อุทฺธฏภตฺตํ อหํ ตทา, จรมานสฺส อทาสึ ภิกฺขุโน;
วิตฺตา สุมนา สยํ อหํ, ตสฺส กมฺมสฺส ผลํ มเมทิส''นฺติฯ

สาปิ กิร ชาติสฺสราว อโหสิ, ตสฺมา อตฺตโน ชาติสฺสรญาเณน ปริจฺฉินฺทิตฺวาว กเถสิฯ

ตตฺถ **อมฺพฏฺฐกุลสฺสา**ติ กุฏุมฺพิยกุลสฺสฯ **ทาสฺยาห**นฺติ ทาสี อหํ, ''ทาสาห''นฺติปิ ปาโฐฯ **ปรเปสิยา**ติ ปเรหิ ตสฺส ตสฺส กิจฺจสฺส กรณตฺถาย เปสิตพฺพา เปสนการิกาฯ **สญฺญตา**ติ ทาสิโย นาม ทุสฺสีลา โหนฺติ, อหํ ปน ตีหิ ทฺวาเรหิ สญฺญตา สีลสมฺปนฺนาฯ **ธมฺมชีวินี**ติ ปรวญฺจนาทีนิ อกตฺวา ธมฺเมน สเมน ปวตฺติตชีวิกาฯ **สีลวตี**ติ อาจารสมฺปนฺนา คุณวตีฯ **อปาปทสฺสนา**ติ กลฺยาณทสฺสนา ปิยธมฺมาฯ

อุทฺธฏภตฺตนฺติ อตฺตโน ปตฺตโกฏฺฐาสวเสน อุทฺธริตฺวา ลทฺธภาคภตฺตํฯ **ภิกฺขุโน**ติ ภินฺนกิเลสสฺส ปเจฺจกพุทฺธสฺสฯ **วิตฺตา สุมนา**ติ ตุฏฺฐา โสมนสฺสชาตา กมฺมผลํ สทฺทหนฺตีฯ **ตสฺส กมฺมสฺสา**ติ ตสฺส เอกภิกฺขาทานกมฺมสฺสฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – อหํ, มหาราช, ปุพฺเพ สาวตฺถิยํ อญฺญตรสฺส กุฏุมฺพิยกุลสฺส ทาสี หุตฺวา อตฺตโน ลทฺธภาคภตฺตํ อาทาย นิกฺขมนฺตี เอกํ ปเจฺจกพุทฺธํ ปิณฺฑาย จรนฺตํ ทิสฺวา อตฺตโน ตณฺหํ มิลาเปตฺวา สญฺญตาทิคุณสมฺปนฺนา กมฺมผลํ สทฺทหนฺตี ตสฺส ตํ ภตฺตํ อทาสึ, สาหํ ยาวตายุกํ ฐตฺวา กาลํ กตฺวา ตตฺถ สาวตฺถิยํ โกสลรญฺโญ อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติตฺวา อิทานิ ตว ปาเท ปริจรมานา เอวรูปํ สมฺปตฺตึ อนุภวามิ, ตสฺส มม กมฺมสฺส อิทมีทิสํ ผลนฺติฯ ตตฺถ คุณสมฺปนฺนานํ ทินฺนทานสฺส มหปฺผลภาวทสฺสนตฺถํ –

''อคฺคโต เว ปสนฺนาน''นฺติ (อิติวุ. ๙๐) จฯ
''เอส เทวมนุสฺสานํ, สพฺพกามทโท นิธี''ติ (ขุ. ปา. ๘.๑๐) จฯ –

อาทิคาถา วิตฺถาเรตพฺพาฯ

อิติ เต อุโภปิ อตฺตโน ปุริมกมฺมํ วิตฺถารโต กเถตฺวา ตโต ปฏฺฐาย จตูสุ นครทฺวาเรสุ นครมชฺเฌ นิเวสนทฺวาเรติ ฉ ทานสาลาโย กาเรตฺวา สกลชมฺพุทีปํ อุนฺนงฺคลํ กตฺวา มหาทานํ ปวเตฺตตฺวา สีลํ รกฺขิตฺวา อุโปสถกมฺมํ กตฺวา ชีวิตปริโยสาเน สคฺคปรายณา อเหสุํฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา เทวี ราหุลมาตา อโหสิ, ราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

กุมฺมาสปิณฺฑิชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

[๔๑๖] ๑๑. ปรนฺตปชาตกวณฺณนา

อาคมิสฺสติ เม ปาปนฺติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต เทวทตฺตสฺส วธาย ปริสกฺกนํ อารพฺภ กเถสิฯ ตทา หิ ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, เทวทตฺโต ตถาคตสฺส มารณตฺถเมว ปริสกฺกติ, ธนุคฺคเห ปโยเชสิ, สิลํ ปวิชฺฌิ, นาฬาคิรึ วิสฺสชฺชาเปสิ, ตถาคตสฺส วินาสตฺถเมว อุปายํ กโรตี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุตฺเต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุพฺเพปเส มม วธาย ปริสกฺกิ, ตาสมตฺตมฺปิ ปน กาตุํ อสกฺโกนฺโต อตฺตนาว ทุกฺขํ อนุโภสี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ สิกฺขิ, สพฺพรุตชานนมนฺตํ อุคฺคณฺหิฯ โส อาจริยสฺส อนุโยคํ ทตฺวา พาราณสึ ปจฺจาคจฺฉิ, ปิตา ตํ โอปรชฺเช ฐเปสิฯ กิญฺจาปิ โอปรชฺเช ฐเปติ, มาราเปตุกาโม ปน นํ หุตฺวา ทฏฺฐุมฺปิ น อิจฺฉิฯ อเถกา สิงฺคาลี เทฺว โปตเก คเหตฺวา รตฺตึ มนุสฺเสสุ ปฏิสลฺลีเนสุ นิทฺธมเนน นครํ ปาวิสิฯ โพธิสตฺตสฺส จ ปาสาเท สยนคพฺภสฺส อวิทูเร เอกา สาลา อตฺถิ, ตเตฺถโก อทฺธิกมนุสฺโส อุปาหนา โอมุญฺจิตฺวา ปาทมูเล ภูมิยํ ฐเปตฺวา เอกสฺมึ ผลเก นิปชฺชิ, น ตาว นิทฺทายติฯ ตทา สิงฺคาลิยา โปตกา ฉาตา วิรวึสุฯ อถ เตสํ มาตา ‘‘ตาตา, มา สทฺทํ กริตฺถ, เอติสฺสา สาลาย เอโก มนุสฺโส อุปาหนา โอมุญฺจิตฺวา ภูมิยํ ฐเปตฺวา ผลเก นิปนฺโน น ตาว นิทฺทายติ, เอตสฺส นิทฺทายนกาเล เอตา อุปาหนา อาหริตฺวา ตุมฺเห ขาทาเปสฺสามี’’ติ อตฺตโน ภาสาย อาหฯ โพธิสตฺโต มนฺตานุภาเวน ตสฺสา ภาสํ ชานิตฺวา สยนคพฺภา นิกฺขมฺม วาตปานํ วิวริตฺวา ‘‘โก เอตฺถา’’ติ อาหฯ ‘‘อหํ, เทว, อทฺธิกมนุสฺโส’’ติฯ ‘‘อุปาหนา เต กุหิ’’นฺติ? ‘‘ภูมิยํ, เทวา’’ติฯ ‘‘อุกฺขิตฺวา โอลเมฺพตฺวา ฐเปหี’’ติฯ ตํ สุตฺวา สิงฺคาลี โพธิสตฺตสฺส กุชฺฌิฯ

ปุน เอกทิวสํ สา ตเถว นครํ ปาวิสิฯ ตทา เจโก มตฺตมนุสฺโส ‘‘ปานียํ ปิวิสฺสามี’’ติ โปกฺขรณึ โอตรนฺโต ปติตฺวา นิมุคฺโค นิรสฺสาโส มริฯ นิวตฺถา ปนสฺส เทฺว สาฏกา นิวาสนนฺตเร กหาปณสหสฺสํ องฺคุลิยา จ มุทฺทิกา อตฺถิฯ ตทาปิ สา ปุตฺตเก ‘‘ฉาตมฺหา, อมฺมา’’ติ วิรวเนฺต ‘‘ตาตา, มา สทฺทํ กริตฺถ, เอติสฺสา โปกฺขรณิยา มนุสฺโส มโต, ตสฺส อิทญฺจิทญฺจ อตฺถิ, โส ปน มริตฺวา โสปาเนเยว นิปนฺโน, ตุมฺเห เอตํ มนุสฺสํ ขาทาเปสฺสามี’’ติ อาหฯ โพธิสตฺโต ตํ สุตฺวา วาตปานํ วิวริตฺวา ‘‘สาลาย โก อตฺถี’’ติ วตฺวา เอเกนุฏฺฐาย ‘‘อหํ, เทวา’’ติ วุตฺเต ‘‘คจฺฉ เอติสฺสา โปกฺขรณิยา มตมนุสฺสสฺส สาฏเก จ กหาปณสหสฺสญฺจ องฺคุลิมุทฺทิกญฺจ คเหตฺวา สรีรมสฺส ยถา น อุฏฺฐหติ, เอวํ อุทเก โอสีทาเปหี’’ติ อาหฯ โส ตถา อกาสิฯ สา ปุนปิ กุชฺฌิตฺวา ‘‘ปุริมทิวเส ตาว เม ปุตฺตกานํ อุปาหนา ขาทิตุํ น อทาสิ, อชฺช มตมนุสฺสํ ขาทิตุํ น เทติ, โหตุ, อิโต ตานิ ตติยทิวเส เอโก สปตฺตราชา อาคนฺตฺวา นครํ ปริกฺขิปิสฺสติฯ อถ นํ ปิตา ยุทฺธตฺถาย เปเสสฺสติ, ตตฺร เต สีสํ ฉินฺทิสฺสนฺติ, อถ เต คลโลหิตํ ปิวิตฺวา เวรํ มุญฺจิสฺสามิฯ ตฺวํ มยา สทฺธึ เวรํ พนฺธสิ, ชานิสฺสามี’’ติ วิรวิตฺวา โพธิสตฺตํ ตเชฺชตฺวา ปุตฺตเก คเหตฺวา นิกฺขมิฯ

ตติยทิวเส เอโก สปตฺตราชา อาคนฺตฺวา นครํ ปริวาเรสิฯ ราชา โพธิสตฺตํ ‘‘คจฺฉ, ตาต, เตน สทฺธึ ยุชฺฌา’’ติ อาหฯ ‘‘มยา, เทว, เอกํ ทิฏฺฐํ อตฺถิ, คนฺตุํ น วิสหามิ, ชีวิตนฺตรายํ ภายา

มี’’ติฯ ‘‘มยฺหํ ตยิ มเต วา อมเต วา กึ, คจฺฉาเหว ตฺว’’นฺติ? โส ‘‘สาธุ, เทวา’’ติ มหาสโตฺต ปริสํ คเหตฺวา สปตฺตรโญฺญ ฐิตทฺวาเรน อนิกฺขมิตฺวา อญฺญํ ทฺวารํ วิวริตฺวา นิกฺขมิฯ ตสฺมิํ คจฺฉเนฺต สกลนครํ ตุจฺฉํ วิย อโหสิฯ สเพฺพ เตเนว สทฺธิํ นิกฺขมิํสุฯ โส เอกสฺมิํ สภาคฎฺฐาเน ขนฺธาวารํ นิวาเสตฺวา อจฺฉิฯ ราชา จิเนฺตสิ ‘‘อุปราชา นครํ ตุจฺฉํ กตฺวา พลํ คเหตฺวา ปลายิ, สปตฺตราชาปิ นครํ ปริวาเรตฺวา ฐิโต, อิทานิ มยฺหํ ชีวิตํ นตฺถี’’ติฯ โส ‘‘ชีวิตํ รกฺขิสฺสามี’’ติ เทวิญฺจ ปุโรหิตญฺจ ปรนฺตปํ นาเมกํ ปาทมูลิกญฺจ ทาสํ คเหตฺวา รตฺติภาเค อญฺญาตกเวเสน ปลายิตฺวา อรญฺญํ ปาวิสิฯ โพธิสโตฺต ตสฺส ปลาตภาวํ ญตฺวา นครํ ปวิสิตฺวา ยุทฺธํ กตฺวา สปตฺตํ ปลาเปตฺวา รชฺชํ คณฺหิฯ ปิตาปิสฺส เอกสฺมิํ นทีตีเร ปณฺณสาลํ กาเรตฺวา ผลาผเลน ยาเปโนฺต วสิฯ ราชา จ ปุโรหิโต จ ผลาผลตฺถาย คจฺฉนฺติฯ ปรนฺตปทาโส เทวิยา สทฺธิํ ปณฺณสาลายเมว โหติฯ ตตฺราปิ ราชานํ ปฎิจฺจ เทวิยา กุจฺฉิสฺมิํ คโพฺภ ปติฎฺฐาสิฯ สา อภิณฺหสํสคฺควเสน ปรนฺตเปน สทฺธิํ อติจริฯ สา เอกทิวสํ ปรนฺตปํ อาห ‘‘รญฺญา ญาเต เนว ตว, น มยฺหํ ชีวิตํ อตฺถิ, ตสฺมา มาเรหิ น’’นฺติฯ ‘‘กถํ มาเรมี’’ติ? เอส ตํ ขคฺคญฺจ นฺหานสาฎกญฺจ คาหาเปตฺวา นฺหายิตุํ คจฺฉติ, ตตฺรสฺส นฺหานฎฺฐาเน ปมาทํ ญตฺวา ขเคฺคน สีสํ ฉินฺทิตฺวา สรีรํ ขณฺฑาขณฺฑิกํ กตฺวา ภูมิยํ นิขณาหีติฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฎิจฺฉิฯ

อเถกทิวสํ ปุโรหิโตเยว ผลาผลตฺถาย คนฺตฺวา อวิทูเร รโญฺญ นฺหานติตฺถสามเนฺต เอกํ รุกฺขํ อารุยฺห ผลาผลํ คณฺหาติฯ ราชา ‘‘นฺหายิสฺสามี’’ติ ปรนฺตปํ ขคฺคญฺจ นฺหานสาฎกญฺจ คาหาเปตฺวา นทีตีรํ อคมาสิฯ ตตฺถ นํ นฺหานกาเล ปมาทมาปนฺนํ ‘‘มาเรสฺสามี’’ติ ปรนฺตโป คีวาย คเหตฺวา ขคฺคํ อุกฺขิปิฯ โส มรณภเยน วิรวิฯ ปุโรหิโต ตํ สทฺทํ สุตฺวา โอโลเกโนฺต ปรนฺตปํ ราชานํ มาเรนฺตํ ทิสฺวา ภีตตสิโต สาขํ วิสฺสเชฺชตฺวา รุกฺขโต โอรุยฺห เอกํ คุมฺพํ ปวิสิตฺวา นิลียิฯ ปรนฺตโป ตสฺส สาขาวิสฺสชฺชนสทฺทํ สุตฺวา ราชานํ มาเรตฺวา ภูมิยํ ขณิตฺวา ‘‘อิมสฺมิํ ฐาเน สาขาวิสฺสชฺชนสโทฺท อโหสิ, โก นุ โข เอตฺถา’’ติ วิจินโนฺต กญฺจิ อทิสฺวา นฺหตฺวา คโตฯ ตสฺส คตกาเล ปุโรหิโต นิสินฺนฎฺฐานา นิกฺขมิตฺวา รโญฺญ สรีรํ ขณฺฑาขณฺฑิกํ ฉินฺทิตฺวา อาวาเฏ นิขาตภาวํ ญตฺวา นฺหตฺวา อตฺตโน วธภเยน อนฺธเวสํ คเหตฺวา ปณฺณสาลํ อคมาสิฯ ตํ ทิสฺวา ปรนฺตโป ‘‘กิํ เต, พฺราหฺมณ, กต’’นฺติ อาหฯ โส อชานโนฺต วิย ‘‘เทว, อกฺขีนิ เม นาเสตฺวา อาคโตมฺหิ, อุสฺสนฺนาสีวิเส อรเญฺญ เอกสฺมิํ วมฺมิกปเสฺส อฎฺฐาสิํ, ตเตฺรเกน อาสีวิเสน นาสวาโต วิสฺสโฎฺฐ เม ภวิสฺสตี’’ติ อาหฯ ปรนฺตโป ‘‘น มํ สญฺชานาติ, ‘เทวา’ติ วทติ, สมสฺสาเสสฺสามิ น’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ‘‘พฺราหฺมณ, มา จินฺตยิ, อหํ ตํ ปฎิชคฺคิสฺสามี’’ติ อสฺสาเสตฺวา ผลาผลํ ทตฺวา สนฺตเปฺปสิฯ ตโต ปฎฺฐาย ปรนฺตปทาโส ผลาผลํ อาหริ, เทวีปิ ปุตฺตํ วิชายิฯ สา ปุเตฺต วฑฺฒเนฺต เอกทิวสํ ปจฺจูสสมเย สุขนิสินฺนา สณิกํ ปรนฺตปทาสํ เอตทโวจ ‘‘ตฺวํ ราชานํ มาเรโนฺต เกนจิ ทิโฎฺฐ’’ติฯ ‘‘น มํ โกจิ อทฺทส, สาขาวิสฺสชฺชนสทฺทํ ปน อโสฺสสิํ, ตสฺสา สาขาย มนุเสฺสน วา ติรจฺฉาเนน วา วิสฺสฎฺฐภาวํ น ชานามิ, ยทา กทาจิ ปน เม ภยํ อาคจฺฉนฺตํ สาขาวิสฺสฎฺฐฎฺฐานโต อาคมิสฺสตี’’ติ ตาย สทฺธิํ สลฺลปโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑๕๔. ‘‘อาคมิสฺสติ เม ปาปํ, อาคมิสฺสติ เม ภยํ;
ตทา หิ จลิตา สาขา, มนุเสฺสน มิเคน วา’’ติฯ

ตตฺถ **ปาป**นฺติ ลามกํ อนิฎฺฐํ อกนฺตํฯ **ภย**นฺติ จิตฺตุตฺราสภยมฺปิ เม อาคมิสฺสติ, น สกฺกา นาคนฺตุํฯ กิํการณา? **ตทา หิ จลิตา สาขา มนุเสฺสน มิเคน วา**ติ น ปญฺญายติ, ตสฺมา ตโต มํ ภยํ อาคมิสฺสติฯ

เต ‘‘ปุโรหิโต นิทฺทายตี’’ติ มญฺญึสุฯ โส ปน อนิทฺทายมาโนว เตสํ กถํ อโสฺสสิฯ อเถก ทิวสํ ปุโรหิโต ปรนฺตปทาเส ผลาผลตฺถาย คเต อตฺตโน พฺราหฺมณึ สริตฺวา วิลปโนฺต ทุติยํ คาถมาห –

๑๕๕. ‘‘ภีรุยา นูน เม กาโม, อวิทูเร วสนฺติยา;
กริสฺสติ กิสํ ปณฺฑุํ, สาว สาขา ปรนฺตป’’นฺติฯ

ตตฺถ **ภีรุยา**ติ อิตฺถี จ นาม อปฺปมตฺตเกนาปิ ภายติ, ตสฺมา ‘‘ภีรู’’ติ วุจฺจติฯ **อวิทูเร**ติ นาติทูเร อิโต กติปยโยชนมตฺถเก วสนฺติยา ภีรุยา มยฺหํ พฺราหฺมณิยา โย มม กาโม อุปฺปโนฺน, โส นูน มํ กิสญฺจ ปณฺฑุญฺจ กริสฺสตีติ ทเสฺสติฯ **‘‘สาว สาขา’’**ติ อิมินา ปน โอปมฺมํ ทเสฺสติ, ยถา สาขา ปรนฺตปํ กิสํ ปณฺฑุํ กโรติ, เอวนฺติ อโตฺถฯ

อิติ พฺราหฺมโณ คาถเมว วทติ, อตฺถํ ปน น กเถติ, ตสฺมา อิมาย คาถาย กิจฺจํ เทวิยา อปากฏํฯ อถ นํ ‘‘กึ กเถสิ พฺราหฺมณา’’ติ อาหฯ โสปิ ‘‘สลฺลกฺขิตํ เม’’ติ วตฺวา ปุน เอกทิวสํ ตติยํ คาถมาห –

๑๕๖. ‘‘โสจยิสฺสติ มํ กนฺตา, คาเม วสมนินฺทิตา;
กริสฺสติ กิสํ ปณฺฑุํ, สาว สาขา ปรนฺตป’’นฺติฯ

ตตฺถ **โสจยิสฺสตี**ติ โสกุปฺปาทเนน สุกฺขาเปสฺสติฯ **กนฺตา**ติ อิฏฺฐภริยาฯ **คาเม วส**นฺติ พาราณสิยํ วสนฺตีติ อธิปฺปาโยฯ **อนินฺทิตา**ติ อครหิตา อุตฺตมรูปธราฯ

ปุเนกทิวสํ จตุตฺถํ คาถมาห –

๑๕๗. ‘‘ตยา มํ อสิตาปงฺคิ, สิตานิ ภณิตานิ จ;
กิสํ ปณฺฑุํ กริสฺสนฺติ, สาว สาขา ปรนฺตป’’นฺติฯ

ตตฺถ **ตยา มํ อสิตาปงฺคี**ติ ตยา มํ อสิตา อปงฺคิฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ภเทฺท, อกฺขิโกฏิโต อญฺชนสลากาย นีหริตฺวา อภิสงฺขตอสิตาปงฺคิ ตยา ปวตฺติตานิ มนฺทหสิตานิ จ มธุรภาสิตานิ จ มํ สา วิสฺสฏฺฐสาขา วิรวมานา ปรนฺตปํ วิย กิสํ ปณฺฑุํ กริสฺสตีติฯ ป-การสฺส ว-การํ กตฺวา ‘‘วงฺคี’’ติปิ ปาโฐเยวฯ

อปรภาเค กุมาโร วยปฺปโตฺต อโหสิ โสฬสวสฺสุเทฺทสิโกฯ อถ นํ พฺราหฺมโณ ยฏฺฐิโกฏึ คาหาเปตฺวา นฺหานติตฺถํ คนฺตฺวา อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา โอโลเกสิฯ กุมาโร ‘‘นนุ ตฺวํ พฺราหฺมณ, อโนฺธ’’ติ อาหฯ โส ‘‘นาหํ อโนฺธ, อิมินา เม อุปาเยน ชีวิตํ รกฺขามี’’ติ วตฺวา ‘‘ตว ปิตรํ ชานาสี’’ติ อาหฯ ‘‘อยํ เม ปิตา’’ติ วุเตฺต ‘‘นายํ ตว ปิตา, ปิตา ปน เต พาราณสิราชา, อยํ ตุมฺหากํ ทาโส, โส มาตริ เต วิปฺปฏิปชฺชิตฺวา อิมสฺมึ ฐาเน ตว ปิตรํ มาเรตฺวา นิขณี’’ติ อฏฺฐีนิ นีหริตฺวา ทเสฺสสิฯ กุมารสฺส พลวโกโธ อุปฺปชฺชิฯ อถ นํ ‘‘อิทานิ กึ กโรมี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘ยํ เต อิมสฺมึเยว ติเตฺถ ปิตุ เตน กตํ, ตํ กโรหี’’ติ สพฺพํ ปวตฺตึ อาจิกฺขิตฺวา กุมารํ กติปาหํ ถรุคณฺหนํ สิกฺขาเปสิฯ อเถกทิวสํ กุมาโร ขคฺคญฺจ นฺหานสาฏกญฺจ คเหตฺวา ‘‘นฺหายิตุํ คจฺฉาม, ตาตา’’ติ อาหฯ ปรนฺตโป ‘‘สาธู’’ติ เตน สทฺธึ คโตฯ อถสฺส นฺหายิตุํ โอติณฺณกาเล ทกฺขิณหเตฺถน อสึ, วามหเตฺถน จูฬํ คเหตฺวา ‘‘ตฺวํ กิร อิมสฺมึเยว ติเตฺถ มม ปิตรํ จูฬาย คเหตฺวา วิรวนฺตํ มาเรสิ, อหมฺปิ ตํ ตเถว กริสฺสามี’’ติ อาหฯ โส มรณภยภีโต ปริเทวมาโน เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๕๘. อาคมา นูน โส สโทฺท, อสํสิ นูน โส ตว;
อกฺขาตํ นูน ตํ เตน, โย ตํ สาขมกมฺปยิฯ

๑๕๙. ‘‘อิทํ โข ตํ สมาคมฺม, มม พาลสฺส จินฺติตํ;
ตทา หิ จลิตา สาขา, มนุเสฺสน มิเคน วา’’ติฯ

ตตฺถ **อาคมา**ติ โส สาขสโทฺท นูน ตํ อาคโต สมฺปโตฺตฯ **อสํสิ นูน โส ตวา**ติ โส ส โทฺท ตว อาโรเจสิ มเญฺญฯ **อกฺขาตํ นูน ตํ เตนา**ติ โย สโตฺต ตทา ตํ สาขํ อกมฺปยิ, เตน ‘‘เอวํ เต ปิตา มาริโต’’ติ นูน ตํ การณํ อกฺขาตํฯ **สมาคมฺมา**ติ สงฺคมฺม, สมาคตนฺติ อโตฺถฯ ยํ มม พาลสฺส ‘‘ตทา จลิตา สาขา มนุเสฺสน มิเคน วา, ตโต เม ภยํ อุปฺปชฺชิสฺสตี’’ติ จินฺติตํ ปริวิตกฺกิตํ อโหสิ, อิทํ ตยา สทฺธิํ สมาคตนฺติ วุตฺตํ โหติฯ

ตโต กุมาโร โอสานคาถมาห –

๑๖๐. ‘‘ตเถว ตฺวํ อเวเทสิ, อวญฺจิ ปิตรํ มม;
หนฺตฺวา สาขาหิ ฉาเทนฺต, อาคมิสฺสติ เม ภย’’นฺติฯ

ตตฺถ **ตเถว ตฺวํ อเวเทสี**ติ ตเถว ตฺวํ อญฺญาสิฯ **อวญฺจิ ปิตรํ มมา**ติ ตฺวํ มม ปิตรํ ‘‘นฺหายิตุํ คจฺฉามา’’ติ วิสฺสาเสตฺวา นฺหายนฺตํ มาเรตฺวา ขณฺฑาขณฺฑิกํ ฉินฺทิตฺวา นิขณิตฺวา ‘‘สเจ โกจิ ชานิสฺสติ, มยฺหมฺปิ เอวรูปํ ภยํ อาคจฺฉิสฺสตี’’ติ วเญฺจสิ, อิทํ โข ปน มรณภยํ อิทานิ ตวาคตนฺติฯ

อิติ ตํ วตฺวา ตเตฺถว ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา นิขณิตฺวา สาขาหิ ปฏิจฺฉาเทตฺวา ขคฺคํ โธวิตฺวา นฺหตฺวา ปณฺณสาลํ คนฺตฺวา ตสฺส มาริตภาวํ ปุโรหิตสฺส กเถตฺวา มาตรํ ปริภาสิตฺวา ‘‘อิธ กิํ กริสฺสามา’’ติ ตโย ชนา พาราณสิเมว อคมํสุฯ โพธิสโตฺต กนิฏฺฐสฺส โอปรชฺชํ ทตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา สคฺคปทํ ปูเรสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ปิตุราชา เทวทโตฺต อโหสิ, ปุโรหิโต อานโนฺท, ปุตฺตราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ปรนฺตปชาตกวณฺณนา เอกาทสมาฯ

คนฺธารวโคฺค ทุติโยฯ

ชาตกุทฺทานํ –

กุกฺกุ มโนช สุตโน, คิชฺฌ ทพฺภปุปฺผ ปณฺณโก;
สตฺตุภสฺต อฎฺฐิเสโน, กปิ พกพฺรหฺมา ทสฯ

คนฺธาโร มหากปิ จ, กุมฺภกาโร ทฬฺหธมฺโม;
โสมทโตฺต สุสีโม จ, โกฏสิมฺพลิ ธูมการี;
ชาคโร กุมฺมาสปิโณฺฑ, ปรนฺตปา เอกาทสฯ

สตฺตกนิปาตวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๘. อฎฺฐกนิปาโต

[๔๑๗] ๑. กจฺจานิชาตกวณฺณนา

โอทาตวตฺถา สุจิ อลฺลเกสาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อญฺญตรํ มาตุโปสกํ อุปาสกํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร สาวตฺถิยํ กุลทารโก อาจารสมฺปนฺโน ปิตริ กาลกเต มาตุเทวโต หุตฺวา มุขโธวนทนฺตกฎฺฐทานนฺหาปนปาทโธวนาทิเวยฺยาวจฺจกมฺมิน เจว ยาคุภตฺตาทีหิ จ มาตรํ ปฏิชคฺคิฯ อถ นํ มาตา ‘‘ตาต, ตว อญฺญานิปิ ฆราวาสกิจฺจานิ อตฺถิ, เอกํ สมชาติกํ กุลกุมาริกํ คณฺหาหิ, สา มํ โปเสสฺสติ, ตฺวมฺปิ อตฺตโน กมฺมํ กริสฺสสี’’ติ อาหฯ ‘‘อมฺม, อหํ อตฺตโน หิตสุขํ อปจฺจาสีสมาโน ตุเมฺห อุปฏฺฐหามิ, โก อโญฺญ เอวํ อุปฏฺฐหิสฺสตี’’ติ? ‘‘กุลวฑฺฒนกมฺมํ นาม ตาต, กาตุํ วฏฺฏตี’’ติฯ ‘‘น มยฺหํ ฆราวาเสน อโตฺถ, อหํ ตุเมฺห อุปฏฺฐหิตฺวา ตุมฺหากํ ธูมกาเล ปพฺพชิสฺสามี’’ติฯ อถสฺส มาตา ปุนปฺปุนํ ยาจิตฺวาปิ มนํ อลภมานา ตสฺส ฉนฺทํ อคฺคเหตฺวา สมชาติกํ กุลกุมาริกํ อาเนสิฯ โส มาตรํ อปฺปฏิกฺขิปิตฺวา ตาย สทฺธิํ สํวาสํ กเปฺปสิฯ สาปิ ‘‘มยฺหํ สามิโก มหเนฺตน อุสฺสาเหน มาตรํ อุปฏฺฐหติ, อหมฺปิ นํ อุปฏฺฐหิสฺสามิ, เอวมสฺส ปิยา ภวิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ตํ สกฺกจฺจํ อุปฏฺฐหิฯ โส ‘‘อยํ เม มาตรํ สกฺกจฺจํ อุปฏฺฐหี’’ติ ตโต ปฏฺฐาย ลทฺธลทฺธานิ มธุรขาทนียาทีนิ ตสฺสาเยว เทติฯ สา อปรภาเค จิเนฺตสิ ‘‘อยํ ลทฺธลทฺธานิ มธุรขาทนียาทีนิ มยฺหเญฺญว เทติ, อทฺธา มาตรํ นีหริตุกาโม ภวิสฺสติ, นีหรณูปายมสฺสา กริสฺสามี’’ติ เอวํ อโยนิโส อุมฺมุชฺชิตฺวา เอกํ ทิวสํ อาห – ‘‘สามิ, ตยิ พหิ นิกฺขมเนฺต ตว มาตา มํ อโกฺกสตี’’ติฯ โส ตุณฺหี อโหสิฯ

สา จิเนฺตสิ – ‘‘อิมํ มหลฺลิกํ อุชฺฌาเปตฺวา ปุตฺตสฺส ปฏิกูลํ กาเรสฺสามี’’ติฯ ตโต ปฏฺฐาย ยาคุํ ททมานา อจฺจุณฺหํ วา อติสีตลํ วา อติโลณํ วา อโลณํ วา เทติฯ ‘‘อมฺม, อจฺจุณฺหา’’ติ วา ‘‘อติโลณา’’ติ วา วุเตฺต ปูเรตฺวา สีโตทกํ ปกฺขิปติฯ ปุน ‘‘อติสีตลา , อโลณาเยวา’’ติ วุเตฺต ‘‘อิทาเนว ‘อจฺจุณฺหา, อติโลณา’ติ วตฺวา ปุน ‘อติสีตลา, อโลณา’ติ วทสิ, กา ตํ โตเสตุํ สกฺขิสฺสตี’’ติ มหาสทฺทํ กโรติฯ นฺหาโนทกมฺปิ อจฺจุณฺหํ กตฺวา ปิฏฺฐิยํ อาสิญฺจติฯ ‘‘อมฺม, ปิฏฺฐิ เม ทหตี’’ติ จ วุเตฺต ปุน ปูเรตฺวา สีโตทกํ ปกฺขิปติฯ ‘‘อติสีตํ, อมฺมา’’ติ วุเตฺต ‘‘อิทาเนว ‘อจฺจุณฺห’นฺติ วตฺวา ปุน ‘อติสีต’นฺติ วทติ, กา เอติสฺสา อวมานํ สหิตุํ สกฺขิสฺสตี’’ติ ปฏิวิสฺสกานํ กเถสิฯ ‘‘อมฺม, มญฺจเก เม พหู มงฺคุลา’’ติ จ วุตฺตา มญฺจกํ นีหริตฺวา ตสฺส อุปริ อตฺตโน มญฺจกํ โปเถตฺวา ‘‘โปถิโต เม’’ติ อติหริตฺวา ปญฺญเปติฯ มหาอุปาสิกา ทิคุเณหิ มงฺคุเลหิ ขชฺชมานา สพฺพรตฺติํ นิสินฺนาว วีตินาเมตฺวา ‘‘อมฺม, สพฺพรตฺติํ มงฺคุเลหิ ขาทิตามฺหี’’ติ วทติฯ อิตรา ‘‘หิโยฺย เต มญฺจโก โปถิโต, กา อิมิสฺสา กิจฺจํ นิตฺถริตุํ สโกฺกตี’’ติ ปฏิวตฺวา ‘‘อิทานิ นํ ปุเตฺตน อุชฺฌาเปสฺสามี’’ติ ตตฺถ ตตฺถ เขฬสิงฺฆาณิกาทีนิ วิปฺปกิริตฺวา ‘‘กา อิมํ สกลเคหํ อสุจิํ กโรตี’’ติ วุเตฺต ‘‘มาตา เต เอวรูปํ กโรติ, ‘มา กรี’ติ วุจฺจมานา กลหํ กโรติ, อหํ เอวรูปาย กาฬกณฺณิยา สทฺธิํ เอกเคเห วสิตุํ น สโกฺกมิ, เอตํ วา ฆเร วสาเปหิ, มํ วา’’ติ อาหฯ

โส ตสฺสา วจนํ สุตฺวา ‘‘ภเทฺท, ตฺวํ ตรุณา ยตฺถ กตฺถจิ คนฺตฺวา ชีวิตุํ สกฺกา, มาตา ปน เม ชราทุพฺพลา, อหเมวสฺสา ปฏิสรณํ, ตฺวํ นิกฺขมิตฺวา อตฺตโน กุลเคหํ คจฺฉาหี’’ติ อาหฯ สา ตสฺส วจนํ สุตฺวา ภีตา จิเนฺตสิ ‘‘น สกฺกา อิมํ มาตุ อนฺตเร ภินฺทิตุํ, เอกํเสนสฺส มาตา ปิยา, สเจ ปนาหํ กุลฆรํ คมิสฺสํ, วิธววาสํ วสนฺตี ทุกฺขิตา ภวิสฺสามิ, ปุริมนเยเนว สสฺสุํ อาราเธตฺวา ปฏิชคฺคิสฺสามี’’ติ ฯ สา ตโต ปฏฺฐาย ปุริมสทิสเมว ตํ ปฏิชคฺคิฯ อเถกทิวสํ โส อุโปสโก ธมฺมสฺสวนตฺถาย เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิฯ ‘‘กิํ, อุปาสก, ตฺวํ ปุญฺญกเมฺมสุ น ปมชฺชสิ, มาตุอุปฏฺฐานกมฺมํ ปูเรสี’’ติ จ วุโตฺต ‘‘อาม, ภเนฺต, สา ปน มม มาตา มยฺหํ อรุจิยาเยว เอกํ กุลทาริกํ อาเนสิ, สา อิทญฺจิทญฺจ อนาจารกมฺมํ อกาสี’’ติ สพฺพํ สตฺถุ อาจิกฺ

ขิตฺวา ‘‘อิติ ภควา สา อิตฺถี เนว มํ มาตุ อนฺตเร ภินฺทิตุํ สกฺขิ, อิทานิ นํ สกฺกจฺจํ อุปฏฺฐหตี’’ติ อาหฯ สตฺถา ตสฺส กถํ สุตฺวา ‘‘อิทานิ ตาว ตฺวํ อุปาสก, ตสฺสา วจนํ น อกาสิ, ปุพฺพ ปเนติสฺสา วจเนน ตว มาตรํ นิกฺกฑฺฒิตฺวา มํ นิสฺสาย ปุน เคหํ อาเนตฺวา ปฏิชคฺคี’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต อญฺญตรสฺส กุลสฺส ปุตฺโต ปิตริ กาลกเต มาตุเทวโต หุตฺวา วุตฺตนิยาเมเนว มาตรํ ปฏิชคฺคีติ สพฺพํ เหฏฺฐา กถิตนเยเนว วิตฺถาเรตพฺพํฯ ‘‘อหํ เอวรูปาย กาฬกณฺณิยา สทฺธึ วสิตุํ น สกฺโกมิ, เอตํ วา ฆเร วสาเปหิ, มํ วา’’ติ วุตฺเต ตสฺสา กถํ คเหตฺวา ‘‘มาตุเยว เม โทโส’’ติ มาตรํ อาห ‘‘อมฺม, ตฺวํ นิจฺจํ อิมสฺมึ ฆเร กลหํ กโรสิ, อิโต นิกฺขมิตฺวา อญฺญสฺมึ ยถารุจิเต ฐาเน วสาหี’’ติฯ สา ‘‘สาธู’’ติ โรทมานา นิกฺขมิตฺวา เอกํ สมิทฺธกุลํ นิสฺสาย ภตึ กตฺวา ทุเกฺขน ชีวิกํ กเปฺปสิฯ สสฺสุยา ฆรา นิกฺขนฺตกาเล สุณิสาย คโพฺภ ปติฏฺฐหิฯ สา ‘‘ตาย กาฬกณฺณิยา เคเห วสมานาย คพฺภมฺปิ น ปฏิลภึ, อิทานิ เม คโพฺภ ลโทฺธ’’ติ ปติโน จ ปฏิวิสฺสกานญฺจ กเถนฺตี วิจรติฯ

อปรภาเค ปุตฺตํ วิชายิตฺวา สามิกํ อาห ‘‘ตว มาตริ เคเห วสมานาย ปุตฺตํ น ลภึ, อิทานิ เม ลโทฺธ, อิมินาปิ การเณน ตสฺสา กาฬกณฺณิภาวํ ชานาหี’’ติฯ อิตรา ‘‘มม กิร นิกฺกฑฺฒิตกาเล ปุตฺตํ ลภี’’ติ สุตฺวา จิเนฺตสิ ‘‘อทฺธา อิมสฺมึ โลเก ธโมฺม มโต ภวิสฺสติ, สเจ หิ ธโมฺม มโต น ภเวยฺย, มาตรํ โปเถตฺวา นิกฺกฑฺฒนฺตา ปุตฺตํ น ลเภยฺยุํ, สุขํ น ชีเวยฺยุํ, ธมฺมสฺส มตกภตฺตํ ทสฺสามี’’ติฯ สา เอกทิวสํ ติลปิฏฺฐญฺจ ตณฺฑุลญฺจ ปจนถาลิญฺจ ทพฺพิญฺจ อาทาย อามกสุสานํ คนฺตฺวา ตีหิ มนุสฺสสีเสหิ อุทฺธนํ กตฺวา อคฺคึ ชาเลตฺวา อุทกํ โอรุยฺห สสีสํ นฺหตฺวา สาฏกํ นิวาเสตฺวา มุขํ วิกฺขาเลตฺวา อุทฺธนฏฺฐานํ คนฺตฺวา เกเส โมเจตฺวา ตณฺฑุเล โธวิตุํ อารภิฯ ตทา โพธิสโตฺต สโกฺก เทวราชา อโหสิฯ โพธิสตฺตา จ นาม อปฺปมตฺตา โหนฺติ, โส ตสฺมึ ขเณ โลกํ โอโลเกโนฺต ตํ ทุกฺขปฺปตฺตํ ‘‘ธโมฺม มโต’’ติ สญฺญาย ธมฺมสฺส มตกภตฺตํ ทาตุกามํ ทิสฺวา ‘‘อชฺช มยฺหํ พลํ ทเสฺสสฺสามี’’ติ พฺราหฺมณเวเสน มหามคฺคํ ปฏิปโนฺน วิย หุตฺวา ตํ ทิสฺวา มคฺคา โอกฺกมฺม ตสฺสา สนฺติเก ฐตฺวา ‘‘อมฺม, สุสาเน อาหารํ ปจนฺตา นาม นตฺถิ, ตฺวํ อิมินา อิธ ปเกฺกน ติโลทเนน กึ กริสฺสสี’’ติ กถํ สมุฏฺฐาเปโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๑. ‘‘โอทาตวตฺถา สุจิ อลฺลเกสา, กจฺจานิ กึ กุมฺภิมธิสฺสยิตฺวา;
ปิฏฺฐา ติลา โธวสิ ตณฺฑุลานิ, ติโลทโน เหหิติ กิสฺสเหตู’’ติฯ

ตตฺถ **กจฺจานี**ติ ตํ โคเตฺตน อาลปติฯ **กุมฺภิมธิสฺสยิตฺวา**ติ ปจนถาลิกํ มนุสฺสสีสุทฺธนํ อาโรเปตฺวาฯ **เหหิตี**ติ อยํ ติโลทโน กิสฺส เหตุ ภวิสฺสติ, กึ อตฺตนา ภุญฺชิสฺสสิ, อุทาหุ อญฺญํ การณมตฺถีติฯ

อถสฺส สา อาจิกฺขนฺตี ทุติยํ คาถมาห –

๒. ‘‘น โข อยํ พฺราหฺมณ โภชนตฺถา, ติโลทโน เหหิติ สาธุปโกฺก;
ธโมฺม มโต ตสฺส ปหุตฺตมชฺช, อหํ กริสฺสามิ สุสานมเชฺฌ’’ติฯ

ตตฺถ **ธโมฺม**ติ เชฏฺฐาปจายนธโมฺม เจว ติวิธสุจริตธโมฺม จฯ **ตสฺส ปหุตฺตมชฺชา**ติ ตสฺสาหํ ธมฺมสฺส อิทํ มตกภตฺตํ กริสฺสามีติ อโตฺถฯ

ตโต สโกฺก ตติยํ คาถมาห –

๓. ‘‘อนุวิจฺจ กจฺจานิ กโรหิ กิจฺจํ, ธโมฺม มโต โก นุ ตเวว สํสิ;
สหสฺสเนโตฺต อตุลานุภาโว, น มิยฺยตี ธมฺมวโร กทาจี’’ติฯ

ตตฺถ **อนุวิจฺจา**ติ อุปปริกฺขิตฺวา ชานิตฺวาฯ **โก นุ ตเวว สํสี**ติ โก นุ ตว เอวํ อาจิกฺขิฯ **สหสฺสเนโตฺต**ติ อตฺตานํ ธมฺมวรํ อุตฺตมธมฺมํ กตฺวา ทเสฺสโนฺต เอวมาหฯ

ตํ วจนํ สุตฺวา อิตรา เทฺว คาถา อภาสิ –

๔. ‘‘ทฬฺหปฺปมาณํ มม เอตฺถ พฺรเหฺม, ธโมฺม มโต นตฺถิ มเมตฺถ กงฺขา;
เย เยว ทานิ ปาปา ภวนฺติ, เต เตว ทานิ สุขิตา ภวนฺติฯ

๕. ‘‘สุณิสา หิ มยฺหํ วญฺฌา อโหสิ, สา มํ วธิตฺวาน วิชายิ ปุตฺตํ;
สา ทานิ สพฺพสฺส กุลสฺส อิสฺสรา, อหํ ปนมฺหิ อปวิทฺธา เอกิกา’’ติฯ

ตตฺถ **ทฬฺหปฺปมาณ**นฺติ ทฬฺหํ ถิรํ นิสฺสํสยํ พฺราหฺมณ เอตฺถ มม ปมาณนฺติ วทติฯ **เย เย**ติ ตสฺส มตภาเว การณํ ทเสฺสนฺตี เอวมาหฯ **วธิตฺวานา**ติ โปเถตฺวา นิกฺกฑฺฒิตฺวาฯ **อปวิทฺธา**ติ ฉฑฺฑิตา อนาถา หุตฺวา เอกิกา วสามิฯ

ตโต สโกฺก ฉฏฺฐํ คาถมาห –

๖. ‘‘ชีวามิ โวหํ น มโตหมสฺมิ, ตเวว อตฺถาย อิธาคโตสฺมิ;
ยา ตํ วธิตฺวาน วิชายิ ปุตฺตํ, สหาว ปุเตฺตน กโรมิ ภสฺม’’นฺติฯ

ตตฺถ **โว**ติ นิปาตมตฺตํฯ

อิตรา ตํ สุตฺวา ‘‘ธี อหํ กิํ กเถสิํ, มม นตฺตุ อมรณการณํ กริสฺสามี’’ติ สตฺตมํ คาถมาห –

๗. ‘‘เอวญฺจ เต รุจฺจติ เทวราช, มเมว อตฺถาย อิธาคโตสิ;
อหญฺจ ปุโตฺต สุณิสา จ นตฺตา, สโมฺมทมานา ฆรมาวเสมา’’ติฯ

อถสฺสา สโกฺก อฏฺฐมํ คาถมาห –

๘. ‘‘เอวญฺจ เต รุจฺจติ กาติยานิ, หตาปิ สนฺตา น ชหาสิ ธมฺมํ;
ตุวญฺจ ปุโตฺต สุณิสา จ นตฺตา, สโมฺมทมานา ฆรมาวเสถา’’ติฯ

ตตฺถ **หตาปิ สนฺตา**ติ ยทิ ตฺวํ โปถิตาปิ นิกฺกฑฺฒิตาปิ สมานา ตว ทารเกสุ เมตฺตธมฺมํ น ชหาสิ, เอวํ สเนฺต ยถา ตฺวํ อิจฺฉสิ, ตถา โหตุ, อหํ เต อิมสฺมิํ คุเณ ปสโนฺนนฺติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา อลงฺกตปฏิยโตฺต สโกฺก อตฺตโน อานุภาเวน อากาเส ฐตฺวา ‘‘กจฺจานิ ตฺวํ มา ภายิ, ปุโตฺต จ เต สุณิสา จ มมานุภาเวน อาคนฺตฺวา อนฺตรามเคฺค ตํ ขมาเปตฺวา อาทาย คมิสฺสนฺติ, อปฺปมตฺตา โหหี’’ติ วตฺวา อตฺตโน ฐานเมว คโตฯ เตปิ สกฺกานุภาเวน ตสฺสา คุณํ อนุสฺสริตฺวา ‘‘กหํ โน มาตา’’ติ อโนฺตคาเม มนุเสฺส ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สุสานาภิมุขํ คตา’’ติ สุตฺวา ‘‘อมฺม, อมฺมา’’ติ สุสานมคฺคํ ปฏิปชฺชิตฺวา ตํ ทิสฺวาว ปาเทสุ ปติตฺวา ‘‘อมฺม, อมฺหากํ โทสํ ขมาหี’’ติ ตํ ขมาเปสุํฯ สาปิ นตฺตารํ คณฺหิฯ อิติ เต สโมฺมทมานา เคหํ คนฺตฺวา ตโต ปฏฺฐาย สมคฺควาสํ วสิํสุฯ

๙. ‘‘สา กาติยานี สุณิสาย สทฺธึ, สโมฺมทมานา ฆรมาวสิตฺถ;
ปุตฺโต จ นตฺตา จ อุปฏฺฐหึสุ, เทวานมิเนฺทน อธิคฺคหีตา’’ติฯ –

อยํ อภิสมฺพุทฺธคาถาฯ

ตตฺถ **สา กาติยานี**ติ ภิกฺขเว, สา กจฺจานโคตฺตาฯ **เทวานมิเนฺทน อธิคฺคหีตา**ติ เทวิเนฺทน สเกฺกน อนุคฺคหิตา หุตฺวา ตสฺสานุภาเวน สมคฺควาสํ วสึสูติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน โส อุปาสโก โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ตทา มาตุโปสโก เอตรหิ มาตุโปสโก อโหสิ , ภริยาปิสฺส ตทา ภริยาเยว, สโกฺก ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

กจฺจานิชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๔๑๘] ๒. อฏฺฐสทฺทชาตกวณฺณนา

อิทํ ปุเร นินฺนมาหูติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต โกสลรโญฺญ อฑฺฒรตฺตสมเย สุตํ ภึสนกํ อวินิโพฺภคสทฺทํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ เหฏฺฐา **โลหกุมฺภิชาตเก** (ชา. ๑.๔.๕๓ อาทโย) กถิตสทิสเมวฯ อิธ ปน สตฺถา ‘‘มยฺหํ, ภเนฺต, อิเมสํ สทฺทานํ สุตตฺตา กินฺติ ภวิสฺสตี’’ติ วุเตฺต ‘‘มา ภายิ, มหาราช, น เต เอเตสํ สุตปจฺจยา โกจิ อนฺตราโย ภวิสฺสติ, น หิ, มหาราช, เอวรูปํ ภยานกํ อวินิโพฺภคสทฺทํ ตฺวเมเวโก สุณิ, ปุเพฺพปิ ราชาโน เอวรูปํ สทฺทํ สุตฺวา พฺราหฺมณานํ กถํ คเหตฺวา สพฺพจตุกฺกยญฺญํ ยชิตุกามา ปณฺฑิตานํ วจนํ สุตฺวา ยญฺญหรณตฺถาย คหิตสเตฺต วิสฺสเชฺชตฺวา นคเร มาฆาตเภริํ จราเปสุ’’นฺติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต อสีติโกฏิวิภเว พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ อุคฺคหิตสิโปฺป มาตาปิตูนํ อจฺจเยน รตนวิโลกนํ กตฺวา สพฺพํ วิภวชาตํ ทานมุเข วิสฺสเชฺชตฺวา กาเม ปหาย หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ฌานาภิญฺญาโย นิพฺพเตฺตตฺวา อปรภาเค โลณมฺพิลเสวนตฺถาย มนุสฺสปถํ จรโนฺต พาราณสิํ ปตฺวา ราชุยฺยาเน วสิฯ ตทา พาราณสิราชา สิริสยเน นิสิโนฺน อฑฺฒรตฺตสมเย อฏฺฐ สเทฺท อโสฺสสิ – ปฐมํ ราชนิเวสนสามนฺตา อุยฺยาเน เอโก พโก สทฺทมกาสิ, ทุติยํ ตสฺมิํ สเทฺท อนุปจฺฉิเนฺนเยว หตฺถิสาลาย โตรณนิวาสินี กากี สทฺทมกาสิ, ตติยํ ราชเคเห กณฺณิกายํ นิวุตฺถฆุณปาณโก สทฺทมกาสิ, จตุตฺถํ ราชเคเห โปสาวนิยโกกิโล สทฺทมกาสิ, ปญฺจมํ ตเตฺถว โปสาวนิยมิโค สทฺทมกาสิ, ฉฏฺฐํ ตเตฺถว โปสาวนิยวานโร สทฺทมกาสิ, สตฺตมํ ตเตฺถว โปสาวนิยกิโนฺนโร สทฺทมกาสิ, อฏฺฐมํ ตสฺมิํ สเทฺท อนุปจฺฉิเนฺนเยว ราชนิเวสนมตฺถเกน อุยฺยานํ คจฺฉโนฺต ปเจฺจกพุโทฺธ เอกํ อุทานํ อุทาเนโนฺต สทฺทมกาสิฯ

พาราณสิราชา อิเม อฏฺฐ สเทฺท สุตฺวา ภีตตสิโต ปุนทิวเส พฺราหฺมเณ ปุจฺฉิฯ พฺราหฺมณา ‘‘อนฺตราโย เต, มหาราช, ภวิสฺสติ, สพฺพจตุกฺกยญฺญํ ยชิสฺสามา’’ติ วตฺวา รญฺญา ‘‘ยถารุจิตํ กโรถา’’ติ อนุญฺญาตา หฏฺฐปหฏฺฐา ราชกุลโต นิกฺขมิตฺวา ยญฺญกมฺมํ อารภิํสุฯ อถ เนสํ เชฏฺฐกสฺส ยญฺญการพฺราหฺมณสฺส อเนฺตวาสี มาณโว ปณฺฑิโต พฺยโตฺต อาจริยํ อาห – ‘‘อาจริย, เอวรูปํ กกฺขฬํ ผรุสํ อสาตํ พหูนํ สตฺตานํ วินาสกมฺมํ มา กรี’’ติฯ ‘‘ตาต, ตฺวํ กิํ ชานาสิ, สเจปิ อญฺญํ กิญฺจิ น ภวิสฺสติ, มจฺฉมํสํ ตาว พหุํ ขาทิตุํ ลภิสฺสามา’’ติฯ ‘‘อาจริย, กุจฺฉิํ นิสฺสาย นิรเย นิพฺพตฺตนกมฺมํ มา กโรถา’’ติฯ ตํ สุตฺวา เสสพฺราหฺมณา ‘‘อยํ อมฺหากํ

ลาภนฺตรายํ กโรตี’’ติ ตสฺส กุชฺฌิสฺ ฯ มาณโว เตสํ ภเยน ‘‘เตน หิ ตุเมฺหว มจฺฉมํสขาทนูปายํ กโรถา’’ติ วตฺวา นิกฺขมิตฺวา พหินคเร ราชานํ นิวาเรตุํ สมตฺถํ ธมฺมิกสมณพฺราหฺมณํ อุปธาเร โนฺต ราชุยฺยานํ คนฺตฺวา โพธิสตฺตํ ทิสฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘ภเนฺต, กึ ตุมฺหากํ สเตฺตสุ อนุกมฺปา นตฺถิ, ราชา พหู สเตฺต มาเรตฺวา ยญฺญํ ยชาเปติ, กึ โว มหาชนสฺส พนฺธนโมกฺขํ กาตุํ น วฏฺฏ ตี’’ติ อาหฯ ‘‘มาณว, เอตฺถ เนว ราชา อเมฺห ชานาติ, น มยํ ราชานํ ชานามา’’ติฯ ‘‘ชานาถ ปน, ภเนฺต, รญฺญา สุตสทฺทานํ นิปฺผตฺติ’’นฺติ? ‘‘อาม, ชานามี’’ติฯ ‘‘ชานนฺตา รโญฺญ กสฺมา น กเถถา’’ติ? ‘‘มาณว กึ สกฺกา ‘อหํ ชานามี’ติ นลาเฏ สิงฺคํ พนฺธิตฺวา จริตุํ, สเจ อิธาคนฺตฺวา ปุจฺฉิสฺสติ, กเถสฺสามี’’ติฯ

มาณโว เวเคน ราชกุลํ คนฺตฺวา ‘‘กึ, ตาตา’’ติ วุเตฺต ‘‘มหาราช, ตุเมฺหหิ สุตสทฺทานํ นิปฺผตฺตึ ชานนโก เอโก ตาปโส ตุมฺหากํ อุยฺยาเน มงฺคลสิลายํ นิสิโนฺน ‘สเจ มํ ปุจฺฉิสฺสติ, กเถสฺสามี’ติ วทติ, คนฺตฺวา ตํ ปุจฺฉิตุํ วฏฺฏตี’’ติ อาหฯ ราชา เวเคน ตตฺถ คนฺตฺวา ตาปสํ วนฺทิตฺวา กตปฏิสนฺถาโร นิสีทิตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร, ภเนฺต, ตุเมฺห มยา สุตสทฺทานํ นิปฺผตฺตึ ชานา ถา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อาม, มหาราชา’’ติฯ ‘‘เตน หิ กเถถ ตํ เม’’ติฯ ‘‘มหาราช, เตสํ สุตปจฺจยา ตว โกจิ อนฺตราโย นตฺถิ , โปราณุยฺยาเน ปน เต เอโก พโก อตฺถิ, โส โคจรํ อลภโนฺต ชิฆจฺฉาย ปเรโต ปฐมํ สทฺทมกาสี’’ติ ตสฺส กิริยํ อตฺตโน ญาเณน ปริจฺฉินฺทิตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๑๐. ‘‘อิทํ ปุเร นินฺนมาหุ, พหุมจฺฉํ มโหทกํ;
อาวาโส พกราชสฺส, เปตฺติกํ ภวนํ มม;
ตฺยชฺช เภเกน ยาเปม, โอกํ น วิชหามเส’’ติฯ

ตตฺถ **อิท**นฺติ มงฺคลโปกฺขรณึ สนฺธาย วทติฯ สา หิ ปุเพฺพ อุทกตุเมฺพน อุทเก ปวิสเนฺต มโหทกา พหุมจฺฉา, อิทานิ ปน อุทกสฺส ปจฺฉินฺนตฺตา น มโหทกา ชาตาฯ **ตฺยชฺช เภเก นา**ติ เต มยํ อชฺช มเจฺฉ อลภนฺตา มณฺฑูกมเตฺตน ยาเปมฯ **โอก**นฺติ เอวํ ชิฆจฺฉาย ปีฬิตาปิ ว สนฏฺฐานํ น วิชหามฯ

อิติ, มหาราช, โส พโก ชิฆจฺฉาปีฬิโต สทฺทมกาสิฯ สเจปิ ตํ ชิฆจฺฉาโต โมเจตุกาโม, ตํ อุยฺยานํ โสธาเปตฺวา โปกฺขรณึ อุทกสฺส ปูเรหีติฯ ราชา ตถา กาเรตุํ เอกํ อมจฺจํ อาณาเป สิฯ

‘‘หตฺถิสาลโตรเณ ปน เต, มหาราช, เอกา กากี วสมานา อตฺตโน ปุตฺตโสเกน ทุติยํ สทฺ ทมกาสิ, ตโตปิ เต ภยํ นตฺถี’’ติ วตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๑๑. ‘‘โก ทุติยํ อสีลิสฺส, พนฺธรสฺสกฺขิ เภจฺฉติ;
โก เม ปุเตฺต กุลาวกํ, มญฺจ โสตฺถึ กริสฺสตี’’ติฯ

วตฺวา จ ปน ‘‘โก นาม เต, มหาราช, หตฺถิสาลาย หตฺถิเมโณฺฑ’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘พนฺธโร นาม, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘เอกกฺขิกาโณ โส, มหาราชา’’ติ? ‘‘อาม, ภเนฺต’’ติฯ มหาราช, หตฺถิสาลาย เต ทฺวารโตรเณ เอกา กากี กุลาวกํ กตฺวา อณฺฑกานิ นิกฺขิปิฯ ตานิ ปริณตานิ กากโปตกา นิกฺขนฺตา, หตฺถิเมโณฺฑ หตฺถึ อารุยฺห สาลโต นิกฺขมโนฺต จ ปวิสโนฺต จ องฺกุสเกน กากิมฺปิ ปุตฺตเกปิสฺสา ปหรติ, กุลาวกมฺปิ วิทฺธํเสติฯ สา เตน ทุเกฺขน ปีฬิตา ตสฺส อกฺขิเภทนํ อายา จนฺตี เอวมาห, สเจ เต กากิยา เมตฺตจิตฺตํ อตฺถิ, เอตํ พนฺธรํ ปโกฺกสาเปตฺวา กุลาวกวิทฺธํสน โต วาเรหีติ ฯ ราชา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ปริภาสิตฺวา หาเรตฺวา อญฺญสฺส ตํ หตฺถึ อทาสิฯ

‘‘ปาสาทกณฺณิกาย ปน เต, มหาราช, เอโก ฆุณปาณโก วสติฯ โส ตตฺถ เผคฺคุํ ขาทิตฺวา ตสฺมิํ ขีเณ สารํ ขาทิตุํ นาสกฺขิ, โส ภกฺขํ อลภิตฺวา นิกฺขมิตุมฺปิ อสโกฺกโนฺต ปริเทวมาโน ตติยํ สทฺทมกาสิ, ตโตปิ เต ภยํ นตฺถี’’ติ วตฺวา ตสฺส กิริยํ อตฺตโน ญาเณน ปริจฺฉินฺทิตฺวา ตติยํ คาถมาห –

๑๒. ‘‘สพฺพา ปริกฺขตา เผคฺคุ, ยาว ตสฺสา คตี อหุ;
ขีณภโกฺข มหาราช, สาเร น รมตี ฆุโณ’’ติฯ

ตตฺถ **ยาว ตสฺสา คตี อหู**ติ ยาว ตสฺสา เผคฺคุยา นิปฺผตฺติ อโหสิ, สา สพฺพา ขาทิตาฯ **น รมตี**ติ ‘‘มหาราช, โส ปาณโก ตโต นิกฺขมิตฺวา คมนฎฺฐานมฺปิ อปสฺสโนฺต ปริเทวติ, นีหราเปหิ น’’นฺติ อาหฯ ราชา เอกํ ปุริสํ อาณาเปตฺวา อุปาเยน นํ นีหราเปสิฯ

‘‘นิเวสเน ปน เต, มหาราช, เอกา โปสาวนิยา โกกิลา อตฺถี’’ติ? ‘‘อตฺถิ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘มหาราช, สา อตฺตนา นิวุตฺถปุพฺพํ วนสณฺฑํ สริตฺวา อุกฺกณฺฐิตฺวา ‘กทา นุ โข อิมมฺหา ปญฺชรา มุจฺจิตฺวา รมณียํ วนสณฺฑํ คจฺฉิสฺสามี’ติ จตุตฺถํ สทฺทมกาสิ, ตโตปิ เต ภยํ นตฺถี’’ติ วตฺวา จตุตฺถํ คาถมาห –

๑๓. ‘‘สา นูนาหํ อิโต คนฺตฺวา, รโญฺญ มุตฺตา นิเวสนา;
อตฺตานํ รมยิสฺสามิ, ทุมสาขนิเกตินี’’ติฯ

ตตฺถ **ทุมสาขนิเกตินี**ติ สุปุปฺผิตาสุ รุกฺขสาขาสุ สกนิเกตา หุตฺวาฯ เอวญฺจ ปน วตฺวา ‘‘อุกฺกณฺฐิตา, มหาราช, สา โกกิลา, วิสฺสเชฺชหิ น’’นฺติ อาหฯ ราชา ตถา กาเรสิฯ

‘‘นิเวสเน ปน เต, มหาราช, เอโก โปสาวนิโย มิโค อตฺถี’’ติ? ‘‘อตฺถิ, ภเนฺต’’ติฯ ‘‘มหาราช, โส เอโก ยูถปติ อตฺตโน มิคิํ อนุสฺสริตฺวา กิเลสวเสน อุกฺกณฺฐิโต ปญฺจมํ สทฺทมกาสิ, ตโตปิ เต ภยํ นตฺถี’’ติ วตฺวา ปญฺจมํ คาถมาห –

๑๔. ‘‘โส นูนาหํ อิโต คนฺตฺวา, รโญฺญ มุโตฺต นิเวสนา;
อโคฺคทกานิ ปิสฺสามิ, ยูถสฺส ปุรโต วช’’นฺติฯ

ตตฺถ **อโคฺคทกานี**ติ อคฺคอุทกานิ, อเญฺญหิ มิเคหิ ปฐมตรํ อปีตานิ อนุจฺฉิฎฺฐทกานิ ยูถสฺส ปุรโต คจฺฉโนฺต กทา นุ โข ปิวิสฺสามีติฯ

มหาสโตฺต ตมฺปิ มิคํ วิสฺสชฺชาเปตฺวา ‘‘นิเวสเน ปน เต, มหาราช, โปสาวนิโย มกฺกโฎ อตฺถี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘อตฺถิ, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘โสปิ, มหาราช, หิมวนฺตปเทเส ยูถปติ มกฺกฎีหิ สทฺธิํ กามคิโทฺธ หุตฺวา วิจรโนฺต ภรเตน นาม ลุเทฺทน อิธ อานีโต, อิทานิ อุกฺกณฺฐิตฺวา ตเตฺถว คนฺตุกาโม ฉฎฺฐํ สทฺทมกาสิ, ตโตปิ เต ภยํ นตฺถี’’ติ วตฺวา ฉฎฺฐํ คาถมาห –

๑๕. ‘‘ตํ มํ กาเมหิ สมฺมตฺตํ, รตฺตํ กาเมสุ มุจฺฉิตํ;
อานยี ภรโต ลุโทฺท, พาหิโก ภทฺทมตฺถุ เต’’ติฯ

ตตฺถ **พาหิโก**ติ พาหิกรฎฺฐวาสีฯ ***ภทฺทมตฺถุ เต***ติ อิมมตฺถํ โส วานโร อาห, ตุยฺหํ ปน ภทฺทมตฺถุ, วิสฺสเชฺชหิ นนฺติฯ

มหาสโตฺต ตํ วานรํ วิสฺสชฺชาเปตฺวา ‘‘นิเวสเน ปน เต, มหาราช, โปสาวนิโย กินฺนโร อตฺถี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อตฺถี’’ติ วุเตฺต ‘‘โส, มหาราช, อตฺตโน กินฺนริยา กตคุณํ อนุสฺสริตฺวา กิเลสาตุโร สทฺทมกาสิฯ โส หิ ตาย สทฺธึ เอกทิวสํ ตุงฺคปพฺพตสิขรํ อารุหิฯ เต ตตฺถ วณฺณคนฺธรสสมฺปนฺนานิ นานาปุปฺผานิ โอจินนฺตา ปิฬนฺธนฺตา สูริยํ อตฺถงฺคตํ น สลฺลเกฺขสุํ, อตฺถงฺคเต สูริเย โอตรนฺตานํ อนฺธกาโร อโหสิฯ ตตฺร นํ กินฺนรี ‘สามิ, อนฺธกาโร วตฺตติ, อปกฺขลโนฺต อปฺปมาเทน โอตราหี’ติ วตฺวา หเตฺถ คเหตฺวา โอตาเรสิ, โส ตาย ตํ วจนํ อนุสฺสริตฺวา สทฺทมกาสิ, ตโตปิ เต ภยํ นตฺถี’’ติ ตํ การณํ อตฺตโน ญาณพเลน ปริจฺฉินฺทิตฺวา ปากฏํ กโรโนฺต สตฺตมํ คาถมาห –

๑๖. ‘‘อนฺธการติมิสายํ, ตุเงฺค อุปริปพฺพเต;
สา มํ สเณฺหน มุทุนา, มา ปาทํ ขลิ ยสฺมนี’’ติฯ

ตตฺถ **อนฺธการติมิสาย**นฺติ อนฺธภาวการเก ตเมฯ **ตุเงฺค**ติ ติขิเณฯ **สเณฺหน มุทุนา**ติ มเฏฺฐน มุทุเกน วจเนนฯ **มา ปาทํ ขลิ ยสฺมนี**ติ ย-กาโร พฺยญฺชนสนฺธิวเสน คหิโตฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – สา มํ กินฺนรี สเณฺหน มุทเกน วจเนน ‘‘สามิ, อปฺปมโตฺต โหหิ, มา ปาทํ ขลิ อสฺมนิ, ยถา เต อุปกฺขลิตฺวา ปาโท ปาสาณสฺมึ น ขลติ, ตถา โอตรา’’ติ วตฺวา หเตฺถน คเหตฺวา โอตาเรสีติฯ

อิติ มหาสโตฺต กินฺนเรน กตสทฺทการณํ กเถตฺวา ตํ วิสฺสชฺชาเปตฺวา ‘‘มหาราช, อฎฺฐโม อุทานสโทฺท อโหสิฯ นนฺทมูลกปพฺภารสฺมึ กิร เอโก ปเจฺจกพุโทฺธ อตฺตโน อายุสงฺขารปริกฺขยํ ญตฺวา ‘มนุสฺสปถํ คนฺตฺวา พาราณสิรโญฺญ อุยฺยาเน ปรินิพฺพายิสฺสามิ, ตสฺส เม มนุสฺสา สรีรนิเกฺขปํ กาเรตฺวา สาธุกีฬํ กีฬิตฺวา ธาตุปูชํ กตฺวา สคฺคปถํ ปูเรสฺสนฺตี’ติ อิทฺธานุภาเวน อาคจฺฉโนฺต ตว ปาสาทสฺส มตฺถกํ ปตฺตกาเล ขนฺธภารํ โอตาเรตฺวา นิพฺพานปุรปเวสนทีปนํ อุทานํ อุทาเนสี’’ติ ปเจฺจกพุเทฺธน วุตฺตํ คาถมาห –

๑๗. ‘‘อสํสยํ ชาติขยนฺตทสฺสี, น คพฺภเสยฺยํ ปุนราวชิสฺสํ;
อยมนฺติมา ปจฺฉิมา คพฺภเสยฺยา, ขีโณ เม สํสาโร ปุนพฺภวายา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ชาติยา ขยนฺตสงฺขาตสฺส นิพฺพานสฺส ทิฎฺฐตฺตา **ชาติขยนฺตทสฺสี** อหํ **อสํสยํ** ปุน คพฺภเสยฺยํ น อาวชิสฺสํ, อยํ เม อนฺติมา ชาติ, ปจฺฉิมา คพฺภเสยฺยา, ขีโณ เม ปุนพฺภวาย ขนฺธปฎิปาฎิสงฺขาโต สํสาโรติฯ

‘‘อิทญฺจ ปน โส อุทานํ วตฺวา อิมํ อุยฺยานวนํ อาคมฺม เอกสฺส สุปุปฺผิตสฺส สาลสฺส มูเล ปรินิพฺพุโต, เอหิ, มหาราช, สรีรกิจฺจมสฺส กริสฺสามา’’ติ มหาสโตฺต ราชานํ คเหตฺวา ปเจฺจกพุทฺธสฺส ปรินิพฺพุตฎฺฐานํ คนฺตฺวา สรีรํ ทเสฺสสิฯ ราชา ตสฺส สรีรํ ทิสฺวา สทฺธึ พลกาเยน คนฺธมาลาทีหิ ปูเชตฺวา โพธิสตฺตสฺส วจนํ นิสฺสาย ยญฺญํ หาเรตฺวา สพฺพสตฺตานํ ชีวิตทานํ ทตฺวา นคเร มาฆาตเภรึ จราเปตฺวา สตฺตาหํ สาธุกีฬํ กีฬิตฺวา สพฺพคนฺธจิตเก มหเนฺตน สกฺกาเรน ปเจฺจกพุทฺธสฺส สรีรํ ฌาเปตฺวา ธาตุโย จตุมหาปเถ ถูปํ กาเรสิฯ โพธิสโตฺตปิ รโญฺญ ธมฺมํ เทเสตฺวา ‘‘อปฺปมโตฺต โหหี’’ติ โอวทิตฺวา หิมวนฺตเมว ปวิสิตฺวา พฺรหฺมวิหาเรสุ ปริกมฺมํ กตฺวา อปริหีนชฺฌาโน พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘มหาราช, ตสฺส สทฺทสฺส สุตการณา ตว โกจิ อนฺตราโย นตฺถี’’ติ ยญฺญํ หราเปตฺวา ‘‘มหาชนสฺส ชีวิตํ เทหี’’ติ ชีวิตทานํ ทาเปตฺวา นคเร ธมฺมเภรึ

จราเปตฺวา ธมฺมํ เทเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ‘‘ตทา ราชา อานนฺโท อโหสิ, มาณโว สาริปุตฺโต, ตาปโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อฎฺฐสทฺทชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๔๑๙] ๓. สุลสาชาตกวณฺณนา

อิทํ สุวณฺณกายูรนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ อนาถปิณฺฑิกสฺส ทาสึ อารพฺภ กเถสิฯ สา กิร เอกสฺมึ อุสฺสวทิวเส ทาสิคเณน สทฺธึ อุยฺยานํ คจฺฉนฺตี อตฺตโน สามินึ ปุญฺญลกฺขณเทวึ อาภรณํ ยาจิฯ สา ตสฺสา สตสหสฺสมูลํ อตฺตโน อาภรณํ อทาสิฯ สา ตํ ปิฬนฺธิตฺวา ทาสิคเณน สทฺธึ อุยฺยานํ ปาวิสิฯ อเถโก โจโร ตสฺสา อาภรเณ โลภํ อุปฺปาเทตฺวา ‘‘อิมํ มาเรตฺวา อาภรณํ หริสฺสามี’’ติ ตาย สทฺธึ สลฺลปนฺโต อุยฺยานํ คนฺตฺวา ตสฺสา มจฺฉมํสสุราทีนิ อทาสิฯ สา ‘‘กิเลสวเสน เทติ มเญฺญ’’ติ คเหตฺวา อุยฺยานกีฬํ กีฬิตฺวา วีมํสนตฺถาย สายนฺหสมเย นิปเนฺน ทาสิคเณ อุฎฺฐาย ตสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ โส ‘‘ภเทฺท, อิมํ ฐานํ อปฺปฎิจฺฉนฺนํ, โถกํ ปุรโต คจฺฉามา’’ติ อาหฯ ตํ สุตฺวา อิตรา ‘‘อิมสฺมึ ฐาเน สกฺกา รหสฺสกมฺมํ กาตุํ, อยํ ปน นิสฺสํสยํ มํ มาเรตฺวา ปิฬนฺธนภณฺฑํ หริตุกาโม ภวิสฺสติ, โหตุ, สิกฺขาเปสฺสามิ น’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ‘‘สามิ, สุรามเทน เม สุกฺขํ สรีรํ, ปานียํ ตาว มํ ปาเยหี’’ติ เอกํ กูปํ เนตฺวา ‘‘อิโต เม ปานียํ โอสิญฺจา’’ติ รชฺชุญฺจ ฆฎญฺจ ทเสฺสสิฯ โจโร รชฺชุํ กูเป โอตาเรสิ, อถ นํ โอนมิตฺวา อุทกํ โอสิญฺจนฺตํ มหพฺพลทาสี อุโภหิ หเตฺถหิ อาณิสทํ ปหริตฺวา กูเป ขิปิตฺวา ‘‘น ตฺวํ เอตฺตเกน มริสฺสสี’’ติ เอกํ มหนฺตํ อิฎฺฐกํ มตฺถเก อาสุมฺภิฯ โส ตเตฺถว ชีวิตกฺขยํ ปโตฺตฯ สาปิ นครํ ปวิสิตฺวา สามินิยา อาภรณํ ททมานา ‘‘มนมฺหิ อชฺช อิมํ อาภรณํ นิสฺสาย มตา’’ติ สพฺพํ ตํ ปวตฺตึ อาโรเจสิ, สาปิ อนาถปิณฺฑิกสฺส อาโรเจสิ, อนาถปิณฺฑิโก ตถาคตสฺส อาโรเจสิฯ สตฺถา ‘‘น โข, คหปติ, อิทาเนว สา ทาสี ฐานุปฺปตฺติกาย ปญฺญาย สมนฺนาคตา, ปุเพฺพปิ สมนฺนาคตาว, น จ อิทาเนว ตาย โส มาริโต, ปุเพฺพปิ นํ มาเรสิเยวา’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต สุลสา นาม นครโสภินี ปญฺจสตวณฺณทาสิปริวารา อโหสิ, สหเสฺสน รตฺตึ คจฺฉติฯ ตสฺมึเยว นคเร สตฺตุโก นาม โจโร อโหสิ นาคพโล, รตฺติภาเค อิสฺสรฆรานิ ปวิสิตฺวา ยถารุจึ วิลุมฺปติฯ นาครา สนฺนิปติตฺวา รโญฺญ อุปโกฺกสึสุฯ ราชา นครคุตฺติกํ อาณาเปตฺวา ตตฺถ ตตฺถ คุมฺพํ ฐปาเปตฺวา โจรํ คณฺหาเปตฺวา ‘‘สีสมสฺส ฉินฺทถา’’ติ อาหฯ ตํ ปจฺฉาพาหํ พนฺธิตฺวา จตุเกฺก จตุเกฺก กสาหิ ตาเฬตฺวา อาฆาตนํ เนนฺติฯ ‘‘โจโร กิร คหิโต’’ติ สกลนครํ สงฺขุภิฯ ตทา สุลสา วาตปาเน ฐตฺวา อนฺตรวีถึ โอโลเกนฺตี ตํ ทิสฺวา ปฎิพทฺธจิตฺตา หุตฺวา ‘‘สเจ อิมํ โจโรติ คหิตปุริสํ โมเจตุํ สกฺขิสฺสามิ, อิทํ กิลิฎฺฐกมฺมํ อกตฺวา อิมินาว สทฺธึ สมคฺควาสํ กเปฺปสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา เหฎฺฐา **กณเวรชาตเก** (ชา. ๑.๔.๖๙ อาทโย) วุตฺตนเยเนว นครคุตฺติกสฺส สหสฺสํ เปเสตฺวา ตํ โมเจตฺวา เตน สทฺธึ สโมฺมทมานา สมคฺควาสํ วสิฯ โจโร ติณฺณํ จตุนฺนํ มาสานํ อจฺจเยน จิเนฺตสิ ‘‘อหํ อิมสฺมึเยว ฐาเน วสิตุํ น สกฺขิสฺสามิ, ตุจฺฉหเตฺถน ปลายิตุมฺปิ น สกฺกา, สุลสาย ปิฬนฺธนภณฺฑํ สตสหสฺสํ อคฺฆติ, สุลสํ มาเรตฺวา อิทํ คณฺหิสฺสามี’’ติฯ อถ นํ เอกทิวสํ อาห – ‘‘ภเทฺท, อหํ ตทา ราชปุริเสหิ นียมาโน อสุกปพฺพตมตฺถเก รุกฺขเทวตาย พลิกมฺมํ ปฎิสฺสุณึ, สา มํ พลิกมฺมํ อลภมานา ภายาเปติ, พลิกมฺมมสฺสา กโรมา’’ติฯ ‘‘สาธุ, สามิ, สเชฺชตฺวา เปเสหี’’ติฯ ‘‘ภเทฺท, เปเสตุํ น วฎฺฎติ, มยํ อุโภปิ สพฺพาภรณปฎิมณฺฑิตา มหเนฺตน ปริวาเรน คนฺตฺวา ทสฺสามา’’ติฯ ‘‘สาธุ, สามิ, ตถา กโรมา’’ติฯ

อถ นํ ตถา กาเรตฺวา ปพฺพตปาทํ คตกาเล อาห – ‘‘ภเทฺท, มหาชนํ ทิสฺวา เทวตา พลิกมฺมํ น สมฺปฏิจฺฉิสฺสติ, มยํ อุโภว อภิรุหิตฺวา เทมา’’ติฯ โส ตาย ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิโต ตํ พลิปาติํ อุกฺขิปาเปตฺวา สยํ สนฺนทฺธปญฺจาวุโธ หุตฺวา ปพฺพตมตฺถกํ อภิรุหิตฺวา เอกํ สตโปริสปปาตํ นิสฺสาย ชาตรุกฺขมูเล พลิภาชนํ ฐปาเปตฺวา ‘‘ภเทฺท, นาหํ พลิกมฺมตฺถาย อาคโต, ตํ ปน มาเรตฺวา ปิฬนฺธนํ เต คเหตฺวา คมิสฺสามีติ อาคโตมฺหิ, ตว ปิฬนฺธนํ โอมุญฺจิตฺวา อุตฺตรสาฏเกน ภณฺฑิกํ กโรหี’’ติ อาหฯ ‘‘สามิ, มํ กสฺมา มาเรสี’’ติ? ‘‘ธนการณา’’ติฯ ‘‘สามิ, มยา กตคุณํ อนุสฺสร, อหํ ตํ พนฺธิตฺวา นียมานํ เสฏฺฐิปุเตฺตน ปริวเตฺตตฺวา พหุํ ธนํ ทตฺวา ชีวิตํ ลภาเปสิํ, เทวสิกํ สหสฺสํ ลภมานาปิ อญฺญํ ปุริสํ น โอโลเกมิ, เอวญฺหิ ตว อุปการิกํ มา มํ มาเรหิ, พหุญฺจ เต ธนํ ทสฺสามิ, ตว ทาสี จ ภวิสฺสามี’’ติ ยาจนฺตี ปฐมํ คาถมาห –

๑๘. ‘‘อิทํ สุวณฺณกายูรํ, มุตฺตา เวฬุริยา พหู;
สพฺพํ หรสฺสุ ภทฺทเนฺต, มญฺจ ทาสีติ สาวยา’’ติฯ

ตตฺถ **กายูร**นฺติ คีวายํ ปิฬนฺธนปสาธนํ กายูรํฯ **สาวยา**ติ มหาชนมเชฺฌ สาเวตฺวา ทาสิํ กตฺวา คณฺหาติฯ

ตโต สตฺตุเกน –

๑๙. ‘‘โอโรปยสฺสุ กลฺยาณิ, มา พาฬฺหํ ปริเทวสิ;
น จาหํ อภิชานามิ, อหนฺตฺวา ธนมาภต’’นฺติฯ –

อตฺตโน อชฺฌาสยานุรูปํ ทุติยคาถาย วุตฺตาย สุลสา ฐานุปฺปตฺติการณํ ปฏิลภิตฺวา ‘‘อยํ โจโร มยฺหํ ชีวิตํ น ทสฺสติ, อุปาเยน นํ ปฐมตรํ ปปาเต ปาเตตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา คาถาทฺวยมาห –

๒๐. ‘‘ยโต สรามิ อตฺตานํ, ยโต ปตฺตาสฺมิ วิญฺญุตํ;
น จาหํ อภิชานามิ, อญฺญํ ปิยตรํ ตยาฯ

๒๑. ‘‘เอหิ ตํ อุปคูหิสฺสํ, กริสฺสญฺจ ปทกฺขิณํ;
น หิ ทานิ ปุน อตฺถิ, มม ตุยฺหญฺจ สงฺคโม’’ติฯ

สตฺตุโก ตสฺสาธิปฺปายํ อชานโนฺต ‘‘สาธุ, ภเทฺท, เอหิ อุปคูหสฺสุ ม’’นฺติ อาหฯ สุลสา ตํ ติกฺขตฺตุํ ปทกฺขิณํ กตฺวา อุปคูหิตฺวา ‘‘อิทานิ ตํ, สามิ, จตูสุ ปเสฺสสุ วนฺทิสฺสามี’’ติ วตฺวา ปาทปิฏฺฐิยํ สีสํ ฐเปตฺวา พาหุปเสฺส วนฺทิตฺวา ปจฺฉิมปสฺสํ คนฺตฺวา วนฺทมานา วิย หุตฺวา นาคพลา คณิกา โจรํ ทฺวีสุ ปจฺฉาปาเทสุ คเหตฺวา เหฏฺฐา สีสํ กตฺวา สตโปริเส นรเก ขิปิฯ โส ตเตฺถว จุณฺณวิจุณฺณํ ปตฺวา มริฯ ตํ กิริยํ ทิสฺวา ปพฺพตมตฺถเก นิพฺพตฺตเทวตา อิมา คาถา อภาสิ –

๒๒. ‘‘น หิ สเพฺพสุ ฐาเนสุ, ปุริโส โหติ ปณฺฑิโต;
อิตฺถีปิ ปณฺฑิตา โหติ, ตตฺถ ตตฺถ วิจกฺขณาฯ

๒๓. ‘‘น หิ สเพฺพสุ ฐาเนสุ, ปุริโส โหติ ปณฺฑิโต;
อิตฺถีปิ ปณฺฑิตา โหติ, ลหุํ อตฺถํ วิจินฺติกาฯ

๒๔. ‘‘ลหุญฺจ วต ขิปฺปญฺจ, นิกเฏฺฐ สมเจตยิ;

มิคํ ปุณฺณายเตเนว, สุลสา สตฺตุกํ วธิฯ

๒๕. ‘‘โยธ อุปฺปติตํ อตฺถํ, น ขิปฺปมนุพุชฺฌติ;
โส หญฺญติ มนฺทมติ, โจโรว คิริคพฺภเรฯ

๒๖. ‘‘โย จ อุปฺปติตํ อตฺถํ, ขิปฺปเมว นิโพธติ;
มุจฺจเต สตฺตุสมฺพาธา, สุลสา สตฺตุกามิวา’’ติฯ

ตตฺถ **ปณฺฑิตา โหตี**ติ อิตฺถีปิ ปณฺฑิตา ตตฺถ ตตฺถ วิจกฺขณา โหติ, อถ วา อิตฺถี ปณฺฑิตา เจว ตตฺถ ตตฺถ วิจกฺขณา จ โหติฯ **ลหุํ อตฺถํ วิจินฺติกา**ติ ลหุํ ขิปฺปํ อตฺถํ วิจินฺติกาฯ **ลหุญฺจ วตา**ติ อทนฺธญฺจ วตฯ **ขิปฺปญฺจา**ติ อจิเรเนวฯ **นิกฏฺฐ สมเจตยี**ติ สนฺติเก ฐิตาว ตสฺส มรณูปายํ จิเนฺตสิฯ **ปุณฺณายเตเนวา**ติ ปูริตธนุสฺมิํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยถา เฉโก มิคลุทฺทโก สกณฺฑปุณฺณธนุสฺมิํ ขิปฺปํ มิคํ วธติ, เอวํ สุลสา สตฺตุกํ วธีติฯ **โยธา**ติ โย อิมสฺมิํ สตฺตโลเกฯ **นิโพธตี**ติ ชานาติฯ **สตฺตุกามิวา**ติ สตฺตุกา อิว, ยถา สุลสา มุตฺตา, เอวํ มุจฺจตีติ อโตฺถฯ

อิติ สุลสา โจรํ วธิตฺวา ปพฺพตา โอรุยฺห อตฺตโน ปริชนสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘อยฺยปุโตฺต กห’’นฺติ ปุฏฺฐา ‘‘มา ตํ ปุจฺฉถา’’ติ วตฺวา รถํ อภิรุหิตฺวา นครเมว ปาวิสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ ‘‘ตทา เต อุโภปิ อิเมเยว อเหสุํ, เทวตา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สุลสาชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๔๒๐] ๔. สุมงฺคลชาตกวณฺณนา

ภุสมฺหิ กุโทฺธติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ราโชวาทสุตฺตํ อารพฺภ กเถสิฯ ตทา ปน สตฺถา รญฺญา ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพโตฺต วยปฺปโตฺต ปิตุ อจฺจเยน รชฺชํ กาเรสิ, มหาทานํ ปวเตฺตสิฯ ตสฺส สุมงฺคโล นาม อุยฺยานปาโล อโหสิฯ อเถโก ปเจฺจกพุโทฺธ นนฺทมูลกปพฺภารา นิกฺขมิตฺวา จาริกํ จรมาโน พาราณสิํ ปตฺวา อุยฺยาเน วสิตฺวา ปุนทิวเส นครํ ปิณฺฑาย ปาวิสิฯ ตเมนํ ราชา ทิสฺวา ปสนฺนจิโตฺต วนฺทิตฺวา ปาสาทํ อาโรเปตฺวา ราชาสเน นิสีทาเปตฺวา นานคฺครเสหิ ขาทนียโภชนีเยหิ ปริวิสิตฺวา อนุโมทนํ สุตฺวา ปสโนฺน อตฺตโน อุยฺยาเน วสนตฺถาย ปฏิญฺญํ คาหาเปตฺวา อุยฺยานํ ปเวเสตฺวา สยมฺปิ ภุตฺตปาตราโส ตตฺถ คนฺตฺวา รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐานาทีนิ สํวิทหิตฺวา สุมงฺคลํ นาม อุยฺยานปาลํ เวยฺยาวจฺจกรํ กตฺวา นครํ ปาวิสิฯ ปเจฺจกพุโทฺธ ตโต ปฏฺฐาย นิพทฺธํ ราชเคเห ภุญฺชโนฺต ตตฺถ จิรํ วสิ, สุมงฺคโลปิ นํ สกฺกจฺจํ อุปฏฺฐหิฯ

อเถกทิวสํ ปเจฺจกพุโทฺธ สุมงฺคลํ อามเนฺตตฺวา ‘‘อหํ กติปาหํ อสุกคามํ นิสฺสาย วสิตฺวา อาคจฺฉิสฺสามิ, รโญฺญ อาโรเจหี’’ติ วตฺวา ปกฺกามิฯ สุมงฺคโลปิ รโญฺญ อาโรเจสิฯ ปเจฺจกพุโทฺธ กติปาหํ ตตฺถ วสิตฺวา สายํ สูริเย อตฺถงฺคเต ตํ อุยฺยานํ ปจฺจาคมิฯ สุมงฺคโล ตสฺส อาคตภาวํ อชานโนฺต อตฺตโน เคหํ อคมาสิฯ ปเจฺจกพุโทฺธปิ ปตฺตจีวรํ ปฏิสาเมตฺวา โถกํ จงฺกมิตฺวา ปาสาณผลเก นิสีทิฯ ตํ ทิวสํ ปน อุยฺยานปาลสฺส ฆรํ ปาหุนกา อาคมิํสุฯ โส เตสํ สูปพฺยญฺชนตฺถาย ‘‘อุยฺยาเน อภยลทฺธํ มิคํ มาเรสฺสามี’’ติ ธนุํ อาทาย อุยฺยานํ คนฺตฺวา มิคํ อุปธาเรโนฺต ปเจฺจกพุทฺธํ ทิสฺวา ‘‘มหามิโค ภวิสฺสตี’’ติ สญฺญาย สรํ สนฺนยฺหิตฺวา วิชฺฌิฯ ปเจฺ

จกพุโทฺธ สีสํ วิวริตฺวา ‘‘สุมงฺคลา’’ติ อาหฯ โส สํเวคปฺปตฺโต วนฺทิตฺวา ‘‘ภนฺเต, อหํ ตุมฺหากํ อาคตภาวํ อชานนฺโต ‘มิโค’ติ สญฺญาย วิชฺฌึ, ขมถ เม’’ติ วตฺวา ‘‘โหตุ ทานิ กึ กริสฺสสิ, เอหิ สรํ ลุญฺจิตฺวา คณฺหาหี’’ติ วุตฺเต ต วนฺทิตฺวา สรํ ลุญฺจิ, มหตี เวทนา อุปฺปชฺชิฯ ปเจฺจกพุโทฺธ ต เตฺถว ปรินิพฺพายิฯ อุยฺยานปาโล ‘‘สเจ ราชา ชานิสฺสติ, นาเสสฺสตี’’ติ ปุตฺตทารํ คเหตฺวา ตโตว ปลายิฯ ตาวเทว ‘‘ปเจฺจกพุโทฺธ ปรินิพฺพุโต’’ติ เทวตานุภาเวน สกลนครํ เอกโกลาหลํ ชาตํฯ

ปุนทิวเส มนุสฺสา อุยฺยานํ คนฺตฺวา ปเจฺจกพุทฺธํ ทิสฺวา ‘‘อุยฺยานปาโล ปเจฺจกพุทฺธํ มาเรตฺวา ปลาโต’’ติ รโญฺญ กถยิํสุฯ ราชา มหเนฺตน ปริวาเรน อุยฺยานํ คนฺตฺวา สตฺตาหํ สรีรปูชํ กตฺวา มหเนฺตน สกฺกาเรน ฌาเปตฺวา ธาตุโย อาทาย เจติยํ กตฺวา ตํ ปูเชโนฺต ธเมฺมน รชฺชํ กาเรสิฯ สุมงฺคโลปิ เอกสํวจฺฉรํ วีตินาเมตฺวา ‘‘รโญฺญ จิตฺตํ ชานิสฺสามี’’ติ อาคนฺตฺวา เอกํ อมจฺจํ ปสฺสิตฺวา ‘‘มยิ รโญฺญ จิตฺตํ ชานาหี’’ติ อาหฯ อมโจฺจปิ รโญฺญ สนฺติกํ คนฺตฺวา ตสฺส คุณํ กเถสิฯ ราชา อสุณโนฺต วิย อโหสิฯ ปุน กิญฺจิ อวตฺวา รโญฺญ อนตฺตมนภาวํ สุมงฺคลสฺส กเถสิฯ โส ทุติยสํวจฺฉเรปิ อาคนฺตฺวา ตเถว ราชา ตุณฺหี อโหสิฯ ตติยสํวจฺฉเร อาคนฺตฺวา ปุตฺตทารํ คเหตฺวาว อาคมิฯ อมโจฺจ รโญฺญ จิตฺตมุทุภาวํ ญตฺวา ตํ ราชทฺวาเร ฐเปตฺวา ตสฺสา คตภาวํ รโญฺญ กเถสิฯ ราชา ตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ปฏิสนฺถารํ กตฺวา ‘‘สุมงฺคล, กสฺมา ตยา มม ปุญฺญเกฺขตฺตํ ปเจฺจกพุโทฺธ มาริโต’’ติ ปุจฺฉิฯ โส ‘‘นาหํ, เทว, ‘ปเจฺจกพุทฺธํ มาเรมี’ติ มาเรสึ, อปิจ โข อิมินา นาม การเณน อิทํ นาม อกาสิ’’นฺติ ตํ ปวตฺติํ อาจิกฺขิฯ อถ นํ ราชา ‘‘เตน หิ มา ภายี’’ติ สมสฺสาเสตฺวา ปุน อุยฺยานปาลเมว อกาสิฯ

อถ นํ โส อมโจฺจ ปุจฺฉิ ‘‘เทว, กสฺมา ตุเมฺห เทฺว วาเร สุมงฺคลสฺส คุณํ สุตฺวาปิ กิญฺจิ น กถยิตฺถ, กสฺมา ปน ตติยวาเร สุตฺวา ตํ ปโกฺกสิตฺวา อนุกมฺปิตฺถา’’ติ? ราชา ‘‘ตาต, รญฺญา นาม กุเทฺธน สหสา กิญฺจิ กาตุํ น วฏฺฏติ, เตนาหํ ปุเพฺพ ตุณฺหี หุตฺวา ตติยวาเร สุมงฺคเล มม จิตฺตสฺส มุทุภาวํ ญตฺวา ตํ ปโกฺกสาเปสิ’’นฺติ ราชวตฺตํ กเถโนฺต อิมา คาถา อาห –

๒๗. ‘‘ภุสมฺหิ กุโทฺธติ อเวกฺขิยาน, น ตาว ทณฺฑํ ปณเยยฺย อิสฺสโร;
อฏฺฐานโส อปฺปติรูปมตฺตโน, ปรสฺส ทุกฺขานิ ภุสํ อุทีรเยฯ

๒๘. ‘‘ยโต จ ชาเนยฺย ปสาทมตฺตโน, อตฺถํ นิยุเญฺชยฺย ปรสฺส ทุกฺกฏํ;
ตทายมโตฺถติ สยํ อเวกฺขิย, อถสฺส ทณฺฑํ สทิสํ นิเวสเยฯ

๒๙. ‘‘น จาปิ ฌาเปติ ปรํ น อตฺตนํ, อมุจฺฉิโต โย นยเต นยานยํ;
โย ทณฺฑธาโร ภวตีธ อิสฺสโร, ส วณฺณคุโตฺต สิริยา น ธํสติฯ

๓๐. ‘‘เย ขตฺติยา เส อนิสมฺมการิโน, ปเณนฺติ ทณฺฑํ สหสา ปมุจฺฉิตา;
อวณฺณสํยุตา ชหนฺติ ชีวิตํ, อิโต วิมุตฺตาปิ จ ยนฺติ ทุคฺคติํฯ

๓๑. ‘‘ธเมฺม จ เย อริยปฺปเวทิเต รตา, อนุตฺตรา เต วจสา มนสา กมฺมุนา จ;
เต สนฺติโสรจฺจสมาธิสณฺฐิตา, วชนฺติ โลกํ ทุภยํ ตถาวิธาฯ

๓๒. ‘‘ราชาหมสฺมิ นรปมทานมิสฺสโร, สเจปิ กุชฺฌามิ ฐเปมิ อตฺตนํ;
นิเสธยโนฺต ชนตํ ตถาวิธํ, ปเณมิ ทณฺฑํ อนุกมฺป โยนิโส’’ติฯ

ตตฺถ **อเวกฺขิยานา**ติ อเวกฺขิตฺวา ชานิตฺวาฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ตาต, ปถวิสฺสโร ราชา นาม ‘‘อหํ ภุสํ กุโทฺธ พลวโกธาภิภูโต’’ติ ญตฺวา อฏฺฐวตฺถุกาทิเภทํ ทณฺฑํ ปรสฺส น ปณเยยฺย น วเตฺตยฺยฯ กิํการณา? กุโทฺธ หิ อฏฺฐวตฺถุกํ โสฬสวตฺถุกํ กตฺวา อฏฺฐาเนน อการเณน อตฺตโน ราชภาวสฺส อนนุรูปํ ‘‘อิมํ เอตฺตกํ นาม อาหรถ, อิทญฺจ ตสฺส กโรถา’’ติ ปรสฺส ภุสํ ทุกฺขานิ พลวทุกฺขานิ อุทีรเยฯ

ยโตติ ยทาฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยทา ปน ราชา ปรสฺมิํ อุปฺปนฺนํ อตฺตโน ปสาทํ ชาเนยฺย, อถ ปรสฺส ทุกฺกฏํ อตฺถํ นิยฺเยชยฺย อุปปริเกฺขยฺย, ตทา เอวํ นิยฺยฺชโนฺต ‘‘อยํ นาเมตฺถ อโตฺถ, อยํ เอตสฺส โทโส’’ติ สยํ อตฺตปจฺจกฺขํ กตฺวา อถสฺส อปราธการกสฺส อฏฺฐวตฺถุกเหตุ อเฏฺฐว, โสฬสวตฺถุกเหตุ โสฬเสว กหาปเณ คณฺหมาโน ทณฺฑํ สทิสํ กตโทสานุรูปํ นิเวสเย ฐเปยฺย ปวเตฺตยฺยาติฯ

อมุจฺฉิโตติ ฉนฺทาทีหิ อคติกิเลเสหิ อมุจฺฉิโต อนภิภูโต หุตฺวา โย นยานยํ นยเต อุปปริกฺขติ, โส เนว ปรํ ฌาเปติ, น อตฺตานํฯ ฉนฺทาทิวเสน หิ อเหตุกํ ทณฺฑํ ปวเตฺตโนฺต ปรมฺปิ เตน ทเณฺฑน ฌาเปติ ทหติ ปีเฬติ, อตฺตานมฺปิ ตโตนิทาเนน ปาเปนฯ อยํ ปน น ปรํ ฌาเปติ, น อตฺตานํฯ **โย ทณฺฑธาโร ภวตีธ อิสฺสโร**ติ โย อิธ ปถวิสฺสโร ราชา อิธ สตฺตโลเก โทสานุจฺฉวิกํ ทณฺฑํ ปวเตฺตโนฺต ทณฺฑธาโร โหติฯ **ส วณฺณคุโตฺต**ติ คุณวเณฺณน เจว ยสวเณฺณน จ คุโตฺต รกฺขิโต สิริยา น ธํสติ น ปริหายติ ฯ **อวณฺณสํยุตา ชหนฺตี**ติ อธมฺมิกา โลลราชาโน อวเณฺณน ยุตฺตา หุตฺวา ชีวิตํ ชหนฺติฯ

ธเมฺม จ เย อริยปฺปเวทิเตติ เย ราชาโน อาจารอริเยหิ ธมฺมิกราชูหิ ปเวทิเต ทสวิเธ ราชธเมฺม รตาฯ **อนุตฺตรา เต**ติ เต วจสา มนสา กมฺมุนา จ ตีหิปิ เอเตหิ อนุตฺตรา เชฏฺฐกาฯ **เต สนฺติโสรจฺจสมาธิสณฺฐิตา**ติ เต อคติปหาเนน กิเลสสนฺติยญฺจ สุสีลฺยสงฺขาเต โสรเจฺจ จ เอกคฺคตาสมาธิมฺหิ จ สณฺฐิตา ปติฏฺฐิตา ธมฺมิกราชาโนฯ **วชนฺติ โลกํ ทุภยนฺ**ติ ธเมฺมน รชฺชํ กาเรตฺวา มนุสฺสโลกโต เทวโลกํ, เทวโลกโต มนุสฺสโลกนฺติ อุภยโลกเมว วชนฺติ, นิรยาทีสุ น นิพฺพตฺตนฺติฯ **นรปมทานนฺ**ติ นรานญฺจ นารีนญฺจฯ **ฐเปมิ อตฺตนนฺ**ติ กุโทฺธปิ โกธวเสน อคนฺตฺวา อตฺตานํ โปราณกราชูหิ ฐปิตนยสฺมิํเยว ธเมฺม ฐเปมิ, วินิจฺฉยธมฺมํ น ภินฺทามีติฯ

เอวํ ฉหิ คาถาหิ รญฺญา อตฺตโน คุเณ กถิเต สพฺพาปิ ราชปริสา ตุฏฺฐา ‘‘อยํ สีลาจารคุณสมฺปตฺติ ตุมฺหากเญฺญว อนุรูปา’’ติ รโญฺญ คุเณ กเถสุํฯ สุมงฺคโล ปน ปริสาย กถิตาวสาเน อุฏฺฐาย ราชานํ วนฺทิตฺวา อญฺชลิํ ปคฺคยฺห รโญฺญ ถุติํ กโรโนฺต ติโสฺส คาถา อภาสิ –

๓๓. ‘‘สิรี จ ลกฺขี จ ตเวว ขตฺติย, ชนาธิป มา วิชหิ กุทาจนํ;
อโกฺกธโน นิจฺจปสนฺนจิโตฺต, อนีโฆ ตุวํ วสฺสสตานิ ปาลยฯ

๓๔. ‘‘คุเณหิ เอเตหิ อุเปต ขตฺติย, ฐิตมริยวตฺตี สุวโจ อโกธโน;
สุขี อนุปฺปีฬ ปสาส เมทินิํ, อิโต วิมุโตฺตปิ จ ยาหิ สุคฺคติํฯ

๓๕. ‘‘เอวํ สุนีเตน สุภาสิเตน, ธเมฺมน ญาเยน อุปายโส นยํ;
นิพฺพาปเย สงฺขุภิตํ มหาชนํ, มหาว เมโฆ สลิเลน เมทินิ’’นฺติฯ

ตตฺถ **สิรี จ ลกฺขี จา**ติ ปริวารสมฺปตฺติ จ ปญฺญา จฯ **อนีโฆ**ติ นิทฺทุโกฺข หุตฺวาฯ **อุเปต ขตฺติยา**ติ อุเปโต ขตฺติย, อยเมว วา ปาโฐฯ **ฐิตมริยวตฺตี**ติ ฐิตอริยวตฺติ, อริยวตฺติ นาม ทส

ราชธมฺมสงฺขาตํ โปราณราชวตฺตํ, ตตฺถ ปติฏฺฐิตตฺตา ฐิตราชธมฺโม หุตฺวาติ อโตฺถฯ **อนุปฺปีฬํ ปสาส เมทินินฺ**ติ อนุปฺปีฬํ ปสาส เมทินิญฺจ, อยเมว วา ปาโฐฯ **สุนีเตนา**ติ สุนเยน สุฏฺฐุ การเณนฯ **ธเมฺมนา**ติ ทสกุสลกมฺมปถธเมฺมนฯ **ญาเยนา**ติ ปุริมปทเสฺสว เววจนํฯ **อุปายโส**ติ อุปายโกสเลฺลนฯ **นยนฺ**ติ นยโนฺต รชฺชํ อนุสาสโนฺต ธมฺมิกราชาฯ **นิพฺพาปเย**ติ อิมาย ปฏิปตฺติยา กายิกเจตสิกทุกฺขํ ทรถํ อปเนโนฺต กายิกเจตสิกทุกฺขสงฺขุภิตมฺปิ มหาชนํ มหาเมโฆ สลิเลน เมทินึ วิย นิพฺพาเปยฺย, ตฺวมฺปิ ตเถว นิพฺพาเปหีติ ทเสฺสโนฺต เอวมาหฯ

สตฺถา โกสลรโญฺญ โอวาทวเสน อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ปเจฺจกพุโทฺธ ปรินิพฺพุโต, สุมงฺคโล อานโนฺท อโหสิ, ราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

สุมงฺคลชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๔๒๑] ๕. คงฺคมาลชาตกวณฺณนา

องฺคารชาตาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อุโปสถกมฺมํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกทิวสญฺหิ สตฺถา อุโปสถิเก อุปาสเก อามเนฺตตฺวา ‘‘อุปาสกา สาธุรูปํ โว กตํ อุโปสถํ อุปวสเนฺตหิ, ทานํ ทาตพฺพํ, สีลํ รกฺขิตพฺพํ, โกโธ น กาตโพฺพ, เมตฺตา ภาเวตพฺพา, อุโปสถวาโส วสิตโพฺพ, โปราณกปณฺฑิตา หิ เอกํ อุปฑฺฒุโปสถกมฺมํ นิสฺสาย มหายสํ ลภิํสู’’ติ วตฺวา เตหิ ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต ตสฺมิํ นคเร สุจิปริวาโร นาม เสฏฺฐิ อโหสิ อสีติโกฏิธนวิภโว ทานาทิปุญฺญาภิรโตฯ ตสฺส ปุตฺตทาราปิ ปริชโนปิ อนฺตมโส ตสฺมิํ ฆเร วจฺฉปาลกาปิ สเพฺพ มาสสฺส ฉ ทิวเส อุโปสถํ อุปวสนฺติฯ ตทา โพธิสโตฺต เอกสฺมิํ ทลิทฺทกุเล นิพฺพตฺติตฺวา ภติํ กตฺวา กิเจฺฉน ชีวติฯ โส ‘‘ภติํ กริสฺสามี’’ติ ตสฺส เคหํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ ฐิโต ‘‘กิํ อาคโตสี’’ติ วุเตฺต ‘‘ตุมฺหากํ เคเห ภติยา กมฺมกรณตฺถ’’นฺติ อาหฯ เสฏฺฐิ อเญฺญสํ ภติกานํ อาคตทิวเสเยว ‘‘อิมสฺมิํ เคเห กมฺมํ กโรนฺตา สีลํ รกฺขนฺติ, สีลํ รกฺขิตุํ สโกฺกนฺตา กมฺมํ กโรถา’’ติ วทติ, โพธิสตฺตสฺส ปน สีลรกฺขณอาจิกฺขเณ สญฺญํ อกตฺวา ‘‘สาธุ, ตาต, อตฺตโน ภติํ ชานิตฺวา กมฺมํ กโรหี’’ติ อาหฯ โส ตโต ปฏฺฐาย สุวโจ หุตฺวา อุรํ ทตฺวา อตฺตโน กิลมถํ อคเณตฺวา ตสฺส สพฺพกิจฺจานิ กโรติ, ปาโตว กมฺมนฺตํ คนฺตฺวา สายํ อาคจฺฉติฯ

อเถกทิวสํ นคเร ฉณํ โฆเสสุํฯ มหาเสฏฺฐิ ทาสิํ อามเนฺตตฺวา ‘‘อชฺชุโปสถทิวโส, เคเห กมฺมกรานํ ปาโตว ภตฺตํ ปจิตฺวา เทหิ, กาลเสฺสว ภุญฺชิตฺวา อุโปสถิกา ภวิสฺสนฺตี’’ติ อาหฯ โพธิสโตฺต กาลเสฺสว อุฏฺฐาย กมฺมนฺตํ อคมาสิ, ‘‘อชฺชุโปสถิโก ภเวยฺยาสี’’ติ ตสฺส โกจิ นาโรเจสิฯ เสสกมฺมกรา ปาโตว ภุญฺชิตฺวา อุโปสถิกาว อเหสุํฯ เสฏฺฐิปิ สปุตฺตทาโร สปริชโน อุโปสถํ อธิฏฺฐหิ, สเพฺพปิ อุโปสถิกา อตฺตโน อตฺตโน วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา สีลํ อาวเชฺชนฺตา นิสีทิํสุฯ โพธิสโตฺต สกลทิวสํ กมฺมํ กตฺวา สูริยตฺถงฺคมนเวลาย อาคโตฯ อถสฺส ภตฺตการิกา หตฺถโธวนํ ทตฺวา ปาติยํ ภตฺตํ วเฑฺฒตฺวา อุปนาเมสิฯ โพธิสโตฺต ‘‘อเญฺญสุ ทิวเสสุ อิมาย เวลาย มหาสโทฺท โหติ, อชฺช กหํ คตา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘สเพฺพ อุโปสถํ สมาทิยิตฺวา อตฺตโน อตฺตโน วสนฏฺฐานานิ คตา’’ติฯ ตํ สุตฺวา โพธิสโตฺต จิเนฺตสิ ‘‘เอตฺตกานํ สีลวนฺตานํ อนฺตเร อหํ เอโก ทุสฺสีโล หุตฺวา น วสิสฺสามิ, อิทานิ อุโปสถงฺคสฺส อธิฏฺฐิเตสุ โหติ นุ โข อุโปสถกมฺมํ, โน’’ติฯ โส คนฺตฺวา เสฏฺฐิํ ปุจฺฉิฯ อถ นํ เสฏฺฐิ ‘‘ตาต ปาโตว อนธิฏฺฐิตตฺตา สกลํ อุโปสถกมฺมํ น โหติ, อุปฑฺฒุโปสถกมฺมํ ปน โหตี’’ติ อาหฯ

โส ‘‘เอตฺตกมฺปิ โหตู’’ติ เสฏฺฐิสฺส สนฺติเก สมาทินฺนสีโล หุตฺวา อุโปสถกมฺมํ อธิฏฺฐาย อตฺตโน วสโนกาสํ ปวิสิตฺวา สีลํ อาวเชฺชโนฺต นิปชฺชิฯ อถสฺส สกลทิวสํ นิราหารตาย ปจฺฉิมยามสมนนฺตเร สตฺถกวาตา สมุฏฺฐหึสุฯ เสฏฺฐินา นานาวิธานิ เภสชฺชานิ อาหริตฺวา ‘‘ภุญฺชา’’ติ วุจฺจมาโนปิ ‘‘อุโปสถํ น ภินฺทิสฺสามิ, ชีวิตปริยนฺติกํ กตฺวา สมาทิยิ’’นฺติ อาหฯ พลวเวทนา อุปฺปชฺชิ, อรุณุคฺคมนเวลาย สติํ ปจฺจุปฏฺฐาเปตุํ นาสกฺขิฯ อถ นํ ‘‘อิทานิ มริสฺสตี’’ติ นีหริตฺวา ‘‘โอสารเก นิปชฺชาเปสุํฯ ตสฺมิํ ขเณ พาราณสิราชา รถวรคโต มหเนฺตน ปริวาเรน นครํ ปทกฺขิณํ กโรโนฺต ตํ ฐานํ สมฺปาปุณิฯ โพธิสโตฺต ตสฺส สิริํ โอโลเกตฺวา ตสฺมิํ โลภํ อุปฺปาเทตฺวา รชฺชํ ปเตฺถสิฯ โส จวิตฺวา อุปฑฺฒุโปสถกมฺมนิสฺสเนฺทน ตสฺส อคฺคมเหสิยา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธิํ คณฺหิฯ สา ลทฺธคพฺภปริหารา ทสมาสจฺจเยน ปุตฺตํ วิชายิ, ‘‘อุทยกุมาโร’’ติสฺส นามํ อกํสุฯ โส วยปฺปโตฺต สพฺพสิเปฺปสุ นิปฺผตฺติํ ปาปุณิ, ชาติสฺสรญาเณน อตฺตโน ปุพฺพกมฺมํ สริตฺวา ‘‘อปฺปกสฺส กมฺมสฺส ผลํ มม อิท’’นฺติ อภิกฺขณํ อุทานํ อุทาเนสิฯ โส ปิตุ อจฺจเยน รชฺชํ ปตฺวาปิ อตฺตโน มหนฺตํ สิริวิภวํ โอโลเกตฺวา ตเทว อุทานํ อุทาเนสิฯ

อเถกทิวสํ นคเร ฉณํ สชฺชยิํสุ, มหาชโน กีฬาปสุโต อโหสิฯ ตทา พาราณสิยา อุตฺตรทฺวารวาสี เอโก ภติโก อุทกภติํ กตฺวา ลทฺธํ อฑฺฒมาสกํ ปาการิฏฺฐกาย อนฺตเร ฐเปตฺวา ภติํ กโรโนฺต ทกฺขิณทฺวารํ ปตฺวา ตตฺถ อุทกภติเมว กตฺวา ชีวมานาย เอกาย กปณิตฺถิยา สทฺธิํ สํวาสํ กเปฺปสิฯ สา ตํ อาห – ‘‘สามิ, นคเร ฉโณ วตฺตติ, สเจ เต กิญฺจิ อตฺถิ, มยมฺปิ กีเฬยฺยามา’’ติ? ‘‘อาม, อตฺถี’’ติฯ ‘‘กิตฺตกํ, สามี’’ติ? ‘‘อฑฺฒมาสโก’’ติฯ ‘‘กหํ โส’’ติ? ‘‘อุตฺตรทฺวาเร อิฏฺฐกพฺภนฺตเร ฐปิโตติ อิโต เม ทฺวาทสโยชนนฺตเร นิธานํ, ตว ปน หเตฺถ กิญฺจิ อตฺถี’’ติ? ‘‘อาม, อตฺถี’’ติฯ ‘‘กิตฺตก’’นฺติ? ‘‘อฑฺฒมาสโกวา’’ติฯ ‘‘อิติ ตว อฑฺฒมาสโก, มม อฑฺฒมาสโกติ มาสโกว โหติ, ตโต เอเกน โกฏฺฐาเสน มาลํ, เอเกน โกฏฺฐาเสน คนฺธํ, เอเกน โกฏฺฐาเสน สุรํ คเหตฺวา กีฬิสฺสาม, คจฺฉ ตยา ฐปิตํ อฑฺฒมาสกํ อาหรา’’ติฯ โส ‘‘ภริยาย เม สนฺติกา กถา ลทฺธา’’ติ หฏฺฐตุโฏฺฐ ‘‘ภเทฺท, มา จินฺตยิ, อาหริสฺสามิ น’’นฺติ วตฺวา ปกฺกามิฯ นาคพโล ภติโก ฉ โยชนานิ อติกฺกมฺม มชฺฌนฺหิกสมเย วีตจฺจิกงฺคารสนฺถตํ วิย อุณฺหํ วาลุกํ มทฺทโนฺต ธนโลเภน หฏฺฐปหโฏฺฐ กสาวรตฺตนิวาสโน กเณฺณ ตาลปณฺณํ ปิฬนฺธิตฺวา เอเกน อาโยควเตฺตน คีตํ คายโนฺต ราชงฺคเณน ปายาสิฯ

อุทยราชา สีหปญฺชรํ วิวริตฺวา ฐิโต ตํ ตถา คจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘กิํ นุ โข เอส เอวรูปํ วาตาตปํ อคเณตฺวา หฏฺฐตุโฏฺฐ คายโนฺต คจฺฉติ, ปุจฺฉิสฺสามิ น’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ปโกฺกสนตฺถาย เอกํ ปุริสํ ปหิณิฯ เตน คนฺตฺวา ‘‘ราชา ตํ ปโกฺกสตี’’ติ วุเตฺต ‘‘ราชา มยฺหํ กิํ โหติ, นาหํ ราชานํ ชานามี’’ติ วตฺวา พลกฺกาเรน นีโต เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ อถ นํ ราชา ปุจฺฉโนฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๓๖. ‘‘องฺคารชาตา ปถวี, กุกฺกุฬานุคตา มหี;
อถ คายสิ วตฺตานิ, น ตํ ตปติ อาตโปฯ

๓๗. ‘‘อุทฺธํ ตปติ อาทิโจฺจ, อโธ ตปติ วาลุกา;
อถ คายสิ วตฺตานิ, น ตํ ตปติ อาตโป’’ติฯ

ตตฺถ **องฺคารชาตา**ติ โภ ปุริส, อยํ ปถวี วีตจฺจิกงฺคารา วิย อุณฺหชาตาฯ **กุกฺกุฬานุคตา**ติ อาทิตฺตฉาริกสงฺขาเตน กุกฺกุเฬน วิย อุณฺหวาลุกาย อนุคตาฯ **วตฺตานี**ติ อาโยควตฺตานิ อาโรเปตฺวา คีตํ คายสีติฯ

โส รโญฺญ กถํ สุตฺวา ตติยํ คาถมาห –

๓๘. ‘‘น มํ ตปติ อาตโป, อาตปา ตปยนฺติ มํ;
อตฺถา หิ วิวิธา ราช, เต ตปนฺติ น อาตโป’’ติฯ

ตตฺถ **อาตปา**ติ วตฺถุกามกิเลสกามาฯ ปุริสญฺหิ เต อภิตปนฺติ, ตสฺมา ‘‘อาตปา’’ติ วุตฺตาฯ **อตฺถา หิ วิวิธา**ติ, มหาราช, มยฺหํ วตฺถุกามกิเลสกาเม นิสฺสาย กตฺตพฺพา นานากิจฺจสงฺขาตา วิวิธา อตฺถา อตฺถิ, เต มํ ตปนฺติ, น อาตโปติฯ

อถ นํ ราชา ‘‘โก นาม เต อโตฺถ’’ติ ปุจฺฉิฯ โส อาห ‘‘อหํ, เทว, ทกฺขิณทฺวาเร กปณิตฺถิยา สทฺธึ สํวาสํ กเปฺปสึ, สา มํ ‘ฉณํ กีฬิสฺสาม, อตฺถิ เต กิญฺจิ หเตฺถ’ติ ปุจฺฉิ, อถ นํ อหํ ‘มม นิธานํ อุตฺตรทฺวาเร ปาการนฺตเร ฐปิต’นฺติ อวจํ, สา ‘คจฺฉ ตํ อาหร, อุโภปิ กีฬิสฺสามา’ติ มํ ปหิณิ, สา เม ตสฺสา กถา หทยํ น วิชหติ, ตํ มํ อนุสฺสรนฺตํ กามตโป ตปติ, อยํ เม, เทว, อโตฺถ’’ติฯ อถ ‘‘เอวรูปํ วาตาตปํ อคเณตฺวา กึ เต ตุสฺสนการณํ, เยน คายโนฺต คจฺฉสี’’ติ? ‘‘เทว, ตํ นิธานํ อาหริตฺวา ‘ตาย สทฺธึ อภิรมิสฺสามี’ติ อิมินา การเณน ตุโฎฺฐ คายามี’’ติฯ ‘‘กึ ปน เต, โภ ปุริส, อุตฺตรทฺวาเร ฐปิตนิธานํ สตสหสฺสมตฺตํ อตฺถี’’ติ? ‘‘นตฺถิ, เทวา’’ติฯ ราชา ‘‘เตน หิ ปญฺญาส สหสฺสานิ, จตฺตาลีส, ตึส, วีส, ทส, สหสฺสํ, ปญฺจ สตานิ, จตฺตาริ, ตีณิ, เทฺว, เอกํ, สตํ, ปญฺญาสํ, จตฺตาลีสํ, ตึสํ, วีสํ, ทส, ปญฺจ, จตฺตาริ, ตโย, เทฺว, เอโก กหาปโณ, อโฑฺฒ, ปาโท, จตฺตาโร มาสกา, ตโย, เทฺว, เอโก มาสโก’’ติ ปุจฺฉิฯ สพฺพํ ปฏิกฺขิปิตฺวา ‘‘อฑฺฒมาสโก’’ติ วุโตฺต ‘‘อาม, เทว, เอตฺตกํ มยฺหํ ธนํ, ตํ อาหริตฺวา ตาย สทฺธึ อภิรมิสฺสามีติ คจฺฉามิ, ตาย ปีติยา เตน โสมนเสฺสน น มํ เอส วาตาตโป ตปตี’’ติ อาหฯ

อถ นํ ราชา ‘‘โภ ปุริส, เอวรูเป อาตเป ตตฺถ มา คมิ, อหํ เต อฑฺฒมาสกํ ทสฺสามี’’ติ อาหฯ ‘‘เทว, อหํ ตุมฺหากํ กถาย ฐตฺวา ตญฺจ คณฺหิสฺสามิ, อิตรญฺจ ธนํ น นาเสสฺสามิ, มม คมนํ อหาเปตฺวา ตมฺปิ คเหสฺสามี’’ติฯ ‘‘โภ ปุริส, นิวตฺต, มาสกํ เต ทสฺสามิ, เทฺว มาสเกหิ เอวํ วเฑฺฒตฺวา โกฎึ โกฎิสตํ อปริมิตํ ธนํ ทสฺสามิ, นิวตฺตา’’ติ วุเตฺตปิ ‘‘เทว, ตํ คเหตฺวา อิตรมฺปิ คณฺหิสฺสามิ’’อิเจฺจว อาหฯ ตโต เสฎฺฐิฎฺฐานาทีหิ ฐานนฺตเรหิ ปโลภิโต ยาว อุปรชฺชา ตเถว วตฺวา ‘‘อุปฑฺฒรชฺชํ เต ทสฺสามิ, นิวตฺตา’’ติ วุเตฺต สมฺปฏิจฺฉิฯ ราชา ‘‘คจฺฉถ มม สหายสฺส เกสมสฺสุํ กาเรตฺวา นฺหาเปตฺวา อลงฺกริตฺวา อาเนถ น’’นฺติ อมเจฺจ อาณาเปสิฯ อมจฺจา ตถา อกํสุฯ ราชา รชฺชํ ทฺวิธา ภินฺทิตฺวา ตสฺส อุปฑฺฒรชฺชํ อทาสิฯ ‘‘โส ปน ตํ คเหตฺวาปิ อฑฺฒมาสกเปเมน อุตฺตรปสฺสํ คโตเยวา’’ติ วทนฺติฯ โส อฑฺฒมาสกราชา นาม อโหสิฯ เต สมคฺคา สโมฺมทมานา รชฺชํ กาเรนฺตา เอกทิวสํ อุยฺยานํ คมึสุฯ ตตฺถ กีฬิตฺวา อุทยราชา อฑฺฒมาสกรโญฺญ อเงฺก สีสํ กตฺวา นิปชฺชิฯ ตสฺมึ นิทฺทํ โอกฺกเนฺต ปริวารมนุสฺสา กีฬานุภวนวเสน ตตฺถ ตตฺถ อคมํสุฯ

อฑฺฒมาสกราชา ‘‘กึ เม นิจฺจกาลํ อุปฑฺฒรเชฺชน, อิมํ มาเรตฺวา อหเมว สกลรชฺชํ กาเรสฺสามี’’ติ ขคฺคํ อพฺพาหิตฺวา ‘‘ปหริสฺสามิ น’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ปุน ‘‘อยํ ราชา มํ ทลิทฺทกปณํ มนุสฺสํ อตฺตนา สมานํ กตฺวา มหเนฺต อิสฺสริเย ปติฎฺฐเปสิ, เอวรูปํ นาม ยสทายกํ มาเรตฺวา รชฺชํ กาเรสฺสามีติ มม อิจฺฉา อุปฺปนฺนา, อยุตฺตํ วต เม กมฺม’’นฺติ สตึ ปฎิลภิตฺวา อสึ ปเวเสสิฯ อถสฺส ทุติยมฺปิ ตติยมฺปิ ตเถว จิตฺตํ อุปฺปชฺชิฯ ตโต จิเนฺตสิ ‘‘อิทํ จิตฺตํ ปุนปฺปุนํ อุปฺปชฺชมานํ มํ ปาปกเมฺม นิโยเชยฺยา’’ติฯ โส อสึ ภูมิยํ ขิปิตฺวา ราชานํ อุฎฺฐาเปตฺวา ‘‘ขมาหิ เม, เทวา’’ติ ปาเทสุ ปติฯ ‘‘นนุ สมฺม, ตว มมนฺตเร โทโส นตฺถี’’ติ? ‘‘อตฺถิ, มหาราช, อหํ อิทํ นาม อกาสิ’’นฺติฯ ‘‘เตน หิ สมฺม, ขมามิ เต, อิจฺฉโนฺต ปน รชฺชํ กาเรหิ, อหํ อุปราชา หุตฺวา ตํ อุป

ฎฺฐหิสฺสามี’’ติฯ โส ‘‘น เม, เทว, รชฺเชน อตฺโถ, อยญฺหิ ตณฺหา มํ อปาเยสุ นิพฺพตฺตาเปสฺสติ, ตว รชฺชํ ตฺวเมว คณฺห, อหํ ปพฺพชิสฺสามิ, ทิฏฺฐํ เม กามสฺส มูลํ, อยญฺหิ สงฺกปฺปน วฑฺฒติ, น ทานิ นํ ตโต ปฏฺฐาย สงฺกปฺปิสฺสามี’’ติ อุทาเนนฺโต จตุตฺถํ คาถมาห –

๓๙. ‘‘อทฺทสํ กาม เต มูลํ, สงฺกปฺปา กาม ชายสิ;
น ตํ สงฺกปฺปยิสฺสามิ, เอวํ กาม น เหหิสี’’ติฯ

ตตฺถ **เอว**นฺติ เอวํ มมนฺตเรฯ **น เหหิสี**ติ น อุปฺปชฺชิสฺสสีติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ปุน กาเมสุ อนุยุญฺชนฺตสฺส มหาชนสฺส ธมฺมํ เทเสนฺโต ปญฺจมํ คาถมาห –

๔๐. ‘‘อปฺปาปิ กามา น อลํ, พหูหิปิ น ตปฺปติ;
อหหา พาลลปนา, ปริวชฺเชถ ชคฺคโต’’ติฯ

ตตฺถ **อหหา**ติ สํเวคทีปนํฯ **ชคฺคโต**ติ ชคฺคนฺโตฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – มหาราช, อิมสฺส มหาชนสฺส อปฺปกาปิ วตฺถุกามกิเลสกามา น อลํ ปริยตฺตาว, พหูหิปิ จ เตหิ น ตปฺปเตว, ‘‘อโห อิเม มม รูปา มม สทฺทา’’ติ ลปนโต พาลลปนา กามา, อิเม วิปสฺสนํ วฑฺเฒตฺวา โพธิปกฺขิยานํ ธมฺมานํ ภาวนานุโยคมนุยุตฺโต ชคฺคนฺโต กุลปุตฺโต ปริวชฺเชถ, ปริญฺญาปหานาภิสมเยหิ อภิสเมตฺวา ปชเหยฺยาติฯ

เอวํ โส มหาชนสฺส ธมฺมํ เทเสตฺวา อุทยราชานํ รชฺชํ ปฏิจฺฉาเปตฺวา มหาชนํ อสฺสุมุขํ โรทมานํ ปหาย หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา ปพฺพชิตฺวา ฌานาภิญฺญาโย นิพฺพเตฺตตฺวา วิหาสิฯ ตสฺส ปพฺพชิตกาเล ราชา ตํ อุทานํ สกลํ กตฺวา อุทาเนนฺโต ฉฏฺฐํ คาถมาห –

๔๑. ‘‘อปฺปสฺส กมฺมสฺส ผลํ มเมทํ, อุทโย อชฺฌาคมา มหตฺตปตฺตํ;
สุลทฺธลาโภ วต มาณวสฺส, โย ปพฺพชี กามราคํ ปหายา’’ติฯ

ตตฺถ **อุทโย**ติ อตฺตานํ สนฺธาย วทติฯ **มหตฺตปตฺต**นฺติ มหนฺตภาวปฺปตฺตํ วิปุลํ อิสฺสริยํ อชฺฌาคมาฯ **มาณวสฺสา**ติ สตฺตสฺส มยฺหํ สหายสฺส สุลทฺธลาโภ, โย กามราคํ ปหาย ปพฺพชิโตติ อธิปฺปาเยเนวมาหฯ

อิมิสฺสา ปน คาถาย น โกจิ อตฺถํ ชานาติฯ อถ นํ เอกทิวสํ อคฺคมเหสี คาถาย อตฺถํ ปุจฺฉิ, ราชา น กเถสิฯ เอโก ปนสฺส คงฺคมาโล นาม มงฺคลนฺหาปิโต, โส รโญฺญ มสฺสุํ กโรนฺโต ปฐมํ ขุรปริกมฺมํ กตฺวา ปจฺฉา สณฺฑาเสน โลมานิ คณฺหาติ, รโญฺญ จ ขุรปริกมฺมกาเล สุขํ โหติ, โลมหรณกาเล ทุกฺขํฯ โส ปฐมํ ตสฺส วรํ ทาตุกาโม โหติ, ปจฺฉา สีสเจฺฉทนมากงฺขติฯ อเถกทิวสํ ‘‘ภเทฺท, อมฺหากํ คงฺคมาลกปฺปโก พาโล’’ติ เทวิยา ตมตฺถํ อาโรเจตฺวา ‘‘กิํ ปน, เทว, กาตุํ วฏฺฏตี’’ติ วุเตฺต ‘‘ปฐมํ สณฺฑาเสน โลมานิ คเหตฺวา ปจฺฉา ขุรปริกมฺม’’นฺติ อาหฯ สา ตํ กปฺปกํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘ตาต, อิทานิ รโญฺญ มสฺสุกรณทิวเส ปฐมํ โลมานิ คเหตฺวา ปจฺฉา ขุรปริกมฺมํ กเรยฺยาสิ, รญฺญา จ ‘วรํ คณฺหาหี’ติ วุเตฺต ‘อเญฺญน, เทว, เม อตฺโถ นตฺถิ, ตุมฺหากํ อุทานคาถาย อตฺถํ อาจิกฺขถา’ติ วเทยฺยาสิ, อหํ เต พหุํ ธนํ ทสฺสามี’’ติ อาหฯ โส ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา มสฺสุกรณทิวเส ปฐมํ สณฺฑาสํ คณฺหิฯ ‘‘กิํ, ภเณ คงฺคมาล, อปุพฺพํ เต กรณ’’นฺติ รญฺญา วุเตฺต ‘‘เทว, กปฺปกา นาม อปุพฺพมฺปิ กโรนฺตี’’ติ วตฺวา ปฐมํ โลมานิ คเหตฺวา ปจฺฉา ขุรปริกมฺมํ อกาสิฯ ราชา ‘‘วรํ คณฺหาหี’’ติ อาหฯ ‘‘เทว,

อเญฺญน เม อโตฺถ นตฺถิ, ตุมฺหากํ อุทานคาถาย อตฺถํ กเถถา’’ติฯ ราชา อตฺตโน ทลิทฺทกาเล กตํ กเถตุํ ลชฺชโนฺต ‘‘ตาต, อิมินา เต วเรน โก อโตฺถ, อญฺญํ คณฺหาหี’’ติ อาหฯ ‘‘เอตเมว เทหิ, เทวา’’ติฯ โส มุสาวาทภเยน ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา กุมฺมาสปิณฺฑิชาตเก วุตฺตน เยเนว สพฺพํ สํวิทหาเปตฺวา รตนปลฺลเงฺก นิสีทิตฺวา ‘‘อหํ คงฺคมาล, ปุริมภเว อิมสฺมิํเยว นคเร’’ติ สพฺพํ ปุริมกิริยํ อาจิกฺขิตฺวา ‘‘อิมินา การเณน อุปฑฺฒคาถํ, ‘สหาโย ปน เม ปพฺพชิโต, อหํ ปมโตฺต หุตฺวา รชฺชเมว กาเรมี’ติ อิมินา การเณน ปจฺฉา อุปฑฺฒคาถํ วทามี’’ติ อุทานสฺส อตฺถํ กเถสิฯ

ตํ สุตฺวา กปฺปโก ‘‘อุปฑฺฒุโปสถกเมฺมน กิร รญฺญา อยํ สมฺปตฺติ ลทฺธา, กุสลํ นาม กาตพฺพเมว, ยํนูนาหํ ปพฺพชิตฺวา อตฺตโน ปติฎฺฐํ กเรยฺย’’นฺติ จิเนฺตตฺวา ญาติโภคปริวฎฺฎํ ปหาย ราชานํ ปพฺพชฺชํ อนุชานาเปตฺวา หิมวนฺตํ คนฺตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ติลกฺขณํ อาโรเปโนฺต วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา ปเจฺจกโพธิํ ปตฺวา อิทฺธิยา นิพฺพตฺตปตฺตจีวรธโร คนฺธมาทนปพฺพเต ปญฺจฉพฺพสฺสานิ วสิตฺวา ‘‘พาราณสิราชานํ โอโลเกสฺสามี’’ติ อากาเสนาคนฺตฺวา อุยฺยาเน มงฺคลสิลายํ นิสีทิฯ อุยฺยานปาโล สญฺชานิตฺวา คนฺตฺวา รโญฺญ อาโรเจสิ ‘‘เทว, คงฺคมาโล ปเจฺจกพุโทฺธ หุตฺวา อากาเสนาคนฺตฺวา อุยฺยาเน นิสิโนฺน’’ติฯ ราชา ตํ สุตฺวา ‘‘ปเจฺจกพุทฺธํ วนฺทิสฺสามี’’ติ เวเคน นิกฺขมิฯ ราชมาตา จ ปุเตฺตน สทฺธิํเยว นิกฺขมิฯ ราชา อุยฺยานํ ปวิสิตฺวา ตํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ สทฺธิํ ปริสายฯ โส รญฺญา สทฺธิํ ปฎิสนฺถารํ กโรโนฺต ‘‘กิํ, พฺรหฺมทตฺต, อปฺปมโตฺตสิ, ธเมฺมน รชฺชํ กาเรสิ, ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กโรสี’’ติ ราชานํ กุลนาเมน อาลปิตฺวา ปฎิสนฺถารํ กโรติฯ ตํ สุตฺวา รโญฺญ มาตา ‘‘อยํ หีนชเจฺจ มลมชฺชโก นฺหาปิตปุโตฺต อตฺตานํ น ชานาติ, มม ปุตฺตํ ปถวิสฺสรํ ชาติขตฺติยํ ‘พฺรหฺมทตฺตา’ติ นาเมนาลปตี’’ติ กุชฺฌิตฺวา สตฺตมํ คาถมาห –

๔๒. ‘‘ตปสา ปชหนฺติ ปาปกมฺมํ, ตปสา นฺหาปิตกุมฺภการภาวํ;
ตปสา อภิภุยฺย คงฺคมาล, นาเมนาลปสชฺช พฺรหฺมทตฺตา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – อิเม ตาว สตฺตา **ตปสา** อตฺตนา กเตน ตโปคุเณน **ปาปกมฺมํ** ชหนฺติ, กิํ ปเนเต ตปสา **นฺหาปิตกุมฺภการภาว**มฺปิ ชหนฺติ, ยํ ตฺวํ คงฺคมาล, อตฺตโน **ตปสา** อภิภุยฺย มม ปุตฺตํ พฺรหฺมทตฺตํ นาเมนาลปสิ, ปติรูปํ นุ เต เอตนฺติ?

ราชา มาตรํ วาเรตฺวา ปเจฺจกพุทฺธสฺส คุณํ ปกาเสโนฺต อฎฺฐมํ คาถมาห –

๔๓. ‘‘สนฺทิฎฺฐิกเมว อมฺม ปสฺสถ, ขนฺตีโสรจฺจสฺส อยํ วิปาโก;
โย สพฺพชนสฺส วนฺทิโตหุ, ตํ วนฺทาม สราชิกา สมจฺจา’’ติฯ

ตตฺถ **ขนฺตีโสรจฺจสฺสา**ติ อธิวาสนขนฺติยา จ โสรจฺจสฺส จฯ **ตํ วนฺทามา**ติ ตํ อิทานิ มยํ สราชิกา สมจฺจา สเพฺพ วนฺทาม, ปสฺสถ อมฺม, ขนฺตีโสรจฺจานํ วิปากนฺติฯ

รญฺญา มาตริ วาริตาย เสสมหาชโน อุฎฺฐหิตฺวา ‘‘อยุตฺตํ วต, เทว, เอวรูปสฺส หีนชจฺจสฺส ตุเมฺห นาเมนาลปน’’นฺติ อาหฯ ราชา มหาชนมฺปิ ปฎิพาหิตฺวา ตสฺส คุณกถํ กเถตุํ โอสานคาถมาห –

๔๔. ‘‘มา กิญฺจิ อวจุตฺถ คงฺคมาลํ, มุนินํ โมนปเถสุ สิกฺขมานํ;
เอโส หิ อตริ อณฺณวํ, ยํ ตริตฺวา จรนฺติ วีตโสกา’’ติฯ

ตตฺถ **มุนินฺ**ติ อคาริกานคาริกเสกฺขาเสกฺขปเจฺจกมุนีสุ ปเจฺจกมุนึฯ **โมนปเถสุ สิกฺขมาน**นฺติ ปุพฺพภาคปฏิปทาโพธิปกฺขิยธมฺมสงฺขาเตสุ โมนปเถสุ สิกฺขมานํฯ **อณฺณว**นฺติ สํสารมหาสมุทฺทํฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ราชา ปเจฺจกพุทฺธํ วนฺทิตฺวา ‘‘ภเนฺต, มยฺหํ มาตุ ขมถา’’ติ อาหฯ ‘‘ขมามิ, มหาราชา’’ติฯ ราชปริสาปิ นํ ขมาเปสิฯ ราชา อตฺตานํ นิสฺสาย วสนฺตฺถาย ปฏิญฺญํ ยาจิฯ ปเจฺจกพุโทฺธ ปน ปฏิญฺญํ อทตฺวา สราชิกาย ปริสาย ปสฺสนฺติยาว อากาเส ฐตฺวา รโญฺญ โอวาทํ ทตฺวา คนฺธมาทนเมว คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘เอวญฺจ อุปาสกา อุโปสถวาโส นาม วสิตพฺพยุตฺตโก’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ปเจฺจกพุโทฺธ ปรินิพฺพายิ, อฑฺฒมาสกราชา อานโนฺท อโหสิ, รโญฺญ มาตา มหามายา, อคฺคมเหสี ราหุลมาตา, อุทยราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

คงฺคมาลชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๔๒๒] ๖. เจติยชาตกวณฺณนา

ธโมฺม หเว หโต หนฺตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เทวทตฺตสฺส ปถวิปเวสนํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺมิญฺหิ ทิวเส ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, เทวทโตฺต มุสาวาทํ กตฺวา ปถวึ ปวิโฏฺฐ อวีจิปรายโณ ชาโต’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ ปถวึ ปวิโฏฺฐเยวา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต ปฐมกเปฺป มหาสมฺมโต นาม ราชา อสเงฺขยฺยายุโก อโหสิฯ ตสฺส ปุโตฺต โรโช นาม, ตสฺส ปุโตฺต วรโรโช นาม, ตสฺส ปุโตฺต กลฺยาโณ นาม, กลฺยาณสฺส ปุโตฺต วรกลฺยาโณ นาม, วรกลฺยาณสฺส ปุโตฺต อุโปสโถ นาม, อุโปสถสฺส ปุโตฺต วรอุโปสโถ นาม, วรอุโปสถสฺส ปุโตฺต มนฺธาตา นาม, มนฺธาตุสฺส ปุโตฺต วรมนฺธาตา นาม, วรมนฺธาตุสฺส ปุโตฺต วโร นาม, วรสฺส ปุโตฺต อุปวโร นาม อโหสิ, อุปริวโรติปิ ตเสฺสว นามํฯ โส เจติยรเฎฺฐ โสตฺถิยนคเร รชฺชํ กาเรสิ, จตูหิ ราชิทฺธีหิ สมนฺนาคโต อโหสิ อุปริจโร อากาสคามี, จตฺตาโร นํ เทวปุตฺตา จตูสุ ทิสาสุ ขคฺคหตฺถา รกฺขนฺติ, กายโต จนฺทนคโนฺธ วายติ, มุขโต อุปฺปลคโนฺธฯ ตสฺส กปิโล นาม พฺราหฺมโณ ปุโรหิโต อโหสิฯ กปิลพฺราหฺมณสฺส ปน กนิโฏฺฐ โกรกลโมฺพ นาม รญฺญา สทฺธึ เอกาจริยกุเล อุคฺคหิตสิโปฺป พาลสหาโยฯ โส ตสฺส กุมารกาเลเยว ‘‘อหํ รชฺชํ ปตฺวา ตุยฺหํ ปุโรหิตฏฺฐานํ ทสฺสามี’’ติ ปฏิชานิฯ โส รชฺชํ ปตฺวา ปิตุ ปุโรหิตํ กปิลพฺราหฺมณํ ปุโรหิตฏฺฐานโต จาเวตุํ นาสกฺขิฯ ปุโรหิเต ปน อตฺตโน อุปฏฺฐานํ อาคจฺฉเนฺต ตสฺมึ คารเวน อปจิตาการํ ทเสฺสสิฯ พฺราหฺมโณ ตํ สลฺลเกฺขตฺวา ‘‘รชฺชํ นาม สมวเยหิ สทฺธึ สุปริหารํ โหติ, อหํ ราชานํ อาปุจฺฉิตฺวา ปพฺพชิสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘เทว, อหํ มหลฺลโก, เคเห กุมารโก อตฺถิ, ตํ ปุโรหิตํ กโรหิ, อหํ ปพฺพชิสฺสามี’’ติ ราชานํ อนุชานาเปตฺวา ปุตฺตํ ปุโรหิตฏฺฐาเน ฐปาเปตฺวา ราชุยฺยานํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ฌานาภิญฺญาโย นิพฺพเตฺตตฺวา ปุตฺตํ นิสฺสาย ตเตฺถว วาสํ กเปฺปสิฯ

โกรกลโมฺพ ‘‘อยํ ปพฺพชโนฺตปิ น มยฺหํ ฐานนฺตรํ ทาเปสี’’ติ ภาตริ อาฆาตํ พนฺธิตฺวา เอกทิวสํ สุขกถาย นิสินฺนสมเย รญฺญา ‘‘โกรกลมฺพ กึ ตฺวํ ปุโรหิตฏฺฐานํ น กโรสี’’ติ วุเตฺต ‘‘อาม, เทว, น กโรมิ, ภาตา เม กโรตี’’ติ อาหฯ ‘‘นนุ เต ภาตา ปพฺพชิโต’’ติ? ‘‘อาม ปพฺพชิ

โต, ฐานนฺตรํ ปน ปุตฺตสฺส ทาเปสี’’ติฯ ‘‘เตน หิ ตฺวํ กโรหี’’ติ? ‘‘เทว, ปเวณิยา อาคตํ ฐานนฺตรํ มม ภาตรํ อปเนตฺวา น สกฺกา มยา กาตุ’’นฺติฯ ‘‘เอวํ สเนฺต อหํ ตํ มหลฺลกํ กตฺวา ภาตรํ เต กนิฏฺฐํ กริสฺสามี’’ติฯ ‘‘กถํ, เทวา’’ติ? ‘‘มุสาวาทํ กตฺวา’’ติฯ ‘‘กึ เทว, น ชานาถ, ยทา มม ภาตา มหเนฺตน อพฺภุตธเมฺมน สมนฺนาคโต วิชฺชาธโร, โส อพฺภุตธเมฺมน ตุเมฺห วเญฺจสฺสติ, จตฺตาโร เทวปุเตฺต อนฺตรหิเต วิย กริสฺสติ, กายโต จ มุขโต จ สุคนฺธํ ทุคฺคนฺธํ วิย กริสฺสติ, ตุเมฺห อากาสา โอตาเรตฺวา ภูมิยํ ฐิเต วิย กริสฺสติ, ตุเมฺห ปถวึ ปวิสนฺตา วิย ภวิสฺสถ, ตทา ตุมฺหากํ กถาย ปติฏฺฐาตุํ น สกฺขิสฺสถา’’ติฯ ‘‘ตฺวํ เอวํ สญฺญํ มา กริ, อหํ กาตุํ สกฺขิสฺสามี’’ติฯ ‘‘กทา กริสฺสถ, เทวา’’ติ? ‘‘อิโต สตฺตเม ทิวเส’’ติฯ สา กถา สกลนคเร ปากฏา อโหสิฯ ‘‘ราชา กิร มุสาวาทํ กตฺวา มหลฺลกํ ขุทฺทกํ, ขุทฺทกํ มหลฺลกํ กริสฺสติ, ฐานนฺตรํ ขุทฺทกสฺส ทาเปสฺสติ, กีทิโส นุ โข มุสาวาโท นาม, กึ นีลโก, อุทาหุ ปีตกาทีสุ อญฺญตรวโณฺณ’’ติ เอวํ มหาชนสฺส วิตโกฺก อุทปาทิ ฯ ตทา กิร โลกสฺส สจฺจวาทีกาโล, ‘‘มุสาวาโท นาม เอวรูโป’’ติ น ชานนฺติฯ

ปุโรหิตปุโตฺตปิ ตํ กถํ สุตฺวา ปิตุ สนฺติกํ คนฺตฺวา กเถสิ ‘‘ตาต, ราชา กิร มุสาวาทํ กตฺวา ตุเมฺห ขุทฺทเก กตฺวา อมฺหากํ ฐานนฺตรํ มม จูฬปิตุสฺส ทสฺสตี’’ติฯ ‘‘ตาต, ราชา มุสาวาทํ กตฺวาปิ อมฺหากํ ฐานนฺตรํ หริตุํ น สกฺขิสฺสติฯ กตรทิวเส ปน กริสฺสตี’’ติ? ‘‘อิโต กิร สตฺตเม ทิวเส’’ติฯ ‘‘เตน หิ ตทา มยฺหํ อาโรเจยฺยาสี’’ติฯ สตฺตเม ทิวเส มหาชนา ‘‘มุสาวาทํ ปสฺสิสฺสามา’’ติ ราชงฺคเณ สนฺนิปติตฺวา มญฺจาติมเญฺจ พนฺธิตฺวา อฏฺฐํสุฯ กุมาโร คนฺตฺวา ปิตุ อาโรเจสิฯ ราชา อลงฺกตปฏิยโตฺต นิกฺขมฺม มหาชนมเชฺฌ ราชงฺคเณ อากาเส อฏฺฐาสิฯ ตาปโส อากาเสนาคนฺตฺวา รโญฺญ ปุรโต นิสีทนจมฺมํ อตฺถริตฺวา อากาเส ปลฺลเงฺกน นิสีทิตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ มหาราช, มุสาวาทํ กตฺวา ขุทฺทกํ มหลฺลกํ กตฺวา ตสฺส ฐานนฺตรํ ทาตุกาโมสี’’ติ? ‘‘อาม อาจริย, เอวํ เม กถิต’’นฺติฯ อถ นํ โส โอวทโนฺต ‘‘มหาราช, มุสาวาโท นาม ภาริโย คุณปริธํสโก จตูสุ อปาเยสุ นิพฺพตฺตาเปติฯ ราชา นาม มุสาวาทํ กโรโนฺต ธมฺมํ หนติ, โส ธมฺมํ หนิตฺวา สยเมว หญฺญตี’’ติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๔๕. ‘‘ธโมฺม หเว หโต หนฺติ, นาหโต หนฺติ กิญฺจนํ;
ตสฺมา หิ ธมฺมํ น หเน, มา ตฺวํ ธโมฺม หโต หนี’’ติฯ

ตตฺถ **ธโมฺม**ติ เชฏฺฐาปจายนธโมฺม อิธาธิเปฺปโตฯ

อถ นํ อุตฺตริปิ โอวทโนฺต ‘‘สเจ, มหาราช, มุสาวาทํ กริสฺสสิ, จตโสฺส อิทฺธิโย อนฺตรธายิสฺสนฺตี’’ติ วตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๔๖. ‘‘อลิกํ ภาสมานสฺส, อปกฺกมนฺติ เทวตา;
ปูติกญฺจ มุขํ วาติ, สกฏฺฐานา จ ธํสติ;
โย ชานํ ปุจฺฉิโต ปญฺหํ, อญฺญถา นํ วิยากเร’’ติฯ

ตตฺถ **อปกฺกมนฺติ เทวตา**ติ มหาราช, สเจ อลิกํ ภณิสฺสสิ, จตฺตาโร เทวปุตฺตา อารกฺขํ ฉเฑฺฑตฺวา อนฺตรธายิสฺสนฺตีติ อธิปฺปาเยเนตํ วทติฯ **ปูติกญฺจ มุขํ วาตี**ติ มุขญฺจ เต กาโย จ อุโภ ปูติคนฺธํ วายิสฺสนฺตีติ สนฺธายาหฯ **สกฏฺฐานา จ ธํสตี**ติ อากาสโต ภสฺสิตฺวา ปถวึ ปวิสิสฺสสีติ ทีเปโนฺต เอวมาหฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ภีโต โกรกลมฺพํ โอโลเกสิฯ อถ นํ โส ‘‘มา ภายิ, มหาราช, นนุ มยา ปฐมเมว ตุมฺหากํ เอตํ กถิต’’นฺติ อาหฯ ราชา กปิลสฺส วจนํ สุตฺวาปิ อนาทิยิตฺวา อตฺตนา กถิตเมว ปุรโต กโรนฺโต ‘‘ตฺวํสิ, ภเนฺต, กนิโฏฺฐ, โกรกลโมฺพ เชโฏฺฐ’’ติ อาหฯ อถสฺส สห มุสาวาเทน จตฺตาโร เทวปุตฺตา ‘‘ตาทิสสฺส มุสาวาทิโน อารกฺขํ น คณฺหิสฺสามา’’ติ ขเคฺค ปาทมูเล ฉเฑฺฑตฺวา อนฺตรธายิํสุ, มุขํ ภินฺนกุกฺกุฏณฺฑปูติ วิย, กาโย วิวฏวจฺจกุฏิ วิย ทุคฺคนฺธํ วายิ, อากาสโต ภสฺสิตฺวา ปถวิยํ ปติฏฺฐหิ, จตโสฺสปิ อิทฺธิโย ปริหายิํสุฯ อถ นํ มหาปุโรหิโต ‘‘มา ภายิ, มหาราช, สเจ สจฺจํ ภณิสฺสสิ, สพฺพํ เต ปากติกํ กริสฺสามี’’ติ วตฺวา ตติยํ คาถมาห –

๔๗. ‘‘สเจ หิ สจฺจํ ภณสิ, โหหิ ราช ยถา ปุเร;
มุสา เจ ภาสเส ราช, ภูมิยํ ติฏฺฐ เจติยา’’ติฯ

ตตฺถ **ภูมิยํ ติฏฺฐา**ติ ภูมิยํเยว ปติฏฺฐ, ปุน อากาสํ ลงฺฆิตุํ น สกฺขิสฺสสีติ อโตฺถฯ

โส ‘‘ปสฺส, มหาราช, ปฐมํ มุสาวาเทเนว เต จตโสฺส อิทฺธิโย อนฺตรหิตา, สลฺลเกฺขหิ, อิทานิปิ สกฺกา ปากติกํ กาตุ’’นฺติ วุโตฺตปิ ‘‘เอวํ วตฺวา ตุเมฺห มํ วเญฺจตุกามา’’ติ ทุติยมฺปิ มุสาวาทํ ภณิตฺวา ยาว โคปฺผกา ปถวิํ ปาวิสิฯ อถ นํ ปุนปิ พฺราหฺมโณ ‘‘สลฺลเกฺขหิ, มหาราช, อิทานิปิ สกฺกา ปากติกํ กาตุ’’นฺติ วตฺวา จตุตฺถํ คาถมาห –

๔๘. ‘‘อกาเล วสฺสตี ตสฺส, กาเล ตสฺส น วสฺสติ;
โย ชานํ ปุจฺฉิโต ปญฺหํ, อญฺญถา นํ วิยากเร’’ติฯ

ตตฺถ **ตสฺสา**ติ โย ชานโนฺต ปุจฺฉิตํ ปญฺหํ มุสาวาทํ กตฺวา อญฺญถา พฺยากโรติ, ตสฺส รโญฺญ วิชิเต เทโว ยุตฺตกาเล อวสฺสิตฺวา อกาเล วสฺสตีติ อโตฺถฯ

อถ นํ ปุนปิ มุสาวาทผเลน ยาว ชงฺฆา ปถวิํ ปวิฏฺฐํ ‘‘สลฺลเกฺขหิ, มหาราชา’’ติ วตฺวา ปญฺจมํ คาถมาห –

๔๙. ‘‘สเจ หิ สจฺจํ ภณสิ, โหหิ ราช ยถา ปุเร;
มุสา เจ ภาสเส ราช, ภูมิํ ปวิส เจติยา’’ติฯ

โส ตติยมฺปิ ‘‘ตฺวํสิ, ภเนฺต, กนิโฏฺฐ, เชโฏฺฐ โกรกลโมฺพ’’ติ มุสาวาทเมว กตฺวา ยาว ชาณุกา ปถวิํ ปาวิสิฯ อถ นํ ปุนปิ ‘‘สลฺลเกฺขหิ, มหาราชา’’ติ วตฺวา เทฺว คาถา อภาสิ –

๕๐. ‘‘ชิวฺหา ตสฺส ทฺวิธา โหติ, อุรคเสฺสว ทิสมฺปติ;
โย ชานํ ปุจฺฉิโต ปญฺหํ, อญฺญถา นํ วิยากเรฯ

๕๑. ‘‘สเจ หิ สจฺจํ ภณสิ, โหหิ ราช ยถา ปุเร;
มุสา เจ ภาสเส ราช, ภิโยฺย ปวิส เจติยา’’ติฯ

อิมา เทฺว คาถา วตฺวา ‘‘อิทานิ สกฺกา ปากติกํ กาตุ’’นฺติ อาหฯ ราชา ตสฺส วจนํ สุตฺวาปิ อนาทิยิตฺวา ‘‘ตฺวํสิ, ภเนฺต, กนิโฏฺฐ, เชโฏฺฐ โกรกลโมฺพ’’ติ จตุตฺถมฺปิ มุสาวาทํ กตฺวา ยาว กฎิโต ปถวิํ ปาวิสิฯ อถ นํ พฺราหฺมโณ ‘‘สลฺลเกฺขหิ, มหาราชา’’ติ วตฺวา ปุน เทฺว คาถา อภาสิ –

๕๒. ‘‘ชิวฺหา ตสฺส น ภวติ, มจฺฉเสฺสว ทิสมฺปติ;
โย ชานํ ปุจฺฉิโต ปญฺหํ, อญฺญถา นํ วิยากเรฯ

๕๓. ‘‘สเจ หิ สจฺจํ ภณสิ, โหหิ ราช ยถา ปุเร;
มุสา เจ ภาสเส ราช, ภิโยฺย ปวิส เจติยา’’ติฯ

ตตฺถ **มจฺฉเสฺสวา**ติ นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน มุสาวาทิโน มจฺฉสฺส วิย กถนสมตฺถา ชิวฺหา น โหติ, มูโคว โหตีติ อโตฺถฯ

โส ปญฺจมมฺปิ ‘‘ตฺวํสิ กนิโฏฺฐ, เชโฏฺฐ โกรกลโมฺพ’’ติ มุสาวาทํ กตฺวา ยาว นาภิโต ปถวึ ปาวิสิฯ อถ นํ พฺราหฺมโณ ปุนปิ ‘‘สลฺลเกฺขหิ, มหาราชา’’ติ วตฺวา เทฺว คาถา อภาสิ –

๕๔. ‘‘ถิโยว ตสฺส ชายนฺติ, น ปุมา ชายเร กุเล;
โย ชานํ ปุจฺฉิโต ปญฺหํ, อญฺญถา นํ วิยากเรฯ

๕๕. ‘‘สเจ หิ สจฺจํ ภณสิ, โหหิ ราช ยถา ปุเร;
มุสา เจ ภาสเส ราช, ภิโยฺย ปวิส เจติยา’’ติฯ

ตตฺถ **ถิโยวา**ติ นิพฺพตฺตนิพฺพตฺตฏฺฐาเน มุสาวาทิสฺส ธีตโรว ชายนฺติ, ปุตฺตา น ชายนฺตีติ อโตฺถฯ

ราชา ตสฺส วจนํ อนาทิยิตฺวา ฉฏฺฐมฺปิ ตเถว มุสาวาทํ ภณิตฺวา ยาว ถนา ปถวึ ปาวิสิฯ อถ นํ ปุนปิ พฺราหฺมโณ ‘‘สลฺลเกฺขหิ, มหาราชา’’ติ วตฺวา เทฺว คาถา อภาสิ –

๕๖. ‘‘ปุตฺตา ตสฺส น ภวนฺติ, ปกฺกมนฺติ ทิโสทิสํ;
โย ชานํ ปุจฺฉิโต ปญฺหํ, อญฺญถา นํ วิยากเรฯ

๕๗. ‘‘สเจ หิ สจฺจํ ภณสิ, โหหิ ราช ยถา ปุเร;
มุสา เจ ภาสเส ราช, ภิโยฺย ปวิส เจติยา’’ติฯ

ตตฺถ **ปกฺกมนฺตี**ติ สเจ มุสาวาทิสฺส ปุตฺตา ภวนฺติ, มาตาปิตูนํ อนุปการา หุตฺวา ปลายนฺตีติ อโตฺถฯ

โส ปาปมิตฺตสํสคฺคโทเสน ตสฺส วจนํ อนาทิยิตฺวา สตฺตมมฺปิ ตเถว มุสาวาทํ อกาสิฯ อถสฺส ปถวี วิวรํ อทาสิ, อวีจิโต ชาลา อุฏฺฐหิตฺวา คณฺหิฯ

๕๘. ‘‘ส ราชา อิสินา สโตฺต, อนฺตลิกฺขจโร ปุเร;
ปาเวกฺขิ ปถวึ เจโจฺจ, หีนโตฺต ปตฺว ปริยายํฯ

๕๙. ตสฺมา หิ ฉนฺทาคมนํ, นปฺปสํสนฺติ ปณฺฑิตา;
อทุฏฺฐจิโตฺต ภาเสยฺย, คิรํ สจฺจูปสํหิต’’นฺติฯ –

อิมา เทฺว อภิสมฺพุทฺธคาถา โหนฺติฯ

ตตฺถ **ส ราชา**ติ ภิกฺขเว, โส ราชา เจติโย ปุเพฺพ อนฺตลิกฺขจโร หุตฺวา ปจฺฉา อิสินา อภิสโตฺต ปริหีนสภาโว หุตฺวาฯ **ปตฺว ปริยาย**นฺติ อตฺตโน กาลปริยายํ ปตฺวา ปถวึ ปาวิสีติ อ

โตฺถฯ **ตสฺมา**ติ ยสฺมา เจติยราชา ฉนฺทาคมเนน อวีจิปรายโณ ชาโต, ตสฺมาฯ **อทฺฏฺฐจิโตฺต**ติ ฉนฺทาทีหิ อทูสิตจิโตฺต หุตฺวา สจฺจเมว ภาเสยฺยฯ

มหาชโน ‘‘เจติยราชา อิสึ อโกฺกสิตฺวา มุสาวาทํ กตฺวา อวีจึ ปวิโฏฺฐ’’ติ ภยปฺปโตฺต อโหสิฯ รโญฺญ ปญฺจ ปุตฺตา อาคนฺตฺวา พฺราหฺมณสฺส ปาเทสุ ปติตฺวา ‘‘อมฺหากํ อวสฺสโย โหหี’’ติ วทึสุฯ พฺราหฺมโณ ‘‘ตาตา, ตุมฺหากํ ปิตา ธมฺมํ นาเสตฺวา มุสาวาทํ กตฺวา อิสึ อโกฺกสิตฺวา อวีจึ อุปปโนฺน, ธโมฺม นาเมส หโต หนติ, ตุเมฺหหิ น สกฺกา อิธ วสิตุ’’นฺติ วตฺวา เตสุ สพฺพเชฏฺฐกํ ‘‘เอหิ ตฺวํ, ตาต, ปาจีนทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา อุชุกํ คจฺฉโนฺต สพฺพเสตํ สตฺตปติฏฺฐํ หตฺถิรตนํ ปสฺสิสฺสสิ, ตาย สญฺญาย ตตฺถ นครํ มาเปตฺวา วส, ตํ นครํ **หตฺถิปุรํ** นาม ภวิสฺสตี’’ติ อาหฯ ทุติยํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ตฺวํ, ตาต, ทกฺขิณทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา อุชุกเมว คจฺฉโนฺต สพฺพเสตํ อสฺสรตนํ ปสฺสิสฺสสิ, ตาย สญฺญาย ตตฺถ นครํ มาเปตฺวา วส, ตํ นครํ **อสฺสปุรํ** นาม ภวิสฺสตี’’ติ อาหฯ ตติยํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ตฺวํ, ตาต, ปจฺฉิมทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา อุชุกเมว คจฺฉโนฺต เกสรสีหํ ปสฺสิสฺสสิ, ตาย สญฺญาย ตตฺถ นครํ มาเปตฺวา วส, ตํ นครํ **สีหปุรํ** นาม ภวิสฺสตี’’ติ อาหฯ จตุตฺถํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ตฺวํ, ตาต, อุตฺตรทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา อุชุกเมว คจฺฉโนฺต สพฺพรตนมยํ จกฺกปญฺชรํ ปสฺสิสฺสสิ, ตาย สญฺญาย ตตฺถ นครํ มาเปตฺวา วส, ตํ นครํ **อุตฺตรปญฺจาลํ** นาม ภวิสฺสตี’’ติ อาหฯ ปญฺจมํ อามเนฺตตฺวา ‘‘ตาต, ตยา อิมสฺมึ ฐาเน วสิตุํ น สกฺกา, อิมสฺมึ นคเร มหาถูปํ กตฺวา นิกฺขมิตฺวา ปจฺฉิมุตฺตราย ทิสาย อุชุกเมว คจฺฉโนฺต เทฺว ปพฺพเต อญฺญมญฺญํ ปหริตฺวา ปหริตฺวา ททฺทรสทฺทํ กโรเนฺต ปสฺสิสฺสสิ, ตาย สญฺญาย ตตฺถ นครํ มาเปตฺวา วส, ตํ นครํ **ททฺทรปุรํ** นาม ภวิสฺสตี’’ติ อาหฯ เต ปญฺจปิ ชนา ตาย ตาย สญฺญาย คนฺตฺวา ตสฺมึ ตสฺมึ ฐาเน นครานิ มาเปตฺวา วสึสุฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ เทวทโตฺต มุสาวาทํ กตฺวา ปถวึ ปวิโฏฺฐ’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา เจติยราชา เทวทโตฺต อโหสิ, กปิลพฺราหฺมโณ ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

เจติยชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐาฯ

[๔๒๓] ๗. อินฺทฺริยชาตกวณฺณนา

โย อินฺทฺริยานนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ปุราณทุติยิกาปโลภนํ อารพฺภ กเถสิฯ สาวตฺถิยํ กิเรโก กุลปุโตฺต สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา ‘‘น สกฺกา อคารมเชฺฌ วสเนฺตน เอกนฺตปริปุณฺณํ เอกนฺตปริสุทฺธํ พฺรหฺมจริยํ จริตุํ, นิยฺยานิกสาสเน ปพฺพชิตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสามี’’ติ ฆเร วิภวํ ปุตฺตทารสฺส นิยฺยาเทตฺวา นิกฺขมิตฺวา สตฺถารํ ปพฺพชฺชํ ยาจิฯ สตฺถาปิสฺส ปพฺพชฺชํ ทาเปสิฯ ตสฺส อาจริยุปชฺฌาเยหิ สทฺธึ ปิณฺฑาย จรโต นวกตฺตา เจว ภิกฺขูนํ พหุภาเวน จ กุลฆเร วา อาสนสาลาย วา อาสนํ น ปาปุณาติ, สงฺฆนวกานํ โกฏฺฐิยํ ปีฐกํ วา ผลกํ วา ปาปุณาติฯ อาหาโรปิ อุฬุงฺกปิเฏฺฐน ฆฏฺฏิตา ภินฺนสิตฺถกยาคุ วา ปูติสุกฺขขชฺชกํ วา ฌามสุกฺขกูโร วา ปาปุณาติ, ยาปนปมาณํ น โหติฯ โส อตฺตนา ลทฺธํ คเหตฺวา ปุราณทุติยิกาย สนฺติกํ คจฺฉติฯ อถสฺส สา ปตฺตํ คเหตฺวา วนฺทิตฺวา ปตฺตโต ภตฺตํ นีหริตฺวา สุสมฺปาทิตานิ ยาคุภตฺตสูปพฺยญฺชนานิ เทติฯ มหลฺลโก รสตณฺหาย พชฺฌิตฺวา ปุราณทุติยิกํ ชหิตุํ น สโกฺกติฯ สา จิเนฺตสิ ‘‘พโทฺธ นุ โข, โนติ วีมํสิสฺสามิ น’’นฺติฯ

อเถกทิวสํ ชนปทมนุสฺสํ เสตมตฺติกาย นฺหาเปตฺวา เคเห นิสีทาเปตฺวา อเญฺญปิสฺส กติปเย ปริวารมนุเสฺส อาณาเปตฺวา โถกโถกํ ปานโภชนํ ทาเปสิฯ เต ขาทนฺตา ภุญฺชนฺตา นิสีทึสุฯ เคหทฺวาเร จ จเกฺกสุ โคเณ พนฺธาเปตฺวา เอกํ สกฏมฺปิ ฐปาเปสิ, สยํ ปน ปิฏฺฐิคเพฺภ นิสี

ทิตฺวา ปูเว ปจิฯ มหลฺลโก อาคนฺตฺวา ทฺวาเร อฏฺฐาสิฯ ตํ ทิสฺวา เอโก มหลฺลกปุริโส ‘‘อเยฺย, เอโก เถโร ทฺวาเร ฐิโต’’ติ อาหฯ ‘‘วนฺทิตฺวา อติจฺฉาเปหี’’ติฯ โส ‘‘อติจฺฉถ, ภนฺเต’’ติ ปุนปฺปุนํ กเถตฺวาปิ ตํ อคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ‘‘อเยฺย, เถโร น คจฺฉตี’’ติ อาหฯ สา อาคนฺตฺวา สาณึ อุกฺขิปิตฺวา โอโลเกตฺวา ‘‘อโมฺภ อยํ มม ทารกปิตา’’ติ วตฺวา นิกฺขมิตฺวา ปตฺตํ คเหตฺวา เคหํ ปเวเสตฺวา ปริวิสิตฺวา โภชนปริโยสาเน วนฺทิตฺวา ‘‘ภนฺเต, ตุเมฺห อิเธว ปรินิพฺพายถ, มยํ เอตฺตกํ กาลํ อญฺญํ กุลํ น คณฺหิมฺห, อสามิเก ปน ฆเร ฆราวาโส น สณฺฐาติ, มยํ อญฺญํ กุลํ คณฺหาม, ทูรํ ชนปทํ คจฺฉิสฺสาม, ตุเมฺห อปฺปมตฺตา โหถ, สเจ เม โทโส อตฺถิ, ขมถา’’ติ อาหฯ มหลฺลกสฺส หทยผาลนกาโล วิย อโหสิฯ อถ นํ ‘‘อหํ ตํ ชหิตุํ น สโกฺกมิ, มา คจฺฉ, วิพฺภมิสฺสามิ, อสุกฏฺฐาเน เม สาฏกํ เปเสหิ, ปตฺตจีวรํ ปฏิจฺฉาเปตฺวา อาคจฺฉิสฺสามี’’ติ อาหฯ สา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ มหลฺลโก วิหารํ คนฺตฺวา อาจริยุปชฺฌาเย ปตฺตจีวรํ ปฏิจฺฉาเปโนฺต ‘‘กสฺมา, อาวุโส, เอวํ กโรสี’’ติ วุโตฺต ‘‘ปุราณทุติยิกํ ชหิตุํ น สโกฺกมิ วิพฺภมิสฺสามี’’ติ อาหฯ อถ นํ เต อนิจฺฉนฺตเญฺญว สตฺถุ สนฺติกํ เนตฺวา ‘‘กิํ, ภิกฺขเว, อิมํ อนิจฺฉนฺตเญฺญว อานยิตฺถา’’ติ วุเตฺต ‘‘ภนฺเต, อยํ อุกฺกณฺฐิตฺวา วิพฺภมิตุกาโม’’ติ วทิํสุฯ อถ นํ สตฺถา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘สจฺจํ, ภนฺเต’’ติฯ ‘‘โก ตํ อุกฺกณฺฐาเปสี’’ติ? ‘‘ปุราณทุติยิกา ภนฺเต’’ติ วุเตฺต ‘‘ภิกฺขุ น อิทาเนว สา อิตฺถี ตุยฺหํ อนตฺถการิกา, ปุเพฺพปิ ตฺวํ ตํ นิสฺสาย จตูหิ ฌาเนหิ ปริหีโน มหาทุกฺขํ ปตฺวา มํ นิสฺสาย ตมฺหา ทุกฺขา มุจฺจิตฺวา นฏฺฐชฺฌานํ ปฏิลภี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต ตสฺส ปุโรหิตํ ปฏิจฺจ ตสฺส พฺราหฺมณิยา กุจฺฉิมฺหิ นิพฺพตฺติฯ ชาตทิวเส จสฺส สกลนคเร อาวุธานิ ปชฺชลิํสุ, เตนสฺส ‘‘โชติปาลกุมาโร’’ติ นามํ กริํสุฯ โส วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา รโญฺญ สิปฺปํ ทเสฺสตฺวา อิสฺสริยํ ปหาย กญฺจิ อชานาเปตฺวา อคฺคทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา สกฺกทตฺติเย กวิฏฺฐกอสฺสเม อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ฌานาภิญฺญาโย นิพฺพเตฺตสิฯ ตํ ตตฺถ วสนฺตํ อเนกานิ อิสิสตานิ ปริวาเรสุํ, มหาสมาคโม อโหสิฯ โส สรภงฺคสตฺถา นาม อโหสิ, ตสฺส สตฺต อเนฺตวาสิกเชฏฺฐกา อเหสุํฯ เตสุ สาลิสฺสโร นาม อิสิ กวิฏฺฐกอสฺสมา นิกฺขมิตฺวา สุรฏฺฐชนปเท ปุรตฺถิมชนปเท สาโตทิกาย นาม นทิยา ตีเร อเนกสหสฺสอิสิปริวาโร วสิฯ เมณฺฑิสฺสโร นาม อิสิ ปโชฺชตกปญฺจาลรโญฺญ วิชิเต กลพฺพจูฬกํ นาม นิคมํ นิสฺสาย อเนกสหสฺสอิสิปริวาโร วสิฯ ปพฺพโต นาม อิสิ เอกํ อฏวิชนปทํ นิสฺสาย อเนกสหสฺสอิสิปริวาโร วสิฯ กาฬเทวิโล นาม อิสิ อวนฺติทกฺขิณาปเถ เอกฆนเสลํ นิสฺสาย อเนกสหสฺสอิสิปริวาโร วสิฯ กิสวโจฺฉ นาม อิสิ เอกโกว ทณฺฑกิรโญฺญ กุมฺภวตีนครํ นิสฺสาย อุยฺยาเน วสิฯ อนุปิยตาปโส ปน โพธิสตฺตสฺส อุปฏฺฐาโก ตสฺส สนฺติเก วสิฯ นารโท นาม อิสิ กาฬเทวิลสฺส กนิโฏฺฐ มชฺฌิมเทเส อารญฺชรคิริมฺหิ ปพฺพตชาลนฺตเร เอกโกว เอกสฺมิํ คุหาเลเณ วสิฯ

อารญฺชรคิริโน นาม อวิทูเร เอโก อากิณฺณมนุโสฺส นิคโม อตฺถิ, เตสํ อนฺตเร มหตี นที อตฺถิ, ตํ นทิํ พหู มนุสฺสา โอตรนฺติฯ อุตฺตมรูปธรา วณฺณทาสิโยปิ ปุริเส ปโลภยมานา ตสฺสา นทิยา ตีเร นิสีทนฺติฯ นารทตาปโส ตาสุ เอกํ ทิสฺวา ปฏิพทฺธจิโตฺต หุตฺวา ฌานํ อนฺตรธาเปตฺวา นิราหาโร ปริสุสฺสโนฺต กิเลสวสํ คนฺตฺวา สตฺตาหํ วสิตฺวา นิปชฺชิฯ อถสฺส ภาตา กาฬเทวิโล อาวเชฺชโนฺต ตํ การณํ ญตฺวา อากาเสนาคนฺตฺวา เลณํ ปาวิสิฯ นารโท ตํ ทิสฺวา ‘‘กสฺมา ภวํ อาคโตสี’’ติ อาหฯ ‘‘ภวํ ‘อกลฺลโก’ติ ภวนฺตํ ปฏิชคฺคิตุํ อาคโตมฺหี’’ติฯ อถ นํ โส ‘‘อภูตํ กถํ กเถสิ, อลิกํ ตุจฺฉํ กเถสี’’ติ มุสาวาเทน นิคฺคณฺหิฯ โส ‘‘เนตํ ปหาตุํ วฏฺฏตี’’ติ สาลิสฺสรํ อาเนสิ, เมณฺฑิสฺสรํ อาเนสิ, ปพฺพตมฺปิ อาเนสิฯ อิตโรปิ เต ตโย มุสาวาเทน นิคฺคณฺหิฯ กาฬเทวิโล ‘‘สรภงฺคสตฺถารํ อาเนสฺสามี’’ติ อากาเสนาคนฺตฺวา ตํ อาเนสิฯ โส อา

คนฺตฺวา ตํ ทิสฺวา ‘‘อินฺทฺริยวสํ คโต’’ติ ญตฺวา ‘‘กจฺจิ นารท, อินฺทฺริยานํ วสํ คโต’’ติ ปุจฺฉิฯ อิตเรน ตํ สุตฺวาว อุฏฺฐาย วนฺทิตฺวา ‘‘อาม, อาจริยา’’ติ วุเตฺต ‘‘นารท, อินฺทฺริยวสํ คตา นาม อิมสฺมิํ อตฺตภาเว สุสฺสนฺตา ทุกฺขํ อนุภวิตฺวา ทุติเย อตฺตภาเว นิรเย นิพฺพตฺตนฺตี’’ติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๖๐. ‘‘โย อินฺทฺริยานํ กาเมน, วสํ นารท คจฺฉติ;
โส ปริจฺจชฺชุโภ โลเก, ชีวโนฺตว วิสุสฺสตี’’ติฯ

ตตฺถ **โย อินฺทฺริยาน**นฺติ นารท, โย ปุริโส รูปาทีสุ สุภาการํ คเหตฺวา กิเลสกามวเสน ฉนฺนํ อินฺทฺริยานํ วสํ คจฺฉติฯ **ปริจฺจชฺชุโภ โลเก**ติ โส มนุสฺสโลกญฺจ เทวโลกญฺจาติ อุโภโลเก ปริจฺจชิตฺวา นิรยาทีสุ นิพฺพตฺตนฺตีติ อโตฺถฯ **ชีวโนฺตว วิสุสฺสตี**ติ ชีวโนฺตเยว อตฺตนา อิจฺฉิตํ กิเลสวตฺถุํ อลภโนฺต โสเกน วิสุสฺสติ, มหาทุกฺขํ ปาปุณาตีติฯ

ตํ สุตฺวา นารโท ‘‘อาจริย, กามเสวนํ นาม สุขํ, เอวรูปํ สุขํ กิํ สนฺธาย ทุกฺขนฺติ วทสี’’ติ ปุจฺฉิฯ อถสฺส สรภโงฺค ‘‘เตน หิ สุณาหี’’ติ ทุติยํ คาถมาห –

๖๑. ‘‘สุขสฺสานนฺตรํ ทุกฺขํ, ทุกฺขสฺสานนฺตรํ สุขํ;
โสสิ ปโตฺต สุขา ทุกฺขํ, ปาฏิกงฺข วรํ สุข’’นฺติฯ

ตตฺถ **สุขสฺสานนฺตร**นฺติ กามสุขสฺส อนนฺตรํ นิรยทุกฺขํฯ **ทุกฺขสฺสา**ติ สีลรกฺขณทุกฺขสฺส อนนฺตรํ ทิพฺพมานุสกสุขเญฺจว นิพฺพานสุขญฺจฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – นารท, อิเม หิ สตฺตา กามเสวนสมเย กาลํ กตฺวา เอกนฺตทุเกฺข นิรเย นิพฺพตฺตนฺติ, สีลํ รกฺขนฺตา วิปสฺสนาย กมฺมํ กโรนฺตา จ ปน กิลมนฺติ, เต ทุเกฺขน สีลํ รกฺขิตฺวา สีลพเลน วุตฺตปฺปการํ สุขํ ลภนฺติ, อิทํ ทุกฺขํ สนฺธายาหํ เอวํ วทามีติฯ **โสสิ ปโตฺต**ติ โส ตฺวํ นารท, อิทานิ ฌานสุขํ นาเสตฺวา ตโต สุขา มหนฺตํ กามนิสฺสิตํ เจตสิกทุกฺขํ ปโตฺตฯ **ปาฏิกงฺขา**ติ อิทํ กิเลสทุกฺขํ ฉเฑฺฑตฺวา ปุน ตเทว วรํ อุตฺตมํ ฌานสุขํ อิจฺฉ ปเตฺถหีติฯ

นารโท ‘‘อิทํ อาจริย, ทุกฺขํ ทุสฺสหํ, น ตํ อธิวาเสตุํ สโกฺกมี’’ติ อาหฯ อถ นํ มหาสโตฺต ‘‘นารท, ทุกฺขํ นาม อุปฺปนฺนํ อธิวาเสตพฺพเมวา’’ติ วตฺวา ตติยํ คาถมาห –

๖๒. ‘‘กิจฺฉกาเล กิจฺฉสโห, โย กิจฺฉํ นาติวตฺตติ;
ส กิจฺฉนฺตํ สุขํ ธีโร, โยคํ สมธิคจฺฉตี’’ติฯ

ตตฺถ **นาติวตฺตตี**ติ นานุวตฺตติ, อยเมว วา ปาโฐฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – นารท, โย กายิกเจตสิกทุกฺขสงฺขาตสฺส กิจฺฉสฺส อุปฺปนฺนกาเล อปฺปมโตฺต ตสฺส กิจฺฉสฺส หรณูปายํ กโรโนฺต กิจฺฉสโห หุตฺวา ตํ กิจฺฉํ นานุวตฺตติ, ตสฺส วเส อวตฺติตฺวา เตหิ เตหิ อุปาเยหิ ตํ กิจฺฉํ อภิภวติ วินาเสติ, โส ธีโร กิจฺฉสฺส อนฺติมสงฺขาตํ นิรามิสสุขสงฺขาตํ ฌานสุขํ อธิคจฺฉติ, ตํ วา กิจฺฉนฺตํ โยคสุขํ อธิคจฺฉติ, อกิลมโนฺตว ปาปุณาตีติฯ

โส ‘‘อาจริย, กามสุขํ นาม อุตฺตมสุขํ, น ตํ ชหิตุํ สโกฺกมี’’ติ อาหฯ อถ นํ มหาสโตฺต ‘‘นารท, ธโมฺม นาม น เกนจิ การเณน นาเสตโพฺพ’’ติ วตฺวา จตุตฺถํ คาถมาห –

๖๓. ‘‘น เหว กามาน กามา, นานตฺถา นาตฺถการณา;
น กตญฺจ นิรงฺกตฺวา, ธมฺมา จวิตุมรหสี’’ติฯ

ตตฺถ **กามาน กามา**ติ กามานํ กามา, วตฺถุกามานํ ปตฺถนายาติ อโตฺถฯ **นานตฺถา นาตฺถการณา**ติ น อนตฺถโต น อตฺถการณาฯ **น กตญฺจ นิรงฺกตฺวา**ติ กตญฺจ นิปฺผาทิตํ ฌานํ นิรํกตฺวาฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – นารท, น เหว วตฺถุกามปตฺถนาย ธมฺมา จวิตุมรหสิ, เอกสฺมิํ อนเตฺถ อุปฺปเนฺน ตํ ปฏิหนิตุกาโม นานตฺถา น อเตฺถนปิ การณภูเตน ธมฺมา จวิตุมรหสิ, ''อสุโก นาม เม อโตฺถ อุปฺปชฺชิสฺสตี''ติ เอวมฺปิ อตฺถการณาปิ น ธมฺมา จวิตุมรหสิ, กตํ ปน นิปฺผาทิตํ ฌานสุขํ นิรํกตฺวา วินาเสตฺวา เนว ธมฺมา จวิตุมรหสีสิฯ

เอวํ สรภเงฺคน จตูหิ คาถาหิ ธเมฺม เทสิเต กาฬเทวิโล อตฺตโน กนิฏฺฐํ โอวทโนฺต ปญฺจมํ คาถมาห –

๖๔. ''ทกฺขํ คหปตี สาธุ, สํวิภชฺชญฺจ โภชนํ;
อหาโส อตฺถลาเภสุ, อตฺถพฺยาปตฺติ อพฺยโถ''ติฯ

ตตฺถ **ทกฺขํ คหปตี**ติ นารท ฆราวาสํ วสนฺตานํ คหปตีนํ โภคุปฺปาทนตฺถาย อนลสฺยเฉกกุสลภาวสงฺขาตํ ทกฺขํ นาม สาธุ, ทกฺขภาโว ภทฺทโกฯ **สํวิภชฺชญฺจ โภชน**นฺติ ทุเกฺขน อุปฺปาทิตโภคานํ ธมฺมิกสมณพฺราหฺมเณหิ สทฺธิํ สํวิภชิตฺวา ปริโภคกรณํ ทุติยํ สาธุฯ **อหาโส อตฺถลาเภสุ**ติ มหเนฺต อิสฺสริเย อุปฺปเนฺน อปฺปมาทวเสน อหาโส อนุปฺปิลาวิตตฺตํ ตติยํ สาธุฯ **อตฺถพฺยาปตฺตี**ติ ยทา ปน อตฺตโน อตฺถพฺยาปตฺติ ยสวินาโส โหติ, ตทา **อพฺยโถ** อกิลมนํ จตุตฺถํ สาธุ, ตสฺมา ตฺวํ, นารท, ''ฌานํ เม อนฺตรหิต''นฺติ มา โสจิ, สเจ อินฺทฺริยานํ วสํ น คมิสฺสสิ, นฏฺฐมฺปิ เต ฌานํ ปุน ปากติกเมว ภวิสฺสตีติฯ

ตํ ปุน กาฬเทวิเลน นารทสฺส โอวทิตภาวํ ญตฺวา สตฺถา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา ฉฏฺฐํ คาถมาห –

๖๕. ''เอตฺตาวเตตํ ปณฺฑิจฺจํ, อปิ โส เทวิโล พฺรวิ;
น ยิโต กิญฺจิ ปาปิโย, โย อินฺทฺริยานํ วสํ วเช''ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ภิกฺขเว, เอตฺตกํ เอตํ ปณฺฑิจฺจํ โสยํ เทวิโล อพฺรวิฯ โย ปน กิเลสวเสน อินฺทฺริยานํ วสํ วชติ, อิโต อโญฺญ ปาปิโย นตฺถีติฯ

อถ นํ สรภโงฺค อามเนฺตตฺวา ''นารท, อิทํ ตาว สุณ, โย หิ ปฐมเมว กตฺตพฺพยุตฺตกํ น กโรติ, โส อรญฺญํ ปวิฏฺฐมาณวโก วิย โสจติ ปริเทวตี''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต เอกสฺมิํ กาสินิคเม เอโก พฺราหฺมณมาณโว อภิรูโป อโหสิ ถามสมฺปโนฺน นาคพโลฯ โส จิเนฺตสิ – ''กิํ เม กสิกมฺมาทีนิ กตฺวา มาตาปิตูหิ ปุเฏฺฐหิ, กิํ ปุตฺตทาเรน, กิํ ทานาทีหิ ปุเญฺญหิ กเตหิ, กญฺจิ อโปเสตฺวา กิญฺจิ ปุญฺญํ อกตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา มิเค มาเรตฺวา อตฺตานํเยว โปเสสฺสามี''ติ? โส ปญฺจาวุธสนฺนโทฺธ หิมวนฺตํ คนฺตฺวา นานามิเค วธิตฺวา ขาทโนฺต อโนฺตหิมวเนฺต วิธวาย นาม นทิยา ตีเร คิริปริกฺขิตฺตํ มหนฺตํ ปพฺพตชาลํ ปตฺวา ตตฺถ มิเค วธิตฺวา องฺคาเร ปกฺกมํสํ ขาทโนฺต วาสํ กเปฺปสิฯ โส จิเนฺตสิ ''อหํ สพฺพทา ถามสมฺปโนฺน น ภวิสฺสามิ, ทุพฺพลกาเล อรเญฺญ จริตุํ น สกฺขิสฺสามิ, อิทาเนว นานาวเณฺณ มิเค ปพฺพตชาลํ ปเวเสตฺวา ทฺวารํ โยเชตฺวา อรญฺญํ อนาหิณฺฑโนฺตว ยถารุจิยา มิเค วธิตฺวา ขาทิสฺสามี''ติ ตถา อกาสิฯ อถสฺส กาเล อติกฺกเนฺต ตํ กมฺมํ มตฺถกปฺปตฺตํ ทิฏฺฐธมฺมเวทนียํ ชาตํ, อตฺตโน หตฺถปาเทหิ น ลภิ คนฺตุํ, อปราปรํ ปริวเตฺตตุํ นาสกฺขิ, เนว กิญฺจิ ขาทนียํ

โภชนียํ, น ปานียํ ปสฺสิ, สรีรํ มิลายิ, มนุสฺสเปโต อโหสิ, คิมฺหกาเล ปถวี วิย สรีรํ ภิชฺชิตฺวา ราชิโย ทเสฺสสิ, โส ทุรูโป ทุสฺสณฺฐิโต มหาทุกฺขํ อนุภวิฯ

เอวํ อทฺธาเน คเต สิวิรเฏฺฐ สิวิราชา นาม ‘‘อรเญฺญ องฺคารปกฺกมํสํ ขาทิสฺสามี’’ติ อมจฺจานํ รชฺชํ นิยฺยาเทตฺวา ปญฺจาวุธสนฺนทฺโธ อรญฺญํ ปวิสิตฺวา มิเค วธิตฺวา มํสํ ขาทมาโน อนุปุเพฺพน ตํ ปเทสํ ปตฺวา ตํ ปุริสํ ทิสฺวา ภีโตปิ สตึ อุปฏฺฐเปตฺวา ‘‘โกสิ ตฺวํ อโมฺภ ปุริสา’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘สามิ, มนุสฺสเปโต อหํ, อตฺตโน กตกมฺมสฺส ผลํ อนุโภมิ, ตฺวํ ปน โกสี’’ติ? ‘‘สิวิราชา หมสฺมี’’ติฯ ‘‘อถ กสฺมา อิธาคโตสี’’ติ? ‘‘มิคมํสํ ขาทนตฺถายา’’ติฯ อถสฺส โส ‘‘อหมฺปิ มหาราช, อิมินาว การเณน อาคนฺตฺวา มนุสฺสเปโต ชาโต’’ติ สพฺพํ วิตฺถาเรน กเถตฺวา อตฺตโน ทุกฺขิตภาวํ รโญฺญ อาจิกฺขโนฺต เสสคาถา อาห –

๖๖. ‘‘อมิตฺตานํว หตฺถตฺถํ, สิวิ ปโปฺปติ มามิว;
กมฺมํ วิชฺชญฺจ ทเกฺขยฺยํ, วิวาหํ สีลมทฺทวํ;
เอเต จ ยเส หาเปตฺวา, นิพฺพโตฺต เสหิ กเมฺมหิฯ

๖๗. ‘‘โสหํ สหสฺสชีโนว, อพนฺธุ อปรายโณ;
อริยธมฺมา อปกฺกโนฺต, ยถา เปโต ตเถวหํฯ

๖๘. ‘‘สุขกาเม ทุกฺขาเปตฺวา, อาปโนฺนสฺมิ ปทํ อิมํ;
โส สุขํ นาธิคจฺฉามิ, ฐิโต ภาณุมตามิวา’’ติฯ

ตตฺถ **อมิตฺตานํว หตฺถตฺถ**นฺติ อมิตฺตานํ หเตฺถ อตฺถํ วินาสํ วิยฯ **สิวี**ติ ราชานํ อาลปติฯ **ปโปฺปติ มามิวา**ติ มาทิโส ปาปกเมฺมน ปาปุณาติ, อตฺตโนว กเมฺมน วินาสํ ปาปุณาตีติ วุตฺตํ โหติฯ **กมฺม**นฺติ กสิกมฺมาทิเภทํ อาชีวสาธกํ กิจฺจํฯ **วิชฺช**นฺติ นานปฺปการกํ หตฺถิสิปฺปาทิกํ สิปฺปํฯ **ทเกฺขยฺย**นฺติ นานปฺปกาเรน โภคุปฺปาทนโกสลฺลํฯ **วิวาห**นฺติ อาวาหวิวาหสมฺพนฺธํฯ **สีลมทฺทว**นฺติ ปญฺจวิธสีลเญฺจว มุทุวจนํ หิตกามํ ปาปนิวารณํ กลฺยาณมิตฺตตญฺจฯ โส หิ อิธ มทฺทโวติ อธิเปฺปโตฯ **เอเต จ ยเส หาเปตฺวา**ติ เอเต เอตฺตเก ยสทายเก ธเมฺม หาเปตฺวา จฯ **นิพฺพโตฺต เสหิ กเมฺมหี**ติ อตฺตโน กเมฺมหิ นิพฺพโตฺตฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – อหํ, มหาราช, อิมสฺมึ โลเก อิสฺสริยทายกํ กตฺตพฺพยุตฺตกํ กมฺมํ อกตฺวา สิปฺปํ อสิกฺขิตฺวา อุปาเยน โภเค อนุปฺปาเทตฺวา อาวาหวิวาหํ อกตฺวา สีลํ อรกฺขิตฺวา มํ อกิจฺจํ กโรนฺตํ ปาปนิวารณสมเตฺถ กลฺยาณมิเตฺต อภชิตฺวา อิเม เอตฺตเก ยสทายกตฺตา ‘‘ยเส’’ติ สงฺขฺยํ คเต โลกปฺปวตฺติธเมฺม หาเปตฺวา ฉเฑฺฑตฺวา อิมํ อรญฺญํ ปวิสิตฺวา สยํ กเตหิ ปาปกเมฺมหิ อิทานิ มนุสฺสเปโต หุตฺวา นิพฺพโตฺตสฺมีติฯ

สหสฺสชีโนวาติ สหสฺสชีนปุริโส วิยาติ อโตฺถฯ สฺวาหํ สมฺมา ปฏิปชฺชิตฺวา โภเค อุปฺปาเทยฺยํ, เตหิ อเนกสหเสฺสหิ โภเคหิ ชิโตติปิ อโตฺถฯ **อปรายโณ**ติ อสรโณ, นิปฺปติโฏฺฐติ อโตฺถฯ **อริยธมฺมา**ติ สปฺปุริสธมฺมโตฯ **ยถา เปโต**ติ ยถา มโต เปโต หุตฺวา อุปฺปเชฺชยฺย, ชีวมาโนเยว ตถา มนุสฺสเปโต ชาโตสฺมีติ อโตฺถฯ **สุขกาเม ทุกฺขาเปตฺวา**ติ สุขกาเม สเตฺต ทุกฺขาเปตฺวาฯ ‘‘สุขกาโม’’ติปิ ปาโฐ, สยํ สุขกาโม ปรํ ทุกฺขาเปตฺวาติ อโตฺถฯ **อาปโนฺนสฺมิ ปทํ อิม**นฺติ เอวรูปํ โกฏฺฐาสํ ปโตฺตสฺมิฯ ปถนฺติปิ ปาโฐ, อิทํ ทุกฺขสฺส ปถภูตํ อตฺตภาวํ ปโตฺตสฺมีติ อโตฺถฯ **ฐิโต ภาณุมตามิวา**ติ ภาณุมา วุจฺจติ อคฺคิ, วีตจฺจิกงฺคาเรหิ สมนฺตา ปริกิโณฺณ วิย สรีเร อุฎฺฐิเตน มหาทาเหน ทยฺหโนฺต กายิกเจตสิกสุขํ น วินฺทามีติ วทติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ‘‘อหํ, มหาราช, สุขกาโม ปรํ ทุกฺขาเปตฺวา ทิเฏฺฐว ธเมฺม มนุสฺสเปโต ชาโต, ตสฺมา ตฺวํ ปาปํ มา กริ, อตฺตโน นครํ คนฺตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กโรหี’’ติ อาหฯ ราชา ตถา กตฺวา สคฺคปุรํ ปูเรสิฯ สรภงฺคสตฺถา อิมํ การณํ อาหริตฺวา ตาปสํ สญฺญาเปสิฯ โส ตสฺส ธมฺมกถาย สํเวคํ ปฏิลภิตฺวา ตํ วนฺทิตฺวา ขมาเปตฺวา กสิณปริกมฺมํ กตฺวา นฏฺฐํ ฌานํ ปฏิปากติกํ อกาสิฯ สรภงฺโค ตสฺส ตตฺถ วสิตุํ อทตฺวา ตํ อาทาย อตฺตโน อสฺสมํ คโตฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ

ตทา นารโท อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ อโหสิ, นครโสภิณี ปุราณทุติยิกา, สาลิสฺสโร สาริปุโตฺต, เมณฺฑิสฺสโร กสฺสโป, ปพฺพโต อนุรุโทฺธ, กาฬเทวิโล กจฺจายโน, อนุปิโย อานโนฺท, กิสวโจฺฉ มหาโมคฺคลฺลาโน, สรภงฺโค ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

อินฺทฺริยชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๔๒๔] ๘. อาทิตฺตชาตกวณฺณนา

อาทิตฺตสฺมินฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อสทิสทานํ อารพฺภ กเถสิฯ อสทิสทานํ **มหาโควินฺทสุตฺตวณฺณนาโต** (ที. นิ. อฏฺฐ. ๒.๒๙๖) วิตฺถาเรตฺวา กเถตพฺพํฯ ตสฺส ปน ทินฺนทิวสโต ทุติยทิวเส ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ ‘‘อาวุโส, โกสลราชา วิจินิตฺวาว , ปุญฺญเกฺขตฺตํ ญตฺวา พุทฺธปฺปมุขสฺส อริยสงฺฆสฺส อสทิสทานํ อทาสี’’ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กายนุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ‘‘อนจฺฉริยํ, ภิกฺขเว, รโญฺญ วิจินิตฺวา อนุตฺตเร ปุญฺญเกฺขเตฺต ทานปติฏฺฐาปนํ, โปราณกปณฺฑิตาปิ วิจินิตฺวาว มหาทานํ อทํสู’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต สิวิรเฏฺฐ โรรุวนคเร โรรุวมหาราชา นาม ทส ราชธเมฺม อโกเปตฺวา จตูหิ สงฺคหวตฺถูหิ ชนํ สงฺคณฺหโนฺต มหาชนสฺส มาตาปิตุฏฺฐาเน ฐตฺวา กปณทฺธิกวนิพฺพกยาจกาทีนํ มหาทานํ ปวเตฺตสิฯ ตสฺส สมุทฺทวิชยา นาม อคฺคมเหสี อโหสิ ปณฺฑิตา ญาณสมฺปนฺนาฯ โส เอกทิวสํ ทานคฺคํ โอโลเกโนฺต ‘‘มยฺหํ ทานํ ทุสฺสีลา โลลสตฺตา ภุญฺชนฺติ, ตํ มํ น หาเสติ, อหํ โข ปน สีลวนฺตานํ อคฺคทกฺขิเณยฺยานํ ปเจฺจกพุทฺธานํ ทาตุกาโม, เต จ หิมวนฺตปเทเส วสนฺติ, โก นุ โข เต นิมเนฺตตฺวา อาเนสฺสติ, กํ เปเสสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ตมตฺถํ เทวิยา อาโรเจสิฯ อถ นํ สา อาห ‘‘มหาราช, มา จินฺตยิตฺถ, อมฺหากํ ทาตพฺพทานพเลน สีลพเลน สจฺจพเลน ปุปฺผานิ เปเสตฺวา ปเจฺจกพุเทฺธ นิมเนฺตตฺวา เตสํ อาคตกาเล สพฺพปริกฺขารสมฺปนฺนทานํ ทสฺสามา’’ติฯ ราชา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ‘‘สกลนครวาสิโน สีลํ สมาทิยนฺตู’’ติ นคเร เภรึ จราเปตฺวา สยมฺปิ สปริชโน อุโปสถงฺคานิ อธิฏฺฐาย มหาทานํ ปวเตฺตตฺวา สุมนปุปฺผปุณฺณํ สุวณฺณสมุคฺคํ คาหาเปตฺวา ปาสาทา โอรุยฺห ราชงฺคเณ ฐตฺวา ปญฺจงฺคานิ ปถวิยํ ปติฏฺฐาเปตฺวา ปาจีนทิสาภิมุโข วนฺทิตฺวา ‘‘ปาจีนทิสาย อรหเนฺต วนฺทามิ, สเจ อมฺหากํ โกจิ คุโณ อตฺถิ, อเมฺหสุ อนุกมฺปํ กตฺวา อมฺหากํ ภิกฺขํ คณฺหถา’’ติ วตฺวา สตฺต ปุปฺผมุฏฺฐิโย ขิปิฯ ปาจีนทิสาย ปเจฺจกพุทฺธานํ อภาเวน ปุนทิวเส นาคมิํสุฯ ทุติยทิวเส ทกฺขิณทิสํ นมสฺสิ, ตโตปิ นาคตาฯ ตติยทิวเส ปจฺฉิมทิสํ นมสฺสิ, ตโตปิ นาคตาฯ จตุตฺถทิวเส อุตฺตรทิสํ นมสฺสิ, นมสฺสิตฺวา จ ปน ‘‘อุตฺตรหิมวนฺตปเทสวาสิโน ปเจฺจกพุทฺธา อมฺหากํ ภิกฺขํ คณฺหนฺตู’’ติ สตฺต ปุปฺผมุฏฺฐิโย วิสฺสเชฺชสิฯ ปุปฺผานิ คนฺตฺวา นนฺทมูลกปพฺภาเร ปญฺจนฺนํ ปเจฺจกพุทฺธสตานํ อุปริ ปติํสุฯ

เต อาวชฺชมานา รญฺญา อตฺตโน นิมนฺติตภาวํ ญตฺวา ปุนทิวเส สตฺต ปเจฺจกพุเทฺธ อามเนฺตตฺวา ‘‘มาริสา, ราชา โว นิมเนฺตติ, ตสฺส สงฺคหํ กโรถา’’ติ วทิํสุฯ สตฺต ปเจฺจกพุทฺธา อากาเสนาคนฺตฺวา ราชทฺวาเร โอตริํสุฯ เต ทิสฺวา ราชา โสมนสฺสชาโต วนฺทิตฺวา ปาสาทํ อาโรเปตฺวา มหนฺตํ สกฺการํ กตฺวา ทานํ ทตฺวา ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน ปุนทิวสตฺถาย ปุนทิวสตฺถายาติ เอวํ ฉ ทิวเส นิมเนฺตตฺวา สตฺตเม ทิวเส สพฺพปริกฺขารทานํ สเชฺชตฺวา สตฺตรตนขจิตานิ มญฺจปีฐาทีนิ ปญฺญเปตฺวา ติจีวราทิเก สพฺพสมณปริโภเค สตฺตนฺนํ ปเจฺจกพุทฺธานํ สนฺติเก ฐเปตฺวา ‘‘มยํ อิเม ปริกฺขาเร ตุมฺหากํ เทมา’’ติ วตฺวา เตสํ ภตฺตกิจฺจปริโยสาเน ราชา จ เทวี จ อุโภปิ นมสฺสมานา อฎฺฐํสุฯ อถ เนสํ อนุโมทนํ กโรโนฺต สงฺฆเตฺถโร เทฺว คาถา อภาสิ –

๖๙. ‘‘อาทิตฺตสฺมิํ อคารสฺมิํ, ยํ นีหรติ ภาชนํ;
ตํ ตสฺส โหติ อตฺถาย, โน จ ยํ ตตฺถ ฑยฺหติฯ

๗๐. ‘‘เอวมาทีปิโต โลโก, ชราย มรเณน จ;
นีหเรเถว ทาเนน, ทินฺนํ โหติ สุนีหต’’นฺติฯ

ตตฺถ **อาทิตฺตสฺมิ**นฺติ ตงฺขเณ ปชฺชลิเตฯ **ภาชน**นฺติ อุปกรณํฯ **โน จ ยํ ตตฺถ ฑยฺหตี**ติ ยํ ปน ตตฺถ ฑยฺหติ, อนฺตมโส ติณสนฺถาโรปิ, สพฺพํ ตสฺส อนุปกรณเมว โหติฯ **ชราย มรเณน จา**ติ เทสนาสีสเมตํ, อตฺถโต ปเนส เอกาทสหิ อคฺคีหิ อาทีปิโต นามฯ **นีหเรเถวา**ติ ตโต เอกาทสติ อคฺคีหิ ปชฺชลิตโลกา ทสวิธทานวตฺถุเภทํ ตํ ตํ ปริกฺขารทานํ เจตนาย นิกฺกเฑฺฒเถวฯ **ทินฺนํ โหตี**ติ อปฺปํ วา พหุํ วา ยํ ทินฺนํ, ตเทว สุนีหตํ นาม โหตีติฯ

เอวํ สงฺฆเตฺถโร อนุโมทนํ กตฺวา ‘‘อปฺปมโตฺต โหหิ, มหาราชา’’ติ รโญฺญ โอวาทํ ทตฺวา อากาเส อุปฺปติตฺวา ปาสาทกณฺณิกํ ทฺวิธา กตฺวา คนฺตฺวา นนฺทมูลกปพฺภาเรเยว โอตริฯ ตสฺส ทินฺนปริกฺขาโรปิ เตเนว สทฺธิํ อุปฺปติตฺวา นนฺทมูลกปพฺภาเรเยว โอตริฯ รโญฺญ จ เทวิยา จ สกลสรีรํ ปีติยา ปุณฺณํ อโหสิฯ เอวํ ตสฺมิํ คเต อวเสสาปิ –

๗๑. ‘‘โย ธมฺมลทฺธสฺส ททาติ ทานํ, อุฎฺฐานวีริยาธิคตสฺส ชนฺตุ;
อติกฺกมฺม โส เวตรณิํ ยมสฺส, ทิพฺพานิ ฐานานิ อุเปติ มโจฺจฯ

๗๒. ‘‘ทานญฺจ ยุทฺธญฺจ สมานมาหุ, อปฺปาปิ สนฺตา พหุเก ชินนฺติ;
อปฺปมฺปิ เจ สทฺทหาโน ททาติ, เตเนว โส โหติ สุขี ปรตฺถฯ

๗๓. ‘‘วิเจยฺย ทานํ สุคตปฺปสตฺถํ, เย ทกฺขิเณยฺยา อิธ ชีวโลเก;
เอเตสุ ทินฺนานิ มหปฺผลานิ, พีชานิ วุตฺตานิ ยถา สุเขเตฺตฯ

๗๔. ‘‘โย ปาณภูตานิ อเหฐยํ จรํ, ปรูปวาทา น กโรติ ปาปํ;
ภีรุํ ปสํสนฺติ น ตตฺถ สูรํ, ภยา หิ สโนฺต น กโรนฺติ ปาปํฯ

๗๕. ‘‘หีเนน พฺรหฺมจริเยน, ขตฺติเย อุปปชฺชติ;
มชฺฌิเมน จ เทวตฺตํ, อุตฺตเมน วิสุชฺฌติฯ

๗๖. ‘‘อทฺธา หิ ทานํ พหุธา ปสตฺถํ, ทานา จ โข ธมฺมปทํว เสโยฺย;
ปุเพฺพว หิ ปุพฺพตเรว สโนฺต, นิพฺพานเมวชฺฌคมุํ สปญฺญา’’ติฯ –

เอวเมเกกาย คาถาย อนุโมทนํ กตฺวา ตเถว อคมิํสุ สทฺธิํ ปริกฺขาเรหิฯ

ตตฺถ **ธมฺมลทฺธสฺสา**ติ ขีณาสวํ อาทึ กตฺวา ยาว สุกฺขวิปสฺสกโยคาวจโร ปุคฺคโล ธมฺมสฺส ลทฺธตฺตา ธมฺมลทฺโธ นามฯ เสฺวว อุฏฺฐานวีริเยน ตสฺส ธมฺมสฺส อธิคตตฺตา อุฏฺฐานวีริยาธิคโต นามฯ ตสฺส ปุคฺคลสฺส โย ชนฺตุ ททาติ ทานนฺติ อโตฺถ, ธเมฺมน ลทฺธสฺส อุฏฺฐานสงฺขาเตน วีริเยน อธิคตสฺส เทยฺยธมฺมสฺส อคฺคํ คเหตฺวา โย ชนฺตุ สีลวเนฺตสุ ทานํ ททาตีติปิ อโตฺถฯ อุปโยคเตฺถ วา สามิวจนํ กตฺวาเปตฺถ อโตฺถ เวทิตโพฺพฯ **เวตรณิ**นฺติ เทสนาสีสเมตํ, อฏฺฐ มหานิรเย โสฬส จ อุสฺสเท อติกฺกมิตฺวาติ อโตฺถฯ **ทิพฺพานิ ฐานานิ อุเปตี**ติ เทวโลเก อุปฺปชฺชติฯ

สมานมาหูติ สทิสํ วทนฺติฯ ขยภีรุกสฺส หิ ทานํ นตฺถิ, ภยภีรุกสฺส ยุทฺธํ นตฺถิฯ ชีวิเต อาลยํ วิชหิตฺวา ยุชฺฌโนฺตว ยุชฺฌิตุํ สโกฺกติ, โภเคสุ อาลยํ วิชหิตฺวา ทายโก ทาตุํ สโกฺกติ, เตเนว ตํ อุภยํ ‘‘สมาน’’นฺติ วทนฺติฯ **อปฺปาปิ สนฺตา**ติ โถกาปิ สมานา ปริจฺจตฺตชีวิตา พหุเก ชินนฺติ, เอวเมว อปฺปาปิ มุญฺจเจตนา พหุมฺปิ มเจฺฉรจิตฺตํ โลภาทึ วา กิเลสคหนํ ชินาติฯ **อปฺปมฺปิ เจ**ติ โถกมฺปิ เจ เทยฺยธมฺมํ กมฺมญฺจ ผลญฺจ สทฺทหโนฺต เทติฯ **เตเนว โส**ติ เตน ปริตฺตเทยฺยธมฺมวตฺถุเกน ปริตฺตเกนาปิ จาเคน โส ปรตฺถ สุขี โหติ, มหาราชาติฯ

วิเจยฺย ทานนฺติ ทกฺขิณญฺจ ทกฺขิเณยฺยญฺจ วิจินิตฺวา ทินฺนทานํฯ ตตฺถ ยํ วา ตํ วา อทตฺวา อคฺคํ ปณีตํ เทยฺยธมฺมํ วิจินิตฺวา ททโนฺต ทกฺขิณํ วิจินาติ นาม, เยสํ เตสํ วา อทตฺวา สีลาทิคุณสมฺปเนฺน วิจินิตฺวา เตสํ ททโนฺต ทกฺขิเณยฺยํ วิจินาติ นามฯ **สุคตปฺปสตฺถ**นฺติ เอวรูปํ ทานํ พุเทฺธหิ ปสตฺถํฯ ตตฺถ ทกฺขิเณยฺยวิจินนํ ทเสฺสตุํ **‘‘เย ทกฺขิเณยฺยา’’**ติอาทิ วุตฺตํฯ ตตฺถ **ทกฺขิเณยฺยา**ติ ทกฺขิณาย อนุจฺฉวิกา พุทฺธาทโยฯ

ปาณภูตานีติ ปาณสงฺขาตานิ ภูตานิฯ **อเหฐยํ จร**นฺติ การุเญฺญน อวิเหฐยโนฺต จรมาโนฯ **ปรูปวาทา**ติ ปรูปวาทภเยน ปาปํ น กโรติฯ **ภีรุ**นฺติ อุปวาทภีรุกํฯ **น ตตฺถ สูร**นฺติ โย ปน อโยนิโสมนสิกาเรน ตสฺมึ อุปวาเท สูโร โหติ, ตํ ปณฺฑิตา นปฺปสํสนฺติฯ **ภยา หี**ติ อุปวาทภเยน หิ ปณฺฑิตา ปาปํ น กโรนฺติฯ

หีเนน พฺรหฺมจริเยนาติ พาหิรติตฺถายตเน ตาว เมถุนวิรติสีลมตฺตกํ หีนํ พฺรหฺมจริยํ นาม, เตน ขตฺติยกุเล อุปฺปชฺชติฯ ฌานสฺส อุปจารมตฺตํ มชฺฌิมํ, เตน เทวโลเก อุปฺปชฺชติฯ อฏฺฐ สมาปตฺติโย อุตฺตมํ, เตน พฺรหฺมโลเก อุปฺปชฺชโนฺต วิสุชฺฌติ นามฯ สาสเน ปน สีลวโนฺต เสฺสว เอกํ เทวนิกายํ ปณิธาย พฺรหฺมจริยํ หีนํ นาม, ปริสุทฺธสีลเสฺสว สมาปตฺตินิพฺพตฺตนํ มชฺฌิมํ นาม, ปริสุทฺธสีเล ฐตฺวา วิปสฺสนํ วเฑฺฒตฺวา อรหตฺตุปฺปตฺติ อุตฺตมํ นามฯ

โอสานคาถาย อยมโตฺถ – มหาราช, กิญฺจาปิ เอกํเสเนว ทานํ พหุธา ปสตฺถํ วณฺณิตํ, ทานโต ปน สมถวิปสฺสนาสงฺขาตํ นิพฺพานสงฺขาตญฺจ ธมฺมโกฏฺฐาสภูตํ ธมฺมปทเมว อุตฺตริตรํฯ กึการณา? ปุเพฺพว หิ อิมสฺมึ กเปฺป กสฺสปทสพลาทโย ปุพฺพตเรว เวสฺสภูทสพลาทโย สโนฺต สปฺปุริสา สปญฺญา สมถวิปสฺสนํ ภาเวตฺวา นิพฺพานเมว อชฺฌคมุํ อธิคตาติฯ

เอวํ สตฺต ปเจฺจกพุทฺธา อนุโมทนาย รโญฺญ อมตมหานิพฺพานํ วเณฺณตฺวา ราชานํ อปฺปมาเทน โอวทิตฺวา วุตฺตนเยเนว อตฺตโน วสนฏฺฐานเมว คตาฯ ราชาปิ สทฺธึ อคฺคมเหสิยา ทานํ ทตฺวา ยาวชีวํ ฐตฺวา ตโต จวิตฺวา สคฺคปุรํ ปูเรสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘เอวํ ปุเพฺพปิ ปณฺฑิตา วิเจยฺย ทานํ อทํสู’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ปเจฺจกพุทฺธา ปรินิพฺพายึสุ, สมุทฺทวิชยา ราหุลมาตา อโหสิ, โร

รุวมหาราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

อาทิตฺตชาตกวณฺณนา อฏฺฐมาฯ

[๔๒๕] ๙. อฏฺฐานชาตกวณฺณนา

คงฺคา กุมุทินีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตญฺหิ ภิกฺขุํ สตฺถา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภนฺเต’’ติ วุตฺเต ‘‘กิํการณา’’ติ วตฺวา ‘‘กิเลสวเสนา’’ติ วุตฺเต ‘‘ภิกฺขุ มาตุคาโม นาม อกตญฺญู มิตฺตทุพฺภี อวิสฺสาสนีโยฯ อตีเต ปณฺฑิตา เทวสิกํ สหสฺสํ เทนฺตาปิ มาตุคามํ โตเสตุํ นาสกฺขิํสุฯ สา เอกทิวสมตฺตํ สหสฺสํ อลภิตฺวาว เต คีวายํ คาหาเปตฺวา นีหราเปสิ , เอวํ อกตญฺญู มาตุคาโม, มา ตสฺส การณา กิเลสวสํ คจฺฉา’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต ตสฺส จ ปุตฺโต พฺรหฺมทตฺตกุมาโร, พาราณสิเสฏฺฐิโน จ ปุตฺโต มหาธนกุมาโร นามฯ เต อุโภปิ สหปํสุกีฬิกา สหายกา อเหสุํ, เอกาจริยกุเลเยว สิปฺปํ คณฺหิํสุฯ ราชกุมาโร ปิตุ อจฺจเยน รชฺเช ปติฏฺฐาสิ, เสฏฺฐิปุตฺโตปิสฺส สนฺติเกเยว อโหสิฯ พาราณสิยญฺจ เอกา นครโสภิณี วณฺณทาสี อภิรูปา อโหสิ โสภคฺคปฺปตฺตาฯ เสฏฺฐิปุตฺโต เทวสิกํ สหสฺสํ ทตฺวา นิจฺจกาเล ตาเยว สทฺธิํ อภิรมนฺโต ปิตุ อจฺจเยน เสฏฺฐิฏฺฐานํ ลภิตฺวาปิ น ตํ วิชหิ, ตเถว เทวสิกํ สหสฺสํ ทตฺวา อภิรมิฯ เสฏฺฐิปุตฺโต ทิวสสฺส ตโย วาเร ราชุปฏฺฐานํ คจฺฉติฯ อถสฺส เอกทิวสํ ราชุปฏฺฐานํ คตสฺส รญฺญา สทฺธิํ สมุลฺลปนฺตเสฺสว สูริโย อตฺถงฺคมิ, อนฺธการํ ชาตํฯ โส ราชกุลา นิกฺขมิตฺวา ‘‘อิทานิ เคหํ คนฺตฺวา อาคมนเวลา นตฺถิ, นครโสภิณิยาเยว เคหํ คมิสฺสามี’’ติ อุปฏฺฐาเก อุยฺยเชตฺวา เอกโกว ตสฺสา เคหํ ปาวิสิฯ อถ นํ สา ทิสฺวา ‘‘อยฺยปุตฺต, สหสฺสํ อาภต’’นฺติ อาหฯ ‘‘ภเทฺท, อหํ อเชฺชว อติวิกาโล ชาโต, ตสฺมา เคหํ อคนฺตฺวา มนุเสฺส อุยฺยเชตฺวา เอกโกว ปวิโฏฺฐสฺมิ, เสฺว ปน เต เทฺว สหสฺสานิ ทสฺสามี’’ติฯ

สา จินฺเตสิ ‘‘สจาหํ อชฺช โอกาสํ กริสฺสามิ, อเญฺญสุปิ ทิวเสสุ ตุจฺฉหตฺถโกว อาคมิสฺสติ, เอวํ เม ธนํ ปริหายิสฺสติ, น ทานิสฺส โอกาสํ กริสฺสามี’’ติฯ อถ นํ เอวมาห ‘‘สามิ, มยํ วณฺณทาสิโย นาม, อมฺหากํ สหสฺสํ อทตฺวา เกฬิ นาม นตฺถี’’ติฯ ‘‘ภเทฺท, เสฺว ทิคุณํ อาหริสฺสามี’’ติ ปุนปฺปุนํ ยาจิฯ นครโสภิณี ทาสิโย อาณาเปสิ ‘‘เอตสฺส อิธ ฐตฺวา มํ โอโลเกตุํ มา อทตฺถ, คีวายํ ตํ คเหตฺวา นีหริตฺวา ทฺวารํ ปิทหถา’’ติฯ ตํ สุตฺวา ทาสิโย ตถา กริํสุฯ อถ โส จินฺเตสิ ‘‘อหํ อิมาย สทฺธิํ อสีติโกฏิธนํ ขาทิํ, สา มํ เอกทิวสํ ตุจฺฉหตฺถํ ทิสฺวา คีวายํ คเหตฺวา นีหราเปสิ, อโห มาตุคาโม นาม ปาโป นิลฺลโชฺช อกตญฺญู มิตฺตทุพฺภี’’ติฯ โส มาตุคามสฺส อคุณํ อนุสฺสรนฺโตว วิรชฺชิ, ปฏิกูลสญฺญํ ปฏิลภิ, ฆราวาเสปิ อุกฺกณฺฐิโต ‘‘กิํ เม ฆราวาเสน, อเชฺชว นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชิสฺสามี’’ติ ปุน เคหํ อคนฺตฺวา ราชานมฺปิ อทิสฺวาว นครา นิกฺขมิตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา คงฺคาตีเร อสฺสมํ มาเปตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ฌานาภิญฺญาโย อุปฺปาเทตฺวา วนมูลผลาหาโร ตตฺถ วาสํ กเปฺปสิฯ

ราชา ตํ อปสฺสนฺโต ‘‘กหํ มม สหาโย’’ติ ปุจฺฉิฯ นครโสภิณิยาปิ กตกมฺมํ สกลนคเร ปากฏํ ชาตํฯ อถสฺส ตมตฺถํ อาจิกฺขิตฺวา ‘‘อิติ เต เทว, สหาโย ลชฺชาย ฆรมฺปิ อคนฺตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา ปพฺพชิโต ภวิสฺสตี’’ติ อาหํสุฯ ราชา ตํ สุตฺวา นครโสภิณิํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ เอกทิวสํ สหสฺสํ อลภิตฺวา มม สหายํ คีวายํ คาหาเปตฺวา นีหราเปสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘สจฺจํ, เทวา’’ติฯ ‘‘ปาเป ชมฺมี, สีฆํ มม สหายสฺส คตฏฺฐานํ คนฺตฺวา ตํ อาเนหิ, โน เจ อาเนสฺสสิ, ชีวิตํ เต นตฺถี’’ติฯ สา รโญฺญ วจนํ สุตฺวา ภีตา รถํ อารุยฺห มหนฺเตน ปริวาเรน นครา นิกฺขมิตฺวา

ตสฺส วสนฏฺฐานํ ปริเยสนฺตี สุตวเสน ตํ ฐานํ สุตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา ‘‘อยฺย, มยา อนฺธพาลภาเวน กตํ โทสํ ขมถ, อหํ น ปุเนวํ กริสฺสามี’’ติ ยาจิตฺวา ‘‘สาธุ, ขมามิ เต, นตฺถิ เม ตยิ อาฆาโต’’ติ วุตฺเต ‘‘สเจ เม ขมถ, มยา สทฺธึ รถํ อภิรุหถ, นครํ คจฺฉิสฺสาม, คตกาเล ยํ มม ฆเร ธนํ อตฺถิ, สพฺพํ ทสฺสามี’’ติ อาหฯ โส ตสฺสา วจนํ สุตฺวา ‘‘ภทฺเท, อิทานิ ตยา สทฺธึ คนฺตุํ น สกฺกา, ยทา ปน อิมสฺมึ โลเก เยน น ภวิตพฺพํ, ตํ ภวิสฺสติ, อปิ นาม ตทา คเจฺฉยฺย’’นฺติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๗๗.‘‘คงฺคา กุมุทินี สนฺตา, สงฺขวณฺณา จ โกกิลา;
ชมฺพู ตาลผลํ ทชฺชา, อถ นูน ตทา สิยา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – ภทฺเท, ยถา หิ กุมุทสรา กุมุเทหิ สญฺฉนฺนา ติฏฺฐนฺติ, ตเถว สเจ สกลาปิ มหาคงฺคา กุมุทินี สีฆโสตํ ปหาย สนฺตา อุปสนฺตา สิยา, สเพฺพ โกกิลา จ สงฺขวณฺณา ภเวยฺยุํ, สโพฺพ ชมฺพุรุโกฺข จ ตาลผลํ ทเทยฺยฯ **อถ นูน ตทา สิยา**ติ อถ ตาทิเส กาเล อมฺหากมฺปิ สมาคโม นูน สิยา, ภเวยฺย นามาติ วุตฺตํ โหติฯ

เอวญฺจ วตฺวา ปุนปิ ตาย ‘‘เอหิ, อยฺย, คจฺฉามา’’ติ วุเตฺต ‘‘คจฺฉิสฺสามา’’ติ วตฺวา ‘‘กสฺมึ กาเล’’ติ วุเตฺต ‘‘อสุกสฺมิญฺจ อสุกสฺมิญฺจา’’ติ วตฺวา เสสคาถา อภาสิ –

๗๘.‘‘ยทา กจฺฉปโลมานํ, ปาวาโร ติวิโธ สิยา;
เหมนฺติกํ ปาวุรณํ, อถ นูน ตทา สิยาฯ

๗๙.‘‘ยทา มกสปาทานํ, อฏฺฏาโล สุกโต สิยา;
ทโฬฺห จ อวิกมฺปี จ, อถ นูน ตทา สิยาฯ

๘๐. ‘‘ยทา สสวิสาณานํ, นิเสฺสณี สุกตา สิยา;
สคฺคสฺสาโรหณตฺถาย, อถ นูน ตทา สิยาฯ

๘๑. ‘‘ยทา นิเสฺสณิมารุยฺห, จนฺทํ ขาเทยฺยุ มูสิกา;
ราหุญฺจ ปริปาเตยฺยุํ, อถ นูน ตทา สิยาฯ

๘๒. ‘‘ยทา สุราฆฏํ ปิตฺวา, มกฺขิกา คณจาริณี;
องฺคาเร วาสํ กเปฺปยฺยุํ, อถ นูน ตทา สิยาฯ

๘๓. ‘‘ยทา พิโมฺพฏฺฐสมฺปโนฺน, คทฺรโภ สุมุโข สิยา;
กุสโล นจฺจคีตสฺส, อถ นูน ตทา สิยาฯ

๘๔. ‘‘ยทา กากา อุลูกา จ, มนฺตเยยฺยุํ รโหคตา;
อญฺญมญฺญํ ปิหเยฺยยฺยุํ, อถ นูน ตทา สิยาฯ

๘๕. ‘‘ยทา มุฬาลปตฺตานํ, ฉตฺตํ ถิรตรํ สิยา;
วสฺสสฺส ปฏิฆาตาย, อถ นูน ตทา สิยาฯ

๘๖. ‘‘ยทา กุลโก สกุโณ, ปพฺพตํ คนฺธมาทนํ;
ตุเณฺฑนาทาย คเจฺฉยฺย, อถ นูน ตทา สิยาฯ

๘๗.‘‘ยทา สามุทฺทิกํ นาวํ, สยนฺตํ สวฏากรํ;

เจโฎ อาทาย คเจฺฉยฺย, อถ นูน ตทา สิยา’’ติฯ

ตตฺถ **ติวิโธ**ติ เอโก กจฺฉปโลมมเยน ปุเปฺผน, เอโก ตูเลน, เอโก อุภเยนาติ เอวํ ติปฺปกาโรฯ **เหมนฺติกํ ปาวุรณ**นฺติ หิมปาตสมเย ปาวุรณาย ภวิตุํ สมตฺโถฯ **อถ นูน ตทา สิยา**ติ อถ ตสฺมิํ กาเล มม ตยา สทฺธิํ เอกํเสเนว สํสโคฺค สิยาฯ เอวํ สพฺพตฺถ ปจฺฉิมปทํ โยเชตพฺพํฯ **อฏฺฏาโล สุกโต**ติ อภิรุหิตฺวา ยุชฺฌนฺตํ ปุริสสตํ ธาเรตุํ ยถา สโกฺกติ, เอวํ สุกโตฯ **ปริปาเตยฺยุ**นฺติ ปลาเปยฺยุํฯ **องฺคาเร**ติ วีตจฺจิกงฺคารสนฺถเรฯ **วาสํ กเปฺปยฺยุ**นฺติ เอเกกํ สุราฆฏํ ปิวิตฺวา มตฺตา วเสยฺยุํฯ **พิโมฺพฏฺฐสมฺปโนฺน**ติ พิมฺพผลสทิเสหิ โอเฏฺฐหิ สมนฺนาคโตฯ **สุมุโข**ติ สุวณฺณอาทาสสทิโส มุโขฯ **ปิหเยยฺยุ**นฺติ อญฺญมญฺญสฺส สมฺปตฺติํ อิจฺฉนฺตา ปิหเยยฺยุํ ปเตฺถยฺยุํฯ **มุฬาลปตฺตาน**นฺติ สณฺหานํ มุฬาลคจฺฉปตฺตานํฯ **กุลโก**ติ เอโก ขุทฺทกสกุโณฯ **สามุทฺทิก**นฺติ สมุทฺทปกฺขนฺทนมหานาวํฯ **สยนฺตํ สวฏากร**นฺติ ยเนฺตน เจว วฏากเรน จ สทฺธิํ สพฺพสมฺภารยุตฺตํฯ **เจโฎ อาทายา**ติ ยทา เอวรูปํ นาวํ ขุทฺทโก คามทารโก หเตฺถน คเหตฺวา คเจฺฉยฺยาติ อโตฺถฯ

อิติ มหาสโตฺต อิมินา อฏฺฐานปริกเปฺปน เอกาทส คาถา อภาสิฯ ตํ สุตฺวา นครโสภิณี มหาสตฺตํ ขมาเปตฺวา นครํ คนฺตฺวา รโญฺญ ตํ การณํ อาโรเจตฺวา อตฺตโน ชีวิตํ ยาจิตฺวา คณฺหิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘เอวํ ภิกฺขุ มาตุคาโม นาม อกตญฺญู มิตฺตทุพฺภี’’ติ วตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฎฺฐหิฯ ตทา ราชา อานโนฺท อโหสิ, ตาปโส ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

อฏฺฐานชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๔๒๖] ๑๐. ทีปิชาตกวณฺณนา

ขมนียํ ยาปนียนฺติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรโนฺต เอกํ เอฬิกํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกสฺมิญฺหิ สมเย มหาโมคฺคลฺลานเตฺถโร คิริปริกฺขิเตฺต เอกทฺวาเร คิริพฺพชเสนาสเน วิหาสิฯ ทฺวารสมีเปเยวสฺส จงฺกโม อโหสิฯ ตทา เอฬกปาลกา ‘‘เอฬกา เอตฺถ จรนฺตู’’ติ คิริพฺพชํ ปเวเสตฺวา กีฬนฺตา วิหรนฺติฯ เตสุ เอกทิวสํ สายํ อาคนฺตฺวา เอฬเก คเหตฺวา คจฺฉเนฺตสุ เอกา เอฬิกา ทูเร จรมานา เอฬเก นิกฺขมเนฺต อทิสฺวา โอหียิฯ ตํ ปจฺฉา นิกฺขมนฺติํ เอโก ทีปิโก ทิสฺวา ‘‘ขาทิสฺสามิ น’’นฺติ คิริพฺพชทฺวาเร อฎฺฐาสิฯ สาปิ อิโต จิโต จ โอโลเกนฺตี ตํ ทิสฺวา ‘‘เอส มํ มาเรตฺวา ขาทิตุกามตาย ฐิโต, สเจ นิวตฺติตฺวา ปลายิสฺสามิ, ชีวิตํ เม นตฺถิ, อชฺช มยา ปุริสการํ กาตุํ วฎฺฎตี’’ติ จิเนฺตตฺวา สิงฺคานิ อุกฺขิปิตฺวา ตสฺส อภิมุขํ เวเคน ปกฺขนฺทิตฺวา ทีปิกสฺส ‘‘อิโต คณฺหิสฺสามิ, อิโต คณฺหิสฺสามี’’ติ วิปฺผนฺทโตว คหณํ อนุปคนฺตฺวา เวเคน ปลายิตฺวา เอฬกานํ อนฺตรํ ปาวิสิฯ อถ เถโร ตํ เตสํ กิริยํ ทิสฺวา ปุนทิวเส คนฺตฺวา ตถาคตสฺส อาโรเจตฺวา ‘‘เอวํ ภเนฺต, สา เอฬิกา อตฺตโน อุปายกุสลตาย ปรกฺกมํ กตฺวา ทีปิกโต มุจฺจี’’ติ อาหฯ สตฺถา ‘‘โมคฺคลฺลาน, อิทานิ ตาว โส ทีปิโก ตํ คเหตุํ นาสกฺขิ, ปุเพฺพ ปน นํ วิรวนฺติํ มาเรตฺวา ขาที’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต มคธรเฎฺฐ โพธิสโตฺต เอกสฺมิํ คาเม มหาโภคกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปโตฺต กาเม ปหาย อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ฌานาภิญฺญาโย นิพฺพเตฺตตฺวา จิรํ หิมวเนฺต วสิตฺวา โลณมฺพิลเสวนตฺถาย ราชคหํ คนฺตฺวา เอกสฺมิํเยว คิริพฺพเช ปณฺณสาลํ มาเปตฺวา วาสํ กเปฺปสิฯ ตทา อิมินาว นิยาเมน เอฬกปาลเกสุ เอฬเก จรเนฺตสุ เอกทิวสํ เอวเมว เอกํ เอฬิกํ

ปจฺฉา นิกฺขมนฺตึ ทิสฺวา เอโก ทีปิโก ‘‘ขาทิสฺสามิ น’’นฺติ ทฺวาเร อฏฺฐาสิฯ สาปิ ตํ ทิสฺวา ‘‘อชฺช มยฺหํ ชีวิตํ นตฺถิ, เอเกนุปาเยน อิมินา สทฺธึ มธุรปฏิสนฺถารํ กตฺวา หทยมสฺส มุทุกํ ชเนตฺวา ชีวิตํ รกฺขิสฺสามี’’ติ จินฺเตตฺวา ทูรโตว เตน สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กโรนฺตี อาคจฺฉมานา ปฐมํ คาถมาห –

๘๘. ‘‘ขมนียํ ยาปนียํ, กจฺจิ มาตุล เต สุขํ;
สุขํ เต อมฺมา อวจ, สุขกามาว เต มย’’นฺติฯ

ตตฺถ **สุขํ เต อมฺมา**ติ มยฺหํ มาตาปิ ‘‘ตุมฺหากํ สุขํ ปุเจฺฉยฺยาสี’’ติ อชฺช มํ อวจาติ อตฺถฯ **มยน**ฺติ มาตุล มยมฺปิ ตุมฺหากํ สุขํ เอว อิจฺฉามาติฯ

ตํ สุตฺวา ทีปิโก ‘‘อยํ ธุตฺติกา มํ มาตุลวาเทน วเญฺจตุกามา, น เม กกฺขฬภาวํ ชานาตี’’ติ จินฺเตตฺวา ทุติยํ คาถมาห –

๘๙. ‘‘นงฺคุฏฺฐํ เม อวกฺกมฺม, เหฐยิตฺวาน เอฬิเก;
สาชฺช มาตุลวาเทน, มุญฺจิตพฺพา นุ มญฺญสี’’ติฯ

ตสฺสตฺโถ – ตฺวํ มม นงฺคุฏฺฐมณฺฑลํ อกฺกมิตฺวา เหฐยิตฺวา อาคจฺฉสิ, สา ตฺวํ ‘‘อชฺช มาตุลวาเทน มุญฺจิตพฺพาหมสฺมี’’ติ มญฺญสิ นุ, เอวํ มญฺญสิ มเญฺญติฯ

ตํ สุตฺวา อิตรา ‘‘มาตุล, มา เอวํ กรี’’ติ วตฺวา ตติยํ คาถมาห –

๙๐. ‘‘ปุรตฺถามุโข นิสิโนฺนสิ, อหํ เต มุขมาคตา;
ปจฺฉโต ตุยฺหํ นงฺคุฏฺฐํ, กถํ ขฺวาหํ อวกฺกมิ’’นฺติฯ

ตตฺถ **มุขน**ฺติ อภิมุขํฯ **กถํ ขฺวาหํ อวกฺกมิน**ฺติ ตว ปจฺฉโต ฐิตํ อหํ กถํ อวกฺกมินฺติ อตฺถฯ

อถ นํ โส ‘‘กึ กเถสิ เอฬิเก, มม นงฺคุฏฺฐสฺส อฏฺฐิตฏฺฐานํ นาม นตฺถี’’ติ วตฺวา จตุตฺถํ คาถมาห –

๙๑. ‘‘ยาวตา จตุโร ทีปา, สสมุทฺทา สปพฺพตา;
ตาวตา มยฺหํ นงฺคุฏฺฐํ, กถํ โข ตํ วิวชฺชยี’’ติฯ

ตตฺถ ตาวตาติ เอตฺตกํ ฐานํ มม นงฺคุฏฺฐํ ปริกฺขิปิตฺวา คตนฺติ วทติฯ

ตํ สุตฺวา เอฬิกา ‘‘อยํ ปาโป มธุรกถาย น อลฺลียติ, ปฏิสตฺตุ หุตฺวา ตสฺส กเถสฺสามี’’ติ วตฺวา ปญฺจมํ คาถมาห –

๙๒. ‘‘ปุเพฺพว เมตมกฺขึสุ, มาตา ปิตา จ ภาตโร;
ทีฆํ ทุฏฺฐสฺส นงฺคุฏฺฐํ, สามฺหิ เวหายสาคตา’’ติฯ

ตตฺถ **อกฺขึสู**ติ ปุเพฺพว เม เอตํ มาตา จ ปิตา จ ภาตโร จ อาจิกฺขึสุฯ **สามฺหี**ติ สา อหํ ญาตกานํ สนฺติกา ตว นงฺคุฏฺฐสฺส ทีฆภาวํ สุตฺวา ตว นงฺคุฏฺฐํ ปริหรนฺตี **เวหายสา** อากาเสน อาคตาติฯ

อถ นํ โส ‘‘ชานามิ เต อหํ อากาเสน อาคตภาวํ, เอวํ อาคจฺฉนฺตี ปน มยฺหํ ภกฺข นาเสตฺวา อาคตาสี’’ติ วตฺวา ฉฏฺฐํ คาถมาห –

๙๓. ‘‘ตญฺจ ทิสฺวาน อายนฺตึ, อนฺตลิกฺขสฺมิ เอฬิเก;
มิคสโงฺฆ ปลายิตฺถ, ภกฺโข เม นาสิโต ตยา’’ติฯ

ตํ สุตฺวา อิตรา มรณภยภีตา อญฺญํ การณํ อาหริตุํ อสกฺโกนฺตี ‘‘มาตุล, มา เอวรูปํ กกฺขฬกมฺมํ กริ, ชีวิตํ เม เทหี’’ติ วิลปิฯ อิตโรปิ นํ วิลปนฺติเยฺเยว ขเนฺธ คเหตฺวา มาเรตฺวา ขาทิฯ

๙๔. ‘‘อิเจฺจวํ วิลปนฺติยา, เอฬกิยา รุหคฺฆโส;
คลกํ อนฺวาวมทฺทิ, นตฺถิ ทุเฏฺฐ สุภาสิตํฯ

๙๕. ‘‘เนว ทุเฏฺฐ นโย อตฺถิ, น ธโมฺม น สุภาสิตํ;
นิกฺกมํ ทุเฏฺฐ ยุเญฺชถ, โส จ สพฺภึ น รญฺชตี’’ติฯ –

อิมา เทฺว อภิสมฺพุทฺธคาถา –

ตตฺถ **รุหคฺฆโส**ติ รุหิรภกฺโข โลหิตปายี สาหสิกทีปิโกฯ **คลกํ อนฺวาวมทฺที**ติ คีวํ มทฺทิ, ฑํสิตฺวา ผาเลสีติ อโตฺถฯ **นโย**ติ การณํฯ **ธโมฺม**ติ สภาโวฯ **สุภาสิต**นฺติ สุกถิตวจนํ, สพฺพเมตํ ทุเฏฺฐ นตฺถีติ อโตฺถฯ **นิกฺกมํ ทุเฏฺฐ ยุเญฺชถา**ติ ภิกฺขเว, ทุฏฺฐปุคฺคเล ปรกฺกมเมว ยุเญฺชยฺยฯ **โส จ สพฺภึ น รญฺชตี**ติ โส ปน ปุคฺคโล สพฺภึ สุนฺทรํ สุภาสิตํ น รญฺชติ, น ปิยายตีติ อโตฺถฯ ตาปโส เตสํ กิริยํ สพฺพํ อทฺทสฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา เอฬิกาว เอตรหิ เอฬิกา อโหสิ, ทีปิโกปิ เอตรหิ ทีปิโกว, ตาปโส ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ทีปิชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

ชาตกุทฺทานํ –

กจฺจานี อฏฺฐสทฺทญฺจ, สุลสา จ สุมงฺคลํ;
คงฺคมาลญฺจ เจติยํ, อินฺทฺริยเญฺจว อาทิตฺตํ;
อฏฺฐานเญฺจว ทีปิ จ, ทส อฏฺฐนิปาตเกฯ

อฏฺฐกนิปาตวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

๙. นวกนิปาโต

[๔๒๗] ๑. คิชฺฌชาตกวณฺณนา

ปริสงฺกุปโถ นามาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ ทุพฺพจภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร เอโก กุลปุตฺโต นิยฺยานิกสาสเน ปพฺพชิตฺวาปิ อตฺถกาเมหิ อาจริยุปชฺฌาเยหิ เจว สพฺรหฺมจารีหิ จ ‘‘เอวํ เต อภิกฺกมิตพฺพํ, เอวํ ปฏิกฺกมิตพฺพํ, เอวํ อาโลกิตพฺพํ, เอวํ วิโลกิตพฺพํ, เอวํ สมิญฺชิตพฺพํ, เอวํ ปสาริตพฺพํ, เอวํ นิวาเสตพฺพํ, เอวํ ปารุปิตพฺพํ, เอวํ ปโตฺต คเหตโพฺพ, ยาปนมตฺตํ ภตฺตํ คเหตฺวา ปจฺจเวกฺขิตฺวาว ปริภุญฺชิตพฺพํ, อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาเรน โภชเน มตฺตญฺญุนา ชาคริยมนุยุเตฺตน ภวิตพฺพํ, อิทํ อาคนฺตุกวตฺตํ นาม ชานิตพฺพํ, อิทํ คมิกวตฺตํ นาม, อิมานิ จุทฺทส ขนฺธกวตฺตานิ, อสีติ มหาวตฺตานิฯ ตตฺถ เต สมฺมา วตฺติตพฺพํ, อิเม เตรส ธุตงฺคคุณา นาม, เอเต สมาทาย วตฺติตพฺพ’’นฺติ โอวทิยมาโน ทุพฺพโจ อโหสิ อกฺขโม อปฺปทกฺขิณคฺคาหี อนุสาสนิํฯ ‘‘อหํ ตุเมฺห น วทามิ, ตุเมฺห ปน มํ กสฺมา วทถ, อหเมว อตฺตโน อตฺถํ วา อนตฺถํ วา ชานิสฺสามี’’ติ อตฺตานํ อวจนียํ อกาสิฯ อถสฺส ทุพฺพจภาวํ ญตฺวา ภิกฺขู ธมฺมสภายํ อคุณกถํ กเถนฺตา นิสีทิํสุฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ‘‘กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อิมาย นามา’’ติ วุเตฺต ตํ ภิกฺขุํ ปโกฺกสาเปตฺวา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ ทุพฺพโจสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจ’’นฺติ วุเตฺต ‘‘กสฺมา ภิกฺขุ เอวรูเป นิยฺยานิกสาสเน ปพฺพชิตฺวา อตฺถกามานํ วจนํ น กโรสิ, ปุเพฺพปิ ตฺวํ ปณฺฑิตานํ วจนํ อกตฺวา เวรมฺภวาตมุเข จุณฺณวิจุโณฺณ ชาโต’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต คิชฺฌกูเฏ ปพฺพเต โพธิสโตฺต คิชฺฌโยนิยํ นิพฺพตฺติฯ ปุโตฺต ปนสฺส สุปโตฺต นาม คิชฺฌราชา อเนกสหสฺสคิชฺฌปริวาโร ถามสมฺปโนฺน อโหสิฯ โส มาตาปิตโร โปเสสิ, ถามสมฺปนฺนตฺตา ปน อติทูรํ อุปฺปตติฯ อถ นํ ปิตา ‘‘ตาต, เอตฺตกํ นาม ฐานํ อติกฺกมิตฺวา น คนฺตพฺพ’’นฺติ โอวทิฯ โส ‘‘สาธู’’ติ วตฺวาปิ เอกทิวสํ ปน วุเฏฺฐ เทเว คิเชฺฌหิ สทฺธิํ อุปฺปติตฺวา เสเส โอหาย อติภูมิํ คนฺตฺวา เวรมฺภวาตมุขํ ปตฺวา จุณฺณวิจุณฺณภาวํ ปาปุณิฯ สตฺถา ตมตฺถํ ทเสฺสโนฺต อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๑. ‘‘ปริสงฺกุปโถ นาม, คิชฺฌปโนฺถ สนนฺตโน;
ตตฺราสิ มาตาปิตโร, คิโชฺฌ โปเสสิ ชิณฺณเก;
เตสํ อชครเมทํ, อจฺจหาสิ พหุตฺตโสฯ

๒. ‘‘ปิตา จ ปุตฺตํ อวจ, ชานํ อุจฺจํ ปปาตินํ;
สุปตฺตํ ถามสมฺปนฺนํ, เตชสฺสิํ ทูรคามินํฯ

๓. ‘‘ปริปฺลวนฺตํ ปถวิํ, ยทา ตาต วิชานหิ;
สาคเรน ปริกฺขิตฺตํ, จกฺกํว ปริมณฺฑลํ;
ตโต ตาต นิวตฺตสฺสุ, มาสฺสุ เอโตฺต ปรํ คมิฯ

๔. ‘‘อุทปโตฺตสิ เวเคน, พลี ปกฺขี ทิชุตฺตโม;
โอโลกยโนฺต วกฺกโงฺค, ปพฺพตานิ วนานิ จฯ

๕. ‘‘อทฺทสฺส ปถวิํ คิโชฺฌ, ยถาสาสิ ปิตุสฺสุตํ;
สาคเรน ปริกฺขิตฺตํ, จกฺกํว ปริมณฺฑลํฯ

๖. ‘‘ตญฺจ โส สมติกฺกมฺม, ปรเมวจฺจวตฺตถ;

ตญฺจ วาตสิขา ติกฺขา, อจฺจหาสิ พลึ ทิชํฯ

๗. ‘‘นาสกฺขาติคโต โปโส, ปุนเทว นิวตฺติตุํ;
ทิโช พฺยสนมาปาทิ, เวรมฺภานํ วสํ คโตฯ

๘. ‘‘ตสฺส ปุตฺตา จ ทารา จ, เย จเญฺญ อนุชีวิโน;
สเพฺพ พฺยสนมาปาทุํ, อโนวาทกเร ทิเชฯ

๙. ‘‘เอวมฺปิ อิธ วุฑฺฒานํ, โย วากฺยํ นาวพุชฺฌติ;
อติสีมจโร ทิโตฺต, คิโชฺฌวาตีตสาสโน;
ส เว พฺยสนํ ปโปฺปติ, อกตฺวา วุฑฺฒสาสน’’นฺติฯ

ตตฺถ **ปริสงฺกุปโถ**ติ สงฺกุปโถฯ มนุสฺสา หิรญฺญสุวณฺณตฺถาย คจฺฉนฺตา ตสฺมึ ปเทเส ขาณุเก โกเฎฺฏตฺวา เตสุ รชฺชุโย พนฺธิตฺวา คจฺฉนฺติ, เตน โส คิชฺฌปพฺพเต ชงฺฆมโคฺค ‘‘สงฺกุปโถ’’ติ วุจฺจติฯ **คิชฺฌปโนฺถ**ติ คิชฺฌปพฺพตมตฺถเก มหามโคฺคฯ **สนนฺตโน**ติ โปราโณฯ **ตตฺราสี**ติ ตสฺมึ คิชฺฌปพฺพตมตฺถเก สงฺกุปเถ เอโก คิโชฺฌ อาสิ, โส ชิณฺณเก มาตาปิตโร โปเสสิฯ **อชครเมทน**ฺติ อชครานํ เมทํฯ **อจฺจหาสี**ติ อติวิย อาหริฯ **พหุตฺตโส**ติ พหุโสฯ **ชานํ อุจฺจํ ปปาติน**ฺติ ‘‘ปุโตฺต เต อติอุจฺจํ ฐานํ ลงฺฆตี’’ติ สุตฺวา ‘‘อุเจฺจ ปปาตี อย’’นฺติ ชานโนฺตฯ **เตชสฺสิน**ฺติ ปุริสเตชสมฺปนฺนํฯ **ทูรคามิน**ฺติ เตเนว เตเชน ทูรคามึฯ **ปริปฺลวนฺต**นฺติ อุปฺปลปตฺตํ วิย อุทเก อุปฺลวมานํฯ **วิชานหี**ติ วิชานาสิฯ **จกฺกํว ปริมณฺฑล**นฺติ ยสฺมึ เต ปเทเส ฐิตสฺส สมุเทฺทน ปริจฺฉิโนฺน ชมฺพุทีโป จกฺกมณฺฑลํว ปญฺญายติ, ตโต ตาต นิวตฺตาหีติ โอวทโนฺต เอวมาหฯ

อุทปโตฺตสีติ ปิตุ โอวาทํ อกตฺวา เอกทิวสํ คิเชฺฌหิ สทฺธึ อุปฺปติโต เต โอหาย ปิตรา กถิตฏฺฐานํ อคมาสิฯ **โอโลกยโนฺต**ติ ตํ ฐานํ ปตฺวา เหฏฺฐา โอโลเกโนฺตฯ **วกฺกโงฺค**ติ วงฺกคีโวฯ **ยถาสาสิ ปิตุสฺสุต**นฺติ ยถาสฺส ปิตุ สนฺติกา สุตํ อาสิ, ตเถว อทฺทส, ‘‘ยถาสฺสาสี’’ติปิ ปาโฐฯ **ปรเมวจฺจวตฺตถา**ติ ปิตรา อกฺขาตฏฺฐานโต ปรํ อติวโตฺตวฯ **ตญฺจ วาตสิขา ติกฺขา**ติ ตํ อโนวาทกํ พลิมฺปิ สมานํ ทิชํ ติขิณเวรมฺภวาตสิขา อจฺจหาสิ อติหริ, จุณฺณวิจุณฺณํ อกาสิฯ **นาสกฺขาติคโต**ติ นาสกฺขิ อติคโตฯ **โปโส**ติ สโตฺตฯ **อโนวาทกเร**ติ ตสฺมึ ทิเช ปณฺฑิตานํ โอวาทํ อกโรเนฺต สเพฺพปิ เต มหาทุกฺขํ ปาปุณิํสุฯ **อกตฺวา วุฑฺฒสาสน**นฺติ วุฑฺฒานํ หิตกามานํ วจนํ อกตฺวา เอวเมว พฺยสนํ มหาทุกฺขํ ปาปุณาติฯ ตสฺมา ตฺวํ ภิกฺขุ มา คิชฺฌสทิโส ภว, อตฺถกามานํ วจนํ กโรหีติฯ โส สตฺถารา เอวํ โอวทิโต ตโต ปฎฺฐาย สุวโจ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา ทุพฺพจคิโชฺฌ เอตรหิ ทุพฺพจภิกฺขุ อโหสิ, คิชฺฌปิตา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

คิชฺฌชาตกวณฺณนา ปฐมาฯ

[๔๒๘] ๒. โกสมฺพิยชาตกวณฺณนา

ปุถุสโทฺทติ อิทํ สตฺถา โกสมฺพึ นิสฺสาย โฆสิตาราเม วิหรโนฺต โกสมฺพิยํ ภณฺฑนการเก ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ **โกสมฺพกกฺขนฺธเก** (มหาว. ๔๕๑ อาทโย) อาคตเมว, อยํ ปเนตฺถ สเงฺขโปฯ ตทา กิร เทฺว ภิกฺขู เอกสฺมึ อาวาเส วสิํสุ วินยธโร จ สุตฺตนฺติโก จฯ เตสุ สุตฺตนฺติโก เอกทิวสํ สรีรวลญฺชํ กตฺวา อุทกโกฎฺฐเก อาจมนอุทกาวเสสํ ภาชเน ฐเปตฺวา นิกฺขมิฯ

ปจฺฉา วินยธโร ตตฺถ ปวิฏฺฐ ตํ อุทกํ ทิสฺวา นิกฺขมิตฺวา อิตรํ ปุจฺฉิ ‘‘อาวุโส, ตยา อุทกํ ฐปิต’’นฺติฯ ‘‘อามาวุโส’’ติฯ ‘‘กึ ปเนตฺถ อาปตฺติภาวํ น ชานาสี’’ติ? ‘‘อามาวุโส น ชานามี’’ติฯ ‘‘โหติ, อาวุโส, เอตฺถ อาปตฺตี’’ติ? ‘‘เตน หิ ปฏิกริสฺสามิ น’’นฺติฯ ‘‘สเจ ปน เต, อาวุโส, อสญฺจิจฺจ อสติยา กตํ, นตฺถิ อาปตฺตี’’ติฯ โส ตสฺสา อาปตฺติยา อนาปตฺติทิฏฺฐิ อโหสิฯ วินยธโรปิ อตฺตโน นิสฺสิตกานํ ‘‘อยํ สุตฺตนฺติโก อาปตฺตึ อาปชฺชมาโนปิ น ชานาตี’’ติ อาโรเจสิฯ เต ตสฺส นิสฺสิตเก ทิสฺวา ‘‘ตุมฺหากํ อุปชฺฌาโย อาปตฺตึ อาปชฺชิตฺวาปิ อาปตฺติภาวํ น ชานาตี’’ติ อาหํสุฯ เต คนฺตฺวา อตฺตโน อุปชฺฌายสฺส อาโรเจสุํฯ โส เอวมาห – ‘‘อยํ วินยธโร ปุพฺเพ ‘อนาปตฺตี’ติ วตฺวา อิทานิ ‘อาปตฺตี’ติ วทติ, มุสาวาที เอโส’’ติฯ เต คนฺตฺวา ‘‘ตุมฺหากํ อุปชฺฌาโย มุสาวาที’’ติ เอวํ อญฺญมญฺญํ กลหํ วฑฺฒยึสุฯ ตโต วินยธโร โอกาสํ ลภิตฺวา ตสฺส อาปตฺติยา อทสฺสเนน อุเกฺขปนียกมฺมํ อกาสิฯ ตโต ปฏฺฐาย เตสํ ปจฺจยทายกา อุปาสกาปิ เทฺว โกฏฺฐาสา อเหสุํฯ โอวาทปฏิคฺคาหิกา ภิกฺขุนิโยปิ อารกฺขเทวตาปิ เทฺว โกฏฺฐาสา อเหสุํฯ ตาสํ สนฺทิฏฺฐสมฺภตฺตา อากาสฏฺฐเทวตาปิ ยาว พฺรหฺมโลกา สเพฺพ ปุถุชฺชนา เทฺว ปกฺขา อเหสุํฯ ยาว อกนิฏฺฐภวนา ปน อิทํ โกลาหลํ อคมาสิฯ

อเถโก ภิกฺขุ ตถาคตํ อุปสงฺกมิตฺวา อุเกฺขปกานํ ‘‘ธมฺมิเกเนว กเมฺมน อยํ อุกฺขิตฺโต, อุกฺขิตฺตานุวตฺตกานํ อธมฺมิเกน กเมฺมน อุกฺขิตฺโต’’ติ ลทฺธึ, อุเกฺขปเกหิ วาริยมานานมฺปิ เตสํ ตํ อนุปริวาเรตฺวา จรณภาวญฺจ สตฺถุ อาโรเจสิฯ ภควา ‘‘สมคฺคา กิร โหนฺตู’’ติ เทฺว วาเร เปเสตฺวา ‘‘น อิจฺฉนฺติ ภเนฺต สมคฺคา ภวิตุ’’นฺติ สุตฺวา ตติยวาเร ‘‘ภิโนฺน ภิกฺขุสโงฺฆ’’ติ เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา อุเกฺขปกานํ อุเกฺขปเน, อิตเรสญฺจ อสญฺจิจฺจ อาปตฺติยา อทสฺสเน อาทีนวํ วตฺวา ปกฺกามิฯ ปุน เตสํ ตเตฺถว เอกสีมายํ อุโปสถาทีนิ กาเรตฺวา ภตฺตคฺคาทีสุ ภณฺฑนชาตานํ ‘‘อาสนนฺตริกาย นิสีทิตพฺพ’’นฺติ ภตฺตเคฺค วตฺตํ ปญฺญาเปตฺวา ‘‘อิทานิปิ ภณฺฑนชาตา วิหรนฺตี’’ติ สุตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา ‘‘อลํ, ภิกฺขเว, มา ภณฺฑน’’นฺติอาทีนิ วตฺวา อญฺญตเรน ภิกฺขุนา ธมฺมวาทินา ภควโต วิเหสํ อนิจฺฉเนฺตน ‘‘อาคเมตุ, ภเนฺต, ภควา ธมฺมสามิ, อโปฺปสฺสุโกฺก ภเนฺต, ภควา ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหารํ อนุยุโตฺต วิหรตุ, มยํ เตน ภณฺฑเนน กลเหน วิคฺคเหน วิวาเทน ปญฺญายิสฺสามา’’ติ วุเตฺต –

ภูตปุพฺพํ, ภิกฺขเว, พาราณสิยํ พฺรหฺมทโตฺต นาม กาสิราชา อโหสีติ พฺรหฺมทเตฺตน ทีฆิติสฺส โกสลรโญฺญ รชฺชํ อจฺฉนฺทิตฺวา อญฺญาตกเวเสน วสนฺตสฺส มาริตภาวเญฺจว ทีฆาวุกุมาเรน อตฺตโน ชีวิเต ทิเนฺน ตโต ปฏฺฐาย เตสํ สมคฺคภาวญฺจ กเถตฺวา ‘‘เตสญฺหิ นาม, ภิกฺขเว, ราชูนํ อาทินฺนทณฺฑานํ อาทินฺนสตฺถานํ เอวรูปํ ขนฺติโสรจฺจํ ภวิสฺสติฯ อิธ โข ตํ, ภิกฺขเว, โสเภถ, ยํ ตุเมฺห เอวํ สฺวากฺขาเต ธมฺมวินเย ปพฺพชิตา สมานา ขมา จ ภเวยฺยาถ โสรตา จา’’ติ โอวทิตฺวา ทุติยมฺปิ ตติยมฺปิ ‘‘อลํ, ภิกฺขเว, มา ภณฺฑน’’นฺติ วาเรตฺวา อโนรมเนฺต ทิสฺวา ‘‘ปริยาทิณฺณรูปา โข อิเม โมฆปุริสา, น ยิเม สุกรา สญฺญาเปตุ’’นฺติ ปกฺกมิตฺวา ปุนทิวเส ปิณฺฑปาตปฏิกฺกโนฺต คนฺธกุฏิยา โถกํ วิสฺสมิตฺวา เสนาสนํ สํสาเมตฺวา อตฺตโน ปตฺตจีวรมาทาย สงฺฆมเชฺฌ อากาเส ฐตฺวา อิมา คาถา อภาสิ –

๑๐. ‘‘ปุถุสโทฺท สมชโน, น พาโล โกจิ มญฺญถ;
สงฺฆสฺมึ ภิชฺชมานสฺมึ, นาญฺญํ ภิโยฺย อมญฺญรุํฯ

๑๑. ‘‘ปริมุฏฺฐา ปณฺฑิตาภาสา, วาจาโคจรภาณิโน;
ยาวิจฺฉนฺติ มุขายามํ, เยน นีตา น ตํ วิทูฯ

๑๒. ‘‘อโกฺกจฺฉิ มํ อวธิ มํ, อชินิ มํ อหาสิ เม;

เย จ ตํ อุปนยฺหนฺติ, เวรํ เตสํ น สมฺมติฯ

๑๓. ‘‘อโกฺกจฺฉิ มํ อวธิ มํ, อชินิ มํ อหาสิ เม;
เย จ ตํ นุปนยฺหนฺติ, เวรํ เตสูปสมฺมติฯ

๑๔. ‘‘น หิ เวเรน เวรานิ, สมฺมนฺตีธ กุทาจนํ;
อเวเรน จ สมฺมนฺติ, เอส ธมฺโม สนนฺตโนฯ

๑๕. ‘‘ปเร จ น วิชานนฺติ, มยเมตฺถ ยมามเส;
เย จ ตตฺถ วิชานนฺติ, ตโต สมฺมนฺติ เมธคาฯ

๑๖. ‘‘อฏฺฐิจฺฉินฺนา ปาณหรา, ควาสฺสธนหาริโน;
รฏฺฐํ วิลุมฺปมานานํ, เตสมฺปิ โหติ สงฺคติ;
กสฺมา ตุมฺหาก โน สิยาฯ

๑๗. ‘‘สเจ ลเภถ นิปกํ สหายํ, สทฺธิํจรํ สาธุวิหาริธีรํ;
อภิภุยฺย สพฺพานิ ปริสฺสยานิ, จเรยฺย เตนตฺตมโน สตีมาฯ

๑๘. ‘‘โน เจ ลเภถ นิปกํ สหายํ, สทฺธิํจรํ สาธุวิหาริธีรํ;
ราชาว รฏฺฐํ วิชิตํ ปหาย, เอโก จเร มาตงฺครเญฺญว นาโคฯ

๑๙. ‘‘เอกสฺส จริตํ เสโยฺย, นตฺถิ พาเล สหายตา;
เอโก จเร น ปาปานิ กยิรา, อโปฺปสฺสุโกฺก มาตงฺครเญฺญว นาโค’’ติฯ

ตตฺถ ปุถุ มหาสโทฺท อสฺสาติ **ปุถุสโทฺทฯ สมชโน**ติ สมาโน เอกสทิโส ชโน, สโพฺพ วายํ ภณฺฑนการกชโน สมนฺตโต สทฺทนิจฺฉารเณน ปุถุสโทฺท เจว สทิโส จาติ วุตฺตํ โหติฯ **น พาโล โกจิ มญฺญถา**ติ ตตฺถ โกจิ เอโกปิ ‘‘อหํ พาโล’’ติ น มญฺญิตฺถ, สเพฺพ ปณฺฑิตมานิโน, สโพฺพวายํ ภณฺฑนการโก ชโนเยวฯ **นาญฺญํ ภิโยฺย อมญฺญรุ**นฺติ โกจิ เอโกปิ ‘‘อหํ พาโล’’ติ น มญฺญิตฺถ, ภิโยฺย จ สงฺฆสฺมิํ ภิชฺชมาเน อญฺญมฺปิ เอกํ ‘‘มยฺหํ การณา สโงฺฆ ภิชฺชตี’’ติ อิทํ การณํ น มญฺญิตฺถาติ อโตฺถฯ

ปริมุฏฺฐาติ มุฏฺฐสฺสติโนฯ **ปณฺฑิตาภาสา**ติ อตฺตโน ปณฺฑิตมาเนน ปณฺฑิตสทิสาฯ **วาจาโคจรภาณิโน**ติ รา-การสฺส รสฺสาเทโส กโต, วาจาโคจรา จ น สติปฏฺฐานาทิอริยธมฺมโคจรา, ภาณิโน จฯ กถํ ภาณิโน? **ยาวิจฺฉนฺติ มุขายาม**นฺติ, ยาว มุขํ ปสาเรตุํ อิจฺฉนฺติ, ตาว ปสาเรตฺวา อคฺคปาเทหิ ฐตฺวา ภาณิโน, เอโกปิ สงฺฆคารเวน มุขสโงฺกจนํ น กโรตีติ อโตฺถฯ **เยน นีตา**ติ เยน ภณฺฑเนน อิมํ นิลฺลชฺชภาวํ นีตาฯ **น ตํ วิทู**ติ เอวํ ‘‘อาทีนวํ อิท’’นฺติ ตํ น ชานนฺติฯ

เย จ ตํ อุปนยฺหนฺตีติ ตํ ‘‘อโกฺกจฺฉิ ม’’นฺติอาทิกํ อาการํ เย อุปนยฺหนฺติฯ **สนนฺตโน**ติ โปราโณฯ **ปเร**ติ ปณฺฑิเต ฐเปตฺวา ตโต อเญฺญ ภณฺฑนการกา ปเร นามฯ เต เอตฺถ สงฺฆมเชฺฌ โกลาหลํ กโรนฺตา ‘‘มยํ ยมามเส อุปยมาม นสฺสาม, สตตํ สมิตํ มจฺจุสนฺติกํ คจฺฉามา’’ติ น ชานนฺติฯ **เย จ ตตฺถ วิชานนฺตี**ติ เย ตตฺถ ปณฺฑิตา ‘‘มยํ มจฺจุสมีปํ คจฺฉามา’’ติ วิชานนฺติฯ **ตโต สมฺมนฺติ เมธคา**ติ ภิกฺขเว, เอวญฺหิ เต ชานนฺตา โยนิโสมนสิการํ อุปฺปาเทตฺวา เมธคานํ กลหานํ วูปสมาย ปฏิปชฺชนฺติฯ

อฏฺฐิจฺฉินฺนาติ อยํ คาถา พฺรหฺมทตฺตญฺจ ทีฆาวุกุมารญฺจ สนฺธาย วุตฺตาฯ เตสมฺปิ โหติ สงฺคติฯ กสฺมา ตุมฺหากํ น โหติ? เยสํ โว เนว มาตาปิตูนํ อฏฺฐีนิ ฉินฺนานิ, น ปาณา หฏา, น ควาสฺสธนานิ หฏานิฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ภิกฺขเว, เตสญฺหิ นาม อาทินฺนทณฺฑานํ อาทินฺนสตฺถานํ ราชูนํ เอวรูปา สงฺคติ สมาคโม อาวาหวิวาหสมฺพนฺธํ กตฺวา เอกโต ปานโภชนํ โหติ, ตุเมฺห เอวรูเป สาสเน ปพฺพชิตฺวา อตฺตโน เวรมตฺตมฺปิ ชหิตุํ น สโกฺกถ, โก ตุมฺหากํ ภิกฺขุภาโวติฯ

สเจ ลเภถาติอาทิคาถาโย ปณฺฑิตสหายสฺส จ พาลสหายสฺส จ วณฺณาวณฺณทีปนตฺถํ วุตฺตาฯ **อภิภุยฺย สพฺพานิ ปริสฺสยานี**ติ สเพฺพ ปากฏปริสฺสเย จ ปฏิจฺฉนฺนปริสฺสเย จ อภิภวิตฺวา เตน สทฺธิํ อตฺตมโน สติมา จเรยฺยฯ **ราชาว รฏฺฐํ วิชิตํ ปหายา**ติ ยถา อตฺตโน วิชิตํ รฏฺฐํ มหาชนกราชา จ อรินฺทมราชา จ ปหาย เอกโกว จริํสุ, เอวํ จเรยฺยาติ อโตฺถฯ **มาตงฺครเญฺญว นาโค**ติ มาตโงฺค อรเญฺญ นาโควฯ **มาตโงฺค**ติ หตฺถี วุจฺจติ, **นาโค**ติ มหนฺตาธิวจนเมตํฯ ยถา หิ มาตุโปสโก มาตงฺคนาโค อรเญฺญ เอกโก จริ, น จ ปาปานิ อกาสิ, ยถา จ สีลวหตฺถินาโคฯ ยถา จ ปาลิเลยฺยโก, เอวํ เอโก จเร, น จ ปาปานิ กยิราติ วุตฺตํ โหติฯ

สตฺถา เอวํ กเถตฺวาปิ เต ภิกฺขู สมเคฺค กาตุํ อสโกฺกโนฺต พาลกโลณกคามํ คนฺตฺวา ภคุเตฺถรสฺส เอกีภาเว อานิสํสํ กเถตฺวา ตโต ติณฺณํ กุลปุตฺตานํ วสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา เตสํ สามคฺคิวาเส อานิสํสํ กเถตฺวา ตโต ปาลิเลยฺยกวนสณฺฑํ คนฺตฺวา ตตฺถ เตมาสํ วสิตฺวา ปุน โกสมฺพิํ อคนฺตฺวา สาวตฺถิเมว อคมาสิฯ โกสมฺพิวาสิโนปิ อุปาสกา ‘‘อิเม โข อยฺยา, โกสมฺพกา ภิกฺขู พหุโน อมฺหากํ อนตฺถสฺส การกา, อิเมหิ อุพฺพาโฬฺห ภควา ปกฺกโนฺต, อิเมสํ เนว อภิวาทนาทีนิ กริสฺสาม, น อุปคตานํ ปิณฺฑปาตํ ทสฺสาม, เอวํ อิเม ปกฺกมิสฺสนฺติ วา เวรํ วิรมิสฺสนฺติ วา ภควนฺตํ วา ปสาเทสฺสนฺตี’’ติ สมฺมนฺตยิตฺวา ตเถว อกํสุฯ เต เตน ทณฺฑกเมฺมน ปีฬิตา สาวตฺถิํ คนฺตฺวา ภควนฺตํ ขมาเปสุํฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ปิตา สุโทฺธทนมหาราชา อโหสิ, มาตา มหามายา, ทีฆาวุกุมาโร ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

โกสมฺพิยชาตกวณฺณนา ทุติยาฯ

[๔๒๙] ๓. มหาสุวชาตกวณฺณนา

ทุโม ยทา โหตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อญฺญตรํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร สตฺถุ สนฺติเก กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา โกสลชนปเท อญฺญตรํ ปจฺจนฺตคามํ อุปนิสฺสาย อรเญฺญ วิหาสิฯ มนุสฺสา ตสฺส รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐานานิ สมฺปาเทตฺวา คมนาคมนสมฺปเนฺน ฐาเน เสนาสนํ กตฺวา สกฺกจฺจํ อุปฏฺฐหิํสุฯ ตสฺส วสฺสูปคตสฺส ปฐมมาเสเยว โส คาโม ฌายิ, มนุสฺสานํ พีชมตฺตมฺปิ อวสิฏฺฐํ นาโหสิฯ เต ตสฺส ปณีตํ ปิณฺฑปาตํ ทาตุํ นาสกฺขิํสุฯ โส สปฺปายเสนาสเนปิ ปิณฺฑปาเตน กิลมโนฺต มคฺคํ วา ผลํ วา นิพฺพเตฺตตุํ นาสกฺขิฯ อถ นํ เตมาสจฺจเยน สตฺถารํ วนฺทิตุํ อาคตํ สตฺถา ปฏิสนฺถารํ กตฺวา ‘‘กจฺจิ ภิกฺขุ ปิณฺฑปาเตน น กิลมโนฺตสิ, เสนาสนสปฺปายญฺจ อโหสี’’ติ ปุจฺฉิฯ โส ตมตฺถํ อาโรเจสิฯ สตฺถา ‘‘ตสฺส เสนาสนํ สปฺปาย’’นฺติ ญตฺวา ‘‘ภิกฺขุ สมเณน นาม เสนาสนสปฺปาเย สติ โลลุปฺปจารํ ปหาย กิญฺจิเทว ยถาลทฺธํ ปริภุญฺชิตฺวา สนฺตุเฎฺฐน สมณธมฺมํ กาตุํ วฏฺฏติฯ โปราณกปณฺฑิตา ติรจฺฉานโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา อตฺตโน นิวาสรุกฺขสฺส สุกฺขรุเกฺข จุณฺณํ ขาทนฺตาปิ โลลุปฺปจารํ ปหาย สนฺตุฏฺฐา มิตฺตธมฺมํ อภินฺทิตฺวา อญฺญตฺถ น คมิํสุ, ตฺวํ ปน กสฺมา ‘ปิณฺฑปาโต ปริโตฺต ลูโข’ติ สปฺปายเสนาสนํ ปริจฺจชี’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต หิมวเนฺต คงฺคาตีเร เอกสฺมึ อุทุมฺพรวเน อเนกสตสหสฺสา สุกา วสึสุฯ ตตฺร เอโก สุวราชา อตฺตโน นิวาสรุกฺขสฺส ผเลสุ ขีเณสุ ยเทว อวสิฏฺฐํ โหติ องฺกุโร วา ปตฺตํ วา ตโจ วา ปปฏิกา วา, ตํ ขาทิตฺวา คงฺคาย ปานียํ ปิวิตฺวา ปรมปฺปิจฺฉสนฺตุฏฺโฐ หุตฺวา อญฺญตฺถ น คจฺฉติฯ ตสฺส อปฺปิจฺฉสนฺตุฏฺฐภาวคุเณน สกฺกสฺส ภวนํ กมฺปิฯ สกฺโก อาวชฺชมาโน ตํ ทิสฺวา ตสฺส วีมํสนตฺถํ อตฺตโน อานุภาเวน ตํ รุกฺขํ สุกฺขาเปสิฯ รุกฺโข ขาณุกมตฺโต หุตฺวา ฉิทฺทาวฉิทฺโท วาเต ปหรเนฺต อาโกฏิยมาโน วิย อฏฺฐาสิฯ ตสฺส ฉิทฺเทหิ จุณฺณานิ นิกฺขมนฺติฯ สุวราชา ตานิ จุณฺณานิ ขาทิตฺวา คงฺคาย ปานียํ ปิวิตฺวา อญฺญตฺถ อคนฺตฺวา วาตาตปํ อคเณตฺวา อุทุมฺพรขาณุเก นิสีทิฯ สกฺโก ตสฺส ปรมปฺปิจฺฉภาวํ ญตฺวา ‘‘มิตฺตธมฺมคุณํ กถาเปตฺวา วรมสฺส ทตฺวา อุทุมฺพรํ อมตผลํ กริตฺวา อาคมิสฺสามี’’ติ เอโก หํสราชา หุตฺวา สุชํ อสุรกญฺญํ ปุรโต กตฺวา ตํ อุทุมฺพรวนํ คนฺตฺวา อวิทูเร เอกรุกฺขสฺส สาขาย นิสีทิตฺวา เตน สทฺธึ กถํ สมุฏฺฐาเปนฺโต ปฐมํ คาถมาห –

๒๐. ‘‘ทุโม ยทา โหติ ผลูปปโนฺน, ภุญฺชนฺติ นํ วิหงฺคมา สมฺปตนฺตา;
ขีณนฺติ ญตฺวาน ทุมํ ผลจฺจเย, ทิโสทิสํ ยนฺติ ตโต วิหงฺคมา’’ติฯ

ตสฺสโตฺถ – สุวราช, รุโกฺข นาม ยทา ผลสมฺปโนฺน โหติ, ตทา ตํ สาขโต สาขํ สมฺปตนฺตาว วิหงฺคมา ภุญฺชนฺติ, ตํ ปน ขีณํ ญตฺวา ผลานํ อจฺจเยน ตโต รุกฺขโต ทิโสทิสํ วิหงฺคมา คจฺฉนฺตีติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ตโต นํ อุโยฺยเชตุํ ทุติยํ คาถมาห –

๒๑. ‘‘จร จาริกํ โลหิตตุณฺฑ มา มริ, กึ ตฺวํ สุว สุกฺขทุมมฺหิ ฌายสิ;
ตทิงฺฆ มํ พฺรูหิ วสนฺตสนฺนิภ, กสฺมา สุว สุกฺขทุมํ น ริญฺจสี’’ติฯ

ตตฺถ **ฌายสี**ติ กึการณา สุกฺขขาณุมตฺถเก ฌายโนฺต ปชฺฌายโนฺต ติฏฺฐสิฯ **อิงฺฆา**ติ โจทนเตฺถ นิปาโตฯ **วสนฺตสนฺนิภา**ติ วสนฺตกาเล วนสโณฺฑ สุวคณสโมกิโณฺณ วิย นีโลภาโส โหติ, เตน ตํ ‘‘วสนฺตสนฺนิภา’’ติ อาลปติฯ **น ริญฺจสี**ติ น ฉเฑฺฑสิฯ

อถ นํ สุวราชา ‘‘อหํ หํส อตฺตโน กตญฺญุกตเวทิตาย อิมํ รุกฺขํ น ชหามี’’ติ วตฺวา เทฺว คาถา อภาสิ –

๒๒. ‘‘เย เว สขีนํ สขาโร ภวนฺติ, ปาณจฺจเย ทุกฺขสุเขสุ หํส;
ขีณํ อขีณมฺปิ น ตํ ชหนฺติ, สโนฺต สตํ ธมฺมมนุสฺสรนฺตาฯ

๒๓. ‘‘โสหํ สตํ อญฺญตโรสฺมิ หํส, ญาตี จ เม โหติ สขา จ รุโกฺข;
ตํ นุสฺสเห ชีวิกโตฺถ ปหาตุํ, ขีณนฺติ ญตฺวาน น เหส ธโมฺม’’ติฯ

ตตฺถ **เย เว สขีนํ สขาโร ภวนฺตี**ติ เย สหายานํ สหายา โหนฺติฯ **ขีณํ อขีณมฺปี**ติ ปณฺฑิตา นาม อตฺตโน สหายํ โภคปริกฺขเยน ขีณมฺปิ อขีณมฺปิ น ชหนฺติฯ **สตํ ธมฺมมนุสฺสรนฺตา**ติ ปณฺฑิตานํ ปเวณึ อนุสฺสรมานาฯ **ญาตี จ เม**ติ หํสราช, อยํ รุโกฺข สมฺปิยายนเตฺถน มยฺหํ ญาติ จ สมาจิณฺณจรณตาย สขา จฯ **ชีวิกโตฺถ**ติ ตมหํ ชีวิกาย อตฺถิโก หุตฺวา ปหาตุํ น สโกฺกมิฯ

สโกฺก ตสฺส วจนํ สุตฺวา ตุโฏฺฐ ปสํสิตฺวา วรํ ทาตุกาโม เทฺว คาถา อภาสิ –

๒๔. ‘‘สาธุ สกฺขิ กตํ โหติ, เมตฺติ สํสติ สนฺถโว;
สเจตํ ธมฺมํ โรเจสิ, ปาสํโสสิ วิชานตํฯ

๒๕. ‘‘โส เต สุว วรํ ทมฺมิ, ปตฺตยาน วิหงฺคม;
วรํ วรสฺสุ วกฺกงฺค, ยํ กิญฺจิ มนสิจฺฉสี’’ติฯ

ตตฺถ **สาธู**ติ สมฺปหํสนํฯ **สกฺขิ กตํ โหติ, เมตฺติ สํสติ สนฺถโว**ติ สขิภาโว จ เมตฺติ จ ปริสมเชฺฌ สนฺถโว จาติ ตยา มิตฺตํ กตํ สาธุ โหติ ลทฺธกํ ภทฺทกเมวฯ **สเจตํ ธมฺมน**ฺติ สเจ เอตํ มิตฺตธมฺมํฯ **วิชานต**นฺติ เอวํ สเนฺต วิญฺญูนํ ปสํสิตพฺพยุตฺตโกสีติ อโตฺถฯ **โส เต**ติ โส อหํ ตุยฺหํฯ **วรสฺสู**ติ อิจฺฉสฺสุฯ **ยํ กิญฺจิ มนสิจฺฉสี**ติ ยํ กิญฺจิ มนสา อิจฺฉสิ, สพฺพํ ตํ วรํ ททามิ เตติฯ

ตํ สุตฺวา สุวราชา วรํ คณฺหโนฺต สตฺตมํ คาถมาห –

๒๖. ‘‘วรญฺจ เม หํส ภวํ ทเทยฺย, อยญฺจ รุโกฺข ปุนรายุํ ลเภถ;
โส สาขวา ผลิมา สํวิรูโฬฺห, มธุตฺถิโก ติฎฺฐตุ โสภมาโน’’ติฯ

ตตฺถ **สาขวา**ติ สาขสมฺปโนฺนฯ **ผลิมา**ติ ผเลน อุเปโตฯ **สํวิรูโฬฺห**ติ สมนฺตโต วิรูฬฺหปโตฺต ตรุณปตฺตสมฺปโนฺน หุตฺวาฯ **มธุตฺถิโก**ติ สํวิชฺชมานมธุรผเลสุ ปกฺขิตฺตมธุ วิย มธุรผโล หุตฺวาติ อโตฺถฯ

อถสฺส สโกฺก วรํ ททมาโน อฎฺฐมํ คาถมาห –

๒๗.‘‘ตํ ปสฺส สมฺม ผลิมํ อุฬารํ, สหาว เต โหตุ อุทุมฺพเรน;
โส สาขวา ผลิมา สํวิรูโฬฺห, มธุตฺถิโก ติฎฺฐตุ โสภมาโน’’ติฯ

ตตฺถ **สหาว เต โหตุ อุทุมฺพเรนา**ติ ตว อุทุมฺพเรน สทฺธึ สห เอกโตว วาโส โหตุฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา สโกฺก ตํ อตฺตภาวํ วิชหิตฺวา อตฺตโน จ สุชาย จ อานุภาวํ ทเสฺสตฺวา คงฺคาโต หเตฺถน อุทกํ คเหตฺวา อุทุมฺพรขาณุกํ ปหริฯ ตาวเทว สาขาวิฎปสจฺฉโนฺน มธุรผโล รุโกฺข อุฎฺฐหิตฺวา มุณฺฑมณิปพฺพโต วิย วิลาสสมฺปโนฺน อฎฺฐาสิฯ สุวราชา ตํ ทิสฺวา โสมนสฺสปฺปโตฺต สกฺกสฺส ถุตึ กโรโนฺต นวมํ คาถมาห –

๒๘. ‘‘เอวํ สกฺก สุขี โหหิ, สห สเพฺพหิ ญาติภิ;
ยถาหมชฺช สุขิโต, ทิสฺวาน สผลํ ทุม’’นฺติฯ

สโกฺกปิ ตสฺส วรํ ทตฺวา อุทุมฺพรํ อมตผลํ กตฺวา สทฺธึ สุชาย อตฺตโน ฐานเมว คโตฯ ตมตฺถํ ทีปยมานา โอสาเน อภิสมฺพุทฺธคาถา ฐปิตา –

๒๙. ‘‘สุวสฺส จ วรํ ทตฺวา, กตฺวาน สผลํ ทุมํ;
ปกฺกามิ สห ภริยาย, เทวานํ นนฺทนํ วน’’นฺติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘เอวํ ภิกฺขุ โปราณกปณฺฑิตา ติรจฺฉานโยนิยํ นิพฺพตฺตาปิ อโลลุปฺปจารา อเหสุํฯ ตฺวํ ปน กสฺมา เอวรูเป สาสเน ปพฺพชิตฺวา โลลุปฺปจารํ จรสิ, คจฺฉ ตเตฺถว วสาหี’’ติ กมฺมฎฺฐานมสฺส กเถตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิฯ โส ภิกฺขุ ตตฺถ คนฺตฺวา วิ

ปสฺสนํ วเฑฺฒนฺโต อรหตฺตํ ปาปุณิฯ ตทา สโกฺก อนุรุโทฺธ อโหสิ, สุวราชา ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

มหาสุวชาตกวณฺณนา ตติยาฯ

[๔๓๐] ๔. จูฬสุวชาตกวณฺณนา

สนฺติ รุกฺขาติ อิทํ สตฺถา สาวตฺถิยํ เชตวเน วิหรโนฺต เวรญฺชกณฺฑํ อารพฺภ กเถสิฯ สตฺถริ เวรญฺชายํ วสฺสํ วสิตฺวา อนุปุเพฺพน สาวตฺถึ อนุปฺปเตฺต ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฎฺฐาเปสุํ ''อาวุโส, ตถาคโต ขตฺติยสุขุมาโล พุทฺธสุขุมาโล มหเนฺตน อิทฺธานุภาเวน สมนฺนาคโตปิ เวรญฺชพฺราหฺมเณน นิมนฺติโต เตมาสํ วสโนฺต มาราวฎฺฎนวเสน ตสฺส สนฺติกา เอกทิวสมฺปิ ภิกฺขํ อลภิตฺวา โลลุปฺปจารํ ปหาย เตมาสํ ปตฺถปุลกปิโฎฺฐทเกน ยาเปโนฺต อญฺญตฺถ น อคมาสิ, อโห ตถาคตานํ อปฺปิจฺฉสนฺตุฎฺฐภาโว''ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสิน్నา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อิมาย นามา''ติ วุเตฺต ''อนจฺฉริยํ, ภิกฺขเว, ตถาคตสฺส อิทานิ โลลุปฺปจารปฺปหานํ, ปุเพฺพปิ ติรจฺฉานโยนิยํ นิพฺพโตฺตปิ โลลุปฺปจารํ ปหาสิ''นฺติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ สพฺพมฺปิ วตฺถุ ปุริมนเยเนว วิตฺถาเรตพฺพํฯ

๓๐. ''สนฺติ รุกฺขา หริปตฺตา, ทุมา เนกผลา พหู;
กสฺมา นุ สุเกฺข โกฬาเป, สุวสฺส นิรโต มโนฯ

๓๑. ''ผลสฺส อุปภุญฺชิมฺหา, เนกวสฺสคเณ พหู;
อผลมฺปิ วิทิตฺวาน, สาว เมตฺติ ยถา ปุเรฯ

๓๒. ''สุกฺขญฺจ รุกฺขํ โกฬาปํ, โอปตฺตมผลํ ทุมํ;
โอหาย สกุณา ยนฺติ, กึ โทสํ ปสฺสเส ทิชฯ

๓๓. ''เย ผลตฺถา สมฺภชนฺติ, อผโลติ ชหนฺติ นํ;
อตฺตตฺถปญฺญา ทุเมฺมธา, เต โหนฺติ ปกฺขปาติโนฯ

๓๔. ''สาธุ สกฺขิ กตํ โหติ, เมตฺติ สํสติ สนฺถโว;
สเจตํ ธมฺมํ โรเจสิ, ปาสํโสสิ วิชานตํฯ

๓๕. ''โส เต สุว วรํ ทมฺมิ, ปตฺตยาน วิหงฺคม;
วรํ วรสฺสุ วกฺกงฺค, ยํ กิญฺจิ มนสิจฺฉสิฯ

๓๖. ''อปิ นาม นํ ปเสฺสยฺยํ, สปตฺตํ สผลํ ทุมํ;
ทลิโทฺทว นิธึ ลทฺธา, นเนฺทยฺยาหํ ปุนปฺปุนํฯ

๓๗. ''ตโต อมตมาทาย, อภิสิญฺจิ มหีรุหํ;
ตสฺส สาขา วิรูหึสุ, สีตจฺฉายา มโนรมาฯ

๓๘. ''เอวํ สกฺก สุขี โหหิ, สห สเพฺพหิ ญาติภิ;
ยถาหมชฺช สุขิโต, ทิสฺวาน สผลํ ทุมํฯ

๓๙. ''สุวสฺส จ วรํ ทตฺวา, กตฺวาน สผลํ ทุมํ;
ปกฺกามิ สห ภริยาย, เทวานํ นนฺทนํ วน''นฺติฯ –

ปญฺหปฏิปญฺหาปิ อโตฺถปิ ปุริมนเยเนว เวทิตพฺพา, อนุตฺตานปทเมว ปน วณฺณยิสฺสามฯ

หริปตฺตาติ นีลปตฺตสจฺฉนฺนาฯ **โกฬาเป**ติ วาเต ปหรเนฺต อาโกฏิตสทฺทํ วิย มุญฺจมาเน นิสฺสาเรฯ **สุวสฺสา**ติ อายสฺมโต สุวราชสฺส กสฺมา เอวรูเป รุเกฺข มโน นิรโตฯ **ผลสฺสา**ติ ผลํ อสฺส รุกฺขสฺสฯ **เนกวสฺสคเณ**ติ อเนกวสฺสคเณฯ **พหู**ติ สมาเนปิ อเนกสเต น เทฺวตโย, อถ โข พหูวฯ **วิทิตฺวานา**ติ หํสราช อิทานิ อมฺหากํ อิมํ รุกฺขํ อผลํ วิทิตฺวาปิ ยถา ปุเร เอเตน สทฺธิํ เมตฺติ, สาว เมตฺติ, ตญฺหิ มยํ น ภินฺทาม, เมตฺติํ ภินฺทนฺตา หิ อนริยา อสปฺปุริสา นาม โหนฺตีติ ปกาเสโนฺต เอวมาหฯ

โอปตฺตนฺติ อวปตฺตํ นิปฺปตฺตํ ปติตปตฺตํฯ **กิํ โทสํ ปสฺสเส**ติ อเญฺญ สกุณา เอตํ โอหาย อญฺญตฺถ คจฺฉนฺติ, ตฺวํ เอวํ คมเน กิํ นาม โทสํ ปสฺสสิฯ **เย ผลตฺถา**ติ เย ปกฺขิโน ผลตฺถาย ผลการณา สมฺภชนฺติ อุปคจฺฉนฺติ, อผโลติ ญตฺวา เอตํ ชหนฺติฯ **อตฺตตฺถปญฺญา**ติ อตฺตโน อตฺถาย ปญฺญา, ปรํ อโนโลเกตฺวา อตฺตนิเยว วา ฐิตา เอเตสํ ปญฺญาติ อตฺตตฺถปญฺญาฯ **ปกฺขปาติโน**ติ เต อตฺตโนเยว วุฑฺฒิํ ปจฺจาสีสมานา มิตฺตปกฺขํ ปาเตนฺติ นาเสนฺตีติ ปกฺขปาติโน นาม โหนฺติฯ อตฺตปเกฺขเยว วา ปตนฺตีติ **ปกฺขปาติโน**ฯ

อปิ นาม นนฺติ หํสราช, สเจ เม มโนรโถ นิปฺผเชฺชยฺย, ตยา ทิโนฺน วโร สมฺปเชฺชยฺย, อปิ นาม อหํ อิมํ รุกฺขํ สปตฺตํ สผลํ ปุน ปเสฺสยฺยํ, ตโต ทลิโทฺท นิธิํ ลภิตฺวาว ปุนปฺปุนํ เอตํ อภินเนฺทยฺยํ, ตํ ทิสฺวาว ปโมเทยฺยํฯ **อมตมาทายา**ติ อตฺตโน อานุภาเวน ฐิโต คโงฺคทกํ คเหตฺวา อภิสิญฺจยีติ อโตฺถฯ อิมสฺมิํ ชาตเก อิมาย สทฺธิํ เทฺว อภิสมฺพุทฺธคาถา โหนฺติฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา สโกฺก อนุรุโทฺธ อโหสิ, สุวราชา ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

จูฬสุวชาตกวณฺณนา จตุตฺถาฯ

[๔๓๑] ๕. หริตจชาตกวณฺณนา

สุตํ เมตํ มหาพฺรเหฺมติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตญฺหิ ภิกฺขุํ เอกํ อลงฺกตมาตุคามํ ทิสฺวา อุกฺกณฺฐิตํ ทีฆเกสนขโลมํ วิพฺภมิตุกามํ อาจริยุปชฺฌาเยหิ อรุจิยา อานีตํฯ สตฺถา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘กิํการณา’’ติ วตฺวา ‘‘อลงฺกตมาตุคามํ ทิสฺวา กิเลสวเสน, ภเนฺต’’ติ วุเตฺต ‘‘ภิกฺขุ กิเลโส นาม คุณวิทฺธํสโก อปฺปสฺสาโท นิรเย นิพฺพตฺตาเปติ, เอส ปน กิเลโส กิํการณา ตํ น กิลเมสฺสติ? น หิ สิเนรุํ ปหริตฺวา ปหรณวาโต ปุราณปณฺณสฺส ลชฺชติ, อิมญฺหิ กิเลสํ นิสฺสาย โพธิญาณสฺส อนุปทํ จรมานา ปญฺจอภิญฺญอฏฺฐสมาปตฺติลาภิโน วิสุทฺธมหาปุริสาปิ สติํ อุปฏฺฐเปตุํ อสโกฺกนฺตา ฌานํ อนฺตรธาเปสุ’’นฺติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต โพธิสโตฺต เอกสฺมิํ นิคเม อสีติโกฏิวิภเว พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติ, กญฺจนฉวิตาย ปนสฺส ‘‘หริตจกุมาโร’’ติ นามํ กริํสุฯ โส วยปฺปโตฺต ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา อุคฺคหิตสิโปฺป กุฏุมฺพํ สณฺฐเปตฺวา มาตาปิตูนํ อจฺจเยน ธนวิโลกนํ กตฺวา ‘‘ธนเมว ปญฺญายติ, ธนสฺส อุปฺปาทกา น ปญฺญายนฺติ, มยาปิ มรณมุเข จุณฺณวิจุเณฺณน ภวิตพฺพ’’นฺติ มรณภยภีโต มหาทานํ ทตฺวา หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา สตฺตเม ทิวเส อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา ตตฺถ จิรํ วนมูลผลาหาโร ยาเปตฺวา โลณมฺพิลเสวนตฺถาย ปพฺพตา โอตริตฺวา อนุปุเพฺพน พาราณสิํ ปตฺวา ราชุยฺยาเน วสิตฺวา ปุ

นทิวเส พาราณสิยํ ภิกฺขาย จรโนฺต ราชทฺวารํ สมฺปาปุณิฯ ราชา ตํ ทิสฺวา ปสนฺนจิโตฺต ปโกฺกสาเปตฺวา สมุสฺสิตเสตจฺฉเตฺต ราชปลฺลเงฺก นิสีทาเปตฺวา นานคฺครสโภชนํ โภเชตฺวา อนุโมทนาวสาเน อติเรกตรํ ปสีทิตฺวา ‘‘กหํ, ภเนฺต, คจฺฉถา’’ติ วตฺวา ‘‘วสฺสาวาสฎฺฐานํ อุปธาเรม, มหาราชา’’ติ วุเตฺต ‘‘สาธุ, ภเนฺต’’ติ ภุตฺตปาตราโส ตํ อาทาย อุยฺยานํ คนฺตฺวา ตตฺถ รตฺติฎฺฐานทิวาฎฺฐานาทีนิ การาเปตฺวา อุยฺยานปาลํ ปริจารกํ กตฺวา ทตฺวา วนฺทิตฺวา นิกฺขมิฯ มหาสโตฺต ตโต ปฎฺฐาย นิพทฺธํ รโญฺญ เคเห ภุญฺชโนฺต ทฺวาทส วสฺสานิ ตตฺถ วสิฯ

อเถกทิวสํ ราชา ปจฺจนฺตํ กุปิตํ วูปสเมตุํ คจฺฉโนฺต ‘‘อมฺหากํ ปุญฺญเกฺขตฺตํ มา ปมชฺชี’’ติ มหาสตฺตํ เทวิยา นิยฺยาเทตฺวา อคมาสิฯ ตโต ปฎฺฐาย สา มหาสตฺตํ สหตฺถา ปริวิสติฯ อเถกทิวสํ สา โภชนํ สมฺปาเทตฺวา ตสฺมิํ จิรายมาเน คโนฺธทเกน นฺหตฺวา สณฺหํ มฎฺฐสาฎกํ นิวาเสตฺวา สีหปญฺชรํ วิวราเปตฺวา สรีเร วาตํ ปหราเปนฺตี ขุทฺทกมญฺจเก นิปชฺชิฯ มหาสโตฺตปิ ทิวาตรํ สุนิวโตฺถ สุปารุโต ภิกฺขาภาชนํ อาทาย อากาเสนาคนฺตฺวา สีหปญฺชรํ ปาปุณิฯ เทวิยา ตสฺส วากจิรสทฺทํ สุตฺวา เวเคน อุฎฺฐหนฺติยา มฎฺฐสาฎโก ภสฺสิ, มหาสตฺตสฺส วิสภาคารมฺมณํ จกฺขุํ ปฎิหญฺญิฯ อถสฺส อเนกวสฺสโกฎิสตสหสฺสกาเล อพฺภนฺตเร นิวุตฺถกิเลโส กรณฺฑเก สยิตอาสีวิโส วิย อุฎฺฐหิตฺวา ฌานํ อนฺตรธาเปสิฯ โส สติํ อุปฎฺฐาเปตุํ อสโกฺกโนฺต คนฺตฺวา เทวิํ หเตฺถ คณฺหิ, ตาวเทว สาณิํ ปริกฺขิปิํสุฯ โส ตาย สทฺธิํ โลกธมฺมํ เสวิตฺวา ภุญฺชิตฺวา อุยฺยานํ คนฺตฺวา ตโต ปฎฺฐาย เทวสิกํ ตเถว อกาสิฯ ตสฺส ตาย สทฺธิํ โลกธมฺมปฎิเสวนํ สกลนคเร ปากฎํ ชาตํฯ อมจฺจา ‘‘หริตจตาปโส เอวมกาสี’’ติ รโญฺญ ปณฺณํ ปหิณิํสุฯ ราชา ‘‘มํ ภินฺทิตุกามา เอวํ วทนฺตี’’ติ อสทฺทหิตฺวา ปจฺจนฺตํ วูปสเมตฺวา พาราณสิํ ปจฺจาคนฺตฺวา นครํ ปทกฺขิณํ กตฺวา เทวิยา สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘สจฺจํ, กิร มม อโยฺย หริตจตาปโส ตยา สทฺธิํ โลกธมฺมํ ปฎิเสวตี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘สจฺจํ, เทวา’’ติฯ โส ตสฺสาปิ อสทฺทหิตฺวา ‘‘ตเมว ปฎิปุจฺฉิสฺสามี’’ติ อุยฺยานํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา ตํ ปุจฺฉโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๔๐. ‘‘สุตํ เมตํ มหาพฺรเหฺม, กาเม ภุญฺชติ หาริโต;
กเจฺจตํ วจนํ ตุจฺฉํ, กจฺจิ สุโทฺธ อิริยฺยสี’’ติฯ

ตตฺถ **กเจฺจต**นฺติ กจฺจิ เอตํ ‘‘หาริโต กาเม ปริภุญฺชตี’’ติ อเมฺหหิ สุตํ วจนํ ตุจฺฉํ อภูตํ, กจฺจิ ตฺวํ สุโทฺธ อิริยฺยสิ วิหรสีติฯ

โส จิเนฺตสิ – ‘‘อยํ ราชา ‘นาหํ ปริภุญฺชามี’ติ วุเตฺตปิ มม สทฺทหิสฺสเตว, อิมสฺมิํ โลเก สจฺจสทิสี ปติฎฺฐา นาม นตฺถิฯ อุชฺฌิตสจฺจา หิ โพธิมูเล นิสีทิตฺวา โพธิํ ปาปุณิตุํ น สโกฺกนฺติ, มยา สจฺจเมว กเถตุํ วฎฺฎตี’’ติฯ โพธิสตฺตสฺส หิ เอกเจฺจสุ ฐาเนสุ ปาณาติปาโตปิ อทินฺนาทานมฺปิ กาเมสุมิจฺฉาจาโรปิ สุราเมรยมชฺชปานมฺปิ โหติเยว, อตฺถเภทกวิสํวาทนํ ปุรกฺขตฺวา มุสาวาโท นาม น โหติ, ตสฺมา โส สจฺจเมว กเถโนฺต ทุติยํ คาถมาห –

๔๑. ‘‘เอวเมตํ มหาราช, ยถา เต วจนํ สุตํ;
กุมฺมคฺคํ ปฎิปโนฺนสฺมิ, โมหเนเยฺยสุ มุจฺฉิโต’’ติฯ

ตตฺถ **โมหเนเยฺยสู**ติ กามคุเณสุฯ กามคุเณสุ หิ โลโก มุยฺหติ, เต จ โลกํ โมหยนฺติ, ตสฺมา เต ‘‘โมหเนยฺยา’’ติ วุจฺจนฺตีติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ตติยํ คาถมาห –

๔๒. ‘‘อทุ ปญฺญา กิมตฺถิยา, นิปุณา สาธุจินฺตินี;

ยาย อุปฺปติตํ ราคํ, กึ มโน น วิโนทเย’’ติฯ

ตตฺถ **อทู**ติ นิปาโตฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ภเนฺต, คิลานสฺส นาม เภสชฺชํ, ปิปาสิตสฺส ปานียํ ปฏิสรณํ, ตุมฺหากํ ปเนสา นิปุณา สาธูนํ อตฺถานํ จินฺตินี ปญฺญา กิมตฺถิยา, ยาย ปุน อุปฺปติตํ ราคํ **กึ มโน น วิโนทเย,** กึ จิตฺตํ วิโนเทตุํ นาสกฺขีติฯ

อถสฺส กิเลสพลํ ทเสฺสโนฺต หาริโต จตุตฺถํ คาถมาห –

๔๓. ‘‘จตฺตาโรเม มหาราช, โลเก อติพลา ภุสา;
ราโค โทโส มโท โมโห, ยตฺถ ปญฺญา น คาธตี’’ติฯ

ตตฺถ **ยตฺถา**ติ เยสุ ปริยุฏฺฐานํ ปเตฺตสุ มโหเฆ ปติตา วิย ปญฺญา คาธํ ปติฏฺฐํ น ลภติฯ

ตํ สุตฺวา ราชา ปญฺจมํ คาถมาห –

๔๔. ‘‘อรหา สีลสมฺปโนฺน, สุโทฺธ จรติ หาริโต;
เมธาวี ปณฺฑิโต เจว, อิติ โน สมฺมโต ภว’’นฺติฯ

ตตฺถ **อิติ โน สมฺมโต**ติ เอวํ อมฺหากํ สมฺมโต สมฺภาวิโต ภวํฯ

ตโต หาริโต ฉฏฺฐมํ คาถมาห –

๔๕. ‘‘เมธาวีนมฺปิ หึสนฺติ, อิสึ ธมฺมคุเณ รตํ;
วิตกฺกา ปาปกา ราช, สุภา ราคูปสํหิตา’’ติฯ

ตตฺถ **สุภา**ติ สุภนิมิตฺตคฺคหเณน ปวตฺตาติฯ

อถ นํ กิเลสปฺปหาเน อุสฺสาหํ กาเรโนฺต ราชา สตฺตมํ คาถมาห –

๔๖. ‘‘อุปฺปนฺนายํ สรีรโช, ราโค วณฺณวิทูสโน ตว;
ตํ ปชห ภทฺทมตฺถุ เต, พหุนฺนาสิ เมธาวิสมฺมโต’’ติฯ

ตตฺถ **วณฺณวิทูสโน ตวา**ติ ตว สรีรวณฺณสฺส จ คุณวณฺณสฺส จ วิทูสโนฯ **พหุนฺนาสี**ติ พหูนํ อาสิ เมธาวีติ สมฺมโตฯ

ตโต มหาสโตฺต สตึ ลภิตฺวา กาเมสุ อาทีนวํ สลฺลเกฺขตฺวา อฏฺฐมํ คาถมาห –

๔๗.‘‘เต อนฺธการเก กาเม, พหุทุเกฺข มหาวิเส;
เตสํ มูลํ คเวสิสฺสํ, เฉจฺฉํ ราคํ สพนฺธน’’นฺติฯ

ตตฺถ **อนฺธการเก**ติ ปญฺญาจกฺขุวินาสนโต อนฺธภาวกเรฯ **พหุทุเกฺข**ติ เอตฺถ ‘‘อปฺปสฺสาทา กามา’’ติอาทีนิ (ม. นิ. ๑.๒๓๔; ปาจิ. ๔๑๗; จูฬว. ๖๕) สุตฺตานิ หริตฺวา เตสํ พหุทุกฺขตา ทเสฺสตพฺพาฯ **มหาวิเส**ติ สมฺปยุตฺตกิเลสวิสสฺส เจว วิปากวิสสฺส จ มหนฺตตาย มหาวิเสฯ **เตสํ มูล**นฺติ เต วุตฺตปฺปกาเร กาเม ปหาตุํ เตสํ มูลํ คเวสิสฺสํ ปริเยสิสฺสามิฯ กึ ปน เตสํ มูลนฺติ? อโยนิโสมนสิกาโรฯ **เฉจฺฉํ ราคํ สพนฺธน**นฺติ มหาราช, อิทาเนว ปญฺญาขเคฺคน ปหริตฺวา สุภนิมิตฺตพนฺธเนน สพนฺธนํ ราคํ ฉินฺทิสฺสามีติฯ

อิทญฺจ ปน วตฺวา ‘‘มหาราช, โอกาสํ ตาว เม กโรหี’’ติ โอกาสํ กาเรตฺวา ปณฺณสาลํ ปวิสิตฺวา กสิณมณฺฑลํ โอโลเกตฺวา ปุน นฏฺฐชฺฌานํ อุปฺปาเทตฺวา ปณฺณสาลโต นิกฺขมิตฺวา อากาเส ปลฺลงฺเกน นิสีทิตฺวา รโญฺญ ธมฺมํ เทเสตฺวา ‘‘มหาราช, อหํ อฏฺฐาเน วุตฺถการณา มหาชนมชฺเฌ ครหปฺปตฺโต, อปฺปมตฺโต โหหิ, ปุน ทานิ อหํ อนิตฺถิคนฺธวนสณฺฑเมว คมิสฺสามี’’ติ รโญฺญ โรทนฺตสฺส ปริเทวนฺตสฺส หิมวนฺตเมว คนฺตฺวา อปริหีนชฺฌาโน พฺรหฺมโลกูปโค อโหสิฯ

สตฺถา ตํ การณํ ญตฺวา –

๔๘. ‘‘อิทํ วตฺวาน หาริโต, อิสิ สจฺจปรกฺกโม;
กามราคํ วิราเชตฺวา, พฺรหฺมโลกูปโค อหู’’ติฯ –

อภิสมฺพุทฺโธ หุตฺวา อิมํ คาถํ วตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ อรหตฺเต ปติฏฺฐหิฯ

ตทา ราชา อานนฺโท อโหสิ, หริตจตาปโส ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

หริตจชาตกวณฺณนา ปญฺจมาฯ

[๔๓๒] ๖. ปทกุสลมาณวชาตกวณฺณนา

พหุสฺสุตนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ ทารกํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร สาวตฺถิยํ กุฏุมฺพิกปุตฺโต สตฺตวสฺสกาเลเยว ปทกุสโล อโหสิฯ อถสฺส ปิตา ‘‘อิมํ วีมํสิสฺสามี’’ติ ตสฺส อชานนฺตสฺเสว มิตฺตฆรํ อคมาสิฯ โส ปิตุ คตฏฺฐานํ อปุจฺฉิตฺวาว ตสฺส ปทานุสาเรน คนฺตฺวา ปิตุ สนฺติเก อฏฺฐาสิฯ อถ นํ ปิตา เอกทิวสํ ปุจฺฉิ ‘‘ตาต, ตฺวํ มยิ ตํ อชานาเปตฺวา คเตปิ มม คตฏฺฐานํ กึ ชานาสี’’ติ? ‘‘ตาต , ปทํ เต สญฺชานามิ, ปทกุสโล อห’’นฺติฯ อถสฺส วีมํสนตฺถาย ปิตา ภุตฺตปาตราโส ฆรา นิกฺขมิตฺวา อนนฺตรํ ปฏิวิสฺสกฆรํ คนฺตฺวา ตโต ทุติยํ, ตโต ตติยํ ฆรํ ปวิสิตฺวา ตติยฆรา นิกฺขมิตฺวา ปุน อตฺตโน ฆรํ อาคนฺตฺวา ตโต อุตฺตรทฺวาเรน นิกฺขมิตฺวา นครํ วามํ กโรนฺโต เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ธมฺมํ สุณนฺโต นิสีทิฯ ทารโก ‘‘กหํ เม ปิตา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘น ชานามา’’ติ วุตฺเต ตสฺส ปทานุสาเรน อนนฺตรปฏิวิสฺสกสฺส ฆรํ อาทึ กตฺวา ปิตุ คตมคฺคเนว เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ปิตุ สนฺติเก อฏฺฐาสิฯ ปิตรา จ ‘‘กถํ ตาต, มม อิธาคตภาวํ อญฺญาสี’’ติ ปุโฏฺฐ ‘‘ปทํ เต สญฺชานิตฺวา ปทานุสาเรน อาคโตมฺหี’’ติ อาหฯ สตฺถา ‘‘กึ กเถสิ อุปาสกา’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘ภนฺเต, อยํ ทารโก ปทกุสโล, อหํ อิมํ วีมํสนฺโต อิมินา นาม อุปาเยน อาคโต, อยมฺปิ มํ เคเห อทิสฺวา มม ปทานุสาเรน อาคโต’’ติ วุตฺเต ‘‘อนจฺฉริยํ, อุปาสก, ภูมิยํ ปทสญฺชานนํ, โปราณกปณฺฑิตา อากาเส ปทํ สญฺชานึสู’’ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต ตสฺส อคฺคมเหสี อติจริตฺวา รญฺญา ปุจฺฉิตา ‘‘สเจ อหํ ตุเมฺห อติจรามิ, อสฺสมุขี ยกฺขินี โหมี’’ติ สปถํ กตฺวา ตโต กาลํ กตฺวา เอกสฺมึ ปพฺพตปาเท อสฺสมุขี ยกฺขินี หุตฺวา เลณคุหายํ วสมานา มหาอฏวิยํ ปุพฺพนฺตโต อปรนฺตํ คมนมคฺค อนุสญฺจรนฺเต มนุสฺเส คเหตฺวา ขาทติฯ สา กิร ตีณิ วสฺสานิ เวสฺสวณํ อุปฏฺฐหิตฺวา อายามโต ตึสโยชเน วิตฺถารโต ปญฺจโยชเน ฐาเน มนุสฺเส ขาทิตุํ ลภิฯ อเถกทิวสํ เอโก อโฑฺฒ มหทฺธโน มหาโภโค อภิรูโป พฺราหฺมโณ พหูหิ มนุสฺเสหิ ปริวุโต ตํ มคฺคํ อภิรุหิฯ ตํ ทิสฺวา ยกฺขินี ตุสฺสิตฺวา ปกฺขนฺทิ, ตํ ทิสฺวา ปริวารมนุสฺสา ปลายึสุฯ สา วาตเวเคน คนฺตฺวา พฺราหฺมณํ คเหตฺวา ปิฏฺฐิยา นิปชฺชาเปตฺวา คุหํ คจฺฉนฺตี ปุริสสมฺผสฺสํ ปฏิลภิตฺวา กิเลสวเสน

ตสฺมิํ สิเนหํ อุปฺปาเทตฺวา ตํ อขาทิตฺวา อตฺตโน สามิกํ อกาสิฯ เต อุโภปิ สมคฺคสํวาสํ วสิํสุ ตโต ปฏฺฐาย ยกฺขินี มนุเสฺส คณฺหนฺตี วตฺถตณฺฑุลเตลาทีนิปิ คเหตฺวา ตสฺส นานคฺครส โภชนํ อุปเนตฺวา อตฺตนา มนุสฺสมํสํ ขาทติฯ คมนกาเล ตสฺส ปลายนภเยน มหติยา สิลาย คุหาทฺวารํ ปิทหิตฺวา คจฺฉติฯ เอวํ เตสุ สโมฺมทมาเนสุ วสเนฺตสุ โพธิสโตฺต นิพฺพตฺตฏฺฐานา จวิตฺวา พฺราหฺมณํ ปฏิจฺจ ตสฺสา กุจฺฉิมฺหิ ปฏิสนฺธิํ คณฺหิฯ สา ทสมาสจฺจเยน ปุตฺตํ วิชายิตฺวา ปุเตฺต จ พฺราหฺมเณ จ พลวสิเนหา หุตฺวา อุโภปิ โปเสสิฯ สา อปรภาเค ปุเตฺต วุฑฺฒิปฺปเตฺต ปุตฺตมฺปิ ปิตรา สทฺธิํ อโนฺตคุหาย ปเวเสตฺวา ทฺวารํ ปิทหิฯ

อเถกทิวสํ โพธิสโตฺต ตสฺสา คตกาลํ ญตฺวา สิลํ อปเนตฺวา ปิตรํ พหิ อกาสิฯ สา อาคนฺตฺวา ‘‘เกน สิลา อปนีตา’’ติ วตฺวา ‘‘อมฺม, มยา อปนีตา, อนฺธกาเร นิสีทิตุํ น สโกฺกมี’’ติ วุเตฺต ปุตฺตสิเนเหน น กิญฺจิ อโวจฯ อเถกทิวสํ โพธิสโตฺต ปิตรํ ปุจฺฉิ ‘‘ตาต, มยฺหํ มาตุ มุขํ อญฺญาทิสํ, ตุมฺหากํ มุขํ อญฺญาทิสํ, กิํ นุ โข การณ’’นฺติ? ‘‘ตาต, ตว มาตา มนุสฺสมํสขาทิกา ยกฺขินี, มยํ อุโภ มนุสฺสา’’ติฯ ‘‘ตาต, ยทิ เอวํ, อิธ กสฺมา วสาม, เอหิ มนุสฺสปถํ คจฺฉามา’’ติฯ ‘‘ตาต, สเจ มยํ ปลายิสฺสาม, อุโภปิ อเมฺห ตว มาตา ขาทิสฺสตี’’ติฯ โพธิสโตฺต ‘‘มา ภายิ, ตาต, ตว มนุสฺสปถสมฺปาปนํ มม ภาโร’’ติ ปิตรํ สมสฺสาเสตฺวา ปุนทิวเส มาตริ คตาย ปิตรํ คเหตฺวา ปลายิฯ ยกฺขินี อาคนฺตฺวา เต อทิสฺวา วาตเวเคน ปกฺขนฺทิตฺวา เต คเหตฺวา ‘‘พฺราหฺมณ, กิํ ปลายสิ, กิํ เต อิธ นตฺถี’’ติ วตฺวา ‘‘ภเทฺท, มา มยฺหํ กุชฺฌิ, ปุโตฺต เต มํ คเหตฺวา ปลายตี’’ติ วุเตฺต ปุตฺตสิเนเหน กิญฺจิ อวตฺวา เต อสฺสาเสตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานเญฺญว เต คเหตฺวา คนฺตฺวา เอวํ ปุนปิ กติปเย ทิวเส ปลายเนฺต อาเนสิฯ

โพธิสโตฺต จิเนฺตสิ ‘‘มยฺหํ มาตุ ปริจฺฉิเนฺนน โอกาเสน ภวิตพฺพํ, ยนฺนูนาหํ อิมิสฺสา อาณาปวตฺติฏฺฐานสีมํ ปุเจฺฉยฺยํ, อถ นํ อติกฺกมิตฺวา ปลายิสฺสามา’’ติฯ โส เอกทิวสํ มาตรํ คเหตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน ‘‘อมฺม, มาตุสนฺตกํ นาม ปุตฺตานํ ปาปุณาติ, อกฺขาหิ ตาว เม อตฺตโน สนฺตกาย ภูมิยา ปริเจฺฉท’’นฺติ อาหฯ สา สพฺพทิสาสุ ปพฺพตนทีนิมิตฺตาทีนิ กเถตฺวา อายามโต ติํสโยชนํ, วิตฺถารโต ปญฺจโยชนํ ปุตฺตสฺส กเถตฺวา ‘‘อิทํ เอตฺตกํ ฐานํ สลฺลเกฺขหิ ปุตฺตา’’ติ อาหฯ โส เทฺว ตโย ทิวเส อติกฺกมิตฺวา มาตุ อฏวิคตกาเล ปิตรํ ขนฺธํ อาโรเปตฺวา ตสฺสา ทินฺนสญฺญาย วาตเวเคน ปกฺขโนฺท ปริเจฺฉทนทีตีรํ สมฺปาปุณิฯ สาปิ อาคนฺตฺวา เต อปสฺสนฺตี อนุพนฺธิฯ โพธิสโตฺต ปิตรํ คเหตฺวา นทีมชฺฌํ อคมาสิฯ สา อาคนฺตฺวา นทีตีเร ฐตฺวา อตฺตโน ปริเจฺฉทํ อติกฺกนฺตภาวํ ญตฺวา ตเตฺถว ฐตฺวา ‘‘ตาต, ปิตรํ คเหตฺวา เอหิ, โก มยฺหํ โทโส, ตุมฺหากํ มํ นิสฺสาย กิํ นาม น สมฺปชฺชติ, นิวตฺต, สามี’’ติ ปุตฺตญฺจ ปติญฺจ ยาจิฯ อถ พฺราหฺมโณ นทิํ อุตฺตริฯ สา ปุตฺตเมว ยาจนฺตี ‘‘ตาต, มา เอวํ กริ, นิวตฺตาหี’’ติ อาหฯ ‘‘อมฺม, มยํ มนุสฺสา, ตฺวํ ยกฺขินี, น สกฺกา สพฺพกาลํ ตว สนฺติเก วสิตุ’’นฺติฯ ‘‘เนว นิวตฺติสฺสสิ, ตาตา’’ติฯ ‘‘อาม, อมฺมา’’ติฯ ‘‘ตาต, ยทิ น นิวตฺติสฺสสิ, มนุสฺสโลเก ชีวิตํ นาม ทุกฺขํ, สิปฺปํ อชานนฺตา ชีวิตุํ น สโกฺกนฺติ, อหํ เอกํ จินฺตามณิํ นาม วิชฺชํ ชานามิ, ตสฺสานุภาเวน ทฺวาทสสํวจฺฉรมตฺถเก หฏภณฺฑมฺปิ ปทานุปทํ คนฺตฺวา สกฺกา ชานิตุํฯ อยํ เต ชีวิกา ภวิสฺสติ, อุคฺคณฺห, ตาต, อนคฺฆํ มนฺต’’นฺติ ตถารูเปน ทุเกฺขน อภิภูตาปิ ปุตฺตสิเนเหน มนฺตํ อทาสิฯ

โพธิสโตฺต นทิยา ฐิตโกว มาตรํ วนฺทิตฺวา อติสกฺกจฺจํ สุตํ กตฺวา มนฺตํ คเหตฺวา มาตรํ วนฺทิตฺวา ‘‘คจฺฉถ, อมฺมา’’ติ อาหฯ ‘‘ตาต, ตุเมฺหสุ อนิวตฺตเนฺตสุ มยฺหํ ชีวิตํ นตฺถี’’ติ วตฺวา –

> ‘‘เอหิ ปุตฺต นิวตฺตสฺสุ, มา อนาถํ กโรหิ เม;
> อชฺช ปุตฺตํ อปสฺสนฺตี, ยกฺขินี มรณํ คตา’’ติฯ

ยกฺขินี อุรํ ปหริ, ตาวเทวสฺสา ปุตฺตโสเกน หทยํ ผลิฯ สา มริตฺวา ตเตฺถว ปติตาฯ ตทา โพธิสโตฺต ตสฺสา มตภาวํ ญตฺวา ปิตรํ ปโกฺกสิตฺวา มาตุ สนฺติกํ คนฺตฺวา จิตกํ กตฺวา ฌาเปตฺวา อาฬาหนํ นิพฺพาเปตฺวา นานาวเณฺณหิ ปุเปฺผหิ ปูเชตฺวา วนฺทิตฺวา โรทิตฺวา ปริเทวิตฺวา ปิตรํ อาทาย พาราณสิํ คนฺตฺวา ราชทฺวาเร ฐตฺวา ''ปทกุสโล มาณโว ทฺวาเร ฐิโต''ติ รโญฺญ ปฏิเวเทตฺวา ''เตน หิ อาคจฺฉตู''ติ วุเตฺต ปวิสิตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา ''ตาต, กิํ สิปฺปํ ชานาสี''ติ วุเตฺต ''เทว, ทฺวาทสสํวจฺฉรมตฺถเก หฏภณฺฑํ ปทานุปทํ คนฺตฺวา คณฺหิตุํ ชานามี''ติ อาหฯ ''เตน หิ มํ อุปฏฺฐาหี''ติฯ ''เทว, เทวสิกํ สหสฺสํ ลภโนฺต อุปฏฺฐหิสฺสามี''ติฯ ''สาธุ ตาต, อุปฏฺฐหา''ติฯ ราชา เทวสิกํ สหสฺสํ ทาเปสิฯ

อเถกทิวสํ ปุโรหิโต ราชานํ อาห – ''มหาราช, มยํ ตสฺส มาณวสฺส สิปฺปานุภาเวน กสฺสจิ กมฺมสฺส อกตตฺตา 'สิปฺปํ อตฺถิ วา นตฺถิ วา'ติ น ชานาม, วีมํสิสฺสาม ตาว น''นฺติฯ ราชา ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อุโภปิ ชนา นานารตนโคปกานํ สญฺญํ ทตฺวา รตนสารภณฺฑิกํ คเหตฺวา ปาสาทา โอรุยฺห ราชนิเวสนนฺตเร ติกฺขตฺตุํ อาวิชฺฌิตฺวา นิเสฺสณิํ อตฺถริตฺวา ปาการมตฺถเกน พหิ โอตริตฺวา วินิจฺฉยสาลํ ปวิสิตฺวา ตตฺถ นิสีทิตฺวา ปุน คนฺตฺวา นิเสฺสณิํ อตฺถริตฺวา ปาการมตฺถเกน โอตริตฺวา อเนฺตปุเร โปกฺขรณิยา ตีรํ คนฺตฺวา โปกฺขรณิํ ติกฺขตฺตุํ ปทกฺขิณํ กตฺวา โอตริตฺวา อโนฺตโปกฺขรณิยํ ภณฺฑิกํ ฐเปตฺวา ปาสาทํ อภิรุหิํสุฯ ปุนทิวเส ''ราชนิเวสนโต กิร รตนํ หริํสู''ติ เอกโกลาหลํ อโหสิฯ ราชา อชานโนฺต วิย หุตฺวา โพธิสตฺตํ ปโกฺกสาเปตฺวา ''ตาต, ราชนิเวสนโต พหุรตนภณฺฑํ หฏํ, หนฺท นํ อนุวิจินิตุํ วฏฺฏตี''ติ อาห ฯ ''มหาราช, ทฺวาทสสํวจฺฉรมตฺถเก หฏภณฺฑํ โจรานํ ปทานุปทํ คนฺตฺวา อาหรณสมตฺถสฺส มม อนจฺฉริยํ อชฺช รตฺติํ หฏภณฺฑํ อาหริตุํ, อาหริสฺสามิ ตํ, มา จินฺตยิตฺถา''ติฯ ''เตน หิ อาหรา''ติฯ โส ''สาธุ, เทวา''ติ วตฺวา มาตรํ วนฺทิตฺวา มนฺตํ ปริวเตฺตตฺวา มหาตเล ฐิโตว ''มหาราช, ทฺวินฺนํ โจรานํ ปทํ ปญฺญายตี''ติ วตฺวา รโญฺญ จ ปุโรหิตสฺส จ ปทานุสาเรน สิริคพฺภํ ปวิสิตฺวา ตโต นิกฺขมิตฺวา ปาสาทา โอรุยฺห ราชนิเวสนนฺตเร ติกฺขตฺตุํ ปริคนฺตฺวา ปทานุสาเรเนว ปาการสมีปํ คนฺตฺวา ปาการเร ฐตฺวา ''มหาราช, อิมสฺมิํ ฐาเน ปาการโต มุจฺจิตฺวา อากาเส ปทํ ปญฺญายติ, นิเสฺสณิํ อตฺถราเปตฺวา เทถา''ติ นิเสฺสณิํ ปาการมตฺถเกน โอตริตฺวา ปทานุสาเรเนว วินิจฺฉยสาลํ คนฺตฺวา ปุน ราชนิเวสนํ อาคนฺตฺวา นิเสฺสณิํ อตฺถราเปตฺวา ปาการมตฺถเกน โอรุยฺห โปกฺขรณิํ คนฺตฺวา ติกฺขตฺตุํ ปทกฺขิณํ กตฺวา ''มหาราช, โจรา อิมํ โปกฺขรณิํ โอติณฺณา''ติ วตฺวา อตฺตนา ฐปิตํ วิย ภณฺฑิกํ นีหริตฺวา รโญฺญ ทตฺวา ''มหาราช, อิเม เทฺว โจรา อภิญฺญาตมหาโจรา อิมินา มเคฺคน ราชนิเวสนํ อภิรุฬฺหา''ติ อาหฯ มหาชนา ตุฏฺฐปหฏฺฐา องฺคุลิโยโผเฏสุํ, เจลุเกฺขปา ปวตฺติํสุฯ

ราชา จิเนฺตสิ – ''อยํ มาณโว ปทานุสาเรน คนฺตฺวา โจเรหิ ฐปิตภณฺฑฏฺฐานเมว มเญฺญ ชานาติ, โจเร ปน คณฺหิตุํ น สโกฺกตี''ติฯ อถ นํ อาห ''โจเรหิ หฏภณฺฑํ ตาว โน ตยา อาหฏํ, โจรา ปน น อาหฏา''ติฯ ''มหาราช, อิเธว โจรา, น ทูเร''ติฯ ''โก จ โก จา''ติฯ ''โย มหาราช, อิจฺฉติ, โสว โจโร โหติ, ตโต ตุมฺหากํ ภณฺฑิกสฺส ลทฺธกาลโต ปฏฺฐาย โจเรหิ โก อโตฺถ, มา ปุจฺฉิตฺถา''ติฯ ''ตาต, อหํ ตุยฺหํ เทวสิกํ สหสฺสํ ทมฺมิ, โจเร เม คเหตฺวา เทหี''ติฯ ''มหาราช, ธเน ลเทฺธ กิํ โจเรหี''ติฯ ''ธนโตปิ โน, ตาต, โจเร ลทฺธุํ วฏฺฏตี''ติฯ ''เตน หิ, มหาราช, 'อิเม นาม โจรา'ติ ตุมฺหากํ น กเถสฺสามิ, อตีเต ปวตฺตการณํ ปน เต อาหริสฺสามิ, สเจ ตุเมฺห ปญฺญวโนฺต, ตํ การณํ ชานาถา''ติ โส เอวํ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิโต อวิทูเร นทีตีรคามเก ปาฏลิ นาม เอโก นโฏ วสติฯ โส เอกสฺมิํ อุสฺสวทิวเส ภริยมาทาย พาราณสิํ ปวิสิตฺวา นจฺจิตฺวา วีณํ วาทิตฺวา คายิตฺวา ธนํ ลภิตฺวา

อุสฺสวปริโยสาเน พหุํ สุราภตฺตํ คาหาเปตฺวา อตฺตโน คามํ คจฺฉนฺโต นทีตีรํ ปตฺวา นโวทกํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ภตฺตํ ภุญฺชนฺโต สุรํ ปิวนฺโต นิสีทิตฺวา มโตฺต หุตฺวา อตฺตโน พลํ อชานนฺโต ‘‘มหาวีณํ คีวาย พนฺธิตฺวา นทึ อุตฺตริตฺวา คมิสฺสามี’’ติ ภริยํ หเตฺถ คเหตฺวา นทึ โอตริฯ วีณาฉิทฺทเหหิ อุทกํ ปาวิสิฯ อถ นํ สา วีณา อุทเก โอสีทาเปสิ ฯ ภริยา ปนสฺส โอสีทนภาวํ ญตฺวา ตํ วิสฺสเชฺชตฺวา อุตฺตริตฺวา ตีเร อฏฺฐาสิฯ นฏปาฏลิ สกึ อุมฺมุชฺชติ, สกึ นิมุชฺชติ, อุทกํ ปวิสิตฺวา อุทฺธุมาตอุทโร อโหสิฯ อถสฺส ภริยา จิเนฺตสิ ‘‘มยฺหํ สามิโก อิทานิ มริสฺสติ, เอกํ นํ คีตกํ ยาจิตฺวา ปริสมเชฺฌ ตํ คายนฺตี ชีวิกํ กเปฺปสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘สามิ, ตฺวํ อุทเก นิมุชฺชสิ, เอกํ เม คีตกํ เทหิ, เตน ชีวิกํ กเปฺปสฺสามี’’ติ วตฺวา คาถมาห –

๔๙. ‘‘พหุสฺสุตํ จิตฺตกถึ, คงฺคา วหติ ปาฏลึ;
วุยฺหมานก ภทฺทเนฺต, เอกํ เม เทหิ คาถก’’นฺติฯ

ตตฺถ **คาถก**นฺติ ขุทฺทกํ คาถํฯ

อถ นํ นฏปาฏลิ ‘‘ภเทฺท, กถํ ตว คีตกํ ทสฺสามิ, อิทานิ มหาชนสฺส ปฏิสรณภูตํ อุทกํ มํ มาเรตี’’ติ วตฺวา คาถมาห –

๕๐. ‘‘เยน สิญฺจนฺติ ทุกฺขิตํ, เยน สิญฺจนฺติ อาตุรํ;
ตสฺส มเชฺฌ มริสฺสามิ, ชาตํ สรณโต ภย’’นฺติฯ

โพธิสโตฺต อิมํ คาถํ วตฺวา ‘‘มหาราช, ยถา อุทกํ มหาชนสฺส ปฏิสรณํ, ตถา ราชาโนปิ, เตสํ สนฺติกา ภเย อุปฺปเนฺน ตํ ภยํ โก ปฏิพาหิสฺสตี’’ติ วตฺวา ‘‘มหาราช, อิทํ การณํ ปฏิจฺฉนฺนํ, มยา ปน ปณฺฑิตเวทนียํ กตฺวา กถิตํ, ชานาหิ, มหาราชา’’ติ อาหฯ ‘‘ตาต อหํ เอวรูปํ ปฏิจฺฉนฺนกถํ น ชานามิ, โจเร เม คเหตฺวา เทหี’’ติฯ อถสฺส มหาสโตฺต ‘‘เตน หิ, มหาราช, อิทํ สุตฺวา ชานาหี’’ติ อปรมฺปิ การณํ อาหริฯ เทว, ปุเพฺพ อิมิสฺสาว พาราณสิยา ทฺวารคาเม เอโก กุมฺภกาโร ภาชนตฺถาย มตฺติกํ อาหรโนฺต เอกสฺมึเยว ฐาเน นิพทฺธํ คณฺหิตฺวา อโนฺตปพฺภารํ มหนฺตํ อาวาฏํ ขณิฯ อเถกทิวสํ ตสฺส มตฺติกํ คณฺหนฺตสฺส อกาลมหาเมโฆ อุฎฺฐหิตฺวา มหาวุฏฺฐึ ปาเตสิฯ อุทกํ อวตฺถรมานํ อาวาฏํ ปาเตสิ, เตนสฺส มตฺถโก ภิชฺชิฯ โส ปริเทวโนฺต คาถมาห –

๕๑. ‘‘ยตฺถ พีชานิ รูหนฺติ, สตฺตา ยตฺถ ปติฏฺฐิตา;
สา เม สีสํ นิปีเฬติ, ชาตํ สรณโต ภย’’นฺติฯ

ตตฺถ **นิปีเฬตี**ติ นิปติตฺวา ปีเฬติ ภินฺทติฯ

ยถา หิ เทว, มหาชนสฺส ปฏิสรณภูตา มหาปถวี กุมฺภการสฺส สีสํ ภินฺทิ, เอวเมว มหาปถวีสเม สพฺพโลกสฺส ปฏิสรเณ นริเนฺท อุฏฺฐาย โจรกมฺมํ กโรเนฺต โก พาหิสฺสติ, สกฺขิสฺสสิ, มหาราช, เอวํ ปฏิจฺฉาเทตฺวา กถิตํ โจรํ ชานิตุนฺติฯ ตาต, มยฺหํ ปฏิจฺฉเนฺนน การณํ นตฺถิ, อยํ โจโรติ เอวํ เม โจรํ คเหตฺวา เทหีติฯ โส ราชานํ รกฺขโนฺต ‘‘ตฺวํ โจโร’’ติ อวตฺวา อปรมฺปิ อุทาหรณํ อาหริฯ มหาราช, ปุเพฺพ อิมสฺมึเยว นคเร เอกสฺส ปุริสสฺส เคหํ อาทิตฺตํฯ โส ‘‘อโนฺต ปวิสิตฺวา ภณฺฑกํ นีหรา’’ติ อญฺญํ อาณาเปสิฯ ตสฺมิํ ปวิสิตฺวา นีหรเนฺต เคหทฺวารํ ปิทหิฯ โส ธูมโนฺธ หุตฺวา นิกฺขมนมคฺคํ อลภโนฺต อุปฺปนฺนฑาหทุโกฺข หุตฺวา อโนฺต ฐิโตว ปริเทวโนฺต คาถมาห –

๕๒. ‘‘เยน ภตฺตานิ ปจฺจนฺติ, สีตํ เยน วิหญฺญติ;
โส มํ ฑหติ คตฺตานิ, ชาตํ สรณโต ภย’’นฺติฯ

ตตฺถ **โส มํ ฑหตี**ติ โส เม ฑหติ, อยเมว วา ปาโฐฯ

‘‘มหาราช, อคฺคิ วิย มหาชนสฺส ปฏิสรณภูโต เอโก มนุโสฺส รตนภณฺฑิกํ หริ, มา มํ โจรํ ปุจฺฉา’’ติฯ ‘‘ตาต, มยฺหํ โจรํ เทหิเยวา’’ติฯ โส ราชานํ ‘‘ตฺวํ โจโร’’ติ อวตฺวา อปรมฺปิ อุทาหรณํ อาหริฯ เทว, ปุเพฺพ อิมสฺมิํเยว นคเร เอโก ปุริโส อติพหุํ ภุญฺชิตฺวา ชีราเปตุํ อสโกฺกโนฺต เวทนาปฺปโตฺต หุตฺวา ปริเทวโนฺต คาถมาห –

๕๓. ‘‘เยน ภุเตฺตน ยาปนฺติ, ปุถู พฺราหฺมณขตฺติยา;
โส มํ ภุโตฺต พฺยาปาเทติ, ชาตํ สรณโต ภย’’นฺติฯ

ตตฺถ **โส มํ ภุโตฺต พฺยาปาเทตี**ติ โส โอทโน ภุโตฺต มํ พฺยาปาเทติ มาเรติฯ

‘‘มหาราช, ภตฺตํ วิย มหาชนสฺส ปฏิสรณภูโต เอโก ภณฺฑํ หริ, ตสฺมิํ ลเทฺธ กิํ โจรํ ปุจฺฉสี’’ติ? ‘‘ตาต, สโกฺกโนฺต โจรํ เม เทหี’’ติฯ โส ตสฺส สญฺญาปนตฺถํ อปรมฺปิ อุทาหรณํ อาหริฯ มหาราช , ปุเพฺพปิ อิมสฺมิํเยว นคเร เอกสฺส วาโต อุฎฺฐหิตฺวา คตฺตานิ ภญฺชิฯ โส ปริเทวโนฺต คาถมาห –

๕๔. ‘‘คิมฺหานํ ปจฺฉิเม มาเส, วาตมิจฺฉนฺติ ปณฺฑิตา;
โส มํ ภญฺชติ คตฺตานิ, ชาตํ สรณโต ภย’’นฺติฯ

อิติ มหาราช, สรณโต ภยํ อุปฺปนฺนํ, ชานาหิ ตํ การณนฺติฯ ตาต, โจรํ เม เทหีติฯ โส ตสฺส สญฺญาปนตฺถํ อปรมฺปิ อุทาหรณํ อาหริฯ เทว, อตีเต หิมวนฺตปเทเส สาขาวิฎปสมฺปโนฺน มหารุโกฺข อโหสิ ปุปฺผผลสมฺปโนฺน อเนกสหสฺสานํ สกุณานํ นิวาโส ตสฺส เทฺว สาขา อญฺญมญฺญํ สงฺฆเฎฺฎสุํ, ตโต ธูโม อุปฺปชฺชิ, อคฺคิจุณฺณานิ ปติํสุฯ ตํ ทิสฺวา สกุณเชฎฺฐโก คาถมาห –

๕๕. ‘‘ยํ นิสฺสิตา ชคติรุหํ, สฺวายํ อคฺคิํ ปมุญฺจติ;
ทิสา ภชถ วกฺกงฺคา, ชาตํ สรณโต ภย’’นฺติฯ

ตตฺถ **ชคติรุหนฺ**ติ มหีรุหํฯ

ยถา หิ, เทว, รุโกฺข ปกฺขีนํ ปฏิสรณํ, เอวํ ราชา มหาชนสฺส ปฏิสรณํ, ตสฺมิํ โจริกํ กโรเนฺต โก ปฏิพาหิสฺสติ, สลฺลเกฺขหิ, เทวาติฯ ตาต, มยฺหํ โจรเมว เทหีติฯ อถสฺส โส อปรมฺปิ อุทาหรณํ อาหริฯ มหาราช, เอกสฺมิํ กาสิคาเม อญฺญตรสฺส กุลฆรสฺส ปจฺฉิมภาเค กกฺขฬา สุสุมารนที อตฺถิ, ตสฺส จ กุลสฺส เอโกว ปุโตฺตฯ โส ปิตริ กาลกเต มาตรํ ปฏิชคฺคิฯ ตสฺส มาตา อนิจฺฉมานเสฺสว เอกํ กุลธีตรํ อาเนสิฯ สา ปุพฺพภาเค สสฺสุํ สมฺปิยายิตฺวา ปจฺฉา ปุตฺตธีตาหิ วฑฺฒมานา ตํ นีหริตุกามา อโหสิฯ ตสฺสา ปน มาตาปิ ตสฺมิํเยว ฆเร วสติฯ สา สามิกสฺส สนฺติเก สสฺสุยา นานปฺปการํ โทสํ วตฺวา ปริภินฺทิตฺวา ‘‘อหํ เต มาตรํ โปเสตุํ น สโกฺกมิ, มาเรหิ น’’นฺติ วตฺวา ‘‘มนุสฺสมารณํ นาม ภาริยํ, กถํ นํ มาเรมี’’ติ วุเตฺต ‘‘นิโทฺทกฺกมนกาเล นํ มญฺจเกเนว สทฺธิํ คเหตฺวา สุสุมารนทิยํ ขิปิสฺสาม, อถ นํ สุสมารา ขาทิสฺสนฺตี’’ติ อาหฯ ‘‘ตุยฺหํ ปน มาตา กห’’นฺติ? ‘‘ตสฺสาเยว สนฺติเก สุปตี’’ติฯ ‘‘เตน หิ คจฺฉ, ตสฺสา นิปนฺนมญฺจเก รชฺชุํ

พนฺธิตฺวา สญฺญํ กโรหี''ติฯ สา ตถา กตฺวา ''กตา เม สญฺญา''ติ อาหฯ อิตโร ''โถกํ อธิวาเสหิ, มนุสฺสา ตาว นิทฺทายนฺตู''ติ นิทฺทายโนฺต วิย นิปชฺชิตฺวา คนฺตฺวา ตํ รชฺชุกํ ภริยาย มาตุ มญฺจเก พนฺธิตฺวา ภริยํ ปโพเธตฺวา อุโภปิ คนฺตฺวา ตํ มญฺจเกเนว สทฺธึ อุกฺขิปิตฺวา นทิยํ ขิปึสุฯ ตตฺถ นํ นิทฺทายมานํ สุสุมารา วิทฺธํเสตฺวา ขาทึสุฯ

สา ปุนทิวเส มาตุ ปริวตฺติตภาวํ ญตฺวา ''สามิ, มม มาตาว มาริตา, อิทานิ ตว มาตรํ มาเรหี''ติ วตฺวา ''เตน หิ สาธู''ติ วุเตฺต ''สุสาเน จิตกํ กตฺวา อคฺคิมฺหิ นํ ปกฺขิปิตฺวา มาเรสฺสามา''ติ อาหฯ อถ นํ นิทฺทายมานํ อุโภปิ สุสานํ เนตฺวา ฐปยึสุฯ ตตฺถ สามิโก ภริยํ อาห ''อคฺคิ เต อาภโต''ติ? ''ปมุฏฺฐาสฺมิ, สามี''ติฯ ''เตน หิ คนฺตฺวา อาเนหี''ติฯ ''น สโกฺกมิ สามิ, คนฺตุํ, ตยิ คเตปิ ฐาตุํ น สกฺขิสฺสามิ, อุโภปิ มยํ คจฺฉิสฺสามา''ติฯ เตสุ คเตสุ มหลฺลิกา สีตวาเตน ปโพธิตา สุสานภาวํ ญตฺวา ''อิเม มํ มาเรตุกามา อคฺคิอตฺถาย คตา''ติ จ อุปธาเรตฺวา ''น เม พลํ ชานนฺตี''ติ เอกํ มตกเฬวรํ คเหตฺวา มญฺจเก นิปชฺชาเปตฺวา อุปริ ปิโลติกาย ปฏิจฺฉาเทตฺวา สยํ ปลายิตฺวา ตเตฺถว เลณคุหํ ปาวิสิฯ อิตเร อคฺคึ อาหริตฺวา ''มหลฺลิกา''ติ สญฺญาย กเฬวรํ ฌาเปตฺวา ปกฺกมึสุฯ เอเกน โจเรน ตสฺมึ คุหาเลเณ ปุเพฺพ ภณฺฑิกา ฐปิตา, โส ''ตํ คณฺหิสฺสามี''ติ อาคนฺตฺวา มหลฺลิกํ ทิสฺวา ''เอกา ยกฺขินี ภวิสฺสติ, ภณฺฑิกา เม อมนุสฺสปริคฺคหิตา''ติ เอกํ ภูตเวชฺชํ อาเนสิฯ เวโชฺช มนฺตํ กโรโนฺต คุหํ ปาวิสิฯ

อถ นํ สา อาห ''นาหํ ยกฺขินี, เอหิ อุโภปิ อิมํ ธนํ ภาเชสฺสามา''ติฯ ''กถํ สทฺทหิตพฺพ''นฺติ? ''ตว ชิวฺหํ มม ชิวฺหาย ฐเปหี''ติฯ โส ตถา อกาสิฯ อถสฺส สา ชิวฺหํ ฑํสิตฺวา ฉินฺทิตฺวา ปาเตสิฯ ภูตเวโชฺช ''อทฺธา เอสา ยกฺขินี''ติ ชิวฺหาย โลหิตํ ปคฺฆรนฺติยา วิรวมาโน ปลายิฯ มหลฺลิกา ปุนทิวเส มฏฺฐสาฏกํ นิวาเสตฺวา นานารตนภณฺฑิกํ คเหตฺวา ฆรํ อคมาสิฯ สุณิสา ตํ ทิสฺวา ''กหํ เต, อมฺม, อิทํ ลทฺธ''นฺติ ปุจฺฉิฯ ''อมฺม, เอตสฺมึ สุสาเน ทารุจิตกาย ฌาปิตา เอวรูปํ ลภนฺตี''ติฯ ''อมฺม, มยาปิ สกฺกา ลทฺธุ''นฺติฯ ''มาทิสี หุตฺวา ลภิสฺสสี''ติฯ สา ลทฺธภณฺฑิกโลเภน สามิกสฺส กเถตฺวา ตตฺถ อตฺตานํ ฌาเปสิฯ อถ นํ ปุนทิวเส สามิโก อปสฺสโนฺต ''อมฺม, อิมายปิ เวลาย ตฺวํ อาคตา, สุณิสา เต นาคจฺฉตี''ติ อาหฯ สา ตํ สุตฺวา ''อเร ปาปปุริส, กึ มตา นาม อาคจฺฉนฺตี''ติ ตํ ตเชฺชตฺวา คาถมาห –

๕๖. ''ยมานยึ โสมนสฺสํ, มาลินึ จนฺทนุสฺสทํ;
สา มํ ฆรา นิจฺฉุภติ, ชาตํ สรณโต ภย''นฺติฯ

ตตฺถ **โสมนสฺส**นฺติ โสมนสฺสํ อุปฺปาเทตฺวาฯ ''โสมนสฺสา''ติปิ ปาโฐ, โสมนสฺสวตี หุตฺวาติ อโตฺถฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยมหํ ''อิมํ เม นิสฺสาย ปุโตฺต ปุตฺตธีตาหิ วฑฺฒิสฺสติ, มญฺจ มหลฺลิกกาเล โปเสสฺสตี''ติ มาลินึ จนฺทนุสฺสทํ กตฺวา อลงฺกริตฺวา โสมนสฺสชาตา อาเนสึฯ สา มํ อชฺช ฆรา นีหรติ, สรณโตเยว เม ภยํ อุปฺปนฺนนฺติฯ

''มหาราช, สุณิสา วิย สสฺสุยา มหาชนสฺส ราชา ปฏิสรณํ, ตโต ภเย อุปฺปเนฺน กึ สกฺกา กาตุํ, สลฺลเกฺขหิ, เทวา''ติฯ ตํ สุตฺวา ราชา ''ตาต, นาหํ ตยา อานีตการณานิ ชานามิ, โจรเมว เม เทหี''ติ อาหฯ โส ''ราชานํ รกฺขิสฺสามี''ติ อปรมฺปิ อุทาหรณํ อาหริฯ เทว, ปุเพฺพ อิมสฺมึเยว นคเร เอโก ปุริโส ปตฺถนํ กตฺวา ปุตฺตํ ลภิฯ โส ปุตฺตชาตกาเล ''ปุโตฺต เม ลโทฺธ''ติ โสมนสฺสชาโต ตํ โปเสตฺวา วยปฺปตฺตกาเล ทาเรน สํโยเชตฺวา อปรภาเค ชรํ ปตฺวา กมฺมํ อธิฏฺฐาตุํ นาสกฺขิฯ อถ นํ ปุโตฺต ''ตฺวํ กมฺมํ กาตุํ น สโกฺกสิ, อิโต นิกฺขมา''ติ เคหโต นีหริ ฯ โส กิเจฺฉน กสิเรน ชีวิกํ กเปฺปโนฺต ปริเทวมาโน คาถมาห –

๕๗. ‘‘เยน ชาเตน นนฺทิสฺสํ, ยสฺส จ ภวมิจฺฉิสํ;
โส มํ ฆรา นิจฺฉุภติ, ชาตํ สรณโต ภย’’นฺติฯ

ตตฺถ **โส ม**นฺติ โส ปุตฺโต มํ ฆรโต นิจฺฉุภติ นีหรติฯ สฺวาหํ ภิกฺขํ จริตฺวา ทุเกฺขน ชีวามิ, สรณโตเยว เม ภยํ อุปฺปนฺนนฺติฯ

‘‘มหาราช, ยถา ปิตา นาม มหลฺลโก ปฏิพเลน ปุเตฺตน รกฺขิตโพฺพ, เอวํ สโพฺพปิ ชนปโท รญฺญา รกฺขิตโพฺพ, อิทญฺจ ภยํ อุปฺปชฺชมานํ สพฺพสเตฺต รกฺขนฺตสฺส รโญฺญ สนฺติกา อุปฺปนฺนํ, อิมินา การเณน ‘อสฺโก นาม โจโร’ติ ชานาหิ, เทวา’’ติฯ ‘‘ตาต, นาหํ การณํ วา อการณํ วา ชานามิ, โจรํ วา เม เทหิ, ตฺวเญฺญว วา โจโร โหหี’’ติ เอวํ ราชา ปุนปฺปุนํ มาณวํ อนุยุญฺชิฯ อถ นํ โส เอวมาห ‘‘กึ ปน, มหาราช, เอกํเสน โจรคหณํ โรเจถา’’ติ? ‘‘อาม, ตาตา’’ติฯ เตน หิ ‘‘อสฺโก จ อสฺโก จ โจโร’’ติ ปริสมเชฺฌ ปกาเสมีติฯ ‘‘เอวํ กโรหิ, ตาตา’’ติฯ โส ตสฺส วจนํ สุตฺวา ‘‘อยํ ราชา อตฺตานํ รกฺขิตุํ น เทติ, คณฺหิสฺสามิ ทานิ โจร’’นฺติ สนฺนิปติเต มหาชเน อามเนฺตตฺวา อิมา คาถา อาห –

๕๘. ‘‘สุณนฺตุ เม ชานปทา, เนคมา จ สมาคตา;
ยโตทกํ ตทาทิตฺตํ, ยโต เขมํ ตโต ภยํฯ

๕๙. ‘‘ราชา วิลุมฺปเต รฏฺฐํ, พฺราหฺมโณ จ ปุโรหิโต;
อตฺตคุตฺตา วิหรถ, ชาตํ สรณโต ภย’’นฺติฯ

ตตฺถ **ยโตทกํ ตทาทิตฺต**นฺติ ยํ อุทกํ ตเทว อาทิตฺตํฯ **ยโต เขม**นฺติ ยโต ราชโต เขเมน ภวิตพฺพํ, ตโตว ภยํ อุปฺปนฺนํฯ **อตฺถคุตฺตา วิหรถา**ติ ตุเมฺห อิทานิ อนาถา ชาตา, อตฺตานํ มา วินาเสถ, อตฺตนาว คุตฺตา หุตฺวา อตฺตโน สนฺตกํ ธนธญฺญํ รกฺขถ, ราชา นาม มหาชนสฺส ปฏิสรณํ, ตโต ตุมฺหากํ ภยํ อุปฺปนฺนํ, ราชา จ ปุโรหิโต จ วิโลปขาทกโจรา, สเจ โจเร คณฺหิตุกามตฺถ, อิเม เทฺว คเหตฺวา กมฺมกรณํ กโรถาติฯ

เต ตสฺส กถํ สุตฺวา จินฺตยึสุ ‘‘อยํ ราชา รกฺขณารโหปิ สมาโน อิทานิ อญฺญสฺส อุปริ โทสํ อาโรเปตฺวา อตฺตโน ภณฺฑิกํ สยเมว โปกฺขรณิยํ ฐเปตฺวา โจรํ ปริเยสาเปติ, อิโต ทานิ ปฏฺฐาย ปุน โจรกมฺมสฺส อกรณตฺถาย มาเรม นํ ปาปราชาน’’นฺติฯ เต ทณฺฑมุคฺคราทิหตฺถา อุฏฺฐาย ตเตฺถว ราชานญฺจ ปุโรหิตญฺจ โปเถตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา มหาสตฺตํ อภิสิญฺจิตฺวา รเชฺช ปติฏฺฐเปสุํฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘อนจฺฉริยํ, อุปาสก, ปถวิยํ ปทสญฺชานนํ, โปราณกปณฺฑิตา เอวํ อากาเส ปทํ สญฺชานึสู’’ติ วตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุปาสโก จ ปุโตฺต จ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐิตาฯ ตทา ปิตา กสฺสโป อโหสิ, ปทกุสลมาณโว ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

ปทกุสลมาณวชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐาฯ

[๔๓๓] ๗. โลมสกสฺสปชาตกวณฺณนา

อสฺส อินฺทสโม ราชาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต เอกํ อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตญฺหิ ภิกฺขุํ สตฺถา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจ’’นฺติ วุเตฺต ‘‘ภิกฺขุ สิเนรุกมฺปนวาโต กึ ปุราณปณฺณานิ น กเมฺปสฺสติ, ยสสมงฺคิโนปิ สปฺปุริสา อายสกฺยํ ปาปุณนฺ

ติ, กิเลสา นาเมเต ปริสุทฺธสเตฺตปิ สํกิลิเฏฺฐ กโรนฺติ, ปเคว ตาทิส''นฺติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต พฺรหฺมทตฺตสฺส ปุโตฺต พฺรหฺมทตฺตกุมาโร นาม ปุโรหิตปุโตฺต จ กสฺสโป นาม เทฺว สหายกา หุตฺวา เอกาจริยกุเล สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิํสุฯ อปรภาเค พฺรหฺมทตฺตกุมาโร ปิตุ อจฺจเยน รเชฺช ปติฏฺฐาสิฯ กสฺสโป จิเนฺตสิ ''มยฺหํ สหาโย ราชา ชาโต, อิทานิ เม มหนฺตํ อิสฺสริยํ ทสฺสติ, กิํ เม อิสฺสริเยน, อหํ มาตาปิตโร จ ราชานญฺจ อาปุจฺฉิตฺวา ปพฺพชิสฺสามี''ติฯ โส ราชานญฺจ มาตาปิตโร จ อาปุจฺฉิตฺวา หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา สตฺตเม ทิวเส อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา อุญฺฉาจริยาย ยาเปโนฺต วิหาสิฯ ปพฺพชิตํ ปน นํ ''โลมสกสฺสโป''ติ สญฺชานิํสุฯ โส ปรมชิตินฺทฺริโย โฆรตโป ตาปโส อโหสิฯ ตสฺส เตเชน สกฺกสฺส ภวนํ กมฺปิฯ สโกฺก อาวเชฺชโนฺต ตํ ทิสฺวา จิเนฺตสิ ''อยํ ตาปโส อติวิย อุคฺคเตโช สกฺกภาวาปิ มํ จาเวยฺย, พาราณสิรญฺญา สทฺธิํ เอกโต หุตฺวา ตปมสฺส ภินฺทิสฺสามี''ติฯ โส สกฺกานุภาเวน อฑฺฒรตฺตสมเย พาราณสิรโญฺญ สิริคพฺภํ ปวิสิตฺวา สกลคพฺภํ สรีรปฺปภาย โอภาเสตฺวา รโญฺญ สนฺติเก อากาเส ฐิโต ''อุเฏฺฐหิ, มหาราชา''ติ ราชานํ ปโพเธสิฯ ''โกสิ ตฺว''นฺติ วุเตฺต ''สโกฺกหมสฺมี''ติ อาหฯ ''กิมตฺถํ อาคโตสี''ติ? ''มหาราช, สกลชมฺพุทีเป เอกรชฺชํ อิจฺฉสิ, น อิจฺฉสี''ติ? ''กิสฺส น อิจฺฉามี''ติ? อถ นํ สโกฺก ''เตน หิ โลมสกสฺสปํ อาเนตฺวา ปสุฆาตยญฺญํ ยชาเปหิ, สกฺกสโม อชรามโร หุตฺวา สกลชมฺพุทีเป รชฺชํ กาเรสฺสสี''ติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๖๐. ''อสฺส อินฺทสโม ราช, อจฺจนฺตํ อชรามโร;
สเจ ตฺวํ ยญฺญํ ยาเชยฺย, อิสิํ โลมสกสฺสป''นฺติฯ

ตตฺถ **อสฺสา**ติ ภวิสฺสสิฯ **ยาเชยฺยา**ติ สเจ ตฺวํ อรญฺญายตนโต อิสิํ โลมสกสฺสปํ อาเนตฺวา ยญฺญํ ยเชยฺยาสีติฯ

ตสฺส วจนํ สุตฺวา ราชา ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ สโกฺก ''เตน หิ มา ปปญฺจํ กรี''ติ วตฺวา ปกฺกามิฯ ราชา ปุนทิวเส เสยฺยํ นาม อมจฺจํ ปโกฺกสาเปตฺวา ''สมฺม, มยฺหํ ปิยสหายกสฺส โลมสกสฺสปสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา มม วจเนน เอวํ วเทหิ 'ราชา กิร ตุเมฺหหิ ปสุฆาตยญฺญํ ยชาเปตฺวา สกลชมฺพุทีเป เอกราชา ภวิสฺสติ, ตุมฺหากมฺปิ ยตฺตกํ ปเทสํ อิจฺฉถ, ตตฺตกํ ทสฺสติ, มยา สทฺธิํ ยญฺญํ ยชิตุํ อาคจฺฉถา'''ติ อาหฯ โส ''สาธุ, เทวา''ติ ตาปสสฺส วสโนกาสชานนตฺถํ นคเร เภริํ จราเปตฺวา เอเกน วนจรเกน ''อหํ ชานามี''ติ วุเตฺต ตํ ปุรโต กตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน ตตฺถ คนฺตฺวา อิสิํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสิโนฺน ตํ สาสนํ อาโรเจสิฯ อถ นํ โส ''เสยฺย กิํ นาเมตํ กเถสี''ติ วตฺวา ปฏิกฺขิปโนฺต จตโสฺส คาถา อภาสิ –

๖๑. ''สสมุทฺทปริยายํ, มหิํ สาครกุณฺฑลํ;
น อิเจฺฉ สห นินฺทาย, เอวํ เสยฺย วิชานหิฯ

๖๒. ''ธิรตฺถุ ตํ ยสลาภํ, ธนลาภญฺจ พฺราหฺมณ;
ยา วุตฺติ วินิปาเตน, อธมฺมจรเณน วาฯ

๖๓. ''อปิ เจ ปตฺตมาทาย, อนคาโร ปริพฺพเช;
สาเยว ชีวิกา เสโยฺย, ยา จาธเมฺมน เอสนาฯ

๖๔. ''อปิ เจ ปตฺตมาทาย, อนคาโร ปริพฺพเช;

อญฺญํ อหึสยํ โลเก, อปิ รเชฺชน ตํ วร’’นฺติฯ

ตตฺถ **สสมุทฺทปริยาย**นฺติ สสมุทฺทปริเกฺขปํฯ **สาครกุณฺฑล**นฺติ จตฺตาโร ทีเป ปริกฺขิปิตฺวา ฐิตสาคเรหิ กณฺณวลิยา ฐปิตกุณฺฑเลหิ วิย สมนฺนาคตํฯ **สห นินฺทายา**ติ ‘‘อิมินา ปสุฆาตกมฺมํ กต’’นฺติ อิมาย นินฺทาย สห จกฺกวาฬปริยนฺตํ มหาปถวึ น อิจฺฉามีติ วทติฯ **ยา วุตฺติ วินิปาเตนา**ติ นรเก วินิปาตกเมฺมน ยา จ ชีวิตวุตฺติ โหติ, ตํ ธิรตฺถุ, ครหามิ ตํ วุตฺตินฺติ ทีเปติฯ **สาเยว ชีวิกา**ติ ปพฺพชิตสฺส มตฺติกาปตฺตํ อาทาย ปรฆรานิ อุปสงฺกมิตฺวา อาหารปริเยสนชีวิกาว ยสธนลาภโต สตคุเณน สหสฺสคุเณน วรตราติ อโตฺถ **อปิ รเชฺชน ตํ วร**นฺติ ตํ อนคารสฺส สโต อญฺญํ อวิหึสนฺตสฺส ปริพฺพชนํ สกลชมฺพุทีปรเชฺชนปิ วรนฺติ อโตฺถฯ

อมโจฺจ ตสฺส กถํ สุตฺวา คนฺตฺวา รโญฺญ อาโรเจสิฯ ตํ สุตฺวา ราชา ‘‘อนาคจฺฉเนฺต กึ สกฺกา กาตฺุ’’นฺติ ตุณฺหี อโหสิฯ ปุน สโกฺก อฑฺฒรตฺตสมเย อาคนฺตฺวา อากาเส ฐตฺวา ‘‘กึ, มหาราช, โลมสกสฺสปํ อาเนตฺวา ยญฺญํ น ยชาเปสี’’ติ อาหฯ ‘‘มยา เปสิโตปิ นาคจฺฉตี’’ติฯ ‘‘เตน หิ, มหาราช, อตฺตโน ธีตรํ จนฺทวตึ กุมาริกํ อลงฺกริตฺวา เสยฺยํ ตเถว เปเสตฺวา ‘สเจ กิร อาคนฺตฺวา ยญฺญํ ยชิสฺสสิ, ราชา เต อิมํ กุมาริกํ ทสฺสตี’ติ วทาเปหิ, อทฺธา โส กุมาริกาย ปฏิพทฺธจิโตฺต หุตฺวา อาคจฺฉิสฺสตี’’ติฯ ราชา ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ปุนทิวเส เสยฺยสฺส หเตฺถ ธีตรํ อทาสิฯ โส ราชธีตรํ คเหตฺวา ตตฺถ คนฺตฺวา อิสึ วนฺทิตฺวา ปฏิสนฺถารํ กตฺวา เทวจฺฉรปฏิภาคํ ราชธีตรํ ตสฺส ทเสฺสตฺวา เอกมนฺตํ อฏฺฐาสิฯ อถ อิสิ อินฺทฺริยานิ ภินฺทิตฺวา ตํ โอโลเกสิ, สห โอโลกเนเนว ปฏิพทฺธจิโตฺต หุตฺวา ฌานา ปริหายิฯ อมโจฺจ ตสฺส ปฏิพทฺธจิตฺตภาวํ ญตฺวา ‘‘ภเนฺต, สเจ กิร ยญฺญํ ยชิสฺสถ, ราชา เต อิมํ ทาริกํ ปาทปริจาริกํ กตฺวา ทสฺสตี’’ติ อาหฯ โส กิเลสวเสน กมฺปเนฺต ‘‘อิมํ กิร เม ทสฺสตี’’ติ อาหฯ ‘‘อาม, ยญฺญํ ยชนฺตสฺส เต ทสฺสตี’’ติฯ โส ‘‘สาธุ อิมํ ลภเนฺต ยชิสฺสามี’’ติ วตฺวา ตํ คเหตฺวา สเหว ชฏาหิ อลงฺกตรถํ อภิรุยฺห พาราณสึ อคมาสิฯ ราชาปิ ‘‘อาคจฺฉติ กิรา’’ติ สุตฺวา ยญฺญาวาเฏ กมฺมํ ปฏฺฐเปสิฯ อถ นํ อาคตํ ทิสฺวา ‘‘เสฺว ยญฺญํ ยชาหิ, อหํ อินฺทสโม ภวิสฺสามิ, ยญฺญปริโยสาเน เต ธีตรํ ทสฺสามี’’ติ อาหฯ กสฺสโป ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิฯ อถ นํ ราชา ปุนทิวเส ตํ อาทาย จนฺทวติยา สทฺธิํเยว ยญฺญาวาฏํ คโตฯ ตตฺถ หตฺถิอสฺสอุสภาทิสพฺพจตุปฺปทา ปฏิปาฏิยา ฐปิตาว อเหสุํฯ กสฺสโป เต สเพฺพ หนิตฺวาว ฆาเตตฺวา ยญฺญํ ยชิตุํ อารภิฯ อถ นํ ตตฺถ สนฺนิปติโต มหาชโน ทิสฺวา ‘‘อิทํ เต โลมสกสฺสป อยุตฺตํ อปฺปติรูปํ, กึ นาเมตํ กโรสี’’ติ วตฺวา ปริเทวเนฺต เทฺว คาถา อภาสิ –

๖๕. ‘‘พลํ จเนฺท พลํ สุริโย, พลํ สมณพฺราหฺมณา;
พลํ เวลา สมุทฺทสฺส, พลาติพลมิตฺถิโยฯ

๖๖. ‘‘ยถา อุคฺคตปํ สนฺตํ, อิสึ โลมสกสฺสปํ;
ปิตุ อตฺถา จนฺทวตี, วาชเปยฺยํ อยาชยี’’ติฯ

ตตฺถ **พลํ จเนฺท พลํ สุริโย**ติ มหนฺธการวิธมเน อญฺญํ พลํ นาม นตฺถิ, จนฺทิมสูริยาเวตฺถ พลวเนฺตติ อโตฺถฯ **สมณพฺราหฺมณา**ติ อิฏฺฐานิฏฺฐวิสยเวคสหเน ขนฺติพลญาณพเลน สมนฺนาคตา สมิตปาปพาหิตปาปา สมณพฺราหฺมณาฯ **พลํ เวลา สมุทฺทสฺสา**ติ มหาสมุทฺทสฺส อุตฺตริตุํ อทตฺวา อุทกํ อาวริตฺวา วินาเสตุํ สมตฺถตาย เวลา พลํ นามฯ **พลาติพลมิตฺถิโย**ติ อิตฺถิโย ปน วิสทญาเณปิ อวีตราเค อตฺตโน วสํ อาเนตฺวา วินาเสตุํ สมตฺถตาย เตหิ สเพฺพหิ พเลหิปิ อติพลา นาม, สพฺพพเลหิ อิตฺถิพลเมว มหนฺตนฺติ อโตฺถฯ **ยถา**ติ ยสฺมาฯ **ปิตุ อตฺถา**ติ ปิตุ วุฑฺฒิอตฺถายฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – ยสฺมา อิมํ อุคฺคตปํ สมานํ สีลาทิคุณา

นํ เอสิตตฺตา อิสึ อยํ จนฺทวตี นิสฺสีลํ กตฺวา ปิตุ วุฑฺฒิอตฺถาย วาชเปยฺยํ ยญฺญํ ยาเชติ, ตสฺมา ชานิตพฺพเมตํ ''พลาติพลมิตฺถิโย''ติฯ

ตสฺมิํ สมเย กสฺสโป ยญฺญํ ยชนตฺถาย ''มงฺคลหตฺถิํ คีวายํ ปหริสฺสามี''ติ ขคฺครตนํ อุกฺขิปิฯ หตฺถี ตํ ทิสฺวา มรณภยตชฺชิโต มหารวํ รวิฯ ตสฺส รวํ สุตฺวา เสสาปิ หตฺถิอสฺสอุสภาทโย มรณภยตชฺชิตา ภเยน วิรวิํสุฯ มหาชโนปิ วิรวิฯ กสฺสโป ตํ มหาวิรวํ สุตฺวา สํเวคปฺปตฺโต หุตฺวา อตฺตโน ชฏาทีนิ โอโลเกสิฯ อถสฺส ชฏามสฺสุกจฺฉโลมานิ ปากฏานิ อเหสุํฯ โส วิปฺปฏิสารี หุตฺวา ''อนนุรูปํ วต เม ปาปกมฺมํ กต''นฺติ สํเวคํ ปกาเสนฺโต อฏฺฐมํ คาถมาห –

๖๗. ''ตํ โลภปกตํ กมฺมํ, กฏุกํ กามเหตุกํ;
ตสฺส มูลํ คเวสิสฺสํ, เฉจฺฉํ ราคํ สพนฺธน''นฺติฯ

ตสฺสตฺโถ – มหาราช, ยํ เอตํ มยา จนฺทวติยา โลภํ อุปฺปาเทตฺวา เตน โลเภน ปกตํ กามเหตุกํ ปาปกํ, ตํ กฏุกํ ติขิณวิปากํฯ ตสฺสาหํ อโยนิโสมนสิการสงฺขาตํ มูลํ คเวสิสฺสํ, อลํ เม อิมินา ขเคฺคน, ปญฺญาขคฺคํ นีหริตฺวา สุภนิมิตฺตพนฺธเนน สทฺธิํ สพนฺธนํ ราคํ ฉินฺทิสฺสามีติฯ

อถ นํ ราชา ''มา ภายิ สมฺม, อิทานิ เต จนฺทวติํ กุมาริญฺจ รฏฺฐญฺจ สตฺตรตนราสิญฺจ ทสฺสามิ, ยชาหิ ยญฺญ''นฺติ อาหฯ ตํ สุตฺวา กสฺสโป ''น เม, มหาราช, อิมินา กิเลเสน อตฺโถ''ติ วตฺวา โอสานคาถมาห –

๖๘. ''ธิรตฺถุ กาเม สุพหูปิ โลเก, ตโปว เสโยฺย กามคุเณหิ ราช;
ตโป กริสฺสามิ ปหาย กาเม, ตเวว รฏฺฐํ จนฺทวตี จ โหตู''ติฯ

ตตฺถ **สุพหูปี**ติ อติพหุเกปิฯ **ตโป กริสฺสามี**ติ สีลสํยมตปเมว กริสฺสามิฯ

โส เอวํ วตฺวา กสิณํ สมนฺนาหริตฺวา นฏฺฐํ วิเสสํ อุปฺปาเทตฺวา อากาเส ปลฺลเงฺกน นิสีทิตฺวา รโญฺญ ธมฺมํ เทเสตฺวา ''อปฺปมตฺโต โหหี''ติ โอวทิตฺวา ยญฺญาวาฏํ วิทฺธํสาเปตฺวา มหาชนสฺส อภยทานํ ทาเปตฺวา รโญฺญ ยาจนฺตเสฺสว อุปฺปติตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานเมว คนฺตฺวา ยาวชีวํ ฐตฺวา อายุปริโยสาเน พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ตทา เสโยฺย มหาอมโจฺจ สาริปุตฺโต อโหสิ, โลมสกสฺสโป ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

โลมสกสฺสปชาตกวณฺณนา สตฺตมาฯ

[๔๓๔] ๘. จกฺกวากชาตกวณฺณนา

กาสายวตฺถติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ โลลภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ โส กิร โลโล อโหสิ ปจฺจยลุทฺโธ, อาจริยุปชฺฌายวตฺตาทีนิ ฉเฑฺฑตฺวา ปาโตว สาวตฺถิํ ปวิสิตฺวา วิสาขาย เคเห อเนกขาทนียปริวารํ ยาคุํ ปิวิตฺวา นานคฺครสสาลิมํโสทนํ ภุญฺชิตฺวาปิ เตน อติโตฺต ตโต จูฬอนาถปิณฺฑิกสฺส มหาอนาถปิณฺฑิกสฺส โกสลรโญฺญติ เตสํ เตสํ นิเวสนานิ สนฺธาย วิจริฯ อเถกทิวสํ ตสฺส โลลภาวํ อารพฺภ ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา ''กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''อิมาย นามา''ติ วุตฺเต ตํ ภิกฺขุํ ปโกฺกสาเปตฺวา ''สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ โลโล''ติ ปุจฺฉิตฺวา ''สจฺจํ, ภเนฺต''ติ วุตฺเต ''ภิกฺขุ

กสฺมา โลโลสิ, ปุเพฺพปิ ตฺวํ โลลภาเวน พาราณสิยํ หตฺถิกุณปาทีนิ ขาทิตฺวา วิจรโนฺต เตหิ อติโตฺต ตโต นิกฺขมิตฺวา คงฺคาตีเร วิจรโนฺต หิมวนฺตํ ปวโฏฺฐ''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต เอโก โลลกาโก พาราณสิยํ หตฺถิกุณปาทีนิ ขาทิตฺวา วิจรโนฺต เตหิ อติโตฺต ''คงฺคากูเล มจฺฉมตํ ขาทิสฺสามี''ติ คนฺตฺวา ตตฺถ มตมเจฺฉ ขาทโนฺต กติปาหํ วสิตฺวา หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา นานาผลาผลานิ ขาทโนฺต พหุมจฺฉกจฺฉปํ มหนฺตํ ปทุมสรํ ปตฺวา ตตฺถ สุวณฺณวเณฺณ เทฺว จกฺกวาเก เสวาลํ ขาทิตฺวา วสเนฺต ทิสฺวา ''อิเม อติวิย วณฺณสมฺปนฺนา โสภคฺคปฺปตฺตา, อิเมสํ โภชนํ มนาปํ ภวิสฺสติ, อิเมสํ โภชนํ ปุจฺฉิตฺวา อหมฺปิ ตเทว ภุญฺชิตฺวา สุวณฺณวโณฺณ ภวิสฺสามี''ติ จิเนฺตตฺวา เตสํ สนฺติกํ คนฺตฺวา ปฏิสนฺถารํ กตฺวา เอกสฺมิํ สาขปริยเนฺต นิสีทิตฺวา เตสํ ปสํสนปฏิสํยุตฺตํ กถํ กเถโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๖๙. ''กาสายวเตฺถ สกุเณ วทามิ, ทุเว ทุเว นนฺทมเน จรเนฺต;
กํ อณฺฑชํ อณฺฑชา มานุเสสุ, ชาติํ ปสํสนฺติ ตทิงฺฆ พฺรูถา''ติฯ

ตตฺถ **กาสายวเตฺถ**ติ สุวณฺณวเณฺณ กาสายวเตฺถ วิยฯ **ทุเว ทุเว**ติ เทฺว เทฺว หุตฺวาฯ **นนฺทมเน**ติ ตุฏฺฐจิเตฺตฯ **กํ อณฺฑชํ อณฺฑชา มานุเสสุ ชาติํ ปสํสนฺตี**ติ อโมฺภ อณฺฑชา ตุเมฺห มนุเสฺสสุ ปสํสนฺตา กํ อณฺฑชํ ชาติํ กตรํ นาม อณฺฑชนฺติ วตฺวา ปสํสนฺติ, กํ สกุณํ นามาติ วตฺวา ตุเมฺห มนุสฺสานํ อนฺตเร วเณฺณนฺตีติ อโตฺถฯ ''กํ อณฺฑชํ อณฺฑชมานุเสสู''ติปิ ปาโฐฯ ตสฺสโตฺถ – ตุเมฺห อณฺฑเชสุ จ มานุเสสุ จ กตรํ อณฺฑชนฺติ วตฺวา ปสํสนฺตีติฯ

ตํ สุตฺวา จกฺกวาโก ทุติยํ คาถมาห –

๗๐. ''อเมฺห มนุเสฺสสุ มนุสฺสหิํส, อนุพฺพเต จกฺกวาเก วทนฺติ;
กลฺยาณภาวเมฺห ทิเชสุ สมฺมตา, อภิรูปา วิจราม อณฺณเว''ติฯ

ตตฺถ **มนุสฺสหิํสา**ติ กาโก มนุเสฺส หิํสติ วิเหเฐติ, เตน นํ เอวํ อาลปติฯ **อนุพฺพเต**ติ อญฺญมญฺญํ อนุคเต สโมฺมทมาเนน วิยสํวาเสฯ **จกฺกวาเก**ติ จกฺกวากา นาม สา อณฺฑชชาตีติ ปสํสนฺติ วเณฺณนฺติ กเถนฺติฯ **ทิเชสู**ติ ยตฺตกา ปกฺขิโน นาม, เตสุ มยํ ''กลฺยาณภาวา''ติปิ มนุเสฺสสุ สมฺมตาฯ ทุติเย อตฺถวิกเปฺป มนุเสฺสสุ อเมฺห ''จกฺกวากา''ติปิ วทนฺติ, ทิเชสุ ปน มยํ ''กลฺยาณภาวา''ติ สมฺมตา, ''กลฺยาณภาวา''ติ โน ทิชา วทนฺตีติ อโตฺถฯ **อณฺณเว**ติ อิมสฺมิํ ฐาเน สโร ''อณฺณโว''ติ วุโตฺต, อิมสฺมิํ ปทุมสเร มยเมว เทฺว ชนา ปเรสํ อหิํสนโต อภิรูปา วิจรามาติ อโตฺถฯ อิมิสฺสาย ปน คาถาย จตุตฺถปทํ ''น ฆาสเหตูปิ กโรม ปาป''นฺติ ปฐนฺติฯ ตสฺสโตฺถ – ยสฺมา มยํ ฆาสเหตูปิ ปาปํ น กโรม, ตสฺมา ''กลฺยาณภาวา''ติ อเมฺห มนุเสฺสสุ จ ทิเชสุ จ สมฺมตาฯ

ตํ สุตฺวา กาโก ตติยํ คาถมาห –

๗๑. ''กิํ อณฺณเว กานิ ผลานิ ภุเญฺช, มํสํ กุโต ขาทถ จกฺกวากา;
กิํ โภชนํ ภุญฺชถ โว อโนมา, พลญฺจ วโณฺณ จ อนปฺปรูปา''ติฯ

ตตฺถ **กิน**ฺติ ปุจฺฉาวเสน อาลปนํ, กิํ โภ จกฺกวากาติ วุตฺตํ โหติฯ **อณฺณเว**ติ อิมสฺมิํ สเรฯ **ภุเญฺช**ติ ภุญฺชถ, กิํ ภุญฺชถาติ อโตฺถ **มํสํ กุโต ขาทถา**ติ กตรปาณานํ สรีรโต มํสํ ขาทถฯ

ภุญฺชถ โวติ **โว**กาโร นิปาตมตฺตํ, ปรปเทน วาสฺส สมฺพนฺโธ ‘‘พลญฺจ วา วโณฺณ จ อนปฺปรูปา’’ติฯ

ตโต จกฺกวาโก จตุตฺถํ คาถมาห –

๗๒. ‘‘น อณฺณเว สนฺติ ผลานิ ธงฺก, มํสํ กุโต ขาทิตุํ จกฺกวาเก;
เสวาลภกฺขมฺห อปาณโภชนา, น ฆาสเหตูปิ กโรม ปาป’’นฺติฯ

ตตฺถ **จกฺกวาเก**ติ จกฺกวากสฺสฯ **อปาณโภชนา**ติ ปาณกรหิตอุทกโภชนาฯ อมฺหากญฺหิ เสวาลเญฺจว อุทกญฺจ โภชนนฺติ ทเสฺสติฯ **น ฆาสเหตู**ติ ตุมฺหาทิสา วิย มยํ ฆาสเหตุ ปาปํ น กโรมาติฯ

ตโต กาโก เทฺว คาถา อภาสิ –

๗๓. ‘‘น เม อิทํ รุจฺจติ จกฺกวาก, อสฺมึ ภเว โภชนสนฺนิกาโส;
อโหสิ ปุเพฺพ ตโต เม อญฺญถา, อิเจฺจว เม วิมติ เอตฺถ ชาตาฯ

๗๔. ‘‘อหมฺปิ มํสานิ ผลานิ ภุเญฺช, อนฺนานิ จ โลณิยเตลิยานิ;
รสํ มนุเสฺสสุ ลภามิ โภตฺตุํ, สูโรว สงฺคามมุขํ วิเชตฺวา;
น จ เม ตาทิโส วโณฺณ, จกฺกวาก ยถา ตวา’’ติฯ

ตตฺถ **อิทนฺ**ติ อิทํ ตุมฺหากํ ภุญฺชนโภชนํ มยฺหํ น รุจฺจติฯ **อสฺมึ ภเว โภชนสนฺนิกาโส**ติ อิมสฺมึ ภเว โภชนสนฺนิกาโส ยํ อิมสฺมึ จกฺกวากภเว โภชนํ, ตฺวํ เตน สนฺนิกาโส ตํสทิโส ตทนุรูโป อโหสิ, อติวิย ปสนฺนสรีโรสีติ อโตฺถฯ **ตโต เม อญฺญถา**ติ ยํ มยฺหํ ปุเพฺพ ตุเมฺห ทิสฺวาว เอเต เอตฺถ นานาวิธานิ ผลานิ เจว มจฺฉมํสญฺจ ขาทนฺติ, เตน เอวํ โสภคฺคปฺปตฺตาติ อโหสิ, อิทานิ เม ตโต อญฺญถา โหตีติ อโตฺถฯ **อิเจฺจว เม**ติ เอเตเนว เม การเณน เอตฺถ ตุมฺหากํ สรีรวเณฺณ วิมติ ชาตา ‘‘กถํ นุ โข เอเต เอวรูปํ ลูขโภชนํ ภุญฺชนฺตา วณฺณวโนฺต ชาตา’’ติฯ **อหมฺปี**ติ อหญฺหิ, อยเมว วา ปาโฐ ฯ **ภุเญฺช**ติ ภุญฺชามิฯ **อนฺนานิ จา**ติ โภชนานิ จฯ **โลณิยเตลิยานี**ติ โลณเตลยุตฺตานิฯ **รส**นฺติ มนุเสฺสสุ ปริโภคํ ปณีตรสํฯ **วิเชตฺวา**ติ ยถา สูโร วีรโยโธ สงฺคามมุขํ วิเชตฺวา วิลุมฺปิตฺวา ปริภุญฺชติ, ตถา วิลุมฺปิตฺวา ปริภุญฺชามีติ อโตฺถฯ **ยถา ตวา**ติ เอวํ ปณีตํ โภชนํ ภุญฺชนฺตสฺสปิ มม ตาทิโส วโณฺณ นตฺถิ, ยาทิโส ตว วโณฺณ, เตน ตว วจนํ น สทฺทหามีติ ทีเปติฯ

อถสฺส วณฺณสมฺปตฺติยา อภาวการณํ อตฺตโน จ ภาวการณํ กเถโนฺต จกฺกวาโก เสสคาถา อภาสิ –

๗๕. ‘‘อสุทฺธภโกฺขสิ ขณานุปาตี, กิเจฺฉน เต ลพฺภติ อนฺนปานํ;
น ตุสฺสสี รุกฺขผเลหิ ธงฺก, มํสานิ วา ยานิ สุสานมเชฺฌฯ

๗๖. ‘‘โย สาหเสน อธิคมฺม โภเค, ปริภุญฺชติ ธงฺก ขณานุปาตี;
ตโต อุปโกฺกสติ นํ สภาโว, อุปกฺกุโฏฺฐ วณฺณพลํ ชหาติฯ

๗๗. ‘‘อปฺปมฺปิ เจ นิพฺพุตึ ภุญฺชตี ยทิ, อสาหเสน อปรูปฆาตี;
พลญฺจ วโณฺณ จ ตทสฺส โหติ, น หิ สโพฺพ อาหารมเยน วโณฺณ’’ติฯ

ตตฺถ **อสุทฺธภกฺขสีติ** ตฺวํ เถเนตฺวา วเญฺจตฺวา ภกฺขนฺโต อสุทฺธภกฺโข อสิฯ **ขณานุปาตีติ** ปมาทกฺขเณ อนุปตนสีโลฯ **กิเจฺฉน เตติ** ตยา ทุเกฺขน อนุนปานํ ลพฺภติฯ **มํสานิ วา ยานีติ** ยานิ วา สุสานมเชฺฌ มํสานิ, เตหิ น ตุสฺสสิฯ **ตโตติ** ปจฺฉาฯ **อุปโกฺกสติ นํ สภาโวติ** อตฺตาว ตํ ปุคฺคลํ ครหิฯ **อุปกฺกุโฎฺฐติ** อตฺตนาปิ ปเรหิปิ อุปกฺกุโฎฺฐ ครหิโต วิปฺปฏิสาริตาย วณฺณญฺจ พลญฺจ ชหาสิฯ **นิพฺพุตึ ภุญฺชตี ยทีติ** ยทิ ปน ปรํ อวิเหเฐตฺวา อปฺปกมฺปิ ธมฺมลทฺธํ นิพฺพุติโภชนํ ภุญฺชติฯ **ตทสฺส โหตีติ** ตทา อสฺส ปณฺฑิตสฺส สรีเร พลญฺจ วโณฺณ จ โหติฯ **อาหารมเยนาติ** นานปฺปกาเรน อาหาเรเนวฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – โภ กาก, วโณฺณ นาเมส จตุสมุฎฺฐาโน, โส น อาหารมเตฺตเนว โหติ, อุตุจิตฺตกเมฺมหิปิ โหติเยวาติฯ

เอวํ จกฺกวาโก อเนกปริยาเยน กากํ ครหิฯ กาโก หรายิตฺวา ‘‘น มยฺหํ ตว วเณฺณน อโตฺถ, กา กา’’ติ วสฺสโนฺต ปลายิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน โลลภิกฺขุ อนาคามิผเล ปติฎฺฐหิฯ ตทา กาโก โลลภิกฺขุ อโหสิ, จกฺกวากี ราหุลมาตา, จกฺกวาโก ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

จกฺกวากชาตกวณฺณนา อฎฺฐมาฯ

[๔๓๕] ๙. หลิทฺทิราคชาตกวณฺณนา

สุติติกฺขนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต ถุลฺลกุมาริกาปโลภนํ อารพฺภ กเถสิฯ วตฺถุ เตรสกนิปาเต **จูฬนารทชาตเก** (ชา. ๑.๑๓.๔๐ อาทโย) อาวิ ภวิสฺสติฯ อตีตวตฺถุมฺหิ ปน สา กุมาริกา ตสฺส ตาปสกุมารสฺส สีลํ ภินฺทิตฺวา อตฺตโน วเส ฐิตภาวํ ญตฺวา ‘‘อิมํ วเญฺจตฺวา มนุสฺสปถํ เนสฺสามี’’ติ จิเนฺตตฺวา ‘‘รูปาทิกามคุณวิรหิเต อรเญฺญ รกฺขิตสีลํ นาม น มหปฺผลํ โหติ, มนุสฺสปเถ รูปาทีนํ ปจฺจุปฎฺฐาเน มหปฺผลํ โหติ, เอหิ มยา สทฺธึ ตตฺถ คนฺตฺวา สีลํ รกฺขาหิ, กึ เต อรเญฺญนา’’ติ วตฺวา ปฐมํ คาถมาห –

๗๘.‘‘สุติติกฺขํ อรญฺญมฺหิ, ปนฺตมฺหิ สยนาสเน;
เย จ คาเม ติติกฺขนฺติ, เต อุฬารตรา ตยา’’ติฯ

ตตฺถ **สุติติกฺข**นฺติ สุฎฺฐุ อธิวาสนํฯ **ติติกฺขนฺตีติ** สีตาทีนิ อธิวาเสนฺติฯ

ตํ สุตฺวา ตาปสกุมาโร ‘‘ปิตา เม อรญฺญํ คโต, ตสฺมึ อาคเต ตํ อาปุจฺฉิตฺวา คมิสฺสามี’’ติ อาหฯ สา จิเนฺตสิ ‘‘ปิตา กิรสฺส อตฺถิ, สเจ มํ โส ปสฺสิสฺสติ, กาชโกฎิยา มํ โปเถตฺวา วินาสํ ปาเปสฺสติ, มยา ปฐมเมว คนฺตพฺพ’’นฺติฯ อถ นํ สา ‘‘เตน หิ อหํ มคฺคสญฺญํ กุรุมานา ปฐมตรํ คมิสฺสามิ, ตฺวํ ปจฺฉา อาคจฺฉาหี’’ติ วตฺวา อคมาสิฯ โส ตสฺสา คตกาเล เนว ทารูนิ อาหริ, น ปานียํ, น ปริโภชนียํ อุปฎฺฐาเปสิ, เกวลํ ปชฺฌายโนฺตว นิสีทิ, ปิตุ อาคมนกาเล ปจฺจุคฺคมนํ นากาสิฯ อถ นํ ปิตา ‘‘อิตฺถีนํ วสํ คโต เอโส’’ติ ญตฺวาปิ ‘‘กสฺมา ตาต, เนว ทารูนิ อาหริ, น ปานียํ, น ปริโภชนียํ อุปฎฺฐาเปสิ, ปชฺฌายเนฺตเยว ปน นิสิโนฺนสี’’ติ อาหฯ อถ นํ ตาปสกุมาโร ‘‘ตาต, อรเญฺญ กิร รกฺขิตสีลํ นาม น มหปฺผลํ โหติ, มนุสฺสปเถ มหปฺผลํ , อหํ ตตฺถ คนฺตฺวา สีลํ รกฺขิสฺสามิ, สหาโย เม มํ ‘อาคเจฺฉยฺยาสี’ติ วตฺวา ปุรโต คโต, อหํ เตเนว สทฺธึ คมิสฺสามิ, ตตฺถ ปน วสเนฺตน มยา กตโร ปุริโส เสวิตโพฺพ’’ติ ปุจฺฉโนฺต ทุติยํ คาถมาห –

๗๙.‘‘อรญฺญา คามมาคมฺม, กึสีลํ กึวตํ อหํ;
ปุริสํ ตาต เสเวยฺยํ, ตํ เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิโต’’ติฯ

อถสฺส ปิตา กเถนฺโต เสสคาถา อภาสิ –

๘๐. ‘‘โย เต วิสฺสาสเย ตาต, วิสฺสาสญฺจ ขเมยฺย เต;
สุสฺสูสี จ ติติกฺขี จ, ตํ ภเชหิ อิโต คโตฯ

๘๑. ‘‘ยสฺส กาเยน วาจาย, มนสา นตฺถิ ทุกฺกฏํ;
อุรสีว ปติฏฺฐาย, ตํ ภเชหิ อิโต คโตฯ

๘๒. ‘‘โย จ ธมฺเมน จรติ, จรนฺโตปิ น มญฺญติ;
วิสุทฺธการึ สปฺปญฺญํ, ตํ ภเชหิ อิโต คโตฯ

๘๓. ‘‘หลิทฺทิราคํ กปิจิตฺตํ, ปุริสํ ราควิราคินํ;
ตาทิสํ ตาต มา เสวิ, นิมฺมนุสฺสมฺปิ เจ สิยาฯ

๘๔. ‘‘อาสีวิสํว กุปิตํ, มีฬฺหลิตฺตํ มหาปถํ;
อารกา ปริวชฺเชหิ, ยานีว วิสมํ ปถํฯ

๘๕. ‘‘อนตฺถา ตาต วฑฺฒนฺติ, พาลํ อจฺจุปเสวโต;
มาสฺสุ พาเลน สํคจฺฉิ, อมิเตฺตเนว สพฺพทาฯ

๘๖. ‘‘ตํ ตาหํ ตาต ยาจามิ, กรสฺสุ วจนํ มม;
มาสฺสุ พาเลน สํคจฺฉิ, ทุกฺโข พาเลหิ สงฺคโม’’ติฯ

ตตฺถ **โย เต วิสฺสาสเย**ติ โย ตว วิสฺสาเสยฺยฯ **ขเมยฺย เต**ติ โย จ ตว อตฺตนิ ตยา กตํ วิสฺสาสํ ขเมยฺยฯ **สุสฺสูสี จ ติติกฺขี จา**ติ ตว วจนํ สุสฺสูสาย เจว วจนาธิวาสเนน จ สมนฺนาคโต ภเวยฺยาติ อโตฺถฯ **อุรสีว ปติฏฺฐายา**ติ ยถา มาตุ อุรสิ ปุโตฺต ปติฏฺฐาติ, เอวํ ปติฏฺฐหิตฺวา อตฺตโน มาตรํ วิย มญฺญมาโน ตํ ภเชยฺยาสีติ วทติฯ **โย จ ธมฺเมน จรตี**ติ โย ติวิเธน สุจริเตน ธมฺเมน อิริยติฯ **น มญฺญตี**ติ ตถา จรโนฺตปิ ‘‘อหํ ธมฺมํ จรามี’’ติ มานํ น กโรติฯ **วิสุทฺธการิ**นฺติ วิสุทฺธานํ ทสกุสลกมฺมปถานํ การกํฯ

ราควิราคินนฺติ ราคินญฺจ วิราคินญฺจ รชฺชิตฺวา ตํขณเญฺญว วิรชฺชนสภาวํฯ **นิมฺมนุสฺสมฺปิ เจ สิยา**ติ สเจปิ สกลชมฺพุทีปตลํ นิมฺมนุสฺสํ โหติ, โสเยว เอโก มนุโสฺส ติฏฺฐติ, ตถาปิ ตาทิสํ มา เสวิฯ **มหาปถ**นฺติ คูถมกฺขิตํ มคฺคํ วิยฯ **ยานีวา**ติ ยาเนน คจฺฉโนฺต วิยฯ **วิสม**นฺติ นินฺนอุนฺนตขาณุปาสาณาทิวิสมํฯ **พาลํ อจฺจุปเสวโต**ติ พาลํ อปฺปญฺญํ อติเสวนฺตสฺสฯ **สพฺพทา**ติ ตาต, พาเลน สห สํวาโส นาม อมิตฺตสํวาโส วิย สพฺพทา นิจฺจกาลเมว ทุกฺขฯ **ตํ ตาห**นฺติ เตน การเณน ตํ อหํฯ

โส เอวํ ปิตรา โอวทิโต ‘‘ตาต, อหํ มนุสฺสปถํ คนฺตฺวา ตุมฺหาทิเส ปณฺฑิเต น ลภิสฺสามิ, ตตฺถ คนฺตุํ ภายามิ, อิเธว ตุมฺหากํ สนฺติเก วสิสฺสามี’’ติ อาหฯ อถสฺส ภิโยฺยปิ โอวาทํ ทตฺวา กสิณปริกมฺมํ อาจิกฺขิฯ โส น จิรเสฺสว อภิญฺญาสมาปตฺติโย นิพฺพเตฺตตฺวา สทฺธึ ปิตรา พฺรหฺมโลกปรายโณ อโหสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ

ตทา ตาปสกุมาโร อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ อโหสิ, กุมาริกา ถุลฺลกุมาริกาว, ปิตา ตาปโส ปน อหเมว อโหสินฺติฯ

หลิทฺทิราคชาตกวณฺณนา นวมาฯ

[๔๓๖] ๑๐. สมุคฺคชาตกวณฺณนา

กุโต นุ อาคจฺฉถาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิฯ ตญฺหิ สตฺถา ‘‘สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ อุกฺกณฺฐิโตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สจฺจํ, ภนฺเต’’ติ วุตฺเต ‘‘กสฺมา ภิกฺขุ มาตุคามํ ปเตฺถสิ, มาตุคาโม นาเมส อสโพฺภ อกตญฺญู, ปุเพฺพ ทานวรกฺขสา คิลิตฺวา กุจฺฉินา ปริหรนฺตาปิ มาตุคามํ รกฺขิตุํ เอกปุริสนิสฺสิตํ กาตุํ นาสกฺขิํสุ, ตฺวํ กถํ สกฺขิสฺสสี’’ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสโตฺต กาเม ปหาย หิมวนฺตํ ปวิสิตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพเตฺตตฺวา ผลาผเลน ยาเปนฺโต วิหาสิฯ ตสฺส ปณฺณสาลาย อวิทูเร เอโก ทานวรกฺขโส วสติฯ โส อนฺตรนฺตรา มหาสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ธมฺมํ สุณาติ, อฎวิยํ ปน มนุสฺสานํ สญฺจรณมเคฺค ฐตฺวา อาคตาคเต มนุเสฺส คเหตฺวา ขาทติฯ ตสฺมิํ กาเล เอกา กาสิรเฎฺฐ กุลธีตา อุตฺตมรูปธรา อญฺญตรสฺมิํ ปจฺจนฺตคาเม นิวุตฺถา โหติฯ ตสฺสา เอกทิวสํ มาตาปิตูนํ ทสฺสนตฺถาย คนฺตฺวา ปจฺจาคมนกาเล ปริวารมนุเสฺส ทิสฺวา โส ทานโว เภรวรูเปน ปกฺขนฺทิฯ มนุสฺสา ภีตา คหิตคหิตาวุธานิ ฉเฑฺฑตฺวา ปลายิํสุฯ ทานโว ยาเน นิสินฺนํ อภิรูปํ มาตุคามํ ทิสฺวา ปฎิพทฺธจิโตฺต หุตฺวา ตํ อตฺตโน คุหํ เนตฺวา ภริยํ อกาสิฯ ตโต ปฎฺฐาย สปฺปิเตลตณฺฑุลมจฺฉมํสาทีนิ เจว มธุรผลาผลานิ จ อาหริตฺวา ตํ โปเสสิ, วตฺถาลงฺกาเรหิ จ นํ อลงฺกริตฺวา รกฺขณตฺถาย เอกสฺมิํ กรณฺฑเก ปกฺขิปิตฺวา กรณฺฑกํ คิลิตฺวา กุจฺฉินา ปริหรติฯ โส เอกทิวสํ นฺหายิตุกามตาย เอกํ สรํ คนฺตฺวา กรณฺฑกํ อุคฺคิลิตฺวา ตํ ตโต นีหริตฺวา นฺหาเปตฺวา วิลิเมฺปตฺวา อลงฺกาเรตฺวา ‘‘โถกํ ตว สรีรํ อุตุํ คณฺหาเปหี’’ติ ตํ กรณฺฑกสมีเป ฐเปตฺวา สยํ นฺหานติตฺถํ โอตริตฺวา ตํ อนาสงฺกมาโน โถกํ ทูรํ คนฺตฺวา นฺหายิฯ

ตสฺมิํ สมเย วายุสฺสปุโตฺต นาม วิชฺชาธโร สนฺนทฺธขโคฺค อากาเสน คจฺฉติฯ สา ตํ ทิสฺวา ‘‘เอหี’’ติ หตฺถมุทฺทํ อกาสิ, วิชฺชาธโร ขิปฺปํ โอตริฯ อถ นํ สา กรณฺฑเก ปกฺขิปิตฺวา ทานวสฺส อาคมนํ โอโลเกนฺตี กรณฺฑกูปริ นิสีทิตฺวา ตํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ตสฺส อตฺตานํ ทเสฺสตฺวา ตสฺมิํ กรณฺฑกสมีปํ อสมฺปเตฺตเยว กรณฺฑกํ วิวริตฺวา อโนฺต ปวิสิตฺวา วิชฺชาธรสฺส อุปริ นิปชฺชิตฺวา อตฺตโน สาฎกํ ปารุปิฯ ทานโว อาคนฺตฺวา กรณฺฑกํ อโสเธตฺวา ‘‘มาตุคาโมเยว เม’’ติ สญฺญาย กรณฺฑกํ คิลิตฺวา อตฺตโน คุหํ คจฺฉโนฺต อนฺตรามเคฺค จินฺเตสิ ‘‘ตาปโส เม จิรํ ทิโฎฺฐ, อชฺช ตาว นํ คนฺตฺวา วนฺทิสฺสามี’’ติฯ โส ตสฺส สนฺติกํ อคมาสิฯ ตาปโสปิ นํ ทูรโตว อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ทฺวินฺนํ ชนานํ กุจฺฉิคตภาวํ ญตฺวา สลฺลปโนฺต ปฐมํ คาถมาห –

๘๗. ‘‘กุโต นุ อาคจฺฉถ โภ ตโย ชนา, สฺวาคตา เอถ นิสีทถาสเน;
กจฺจิตฺถ, โภโนฺต กุสลํ อนามยํ, จิรสฺสมพฺภาคมนญฺหิ โว อิธา’’ติฯ

ตตฺถ **โภ**ติ อาลปนํฯ **กจฺจิตฺถา**ติ กจฺจิ โหถ ภวถ วิชฺชถฯ **โภโนฺต**ติ ปุน อาลปโนฺต อาหฯ **กุสลํ อนามย**นฺติ กจฺจิ ตุมฺหากํ กุสลํ อาโรคฺยํฯ **จิรสฺสมพฺภาคมนญฺหิ โว อิธา**ติ อชฺช ตุมฺหากํ อิธ อพฺภาคมนญฺจ จิรํ ชาตํฯ

ตํ สุตฺวา ทานโว ‘‘อหํ อิมสฺส ตาปสสฺส สนฺติกํ เอกโกว อาคโต, อยญฺจ ตาปโส ‘ตโย ชนา’ติ วทติ, กิํ นาเมส กเถติ, กิํ นุ โข สภาวํ ญตฺวา กเถติ, อุทาหุ อุมฺมตฺตโก หุตฺวา วิลป

ตี’’ติ จินฺเตตฺวา ตาปสํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา เตน สทฺธึ สลฺลปนฺโต ทุติยํ คาถมาห –

๘๘. ‘‘อหเมว เอโก อิธ มชฺช ปโตฺต, น จาปิ เม ทุติโย โกจิ วิชฺชติ;
กิเมว สนฺธาย เต ภาสิตํ อิเส, กุโต นุ อาคจฺฉถ โภ ตโย ชนา’’ติฯ

ตตฺถ **อิธ มชฺชา**ติ อิธ อชฺชฯ **กิเมว สนฺธาย เต ภาสิตํ อิเส**ติ ภนฺเต, อิสิ กึ นาเมตํ สนฺธาย ตยา ภาสิตํ, ปากฏํ ตาว เม กตฺวา กเถหีติฯ

ตาปโส ‘‘เอกํเสเนวาวุโส โสตุกาโมสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘อาม, ภนฺเต’’ติ วุตฺเต ‘‘เตน หิ สุณาหี’’ติ วตฺวา ตติยํ คาถมาห –

๘๙. ‘‘ตุวญฺจ เอโก ภริยา จ เต ปิยา, สมุคฺคปกฺขิตฺตนิกิณฺณมนฺตเร;
สา รกฺขิตา กุจฺฉิคตาว เต สทา, วายุสฺสปุตฺเตน สหา ตหึ รตา’’ติฯ

ตตฺถ **ตุวญฺจ เอโก**ติ ปฐมํ ตาว ตฺวํ เอโก ชโนฯ **ปกฺขิตฺตนิกิณฺณมนฺตเร**ติ ปกฺขิตฺตานิกิณฺณอนฺตเร ตํ ตตฺถ ภริยํ รกฺขิตุกาเมน สทา ตยา สมุเคฺค ปกฺขิตฺตา สทฺธึ สมุเคฺคน นิกิณฺณาอนฺตเร, อโนฺตกุจฺฉิยํ ฐปิตาติ อโตฺถฯ **วายุสฺสปุเตฺตน สหา**ติ เอวํนามเกน วิชฺชาธเรน สทฺธึฯ **ตหึ รตา**ติ ตตฺถ ตว อโนฺตกุจฺฉิยเญฺญว กิเลสรติยา รตาฯ โส ทานิ ตฺวํ มาตุคามํ ‘‘เอกํ ปุริสนิสฺสิตํ กริสฺสามี’’ติ กุจฺฉินาปิ ปริหรนฺโต ตสฺสา ชารํ อุกฺขิปิตฺวา จรสีติฯ

ตํ สุตฺวา ทานโว ‘‘วิชฺชาธรา นาม พหุมายา โหนฺติ, สจสฺส ขโคฺค หตฺถคโต ภวิสฺสติ, กุจฺฉึ เม ผาเลตฺวาปิ ปลายิสฺสตี’’ติ ภีตตสิโต หุตฺวา ขิปฺปํ กรณฺฑกํ อุคฺคิลิตฺวา ปุรโต ฐเปสิฯ สตฺถา อภิสมฺพุโทฺธ หุตฺวา ตํ ปวตฺตึ ปกาเสนฺโต จตุตฺถํ คาถมาห –

๙๐. ‘‘สํวิคฺครูโป อิสินา วิยากโต, โส ทานโว ตตฺถ สมุคฺคมุคฺคิลิ;
อทฺทกฺขิ ภริยํ สุจิมาลธารินึ, วายุสฺสปุเตฺตน สหา ตหึ รต’’นฺติฯ

ตตฺถ **อทฺทกฺขี**ติ โส กรณฺฑกํ วิวริตฺวา อทฺทสฯ

กรณฺฑเก ปน วิวฏมเตฺตเยว วิชฺชาธโร วิชฺชํ ชปฺปิตฺวา ขคฺคํ คเหตฺวา อากาสํ ปกฺขนฺทิฯ ตํ ทิสฺวา ทานโว มหาสตฺตสฺส ตุสฺสิตฺวา ถุติปุพฺพงฺคมา เสสคาถา อภาสิ –

๙๑. ‘‘สุทิฎฺฐรูปมุคฺคตปานุวตฺตินา, หีนา นรา เย ปมทาวสํ คตา;
ยถา หเว ปาณริเวตฺถ รกฺขิตา, ทุฎฺฐา มยี อญฺญมภิปฺปโมทยิฯ

๙๒. ‘‘ทิวา จ รโตฺต จ มยา อุปฎฺฐิตา, ตปสฺสินา โชติริวา วเน วสํ;
สา ธมฺมมุกฺกมฺม อธมฺมมาจริ, อกิริยรูโป ปมทาหิ สนฺถโวฯ

๙๓. ‘‘สรีรมชฺฌมฺหิ ฐิตาติ มญฺญหํ, มยฺหํ อยนฺติ อสตึ อสญฺญตํ;
สา ธมฺมมุกฺกมฺม อธมฺมมาจริ, อกิริยรูโป ปมทาหิ สนฺถโวฯ

๙๔. ‘‘สุรกฺขิตํ เมติ กถํ นุ วิสฺสเส, อเนกจิตฺตาสุ น หตฺถิ รกฺขณา;
เอตา หิ ปาตาลปปาตสนฺนิภา, เอตฺถปฺปมโตฺต พฺยสนํ นิคจฺฉติฯ

๙๕. ‘‘ตสฺมา หิ เต สุขิโน วีตโสกา, เย มาตุคาเมหิ จรนฺติ นิสฺสฎฺฐา;

เอตํ สิวํ อุตฺตมมาภิปตฺถยํ, น มาตุคาเมหิ กเรยฺย สนฺถว''นฺติฯ

ตตฺถ **สุทิฏฺฐรูปมุคฺคตปานฺวตฺตินา**ติ ภเนฺต, อิสิ อุคฺคตปานฺวตฺตินา ตยา สุทิฏฺฐรูปํ อิทํ การณํฯ **หีนา**ติ นีจาฯ **ยถา หเว ปาณริเวตฺถ รกฺขิตา**ติ อยํ มยา อตฺตโน ปาณา วิย เอตฺถ อโนฺตกุจฺฉิยํ ปริหรเนฺตน รกฺขิตาฯ **ทุฏฺฐา มยี**ติ อิทานิ มยิ มิตฺตทุพฺภิกมฺมํ กตฺวา ทุฏฺฐา อญฺญํ ปุริสํ อภิปฺปโมทติฯ **โชติริวา วเน วส**นฺติ วเน วสเนฺตน ตปสฺสินา อคฺคิ วิย มยา อุปฏฺฐิตา ปริจริตาฯ **สา ธมฺมมุกฺกมฺมา**ติ สา เอสา ธมฺมํ โอกฺกมิตฺวา อติกฺกมิตฺวาฯ **อกิริยรูโป**ติ อกตฺตพฺพรูโปฯ **สรีรมชฺฌมฺหิ ฐิตาติ มญฺญหํ, มยฺหํ อยนฺติ อสตึ อสญฺญต**นฺติ อิมํ อสตึ อสปฺปุริสธมฺมสมนฺนาคตํ อสญฺญตํ ทุสฺสีลํ ''มยฺหํ สรีรมชฺฌมฺหิ ฐิตา''ติ จ ''มยฺหํ อย''นฺติ จ มญฺญามิฯ

สุรกฺขิตํ เมติ กถํ นุ วิสฺสเสติ อยํ มยา สุรกฺขิตาติ กถํ ปณฺฑิโต วิสฺสาเสยฺย, ยตฺร หิ นาม มาทิโสปิ อโนฺตกุจฺฉิยํ รกฺขโนฺต รกฺขิตุํ นาสกฺขิฯ **ปาตาลปปาตสนฺนิภา**ติ โลกสฺสา เทน ทุปฺปูรณียตฺตา มหาสมุเทฺท ปาตาลสงฺขาเตน ปปาเตน สทิสาฯ **เอตฺถปฺปมโตฺต**ติ เอตาสุ เอวรูปาสุ นิคฺคุณาสุ ปมโตฺต ปุริโส มหาพฺยสนํ ปาปุณาติฯ **ตสฺมา หี**ติ ยสฺมา มาตุคาม วสํ คตา มหาวินาสํ ปาปุณนฺติ, ตสฺมา เย มาตุคาเมหิ นิสฺสฏา หุตฺวา จรนฺติ, เต สุขิโนฯ **เอตํ สิว**นฺติ ยเทตํ มาตุคามโต นิสฺสฏานํ วิสํสฏฺฐานํ จรณํ, เอตํ ฌานสุขเมว สิวํ เขมํ อุตฺตมํ อภิป เตฺถตพฺพํ, เอตํ ปตฺถยมาโน มาตุคาเมหิ สทฺธึ สนฺถวํ น กเรยฺยาติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา ทานโว มหาสตฺตสฺส ปาเทสุ นิปติตฺวา ''ภเนฺต, ตุเมฺห นิสฺสาย มยา ชีวิตํ ลทฺธํ, อหํ อิมาย ปาปธมฺมาย วิชฺชาธเรน มาราปิโต''ติ มหาสตฺตํ อภิตฺถวิฯ โสปิสฺส ธมฺมํ เทเสตฺวา ''อิมิสฺสา มา กิญฺจิ ปาปํ อกาสิ, สีลานิ คณฺหาหี''ติ ตํ ปญฺจสุ สีเลสุ ปติ ฏฺฐาเปสิฯ ทานโว ''อหํ กุจฺฉินา ปริหรโนฺตปิ ตํ รกฺขิตุํ น สโกฺกมิ, อโญฺญ โก รกฺขิสฺสตี''ติ ตํ อุโยฺยเชตฺวา อตฺตโน อรญฺญเมว อคมาสิฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ, สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิฯ ตทา ทิพฺพจกฺขุกตาปโส อหเมว อโหสินฺติฯ

สมุคฺคชาตกวณฺณนา ทสมาฯ

[๔๓๗] ๑๑. ปูติมํสชาตกวณฺณนา

น โข เม รุจฺจตีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรโนฺต อินฺทฺริยอสํวรํ อารพฺภ กเถสิฯ เอกสฺ มิญฺหิ สมเย พหู ภิกฺขู อินฺทฺริเยสุ อคุตฺตทฺวารา อเหสุํฯ สตฺถา ''อิเม ภิกฺขู โอวทิตุํ วฏฺฏตี''ติ อานนฺทเตฺถรสฺส วตฺวา อนิยมวเสน ภิกฺขุสงฺฆํ สนฺนิปาตาเปตฺวา อลงฺกตปลฺลงฺกวรมชฺฌคโต ภิกฺขู อามเนฺตตฺวา ''น, ภิกฺขเว, ภิกฺขุนา นาม รูปาทีสุ สุภนิมิตฺตวเสน นิมิตฺตํ คเหตุํ วฏฺฏติ, สเจ หิ ตสฺมึ สมเย กาลํ กโรติ, นิรยาทีสุ นิพฺพตฺตติ, ตสฺมา รูปาทีสุ สุภนิมิตฺตํ มา คณฺหถฯ ภิกฺขุนา นาม รูปาทิโคจเรน น ภวิตพฺพํ, รูปาทิโคจรา หิ ทิเฎฺฐว ธเมฺม มหาวินาสํ ปาปุณนฺติ, ตสฺมา วรํ, ภิกฺขเว, ตตฺตาย อโยสลากาย อาทิตฺตาย สมฺปชฺชลิตาย สโชติภูตาย จกฺขุนฺทฺริยํ สมฺปลิมฏฺฐ''นฺติ วิตฺถาเรตฺวา ''ตุมฺหากํ รูปํ โอโลกนกาโลปิ อตฺถิ อโนโลกนกาโลปิฯ โอ โลกนกาเล สุภวเสน อโนโลเกตฺวา อสุภวเสเนว โอโลเกยฺยาถ, เอวํ อตฺตโน โคจรา น ปริ หายิสฺสถฯ โก ปน ตุมฺหากํ โคจโรติ? จตฺตาโร สติปฏฺฐานา, จตฺตาโร สมฺมปฺปธานา, จตฺตา โร อิทฺธิปาทา, อริโย อฏฺฐงฺคิโก มโคฺค, นว โลกุตฺตรธมฺมาฯ เอตสฺมิญฺหิ โว โคจเร จรนฺตานํ

น ลจฺฉติ มาโร โอตารํ, สเจ ปน กิเลสวสิกา หุตฺวา สุภนิมิตฺตวเสน โอโลเกสฺสถ, ปูติมํสสิงฺคาโล วิย อตฺตโน โคจรา ปริหายิสฺสถา''ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต หิมวนฺตปเทเส อรญฺญายตเน ปพฺพตคุหายํ อเนกสตา เอฬกา วสนฺติฯ เตสํ วสนฏฺฐานโต อวิทูเร เอกิสฺสา คุหาย ปูติมํโส นาม สิงฺคาโล เวณิยา นาม ภริยาย สทฺธิํ วสติฯ โส เอกทิวสํ ภริยาย สทฺธิํ วิจรโนฺต เต เอฬเก ทิสฺวา ''เอเกน อุปาเยน อิเมสํ มํสํ ขาทิตุํ วฏฺฏตี''ติ จิเนฺตตฺวา อุปาเยน เอเกกํ เอฬกํ มาเรสิฯ เต อุโภปิ เอฬกมํสํ ขาทนฺตา ถามสมฺปนฺนา ถูลสรีรา อเหสุํฯ อนุปุเพฺพน เอฬกา ปริกฺขยํ อคมํสุฯ เตสํ อนฺตเร เมณฺฑมาตา นาม เอกา เอฬิกา พฺยตฺตา อโหสิ อุปายกุสลาฯ สิงฺคาโล ตํ มาเรตุํ อสโกฺกโนฺต เอกทิวสํ ภริยาย สทฺธิํ สมฺมเนฺตโนฺต ''ภเทฺท, เอฬกา ขีณา, อิมํ เอฬิกํ เอเกน อุปาเยน ขาทิตุํ วฏฺฏติ, อยํ ปเนตฺถ อุปาโย, ตฺวํ เอกิกาว คนฺตฺวา เอตาย สทฺธิํ สขี โหหิ, อถ เตตาย สทฺธิํ วิสฺสาเส อุปฺปเนฺน อหํ มตาลยํ กริตฺวา นิปชฺชิสฺสามิ, ตฺวํ เอตํ อุปสงฺกมิตฺวา 'เอฬิเก สามิโก เม มโต, อหญฺจ อนาถา, ฐเปตฺวา ตํ อโญฺญ เม ญาตโก นตฺถิ, เอหิ โรทิตฺวา กนฺทิตฺวา ตสฺส สรีรกิจฺจํ กริสฺสามา'ติ วตฺวา ตํ คเหตฺวา อาคเจฺฉยฺยาสิ, อถ นํ อหํ อุปฺปติตฺวา คีวาย ฑํสิตฺวา มาเรสฺสามี''ติ อาหฯ

สา ''สาธู''ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตาย สทฺธิํ สขิภาวํ กตฺวา วิสฺสาเส อุปฺปเนฺน เอฬิกํ ตถา อโวจฯ เอฬิกา ''อาฬิ สิงฺคาลิ ตว สามิเกน สเพฺพ มม ญาตกา ขาทิตา, ภายามิ น สโกฺกมิ คนฺตุ''นฺติ อาหฯ ''อาฬิ, มา ภายิ, มตโก กิํ กริสฺสตี''ติ? ''ขรมโนฺต เต สามิโก, ภายาเมวาห''นฺติ สา เอวํ วตฺวาปิ ตาย ปุนปฺปุนํ ยาจิยมานา ''อทฺธา มโต ภวิสฺสตี''ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตาย สทฺธิํ ปายาสิฯ คจฺฉนฺตี ปน ''โก ชานาติ, กิํ ภวิสฺสตี''ติ ตสฺมิํ อาสงฺกาย สิงฺคาลิํ ปุรโต กตฺวา สิงฺคาลํ ปริคฺคณฺหนฺตีเยว คจฺฉติฯ สิงฺคาโล ตาสํ ปทสทฺทํ สุตฺวา ''อาคตา นุ โข เอฬิกา''ติ สีสํ อุกฺขิปิตฺวา อกฺขีนิ ปริวเตฺตตฺวา โอโลเกสิฯ เอฬิกา ตํ ตถา กโรนฺตํ ทิสฺวา ''อยํ ปาปธโมฺม มํ วเญฺจตฺวา มาเรตุกาโม มตาลยํ ทเสฺสตฺวา นิปโนฺน''ติ นิวตฺติตฺวา ปลายนฺตี สิงฺคาลิยา ''กสฺมา ปลายสี''ติ วุเตฺต ตํ การณํ กเถนฺตี ปฐมํ คาถมาห –

๙๖. ''น โข เม รุจฺจติ อาฬิ, ปูติมํสสฺส เปกฺขนา;
เอตาทิสา สขารสฺมา, อารกา ปริวชฺชเย''ติฯ

ตตฺถ **อาฬี**ติ อาลปนํ, สขิ สหายิเกติ อโตฺถฯ **เอตาทิสา สขารสฺมา**ติ เอวรูปา สหายกา อปกฺกมิตฺวา ตํ สหายกํ อารกา ปริวเชฺชยฺยาติ อโตฺถฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา สา นิวตฺติตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานเมว คตาฯ สิงฺคาลี ตํ นิวเตฺตตุํ อสโกฺกนฺตี ตสฺสา กุชฺฌิตฺวา อตฺตโน สามิกเสฺสว สนฺติกํ คนฺตฺวา ปชฺฌายมานา นิสีทิฯ อถ นํ สิงฺคาโล ครหโนฺต ทุติยํ คาถมาห –

๙๗.''อุมฺมตฺติกา อยํ เวณี, วเณฺณติ ปติโน สขิํ;
ปชฺฌายิ ปฏิคจฺฉนฺติํ, อาคตํ เมณฺฑมาตร''นฺติฯ

ตตฺถ **เวณี**ติ ตสฺสา นามํฯ **วเณฺณติ ปติโน สขิ**นฺติ ปฐมเมว อตฺตโน สขิํ เอฬิกํ ''มยิ สิเนหา วิสฺสาสิกา อาคมิสฺสติ โน สนฺติกํ, มตาลยํ กโรหี''ติ ปติโน สนฺติเก วเณฺณติฯ อถ นํ สา อิทานิ อาคตํ มม สนฺติกํ อนาคนฺตฺวาว ปฏิคจฺฉนฺติํ เมณฺฑมาตรํ ปชฺฌายติ อนุโสจตีติฯ

ตํ สุตฺวา สิงฺคาลี ตติยํ คาถมาห –

๙๘. ‘‘ตฺวํ โขสิ สมฺม อุมฺมโตฺต, ทุเมฺมโธ อวิจกฺขโณ;
โย ตฺวํ มตาลยํ กตฺวา, อกาเลน วิเปกฺขสี’’ติฯ

ตตฺถ **อวิจกฺขโณ**ติ วิจารณปญฺญารหิโตฯ **อกาเลน วิเปกฺขสี**ติ เอฬิกาย อตฺตโน สนฺติกํ อนาคตาเยว โอโลเกสีติ อโตฺถฯ

๙๙. ‘‘น อกาเล วิเปกฺขยฺย, กาเล เปเกฺขยฺย ปณฺฑิโต;
ปูติมํโสว ปชฺฌายิ, โย อกาเล วิเปกฺขตี’’ติฯ – อยํ อภิสมฺพุทฺธคาถา;

ตตฺถ **อกาเล**ติ กามคุเณ อารพฺภ สุภวเสน จิตฺตุปฺปาทกาเลฯ อยญฺหิ ภิกฺขุโน รูปํ โอโลเกตุํ อกาโล นามฯ **กาเล**ติ อสุภวเสน อนุสฺสติวเสน กสิณวเสน วา รูปคฺคหณกาเลฯ อยญฺหิ ภิกฺขุโน รูปํ โอโลเกตุํ กาโล นามฯ ตตฺถ อกาเล สารตฺตกาเล รูปํ โอโลเกนฺตา มหาวินาสํ ปาปุณนฺตีติ หริตจชาตกโลมสกสฺสปชาตกาทีหิ ทีเปตพฺพํฯ กาเล อสุภวเสน โอโลเกนฺตา อรหตฺต ปติฏฺฐหนฺตีติ อสุภกมฺมิกติสฺสเตฺถรวตฺถุนา กเถตพฺพํฯ **ปูติมํโสว ปชฺฌายี**ติ ภิกฺขเว, ยถา ปูติมํสสิงฺคาโล อกาเล เอฬิกํ โอโลเกตฺวา อตฺตโน โคจรา ปริหีโน ปชฺฌายติ, เอวํ ภิกฺขุ อกาเล สุภวเสน รูปํ โอโลเกตฺวา สติปฏฺฐานาทิโคจรา ปริหีโน ทิฏฺฐธเมฺม สมฺปราเยปิ โสจติ ปชฺฌายติ กิลมตีติฯ

เวณีปิ โข สิงฺคาลี ปูติมํสํ อสฺสาเสตฺวา ‘‘สามิ, มา จินฺตยิ, อหํ ตํ ปุนปิ อุปาเยน อาเนสฺสามิ, ตฺวํ อาคตกาเล อปฺปมโตฺต คเณฺหยฺยาสี’’ติ วตฺวา ตสฺสา สนฺติกํ คนฺตฺวา ‘‘อาฬิ, ตว อาคตกาเลเยว โน อโตฺถ ชาโต, ตว อาคตกาลสฺมิํเยว หิ เม สามิโก สติํ ปฏิลภิ, อิทานิ ชีวติ, เอหิ เตน สทฺธิํ ปฏิสนฺถารํ กโรหี’’ติ วตฺวา ปญฺจมํ คาถมาห –

๑๐๐. ‘‘ปิยํ โข อาฬิ เม โหตุ, ปุณฺณปตฺตํ ททาหิ เม;
ปติ สญฺชีวิโต มยฺหํ, เอยฺยาสิ ปิยปุจฺฉิกา’’ติฯ

ตตฺถ **ปุณฺณปตฺตํ ททาหิ เม**ติ ปิยกฺขานํ อกฺขายิกา มยฺหํ ตุฏฺฐิทานํ เทหิฯ **ปติ สญฺชีวิโต มยฺหนฺ**ติ มม สามิโก สญฺชีวิโต อุฏฺฐิโต อโรโคติ อโตฺถฯ **เอยฺยาสี**ติ มยา สทฺธิํ อาคจฺฉฯ

เอฬิกา ‘‘อยํ ปาปธมฺมา มํ วเญฺจตุกามา, อยุตฺตํ โข ปน ปฏิปกฺขกรณํ, อุปาเยเนว นํ วเญฺจสฺสามี’’ติ จินฺตตฺวา ฉฏฺฐํ คาถมาห –

๑๐๑. ‘‘ปิยํ โข อาฬิ เต โหตุ, ปุณฺณปตฺตํ ททามิ เต;
มหตา ปริวาเรน, เอสฺสํ กยิราหิ โภชน’’นฺติฯ

ตตฺถ **เอสฺสน**ฺติ อาคมิสฺสามิฯ อาคจฺฉมานา จ อตฺตโน อารกฺขํ กตฺวา มหเนฺตน ปริวาเรน อาคมิสฺสามีติฯ

อถ นํ สิงฺคาลี ปริวารํ ปุจฺฉนฺตี สตฺตมํ คาถมาห –

๑๐๒. ‘‘กีทิโส ตุยฺหํ ปริวาโร, เยสํ กาหามิ โภชนํ;
กิํ นามกา จ เต สเพฺพ, เต เม อกฺขาหิ ปุจฺฉิตา’’ติฯ

สา อาจิกฺขนฺตี อฏฺฐมํ คาถมาห –

๑๐๓. “มาลิโย จตุรโกฺข จ, ปิงฺคิโย อถ ชมฺพุโก;
เอหิโส มยฺหํ ปริวาโร, เตสํ กยิราหิ โภชน”นฺติฯ

ตตฺถ **เต เม**ติ เต ปริวาเร มยฺหํ อาจิกฺขิฯ **มาลิโย**ติอาทีนิ จตุนฺนํ สุนขานํ นามานิฯ “ตตฺถ เอเกกสฺส ปญฺจ ปญฺจ สุนขสตานิ ปริวาเรนฺติ, เอวํ ทฺวีหิ สุนขสหเสฺสหิ ปริวาริตา อาคมิสฺสามี”ติ วตฺวา “สเจ เต โภชนํ น ลภิสฺสนฺติ, ตุเมฺห เทฺวปิ ชเน มาเรตฺวา ขาทิสฺสนฺตี”ติ อาหฯ

ตํ สุตฺวา สิงฺคาลี ภีตา “อลํ อิมิสฺสา ตตฺถ คมเนน, อุปาเยนสฺสา อนาคมนเมว กริสฺสามี”ติ จิเนฺตตฺวา นวมํ คาถมาห –

๑๐๔. “นิกฺขนฺตาย อคารสฺมา, ภณฺฑกมฺปิ วินสฺสติ;
อาโรคฺยํ อาฬิโน วชฺชํ, อิเธว วส มาคมา”ติฯ

ตสฺสโตฺถ – อาฬิ, ตว เคเห พหุภณฺฑกํ อตฺถิ, ตํ เต นิกฺขนฺตาย อคารสฺมา อนารกฺขํ ภณฺฑกํ วินสฺสติ, อหเมว เต อาฬิโน สหายกสฺส อาโรคฺยํ วชฺชํ วทิสฺสามิ, ตฺวํ อิเธว วส มาคมาติฯ

เอวญฺจ ปน วตฺวา มรณภยภีตา เวเคน สามิกสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา ตํ คเหตฺวา ปลายิฯ เต ปุน ตํ ฐานํ อาคนฺตุํ นาสกฺขิํสุฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ “ตทา อหํ ตสฺมิํ ฐาเน วนเชฏฺฐกรุเกฺข นิพฺพตฺตเทวตา อโหสิ”นฺติฯ

ปูติมํสชาตกวณฺณนา เอกาทสมาฯ

[๔๓๘] ๑๒. ททฺทรชาตกวณฺณนา

โย เต ปุตฺตเกติ อิทํ สตฺถา คิชฺฌกูเฏ วิหรโนฺต เทวทตฺตสฺส วธาย ปริสกฺกนํ อารพฺภ กเถสิฯ ตสฺมิญฺหิ สมเย ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ “อโห อาวุโส เทวทโตฺต นิลฺลโชฺช อนริโย เอวํ อุตฺตมคุณธรสฺส สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส อชาตสตฺตุนา สทฺธิํ เอกโต หุตฺวา ธนุคฺคหปโยชนสิลาปวิชฺฌนนาฬาคิริวิสฺสชฺชเนหิ วธาย อุปายํ กโรตี”ติฯ สตฺถา อาคนฺตฺวา “กาย นุตฺถ, ภิกฺขเว, เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา”ติ ปุจฺฉิตฺวา “อิมาย นามา”ติ วุเตฺต “น, ภิกฺขเว, อิทาเนว, ปุเพฺพปิ เทวทโตฺต มยฺหํ วธาย ปริสกฺกิ, อิทานิ ปน เม ตาสมตฺตมฺปิ กาตุํ นาสกฺขี”ติ วตฺวา อตีตํ อาหริฯ

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทเตฺต รชฺชํ กาเรเนฺต เอโก ทิสาปาโมโกฺข อาจริโย ปญฺจสตานํ มาณวกานํ สิปฺปํ วาเจโนฺต เอกทิวสํ จิเนฺตสิ “มยฺหํ อิธ วสนฺตสฺส ปลิโพโธ โหติ, มาณวกานมฺปิ สิปฺปํ น นิฏฺฐาติ, หิมวนฺตปเทเส อรญฺญายตนํ ปวิสิตฺวา ตตฺถ วสโนฺต วาเจสฺสามี”ติฯ โส มาณวกานํ กเถตฺวา ติลตณฺฑุลเตลวตฺถาทีนิ คาหาเปตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา มคฺคโต อวิทูเร ฐาเน ปณฺณสาลํ กาเรตฺวา นิวาสํ กเปฺปสิ, มาณวาปิ อตฺตโน ปณฺณสาลํ กริํสุฯ มาณวกานํ ญาตกา เตลตณฺฑุลาทีนิ เปเสนฺติฯ รฏฺฐวาสิโนปิ “ทิสาปาโมโกฺข อาจริโย กิร อรเญฺญ อสุกฏฺฐาเน นาม วสโนฺต สิปฺปํ อุคฺคณฺหาเปตี”ติ ตสฺส ตณฺฑุลาทีนิ อภิหรนฺติ, กนฺตารปฺปฏิปนฺนาปิ เทนฺติ, อญฺญตโรปิ ปุริโส ขีรปานตฺถาย สวจฺฉํ เธนุํ อทาสิฯ อาจริยสฺส ปณฺณสาลาย สนฺติเก ทฺวีหิ โปตเกหิ สทฺธิํ เอกา โคธา วสติ, สีหพฺยคฺฆาปิสฺส อุปฏฺฐานํ

อาคจฺฉนฺติฯ เอโก ติตฺติโรปิ ตตฺถ นิพทฺธวาโส อโหสิฯ โส อาจริยสฺส มาณวานํ มเนฺต วาเจนฺตสฺส สทฺทํ สุตฺวา ตโยปิ เวเท อุคฺคณฺหิฯ มาณวา เตน สทฺธึ อติวิสฺสาสิกา อเหสุํฯ

อปรภาเค มาณเวสุ นิปฺผตฺตึ อปฺปเตฺตสุเยว อาจริโย กาลมกาสิฯ มาณวา ตสฺส สรีรํ ฌาเปตฺวา วาลุกาย ถูปํ กตฺวา นานาปุเปฺผหิ ปูเชตฺวา โรทนฺติ ปริเทวนฺติฯ อถ เน ติตฺติโร ''กสฺมา โรทถา''ติ อาหฯ ''อาจริโย โน สิเปฺป อนิฎฺฐิเตเยว กาลกโต, ตสฺมา โรทามา''ติฯ ''เอวํ สเนฺต มา โสจิตฺถ, อหํ โว สิปฺปํ วาเจสฺสามี''ติฯ ''ตฺวํ กถํ ชานาสี''ติ? ''อหํ อาจริเย ตุมฺหากํ วาเจเนฺต สทฺทํ สุตฺวา ตโย เวเท ปคุเณ อกาสินฺติฯ เตน หิ อตฺตโน ปคุณภาวํ อเมฺห ชานาเปหี''ติฯ ติตฺติโร ''เตน หิ สุณาถา''ติ เตสํ คณฺฐิฎฺฐานเมว ปพฺพตมตฺถกา นทึ โอตรโนฺต วิย โอสาเรสิฯ มาณวา หฎฺฐตุฎฺฐา หุตฺวา ติตฺติรปณฺฑิตสฺส สนฺติเก สิปฺปํ ปฎฺฐเปสุํฯ โสปิ ทิสาปาโมกฺขาจริยสฺส ฐาเน ฐตฺวา เตสํ สิปฺปํ วาเจสิฯ มาณวา ตสฺส สุวณฺณปญฺชรํ กริตฺวา อุปริ วิตานํ พนฺธิตฺวา สุวณฺณตฎฺฎเก มธุลาชาทีนิ อุปหรนฺตา นานาวเณฺณหิ ปุเปฺผหิ ปูเชนฺตา มหนฺตํ สกฺการํ กรึสุฯ ''ติตฺติโร กิร อรญฺญายตเน ปญฺจสเต มาณวเก มนฺตํ วาเจตี''ติ สกลชมฺพุทีเป ปากโฎ อโหสิฯ

ตทา ชมฺพุทีเป คิรคฺคสมชฺชสทิสํ มหนฺตํ ฉณํ โฆสยึสุฯ มาณวานํ มาตาปิตโร ''ฉณทสฺสนตฺถาย อาคจฺฉนฺตู''ติ เปเสสุํฯ มาณวา ติตฺติรสฺส อาโรเจตฺวา ติตฺติรปณฺฑิตํ สพฺพญฺจ อสฺสมปทํ โคธํ ปฎิจฺฉาเปตฺวา อตฺตโน อตฺตโน นครเมว อคมํสุฯ ตทา เอโก นิกฺการุณิโก ทุฎฺฐตาปโส ตตฺถ ตตฺถ วิจรโนฺต ตํ ฐานํ สมฺปาปุณิฯ โคธา ตํ ทิสฺวา ปฎิสนฺถารํ กตฺวา ''อสุกฎฺฐาเน ตณฺฑุลา, อสุกฎฺฐาเน เตลาทีนิ อตฺถิ, ภตฺตํ ปจิตฺวา ภุญฺชาหี''ติ วตฺวา โคจรตฺถาย คตาฯ ตาปโส ปาโตว ภตฺตํ ปจิตฺวา เทฺว โคธาปุตฺตเก มาเรตฺวา ขาทิ, ทิวา ติตฺติรปณฺฑิตญฺจ วจฺฉกญฺจ มาเรตฺวา ขาทิ, สายํ เธนุํ อาคจฺฉนฺตํ ทิสฺวา ตมฺปิ มาเรตฺวา มํสํ ขาทิตฺวา รุกฺขมูเล นิปชฺชิตฺวา ฆุรุฆุรายโนฺต นิทฺทํ โอกฺกมิฯ โคธา สายํ อาคนฺตฺวา ปุตฺตเก อปสฺสนฺตี อุปธารยมานา วิจริฯ รุกฺขเทวตา โคธํ ปุตฺตเก อทิสฺวา กมฺปมานํ โอโลเกตฺวา ขนฺธวิฎปพฺภนฺตเร ทิพฺพานุภาเวน ฐตฺวา ''โคเธ มา กมฺปิ, อิมินา ปาปปุริเสน ตว ปุตฺตกา จ ติตฺติโร จ วโจฺฉ จ เธนุ จ มาริตา, คีวาย นํ ฑํสิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปหี''ติ สลฺลปนฺตี ปฐมํ คาถมาห –

๑๐๕. ''โย เต ปุตฺตเก อขาทิ, ทินฺนภโตฺต อทูสเก;
ตสฺมึ ทาฐํ นิปาเตหิ, มา เต มุจฺจิตฺถ ชีวโต''ติฯ

ตตฺถ **ทินฺนภโตฺต**ติ ภตฺตํ ปจิตฺวา ภุญฺชาหีติ ตยา ทินฺนภโตฺตฯ **อทูสเก**ติ นิโทฺทเส นิรปราเธฯ **ตสฺมึ ทาฐํ นิปาเตหี**ติ ตสฺมึ ปาปปุริเส จตโสฺสปิ ทาฐา นิปาเตหีติ อธิปฺปาโยฯ **มา เต มุจฺจิตฺถ ชีวโต**ติ ชีวโนฺต สชีโว หุตฺวา ตว หตฺถโต เอโส ปาปธโมฺม มา มุจฺจิตฺถ, โมกฺขํ มา ลภตุ, ชีวิตกฺขยํ ปาเปหีติ อโตฺถฯ

ตโต โคธา เทฺว คาถา อภาสิ –

๑๐๖. ''อากิณฺณลุโทฺท ปุริโส, ธาติเจลํว มกฺขิโต;
ปเทสํ ตํ น ปสฺสามิ, ยตฺถ ทาฐํ นิปาตเยฯ

๑๐๗. ''อกตญฺญุสฺส โปสสฺส, นิจฺจํ วิวรทสฺสิโน;
สพฺพํ เจ ปถวึ ทชฺชา, เนว นํ อภิราธเย''ติฯ

ตตฺถ **อากิณฺณลุทฺโท**ติ คาฬฺหลุทฺโทฯ **วิวรทสฺสิโน**ติ ฉิทฺทํ โอตารํ ปริเยสนฺตสฺสฯ **เนว นํ อภิราธเย**ติ เอวรูปํ ปุคฺคลํ สกลปถวึ เทนฺโตปิ โตเสตุํ น สกฺกุเณยฺย, กิมงฺคํ ปนาหํ ภตฺตมตฺตทายิกาติ ทเสฺสติฯ

โคธา เอวํ วตฺวา ‘‘อยํ ปพฺพุชฺฌิตฺวา มมฺปิ ขาเทยฺยา’’ติ อตฺตโน ชีวิตํ รกฺขมานา ปลายิฯ เตปิ ปน สีหพฺยคฺฆา ติตฺติรสฺส สหายกาว, กทาจิ เต อาคนฺตฺวา ติตฺติรํ ปสฺสนฺติ, กทาจิ โส คนฺตฺวา เตสํ ธมฺมํ เทเสตฺวา อาคจฺฉติ, ตสฺมึ ปน ทิวเส สีโห พฺยคฺฆํ อาห – ‘‘สมฺม, จิรํ ทิโฏฺฐ โน ติตฺติโร, อชฺช สตฺตฏฺฐทิวสา โหนฺติ, คจฺฉ, ตาวสฺส ปวตฺตึ ญตฺวา เอหี’’ติฯ พฺยโคฺฆ ‘‘สาธู’’ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา โคธาย ปลายนกาเล ตํ ฐานํ ปตฺวา ตํ ปาปปุริสํ นิทฺทายนฺตํ ปสฺสิฯ ตสฺส ชฏนฺตเร ติตฺติรปณฺฑิตสฺส โลมานิ ปญฺญายนฺติ, เธนุยา จ วจฺฉกสฺส จ อฎฺฐีนิ ปญฺญายนฺติฯ พฺยคฺฆราชา ตํ สพฺพํ ทิสฺวา สุวณฺณปญฺชเร จ ติตฺติรปณฺฑิตํ อทิสฺวา ‘‘อิมินา ปาปปุริเสน เอเต มาริตา ภวิสฺสนฺตี’’ติ ตํ ปาเทน ปหริตฺวา อุฎฺฐาเปสิฯ โสปิ ตํ ทิสฺวา ภีตตสิโต อโหสิฯ อถ นํ พฺยโคฺฆ ‘‘ตฺวํ เอเต มาเรตฺวา ขาทสี’’ติ ปุจฺฉิฯ ‘‘เนว มาเรมิ, น ขาทามี’’ติฯ ‘‘ปาปธมฺม ตยิ อมาเรนฺเต อโญฺญ โก มาเรสฺสติ, กเถหิ ตาว การณํ, อกเถนฺตสฺส ชีวิตํ เต นตฺถี’’ติฯ โส มรณภยภีโต ‘‘อาม, สามิ, โคธาปุตฺตเก จ วจฺฉกญฺจ เธนุญฺจ มาเรตฺวา ขาทามิ, ติตฺติรํ ปน น มาเรมี’’ติอาหฯ โส ตสฺส พหุํ กเถนฺตสฺสปิ อสทฺทหิตฺวา ‘‘ตฺวํ กุโต อาคโตสี’’ติ ปุจฺฉิตฺวา ‘‘สามิ, กลิงฺครฎฺฐโต วาณิชกานํ ภณฺฑํ วหโนฺต ชีวิกเหตุ อิทญฺจิทญฺจ กมฺมํ กตฺวา อิทานิมฺหิ อิธาคโต’’ติ เตน สพฺพสฺมึ อตฺตนา กตกเมฺม กถิเต ‘‘ปาปธมฺม ตยิ ติตฺติรํ อมาเรนฺเต อโญฺญ โก มาเรสฺสติ, เอหิ สีหสฺส มิครโญฺญ สนฺติกํ ตํ เนสฺสามี’’ติ ตํ ปุรโต กตฺวา ตาเสโนฺต อคมาสิฯ สีหราชา ตํ อาเนนฺตํ พฺยคฺฆํ ปุจฺฉโนฺต จตุตฺถํ คาถมาห –

๑๐๘. ‘‘กิํ นุ สุพาหุ ตรมานรูโป, ปจฺจาคโตสิ สห มาณเวน;
กิํ กิจฺจมตฺถํ อิธมตฺถิ ตุยฺหํ, อกฺขาหิ เม ปุจฺฉิโต เอตมตฺถ’’นฺติฯ

ตตฺถ **สุพาหู**ติ พฺยคฺฆํ นาเมนาลปติฯ พฺยคฺฆสฺส หิ ปุริมกาโย มนาโป โหติ, เตน ตํ เอวมาหฯ **กิํ กิจฺจมตฺถํ อิธมตฺถิ ตุยฺหนฺ**ติ กิํ กรณียํ อตฺถสญฺญิตํ อิมินา มาณเวน อิธ อตฺถิฯ ‘‘ตุยฺหํ กิํ กิจฺจมตฺถ’’นฺติปิ ปาโฐ, อยเมวโตฺถฯ

ตํ สุตฺวา พฺยโคฺฆ ปญฺจมํ คาถมาห –

๑๐๙. ‘‘โย เต สขา ททฺทโร สาธุรูโป, ตสฺส วธํ ปริสงฺกามิ อชฺช;
ปุริสสฺส กมฺมายตนานิ สุตฺวา, นาหํ สุขิํ ททฺทรํ อชฺช มเญฺญ’’ติฯ

ตตฺถ **ททฺทโร**ติ ติตฺติโรฯ **ตสฺส วธ**นฺติ ตสฺส ติตฺติรปณฺฑิตสฺส อิมมฺหา ปุริสมฺหา อชฺช วธํ ปริสงฺกามิฯ **นาหํ สุขิ**นฺติ อหํ อชฺช ททฺทรํ สุขิํ อโรคํ น มญฺญามิฯ

อถ นํ สีโห ฉฎฺฐํ คาถมาห –

๑๑๐. ‘‘กานิสฺส กมฺมายตนานิ อสฺสุ, ปุริสสฺส วุตฺติสโมธานตาย;
กํ วา ปฏิญฺญํ ปุริสสฺส สุตฺวา, ปริสงฺกสิ ททฺทรํ มาณเวนา’’ติฯ

ตตฺถ **อสฺสู**ติ อโสฺสสิฯ **วุตฺติสโมธานตายา**ติ ชีวิตวุตฺติสโมธานตาย, กานิ นาม อิมินา อตฺตโน กมฺมานิ ตุยฺหํ กถิตานีติ อโตฺถฯ **มาณเวนา**ติ กิํ สุตฺวา อิมินา มาณเวน มาริตํ ปริสงฺกสิฯ

อถสฺส กเถนฺต พฺยคฺฆราชา เสสคาถา อภาสิ –

๑๑๑. ‘‘จิณฺณา กลิงฺคา จริตา วณิชฺชา, เวตฺตาจโร สงฺกุปโถปิ จิโณฺณ;
นเฏหิ จิณฺณํ สห วากุเรหิ, ทเณฺฑน ยุทฺธมฺปิ สมชฺชมเชฺฌฯ

๑๑๒. ‘‘พทฺธา กุลีกา มิตมาฬฺหเกน, อกฺขา ชิตา สํยโม อพฺภตีโต;
อพฺพาหิตํ ปุพฺพกํ อฑฺฒรตฺตํ, หตฺถา ทฑฺฒา ปิณฺฑปฏิคฺคเหนฯ

๑๑๓. ‘‘ตานิสฺส กมฺมายตนานิ อสฺสุ, ปุริสสฺส วุตฺติสโมธานตาย;
ยถา อยํ ทิสฺสติ โลมปิโณฺฑ, คาโว หตา กึ ปน ททฺทรสฺสา’’ติฯ

ตตฺถ **จิณฺณา กลิงฺคา**ติ วาณิชกานํ ภณฺฑํ วหเนฺตน กิร เตน กลิงฺครฏฺฐํ จิณฺณาฯ **จริตา วณิชฺชา**ติ วณิชฺชาปิ เตน กตาฯ **เวตฺตาจโร**ติ เวเตฺตหิ สญฺจริตโพฺพฯ **สงฺกุปโถปิ จิโณฺณ**ติ ขาณุกมโคฺคปิ วลญฺชิโตฯ **นเฏหี**ติ ชีวิกเหตุเยว นเฏหิปิ สทฺธิํฯ **จิณฺณํ สห วากุเรหี**ติ วากุรํ วหเนฺตน วากุเรหิ สทฺธิํ จริตํฯ **ทเณฺฑน ยุทฺธ**นฺติ ทเณฺฑน ยุทฺธมฺปิ กิร เตน ยุชฺฌิตํฯ

พทฺธา กุลีกาติ สกุณิกาปิ กิร เตน พทฺธาฯ **มิตมาฬฺหเกนา**ติ ธญฺญมาปกกมฺมมฺปิ กิร เตน กตํฯ **อกฺขา ชิตา**ติ อกฺขธุตฺตานํ เวยฺยาวจฺจํ กโรเนฺตน อกฺขา หฏาฯ **สํยโม อพฺภตีโต**ติ ชีวิตวุตฺติํ นิสฺสาย ปพฺพชเนฺตเนว สีลสํยโม อติกฺกโนฺตฯ **อพฺพาหิต**นฺติ อปคฺฆรณํ กตํฯ **ปุพฺพก**นฺติ โลหิตํฯ อิทํ วุตฺตํ โหติ – อิมินา กิร ชีวิกํ นิสฺสาย ราชาปราธิกานํ หตฺถปาเท ฉินฺทิตฺวา เต อาเนตฺวา สาลาย นิปชฺชาเปตฺวา วณมุเขหิ ปคฺฆรนฺตํ โลหิตํ อฑฺฒรตฺตสมเย ตตฺถ คนฺตฺวา กุณฺฑกธูมํ ทตฺวา ฐปิตนฺติฯ **หตฺถา ทฑฺฒา**ติ อาชีวิกปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตกาเล อุณฺหปิณฺฑปาตปฏิคฺคหเณ หตฺถาปิ กิรสฺส ทฑฺฒาฯ

ตานิสฺส กมฺมายตนานีติ ตานิ อสฺส กมฺมานิฯ **อสฺสู**ติ อโหสิํฯ **ยถา อย**นฺติ ยถา เอส เอตสฺส ชฏนฺตเร ติตฺติรโลมปิโณฺฑปิ ทิสฺสติ, อิมินา การเณน เวทิตพฺพเมตํ ‘‘เอเตเนว โส มาริโต’’ติฯ **คาโว หตา กึ ปน ททฺทรสฺสา**ติ คาโวปิ เอเตน หตา, ททฺทรสฺส ปน กึ น หนิตพฺพํ, กสฺมา เอส ตํ น มาเรสฺสตีติฯ

สีโห ตํ ปุริสํ ปุจฺฉิ ‘‘มาริโต เต ติตฺติรปณฺฑิโต’’ติ? ‘‘อาม, สามี’’ติฯ อถสฺส สจฺจวจนํ สุตฺวา สีโห ตํ วิสฺสเชฺชตุกาโม อโหสิฯ พฺยคฺฆราชา ปน ‘‘มาเรตพฺพยุตฺตโก เอโส’’ติ วตฺวา ตเตฺถว นํ ทาฐาหิ ปหริตฺวา มาเรตฺวา อาวาฏํ ขณิตฺวา ปกฺขิปิฯ มาณวา อาคนฺตฺวา ติตฺติรปณฺฑิกํ อทิสฺวา โรทิตฺวา ปริเทวิตฺวา นิวตฺติํสุฯ

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ‘‘เอวํ, ภิกฺขเว, เทวทโตฺต ปุเพฺพปิ มยฺหํ วธาย ปริสกฺกี’’ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ – ‘‘ตทา กูฏชฏิโล เทวทโตฺต อโหสิ, โคธา อุปฺปลวณฺณา, พฺยโคฺฆ โมคฺคลฺลาโน, สีโห สาริปุโตฺต, ทิสาปาโมโกฺข อาจริโย มหากสฺสโป, ติตฺติรปณฺฑิโต ปน อหเมว อโหสิ’’นฺติฯ

ททฺทรชาตกวณฺณนา ทฺวาทสมาฯ

ชาตกุทฺทานํ –

คิชฺฌโกสมฺพี สุวณฺจ, จูฬสูวํ หริตฺตจํ;
กุสลํ โลมกสฺสปํ, จกฺกวากํ หลิทฺทิ จฯ

สมุคฺคํ ปูติมํสญฺจ, ททฺทรเณฺจว ทฺวาทส;
ชาตเก นวนิปาเต, คียิํสุ คีติการกาฯ

นวกนิปาตวณฺณนา นิฏฺฐิตาฯ

(ตติโย ภาโค นิฏฺฐิโตฯ)